

Р.Й. БАЧО

**РИНКИ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ:
РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
(ІНСТИТУЦІЙНІ ТА АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ)**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ІМЕНІ ФЕРЕНЦА РАКОЦІ П**

Р.Й. БАЧО

**РИНКИ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ:
РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
(ІНСТИТУЦІЙНІ ТА АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ)**

МОНОГРАФІЯ

Берегово – 2016

УДК 368.07:336.76:339.72
ББК 65.012
Б-12

Рекомендовано до друку:

Вченою радою Закарпатського угорського інституту імені Ференца
Ракоці ІІ, протокол №1 від 6 квітня 2016 р.
Вченою радою ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
протокол №3 від 24 березня 2016 р.

Рецензенти:

д.е.н., доц., завідувач кафедри фінансів та банківської справи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет» **Варцаба В.І.**
д.е.н., проф., завідувач кафедри фінансів Харківського
державного університету харчування та торгівлі **Крутова А.С.**
д.е.н., проф., завідувач кафедри фінансових ринків
Національного університету Державної Фіскальної Служби
України **Онишко С.В.**

Бачо Р.Й. Ринки небанківських фінансових послуг: регулювання розвитку (інституційні та аналітичні аспекти): монографія/ Р.Й. Бачо. – Ужгород: Вид-во ТОВ «РІК-У», 2016. – 448 с. (Укр. мова, передмова – угорська мова)

Монографія присвячена дослідженню проблем регулювання розвитку ринків небанківських фінансових послуг в умовах вибору Україною євроінтеграційного вектору. У монографії розкрито теоретико-методологічні основи функціонування ринків небанківських фінансових послуг, чинників впливу на їх розвиток та систематизовано проблеми, що їх характеризують. Розкрито механізм регулювання досліджуваних ринків в Україні, враховуючи існуючі моделі регулювання в країнах ЄС. Побудовано авторську методику оцінки державного та інституційного регулювання ринків небанківських фінансових послуг України та здійснено компаративний аналіз ефективності їх здійснення. Проаналізовано функціонування ринків небанківських фінансових послуг України в регіонах та оцінено рівень забезпеченості останніх цими послугами. Представлено діючу систему регулювання досліджуваних ринків у країнах ЄС на основі чого представлено заходи зі вдосконалення захисту прав споживачів на ринках небанківських фінансових послуг України в умовах реформування державного регулювання.

Монографія розрахована на студентів економічних спеціальностей, аспірантів, викладачів, науковців, працівників державних та комерційних структур і широке коло читачів, які поглиблено цікавляться проблемами розвитку ринків небанківських фінансових послуг.

ISBN 978-617-7404-23-0

© Бачо Р.Й., 2016
© Вид-во ТОВ «РІК-У», 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	7
ELŐSZÓ	9
ВСТУП.....	11
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКІВ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ.....	15
1.1. Сутність ринків небанківських фінансових послуг як економічної категорії.....	15
1.2. Чинники впливу на розвиток ринків небанківських фінансових послуг	40
1.3. Проблеми функціонування ринків небанківських фінансових послуг на загальнодержавному та локальному рівнях.....	48
Розділ 2. ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ РИНКІВ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ.....	81
2.1. Інституційна структура ринків небанківських фінансових послуг та способи впливу на їх розвиток.....	81
2.2. Інституційні підходи до регулювання ринків небанківських фінансових послуг.....	110
2.3. Еволюція ролі державних інститутів на розвиток ринків небанківських фінансових послуг в Україні.....	119
2.4. Альтернативні напрями державного регулювання на ринках небанківських фінансових послуг.....	148
Розділ 3. АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ РЕГУЛЮВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РИНКІВ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ.....	157
3.1. Система оцінки рівня регулювання ринків небанківських фінансових послуг.....	157
3.2. Аналіз ефективності державного регулювання національних ринків небанківських фінансових послуг.....	168
3.3. Функціонування ринків небанківських фінансових послуг в умовах інституційного регулювання.....	179
3.4. Оцінка розвитку ринків небанківських фінансових послуг України в умовах державного та інституційного регулювання....	193

Розділ 4. АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ СКЛАДОВИХ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ЛОКАЛЬНИХ РИНКІВ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ.....	217
4.1. Загальна характеристика ринків небанківських фінансових послуг України в передкризовий (2004-2008 рр.) та посткризовий (2009-2015 рр.) періоди.....	217
4.2. Методика визначення рівня забезпеченості регіонів України небанківськими фінансовими послугами.....	241
4.3. Оцінка забезпеченості регіонів України небанківськими фінансовими послугами на основі розробленої методики.....	248
Розділ 5. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РИНКІВ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	262
5.1. Діюча система регулювання ринків небанківських фінансових послуг в Європейському Союзі.....	262
5.2. Інституційні інструменти посилення захисту прав споживачів на ринках небанківських фінансових послуг України на основі європейського досвіду.....	282
5.3. Порівняльна оцінка впливу моделей регулювання на розвиток ринків небанківських фінансових послуг країн Європейського Союзу та України.....	294
ВИСНОВКИ.....	306
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	309
ДОДАТКИ.....	352

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРК	Автономна республіка Крим
АСП	Аграрний страховий пул
АСБ	Асоціація «Страховий бізнес»
АТ	Акціонерне товариство
ВАКС	Всеукраїнська асоціація кредитних спілок
ВАКСВСУ	Всеукраїнська асоціація кредитних спілок військовослужбовців України
ВАЛіз	Всеукраїнська асоціація лізингу «Укрлізинг»
ВАЛом	Всеукраїнська асоціація ломбардів
ВВП	валовий внутрішній продукт
ВРП	валовий регіональний продукт
ВРУ	Верховна Рада України
ГКУ	Господарський кодекс України
Держфінмоніторинг	Державна служба фінансового моніторингу
Держфінпослуг України	Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України
ДМС	добровільне медичне страхування
ДПП	державно-приватне партнерство
ЄДРПУО	Єдиний Державний реєстр підприємств, установ та організацій
КВЕД	Класифікація видів економічної діяльності
КМУ	Кабінет Міністрів України
КС	кредитна спілка
ЛСОУ	Ліга страхових організацій України
МСБ	Морське страхове бюро
КУА	компанії з управління активами
НАКСУ	Національна асоціація кредитних спілок України
НАНПФУіАНПФ	Національна асоціація недержавних пенсійних фондів України та адміністраторів недержавних пенсійних фондів
Нацкомфінпослуг	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг
НБУ	Національний Банк України
НПФ	недержавний пенсійний фонд
НФП	небанківські фінансові послуги
НФУ	небанківські фінансові установи
ОЕСР	Організація Економічного Співробітництва та Розвитку
ОКС	Об'єднана кредитна спілка

ОСЦПВВНТЗ	обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів
ПАФКУ	Професійна асоціація фінансових компаній-управителів
ПЗВ	Асоціація кредитних спілок «Програма захисту вкладів»
СВО	самоврядна організація
СК	страхова компанія
СРО	саморегульвна організація
УААПФ	Українська асоціація адміністраторів пенсійних фондів
УФУ	Українська федерація забезпечення
ФАК	Фінансова арбітражна Комісія (Угорщина)
ФГВФО	Фонд гарантування вкладів фізичних осіб
ФДМ	Фонд державного майна України
ФК	фінансова компанія
ФПГ	Фінансово-промислові групи
ХСС	Харківський союз страховиків
ЦП	цінні папери
ЦБ	Центральний Банк
ЦКУ	Цивільний кодекс України
ЯСП	Ядерний страховий пул
Basel I, II, III	Базель I, II, III
CRD	Директива ЄС з вимог до капіталу фінансової установи
EBA	Європейське банківське управління
ESMA	Європейське управління з цінних паперів та ринків
FATF	Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей
IAIS	Міжнародна асоціація страхового нагляду
ICAAP	Внутрішня оцінка адекватності капіталу
INPRS	Міжнародна мережа органів пенсійного нагляду
IOPS	Міжнародна організація нагляду за пенсійними фондами
Solvency II	Директива ЄС «Платоспроможність II»
SREP	Процес оцінки органом регулювання

ELŐSZÓ

Bacsó Róbert *Az ukrán bankon kívüli pénzügyi szolgáltatások piacainak szabályozása: intézményi és elemzési aspektusok* című könyve egy alapvető tudományos kutatás, melynek eredményei szélesítik az olvasók látáskörét és tudását.

A monografikus tanulmány a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar főiskola támogatásával és ajánlásával jelent meg.

Ukrajna a 2014-es forradalom következtében kinyilvánította, hogy az európai integráció útjára lép. Ezzel az állami szabályozás minden téren a nemzetközi normákhoz kell, hogy igazodjon.

A bankon kívüli pénzügyi szolgáltatások, amelyekhez a biztosítási, faktoring, zálogházi, hitelszövetkezeti, valamint magánnyugdíj pénztári szolgáltatásokat soroljuk, az utóbbi években egyre nagyobb népszerűséget élveznek. Ezek volumene 2014-re elérte a közel 110 milliárd hrvnyia (3,5 milliárd euró) összeget, mely érték a 2008-2009 gazdasági válság óta a duplájára nőtt.

A bankon kívüli pénzügyi szolgáltatások piaca 5%-át képezi az ukrán pénzügyi piacnak. Alacsony piaci volumenének oka az ország rossz gazdasági helyzetével, a polgárok fizetőképességének csökkenésével és a jelzálogpiac, valamint a hitelszövetkezetek piaci helyzetének zsugorodásával magyarázható.

A könyvben megjelenik úgy az állami, mint az institutionális szabályozás eszköztára is, mely figyelembe veszi a piac szereplőinek igényeit és ösztönzi őket a felelősségteljes tevékenységre. A pénzügyi szakértők, beleértve a szerzőt is, nagy jövőt jósolnak ennek a fajta szabályozásnak, amit más néven metasabályozásként is említenek, mely ötvözi az állami szabályozás és önszabályozás mechanizmusait. Így, e gyakorlat aktív propagálása a 2015-2020-as „*Bankon kívüli pénzügyi szolgáltatások piacának állami szabályozásáról szóló stratégia*” elfogadásához vezetett.

A mű sajátos módon implementálja a pénzügyi piacok szabályozását a nemzetközi közegbe, valamint átöleli a regionális, nemzeti és nemzetközi szinteket. A szerző különös figyelmet szentel a biztosítóknak és a hitelszövetkezeteknek, melyek szabályozási hatékonyságának elemzésén alapszik a tanulmány.

A könyv a felvetett problematikát 5 fejezetben mutatja be, melyek egymásra épülnek és kiegészítik egymást.

A mű megírásához a szerzőnek alapos tájékozottságra, jártasságra volt szüksége a pénzügytannak, azon belül a pénzügyi szolgáltatásoknak szentelt kutatások szakirodalmában.

Az 1. fejezet az elméleti alapot tárja elénk – meghatározza a bankon kívüli pénzügyi szolgáltatások, valamint azok piacainak és fajtáinak

fogalmát, feltárja azokat a tényezőket, melyek hatással vannak e piacok fejlődésére. A szerző, összegezve a kutatásokat, rámutat azokra a problémákra, amelyek e szektort jellemzik és megoldásra várnak. Ide tartoznak, például: az alacsony bizalmi szint a bankon kívüli piac szereplőihöz, információs asszimmetria, hivatali visszaélések, gyenge piacfejlődés, a piac alacsony tőkésítése, gyenge fogyasztóvédelem, erőtlén konkurencia, adózási problémák, nem megfelelő állami és intézményi szabályozás stb.

A következő két fejezet kitér a pénzügyi szolgáltatások piacainak szabályozására. A 2. fejezetben történelmi áttekintést kapunk a pénzügyi szolgáltatások szabályozásáról Ukrajna függetlenségének kikiáltásától napjainkig. A szerző a nemzetközi gyakorlat bemutatásával alternatív szabályozási módszereket határoz meg, melyeknek hatékonyságát a 3. fejezetben elemzi és támasztja alá számszerűsített mutatókkal.

A 4. fejezet kitér a regionális szintre. A szerző nagy érdeme a régiók ellátottságának bankon kívüli pénzügyi szolgáltatásokkal szintjét meghatározó módszertan kidolgozása. Ennek eredménye az, hogy konkrét adatokkal alátámasztott statisztikai elemzés állt elő. A könyvben bemutatott pozicionálási mátrix alkalmazható a világ bármelyik országában, régiójában, megfelelő információbázis feltételei mellett.

Külön fejezetet szentel a szerző a nemzetközi gyakorlat bemutatására. Feltárja az EU-tagállamokban hatályos szabályozási mechanizmusokat. Különös figyelmet szentel Magyarország pénzügyi szabályozásának, kitérve annak újításaira és hatékonyságára. A fejezetben javaslatok fogalmazódtak meg a bankon kívüli pénzügyi szolgáltatások fogyasztóinak védelmére.

A szerző szerint *„a gazdaság szektorainak szabályozásának hatékonyságától függ az ország transzformációjának sebessége az európai standardokhoz”*.

A könyv elsődlegesen pénzügyi szakemberek részére ajánlott, valamint jól hasznosítható a közgazdászok képzésben is.

Dr. Prof. Lentner Csaba, egyetemi tanár, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem intézetigazgatója

ВСТУП

В сучасних умовах поглиблення економічних відносин важливе місце у доступі населення до фінансових послуг відіграють небанківські установи. Особливе місце цих установ в економіці держави пов'язане із специфікою надаваних ними послуг, а також їх присутністю у таких місцевостях, в яких відсутні банківські установи (кредитні спілки у селах та селищах). Розширення доступу населення до фінансових послуг стимулює фінансово-економічні відносини між суб'єктами регіональної економіки чим сприяє розвитку останньої.

Фінансова криза на європейському континенті у 2008 р., в тому числі і в Україні, вказала на наявність істотної проблеми на ринках фінансових послуг – на недостатнє регулювання ринків фінансових послуг національним регуляторами. Останні пропозиції органів державної влади щодо реорганізації системи державного регулювання за цими ринками можуть негативно відобразитись на подальшому функціонування та довірі споживачів національному ринку фінансових послуг та самій державі. Адже лише остання здатна гарантувати стабільність та сталість розвитку ринків небанківських фінансових послуг та фінансового ринку в цілому.

Саме тому актуалізується питання оцінки та підвищення ефективності функціонування інституційної системи регулювання досліджуваних ринків.

Головна мета наукової праці полягає у науковому обґрунтуванні та розробленні теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо вдосконалення існуючої інституційної системи регулювання ринків небанківських фінансових послуг в Україні. Реалізація поставленої мети зумовила відповідну структуру монографії, що складається з п'яти розділів.

У першому розділі розглянуто наукові підходи до визначення категорій «небанківська фінансова установа», «небанківські фінансові послуги», «ринки небанківських фінансових послуг». Здійснено класифікацію фінансових послуг залежно від економічної та юридичної ознак прояву. Сформована класифікація дозволяє відмежовувати один вид фінансових послуг від іншого та застосовувати відповідні законодавчі норми. За допомогою контент-аналізу оцінено навантаження кожної з компонент терміну «небанківські фінансові установи», під якими пропонується розуміти сукупність суб'єктів економічних відносин, що є посередниками на ринках фінансових послуг, внесені до відповідного державного реєстру, надають фінансові послуги розрахункового, інвестиційного, депозитного, кредитного, страхового чи посередницького характеру, шляхом акумуляції власних

та/чи залучених коштів фізичних чи юридичних осіб здійснюючи господарську комерційну або некомерційну діяльність для збереження вартості грошей в часі.

На основі фасетної класифікації виділено фактори впливу на функціонування ринків НФП. Визначено 12 фасет та 29 атрибутів-категорій впливу на розвиток ринків НФП. За цією класифікацією можна ідентифікувати ризики впливу на функціонування ринків НФП та визначити якісні характеристики їх прояву.

Серед проблем, що присутні на ринках НФП виділено ті, що мають загальнодержавне значення і ті, що притаманні регіональним ринкам. Побудовано 7-рівневу ієрархію проблем, що гальмують розвиток ринків НФП. З неї наглядно спостерігається необхідність покращення рівня державного регулювання за досліджуваними ринками як базової проблеми, що гальмує їх розвиток.

У другому розділі монографії здійснено побудову інституційної структури ринків НФП. На вершині інституційної структури знаходяться державні органи регулювання, що прямими та непрямыми методами впливають на діяльність всіх інших учасників ринків НФП. На другому рівні структури знаходяться СРО та СВО, що здійснюють вплив на професійних учасників ринків НФП. На третьому рівні інституційної структури знаходяться професійні учасники ринків НФП: СК, КС, НПФ, ломбарди, адміністратори НПФ, ФК, інші небанківські кредитні установи, інші фінансові установи. На четвертому рівні знаходяться споживачі НФП, які формують попит на відповідних ринках НФП.

Особливу увагу акцентовано на існуванні трох способів регулювання розвитку ринків НФП: саморегулюванні, інституційному регулюванні та державному регулюванні. Саморегулювання на ринках НФП розкрито через категорію валідації, що введена в усталену практику країн ЄС. Інституційне регулювання представлено саморегулювними (СРО) та самоврядними (СВО) організаціями, різниця між якими полягає в тому що останнім притаманні такі ознаки як: обов'язковість створення відповідно до Закону; обов'язкове членство НФУ при наданні певної НФП; внесення Регулятором такого об'єднання до реєстру СРО; делегування певних повноважень Регулятора, шляхом видачі нормативно-правового акту.

Оцінюючи наукові надбання закордонних науковців щодо виділення різних моделей державного регулювання ринків НФП, в монографії зроблено висновок про відсутність оптимальної моделі організації регулювання та нагляду за цими ринками. В Україні державне регулювання ринків НФП набуло системного характеру

тільки в 2001 р, через створення та наділення регулятивними функціями Держфінпослуг України. Еволюційний шлях становлення та розвитку державного регулювання ринків НФП України можна поділити на такі етапи: етап нерегульованості (1991-1993 рр.); початковий етап перманентної урегульованості (1993-2003 рр.); етап турбулентного впливу на розвиток ринків НФП в умовах глобалізації (2003-2011 рр.); новітній етап (з 2012 р.).

У третьому розділі проведено критичний аналіз існуючих підходів вітчизняних та зарубіжних авторів стосовно оцінки державного регулювання ринків НФП. Враховуючи наявність статистичних даних про діяльність Нацкомфінпослуг, що знаходиться у відкритому доступі, розраховано показники, що згруповані у три групи відповідно до основних аспектів, що можуть оцінювати діяльність державного органу регулювання за ринками фінансових послуг: група показників, що характеризує нормотворчу та інспекційну активність; показники, що характеризують ефективність бюджетного фінансування державного регулювання зазначеної галузі та якісні показники проведення державного регулювання. Проведений компаративний аналіз функціонування ринків НФП в умовах державного та інституційного регулювання вказав на те, що в системі кредитної кооперації України та страхування чільне місце належить СРО, діяльність яких сприяє поліпшенню фінансово-господарської діяльності установ та досягненню останніми кращих фінансово-економічних показників.

Четвертий розділ присвячений огляду локальних ринків як складових національних ринків НФП України. Однією з основних причин прояву та системної дії кризових явищ на регіональних ринках НФП є зміна військово-політичних умов на сході України та в Криму. Проведені розрахунки підтверджують, що подальше продовження бойових дій призведе до повного руйнування ринків небанківських фінансових послуг на Донбасі. Низька привабливість регіону з точки зору залучення фінансових ресурсів призведе до поетапного закриття та ліквідації регіональних фінансових установ та структурних підрозділів інорегіональних установ. На основі розробленої авторської методики визначено рівень забезпеченості регіонів України небанківськими фінансовими послугами. Проведений аналіз забезпеченості регіонів України НФП може стати основою формування пріоритетних напрямків залучення та розподілу фінансових ресурсів в регіонах.

У заключному, п'ятому розділі розкрито існуючий механізм регулювання ринків НФП в ЄС, враховуючи особливість існування як національних, так і наднаціональних органів регулювання: ЕВА, ЕІОРА, ESMA. Серед інституційних інструментів посилення захисту прав

споживачів на ринках небанківських фінансових послуг України на основі європейського досвіду запропоновано використати угорський досвід функціонування Фінансової Арбітражної Комісії, як альтернативного форуму врегулювання спорів. Про важливість функціонування альтернативного механізму досудового врегулювання на ринках фінансових послуг в Угорщині свідчить висока часта врегульованих справ шляхом укладення мирової угоди між споживачами та професійними учасниками цих послуг.

Проведений аналіз існуючих моделей регулювання ринків НФП в країнах ЄС показав, що модель «Twin Peaks» має кращі показники, ніж ряд інших моделей. Тому для України може бути доцільним перехід до даної моделі та запровадження діяльності двох окремих органів регулювання та нагляду – Служби фінансового нагляду при Національному банку та Нацкомфінпослуг (Регулятора ринків небанківських фінансових послуг), як відповідального органу за захист прав споживачів НФП.

Монографія розрахована на студентів економічних спеціальностей, аспірантів, викладачів, науковців, працівників державних та фінансових установ і широке коло читачів, які поглиблено цікавляться проблемами функціонування ринків небанківських фінансових послуг.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РИНКІВ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

1.1. Сутність ринків небанківських фінансових послуг як економічної категорії

Розвиток національної економіки в сучасних умовах вимагає глибокого дослідження функціонування різних ринкових утворень, що здійснюють акумуляцію вільних фінансових ресурсів фізичних та юридичних осіб з метою забезпечення потреб суб'єктів економічних відносин в інвестиційних ресурсах. Враховуючи посилення інтеграційної складової у посиленні цих відносин останнє десятиліття, появи системних ризиків на фінансових ринках на національному та глобальному масштабах, необхідним є дослідження пріоритетних напрямів функціонування ринків небанківських фінансових послуг, як органічної складової фінансової системи держави.

Історія розвитку економіки свідчить, що коріння формування небанківських фінансових установ як окремої ланки фінансової системи почали формуватися ще у період Просвітництва, водночас, окремі операції фінансово-кредитного характеру, притаманні їм, проводилися і торговцями, фінансово-кредитними установами, лихварями і раніше [16].

У сучасній українській та зарубіжній термінології існують різні точки зору на термінологію щодо визначення ринків небанківських фінансових послуг. Це пов'язано з тим, що на даний час достатньо розмиті ознаки, на основі яких можна достовірно визначити, чи послуга є фінансовою, в тому числі, чи надається вона банківськими чи небанківськими установами. Саме тому необхідно здійснити розмежування цих понять.

Переважає більшість дефініцій, присвячених визначенню фінансових послуг ототожнюють її із категорією «фінансова операція». Так, у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [94] зазначено, що фінансовими послугами є такі здійснювані в інтересах третіх осіб операції з фінансовими активами, внаслідок чого останні отримують прибуток чи зберігають реальну вартість фінансових активів. Ключовим завданням проведення зазначених вище операцій є збереження реальної вартості фінансових активів, та, при можливості, навіть її зростання. Тобто, метою таких операцій є отримання прибутку чи збереження реальної вартості фінансових активів.

Аналогічне визначення зазначене у спеціалізованому довіднику у якому дану категорію розглядають через призму здійснених фінансових та допоміжних операцій, які в цілому набувають споживчої вартості, на них формується попит і задовольняють потреби споживачів [402, с. 31]. Василик О. визначає фінансові послуги як сукупність різноманітних форм мобілізації та використання фондів фінансових ресурсів для фінансового забезпечення процесу виробництва, виконання робіт і надання послуг, що здійснюються, в основному, на платній основі і мають особливі риси функціонування [31, с. 141]. Аналіз зарубіжних наукових джерел, присвячений проблематиці [36, с. 234] доводить, що до фінансових послуг відносять усі види угод та операцій, що здійснюють фінансові установи.

Інша частина науковців [429, с. 63; 73, с. 10] у фінансових послугах вбачають інструмент (метод) забезпечення ефективного використання капіталів та прискорення його обороту, вчасного отримання у тій сфері, де існує найбільша потреба в капіталі, в цілому, сприяючи оптимальному використанню фінансових ресурсів.

Російське законодавство визначає фінансову послугу як діяльність, пов'язану з отриманням і використанням коштів юридичних і фізичних осіб. До цих послуг належать банківські операції та угоди, послуги зі страхування та пов'язані з обігом цінних паперів, операції з лізингу та довірча діяльність з ЦП та інші послуги фінансового характеру [73, с. 9].

У спеціалізованому фінансовому енциклопедичному словнику відмічено два тлумачення досліджуваної категорії. Перша дефініція трактує її як надання довгострокового кредиту, що сприяє споживання супутніх послуг (аудиторських та консалтингових фірм, фірм з оцінки майна тощо). Друге визначення базується на тому, що фінансові послуги є проявом здійснення фінансових та додаткових операцій, що мають певну споживчу вартість, мають попит та задовольняють потреби споживачів шляхом споживання ними цих послуг [399, с. 474].

Деякі автори зазначають, що фінансові послуги є специфічним товаром, який має ціну та певні якісні характеристики. Особливо широка дискусія розгорнулася щодо терміну «страхова послуга», «страховий товар» та «страховий продукт». Одні науковці [9; 370] повністю урівнюють поняття «страхової послуги», «страхового товару» та «страхового продукту» не приділяючи особливої уваги різниці між ними. М.М. Александрова [3, с. 107] та О.О. Гаманкова [41, с. 72] відмежовуються від поняття «страхового товару», а «послугу» вважають ширшим за термін «продукт». Аналогічної позиції дотримуються російські науковці Р. Юлдашев [428, с. 200], Є. Іванкін та

В. Іонкін [128, с. 4-5], які побудували кореляційну залежність між поняттями.

В цілому, науковці погоджують з тим, що страховий продукт розглядається як предмет, який реалізує страховик, а страхову послугу як форму діяльності. Таким чином, виходячи з наведеного вище, фінансову послугу слід розуміти як форму діяльності фінансових установ на ринку.

Оцінюючи вітчизняне законодавство, що регламентує функціонування учасників ринку фінансових послуг необхідно погодитись з точкою зору О. Ящицка [431], яка вважає, що безсистемність законодавства стає причиною юридичних колізій, перешкод у правозастосовчій діяльності і негативно впливає на якість правового регулювання в цілому. Систематизувавши нормативно-правову базу що регулює надання фінансових послуг в Україні вона доходить висновку, що законодавство України про фінансові послуги має множинний характер і складається з 25 основних законів та широкого кола підзаконних актів, причому ці закони відносять до різних галузей права. Науковець пропонує внести зміни у базове законодавство України з відповідним коригуванням переліку фінансових послуг. На її думку, фінансові послуги слід розглядати у широкому розумінні як сукупність фінансових операцій, операційних і супровідних послуг, а у вузькому – як впорядковану систему фінансових операцій, від яких слід відрізнити комплексні фінансові послуги, що об'єднують декілька фінансових послуг. До них належать: страхування кредитів, страхування інвестиційних ризиків, страхування виданих гарантій і поручительств, кредити під заставу цінних паперів, кредити в іноземній валюті та ін. операційні послуги – послуги фінансових установ, що забезпечують повноту, цілісність, прибутковість і ліквідність процесу надання фінансових послуг, проте не опосередковують рух фінансових активів. До супровідних послуг вона відносить послуги аудиторських, юридичних, консалтингових компаній, експертів, нотаріусів, наукових установ, які надаються споживачам фінансових послуг [431, с. 39].

Російські науковці до фінансових операцій відносять весь спектр послуг, вважаючи їх синонімами [412, с. 65]. Європейські та американські науковці, в свою чергу, розглядають фінансові операції лише як різновид фінансових послуг [23].

Науковці [402; 75; 99] виділяють ряд ознак, що вирізняють фінансову операцію від фінансової послуги. Ними є наступні [99, с. 11]:

1. До фінансової послуги можуть включатися кілька фінансових операцій, додаткових послуг чи дій, що не притаманне фінансовій операції, яка є конкретно визначеною;

2. Фінансова послуга має споживчу вартість, яка відбивається у її ціні;

3. Фінансова послуга має ознаки товару;

4. Фінансова послуга може складатися з ряду фінансових операцій, а не навпаки.

Тобто фінансова послуга є набагато ширшим від фінансової операції поняттям, характеризується споживчою вартістю, має мінімально встановлені критерії до її якості, здійснюється з метою задоволення потреб споживача.

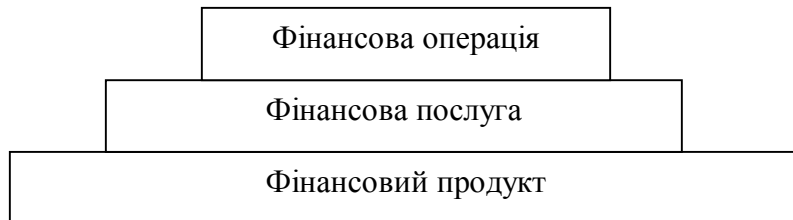
С. Еш вважає, що до фінансових операцій належать залучення, зберігання, видача, управління, купівля, продаж та інші дії з фінансовими активами, але часто такі операції як управління, зберігання чи залучення можуть виступати і як послуга [75, с. 21].

Розглядаючи термінологічну сутність досліджуваних категорій, науковці констатують [194, с. 35; 179, с. 41], що фінансовий продукт і фінансова послуга виступають як форма і зміст взаємозв'язку: фінансовий продукт може мати комплексний характер і бути вираженням кількох послуг. В. Левченко вказує, що фінансовий продукт може мати інтегральний характер і бути формою вираження окремих фінансових послуг. Фінансова послуга створюється на основі сукупності фінансових операцій чи фінансових технологій, що утворюють її внутрішню сутність і вказують на послідовність її надання [179, с. 41]. Таким чином, одна фінансова послуга може супроводжуватися кількома фінансовими операціями, що є необхідними для її здійснення.

Розглянувши підходи науковців, що розкривають особливості економічного наповнення фінансових категорій, необхідно доповнити та уточнити поняття «фінансова послуга», «фінансова операція» та «фінансовий продукт» з метою формування комплексного розуміння цих категорій та відмінностей між ними.

Фінансову послугу слід трактувати як сукупність надаваних фінансовою установою професійних видів на ринку фінансових послуг, безпосередньо не пов'язаних з придбанням матеріальних об'єктів, а спрямована, в силу договірних зобов'язань, перерозподілити фінансові ресурси між фізичними та/чи юридичними особами. Фінансова операція є особливим системно-технологічним процесом, що поєднує діяльність фінансової установи та споживача, здійснюється від імені першої і спрямована на вирішення визначеної задачі економічного характеру, що

формується клієнтом. Фінансові послуги втілюють нематеріальну форму, і т.ч. їх неможливо реалізувати за конкретно визначеною ціною. Фінансовий продукт є сукупністю взаємопов'язаних операцій та послуг, систематизованих певним чином з наповненням якісно нових якісних ознак та характеристик з метою задоволення окремих споживчих потреб клієнта фінансової установи. Ієрархію поданих визначень розміщено на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Взаємозв'язок понять фінансової операції, послуги та продукту

Важливо відмітити, що фінансові послуги характеризуються рядом ознак [361]. Так, вітчизняний науковець Б. Денисенко виділяє дві ознаки: перша – пов'язана з вчиненням фактичних та/або юридичних дій з фінансовими активами [57, с. 58], а друга – діями з фінансовими активами, які провадяться в інтересах третіх осіб. В той же час наголошено на розмитості цієї дефініції, адже як і кожна послуга, в центрі її уваги є споживач, тому першочерговою ознакою фінансової послуги повинен бути споживач, а не певна, конкретно не визначена «третя особа».

Інший науковець Н. Дроздова виділяє ширший перелік ознак, які, на її думку, дозволяють вирізнити фінансові послуги від інших різновидів послуг. Цими ознаками є те, що [71, с. 8]:

1) фінансова послуга є специфічним видом діяльності суб'єкта господарювання, який надає послугу. З таким твердженням науковця не можна погодитися у зв'язку з тим, що не всі суб'єкти економічних відносин, що надають фінансові послуги, відносяться до суб'єктів господарювання. Згідно чинного законодавства України [94] такі послуги можуть надаватися приватними пенсійними фондами та кредитними спілками, що за своєю організаційно-правовою формою є неприбутковими організаціями, не отримують прибутку, і, таким чином, дану ознаку слід інтерпретувати наступним чином: «фінансова послуга є особливим видом діяльності суб'єкта економічних відносин, що надає послугу».

2) вона носить нематеріальний характер;

3) фінансова послуга поєднується з переміщенням фінансових активів, до яких слід віднести грошові кошти, ЦП, боргові зобов'язання та ін.;

4) рух фінансових активів передбачає здійснення учасниками цих послуг певної фінансової операції (купівля-продаж, розміщення у вигляді вкладу(депозиту), використання у формі застави тощо).

5) існує визначений перелік суб'єктів економічних відносин, які мають право здійснювати надання послуг фінансового посередництва.

Науковець І.В. Солошкіна розширює даний перелік ознак такими як платність та унікальність мети їх надання [361, с. 392]. На думку автора монографії, включення платності до ознак є недоречним та необґрунтованим, адже природа надання послуг суб'єктами економічних відносин передбачає платність їх отримання, крім тих, від сплати яких звільнені споживачі за Законом, чи надаються вони підприємствами, установами, організаціями на безплатних основах (благодійництво). Послуга, як і товар, має собівартість, яку продавець (надавач послуги) повинен компенсувати при її реалізації.

Також дискусійним є підхід науковця щодо виділення ознаки, що стосується унікальності мети надання фінансової послуги. Адже вид послуги є особливим через специфіку комбінації різних споживчих ознак і дозволяє споживачам задовольнити різноманітні потреби особистісного характеру, причому унікальність їх полягає в тому, що споживач не в змозі задовольнити свої потреби, реалізуючи цю послугу самотійно.

Інший вітчизняний науковець К.В. Масляєва зазначає, що визначальною рисою фінансових послуг є пріоритетність збереження реальної вартості фінансових активів перед метою отримання прибутку. Це пов'язано з тим, що без досягнення першої, неможливо досягнути другої. Причому, на думку дослідника, ці цілі не є альтернативними, що не впливає з тексту відповідної статті Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [190, с. 6].

Вітчизняна економічна наука сформулила властивості, що притаманні фінансовій послугі. Такими властивостями можуть бути [75, с. 23]: абстрактність, комплексність, платність, договірний характер, регулювання державою, націленість на потреби клієнта. Наведений вище перелік є не властивістю, а характеристикою фінансової послуги. Адже властивість – це те, що притаманне речі, виявляється у її відношенні з іншими речами. Найважливішою властивістю, яка і робить річ певною річчю, є якість [291]. Тобто властивості є атрибутом речей. Послуги, в т.ч. і фінансові, наділені специфічними особливостями, що виражаються поняттям «характеристика». Тому для виділення

особливостей, що притаманні фінансовим послугам, доцільно застосовувати наведене поняття, що зазначене в Законі [94].

Фінансові послуги можна певним чином класифікувати з огляду на особливості їх надання клієнтам. Так, за спрямованістю на задоволення потреб клієнтів виокремлюють: прямі послуги, що безпосередньо спрямовані на задоволення відповідних інтересів клієнта (платіжні, комерційні, інвестиційні, страхові); непрямі, або супутні, послуги без отримання клієнтом додаткового доходу (як правило, полегшують надання прямих послуг: клірингові послуги, телефонне управління рахунком, видача пластикових карток на основі депозитного рахунку та ін.); непрямі послуги, що дають клієнту додатковий дохід або знижують витрати при отриманні прямих послуг (інвестування залишків на поточних рахунках в одноденні депозити тощо).

Фінансові послуги, що надаються клієнтам, класифікуються за рівнем складності [203]. До I рівня складності віднесено послуги, які орієнтовані на задоволення потреб великої кількості клієнтів і не потребують від них спеціальних навичок або професійних знань певного спрямування (відкриття рахунків, переказ грошей, обслуговування дорожніх чеків, обмін валюти, страхові послуги та ін.). До II рівня складності належать послуги, в процесі одержання яких клієнти повинні мати спеціальний рівень підготовки. Це стосується послуг у системі електронної комерції, насамперед, Інтернет-страхування та Інтернет-банкінгу, а також отримання послуг з управління майном, довірчого управління фінансовими активами, торгівлі цінними паперами та ін. Крім спеціальних знань, клієнти для споживання переважної більшості фінансових послуг II—IV рівнів складності повинні мати необхідне технічне обладнання (комп'ютери, програмне забезпечення). До III рівня складності відносять послуги, орієнтовані на задоволення спеціальних фінансових потреб клієнтів, які мають відповідний рівень професійної підготовки в галузі фінансів, що дає їм змогу бути споживачами цих послуг для задоволення конкретних фінансових потреб, які не є поширеними. До цієї групи послуг за рівнем складності належать послуги в системі Інтернет-трейдингу, фінансові послуги з формування портфеля цінних паперів певного рівня дохідності та ризиковості та ін. Споживачами фінансових послуг IV рівня складності є обмежене коло клієнтів, які розраховують на отримання специфічних фінансових послуг у вузькоспеціалізованих сферах, таких як фореक्स-трейдинг, послуги в системі біржової торгівлі та ін. Споживачі таких послуг повинні мати спеціальні знання в галузі фінансового планування, фінансового інжинірингу та розвинені

професійні навички фінансового та технічного спрямування в процесі одержання та споживання таких послуг [203, с. 72].

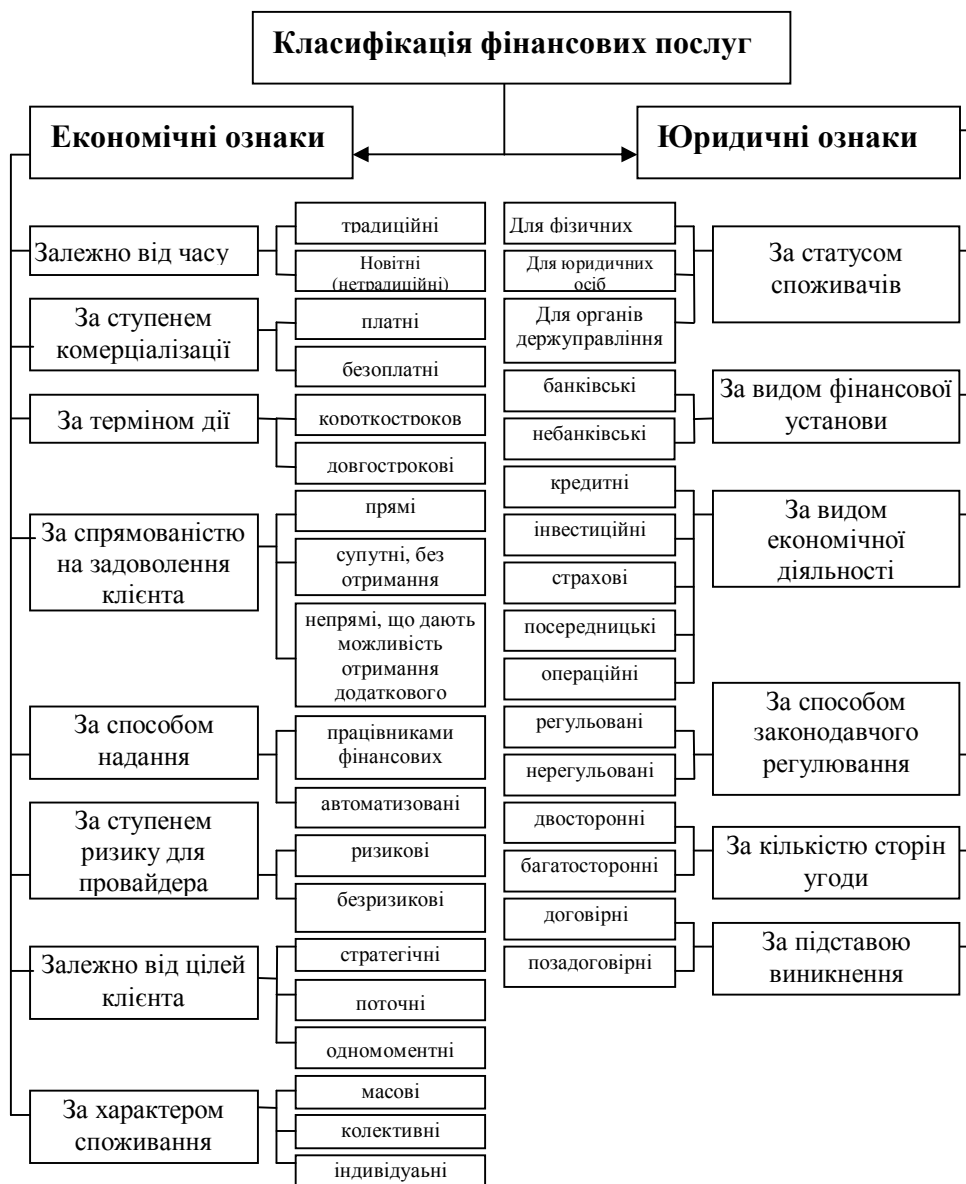
В сучасних умовах глобалізованого ринку та прогресивного розвитку інформаційних технологій важливо визначити можливість класифікації фінансових послуг за ознакою регулятивності. Необхідно виділити два типи фінансових послуг: регульовані та нерегульовані. До перших відносяться такі фінансові послуги, що надаються внесеними до Державного реєстру фінансових установ організаціями, проводять виключно ліцензовану діяльність, а також можуть бути учасниками професійних об'єднань учасників ринку. Нерегульовані фінансові послуги – послуги, які за своєю природою є фінансовими, але перебувають поза межами державного та інституційного регулювання. Ці послуги надаються на нерегульованому фінансовому ринку, що характеризуються непрозорістю діяльності учасників, відсутністю державного та інституційного регулювання і негативно впливають на управління індивідуальними та системними ризиками. Слід зазначити, що нерегульовані ринки стрімко зросли під час глобальної фінансової кризи. Особлива загроза у їх діяльності полягає у тому, що для споживачів не існує ефективних механізмів захисту та відшкодування збитків у випадках шахрайства чи інших проблем, що в свою чергу може призвести до втрати довіри споживачів до цих ринків внаслідок повної чи часткової втрати своїх нагромаджень. Так, у 2014 році у Державному реєстрі фінансових установ України знаходилося 509 кредитних спілок, з яких тільки 419 од. були охоплені державним регулюванням, тобто надавали звітність державному органу нагляду. Можемо констатувати, що частина установ, які не здають звітність органу нагляду можуть проводити незаконну діяльність і акумулювати кошти населення. Прикладом цього є діяльність керівників КС «Централь-Старт» та КС «Тур'я», проти яких порушено кримінальні справи про незаконну розтрату коштів та шахрайські дії на ринку.

За терміном дії фінансові послуги можуть надаватися на короткостроковий період (як правило, до 1 року) до яких віднесено послуги з ризикових видів страхування, ломбардні послуги, депозитні та кредитні послуги КС та інших кредитних установ тощо. Довгостроковими є договори зі страхування життя, лізингові операції, послуги з недержавного пенсійного забезпечення.

За видами економічної діяльності виділяють наступні фінансові послуги: кредитні (кредит, лізинг, факторинг, ломбардні послуги); інвестиційні (депозитні внески (вклади), послуги з довірчого управління, з недержавного пенсійного забезпечення, страхування життя); посередницькі (брокерські, акредитив тощо); страхові (ризикові

види страхування); операційні (розрахунково-касові, еквайрінг, платіжні термінали, грошові перекази, валюто обмінні тощо).

В цілому, сукупність класифікаційних ознак та видів фінансових послуг залежно від економічної чи юридичної природи прояву ознак, розміщено в рис. 1.2.

Рис. 1.2. Класифікаційні ознаки та види фінансових послуг (складено та узагальнено автором)

В результаті дослідження існуючих підходів до класифікації фінансових послуг доведено, що спільні для всіх фінансових послуг властивості дозволяють розмежувати їх та класифікувати за економічними і юридичними аспектами. Сформована класифікація дозволяє чітко відмежовувати один вид фінансових послуг від іншого та застосовувати відповідні законодавчі норми.

Як у вітчизняній, так і зарубіжній фаховій літературі здійснюється поділ фінансових послуг в залежності від того, чи надається вона банківською чи небанківською фінансовою установою. Необхідно констатувати, що у науковій літературі та спеціальному законодавстві України активно використовується термін небанківської фінансової установи, однак законодавче визначення цього поняття відсутнє. Баланюк Л., досліджуючи проблематику використання цього терміну і проаналізувавши основні закони та підзаконні акти доходить висновку, що цей термін трапляється у назві 15-ти та в тексті 251-го нормативного документа [11, с. 47]. Причому науковець констатує відсутність чіткої дефініції небанківської фінансової установи. Поняття небанківської фінансової установи у вітчизняному законодавстві застосовується з 1995 р. у Постанові Верховної Ради України «Про усунення зловживань у процесі залучення суб'єктами підприємницької діяльності грошових коштів громадян» [298], у якій було заборонено залучати кошти громадян суб'єктами підприємницької діяльності, для яких цей вид діяльності не був передбаченим спеціальним законодавством.

Аналіз вітчизняної наукової літератури [419; 420; 412] дозволяє виокремлювати кілька аспектів, що беруться за основу при формуванні категоріального апарату. Так, вона виступає як елемент у структурі фінансової системи; як елемент ринку фінансових послуг; як сукупність певної частини фінансових посередників, чи як елемент фінансово-кредитної системи.

У науковій праці [11, с. 48] небанківська фінансова установа розглядається однією з видів фінансово-кредитних установ і входить до фінансово-кредитної системи. В. Черней констатує відсутність законодавчого визначення небанківських фінансових установ на рівні Закону, які входять до фінансово-кредитної системи країни [412, с. 66]. У своїй монографії дослідник відмічає законодавче введення у більшості країн поняття небанківських фінансових установ, поряд з банківськими.

Враховуючи те, що сучасна фінансова термінологія України більшою мірою запозичена з-за кордону, тому витоки даного поняття слід шукати у зарубіжних наукових працях. Категорія небанківської

установи використовується у більшості мов країн ЄС. Так, у англійській мові часто використовується поняття небанківської діяльності, небанківської кредитної установи чи тавтологічного терміну «небанківський банк» [412, с. 67]. У американському тлумачному словнику під небанківською установою розуміють установу, метою діяльності якої є отримання прибутку, і яка не є банком, однак, надає подібні банківським послуги. У російському та білоруському законодавстві небанківська фінансова установа є юридичною особою, що може виконувати певні банківські операції [412, с. 67]. Науковець Дж.Тобін ще у середині 80-х років ХХ ст. серед фінансових посередників виділяє банківські та небанківські установи [527, с. 80].

В українському законодавстві надається кілька визначень даній категорії. Більшість із них зазначається у відповідних нормативних документах НБУ. У Постанові Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок надання небанківськими фінансовими установами генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій» [303] зазначено, що небанківська фінансова установа є юридичною особою, яка відповідно до законодавства України не є банком, надає одну або кілька фінансових послуг та яку внесено до відповідного державного реєстру фінансових установ у порядку, установленому законодавством України. Хоча, з правової точки зору характеристика небанківської фінансової установи через призму невіднесення до категорії банків є хибним, що й відмічає науковець Н. Квіт [140].

У іншому нормативному акті [300] НБУ підкреслює, що «небанківська фінансова установа – юридична особа, яка внесена до відповідного державного реєстру фінансових установ та отримала згідно із законодавством України право здійснювати переказ коштів у національній та іноземній валютах». Тобто у підзаконному нормативному акті акцентовано увагу тільки на участі досліджуваних фінансових установ у платіжних системах різних рівнів.

В цілому, узагальнюючи підходи вітчизняних законодавців, можна відзначити наступні дефініції небанківської фінансової установи [18, с. 124]:

- 1) юридична особа, яка відповідно до законодавства України не є банком (банківською установою), надає одну або кілька фінансових послуг та яку внесено до відповідного державного реєстру фінансових установ у порядку, установленому законодавством України;
- 2) юридична особа, яка відповідно до законодавства [94] надає одну чи кілька фінансових послуг та яка внесена до Державного реєстру фінансових установ в установленому законодавством України порядку.

Причому законодавець чітко визначає перелік таких установ, а саме: кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг;

3) юридична особа, яка внесена до відповідного державного реєстру фінансових установ та отримала згідно із законодавством України право здійснювати переказ коштів у національній та іноземній валютах;

4) юридична особа, яка відповідно до законодавства України не є банком, надає одну або кілька фінансових послуг та внесена до Державного реєстру фінансових установ у порядку, установленому законодавством України.

Вітчизняний науковець юриспруденції В. Черней вважає, що небанківська фінансова установа – це фінансова установа, яка відповідно до законодавства України надає фінансові послуги та має право здійснювати окремі банківські операції. На його думку, допустиму сукупність банківських операцій для небанківських фінансових установ встановлює НБУ. Таке визначення науковця є дискусійним, адже основний акцент відмінності між банками та небанківськими установами науковець зводить до переліку фінансових операцій, що встановлюється НБУ.

Однак, до небанківських фінансових установ належать такі спеціалізовані установи як страхові компанії (в т.ч. зі страхування життя), недержавні пенсійні фонди діяльність яких не має нічого спільного з банківськими установами. Аналіз дефініцій автора призводить до висновку, що науковець під небанківськими фінансовими установами уособлює небанківські кредитні установи, для яких таке визначення є прийнятним. Проте подальший перелік небанківських установ, зазначених автором у своїй роботі [412, с. 73], приводить до висновку про хибність уявлень В. Чернея щодо функціонування ринків небанківських фінансових послуг.

Деякі дослідники окрім зазначеного вище терміна оперують категоріями «небанківські фінансові інститути» та «небанківські фінансові посередники, які певною мірою використовується як синоніми. На думку О. Дорош [70, с. 8] небанківські фінансові інститути – це спеціалізовані фінансові посередники, які акумулюють вільні кошти юридичних та фізичних осіб і розміщують їх на фінансовому ринку для отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Каракулова І. виокремлює такі категорії як «небанківські фінансові інститути», «небанківські фінансові посередники»,

«небанківські фінансові установи», та дає наступні визначення [138, с. 6]:

– небанківські фінансові інститути – це сукупність небанківських фінансових посередників (страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, кредитних спілок, фінансових компаній, ломбардів, лізингових і факторингових компаній та інших), які провадять діяльність у сфері вузькоспеціалізованих фінансових послуг відповідно до чинного законодавства, що регулює економічні відносини на ринку фінансових послуг.

– небанківські фінансові посередники – це установи (серед них: страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, кредитні спілки, фінансові компанії, ломбарди, лізингові та факторингові компанії та інші), які функціонують на ринку фінансових послуг відповідно до законодавства, надають вузькоспеціалізовані фінансові послуги (кредитування, інвестування, послуги техніко-посередницького характеру), що не належать до сфери банківської діяльності, спрямовані на трансформацію власних, залучених і запозичених грошових коштів з метою задоволення потреб споживачів та одержання прибутку.

– небанківські фінансові установи – це визначені юридичні особи, які, функціонуючи на ринку фінансових послуг, надають одну чи декілька притаманних їм специфічних фінансових послуг з метою задоволення фінансових потреб споживачів та одержання прибутку.

Аналіз дефініцій науковця приводить до висновку, що суттєвої різниці у визначеннях автора немає, адже спільними рисами «небанківських фінансових установ», «небанківських фінансових посередників» і «небанківських фінансових інститутів» є:

- 1) функціонування на ринку фінансових послуг;
- 2) надання однієї або кількох специфічних фінансових послуг;
- 3) здійснення діяльності з метою задоволення потреб споживачів.

Водночас, не можна погодитися з дефініцією небанківської фінансової установи, в якій зазначено, що метою проведення діяльності таких установ є отримання прибутку. Адже, згідно чинного законодавства України кредитні спілки та недержавні пенсійні фонди функціонують на принципах неприбутковості.

На думку О. Сідельник, небанківські фінансові установи – це професійні учасники ринку фінансових послуг що спеціалізуються з надання однієї або кількох фінансових послуг окремому сегменту клієнтів, шляхом акумуляції та розміщення тимчасово вільних коштів фізичних та юридичних осіб на фінансовому ринку [353, с. 8]. Дане визначення містить перекинування у частині надання фінансових послуг за рахунок акумуляції та розміщення вільних коштів, що не в повній

мірі відповідає дійсності. Адже серед небанківських фінансових установ є й такі, що провадять діяльність за рахунок власних джерел, без акумуляції із-ззовні (ломбарди), чи надають послуги розрахунково-касового обслуговування, обміну валют тощо (фінансові компанії).

О. Гладчук [46, с. 7] розглядає небанківські фінансові інститути як сукупність інститутів небанківського сектора, які провадять діяльність у сфері надання вузькоспеціалізованих фінансових послуг щодо задоволення різноманітних індивідуалізованих коротко-, середньо- та довгострокових потреб у фінансових ресурсах домогосподарств та суб'єктів господарювання відповідно до чинного законодавства у їх взаємозв'язку та взаємозалежності, вони існують у країні в певний історичний проміжок часу та функціонують у межах фінансового сектору країни.

Дане визначення є перекрученим та хибним, адже не враховано особливість надання послуг страхових компаній – учасників небанківського сектора, метою яких не є задоволення потреб домогосподарств у фінансових ресурсах. Подібно до В. Черней, О. Гладчук обмежується небанківськими кредитними установами, що не в повній мірі охоплює досліджувану ним категорію.

Критичний аналіз дефініцій НФУ наведено у табл. 1.1.

Враховуючи різні дефініції науковців та законодавців стосовно терміну небанківських фінансових установ, існує об'єктивна потреба їх систематизації та формування комплексного його визначення. Для цього скористаємося контент-аналізом.

Метою даного методу є пошук процедур, що сприяють виявленню ознак досліджуваних явищ і характеристик, заміряти їх і потім адекватно інтерпретувати.

Таблиця 1.1

Критичний аналіз дефініцій небанківських фінансових установ у наукових джерелах*

Джерело (автор)	Визначення	Недолік
1	2	3
Американський тлумачний словник [521]	небанківською установою розуміють установу, метою діяльності якої є отримання прибутку, і яка не є банком, однак, надає послуги, подібні банківським.	Віднесено тільки небанківські кредитні установи.
Баланюк Л. [11, с. 48]	небанківська фінансова установа є однією з видів фінансово-кредитних установ і входить до фінансово-кредитної системи.	Віднесено тільки небанківські кредитні установи.
Каракулова І. [138, с. 6]	небанківські фінансові установи – це визначені юридичні особи, які, функціонуючи на ринку фінансових послуг, надають одну чи декілька притаманних їм специфічних послуг з метою задоволення фінансових потреб споживачів та одержання прибутку	Не враховано особливість неприбуткових небанківських установ (КС, НПФ).

Продовження табл. 1.1

1	2	3
Гладчук О. [46, с. 7]	небанківські фінансові інститути – сукупність інститутів небанківського сектора, які провадять діяльність у сфері надання вузькоспеціалізованих фінансових послуг щодо задоволення різноманітних індивідуалізованих коротко-, середньо- та довгострокових потреб у фінансових ресурсах домогосподарств та суб'єктів господарювання відповідно до чинного законодавства у їх взаємозв'язку та взаємозалежності, вони існують у країні в певний історичний проміжок часу та функціонують у межах фінансового сектору країни.	Не враховано особливості надання послуг страхових компаній, метою яких не є задоволення потреб домогосподарств у фінансових ресурсах.
Дорош О. [70, с. 8]	небанківські фінансові інститути – це спеціалізовані фінансові посередники, які акумулюють вільні кошти юридичних та фізичних осіб і розміщують їх на фінансовому ринку для отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.	Не враховано особливості неприбуткових небанківських установ (КС, НПФ) та існування таких установ, що не здійснюють акумуляцію та розміщення вільних коштів фізичних та юридичних осіб (ломбарди), чи надають послуги рахунково-касового характеру, обміну валют та ін. (фінансові компанії).
Литвин П. [180, с. 212]	Небанківські фінансові інститути – це заклади, що не є банками, але здійснюють певні фінансові операції. Вони діють на основі відповідних нормативно-правових актів (це закон «Про банки та банківську діяльність»), але без ліцензії, що дає право на діяльність, притаманну лише банківським установам. Небанківські установи в Україні не мають права приймати депозитні вклади та вести поточні рахунки клієнтів згідно із законом «Про банки і банківську діяльність»	Не враховано юрид. статус, внесення до державного реєстру фінансових установ, неврахування можливості залучення вкладів КС, отримання ліцензій на діяльність від Нацкомфінпослуг та НБУ (переказ коштів, обмін валют тощо).
Левченко В. [179, с. 20]	Небанківські фінансові установи – юридичні особи, які відповідно до Законодавства України не є банками і які внесено до Державного реєстру фінансових установ у порядку, визначеному законодавством.	Продубльовано положення Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»
Поліщук Є. [289, с. 3]	небанківські фінансові установи – вузькоспеціалізовані фінансові посередники, які або акумулюють, конвертують та направляють вільні грошові ресурси суб'єктів господарювання в інвестиційні процеси з метою досягнення комерційного або іншого ефекту, або збереження вартості грошей в часі.	Обмежено участь тільки суб'єктами господарювання. Не враховано існування таких установ, що не здійснюють акумуляцію та розміщення вільних коштів фізичних та юридичних осіб (ломбарди) чи надають послуги рахунково-касового характеру, обміну валют та ін. (фінансові компанії).

Продовження табл. 1.1

1	2	3
Сідельник О. [353, с. 8]	небанківські фінансові установи – це професійні учасники ринку фінансових послуг що спеціалізуються з надання однієї або кількох фінансових послуг окремому сегменту клієнтів, шляхом акумуляції та розміщення тимчасово вільних коштів фізичних та юридичних осіб на фінансовому ринку.	Не враховано існування таких установ, що не здійснюють акумуляцію та розміщення вільних коштів фізичних та юридичних осіб (ломбарди), чи надають послуги рахунково-касового характеру, обміну валют та ін. (фінансові компанії).
В. Черней [412, с. 73]	небанківська фінансова установа – це фінансова установа, яка відповідно до законодавства України надає фінансові послуги та має право здійснювати окремі банківські операції. Допустиму сукупність банківських операцій для НФУ встановлює НБУ.	Обмежено перелік небанківських установ тільки кредитними установами і не враховано СК, НПФ тощо.
Положення про порядок надання НФУ генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій [303]	небанківська фінансова установа є юридичною особою, яка відповідно до законодавства України не є банком, надає одну або кілька фінансових послуг та яку внесено до відповідного державного реєстру фінансових установ у порядку, установленому законодавством України	Тип установи визначається тільки за приналежністю – банківська чи небанківська установа.
Про діяльність в Україні внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем [300]	небанківська фінансова установа – юридична особа, яка внесена до відповідного державного реєстру фінансових установ та отримала згідно із законодавством України право здійснювати переказ коштів у національній та іноземній валютах	Враховує тільки ті установи, що здійснюють переказ коштів у національній та іноземній валюті.
Положення про порядок надання НФУ, національному оператору поштового зв'язку генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій [301]	небанківська фінансова установа – юридична особа, яка відповідно до законодавства України не є банком, надає одну або кілька фінансових послуг та яку віднесено до відповідного державного реєстру фінансових установ у порядку, установленому законодавством України	Не враховано функціонування пайових інвестиційних фондів, що не є юридичною особою.
Про затвердження Положення про порядок видачі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій небанківським установам [302]	небанківська фінансова установа – фінансова установа, що надає виключно фінансові послуги, і може виконувати окремі банківські операції.	Обмежено коло установ переліком послуг, що характеризують банківські послуги

* Складено автором.

В подальшому необхідно визначити компоненти у понятті «небанківська фінансова установа» різних авторів і джерел (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Компоненти в поняттях «небанківська фінансова установа»

Джерело	Дефініція	Навантаженість
1	2	3
Американський тлумачний словник [521]	Комерційна установа (юридична особа)	0,5
	Надання подібно банкам послуги	0,5
Баланюк Л. [11, с. 48]	Вид фінансово-кредитних установ	0,5
	Складова фінансово-кредитної системи	0,5
Гладчук О. [46, с. 7]	Сукупність інститутів небанківського сектора	0,33
	Надання вузькоспеціалізованих фінансових послуг	0,33
	Для задоволення потреб у фінансових ресурсах домогосподарств та суб'єктів господарювання	0,33
Дорош О. [70, с. 8]	Спеціалізовані фінансові посередники	0,33
	Акумулюють вільні кошти і розміщують на фінринку	0,33
	Для отримання прибутку чи збереження реальної вартості	0,33
Каракулова І. [138, с. 6]	Юридичні особи	0,25
	Діють на ринку фінансових послуг	0,25
	Задовольняють потреби споживачів через надання специфічних послуг	0,25
	Для отримання прибутку	0,25
Литвин П. [180, с. 212]	Заклади (юридичні особи), що не є банками	0,5
	Здійснюють фінансові операції	0,5
Левченко В. [179, с. 20]	Юридичні особи, що не є банками	0,5
	Внесені до державного реєстру фінансових установ	0,5
Поліщук Є. [289, с. 3]	Спеціалізовані фінансові посередники	0,33
	Акумулюють, конвертують та направляють вільні ресурси	0,33
	Отримання комерційного ефекту чи збереження вартості грошей в часі	0,33
Сідельник О. [353, с. 8]	Профучасники ринку фінпослуг	0,33
	Спеціалізуються з надання однієї чи кількох фінпослуг	0,33
	Акумулюють та розміщують тимчасово вільні кошти	0,33
В. Черней [412, с. 73]	Фінансова установа	0,5
	Надає фінпослуги та окремі банківські операції	0,5
Положення про порядок надання НФУ генеральних ліцензій на здійснення вал. операцій [303]	Юридична особа, що не є банком	0,33
	Надає одну або кілька фінпослуг	0,33
	Внесено до реєстру фінансових установ	0,33
Про діяльність в Україні внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем [300]	Юридична особа	0,5
	Внесена до відповідного державного реєстру фінустанов	0,5

Продовження табл. 1.2

1	2	3
Про затвердження Положення про порядок видачі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій небанківським установам [302]	Фінансова установа Надає виключно фінансові послуги і може виконувати окремі банківські операції	0,5 0,5
Про порядок надання НФУ, національному оператору поштового зв'язку генеральних ліцензій на здійснення валютн. операцій [301]	Юридична особа, що не є банком Надає одну або кілька фінансових послуг Внесена до державного реєстру фінансових установ	0,33 0,33 0,33

* Складено автором.

Наступним кроком є визначення загального навантаження на компоненти в понятті «небанківська фінансова установа» (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Загальне навантаження на компоненти *

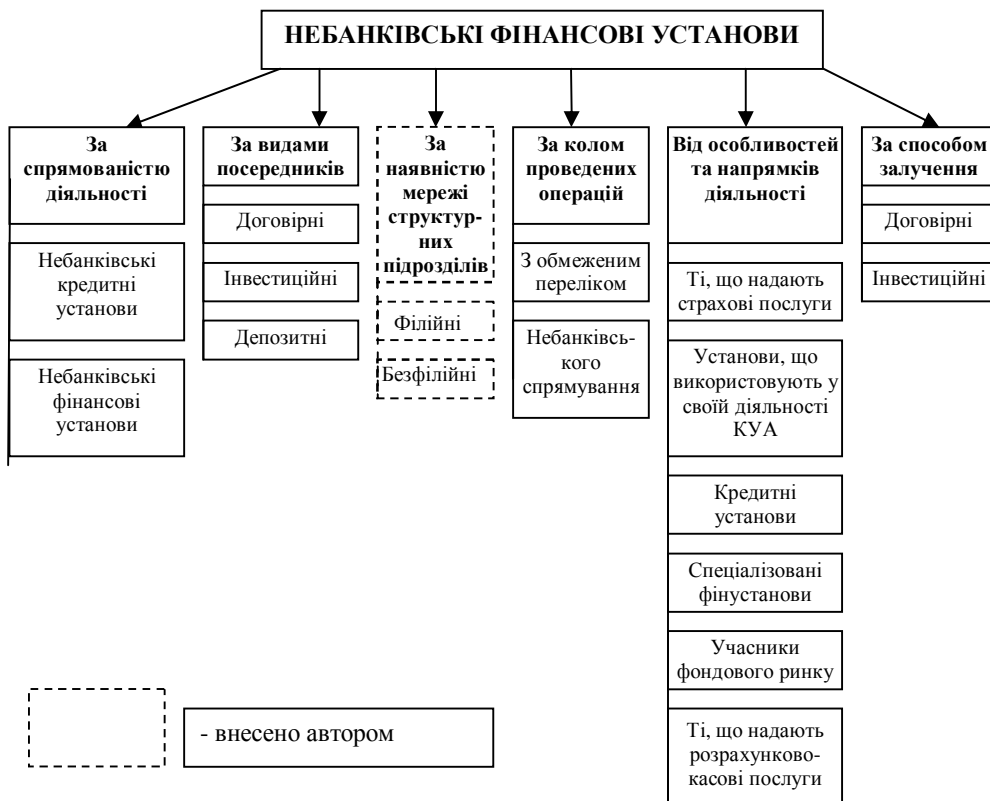
№ з/п	Компоненти	Загальне навантаження
1	Характеристика суб'єктів економічних відносин (організаційно-правової форми господарювання)	4,74
2	Характеристика здійснюваних операцій	3,32
3	Приналежність до певного встановленого державою переліку (реєстру)	1,66
4	Характеристика, за якої реалізується призначення НФУ в економіці (акумулюють та розміщують тимчасово вільні кошти)	1,57
5	Характеристика мети діяльності НФУ (отримання комерційного ефекту (прибутку) чи збереження вартості грошей в часі)	0,91
6	Специфічна роль на ринку (посередники на ринку)	0,99
7	Сукупність інститутів небанківського сектора	0,58

* Складено та розраховано автором.

На підставі проведення контент-аналізу поняття «небанківські фінансові установи» можна зробити висновок, що **небанківські фінансові установи** – це сукупність суб'єктів економічних відносин (4,74), що є посередниками на ринках фінансових послуг (0,99), внесені до відповідного державного реєстру (1,66), надають фінансові послуги розрахункового, інвестиційного, депозитного, кредитного, страхового чи посередницького характеру (3,32), шляхом акумуляції власних та/чи залучених коштів фізичних чи юридичних осіб (1,57) здійснюючи господарську комерційну або некомерційну діяльність для збереження вартості грошей в часі (0,91).

Дослідження особливостей проведення небанківських фінансових послуг надало можливість здійснити класифікацію небанківських установ (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Класифікація небанківських фінансових установ (складено та уточнено автором на основі [203; 405; 287; 219; 11; 412])

Існуючі класифікаційні ознаки НФУ слід розширити ознакою наявності мережі структурних підрозділів. Необхідність такого розширення пов'язане із підвищеними ризиками, що витікають із функціонування таких установ, і внаслідок цього – підвищеними законодавчими вимогами (особливо, це стосується діяльності КС [332]).

Присутність НФУ у регіонах через мережу структурних підрозділів окрім позитивних сторін, до яких слід віднести поширення фінансових послуг, формування додаткових джерел фінансових ресурсів НФУ, підвищення зайнятості населення тощо, несуть собою і певні негативні аспекти, що зазначені у п.п.1.3 монографії.

Сучасна практика функціонування НФУ засвідчує існування структурних підрозділів чотирьох типів: дирекції, філії, представництва

та відділення. Їх створення регламентоване ГКУ [50], причому вони не мають статусу юридичної особи й діють на основі положення про них.

Згідно зі ст. 55 ГКУ, філії, представництва, інші відокремлені підрозділи господарських організацій (структурні одиниці), утворені ними для здійснення господарської діяльності, є суб'єктами господарювання. Відповідно до ст. 132 ГКУ [50] відокремлені підрозділи (структурні одиниці) господарських організацій визнаються суб'єктами господарювання, що здійснюють свою діяльність від імені цих господарських організацій без статусу юридичної особи. Відокремленими підрозділами (структурними одиницями) є філії, представництва, відділення та інші структурні підрозділи, що наділяються частиною майна господарських організацій, здійснюючи щодо цього майна право оперативного використання чи інше речове право, передбачене законом. Вони можуть мати рахунок (рахунки) в установах банку. Філії, представництва та інші відокремлені підрозділи певної господарської організації діють на підставі положення, затвердженого цією господарською організацією [21, с. 61].

У ст. 95 ЦКУ [409] зазначено, що філією є відокремлений підрозділ юридичної особи, що розташований поза її місцезнаходженням та здійснює всі або частину її функції. В цій же статті зазначено, що представництвом є відокремлений підрозділ юридичної особи, що розташований поза її місцезнаходженням та здійснює представництво і захист інтересів юридичної особи [21, с. 61].

Законодавством України не регламентоване поняття дирекції, проте на думку автора його використовують для встановлення певної ланки в управлінській вертикалі підприємства. Дирекції є безбалансовими підрозділами страховика. Як правило, їх створюють національні компанії, присутні у більшості регіонів України, причому їхня присутність у певному регіоні курирується саме конкретною регіональною дирекцією. Дирекціям (регіональним дирекціям), як правило, безпосередньо підпорядковані інші філії, відділення, представництва цього регіону. Хоча сьогоднішня практика надає приклади існування незалежних від дирекцій філій підприємства у певному регіоні, причому філія безпосередньо підконтрольна та підзвітна центральному офісу компанії [21, с. 61].

В цілому, можна констатувати, що небанківським фінансовим установам притаманні такі особливості: вони є суб'єктами економічних відносин, що внесені до відповідного державного реєстру фінансових установ; здійснюють господарську комерційну чи некомерційну діяльність; мають спеціалізовану правоздатність, тобто функціонують на основі статуту та відповідної ліцензії, що видається

Нацкомфінпослуг згідно чинного законодавства; функціонують на ринку як фінансові посередники; діяльність цих установ не впливає на динаміку пропозиції грошей, тому на них не поширюються особливі вимоги обов'язкового резервування; характеризуються відносно вузькою спеціалізацією і надають послуги обмеженого характеру; сприяють трансформації капіталу в національній економіці.

Загальновідомо, що процес купівлі-продажу будь-якого товару чи послуги (в т.ч. і небанківської) здійснюється на ринку. Адже ринок, за визначенням О. Вільямсона – це арена (місце), де незалежні сторони вступають у відносини обміну [380, с. 165]. Ринок фінансових послуг визначається дуалізмом своєї природи. З одного боку, він виступає як сукупність відносин, що виникають через задоволення економічних потреб споживачів та всього суспільства, а з іншого, є сукупністю послуг із залучення та розміщення грошових коштів фізичних та юридичних осіб.

Визначенню дефініції ринку фінансових послуг акцентована увага ряду іноземних та вітчизняних науковців. Частина науковців [405; 219] ототожнюють ринок фінансових послуг із фінансовим ринком. На їх думку фінансовий ринок (ринок фінансових послуг) – це загальна назва тих ринків, на яких виявляються попит і пропозиція на різні фінансові активи (фінансові послуги), це сукупність усіх фінансових активів країни, що є сферою реалізації фінансових активів і фінансових відносин між продавцями і покупцями цих активів [405, с. 42].

Історія розвитку фінансової науки свідчить про першопочаткове використання поняття фінансового ринку, що обмежувало розуміння процесів, пов'язаних з рухом капіталу. Фінансовий ринок відіграє основну роль у трансформації грошових коштів в грошовий капітал. Глобалізація економічних відносин, поява нових видів та способів такого перетворення привели до появи особливих видів професійної діяльності, спрямованих на задоволення потреб власників капіталу і появи фінансових послуг, чому слідувала поява відповідного ринку.

Часте ототожнення науковцями цих двох категорій пов'язане з тим, що учасники обох ринків у більшій мірі співпадають. Принципова відмінність між категоріями відмічається стосовно об'єкта фінансових відносин. На фінансовому ринку ним виступають фінансові активи, тобто цінні папери, боргові зобов'язання, грошові кошти, права вимоги боргу, що не відносяться до цінних паперів. На ринку фінансових послуг об'єктом відносин є фінансові послуги, надавані юридичним чи фізичним особами, а також операції з фінансовими активами, здійснювані на користь третіх осіб.

Об'єкт фінансової послуги приводить до виникнення останньої, тобто ним можуть виступати цінні папери, страховий поліс, безготівкові розрахунки, банківські кредити тощо. Суб'єктами фінансових послуг є учасники фінансового ринку – споживачі фінансових послуг, з одного боку, та фінансові установи – надавачі фінансової послуги, з другого [24].

Науковець Шевчук О.Р. дає власне трактування ринку фінансових послуг, під яким розуміє сукупність імперативних правовідносин у сфері регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ органами державної влади та місцевого самоврядування, з метою забезпечення належних умов для здійснення фінансових операцій, отримання прибутку, захисту майнових інтересів вкладників та створення сприятливого інвестиційного клімату [412, с. 32]. Однак таке визначення є доволі хибним, адже містить ряд неточностей та перекручень. По-перше, автор акцентує увагу на правовідносинах, що піддаються регулюванню місцевим самоврядуванням, адже на даний час органи місцевого самоврядування позбавлені будь-яких прав стосовно прямого, чи непрямого регулювання діяльності фінансових установ. По-друге, на ринках фінансових послуг існують фінансові установи, діяльність яких не направлена на отримання прибутку (кредитні кооперативи, недержавні пенсійні фонди), тому виокремлення прибуткового характеру діяльності фінансових установ є недоречним. На думку автора монографії, науковцю слід використати термін «економічна діяльність» з метою уникнення подальших непорозумінь. По-третє, дефініція автора замикається на однині використання терміну, що не корелює із природою ринків фінансових послуг, що охоплюють відповідні сегменти фінансового ринку і створюють, власне, окремі ринки. В цілому, дефініція розкриває ринок фінансових послуг через призму правового регулювання даної категорії.

Вітчизняні науковці Горбач Л.М. та Каун О.Б. під ринком фінансових послуг розуміють економічні відносини, що виникають між фінансовими посередниками та іншими економічними агентами з приводу розподілу фінансових ресурсів, купівлі-продажу тимчасово вільних грошових коштів і цінних паперів [49, с. 20]. У своїй праці автори виокремлюють у структурі ринку фінансових послуг ще дев'ять інших ринків, що, на думку автора, є складовими саме фінансового ринку. Цю думку автора підтверджує і вітчизняний науковець І. Школьник, яка ринок фінансових послуг виділяє у структурі фінансового ринку [420; 343]. До фінансового ринку вона відносить ринок грошей, ринок кредитних ресурсів, ринок цінних паперів та

ринок фінансових послуг. Таким чином, частина науковців [420; 377] визначають фінансовий ринок як ланку фінансової системи, що використовує фонди та фінансових ресурсів у випадках, коли інші ланки фінансової системи не можуть ефективно діяти, а ринок фінансових послуг складовою цього ринку.

Протилежної думки стосовно розмежування фінансового ринку та ринку фінансових послуг Є. Бондаренко. На його думку ринок фінансових послуг є більш ширшою категорією, що включає в себе фінансовий ринок, основне завдання якого полягає у «акумуляції коштів та їх трансформації в потужні інвестиційні ресурси» [26, с. 36]. Науковець вважає, що учасниками фінансового ринку є фінансові установи, банки, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди та інвестиційні фонди (компанії). Автором, при виділенні надавачів фінансових послуг недоречно виділено в окрему групу фінансові установи поряд із банками, ломбардами страховиками тощо, адже фінансова установа – юридична особа, яка надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку [94]. У цілому, слід погодитися з твердженням науковця, що на ринку фінансових послуг суб'єкти відносин фінансового ринку трансформуються у фінансових посередників, у силу необхідності здійснення інвестиційної діяльності.

Дефініцію ринків фінансових послуг найбільш точно та однозначно зазначено у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Саме в цьому законодавчому акті доречно використано категорію та вибрано множинний словотвір, і під ринками фінансових послуг законодавчо визначено «...сферу діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг» [94]. Законодавці до таких ринків фінансових послуг відносять професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів.

Критики такого визначення [359, с. 154] піддають сумніву чіткість дефініції, вказуючи на її абстрактність, посилаючись на те, що поняття «сфери» вказує на межі предметного розширення діяльності учасників ринків фінансових послуг, тобто те, що вони здійснюють. Ринки фінансових послуг охоплюють правовідносини, що встановлюються між учасниками ринків фінансових послуг, виникнення, розвиток та припинення яких визначається безпосередньо фінансовою послугою.

Слід погодитися з думкою [359, с. 155], що фінансовий ринок є складним та багатомірним формуванням, що охоплює широку сукупність окремих сфер та сегментів національної економіки і має складну структурну будову, то ринки фінансових послуг виступають окремими сегментами фінансової системи і не можуть розглядатися як складові фінансового ринку.

Узагальнюючи підходи до розуміння категорій «фінансовий ринок» та «ринки фінансових послуг» можна стверджувати, що різниця між цими поняттями міститься у завданнях та функціях, що вони виконують, а також у об'єктах та суб'єктах економічних відносин. Суб'єкти обох категорій співпадають, однак виконують різні функції і постають у різних іпостасях – суб'єкти ринків фінансових послуг виконують роль посередників на фінансовому ринку для здійснення фінансових операцій з метою задоволення потреб своїх клієнтів. Об'єктами фінансового ринку є фінансові активи, а об'єктом ринку фінансових послуг – фінансові послуги як інструменти задоволення потреб споживачів таких послуг. Взаємозалежність наведених вище категорій зображено на рис. 1.4.

Ринки небанківських фінансових послуг відображають конкретні форми організації руху фінансових ресурсів. Провайдерами цих послуг є небанківські фінансові установи, що забезпечують пропозицію цих послуг на ринках, а клієнтами – фізичні та юридичні особи, що формують попит на них. Не можна погодитися з твердженням В. Левченко [179, с. 35], щодо виконання ринками небанківських фінансових послуг загальноекономічних та загальноринкових функцій, адже із семи перелічених функцій (одна загальноринкова функція – посередництво між продавцем та покупцем, та всі чотири загальноекономічні – мобілізація, розподіл, прискорення та використання акумульованого капіталу) є саме функціями фінансового ринку.

Формування ринкових цін є характеристикою ринків НФП та ринків фінансових послуг в цілому. Основна різниця між ринками небанківських фінансових послуг та фінансовим ринком полягає у:

1) множинному характері ринків НФП, на яких здійснюється купівля-продаж послуг специфічного характеру зі встановленням їх ціни, на відміну від фінансового ринку, на якому здійснюється акумуляція всіх вільних фінансових ресурсів у вигляді фінансових активів;

2) не здійсненні ринками НФП впливу на загальну грошову масу в державі, на відміну від фінансового ринку, що забезпечує вплив через дію механізму грошового мультиплікування.

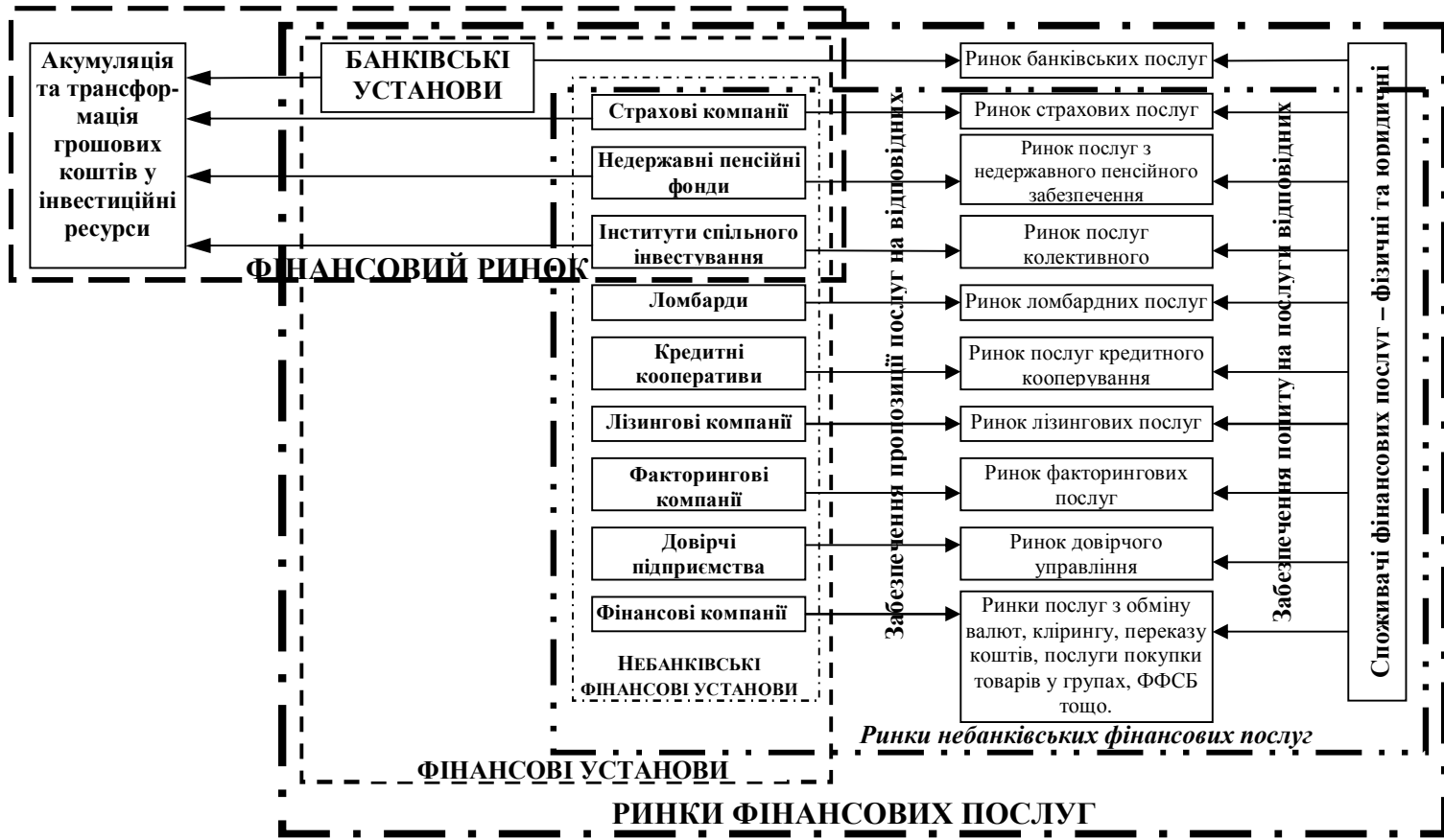

Рис. 1.4. Місце ринків небанківських фінансових послуг в системі функціонування фінансового ринку та ринків фінансових послуг (уточнено та вдосконалено автором на основі [26;420])

3) безпосередній участі клієнтів на ринках НФП у ринкових процесах, внаслідок чого на них поширюється законодавство із захисту порушених прав як споживачів;

4) на фінансовому ринку банки, СК, НПФ та ІСІ виступають у ролі фінансових посередників між власниками тимчасово вільних коштів та тими, що мають потребу в них, а на ринках НФП НФУ виступають безпосередніми провайдерами фінансових послуг.

1.2. Чинники впливу на розвиток ринків небанківських фінансових послуг

Загальновідомо, що будь-яка економічна система знаходиться в єдності з оточуючим середовищем. Проте єдність системи змінюється в процесі її руху, що пов'язано з наявністю різних складових, які можуть або суперечити, або поєднуватись. Динамічність як властивість системи знаходиться під впливом різних факторів.

Фактор (від лат. *factor*) означає причину, рушійну силу якогонебудь процесу, явища, яка визначає його характер або окремі риси. Великий тлумачний словник української мови трактує поняття фактор як умову, рушійну силу будь-якого процесу, явища; чинник [34, с. 1314]. Дещо відрізняється визначення, яке дається у Великому економічному словнику: фактор – це суттєва обставина в будь-якому явищі, процесі, вихідна складова будь-чого [69, с. 23].

Н.В.Тарасенко [373, с. 75] та З.Ф.Петряєва [226, с. 38] розглядають фактор як причину, рушійну силу будь-якого процесу або явища, яка визначає його характер або одну із основних ознак. Н.Г.Сидорчук розглядає фактор як причину, що зумовлює підвищення якогось явища, та підлягає корекції або регуляції у межах певного процесу [408, с. 56]. Отже, переважна більшість існуючих визначень є близькими за змістом та фактично мало чим відрізняються. Майже у всіх визначеннях фактор розглядається як умова; рушійна сила; чинник; причина; обставина.

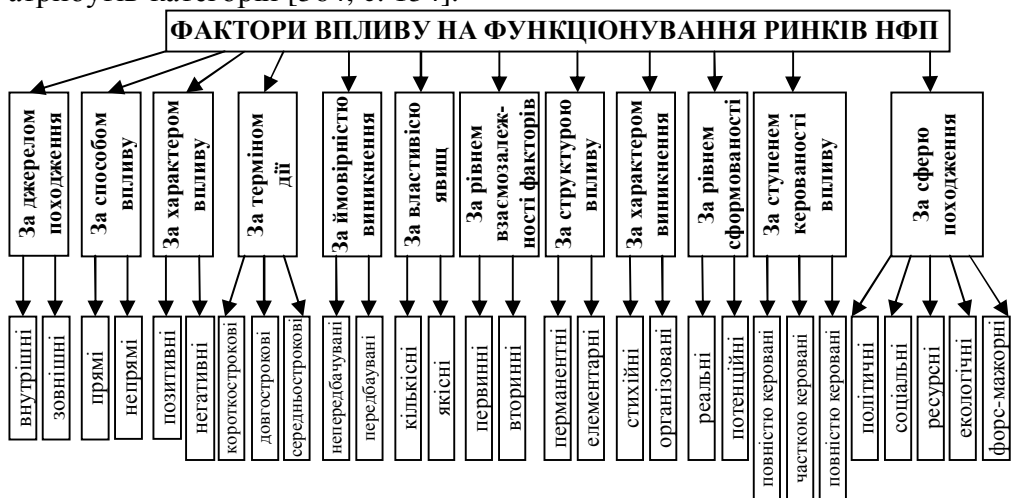
Оскільки фактор впливає на хід конкретного процесу, то він може або сприяти, або стримувати його протікання. Якщо дія фактору сприяє розвитку системи, то говорять про позитивний вплив, а якщо дія фактору стримує процес розвитку або повертає процес в сторону регресу, то говорять про негативний вплив фактору. У такому випадку необхідно розглядати ризики, загрози та небезпеки для розвитку ринків небанківських фінансових послуг.

Наявність великої кількості факторів, які пропонуються в економічній літературі для аналізу впливу на розвиток ринків НФП

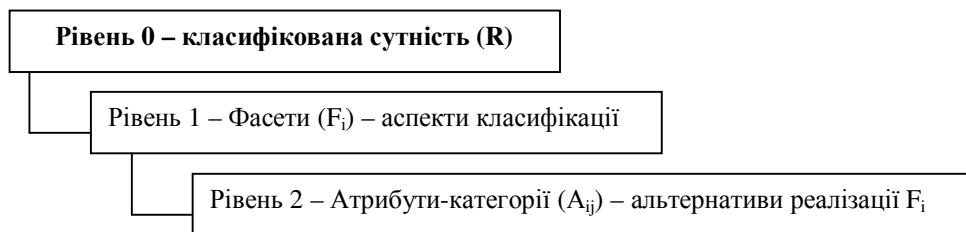
свідчить про відсутність єдиних вихідних методичних засад їх класифікації. При цьому не завжди враховується зміна ступеня впливу факторів залежно від рівня управління, об'єкта аналізу, їх підпорядкованості і взаємозв'язку.

На рис. 1.5 узагальнено фактори впливу на розвиток ринків небанківських фінансових послуг на основі фасетної класифікації. Фасетна класифікація (рис. 1.6) передбачає моделювання класифіковану сутність дворівневою деревоподібною структурою у якій перший рівень описаний множиною фасет, а другий – сімейством підмножин атрибутів-категорій [364, с. 134].

Рис. 1.5. Фасетна класифікація факторів впливу на функціонування ринків НФП (складено автором на основі: [67, с. 188; 75, с. 43; 179, с. 60-61; 14, с. 537; 21, с. 71; 364, с. 126-127])

Визначено 12 фасет та 29 атрибутів-категорій впливу на розвиток ринків НФП. За допомогою цієї класифікації можна ідентифікувати ризики впливу та визначити якісні характеристики їх прояву.

$$\langle A_{ij} \mid i = \overline{1, I} \ \& \ j = \overline{1, I} \rangle \in \langle F_i \mid i = \overline{1, I} \rangle \in R$$

Рис. 1.6. Система фасетної класифікаційної структури [364, с. 134]

Першочергово всі фактори прийнято поділяти залежно від джерел їх походження на **внутрішні та зовнішні**.

Внутрішні, або ендогенні фактори є характеристиками ринків НФП, їх внутрішнього середовища. Ці фактори до певної міри є контрольованими з боку учасників ринків НФП. Вони визначаються результатом прийнятих управлінських рішень стосовно того, що необхідно зробити і хто відповідає за реалізацію цих рішень. Загрози, які генеруються внутрішнім середовищем, пов'язані, зазвичай, з неадекватною фінансово-економічною політикою небанківських фінансових установ, що призводить до неефективності в управлінні фінансами, а відтак – до зниження їх фінансової надійності та безпеки.

Серед **внутрішніх** факторів, які впливають на функціонування та розвиток ринків НФП, необхідно виділити такі:

1. *Організаційна структура НФУ*. Існують різні організаційно-правові форми небанківських установ, при чому мається на увазі її внутрішній склад, що може впливати на кругообіг капіталів. У цьому плані можна виділити просту і складну організаційні структури.

Організації з простою структурою не мають у своєму складі відокремлених структурних підрозділів. Усю відповідальність за прийнятими договорами проста НФУ несе сама. Кругообіг її капіталів визначається сутністю страхування й організаційно-правовою формою.

Більшість учасників ринків НФП мають складну структуру – це організації, що мають структурні підрозділи. До цієї категорії відносяться страхові підприємства, кредитні кооперативи, фінансові компанії та ломбарди. НПФ не мають відокремлених структурних підрозділів. Організація структурних підрозділів зумовлена необхідністю розділення операції. Для цих організацій відкриття структурних підрозділів означає не тільки наближення до клієнта, але й додаткове надходження премій, депозитів чи видачі кредитів, що досягається як за рахунок можливостей залучення нових клієнтів, при відкритті на новому місці, так і за рахунок розширення охопленої території.

Кошти філій включені в оборот головного офісу, що дає можливість маневрування фінансовими ресурсами (для СК, КС), строками видачі кредитів (для КС, ломбардів, фінансових, лізингових компаній) використання відповідних засобів, що також полегшують їм виконати свої зобов'язання перед клієнтами.

2. *Пріоритетні напрями діяльності*. Для СК Пріоритетними напрямками діяльності можуть бути:

— надання страхових послуг тільки певного виду: морське страхування, страхування від вогню, екологічне, сільськогосподарське

тощо (спеціалізовані страхові компанії, що беруть на страхування однотипні ризики). Такі страховики не мають широкої можливості диверсифікації ризиків.

— надання страхових послуг різноманітного характеру (універсальні страхові компанії, що беруть на страхування різноманітні ризики). Такі страховики здебільшого акцентують увагу на диверсифікації страхового портфеля.

— надання послуг, тісно пов'язаних з банківською діяльністю (bankassurance). Як правило, такі страховики є афільованими структурами комерційних банків та/чи ФПГ і надають переважно страхові послуги банківського характеру (страхування автокаско, страхування цивільної відповідальності власників наземних транспортних засобів, страхування майна (іпотеки), страхування фінансових ризиків тощо).

Головною метою при виборі пріоритетних напрямів діяльності для СК є забезпечення структурної збалансованості страхового портфеля.

Для КС визначальними є напрями розміщення грошових коштів у вигляді кредитів. Розглядаючи існуючу практику кредитування КС можна виділити наступні напрями їх розміщення:

1. Споживчі кредити – кошти, що надаються кредитором споживачеві на придбання продукції [84].

2. Комерційні кредити – видаються з метою передачі у власність другій стороні грошових коштів або речей, які визначаються родовими ознаками, можуть передбачати надання кредиту як авансу, попередньої оплати, відстрочення або розстрочення оплати товарів, робіт або послуг.

3. Кредити, надані для ведення селянських (фермерських) господарств спрямовані на фінансування дозволеної законодавством [93] підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи (фермерських господарств), що виробляють товарну с/г продукцію, її переробляють та реалізують земельних ділянках, що їх належать чи якими вони користуються.

4. Кредити, надані для ведення особистих селянських господарств. Враховуючи, що відповідно до законодавства [90] особисте селянське господарство є видом господарської діяльності без створення юридичної особи, що здійснюється фізичною особою та членами її сім'ї, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання с/г продукції та реалізації її надлишків, а також надання послуг з використанням майна такого господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму. Видача таких кредитів сприяє розширенню економічної діяльності селянськими (фермерськими) господарствами.

5. Кредити, надані на придбання, будівництво, ремонт та реконструкцію нерухомого майна.

Станом на кінець 2014-2015 рр. у кредитному портфелі КС найбільшу частку займають саме споживчі кредити (63,2%) [246-247], причому загальна частка кредитів наданих для ведення особистого селянського та фермерських господарств складає лише 9,3% [246-247] і свідчить про небажання фінансових установ розміщувати кошти у сфері господарської діяльності, натомість орієнтуються на задоволення потреб населення споживчого характеру.

Пріоритетність напрямку діяльності НПФ пов'язане з його видом, тобто характером об'єднання учасників НПФ. Згідно національного законодавства НПФ можуть утворюватися як відкриті, корпоративні та професійні [87]. Відкритим є НПФ, учасниками якого можуть бути будь-які фізичні особи, незалежно від місця роботи. Корпоративний НПФ характеризуються особливістю формування членства, адже в такому фонду учасником може бути тільки працівник роботодавця-засновника (співзасновника) такого фонду. Учасниками професійного НПФ можуть бути тільки фізичні особи, рід занять яких відповідає переліку професій, зазначеного у статуті фонду.

Розміщення пенсійних внесків учасників та страхових резервів страховиків, коштів кредитних спілок, НФП суттєво впливає на фінансово-економічний стан, платоспроможність та ліквідність цих небанківських фінансових установ. У зв'язку з цим, державою регламентовано напрямки та граничні розміри розміщення активів.

3. *Фінансовий стан небанківської установи, забезпеченість фінансовими ресурсами та управління ними.* Фінансовий стан є сукупністю економічних показників, що характеризують економічне «здоров'я» установи та стабільність її функціонування.

Важливою ознакою фінансового стану СК є показники достатності капіталу та платоспроможності страховиків. Як зазначає О.І. Барановський [15, с. 561], режими забезпечення достатності капіталу та платоспроможності є одними з найважливіших елементів регулювання діяльності страхових компаній.

Для КС такими показниками є критерії та фінансові нормативи, що встановлені Нацкомфінпослуг [332], розроблені системи PEARLS [350], CAMEL [54, с. 99], KAPER чи її модифікована методика визначена НАКСУ [20, с.64].

Враховуючи специфіку діяльності ломбарду, а саме надавання короткострокових кредитів під заставу за власні кошти, показниками, що нададуть змогу виділити найактивніших учасників ринку (ломбардів

з оптимальним співвідношенням абсолютно ліквідних та інших активів) є показники рентабельності й ліквідності установи.

4. *Рівень трансакційних витрат.* У широкому розумінні трансакційні витрати є витратами, що пов'язані з входом на ринок і з виходом з ринку, доступом до ресурсів, передачею, специфікацією і захистом прав власності, укладанням і обслуговуванням ділових операцій [310, с. 5]. У вузькому розумінні трансакційні витрати НФУ – це витрати, що понесені НФУ при взаємодії із зовнішнім середовищем. Здебільшого такі витрати є опортуністськими [144, с. 81], тобто такими, що здійснюються з метою уникнення відповідальності за порушення закону, норм моралі (в т.ч. отримання неринкової переваги) До таких витрат на ринках НФП слід віднесено: неформальні (нелегальні) комісійні виплати, сплачені страховим агентом страхувальнику (відповідальному працівнику за прийняття позитивне рішення про укладення договорів страхування зі СК агента); сплачені НФУ витрати за отримані превдоконсультаційні послуги, що сприяли оперативному проходженні справ у Нацкомфінпослуг [413; 430]; витрати, пов'язані із зниженням страхової виплати (організаціям з ремонту автомобілів, експертам тощо); втрати вартості переданих на реалізацію закладених у ломбардах цінностей; витрати, здійснені з метою захисту від рейдерських дій, організованої злочинності тощо.

5. *Інформаційне забезпечення НФУ.* Використання НФУ сучасних ІТ-технологій для ведення своєї діяльності дозволяє мінімізувати зловживання, оперативно отримувати та передавати інформацію, отримуючи актуальну картину управлінського, податкового та бухгалтерського обліку. Зниженню зловживань на ринках НФП спрямовані введення електронного полісу, цифрового підтвердження укладення договору «Зеленої картки», дійсність якої може бути перевірена будь-яким полісменом країни-учасника цієї системи шляхом ідентифікування універсального коду (QR-коду). Програмне забезпечення, що охоплює в єдине ціле дії центрального офісу та структурних підрозділів НФУ сприяє актуалізації фінансового стану НФУ, формувати баланс навіть щодня, подібно банківським установам.

6. *Кваліфікація працівників НФУ.* Фахова компетентність працівників НФУ є одним із важливих складових успішного їх функціонування, адже від неї залежить правильність прийняття управлінських рішень керівниками НФУ та їх структурних підрозділів, а також мінімізація імовірності надання споживачам неправдивої (необ'єктивної) інформації про НФП, що в кінцевому випадку може

привести до здійснення судових процесів чи навіть неплатоспроможності НФУ.

Крім названих, до складу внутрішніх факторів, які впливають на фінансову стійкість, а відповідно і стабільність функціонування, для СК відносять: загальну стратегію компанії та корпоративну культуру, рівень і пріоритети фінансового менеджменту, цінову політику, обсяг власного капіталу, склад та рівень страхових резервів, обсяг клієнтської бази та її постійність, політику перестрахування, стан регіональної мережі, кваліфікацію персоналу, період роботи на ринку та ділову репутацію [364, с. 127]. Для КС такими факторами є: стан регіональної мережі, кваліфікація персоналу, досвід роботи на ринку, кількість членів КС, розмір пайового, додаткового та резервного капіталу, структура кредитного портфелю спілки, участь у асоціаціях, об'єднаннях, інформаційна відкритість, наявність родинних зв'язків серед керівного складу, політика диверсифікації розміщення вільних коштів тощо. Для НПФ ними є показники, що відображають наявність, поповнення, розміщення та використання пенсійних активів [364, с. 170], а саме: здатність НПФ виконувати свої зобов'язання перед учасниками та контрагентами; доходність активів; якість пенсійних активів.

Зовнішні (екзогенні) фактори – це фактори, на які керівництво будь-якої організаційної структури не має прямого впливу, або має незначний опосередкований вплив. Ці фактори є загальними для всіх без винятку господарських структур і складають основні умови для їх утворення, розвитку та ефективної діяльності в межах економіки держави чи регіону.

Дія факторів може впливати як позитивно, так і негативно на функціонування ринків НФП, що свідчить про характер їх дії (впливу). Негативний вплив зовнішніх факторів на розвиток ринків НФП може бути викликаний природними катаклізмами, різними трансформаціями соціальної та економічної сфер діяльності держави та її регіонів, слабкою підтримкою різних складових економічної системи, що виникають внаслідок інституційних перетворень, військових дій тощо. На прояви зовнішніх факторів НФУ впливати не може і змушена до них пристосовуватися.

Зовнішні фактори формують вплив на ступінь розвитку ринків НФП і включають [14, с. 530]: економічні (низький рівень виробництва та збиткова діяльність підприємств важливих галузей економіки, низькі темпи росту доходів домогосподарств, зростання рівня безробіття, недостатня ліквідність та надійність фінансових інструментів, в які розміщено кошти НФУ, зловживання керівниками небанківських

фінансових установ); соціальні (низька схильність та недовіра населення до послуг, що пропонують небанківські фінансові установи); демографічні (скорочення чисельності населення і зниження попиту населення на ці послуги); політичні (невизначеність політичного курсу держави, частість зміни влади і непослідовність її дій); фінансові (різкі коливання відсоткових ставок, інфляційні очікування, девальвація національної валюти, мінливість податкової політики, відсутність надійних інструментів вкладення коштів).

За способом впливу фактори поділяють на фактори прямої і непрямой дії. Фактори прямого впливу здійснюють безпосередній вплив, а непрямі фактори провокують зміни шляхом впливу на оточення самої системи.

Можна констатувати, що вплив зовнішніх факторів постійно посилюється. Стосовно НФУ прямими зовнішніми факторами, які генерують загрози для їх функціонування, є:

— законодавство, що регулює їх діяльність (Цивільний та Господарський кодекси України, закони України, місцеві нормативно-правові акти, нормативні документи уряду України, Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, податкових служб, Національного банку, Пенсійного Фонду та ін.).

Нормативно-правове регулювання визначає для НФУ: порядок ліцензування діяльності; порядок інвестування страхових резервів, розміщення пенсійних активів та вільних коштів КС та інших небанківських кредитних установ; встановлення нормативів резервування; підходи до визначення маржі платоспроможності, порядок здійснення перестрахових операцій, порядок розрахунку страхових тарифів, особливості оподаткування НФУ тощо.

— непередбачені дії органів державного управління та місцевого самоврядування (прийняття ними рішень, що можуть впливати на розвиток НФУ);

— взаємовідносини з партнерами (афілійованість, залежність від іноземних компаній (перестраховиків, банків, материнських структур тощо).

На функціонування ринків НФП безпосередньо впливає і рівень державного регулювання цих ринків. Детальний аналіз сучасного стану та умов регулювання ринків НФП України присвячені наступні розділи монографії.

До непрямих факторів, що впливають рівень розвитку ринків НФП, слід віднести: політичну ситуацію в країні (політична стабільність чи політична невизначеність та боротьба); економічну ситуацію в країні проведення діяльності (стан народного господарства в

цілому, циклічність кон'юнктури); географічне розміщення території (природно-кліматична зона, наявність кордонів з іншими державами, наявність і вид комунікацій та ін.); економічну кон'юнктуру в галузі (платоспроможний попит клієнтів, їхню потребу в різних видах НФП, конкурентне середовище та ін.); міжнародні події (стрімкий розвиток процесу глобалізації, рівень залежності від подій за кордоном, інтернаціоналізація світового ринку фінансових послуг); стихійні лиха (частота та характер появи різноманітних катаклізмів); рівень розвитку ринків (ступінь розвитку кредитного, фондового та інших ринків); ресурсно-трудова потенція (потенційна можливість залучення кваліфікованих кадрів); економічні особливості території (вид і рівень розвитку промисловості, сільського господарства, економічні зв'язки й форми цих зв'язків з іншими територіями, рівень життя й зайнятість населення).

Окремими факторами, які можуть не здійснювати безпосередній вплив на роботу НФУ, проте які слід врахувати, є: науково-технічний прогрес, соціокультурні зміни, вплив групових інтересів та суттєві для бізнесу події в інших країнах в силу глобалізації економічних відносин. На український ринок НФП найбільший непрямий вплив чинять стан економіки й групові інтереси в галузях вітчизняної промисловості.

За терміном дії, фактори впливу поділяються на короткострокові (вплив здійснюється строком до 1 року); середньострокові (дія від 1 року до 3 років) та довгострокові (дія більше 3 років).

Чітке виділення факторів впливу дозволяє систематизувати та вчасно виявити перепони на шляху сталого розвитку ринків НФП.

1.3. Проблеми функціонування ринків небанківських фінансових послуг на загальнодержавному та локальному рівнях

Загальну сукупність проблем, що гальмують розвиток ринків НФП України доцільно розглядати у кількох площинах. З одного боку, доцільно виокремити проблеми, що мають зовнішній характер, тобто генеруються зовнішнім середовищем і суттєво впливають на функціонування ринку. З іншого – необхідно виділити ті, що присутні всередині самого ринку.

Внутрішні проблеми ринку можуть бути узагальнені у наступні групи.

1. Низька довіра населення до інститутів небанківського ринку. У населення України історично сформувалася негативна уява про функціонування небанківських фінансових установ, адже після розпаду СРСР не тільки не було повернуто депозитні вклади населення з

рахунків Ощадбанку СРСР, але й не було здійснено страхові виплати та компенсації за укладеними з Держстрахом СРСР страховими полісами зі страхування життя населення.

Банкрутство страхових компаній, які почали масово створюватися на початку 90-х років завдяки ліберальному законодавству, тільки поглибили недовіру населення до СК. На ринку кредитної кооперації, що почало відроджуватися на початку 90-х також існували приклади масового банкрутства КС, найбільшою з яких на той час була КС «Пінгвін» (м. Біла Церква), в якій втратили свої заощадження більше як 10 тис. чол. «Трастова епопея» внаслідок якої у середині 90-х рр. більш ніж 4 млн. осіб-членів втратили свої кошти на суму близько 200 млн. дол. США також тільки поглибила недовіру населення до цих інститутів небанківського ринку.

2. Асиметричність інформації на ринку НФП. Асиметричність (від англ. *assimetric(al)* – неповний, недостатній, викривлений) інформації – це нерівномірний розподіл інформації про товар чи послугу між сторонами угод [187]. На ринках НФП асиметрія інформації проявляється як зі сторони небанківських фінансових установ, так і зі сторони споживачів цих послуг.

Основними аспектами відносин між споживачем і фінансовою установою, що можуть вказувати на асиметричність є: складність фінансового продукту, якість товару, професійні знання, фактор довіри, неринкові механізми впливу.

В узагальненому вигляді приклади асиметричності інформації на ринку небанківських фінансових послуг розміщені у табл. 1.4.

На даний час відсутні механізми стримування надання неправдивої (часто неповної) інформації про фінансово-економічний стан споживача небанківської послуги, ризики, пов'язані з його діяльністю. Аналогічна проблема виникає і з боку професійних учасників, інформаційна відкритість яких бажає кращого. Про проблему інформаційної відкритості зазначено в подальшому.

Таблиця 1.4

Інформація, що піддається викривленню на ринку НФП*

Вид послуги	Сторона надання асиметричної інформації та її зміст	
	Небанківська фінансова установа	Споживач послуги (клієнт)
1	2	3
Депозитні внески	- можливість і порядок зміни процентної ставки під час дії договору; - умови пролонгації; - розмір процентної ставки; - комісії.	- індивідуальні потреби в достроковому розірванні, що відомі споживачі ще при укладенні договору.

Продовження табл. 1.4

1	2	3
Кредити	<ul style="list-style-type: none"> - розмір ефективної процентної ставки; - випадки дострокового повернення кредиту; - умови зміни процентної ставки; - комісії (тарифи) з обслуговування кредиту; - строки та умови розгляду кредиту; - умови пролонгації кредиту. 	<ul style="list-style-type: none"> - очікування зниження доходів, зміни місця роботи, тощо. - існуючі додаткові зобов'язання; - існуючі в минулому прострочення за кредитами; - справжня мета отримання кредиту; - технічний стан закладеного майна; - поганий фінансовий стан.
Страховання	<ul style="list-style-type: none"> - розмір франшизи (умовна/безумовна); - строки виплати при настанні страхового випадку; - інформація про афільованих оцінщиках; - інформація про афільованих сервісах. - розмір виплати при настанні страхового випадку; - частота страхових виплат; - нечіткі та розмиті формулювання страхових випадків; - необхідні формальні вимоги щодо збору документів для оформлення виплати. 	<ul style="list-style-type: none"> - технічний стан майна; - вартість застрахованого об'єкта; - можливі фактори, що збільшують ризик; - поганий стан здоров'я (при страхування здоров'я чи життя); - поганий фінансовий стан (при страхуванні відповідальності); - фактичні розміри збитків від страхового випадку; - інформація про страхові випадки в минулому.

* Складено автором за: [222, с. 93]

3. Зловживання службовим становищем працівниками небанківських фінансових установ. Керуючі регіональними підрозділами страховиків, страхові комісари та навіть агенти страховиків вдаються до маніпуляцій при оформленні страхових випадків чи страхових договорів. Особливо резонансними були зловживання у КС у кризовому 2009 р. (табл. 1.5)

Таблиця 1.5

Кількість виявлених злочинів органами МВС у КС України у 2008-2014 рр.*

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість зареєстрованих злочинів у КС, одиниць	531	779	733	441	260	338	324

* Складено автором на основі: [412].

Саме в 2009 р. було порушено рекордну кількість кримінальних справи проти керівників КС. Резонансність справ КС пов'язана з тим, що недобросовісними керівниками таких фінансових установ було завдано збитків пайовикам на сумі більш ніж 2 млрд. грн. [126].

4. Низький розвиток інфраструктури ринку НФП. На відміну від розвинених ринків в Україні недостатнього розвитку набув інститут страхового брокерства, фінансового консультування, здійснюється непрозора діяльність агентів СК. За підрахунками експертів, брокери в Україні обслуговують лише 5% страхового ринку, тоді як в США і Канаді — до 95%, Італії — 92%, Німеччині — 87%. На Заході одну страхову компанію обслуговує 10 брокерів, а в Україні для на 10 страховиків припадає лише один брокер. Причому в Україні за останні роки ринок брокерських послуг перетворився з універсального на переважно перестраховувальний [14, с. 553].

5. Низька капіталізація ринку та низька якість активів. Зростання капіталізації фінансових установ забезпечує платоспроможність установ та є запорукою їх подальшого розвитку. Існує декілька підходів до трактування капіталізації в залежності від виду та галузі застосування у межах фінансової науки. Наприклад, для СК капіталізація спрямована на збільшення власного утримання за великими проектами [14, с. 506]. З метою збереження єдності підходу стосовно небанківських фінансових установ під капіталізацію доречно розуміти частку активів цих установ у ВВП країни. Капіталізація найбільшого з ринків НФП – страхового ринку – у посткризовий період не перевищувала 4,5% (табл. 1.6), в той час як капіталізація страхового ринку таких європейських країн як Великобританія, Франція та Німеччина складає 96,5%, 63% та 45,3% відповідно [142, с. 106].

Причому активи страховиків України у 2015 р. склали 60,7 млрд. грн. (близько 2,4 млрд. дол. США), що становить менше половини вартості бренду страхової компанії АХА і свідчить про недостатній рівень капіталізації страхового ринку України в цілому.

Таблиця 1.6

Рівень капіталізації ринків НФП України у 2004-2015 рр.*

Ринки НФП	Значення показників по роках											
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Страховання	5,60	4,57	4,25	4,29	4,23	4,43	4,04	3,57	3,85	4,36	4,48	3,07
Кред. кооперації	0,24	0,42	0,57	0,70	0,61	0,45	0,31	0,18	0,18	0,17	0,15	0,10
Недерж. пенсійного забезпечення	0,00	0,01	0,03	0,04	0,06	0,09	0,10	0,10	0,11	0,14	0,16	0,10
Ломбардних послуг	-	0,09	0,10	0,05	0,05	0,07	0,08	0,09	0,11	0,10	0,11	0,11
Інші ринки НФП	0,23	0,41	1,05	0,84	1,27	1,60	1,71	2,00	2,65	3,44	4,53	4,84
Всього ринок НФП	6,07	5,51	6,00	5,92	6,22	6,64	6,23	5,94	6,91	8,21	9,43	8,23

* Розраховано автором на основі: [28-29; 227-265].

Низький рівень капіталізації ринку кредитної кооперації України є результатом обмеженості розвитку кредитної кооперації в силу недопущення перетворення КС у кооперативні банки та створення

інтеграції цих фінустанов за прикладом розвинених країн західної Європи (Німеччини, Франції, Австрії, Угорщини тощо). Наприклад, частка активів системи кредитної кооперації Угорщини у ВВП у 2014 р. складає 5,7% [19], що в черговий раз підтверджує важливість даного ринку НФП у економіці розвинених країн.

Низьку якість активів небанківських фінансових установ підтверджує наступне. Частка продуктивних активів КС у 2014 р. досягла свого мінімального значення і на кінець року становила 80,3% [246], тобто кожна п'ята гривня активів не приносить жодного доходу для фінансової установи, і це в свою чергу підриває її платоспроможність.

Одним із видів доходу СК є інвестиційний, який отримується в результаті проведення ефективної політики розміщення страхових резервів страховиків. За результатами аналізу звітних даних страховиків за перше півріччя 2015 р. у 68 СК відмічається невідповідність активів чинним нормативам та недостатнє покриття за резервами [207]. Основною причиною такої невідповідності є розміщення коштів у ЦП низькочасних емітентів, а також на депозитах неплатоспроможних банків. У 2015 р. у таких банках знаходиться більше ніж 1,5 млрд. грн. [371; 206] (за деякими підрахунками 700 млн. грн. [208]) резервів страховиків, що складає 13% всіх депозитів, розміщених страховиками у банківській системі України [208]. Враховуючи, що гарантії ФГВФО поширюються тільки на депозити фізичних осіб у межах 200 тис. грн., то ймовірність отримання цих коштів страховиками дорівнює 0. Водночас, з грудня 2015 р. кошти, розміщені на депозитах проблемних банків перестають рахуватися активами страховиків, що в черговий раз лягатиме додатковим фінансовим тягарем для страховиків, які повинні будуть докапіталізуватися на суму 1-1,5 млрд. грн. [352].

6. Недостатнє охоплення небанківськими фінансовими послугами населення. Через недостатню довіру населення до небанківських установ населення проявляє низьку схильність до споживання таких послуг. Адже, якщо у роки розпаду СРСР 71,4% населення України страхувало своє життя та життя рідних [76, с. 46], то у 2013 р. було укладено 1,77 млн. договорів страхування життя [321], тобто менше 5% населення України має страховий захист такого характеру. В той час як загальне число застрахованих у Західній Європі наближається до 85-90% усього населення [321]. Слід також відмітити, що високі темпи інфляції, що були характерні економіці України 90-х рр. та початку ХІХ ст., а також останніх років (у 2015 р. інфляція складає більше 40%), ускладнюють нормальний розвиток страхування

життя, адже доведено [320] несумісність розвитку ринку страхування життя при високих темпах знецінення національної грошової одиниці.

Іншою причиною недостатності охоплення населення страховими послугами є низький рівень доходів населення. Враховуючи, що для повноцінного розвитку ринку страхування в державі, середньомісячний дохід потенційного споживача фінансової послуги повинен складати не менше 1200 дол. США, то у зв'язку з істотною девальвацією гривні у 2014-2015 рр. платоспроможний попит населення на страхові послуги суттєво впав.

Аналогічні тенденції низького рівня залучення населення спостерігається і на ринку недержавного пенсійного забезпечення. Згідно даних у 2014 р. учасниками НПФ були тільки 47,2 тис. осіб, що є низьким показником – 0,1% населення України. Наприклад у Румунії у 2013 р. учасниками НПФ було 292,1 тис. осіб (1,5% населення), в Словаччині – 872,2 тис. осіб (16,1% населення), Угорщині – 1205,3 тис. осіб (12,1% населення).

Також спостерігається низька участь та активність населення у функціонуванні національної системи кредитної кооперації. Негативні наслідки фінансово-економічної кризи 2008-2009 р. (що зазначені у п.п.2.3 та п.п.4.1) призвели до суттєвого скорочення частки населення, яке є пайовиком: якщо у 2007 р. даний показник склав 5,8%, то у 2015 р. – 3,5%.

7. Однією з основних причин такого низького охоплення населення фінансовими послугами є також його низька фінансова грамотність. Під фінансовою грамотністю розуміють знання, розуміння, навички та впевненість, що в комплексі дозволяють особі приймати правильні фінансові рішення відповідно до конкретних обставин. Основною причиною низької обізнаності населення у питаннях фінансової грамотності є різкий перехід старшого покоління з умов адміністративно-командної економіки у нові умови функціонування, при яких вся відповідальність, в т.ч. правильне прийняття фінансових рішень, лягає на споживача. У багатьох країнах колишнього соціалістичного табору (наприклад, в Угорщині) проблему низької фінансової обізнаності населення долали шляхом впровадження обов'язкового вивчення основ фінансової грамотності у ЗОШ починаючи з 5 класу, а також шляхом впровадження обов'язкового випускного державного екзамену при закінченні повної середньої освіти. В Україні ж основи економіки вивчаються тільки у випускному 11 класі, причому дисципліну викладає у більшості випадків не економіст, а в кращому випадку вчитель географії. Вивчення основ економіки з 9 класу здійснюється тільки у спеціалізованих школах, що

розробили відповідні навчальні плани. Тільки починаючи з 2011 р. в Україні почали впроваджувати пілотні проекти підвищення фінансової грамотності у школах України для учнів віком 15-16 років. Станом на вересень 2015 р. дисципліну «Фінансова грамотність» вивчає 16096 учнів у 596 школах України [181]. Вивчення такого курсу учнями дозволяє поглибити знання з фінансів та економіки їх батьків. Однак, ця програма завершила своє функціонування 31.10.2015 р.

8. Відсутність механізму гарантування вкладів членів кредитних спілок та страхових виплат з довгострокового страхування життя також є однією з причин низької зацікавленості населення небанківськими фінансовими послугами.

Страхування життя належить до особистого страхування, має довгостроковий характер та значну накопичувальну складову, є вкрай важливим забезпечити функціонування в Україні системи гарантування страхових виплат за договорами страхування життя, що сприятиме запобіганню втратам заощаджень громадян та втрати ними страхового захисту у разі настання неплатоспроможності страховика [426]. Зарубіжний досвід та позиція ЄС (White paper on Insurance Guarantee Schemes) [489], доводить важливість запровадження обов'язкової схеми гарантування виплат за договорами страхування життя принаймні на стадії утворення Фонду та накопичення коштів для забезпечення гарантованих страхових та компенсаційних витрат. Аналогічні установи поширені у багатьох розвинених країнах світу, таких як Великобританія, Канада, Голландія, США, Франція, Японія, Італія, Норвегія, Фінляндія, Греція, Іспанія та ін. [220], але кожен з них характеризується специфічними особливостями функціонування [151, с. 232].

На даний час зареєстровано та прийнято за основу проект Закону «Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя» [308], який учасники ринку на даний час не вважають за доцільним до прийняття. Вони вважають, що більш ефективним є запровадження механізму гарантування страхових резервів, зокрема розміщених в банківській системі [95]. Проблемним питанням є повернення саме коштів страхових резервів, розміщених страховими організаціями на депозитних та поточних рахунках проблемного банку.

Інше нагальне питання, що потребує вирішення, пов'язане із гарантуванням небанківською системою повернення вкладів пайовиків КС. Відсутність державних гарантій вкладників системи кредитної кооперації України ставить останніх у нерівні умови із банками, що включені у систему державного гарантування (ФГВФО).

В Україні з 2005 р. обговорюється питання створення Фонду гарантування вкладів кредитних спілок, однак зареєстровано лише два проекти щодо можливого запровадження системи гарантування вкладників кредитних кооперативів. Один із законопроектів [20, с. 177] передбачає обов'язкову участь кожної спілки в ньому. На думку автора таке положення є хибним, адже здійснює тиск на кредитну установу щодо участі у цьому утворенні. Добровільність участі КС з одночасним розголошенням цієї інформації серед учасників системи кредитної кооперації. Адже, якщо КС не буде учасником Фонду, малоймовірно, що до неї звертатимуться пайовики для відкриття вкладів. Учасники ж Фонду зможуть нарощувати депозитний портфель і фінансові ресурси КС. Інший пропонує приєднатися кредитним кооперативам до діючого Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [20, с. 177-178]. Причому обсяг депозитів у системі кредитної кооперації у 2015 р. склав 855,2 млн. грн. [247], що складає 0,1% депозитів, розміщених домогосподарствами у банківській системі України. Тому включення КС у систему гарантування вкладів населення не підвищувало б ризики функціонування ФГВФО.

9. Відсутність створення в Україні єдиної системи кредитних бюро, яка змогла б акумулювати та надавати інформацію небанківським кредитним установами – запитувачам інформації про кредитну історію потенційних позичальників. Свого часу НАКСУ виступила засновником кредитного бюро АТ «Міжнародне бюро кредитних історій» і переважна більшість її членів активно використовують послуги кредитного бюро. Водночас, більшість учасників системи кредитної кооперації, в т.ч. і найбільші її учасники не є членами цієї СРО й отримують інформацію від даного бюро. Відсутність об'єктивної інформації про кредитну історію позичальників у централізованому вигляді позбавляє КС можливості всебічно оцінити кредитний ризик та надати об'єктивну характеристику потенційному позичальнику. Це в свою чергу підвищує ризик неповернення виданого кредиту небанківськими фінансовими установами – фінансовими компаніями, КС чи іншими кредитними установами [20, с. 177].

10. Низький рівень компетентнісних характеристик працівників небанківських фінансових установ. Це проявляється через недостатній якісний рівень професійного середовища, що виявляється у невисокій кваліфікації персоналу спеціалізованих фінансових установ, який пов'язаний з нестачею відповідних навчальних закладів або недосконалістю навчальних програм для розв'язання цієї проблеми в регіонах України. Так, в Україні проводиться підготовка магістрів за спеціалізованою програмою «Менеджмент фінансових установ» тільки

в Харківському національному економічному університеті ім. С. Кузнеця. Переважна більшість ВНЗ України здійснюють підготовку бакалаврів та магістрів за напрямами та спеціальністю «фінанси і кредит» в яких не передбачено спеціалізованої нормативної дисципліни, що присвячена особливостям функціонування ринків кредитної кооперації, ломбарів чи лізингової діяльності. Краща ситуація спостерігається з підготовкою кадрів для страхового ринку, однак, не у всіх регіонах України відбувається така підготовка. Так, наприклад, у Закарпатській області не здійснюється спеціальна підготовка фахівців, яка б враховувала особливості регіональних ринків фінансових послуг.

11. Недостатній захист прав споживачів небанківських фінансових послуг. Незважаючи на прийняття Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні [340] та Стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг у 2012-2017 рр. [341] на даний час не прийнято План заходів з реалізації цієї стратегії. Особливо гострою на даний час є дискусія з приводу впровадження інституту страхового Омбудсмена чи аналогічного органу, що здатен сприяти реалізації права споживача небанківських послуг на захист своїх порушених прав. У багатьох країнах ЄС цей механізм відпрацьований шляхом впровадження названого вище інституту (наприклад Великобританія) чи створення спеціального інституту досудового врегулювання спорів, що виникають між споживачами та надавачами фінансових послуг. В Угорщині з 2011 р. успішно функціонує Фінансова арбітражна Комісія, завдяки ефективній роботі якої за 2011-2014 рр. частка скарг споживачів, що були врегульовані у досудовому порядку зросла з 27,5% у 2011 р. до 53,4% у 2014 р. [19, с. 207].

12. Інформаційна закритість ринку НФП. Згідно чинного законодавства, небанківські фінансові установи повинні щорічно публікувати свої бухгалтерські звіти та аудиторський висновок у ЗМІ. Формально виконуючи норми законодавства, учасники ринку НФП розміщують цю інформацію на своєму офіційному сайті чи спеціалізованому журналі «Україна Бізнес Ревю». Частина небанківських установ публікує цю інформацію у маловідомих газетах та журналах, що виходять доволі невеликим накладом. Водночас, навіть формально виконавши вимогу законодавця, для зовнішнього користувача бухгалтерська звітність фінансової установи не дає можливість адекватно оцінити її фінансово-економічний стан. Для цього необхідно оцінити інформацію, що міститься у спеціальній звітності кредитних кооперативів, страхових компаній, ломбардів, НПФ тощо, які вони подають до Нацкомфінпослуг. Однак ця звітність є

максимально закритою як для зовнішнього користувача, так і самого пайовика. Моніторинг інтернет-сторінок КС Закарпаття, проведений автором свідчить про те, що з 15 КС, що містяться у базах даних Нацкомфінпослуг [150], тільки у 11 існує інтернет-сторінка, що містить таку інформацію, і лише одна з них розміщує для публічного ознайомлення спеціалізовану звітність (наприклад, КС «Хосен»).

13. Низький рівень конкуренції на ринку НФП. На зниження рівня конкуренції на ринку НФП вказує динаміка росту концентрації ринку НФП України, що припадає на перших трьох (ТОР-3) та десяти учасників (ТОР-10) у табл. 1.7. Особливо активна фаза росту концентрації спостерігається у посткризовий період у ризиковому сегменті страхування та на ринку ломбардних послуг.

Таблиця 1.7

Показники концентрації ринку НФП у 2009-2015 рр.*

Вид НФУ	Значення показників по роках						
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ТОР-3							
Страховики страхування-життя	54,3	49,7	51,3	44	51,7	44,8	42,8
Страховики із загальних видів	11,2	13,6	13,7	9,9	13,5	15,6	14,7
Ломбарди	45,8	42,6	25,3	20,9	38,2	46,5	43,6
Факторингові компанії	68	64	63,6	69,8	38	36,6	Н/Д
ТОР-10							
Страховики страхування-життя	80,9	83,7	87,1	90,4	90,9	91,2	87,9
Страховики із загальних видів	29,3	33	34,4	28,6	30,7	35	36,3
Ломбарди	75,6	68,1	59,6	40,9	65,1	71,4	69,6
Факторингові компанії	96,6	94,6	89,9	90,1	66,1	65,9	Н/Д

* Складено та згруповано автором на основі даних: [231-237; 248-253].

Ріст концентрації ринку призводить до поступового скорочення учасників ринку та посилення домінування великих гравців на ринку, які в кінцевому рахунку можуть суттєво деформувати політику формування страхових тарифів та умов отримання кредитів.

На даний час констатується також існування протекціонізму та галузевого монополізму на страховому ринку. Практику надання окремим компаніям ексклюзивного права страхування підприємств у відповідній галузі часто підтримують різні міністерства та відомства. Водночас страховикам часто бракує конструктивної корпоративної єдності у вирішенні складних завдань. Причому суспільством такі випадки сприймаються достатньо спокійно [14, с. 576].

Низькі обсяги сплачених статутних капіталів вітчизняних СК свідчать про низьку конкурентоспроможність останніх, адже за експертними оцінками, для успішної конкуренції на глобальному ринку страхових послуг статутний капітал має складати близько 50

млн. дол. США [14, с. 554]. Такого розміру статутного капіталу не має жоден страховик України.

14. Неврегульованість системи оподаткування для професійних учасників ринків НФП, можливість використання їх для ухилення (оптимізації) оподаткування.

Особливо привабливими для здійснення оптимізації (ухилення) від оподаткування останніми роками були СК. Враховуючи, що СК до 2015 р. сплачували податок на прибуток в розмірі 3% від суми чистих страхових премій, певна частина страховиків здійснювала зловживання дією цієї норми шляхом перестраховування частини суми у нерезидента, чим досягали зменшення суми чистих страхових премій, і як наслідок – сплачених сум податку на прибуток. Для боротьби з цим явищем було впроваджено обов'язкову реєстрацію та погодження договорів перестраховування з Нацкомфінпослуг.

О. Барановський [14, с. 527] констатує, що на даний час відбувається мутація «схем» у страхуванні: від податкооптимізуючих операцій до привласнення бюджетних коштів. За своєю суттю такі операції поділяють на три групи [14, с. 527]: податкооптимізуючі послуги (певні операції зі страхування життя, зворотне ДМС і монополіси); операції виведення коштів зі СК (безризикове страхування майна і відповідальності, а також певні операції зі страхування ризиків); операції з привласнення бюджетних коштів (частина операцій сільськогосподарського страхування з урахуванням державних дотацій).

Для податкооптимізуючих СК компаній характерним є те, що рівень виплат становить 100%, а у рентному страхуванні життя – договори страхування переважно короткострокові. СК, що здійснюють виведення грошей характерний рівень виплат, близький нулю при високій частці витрат на ведення справи, висока частка внесків, переданих у перестраховування в компанії, що не мають рейтингу надійності, констатується вкрай низька ефективність перестрахових операцій [14, с. 528]. А СК, що здійснюють привласнення бюджетних коштів характеризуються стабільним рівнем виплат понад 50%.

Оприлюднені дані свідчать про те, що у 2013 р. 49% страховиків України формуло понад 99% податкових надходжень до бюджету [225], тобто половина із усіх страховиків або не здійснює діяльність взагалі, або максимально перестраховує всі ризики, не здійснюючи сплату податків у бюджет. Тобто займаються «псевдострахованням» («схемним страхуванням»).

Внаслідок користування КС податковою пільгою і звільненням від сплати ПДВ, ці установи використовують схеми з мінімізації оподаткування – КС акумулює прибуток і виводить його, замовляючи

фіктивні послуги, наприклад, маркетингові. Більшість таких псевдокооперативів не знаходяться за місцем своєї реєстрації [20, с. 181].

Для НПФ існування акцизного податку з відчуження цінних паперів [374] погіршує ринкові умови їх функціонування і знижує дохідність пенсійних активів, тим самим знижує схильність населення України до участі у забезпеченні додаткової пенсії за участю НПФ.

15. Функціонування на ринку НПФ «псевдоустанов» під виглядом КС, фінансових компаній чи СК, що діють за принципом «фінансової піраміди». Під фінансовою пірамідою необхідно розуміти будь-які операції з фінансовими активами (кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів), які здійснюються фізичними або юридичними особами з метою набуття або можливості набуття вигоди для себе чи інших осіб за рахунок перерозподілу активів інших осіб, зокрема без провадження фактичної господарської діяльності [306].

Достатнім свідченням того, що створюється або діє фінансова піраміда, є [307]:

а) висування вимоги до вкладника забезпечити залучення фінансових активів інших вкладників або додаткове вкладення власних фінансових активів як передумову виплати доходу на раніше вкладений фінансовий актив або його повернення;

б) висування вимоги до вкладника сплатити будь-який збір (платіж) як передумову залучення фінансового активу або для його повернення чи виплати доходу за ним;

в) установлення правила, за яким право вкладника на повернення фінансового активу або отримання доходу за ним обумовлюється настанням або ненастанням будь-якої події, що не може контролюватися вкладником, зокрема (але не виключно) здійсненням будь-якої цивільно-правової дії іншим вкладником (групами вкладників);

г) установлення правила, за яким право на отримання доходу або на повернення вкладеного фінансового активу набувається залежно від розміру або часу внесення фінансових активів або внаслідок результатів жеребкування, розіграшу, лотереї, іншого способу визначення такої черговості за випадковою вірогідністю.

На даний час існують лише індикатори, сформовані на основі спостережень Нацкомфінпослуг, що можуть свідчити про можливі зловживання у кредитній спілці. До таких віднесені такі [412, с. 238]:

а) коли кредитний кооператив пропонує потенційним вкладникам більше 30% річних доходу, тобто такий кредитний кооператив скоріш за все функціонує як фінансова піраміда;

б) якщо ставка за депозитами у кредитному кооперативі є суттєво вищою, ніж ставка кредитування;

в) приховування інформації про фінансові зобов'язання кредитного кооперативу;

г) отримання прибутку на різниці суми залучення спілкою коштів та відсотків за кредитами;

Окрім цих ознак, про «псевдокредитну» діяльність таких установ може свідчити те, що у кредитному кооперативі депозити є набагато дорожчими ніж у банках. Якщо ж КС пропонує за внесками понад 35% річних, а за кредитами менше 25%, то можна зробити висновок про те, що фінустанова більше використовує коштів, ніж залучає грошових ресурсів. В таких КС кредити надаються під мінімальні відсотки на довші строки при мініальному забезпеченні [20, с. 176].

Також одним із індикаторів, що може свідчити про незаконну діяльність кредитних кооперативів є надзвичайна ліберальність видачі кредитів, при якій службовці фінансової установи не цікавляться доходами клієнтів, не вимагаючи від потенційного позичальника довідки про доходи. За такими діями керівників КС може скриватися мета обману клієнтів та майбутнє їх зникнення разом з внесками учасників [20, с. 176-177].

Окрім наведених вище ознак, що можуть свідчити про функціонування «схемної» КС, слід додати ще одну особливість. Ознакою «схемної» спілки є активна реклама, побудована за принципом «приведи двох і отримаєш переваги», що однозначно свідчить про функціонування фінансової піраміди під виглядом кредитного кооперативу [20, с. 176].

У Нацкомфінпослуг на даний час налічується більш ніж 40 фінансових установ, що діють за принципом фінансової піраміди, причому експерти цю цифру вважають суттєво заниженою [401].

Класичний прикладом КС, що діяла за принципом фінансової піраміди, була КС «Тринадцята зарплата», через яку було легалізовано більшу частину грошей іншої фінансової піраміди, відомої на всю країну – столичної Kings Capital. Активи цієї КС на кінець 2008 р. склали 123,2 млн. грн., а депозитний портфель – 50,5 млн. грн. Вкладники Kings Capital і КС «Тринадцята зарплата» так і не отримали свої вкладення [378].

Недосконалість законодавства України у частині надання фінансових послуг призводить до появи практики надання суб'єктами

господарювання, які не мають статусу фінансової установи, позик під невисокі відсотки з попередньою умовою спочатку оплатити грошові внески, в тому числі і щомісячні, а вже потім отримати позику. Ця діяльність відома ще як «надання позик шляхом адміністрування коштів учасників груп».

Як правило, подібні схеми застосовуються до громадян, які в силу життєвих обставин терміново потребують грошових коштів (наприклад, на лікування), але не можуть отримати кредит у банку або іншій фінансовій установі. Користуючись скрутним фінансовим становищем та необізнаністю громадян, пропонується отримати позику на вигідних умовах і, як правило, без будь-яких документів про доходи, але за умови попередньої сплати грошових внесків. При цьому, зазвичай, строк надання обіцяної позики згідно з умовами договору взагалі є невизначеним, але громадянин зобов'язаний сплачувати внески та здійснювати погашення позики, навіть якщо остання не була видана.

Діяльність з надання позик шляхом адміністрування коштів учасників груп подібна до фінансової послуги з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах, проте відповідно до чинного законодавства діяльність з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах не передбачає надання позик (кредитів) та залучення коштів від фізичних осіб для надання цих позик.

Така діяльність суб'єктів господарювання відповідає критеріям фінансової послуги, визначеним пунктом 4 частини першої статті 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [94], проте вона не підпадає під жодний з видів фінансових послуг, перелік яких визначений частиною першою статті 4 Закону [4]. У зв'язку з цим існує нагальна проблема законодавчого вирішення (заборони) такої діяльності, адже залишення існуючого стану речей здійснення на території України діяльності з надання позик шляхом адміністрування коштів учасників груп залишиться невирішеним, що призведе до збільшення кількості ошуканих громадян та зниження їх довіри до небанківського фінансового сектора.

В основному фінансові піраміди прикриваються під виглядом КС, адміністраторів в групах та фінансових компаній, працюють у тому числі і як страхові агенти. У скаргах клієнтів почали з'являтися СК, які звинувачуються споживачами у співпраці з фінансовими пірамідами. Серед фігурантів судових справ є такі компанії, як «Традо», «Укркомстрах», «Вусо», компанію по страхуванню життя «Універсальна» [401]. Найпоширеніша схема участі страховиків у роботі пірамід полягає в тому, що шахраї ставлять перед клієнтами

вимогу придбання страхових продуктів. Зокрема, бажаючим отримати вигідний «кредит у групі» або стати учасником «псевдоспілки» пропонують придбати страховий поліс, вигодонабувачем в якому вказана компанія-учасник фінансової піраміди. Такий клієнт підписує законний договір зі СК, не підозрюючи про особливості його дії. Існують випадки, коли при настанні страхової події або після закінчення договору накопичувального страхування життя виплату одержує не застрахований, а третя особа.

16. Одним з найбільш вагомих факторів гальмування розвитку ринку НПФ більшість фахівців вважає низький рівень державного регулювання та зарегульованість процесів на ринку. Сукупність проблем, що витікають із недолугості державного регулювання ринків НПФ зазначено у «Стратегії реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015-2020 роки» [335]: недостатня ефективність державного регулювання та нагляду; надмірна зарегульованість дозвільних процедур фінансовим установам та іншим піднаглядним організаціям; проява недоброчесної поведінки службовців під час вирішення регуляторних питань, яка необґрунтовано підвищує вартість надання фінансових послуг споживачам. Корупційні скандали навколо службовців Нацкомфінпослуг [37; 414] тільки посилюють існування цієї проблеми.

Можна виділити наступні групи проблем, що пов'язані із функціонуванням державного регулювання ринків НПФ.

1. Недостатній рівень інституційної та фінансової спроможності регулятора. Нацкомфінпослуг не має фінансових ресурсів для підтримки учасників ринку при появі системних ризиків, як це було у 2008-2009 рр. На відміну від НБУ, Нацкомфінпослуг не зміг здійснити рефінансування системи кредитної кооперації в сумі близько 1 млрд. грн. для допомоги КС, що потрапили у скрутну фінансову ситуацію, внаслідок чого за 2008-2009 рр. збанкрутувало більш ніж 100 КС, а втрати вкладників склали більш ніж 2 млрд. грн. [126]. Існувало тільки кілька механізмів рефінансування проблемних КС:

а) пряме фінансування з Державного бюджету, дефіцит якого у 2009 р. складав 11% (101 млрд. грн.), що унеможливило проведення таких заходів;

б) шляхом включення у механізм рефінансування НБУ. Однак, внаслідок відсутності правового поля та небажання законодавців вирішувати проблему неплатоспроможності КС, НБУ не був залучений у процес оздоровлення проблемних КС, хоча й мав фінансовий ресурс;

в) включення КС під дію ФГВФО, однак, законодавче поле та відсутність політичної волі перед Президентськими виборами 2010 р. і

кризові явища в економіці не сприяли вирішенню цієї надскладної проблеми.

Єдиним механізмом втручання Нацкомфінпослуг в існуючу ситуацію було проведення масових перевірок КС, внаслідок чого 42 КС не було виявлено за місцем реєстрації [63], що призвело до їх виключення з Державного реєстру фінансових установ.

Неможливість реалізації необхідних законодавчих ініціатив для розвитку ринків небанківських фінансових послуг підтверджується відсутністю прийнятого і на даний час механізму гарантування вкладів членів КС, що було відмічено ще у Звіті Тимчасової слідчої Комісії ВРУ розслідування обставин та причин сучасного стану справ в системі кредитної кооперації [126] у 2010 р.

2. Незадовільне матеріально-технічне та фінансове забезпечення Нацкомфінпослуг.

Низький рівень матеріально-технічного стану Нацкомфінпослуг підтверджується достатньо низьким рівнем забезпеченості робочими приміщеннями, що складає 4,58 кв. м./особу, 70-95% рівнем зносу комп'ютерного та периферійного обладнання. У зв'язку з недостатнім фінансування таких видатків фіксуються часті випадки виходу з ладу Комплексної інформаційної системи Нацкомфінпослуг, що унеможлиблює роботу як професійних учасників ринку до формування та відсилання звітності, а також доступ споживачів до Державного реєстру фінансових установ.

Загальна кількість автомобілів, що обслуговуються весь штат працівників Нацкомфінпослуг до 2015 р., а це більше 250 чоловік, – 4 [297] легкові автомобілі. Внаслідок прийняття відповідної Постанови КМУ [292], націленої на економію бюджетних коштів, у 2015 р. кількість автомобілів у структурі органу була скорочена до 1, що в черговий раз підтверджує тезу про повну відсутність тенденцій на покращення матеріально-технічного стану Нацкомфінпослуг в перспективі.

За останні 5 років видатки бюджету розвитку не фінансувалися взагалі (крім погашення кредиторської заборгованості, яка виникла ще у Держфінпослуг). Останнє суттєве фінансування матеріально-технічного характеру відбулося у 2011 р., коли було профінансовано витрати на розробку та впровадження комплексної інформаційної системи Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг в розмірі 2,79 млн. грн. [111], що складає 33% затвердженого кошторисом суми.

У Нацкомфінпослуг не формується бюджет розвитку, адже платежі за ліцензії та провадження діяльності на ринку НФП справляються безпосередньо у Державний та місцеві бюджети, що

унеможлиблює формувати та накопичувати власні доходи бюджетної установи.

3. Низький рівень співпраці з міжнародними асоціаціями та іноземними регуляторами (сплата вступних та членських внесків до міжнародних асоціацій, участь у галузевих заходах міжнародної співпраці).

У 2006 р. Держфінпослуг було виключено з Міжнародної асоціації страхового нагляду (IAIS) за несплату членських внесків (близько 14,6 тис. дол. США) протягом двох років [390]. Членство України в IAIS дозволяє протидіяти схемам виведення капіталу, заробленого в тіньовій економіці, за межі України, дає доступ до унікальних баз даних IAIS з інформацією про законодавство 130 країн у сфері страхування і особливості нагляду за резидентами і нерезидентами, філіями, перестраховальними компаніями цих країн, а також можливість співробітництва з іншими регуляторами ринку. Участь в IAIS також сприяло виведенню України з чорного списку FATF. Причиною несплати внеску була забюрократизованість вітчизняної системи управління [211]. Тільки у 2007 р. Держфінпослуг було поновлено у рядах членів цієї організації.

Законодавством України [338] Нацкомфінпослуг визначена уповноваженим органом, відповідальним за забезпечення участі в Міжнародній асоціації органів страхового нагляду (IAIS) та Міжнародній організації нагляду за пенсійними фондами (IOPS). Внаслідок ліквідації Держфінпослуг у 2011 р. та створення Нацкомфінпослуг, яка була внесена у ЄДРПОУ у 2012 р., необхідно було забезпечити фінансування участі Нацкомфінпослуг у IAIS та IOPS. Однак відсутність бюджетних коштів на сплату членських внесків до зазначених міжнародних організацій, Нацкомфінпослуг у 2015 р. все ще не набула членства в IAIS та IOPS, що погіршило міжнародне сприйняття України та послабило можливість боротьби із відмиванням коштів та ринках НФП.

Факторами зовнішнього впливу на розвиток ринку НФП є:

1. Нестабільна політична ситуація в країні. На ринку фінансових послуг спостерігаються часті зміни кон'юнктури саме в періоди проведення зміни політичної влади та проведення дострокових виборів. Так, у період виборів Президента України 2004 р. та внаслідок Помаранчевої революції було введено мораторій на дострокове зняття депозитів, істотно зросла частка перестраховування у країни Балтії та СНД як ефективного інструменту виведення капіталу з країни. Аналогічні події вивезення капіталу відбувалися і на початку 2014 р.,

особливо відчутно здійснювалися операції з вивозу капіталу через банківську систему та податкові «ями», конвертаційні центри тощо.

2. Дія системних ризиків внаслідок глобалізованості фінансових відносин і відсутність дієвих механізмів мінімізації негативного впливу кризових явищ. Фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. вказала на високу ступінь вразливості національних ринків фінансових послуг, в т.ч. і небанківських, до дії зовнішніх чинників. У зв'язку з істотним відтоком внесків КС, у 2008 році у кредитних кооперативах було призупинено дострокове, а у багатьох з них і строкове повернення вкладів членів на підставі Розпорядження Держфінпослуг «Про тимчасові заходи щодо забезпечення стабільності діяльності кредитних спілок» [334]. Введення даного мораторію Держфінпослуг повторювало політику НБУ щодо забезпечення фінансової стабільності банківської системи, однак аналогічного позитивного ефекту не було досягнуто. Вкладники кредитних кооперативів України жодним чином не захищені від ризику неповернення своїх вкладів, на відміну від вкладників банківської системи, яким Фонд гарантування вкладів фізичних осіб компенсує втрату вкладів у неплатоспроможних банківських установах в розмірі, що не перевищує еквівалент 200 тис. грн. [422, с. 261].

Подібно до ринку кредитної кооперації на страховому ринку також позначилися наслідки фінансово-економічної кризи через зниження якості активів та страхових резервів та суттєвим зниженням надходження страхових премій. Введення мораторію на дострокове зняття депозитів та введення тимчасових адміністрацій у такі великі за розміром депозитного портфелю таких банків як «Промінвестбанк», «Надра», «Укргазбанк», «Укрпромбанк» (з подальшою його ліквідацією) тощо, призвели до погіршення платоспроможності страховиків, адже 1,2 млрд. грн. резервів страховиків знаходилися на депозитних рахунках цих банків. Подібний негативний вплив на платоспроможність страховиків відіграло неякісне розміщення резервів страховиків у ЦП нелістингових підприємств. У 2008 р. 6,5 млрд. грн. страхових резервів було розміщено у нелістингові ЦП, що склали більше 72% резервів страховиків, розміщених у ЦП. Таким чином, $\frac{1}{3}$ сформованих відповідно до 31 ст. Закону України «Про страхування» [92] резервів були проблемними [271, с. 76].

ЦП були основою ліквідності СК і з обваленням котирувань на фондових біржах, почалися проблеми з ліквідністю фінансових установ, що у до кризовому періоді суттєво заробляли на подорожчанин ЦП. Однак ринок скоротився на $\frac{3}{4}$ і пропорційно зменшилася вартість тієї частини резервів, що знаходилася у ЦП.

Аналогічно до кризи 2008 р. на даний час суттєва частина депозитів СК знаходяться у проблемних банках, про що вже зазначено вище, і слід очікувати погіршення фінансового стану страховиків і можливості вчасної виплати страхового відшкодування та виплат за взятими договорами страхування.

Військові дії, що охопили більшу частину Донбасу у 2014 р., анексія АРК та м. Севастополя РФ, призвели до суттєвого скорочення національних ринків НФП, адже було припинено діяльність усіх небанківських фінансових установ на півострові, істотно скорочено кількість та спектр надаваних послуг на неокупованій бойовиками території Донбасу. Дослідження існуючого стану функціонування ринків НФП на півострові Крим та Донбасі здійснено у п.п. 4.1 монографії.

3. Нестабільність системи оподаткування небанківських фінансових установ, кардинальні зміни у принципах оподаткування цих установ.

Система оподаткування податку на прибуток страховиків з моменту впровадження 3%-го збору із сум зібраних страхових премій, скорегованих на розмір переданих на перестраховання сум діяла доволі довго (до кінця 2014 р.). За цей час існувала постійна дискусія з приводу нерівних умов ведення підприємницької діяльності страховиками порівняно з іншими суб'єктами господарювання, що сплачували податок на прибуток на загальних підставах. Перевагою системи обчислення суми податку на прибуток страховиків називали простоту нарахування, сплати та адміністрування податку, на відміну від достатньо складного механізму справляння податку на прибуток, що розраховувався як різниця між валовими доходами та витратами. Причому, відбувалися постійні зміни трактування та переліку витрат, що не могли (чи могли) бути включеними у валові витрати відповідно до податкового законодавства. Недоліком обчислення податку на прибуток, виходячи із сум зібраних премій, є обов'язок його сплати навіть таким СК, що мають збитки у поточному податковому періоді.

Звичайно, впровадження єдиних підходів до оподаткування податком на прибуток усіх господарюючих суб'єктів є схвальним, однак, податкові зміни, що впровадилися на ринку страхування суттєво змінили умови ведення діяльності для СК. Адже починаючи з 2015 р. страховиків зобов'язали перейти на змішану систему оподаткування, що є новинкою у системі оподаткування України за всю її історію розвитку. Адже окрім сплати 3% від сум зібраних чистих страхових премій СК повинні сплатити діючу у році ставку податку на прибуток (у 2015 р. ставка податку на прибуток складала 18% [269]). Таким чином мета

переведення страховиків на загальну систему оподаткування не була досягнутою, адже створені умови характеризуються скоріше як зростання податкового тиску на страховиків. Підтвердженням цього є проведені розрахунки сум податку на прибуток за новими умовами на основі фінансової звітності за 2013 р. членів МТСБУ та ЛСОУ – СК «Глобус», СК «Уніка», СТ «Іллічівське». Розрахунки доводять [212], що впровадження змішаної системи нарахування та сплати податку на прибуток призводить до зростання сум податку на прибуток на 16,7%, 29% та 23% відповідно. А при неврахуванні всіх витрат, наприклад тих, що пов'язані з обслуговуванням страхових договорів (наприклад, аквізиційних), база оподаткування зростає у три рази. Відсутність чіткого переліку витрат, що не можуть (можуть) включатися у валові витрати страховика тільки ускладнюють процес розрахунку сум податку, призводять до можливих зловживань зі сторони податкових органів та зростання кількості судових позовів. Також існує складність з приводу врахування страхових резервів, що можуть враховуватись при визначенні фінансового результату до оподаткування, що, у свою чергу, також може значно вплинути на збільшення бази оподаткування.

Існування такої, змішаної системи оподаткування податку на прибуток страховика, на думку органів інституційного регулювання є несправедливим та дискримінаційним, оскільки інші фінансові установи сплачують лише один податок [268]. Такі зміни в законодавстві створили нерівні умови для діяльності та залучення інвестицій різними фінансовими установами (банками, страховиками, КС, КУА тощо).

Реформування податкової системи України не минуло осторонь і національну систему кредитної кооперації, для якої новітнім явищем було впровадження сплати податку на прибутку, враховуючи що КС на даний час не позбавлені свого неприбуткового статусу, що витікає з особливої економічної природи їх створення та функціонування. До кінця 2014 р. ці небанківські фінансові установи не сплачували його. Однак, зміни, що були внесені у ПКУ наприкінці 2014 р. внесли корективи у їх діяльність. Починаючи з 2015 р. на КС поширюється змішана система оподаткування (система подвійного оподаткування, внаслідок вилучення зі ст. 133 ПКУ норми стосовно звільнення КС як неприбуткової організації від сплати податку на прибуток. Створено систему подвійного оподаткування доходів від пайових внесків членів кредитних спілок. Адже спочатку КС повинна сплатити податок на прибуток (18%), а потім, кошти після оподаткування, розподілені між пайовиками, повинні оподаткуватися за ставкою 20%, як пасивні доходи пайовиків.

Внаслідок таких дій законодавця, та ситуації, в цілому на ринку, за перше півріччя 2015 р. ставка за кредитами підвищилася, в середньому, на 2%, а не менш як 10 КС покинули ринок. Ускладнення економічної ситуації на ринку, та нерівні умови функціонування КС призвели до відміни норми [309] щодо оподаткування податком на прибуток, шляхом розширення установ, на які поширюється неприбутковий статус.

4. Поява нових послуг, що за своєю природою можуть відноситись до фінансових. На даний час не існує єдності у розумінні економічної природи та механізму функціонування віртуальних валют (криптовалют) ні серед науковців, ні практиків, ні самих органів державного регулювання як на національному, так і наднаціональних рівнях. Псевдофінансовими послугами є такі фінансові послуги, що використовують віртуальні валюти (криптовалюти) як специфічну форму носія вартості.

Віртуальні валюти є нематеріальними засобами, що генеруються на основі математичних алгоритмів (криптопрограм), серед яких найбільш популярною є Bitcoin, однак існують й інші аналоги, як Litecoin, Ripple, OneCoin. Метою функціонування криптовалют є створення незалежної від регулювання альтернативної платформи, в якій перекази, порівняно з альтернативними напрямками, більш швидко та з мінімальними транзакційними витратами можуть бути здійсненими, а також не існує потреба зазначення персональних даних.

На думку МNB (Національного банку Угорщини) [468], віртуальні валюти є наслідком негативного впливу фінансово-економічної кризи 2008-2009 р. – вони створені для того, аби бути альтернативою законним платіжним засобам, що знаходяться в обігу у банківській системі, придатні тільки для здійснення електронних платежів, не мають емітента, що підлягає державному регулюванню та нагляду, транзакції підтверджуються тільки самою криптосистемою, що не ніким не регулюється.

Дослідження, проведене ESMA та ЕВА, поряд із широким переліком переваг віртуальних валют/криптовалют виділяє більш суттєві недоліки. Названо більш ніж 70 недоліків [461] функціонування віртуальних валют. Однією з таких проблем є абстрактний характер криптовалют, що створює проблеми для регуляторів. Адже як і будь-яку форму грошових цінностей – готівку, електронні гроші, кредитні карти тощо, криптовалюти також можна використати як у законних, так й у незаконних цілях.

У Сполучених Штатах регуляторні органи вже звернули увагу на ріст використання біткоїнів. Міжвідомчий орган по боротьбі з

фінансовими злочинами (ФінСен) – підрозділ фінансової розвідки при міністерстві фінансів США, у центрі уваги якого перебувають всі нормативні акти про протидію відмиванню грошей і фінансуванню тероризму, опублікував у березні 2013 року вказівки про обставини, при яких особи, що користуються віртуальними валютами, можуть бути визнані «підприємствами з переказу грошей» [473]. Оскільки підприємства з переказу грошей підлягають контролю у сфері протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму, і операції з криптовалютами входять у цей перелік, такі дії уряду є важливим кроком з нейтралізації ризику, пов'язаного з анонімним характером віртуальних валют.

Внаслідок відсутності засобів регулювання, ЕВА пропонує утримуватись від операцій з криптовалютами, оскільки вони не мають будь-якого забезпечення та не контролюються державними регуляторами жодної країни, до створення системи регулювання цих операцій з метою запобігання зловживанням та легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму.

Все це підтвердило і виставило на передній план проведені у 2013 р. дослідження ЕВА [461], в яких зазначалися нерегульованість, відсутність оцінки ступеня ризику та неможливість його мінімізації. Окрім ЕВА питанням функціонування криптовалют, як способу вкладення коштів, займається і ESMA, адже певна частина користувачів цих віртуальних валют розглядають їх як ефективний інструмент вкладення коштів, однак не підлягають під дію органу регулювання операцій з цінними паперами.

Недостатню захищеність та ризикованість використання криптовалюти підтверджує і скандал, пов'язаний із крадіжкою на найбільшій біржі біткоінів – японській MtGox, на суму еквіваленту 0,5 млрд. дол. США, а також випадки масової крадіжки біткоінів приватних осіб шляхом розповсюдження програмного вірусу через мережу Інтернет [469].

На думку Н. Рубіні [517], віртуальні валюти є фінансовими пірамідами подібно схем Понзі і є основою для поширення підпільного ринку та відмивання коштів. На його думку явище, що отримало назву віртуальних валют (грошей) не виконує ні функцію платежу, світових грошей, обігу, а також засобу нагромадження. У криптовалюті не визначається вартість товарів та послуг, що не сприятиме росту їх популярності. Окрім того, на його переконання, нікчемною є їх здатність до збереження вартості внаслідок різкої їх волатильності. Це підтверджується даними біткоін-бірж за 2014 р., на деяких з них курс

криптовалюти змінювався в межах 1100% причому у грудні 2013 р. курс різко зменшився наполовину [515].

Звичайно, позиція регуляторів фінансових ринків ЄС та інших розвинених країн в основному замикається на превентивних заходах в частині інформування професійних учасників та споживачів фінансових послуг про підвищені ризики використання криптовалют що не мають товарне забезпечення. Водночас, у таких країнах як США [439], Японія [435], Норвегія [433] тощо, податковими органами чітко визначено, що криптовалюти не є платіжними засобами, однак у накопиченій формі вони є багатством власників, і, таким чином, повинні оподатковуватися податком на власність (багатство). У Китаї державним структурам заборонено використовувати віртуальні валюти, а у Тайланді їх взагалі визнано нелегальними.

У країнах ЄС органи державної влади по-різному трактують сутність криптовалют. Наприклад у Франції банкам дозволено здійснювати транзакції клієнтів у криптовалютах. У Голландії криптовалюти не підпадає під жодне з визначень грошей і тому не асоціюють їх із ними. Саме тому уряд вважає власністю особи, що повинна оподатковуватися податком на власність, що складає 25% [433]. Схожої точки зору і представники органів державної влади у Німеччині. В Угорщині використання криптовалют не заборонене, однак, повідомляється про підвищені ризики їх використання, аналогічно позиції ЕВА. Нацбанк Угорщини у своєму зверненні 2015 р. [528] вже прямо остерігає від використання криптовалют, що останнім часом особливо поширені в інтернет-мережі у функціонуванні систем, що за своєю економічною природою подібні «фінансовим пірамідам».

Зрозуміло, що органи державного регулювання країн світу, в т.ч. України, приділяють підвищену увагу функціонуванню криптовалют, про що свідчить обговорення цього питання на Міжнародному форумі платіжних розрахунків, що проводився у серпні 2015 р. Стамбулі за ініціативою Світового Банку та Комітету з платежів та ринкових інфраструктур Банку міжнародних розрахунків, а також проведення Міжнародної конференції «Bitcoin Conference Kiev 2015» в т.ч. і за участю регуляторів ринків фінансових послуг. На Міжнародному форумі було відзначено, що на даний час міжнародними фінансовими установами й центральними банками не розроблені та не погоджені підходи до питань, пов'язаних з використанням віртуальних валют. У той же час, було відзначено, що використання віртуальних валют вимагає ретельного моніторингу з боку державних регуляторів й осмислення їх економічної природи. На думку представника

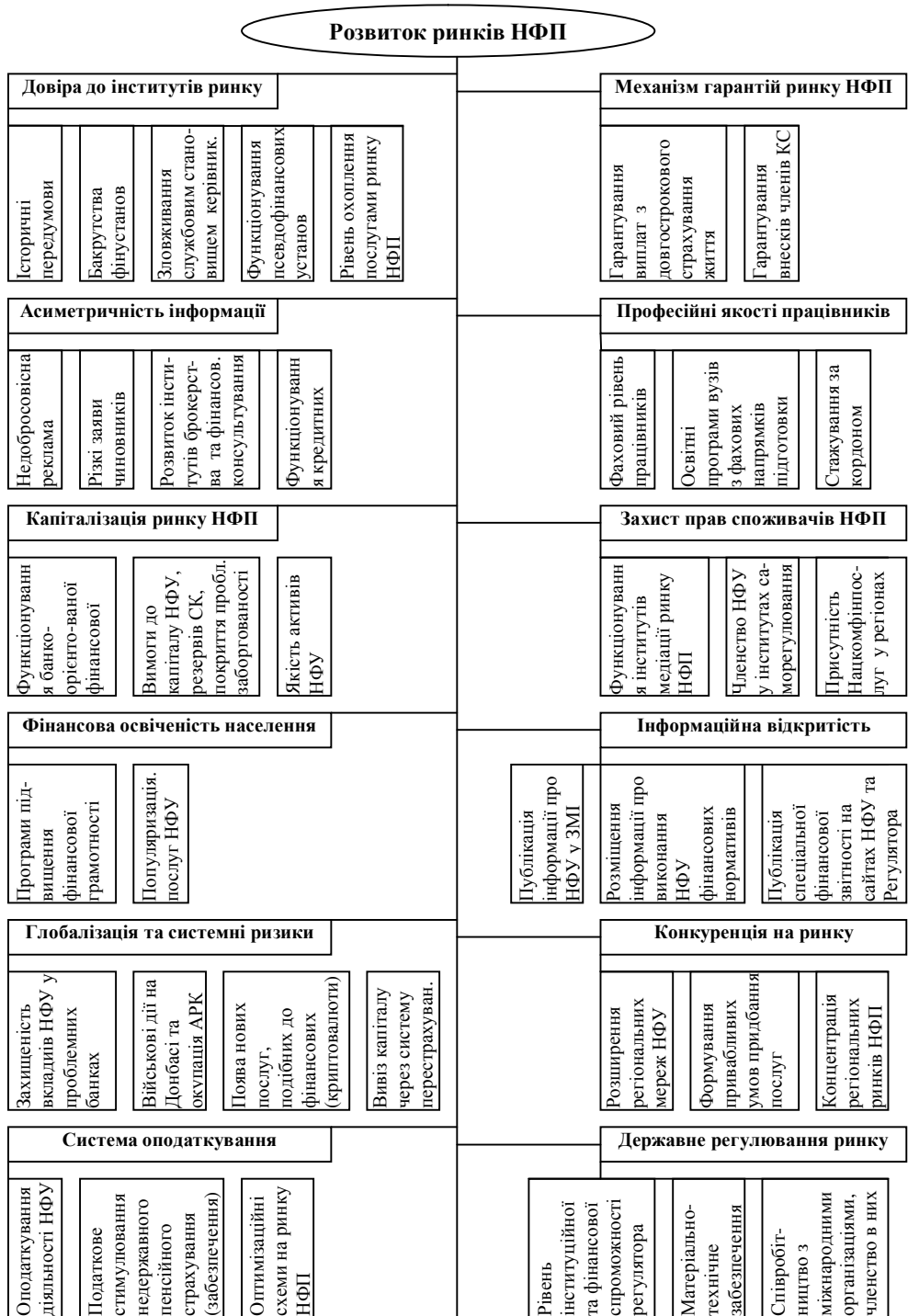
Всесвітнього банку, моніторинг розвитку зазначеного феномена повинен бути компетенцією тих підрозділів центрального банку, які займаються платіжними системами та розрахунками [209].

В Україні позиція державних органів, стосовно використання криптовалют є доволі однозначною. В Україні Національний банк України (НБУ) розглядає криптовалюту як грошовий сурогат, який не має забезпечення реальною вартістю, що не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки воно протирічить нормам українського законодавства. Регулятор також зазначає, що під час використання криптовалют існує фактор підвищеного ризику, пов'язаного із цією послугою, операцією або каналом постачання, зокрема анонімність операції (які можуть включати готівку), децентралізованість операції. Водночас міжнародне поширення таких платежів робить цю категорію послуг привабливою для протиправних дій, у тому числі відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму [342].

В свою чергу, Нацкомфінпослуг, як регулятор ринків небанківських фінансових послуг, проводить лінію НБУ і застерігає фінансові установи та посередників фінансових послуг утриматися від операцій та володіння криптовалютами, у зв'язку з ризиком втрати коштів, які використовуються в операції [134].

Функціонування криптовалют як псевдогрошових засобів є новітнім викликом для органів державного регулювання ринків фінансових послуг як на національному, так і наднаціональному рівнях. Регуляторним і директивним органам не слід відмовлятися від досягнень в сфері регулювання, що забезпечили процвітання систем електронних грошей в умовах пруденційого регулювання на основі врахування ризиків, і, можливо, інтерпретувати ці досягнення для криптовалют.

Для визначення напрямів вирішення проблем розвитку ринків НФП слід згрупувати існуючі фактори впливу на розвиток ринку, використовуючи причинно-наслідкову діаграму, т.з. діаграму Ісікави [129] (рис. 1.7). Це є методом представлення найбільш суттєвих зовнішніх та внутрішніх факторів, що створюють проблеми. Ця діаграма дозволяє виявляти та одночасно і структурувати фактори з метою подальшого формування коригувальних дій [168, с. 159].

Рис. 1.7. Причинно-наслідкова діаграма проблем розвитку ринків НФП (авторська розробка)

Окрім наведених вище факторів зовнішнього та внутрішнього характеру, що притаманні національному ринку НФП існують стримуючі фактори на регіональному рівні. Проблеми, що гальмують розвиток небанківських фінансових послуг на регіональному рівні наступні.

1. Низький рівень поширення послуг небанківських фінансових послуг у регіонах України. У 2014 р. структурними підрозділами страховиків зібрано 17,5% валових страхових премій, в той же час столичні СК зібрали 80,4% усіх премій ринку, що свідчить про централізацію страхового ринку. Враховуючи, що більшість страхових премій страховиків надходить шляхом безпосередньої сплати премій на розрахункові рахунки СК через систему електронних платежів (терміналів, он-лайн сервісів, мобільних телефонів), що особливо поширене при страхування життя (як ризикових видів так і довгострокового страхування), то сплата 3% податку на прибутку страховиків жодним чином не відображається у доходах місцевого бюджету збору страхової премії, а поповнюють бюджет столиці.

2. Відтік капіталу з регіонів, в яких функціонують тільки зареєстровані в інших регіонах СК. На початок 2015 р. не було зареєстровано жодного страховика (чи не проводив діяльність) у Волинській, Кіровоградській, Сумській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Чернівецькій областях. Особливо актуалізується проблема внаслідок функціонування страховиків зі страхування життя. Враховуючи, що більшість страховиків зі страхування життя зареєстровані у столиці, а їх страхові резерви (математичні резерви) розміщуються здебільшого у фінансові інструменти та на депозитні вклади столичних банків, то ці резерви ніяким чином не сприяють економічному росту регіонів збору премій. Станом на кінець 2014 р. математичні резерви склали 5,3 млрд. грн., з яких державні ЦП склали 2,2 млрд. грн., а банківські вклади – 2,1 млрд. грн. Аналогічна ситуація спостерігається і з компаніями загального страхування, через структурні підрозділи акумулюються премії у регіонах реєстрації компаній (у 2014 р. 78,7% премій загальних видів страхування зібрані столичними страховиками), технічні резерви складають 10,5 млрд. грн., з яких у банківські вклади розміщено 4 млрд. грн.

3. Централізованість прийняття рішень у сфері небанківських фінансових послуг головними офісами установ. Структурні підрозділи небанківських фінансових установ не визначають основні напрямки діяльності у регіоні, а безпосередньо передаються впливу вказівкам головних офісів. Це проявляється через розвиток тих видів послуг, що економічно вигідні центру та ним визначені. Особливо це стосується

діяльності СК, структурні підрозділи яких не вправі приймати на страхування ризиків, ліміт відповідальності за яким перевищує визначену головним офісом суми, а також не мають можливостей приймати самостійні рішення про здійснення страхового відшкодування, як це було у передкризових роках. Так, наприклад, якщо у передкризовому періоді структурними підрозділами НАСК «Оранта» було дозволено приймати рішення про виплату страхового відшкодування в межах не більше 100 тис. грн. за одним страховим випадком, то у посткризовому періоді тільки після розгляду центральним апаратом всіх документів про страховий випадок здійснюється виплата страхового відшкодування без участі структурного підрозділу.

Аналогічна ситуація відбувається і у роботі КС, структурні підрозділи яких у посткризовому періоді позбавлені прийняття самостійних рішень про видачу кредиту членам КС, внаслідок підвищення вимог до оцінки платоспроможності потенційного позичальника.

4. Оптимізація організаційної структури СК, а саме мережі структурних підрозділів страховиків, призвела до суттєвого скорочення балансових структурних підрозділів, особливо у посткризовий період. Так, якщо у 2010 р. кількість балансових структурних підрозділів страховиків (дирекцій та філій) складала 1708 од., то наприкінці 2014 р. їх кількість скоротилася до 1202 од. Це призвело до суттєвого скорочення кількості працівників галузі. За період 2008-2013 рр. кількість штатних працівників СК скоротилася на 25,2%, а фізичних осіб-агентів – на 34,1%.

5. Неврахування регіональною статистикою ринків небанківських фінансових послуг, відсутність надійних джерел інформації про розвиток цих ринків та місця конкретних фінансових установ на ньому. До 2004 р. у регіональних статистичних щорічниках існувала рубрика «Показники діяльності страховиків» в яких містилася інформація про фінансову діяльність страхових організацій, однак, починаючи з 2005 р. інформація про діяльність страховиків у регіонах отримала статус конфіденційної, внаслідок чого зареєстровані у регіоні страховики та балансові структурні підрозділи інорегіональних страховиків звітувалися в органах статистики і надалі, однак інформація в узагальненому вигляді не зводилася і не публікувалася. Такий стан призвів до повної інформаційної закритості регіонального страхового ринку.

Аналогічно до страхового ринку, інформаційна закритість притаманна і регіональній системі кредитної кооперації. Констатується

повна відсутність достовірної та загальнодоступної інформації про діяльність КС. У регіональних статистичних щорічниках у яких розміщена інформація про кількість суб'єктів ЄДРПОУ області за організаційно-правовими формами господарювання, публікується тільки інформація про кількість зареєстрованих КС, причому ця кількість жодним чином не відповідає кількості внесених до Державного реєстру фінансових установ. Це пов'язано із перебуванням у реєстрі регіональних статистичних управлінь кредитних кооперативів, що вже виключені з Держреєстру і стосовно яких розпочато процедуру ліквідації. Враховуючи, що така процедура триває декілька років, і може навіть бути не закінченою внаслідок відсутності коштів на завершення процедури, кількість КС у статистичних збірниках є доволі завищеною. У табл. 1.8 розміщено інформацію про кількість КС, розміщених у органах статистики Закарпаття, та даних Нацкомфінпослуг.

Відсутність матеріалів у статистичних щорічниках не дозволяє об'єктивно та всебічно оцінювати розвиток ринків НФП, що в свою чергу призводить до ігнорування потреб цієї сфери фінансової системи при розробці регіональних програм розвитку.

Таблиця 1.8

Кількість зареєстрованих кредитних кооперативів у Закарпатській області згідно даних органів статистики та Державного реєстру фінансових установ України*

Показники	Кількість КС по роках, одиниць									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість КС згідно статзбірника Закарпаття, од.	25	28	30	36	37	36	32	31	30	30
Кількість КС згідно даних Нацкомфінпослуг, од.	22	23	25	25	22	19	17	17	15	14

* Складено на основі даних: [150].

6. Відсутність елементів стимулювання розвитку ринків НФП у регіональних програмах та стратегіях розвитку. Наприклад, ні при розробці «Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року» [313], ні при розробці «Стратегії розвитку Закарпатської області на період до 2020 року» [367] жодним чином не враховано пріоритетні напрямки розвитку функціонуючих у регіоні ринків НФП (страхового, кредитної кооперації, ломбардних послуг). Особливої необхідності набуває стимулювання с/г виробництва через механізм страхування с/г ризиків та стимулювання кредитування фермерських та особистих селянських господарств через діяльність КС, що не відображено у зазначених нормативних документах.

7. Недосконалість ведення та формування узагальнених статистичних звітів про функціонування ринків НФП та відсутність їх публікації Нацкомфінпослуг у ЗМІ, в т.ч. і на офіційному сайті регулятора.

Сукупність статистичних звітів, що надаються суб'єктами нагляду Нацкомфінпослуг, що можуть сприяти оцінці розвитку регіональних ринків НФП, слід розділити на ті, що формуються суб'єктами нагляду, враховуючи його місце реєстрації, а також ті, що дозволяють оцінювати діяльність структурних підрозділів.

Узагальнені дані про діяльність структурних підрозділів страховиків у регіонах України містяться у «Звіті про страхові платежі та виплати за структурними підрозділами страховика» (додаток 3 [330]) формуються у інформаційній системі Нацкомфінпослуг, однак, останніми роками не публікуються. Цей звіт одноразово публікувався у 2010 р.

Інформацію про діяльність кредитних спілок у регіонах України можна було б почерпнути зі звіту «Звітні дані про діяльність відокремлених підрозділів кредитної спілки» (Додаток 8) [331], що формується КС. Однак, даний звіт формується і здається піднаглядними установами тільки у паперовому вигляді, на відміну від інших звітів, що дублюються і в електронному. У зв'язку з цим, у Комплексній інформаційній базі Нацкомфінпослуг не міститься інформації, що дозволяла б аналізувати регіональні ринки кредитного кооперування в Україні і у річних звітах Регулятора та аналітичних матеріалах відсутня інформація такого плану.

8. Відсутність контролю за діяльністю небанківських фінансових установ та їх структурних підрозділів, що функціонують у регіоні. Контроль діяльності установ в основному здійснюється головним офісом, в основному, шляхом телефонних вказівок та поверхового аналізу бухгалтерської та спеціальної звітності (якщо така ведеться структурним підрозділом); податковими органами в частині дотримання господарських вимог, пов'язаних з нарахуванням та сплатою податків. Водночас, Нацкомфінпослуг не здатна здійснити повноцінний контроль у зв'язку з істотною кількістю підрозділів, що функціонують у регіонах (наприклад, у Закарпатській області у 2014 р. функціонувало 26 зареєстрованих у регіоні фінансових установ та 167 їх структурних підрозділів, а виїзний контроль здійснює лише 1 працівник органу нагляду). Пруденційний нагляд не здатен контролювати фактичну діяльність структурних підрозділів НФУ.

9. Несформованість інститутів інституційного регулювання ринків НФП на регіональному рівнях, що сприяло б підвищенню як

інформаційної відкритості ринку, так і прозорості функціонування учасників на регіональних ринках. Враховуючи, що на даний час існує інститут саморегулювання регіонального масштабу функціонує тільки у Харківській області, а із 21 регіональних асоціацій (ВАКС) реально діє тільки 4 (Луганська, Запорізька, Чернігівська, Рівненська), що підтверджується регулярними інформаційними матеріалами, на основі якої можна стверджувати, то переважна більшість регіональних ринків НФП не охоплені інституційним регулюванням.

10. Відсутність представництва (чи навіть постійного представника) державного органу нагляду за ринками НФП у регіонах України з метою забезпечення захисту порушених прав споживачів НФП. У зв'язку з цим, консультацію чи навіть безпосереднє звернення споживачів може здійснюватися тільки у центральний офіс Нацкомфінпослуг у м. Києві. З метою покращення рівня обслуговування споживачів, у 2013 р. було створено Сервісний центр обслуговування учасників ринків фінансових послуг [48], створення якого переслідує мету захисту прав споживачів, а відповідно – надання якісних та оперативних адміністративних послуг. Водночас, для отримання таких послуг споживач повинен безпосередньо звернутися у центр. Слід констатувати, що відкриття Сервісного центру не вирішило питання наближення державного органу регулювання до споживачів НФП у регіонах України, та підвищення рівня їх захищеності.

Вирішення проблем, що впливають на функціонування ринків НФП на загальнодержавному та регіональному рівнях сприятиме ефективного впливу органів державного та інституційного регулювання на подальший їх розвиток та інтеграцію у світовий економічний простір.

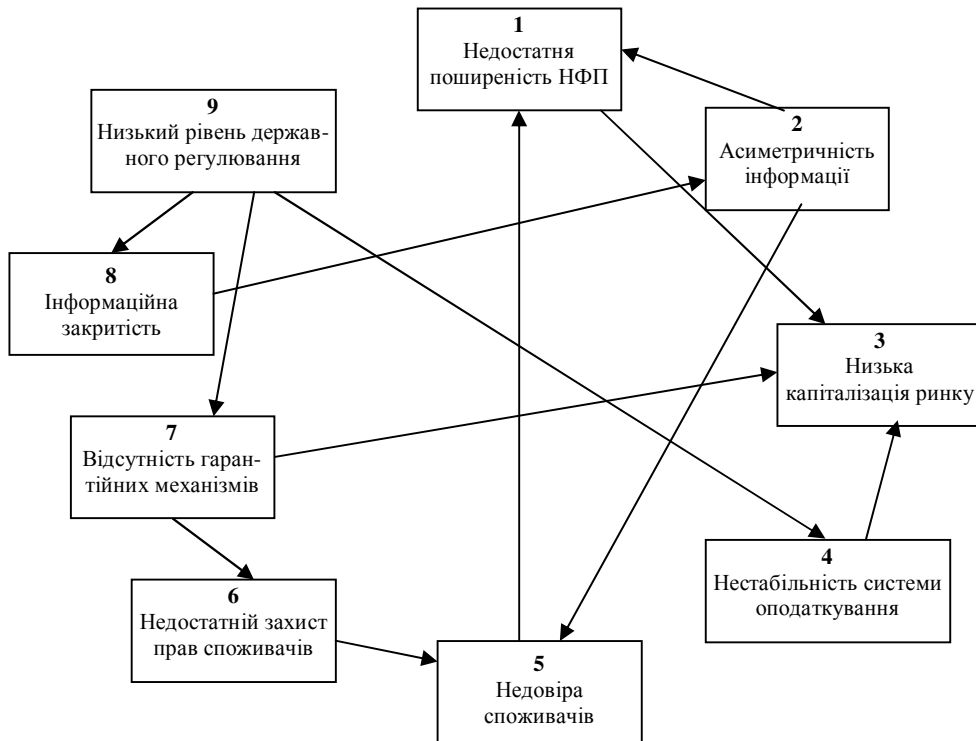
У зв'язку з цим виникає необхідність встановлення сукупності проблем, що гальмують розвиток ринків НФП. Здійснено структурування проблем шляхом побудови ієрархії – певного виду системи, що складається з цілей стратегії розвитку ринків НФП (проблем), згрупованих у незалежні підмножини (групи) [185, с. 174].

На основі методики системного аналізу [185] сукупність проблем, що гальмують розвиток ринків НФП відображено в ієрархічній структурі. Визначені проблеми згруповано за впливом на розвиток ринків НФП і подано за таким переліком:

1. Недостатня поширеність НФП (частка активів професійних учасників ринків НФП у ВВП країни);
2. Асиметричність інформації;
3. Низька капіталізація ринку;
4. Нестабільність системи оподаткування;
5. Недовіра споживачів НФП;

6. Недостатній захист прав споживачів НФП;
7. Відсутність гарантійних механізмів;
8. Інформаційна закритість ринків НФП;
9. Низький рівень державного регулювання.

На початковому етапі побудовано направлений граф, який вказує на залежність проблем між собою (рис. 1.8).

Рис. 1.8. Направлений граф причинно-наслідкових зв'язків при встановленні проблем розвитку ринків НФП

(розроблено автором)

На основі результатів аналізу направлено графа (рис. 1.8) сформовано матрицю досяжності. Заповнення матриці бінарними проблемами розвитку ринків НФП здійснюється по строкам (зліва направо) згідно правила [185, с. 176]:

$$d_{ij} = \begin{cases} 1, \text{ якщо з } i \text{ можна потрапити в } j; \\ 0, \text{ в інших випадках.} \end{cases} \quad 1.1$$

У табл. 1.9 розміщено результати визначення взаємозв'язку проблем розвитку ринків НФП, що має вигляд матриці досяжності.

Таблиця 1.9

Матриця досяжності взаємозв'язку проблем ринків НФП*

Проблеми розвитку НФП		1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Недостатня поширеність НФП	1	0	1	0	0	0	0	0	0
2	Асиметричність інформації	1	1	1	0	0	0	0	0	0
3	Низька капіталізація ринку	0	0	1	0	0	0	0	0	0
4	Нестабільність системи оподаткування	0	0	1	1	0	0	0	0	0
5	Недовіра споживачів НФП	1	0	1	0	1	0	0	0	0
6	Недостатній захист прав споживачів НФП	1	0	1	0	1	1	0	0	0
7	Відсутність гарантійних механізмів	1	0	1	0	1	1	1	0	0
8	Інформаційна закритість ринків НФП	1	1	1	0	1	0	1	1	0
9	Низький рівень державного регулювання	1	1	1	1	1	1	1	1	1

* Сформовано автором.

На основі даних табл. 1.9, сформована таблиця з елементами h_i , $R(h_i)$, $A(h_i)$ та $R(h_i) \cap A(h_i)$, яка подана в вигляді табл. 1.10. Для формування підмножини $R(h_i)$ із i -го рядка матриці досяжності вписані номери ненульових елементів. Для формування підмножини $A(h_i)$ із i -го стовпця матриці досяжності вписані номери ненульових елементів.

Підмножина $R(h_i) \cap A(h_i)$ сформована як логічне перетинання елементів двох підмножин $R(h_i)$ та $A(h_i)$.

Елементи, для яких виконується умова, склали перший рівень ієрархічної моделі при першій ітерації, формула (1.2):

$$A(h_i) = R(h_i) \cap A(h_i). \quad 1.2$$

Визначення рівнів ієрархії проводиться шляхом перевірки виконання умови (1.2), результати якої подано у табл. 1.10.

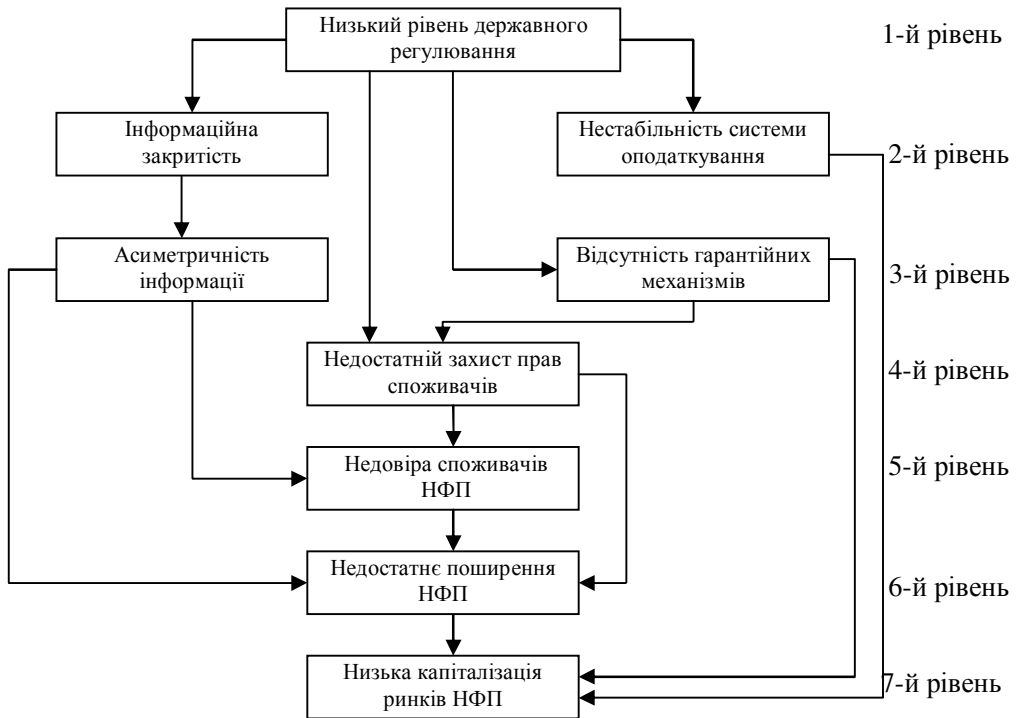
Таблиця 1.10

Визначення рівнів ієрархії впливу проблем розвитку ринків НФП*

h_i	$R(h_i)$	$A(h_i)$	$R(h_i) \cap A(h_i)$
1	1, 3	1, 2, 5, 6, 7, 8, 9	1
2	1, 2, 3	2, 8, 9	2
3	3	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9	3
4	3, 4	4, 9	4
5	1, 3, 5	5, 6, 7, 8, 9	5
6	1, 3, 5, 6	6, 7, 9	6
7	1, 3, 5, 6, 7	7, 8, 9	7
8	1, 2, 3, 5, 7, 8	8, 9	8
9	1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9	9	9

* Складено та розраховано автором.

На основі вище викладеного матеріалу, підсумуємо, що при використанні таких моделей ієрархії та після проведеного дослідження, можна представити ієрархічну модель проблем розвитку ринків НФП, яка буде мати вигляд (рис. 1.9):

Рис. 1.9. Ієрархічно структурований граф проблем розвитку ринків НФП (розроблено автором)

На рис. 1.9 видно, що ієрархія впливу проблем на розвиток ринків НФП є 7-рівневою. З неї наглядно спостерігається необхідність покращення рівня державного регулювання за досліджуваними ринками як базової проблеми, що гальмує розвиток ринків НФП. На наступних двох рівнях (рівень 2-3) розташовані проблеми, що пов'язані з інформаційною закритістю ринків, нестабільністю системи оподаткування, асиметричністю інформації та відсутністю гарантійних механізмів для споживачів НФП. Замикаючою проблемою є низька капіталізація ринків НФП, чому передують проблеми 4-6 рівня ієрархії, а саме: недостатній захист прав та надовіра споживачів НФП, а також недостатнє поширення НФП.

Для дослідження впливу проблем на розвиток ринків НФП використано проблемно-орієнтований підхід та визначається 7 рівнів наявних проблем, що встановлені відповідно до взаємообумовленого ієрархічного впливу, вирішення розв'язання яких забезпечить подальше зростання ринків НФП в економіці держави. Враховуючи те, що на вершині ієрархії проблем розміщується проблема низького рівня державного управління, в наступному розділі здійснюється поглиблене дослідження цієї проблематики.

РОЗДІЛ 2 ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ РИНКІВ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

2.1. Інституційна структура ринків небанківських фінансових послуг та способи впливу на їх розвиток

Структура ринків небанківських фінансових послуг, як ринкового утворення, є їх організаційною будовою, що створена за певною ознакою. Інституційну структуру розглядають як сукупність інститутів, що виконують певні функції і забезпечують ефективну взаємодію економічних суб'єктів [418, с. 32].

У світі не існує єдиного методу структуризації ринків фінансових послуг. У міжнародній практиці розвинених країн щодо структури фінансового ринку використовують дві ознаки: часову та інституційну. Під інституційною структурою ринків НФП слід розуміти сукупність окремих складових цих ринків, фінансові операції на яких здійснюються визначеними видами фінансових установ. Інституційна структура ринків НФП містить наступні групи учасників:

1. Професійних учасників ринків НФП – надають послуги фінансового характеру та задовольняють попит з боку споживачів. Створюють пропозицію на ринках НФП.

2. Споживачі НФП – фізичні та юридичні особи, що мають потребу у відповідних небанківських фінансових послугах. Формують попит на НФП.

3. Об'єднання професійних учасників ринку – здійснюють частково і регулюючі функції, забезпечують дотримання своїми учасниками етичних норм поведінки, досудове врегулювання конфліктів, що виникають між споживачами та професійними учасниками тощо.

4. Державні органи регулювання – проводять цілеспрямовані заходи з приведення ефективного та безпечного функціонування ринків фінансових послуг шляхом виконання НФУ нормативів достатності капіталу та формування резервів для недопущення ризиків, що виникають при проведенні останніми своєї фінансово-господарської діяльності.

5. Інфраструктурні учасники ринків НФП – сукупність суб'єктів на ринку, що сприяють здійсненню операцій на ринку та покращують дію ринкового механізму.

На рис. 2.1 представлена авторська схема інституційної структури ринків НФП.

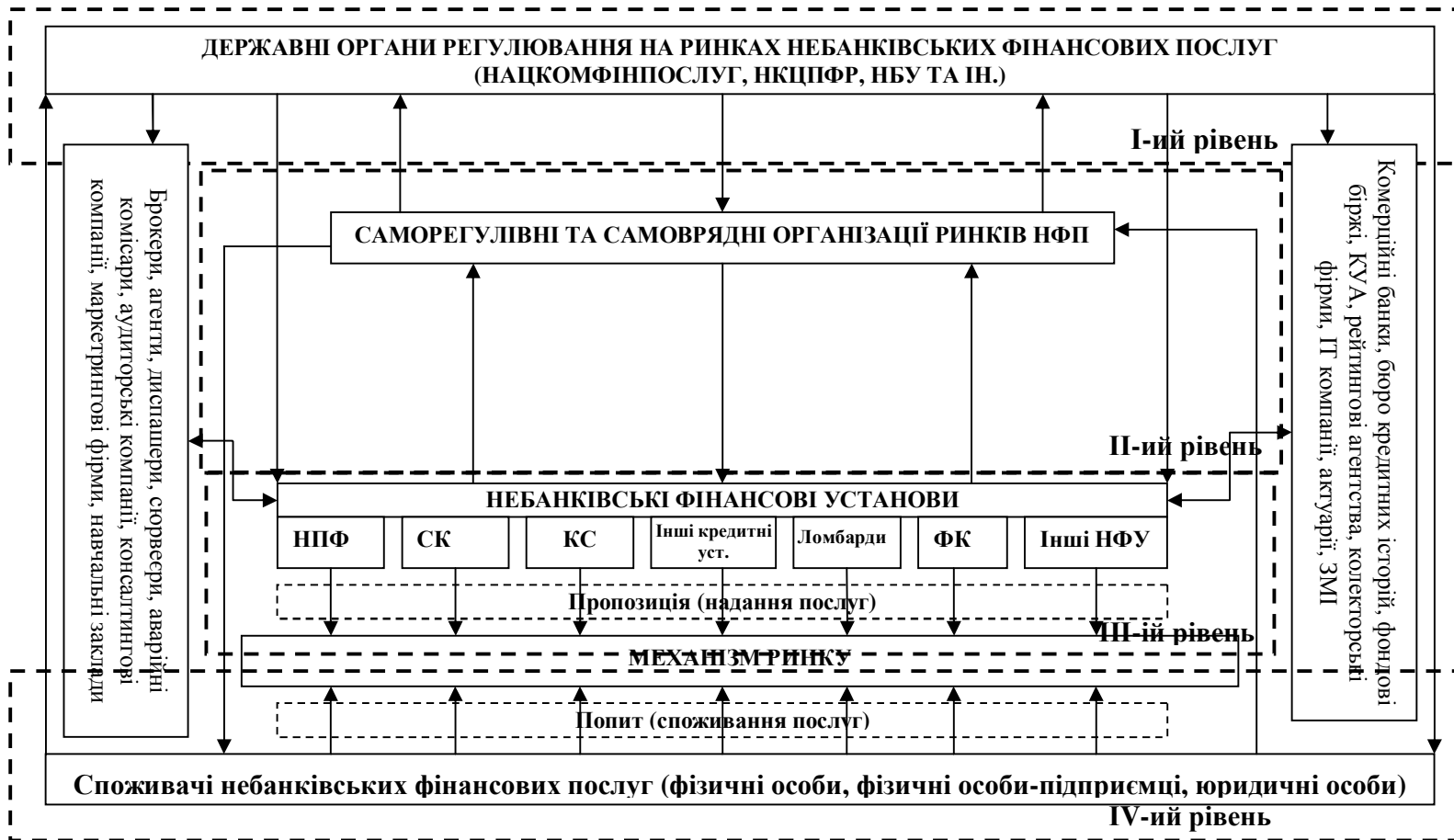

Рис. 2.1. Схематичне зображення інституційної структури ринків НФП України (сформовано автором)

Кожен з елементів, що міститься на відповідному рівні зображеної структури є інституційною одиницею ринку НФП. На даний час існує неоднозначність у понятті інституційної одиниці на ринках фінансових послуг.

Так, Міщенко В.І. вважає [195], що інституційна одиниця – це юридична особа, яка правочинна контролювати власні фінансові ресурси: володіти активами та пасивами, брати на себе зобов'язання, займатися господарською діяльністю та укладати угоди з іншими юридичними особами. У нормативно-правових актах НБУ [192] під інституційною одиницею визначено фізичну або юридичну особу-резидента тієї економічної території, з якою вона тісно пов'язана (має найбільш тісні зв'язки) і яка є центром її переважного економічного інтересу. Тобто регулятор під інституційною одиницею розуміє лише тих суб'єктів відносин, що здійснюють певну економічну діяльність на території держави.

Інші науковці [27, с.108;] вважають, що державні органи регулювання є інституційними одиницями.

На думку автора монографії під інституційною одиницею ринків НФП слід розуміти таких незалежних суб'єктів економічних відносин, що самостійно беруть участь в економічних потоках, створюють певну вартість і розпоряджаються результатами, можуть впливати на функціонування інших суб'єктів економіки.

На вершині (на першому рівні) інституційної структури знаходять державні органи регулювання, що прямими та непрямими методами впливають на діяльність всіх інших учасників ринків НФП: здійснюють реєстрацію СВО та професійних учасників, ведуть реєстр НФУ та інші реєстри, встановлюють нормативи для профучасників, здійснюють захист прав споживачі НФП тощо.

На другому рівні структури знаходяться СРО та СВО (різницю між ними буде розкрито нижче), що здійснюють вплив на професійних учасників ринків НФП шляхом розробки етичного кодексу поведінки, визначають критерії членства, розробляють механізми взаємодії учасників об'єднань, сприяють вирішенню спірних питань, що виникають між професійними учасниками-членами об'єднань та споживачами НФП тощо.

На третьому рівні інституційної структури знаходяться професійні учасники ринків НФП: СК, КС, НПФ, ломбарди, адміністратори НПФ, ФК, інші небанківські кредитні установи, інші фінансові установи. Саме вони формують пропозицію на відповідних ринках НФП.

На четвертому (найнижчому) рівні знаходяться споживачі НФП, які формують попит на відповідних ринках НФП. При порушенні своїх законних прав споживачі НФП можуть звертатися як до державних органів регулювання, так і СВО та СРО (наприклад, страховальники до МТСБУ). Ринковий механізм забезпечує рівновагу попиту та пропозиції на ринках.

Інфраструктурні учасники ринків НФП забезпечують безперебійну та злагоджену роботу цих ринків, шляхом взаємодії з іншими учасниками ринків. Їх не можна віднести до жодного з рівнів інституційної структури, адже органічно взаємодіючи як з СРО та СВО, професійними учасниками ринку та самими споживачами ринків НФП, функціонують самостійно та незалежно.

Принагідно, що органи державного регулювання здійснюють цілеспрямований вплив на учасників всіх інших рівнів інституційної структури ринків НФП, а також і на інфраструктурних

Ринки небанківських фінансових послуг, як й інші сфери економічної діяльності, не розвиваються безсистемно і підлягають регулюванню. Необхідність здійснення впливу на процеси на цих ринках пов'язана з відповідальністю фінансових інститутів та держави за фінансові ресурси, що знаходяться у розпорядженні небанківських фінансових установ.

На даний час існують різноманітні підходи до трактування категорії «регулювання», що пов'язане з широкою сферою застосування даного терміну. Вчені виділяють такі види регулювання як біологічне, соціальне, технічне, економічне та екологічне [357, с. 125]. Основні визначення регулювання даються у спеціальних словниках різних галузей наук. Так, у сучасному англійському тлумачному словнику дається наступне визначення дієслову «регулювати»: 1) налаштувати (настроїти) (кількість тепла, звуку і т. ін., щось) належним чином; контролювати; 2) налаштувати (інструмент або пристрій) таким чином, щоб він працював правильно; 3) привести у відповідність із правилом, законом або звичною практикою [454]. Остання дефініція розкриває сутність регулювання у різних сферах економічних відносин.

Регулювання – форма цілеспрямованого, керуючого впливу, орієнтованого на підтримку рівноваги у керованому об'єкті й розвиток його за допомогою введення до нього регуляторів [43, с. 15]. Такими регуляторами можуть виступати норми, правила, цілі чи зв'язки. За допомогою регулювання створюються можливості й обмеження діяльності, які повинні викликати у керованому об'єкті мотивацію і цілеспрямованість, бажані з точки зору суб'єкта управління. Використання методів регулювання передбачає високу ступінь

самостійності керованих об'єктів, розвинені самоврядування й самоорганізацію у них [355, с. 57-58].

Особливу точку зору у трактуванні аналізованої категорії мають закордонні науковці. У зарубіжній економічній літературі «регулювання» використовується у широкому та вузькому розумінні: у широкому воно асоціюється із втручанням держави в економіку, а у вузькому – з адміністративно-правовою регламентацією бізнесу. У США регульованими називають ті галузі, по відношенню до яких діє особливий правовий режим [286]. Таким чином у західній науковій літературі регулювання асоціюється виключно з механізмом державного впливу. Такий підхід є обмеженим і не дозволяє у механізм регулювання включати всі доступні механізми впливу.

Основні підходи до морфологічної декомпозиції поняття регулювання розміщені у табл. 2.1.

Таким чином, морфологічна декомпозиція дозволяє виділити наступні базові підходи, які лежать в основі основних тлумачень терміну «регулювання»: система, діяльність як процес, функція, форма, відносини.

Таблиця 2.1

Морфологічна декомпозиція категорії «регулювання»*

№ з/п	Базова категорія	Дефініція поняття	Джерело
1	2	3	4
1	Процес (діяльність)	Процес формування та реалізація коригуючих заходів, що забезпечують своєчасне і безумовне усунення виявлених проблем (відхилень).	[166, с. 144]
		Процес, який вимагає наявності засобу регулювання, суб'єкта, який має відповідні повноваження та можливість застосувати ці засоби, а також обов'язкова наявність обставин, що обумовлюють здійснення регулятивної діяльності.	[3756 с. 127]
		забезпечення виконання заходів (зокрема, визначених на рівні відповідних нормативно-правових актів), спрямованих на створення належних умов для функціонування відповідної сфери суспільного життя, виявлення проблемних моментів та вироблення шляхів їх усунення.	[22, с. 25]
		управлінською діяльністю, що спрямована тільки на ліквідацію відхилень від заданого режиму функціонування та приведення об'єкту регулювання в необхідний стан.	[404]
		Процес упорядкування, налагодження, приведення чогось у відповідність до чогось.	[68, с. 87]

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4
2	Форма	форма приведення в належний порядок: коригування, координування, налагодження, впорядкування.	[5, с. 23]
		форма цілеспрямованого, керуючого впливу, орієнтованого на підтримку рівноваги у керованому об'єкті й розвиток його за допомогою введення до нього регуляторів (норм, правил, мети, зв'язків).	[355, с. 56–60]
		форма цілеспрямованої управляючої дії, орієнтованої на підтримку рівноваги в керованому об'єкті і в його розвитку за допомогою введення в нього регуляторів (норм, правил, цілей, зв'язків).	[43, с. 15]
		форма цілеспрямованого, керуючого впливу, орієнтованого на підтримку рівноваги у керованому об'єкті й розвиток його за допомогою введення до нього регуляторів.	[43, с. 15]
3	Система	система правил і норм, на підставі яких організується діяльність суб'єктів.	[152, с. 9-10]
		система законів, державних нормативних актів та правил, що створюють умови для діяльності суб'єктів ринків небанківських фінансових послуг.	[314, с. 9816]
4	Спосіб (механізм)	спосіб та механізм підпорядкування що-небудь певній планомірній організації дій або функція управління, що забезпечує функціонування та розвиток явищ і процесів в межах заданих параметрів.	[213]
5	Функція	Яка забезпечує функціонування керованих процесів у рамках заданих параметрів.	[25]
6	Закони, правила	правила, що регламентують діяльність фірми або галузі, особливо в області техніки безпеки і захисту довкілля.	[131, с. 74]

* Складено автором.

Регулювання процесів на ринках небанківських фінансових послуг може мати позитивний ефекти лише при умові виваженого використання різноманітних методів регулювання, під якими розуміють комплекс способів та прийомів, що приймаються суб'єктами регулювання та спрямовуються на учасників ринку. Від ефективності застосування та суб'єкта регулювання залежатиме результативність реалізації таких методів.

У Концепції переходу Української РСР до ринкової економіки [167] зазначено, що регулювання економіки повинно здійснюватися за допомогою нормативного, фінансового та адміністративного методів.

Більшість фахівців [411; 311; 139; 178; 7] виділяє такі методи регулювання як правові, економічні, адміністративні, інформаційні, соціально-психологічні та ін. Вітчизняний науковець В. Левченко [179, с. 90] виділяє два методи регулювання ринків НФП – адміністративні та

економічні. До перших відносить ліцензування та встановлення прямих обмежень та заборон, а до других – нормативні, податкові та коригуючі, що на думку автора монографії не в повній мірі охоплює методи, що використовуються у регулювання. З тексту зазначеної праці науковця випливає, що ці методи стосуються саме державного регулювання і не покривають усі способи регулювання, вироблені наукою.

Метою правового регулювання є впорядкування суспільних процесів. Саме тому правове регулювання розвитку ринку небанківських фінансових послуг має на меті впорядкування процесів, що виникають між учасниками даних відносин. Методи правового регулювання реалізуються шляхом розробки та видання нормативно-правових актів відповідними органами державної влади, які врегульовують відносини між споживачами фінансових послуг та надавачами останніх – фінансовими установами. Правовими методами здійснюється захист споживачів небанківських фінансових послуг, регламентуються відносини між учасниками ринку, встановлюють права та обов'язки сторін цих відносин. Відповідно до свого статусу та компетенції, органами влади застосовуються нормативно-правові форми управлінської діяльності різного рівня: нормативно-правові акти ВРУ, Президента України, КМУ, НБУ, НКЦПФР, Нацкомфінпослуг, МТСБУ тощо.

Адміністративні методи регулювання спираються безпосередньо на силу державної влади, містять способи, прийоми, дії прямого і обов'язкового визначення поведінки і діяльності учасників ринків небанківських фінансових послуг з боку органів державного впливу і покликані забезпечити ефективне функціонування ринку. До адміністративних методів належать: ліцензування діяльності небанківських фінансових посередників; сертифікація керівників та головних бухгалтерів фінансових установ; заборони та обмеження діяльності учасників ринку; встановлення граничних норм розміщення коштів, формування резервів тощо.

Економічні методи регулювання передбачають будь-яке заохочення учасників до розвитку ринків небанківських фінансових послуг, зростання частки даного ринку у ВВП держави та ВРП регіонів, підвищення соціальної захищеності населення. Це здійснюється шляхом надання податкових пільг учасникам ринку (наприклад, податкові пільги для осіб, що уклали довгостроковий договір довгострокового страхування життя, оподаткування діяльності фінансових установ на спрощених умовах, наприклад, оподаткування податку на прибуток страховиків до 2015 року).

Інформаційні методи регулювання сприяють інформаційному забезпеченню учасників ринку фінансових послуг, що в свою чергу дозволяє обирати оптимальні напрями реалізації поточних та перспективних завдань. До таких заходів відноситься публікація фінансових звітів небанківських установ на їх Інтернет-сайтах, на веб-сторінках СРО, до яких вони входять, у спеціалізованих річному збірнику «Альманах фінансових послуг», офіційному виданні Нацкомфінпослуг «Україна Бізнес Ревю» та фахових журналах «Фінансові послуги», «Страхова справа», «Insurance Top» тощо.

Соціально-психологічні методи передбачають формування в споживачів ринку небанківських фінансових послуг відчуття захищеності їх грошових коштів, що реалізується шляхом формування механізму захисту вкладів фізичних осіб, впровадження системи страхових виплат тощо. Слід зазначити, що реалізація програм підвищення фінансової грамотності населення за сприяння міжнародних програм FINREP-II (USAID, США) є інструментом підвищення соціальної відповідальності учасників ринку. Важливим засобом реалізації даного методу є впровадження етичного кодексу професійних учасників ринку небанківських фінансових послуг.

За формами впливу виділяють пряме та непряме регулювання [58]. Під прямим регулюванням вони розуміють правове регулювання. На думку деяких авторів [58, с. 84], пряме регулювання проявляється шляхом встановлення норм поведінки для учасників ринку фінансових послуг (в т.ч. небанківського), забезпечення їх якнайповнішого застосування, вирішення суперечок, що виникають, і водночас притягнення до відповідальності тих, які не виконують чи порушують ці норми. Ці автори непряме регулювання пов'язують з економічним регулюванням, під яким розуміють вплив на ринок через дію економічних важелів. Однак з таким підходом не можна погодитися, адже такий поділ не свідчить про форму, а скоріше про спосіб (характер) досягнення поставлених завдань. Таку позицію автора підкреслюють дефініції, що містяться у різних словниках та енциклопедіях. Під формою розуміють зовнішній вигляд, обрис речі, дії або зовнішній вираз певного змісту [199, с. 294]. Способом є певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось [34, с. 1179]. Саме тому, пряме та непряме регулювання є не формою, а методом регулювання.

Прямі методи регулювання безпосередньо впливають на учасників ринку небанківських фінансових послуг. Такими методами є чинне нормативно-праве забезпечення даної сфери, що регламентує права та обов'язки як споживачів, так і надавачів фінансових послуг.

Так, наприклад, прогресивне оподаткування громадян несприятливо впливає на схильність населення до відкриття приватних пенсійних програм, чи програм довгострокового страхування життя. Аналогічно впливає на схильність населення до заощадження впровадження оподаткування пасивних доходів громадян у вигляді процентних доходів тощо. Тобто, прямі методи безпосередньо впливають на функціонування суб'єктів ринку. Непрямі методи регулювання опосередковано діють на учасників ринку небанківських фінансових послуг, тобто їх вплив поширюється на цей ринок. У зв'язку з наведеним вище, постає необхідність виокремлення способів регулювання. Більшість науковців схиляються до виокремлення двох способів регулювання – державного регулювання та саморегулювання, що в деяких наукових працях зазначають під терміном «інституційне регулювання». Між ними існує істотна відмінність. В цілому, можна констатувати, що саморегулювання та інституційне регулювання є альтернативами державному регулюванню. В той же час констатується [77] існування двох якісно протилежних систем забезпечення економічної безпеки, якими виступають саморегулювання та державне регулювання. Ототожнення саморегулювання та інституційного регулювання є хибним у зв'язку з відсутністю чітких досліджень, присвячених сутнісному аналізу даних категорії.

Класифікація форм, методів, способів, засобів та принципів регулювання на ринках НФП відображено на рис. 2.2. Державному регулюванню підлягають майже всі сфери економіки і діяльність господарюючих суб'єктів. Регулювання діяльності останніх є одним із напрямків забезпечення державою рівних умов здійснення діяльності шляхом дотримання законодавства. На думку І. Кравця регулювання господарської діяльності – це встановлення уповноваженими органами господарського керівництва умов здійснення цієї діяльності суб'єктами господарювання всіх форм власності з метою гарантування свободи підприємництва, обмеження монополізму з захисту економічної конкуренції, з одночасним здійсненням контролю за дотриманням встановлених правил, норм і застосування відповідальності за їх порушення [169, с. 40-41].

Вітчизняний науковець О. Гарагонич державне регулювання господарської діяльності в ринковому господарстві визначає як систему типових заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, які здійснюються уповноваженими державними установами і спрямовані на скерування суб'єктів господарської діяльності в напрямі, необхідному для досягнення необхідного соціально-економічного результату [42, с. 37].

Рис. 2.2. Класифікація форм, методів, способів, засобів та принципів регулювання на ринках небанківських фінансових послуг (розроблено автором)

Вперше про державне регулювання процесів у національному господарстві України було зазначено у Концепції переходу України до ринкової економіки [167] – метою державного регулювання економіки є досягнення ефективного, поступового і стабільного розвитку держави. Статус ринкової економіки означав мінімальне втручання державних органів у економічні процеси, системного впливу на розвиток соціально-економічних процесів з урахуванням тісних взаємозв'язків ринку капіталів, фінансів, товарів, праці та інших на базі формування необхідних економічних регуляторів і нормативів, методичної бази та відповідних державних органів [224, с. 112].

Необхідно відмітити, що на даний час відбувається ототожнення понять «державне регулювання», «державний нагляд» та «державний контроль» при характеризованні безпосередньої участі держави як активного учасника на ринку небанківських фінансових послуг. На думку науковців [266; 270; 314] державне регулювання є найширшою категорією, адже воно стосується ринків небанківських фінансових послуг як єдиної системи, всіх його учасників і економічних зв'язків між ними.

На даний час доволі складно розмежувати категорії «нагляду» та «контролю», чому і присвячені праці ряду науковців [45; 290; 210]. Семантичний аналіз термінів «контроль» і «нагляд» дозволяють зробити висновок про те, що ці категорії є найбільш тотожними щодо їх змістовного наповнення, і не є дивним їх використання як синонімів. Так, тлумачні словники характеризують дані категорії наступним чином: 1) наглядати – «здійснювати нагляд, доглядати, спостерігати» [34]; 2) дія, у зміст якої покладено нагляд [214, с. 258]; 3) група осіб чи органи влади (збірне), що наглядають за ким-, чим-небудь [34, с. 555] тощо» [356, с. 331]. З наведених вище тлумачень В. Краснов доходить висновку, що нагляд припускає не тільки активну, але й пасивну форму діяльності – «спостереження» [170, с. 126]. Тобто у літературній мові констатується рівнозначність термінів «контроль» і «нагляд».

Необхідною умовою дослідження даної проблематики є морфологічний аналіз категорії контролю, що походить від французького «controle», яке означає «перевірка», від старофранцузького «contre-rolle» - «список, що має дублікат для перевірки» [345, с. 9]. Серед науковців існує достатньо глибока дискусія з приводу того, чи слід ототожнювати контроль та перевірку, чи є ці терміни рівнозначними за своїм змістовним наповненням. Частина дослідників акцентує увагу на тому, що контроль є порівнянням як різновидом зв'язку [417, с. 11-12], інша [189, с. 6] вважає його

процесом, що проводить коректування поведінки піднаглядного об'єкта, чи системним спостереженням та перевіркою функціонування піднаглядного об'єкту для встановлення відхилень від базових значень (параметрів) [166, с. 9]. Слід погодитися із твердженням науковця В.М. Гаращук, який констатує, що термін «контроль» доречно тлумачити як перевірку, і, водночас, як процес спостереження задля перевірки і протидії появі небажаної події чи явища. Тобто контроль здійснюється з метою нагляду, для виявлення, попередження та припинення протиправної поведінки з боку будь-кого [44, с. 37].

Аналогічного висновку доходить науковець В.С. Щербина [424], який проводячи дослідження даного питання щодо суб'єктів господарювання констатує, що відповідні норми ГКУ ці поняття вживаються роздільно, хоч і без розкриття їх змісту, то у Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [89] вживаються терміни «нагляд» і «контроль» як тотожні, визначаючи державний нагляд (контроль) як діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, органів місцевого самоврядування, інших органів у межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, прийняттого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [424, с. 32].

Представники юриспруденції [1; 2] вважають контроль та нагляд засобами забезпечення законності у державі. Інші представники правничої науки [146] вважають нагляд особливим видом контролю, аргументуючи свою позицію відсутністю розбіжностей між ними у законодавстві.

Юридична наука виділяє різні класифікації контролю, які в узагальненому виді представлені у табл. 2.2. В цілому ж науковці-практики погоджуються з тим, що контролю необхідно розглядати у широкому та вузькому значенні [59, с. 238]. В широкому розумінні контроль є сукупністю політичних, ідеологічних та економічних процесів та методів, яким належить забезпечити стабільність суспільства та державного ладу, дотримання соціального порядку, вплив на масову та індивідуальну свідомість, тобто виразником соціального контролю. У вузькому значенні контроль трактується як перевірка підконтрольних об'єктів [59, с. 238]. Тобто, здійснюється отожднення контролю з гарантією, способом забезпечення законності,

видом діяльності, управлінською функцією, засобом ефективної діяльності.

Таблиця 2.2

Класифікаційні ознаки контролю у правничій літературі*

№	Класифікаційна характеристика	Піділ	Пояснення
1	2	3	4
1	В залежності від призначення контр.	Загальний	Всебічно охоплює діяльність суб'єкта, що піддається контролю.
		Спеціалізований	Контроль окремого напрямку роботи.
2	В залежності від суб'єкта контролю	Державний	Здійснюється органами державного управління.
		Недержавний	Здійснюється недержавними структурами.
3	За формами здійснення	Аналіз	Законодавче визначення відсутнє.
		Аудит	перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів.
		Моніторинг	систематична, комплексна в межах своїх конституційних повноважень діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій щодо здійснення збору, аналізу та узагальнення інформації про стан законодавства, практику його застосування з метою виявлення його відповідності планованому результату правового регулювання, а також очікуванням учасників законодавчого процесу, судових та інших органів і рівнів влади, інститутів громадянського суспільства і окремих громадян.
		Нагляд	здійснення спеціально уповноваженими органами цільового спостереження за станом законності, фіксації його порушень і вжиття заходів щодо притягнення порушників до відповідальності.
		Облік	належним чином організована система збору, нагромадження, обробки, групування, узагальнення і реєстрації (фіксації) необхідної інформації або її сукупних даних, що відображають кількісну чи якісну характеристику подій, явищ, фактів, процесів, об'єктів тощо.
		Перевірка	комплексне, системне та повне вивчення всіх первинних документів за всіма фінансово-господарськими операціями суб'єкта контролю.
		Ревізія	Метод документального контролю фінансової діяльності об'єкта перевірки та його посадових осіб. Спосіб документального викриття недостач, розтрат, розкрадань, привласнень коштів і матеріальних цінностей, попередження фінансових зловживань.
		Спостереження.	безпосередня реєстрація фактів, явищ, процесів, які відбуваються в соціальній реальності.

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4
4	В залежності від мети та часу проведення	Попередній	Спрямований на прогнозування проблем і запобігання їх виникненню.
		Поточний	Призначений для підтримки встановленої схеми взаємодії суб'єктів.
		Заключний	Застосовується для покращення роботи всієї системи.
5	В залежності від частоти проведення та передбачуваності	Систематичний (плановий)	Такий, що здійснюється періодично.
		Одиничний (позаплановий)	Здійснюється у разі крайньої необхідності.
6	За предметної ознакою	Фінансовий	Проводиться з метою забезпечення законності в ході мобілізації, розподілу та використання фінансових ресурсів.
		Експортний	Проводиться з метою забезпечення законності передачі товарів міжнародними передачами товарів з метою виконання міжнародних зобов'язань України та забезпечення інтересів національної безпеки.
		Демпінговий	Здійснюється з метою недопущення демпінгу іноземних товарів на внутрішньому ринку.
7	За сферою діяльності	Внутрішньо-відомчий	Контроль у межах одного відомства.
		Міжвідомчий	Застосовується стосовно об'єктів, які організаційно підпорядковані органу державної влади.
		Позавідомчий	Застосовується стосовно об'єктів, які не підпорядковані органу державної влади.

* Складено автором на основі: [191, с. 73-74; 345, с. 43; 384; 80].

Окремі представники науки державного управління під контролем розуміють функцію управління, що дає можливість: співставляти фактичний стан явища чи процесу з нормативним показником; виявити та передбачити недоліки в роботі; оцінити досягнуті результати [62, с. 17]. Інші вважають під цією категорією діяльність державних органів з перевірки дотримання законодавства та дисципліни в державі, що може реалізуватися шляхом втручання в господарську діяльність об'єкта контролю [191, с. 71].

В.М. Гаращук зазначає, що контроль слід трактувати як перевірку, а також спостереження з метою перевірки для протидії появі небажаних результатів, таким чином здійснити превентивні заходи появі протиправної поведінці [44, с. 37].

О. Андрійко [6, с. 11] вважає нагляд похідним від контролю і рекомендує розглядати як окрему його форму. На думку ж В.М. Гаращука, поняття «контроль» і «нагляд» поєднує спільна мета – забезпечення законності та дисципліни [44, с.45]. Головною відмінністю контролю від нагляду є те, що «контролюючий орган, на відміну від наглядового, має право втручатися в оперативну діяльність підконтрольного об'єкта (іноді аж до підміни собою його керівного

органу), а також те, що контролюючі органи мають право притягувати винних до юридичної відповідальності» [44, с.45].

Таким чином, не зважаючи на спроби науковців ототожнити категорії «контролю» та «нагляду», встановлено існування певних відмінностей між ними. Під контролем розуміють управлінську функцію, що полягає у виявленні та усуненні навмисних чи ненавмисних помилок, що виникають у процесі проведення діяльності і передбачає активне втручання. Нагляд трактують як комплекс заходів, що обмежуються перевіркою законності при якій не відбувається втручання в оперативно-господарську діяльність піднаглядного об'єкта.

Аналогічно до зроблених вище узагальнень у категоріях «державний нагляд» та «державний контроль» також існує певна відмінність. Серед найважливіших, сутнісних ознак державного контролю виділяють наступні [98, с. 13]: 1) між органом (посадовою особою), що контролює, та підконтрольним об'єктом у більшості випадків існують відносини владної підпорядкованості; 2) об'єктом контролю є законність та доцільність діяльності підконтрольного об'єкта, оскільки контролер має право втручатись у діяльність підконтрольного об'єкта; 3) у відповідних випадках контролер має право застосовувати заходи впливу до підконтрольного за допущені правопорушення; 4) контроль є особливим процесом, який складається з трьох чітко визначених стадій: установка нормативів, співвідношення цих нормативів з реальними діями підконтрольних та корегування виявлених відхилень.

На думку В. Клочкова, за своєю природою державний нагляд є видом державного контролю із забезпечення законності, дотримання спеціальних норм, виконання загальнообов'язкових правил, що містяться у законах і підзаконних актах. Здійснення державного нагляду передбачає постійний, систематичний нагляд спеціальних державних органів за діяльністю не підпорядкованих ним органів або осіб з метою виявлення порушень законності. Досліджуючи відмінності між цими поняттями науковець доходить висновку, що державний нагляд є різновидом державного контролю, і останнє є підлеглим поняттям, що входить до складу іншого, більш загального. Тобто державний нагляд є інститутом єдиного цілого — державного контролю, який є неподільним. Існування різних видів контролю та нагляду зумовлено різноманітністю його функцій. Кожний вид контролю та нагляду має свої особливості та сферу застосування [143, с. 205].

Під державним регулюванням необхідно розуміти комплекс заходів економічного та правового характеру, що застосовуються органами центральної влади, які в межах своєї компетенції здійснюють

нагляд та контроль з метою дотримання законодавства та досягнення визначеного у відповідних державних програмах (концепціях, стратегіях) результату.

Вітчизняний науковець О. Залетов державне регулюванням трактує як цілеспрямований вплив держави через державні органи на об'єкти та суб'єкти страхових відносин [97, с. 259]. М. Тимчак підкреслює, що державне регулювання здійснюється з метою надання страховим відносинам організованого характеру, впорядкування дії суб'єктів страхових відносин, забезпечення виконання страхового законодавства відстоюючи інтереси держави та суспільства у цих відносинах [314, с. 98]. З. Плиса розкриває державне регулювання через призму економічних та адміністративно-правових відносин, що виникають між учасниками фінансових відносин [266, с. 209-210]. На його думку державне регулювання є сукупністю методів, форм та інструментів регулювання, завдяки яким органи державної влади впливають на діяльність ринків небанківських фінансових послуг в цілому.

Аналізуючи діючу нормативно-правову базу функціонування органу регулювання констатовано [217], що здійснюючи державне регулювання на ринках НФП, Держфінпослуг України виконує дві функції – регуляторну і наглядову як два самостійні способи здійснення державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг, що не залежать один від одного. Регуляторна функція має здійснюватися виключно шляхом видання нормативно-правових актів, які підлягають державній реєстрації Міністерством юстиції України. У резолютивній частині відмічено, що до функцій органу не входить використання методичних рекомендацій для нормативного регулювання діяльності піднаглядних установ [314, с. 104].

Схожої думки з даного питання й інші автори [323]. Вони дотримуються думки щодо нечіткого відображення у вітчизняному законодавстві понять «державне регулювання», «державне регулювання і нагляд». Функція «державне регулювання і нагляд», закріплена пп. 3 пункту 4 Положення про Нацкомфінпослуг дублює інші функції, закріплені цим Положенням (реєстрація фінансових установ, ведення державного реєстру фінансових установ, ліцензування, нормотворчі та контрольно-наглядові функції). За державним органом регулювання закріплено 119 функцій, основними з яких є нормопроектувальні, регулятивні функції та функції з надання управлінських послуг. Із зазначеного дослідження випливає, що 17 функцій Держфінпослуг нормативно не відображені в положеннях про самостійні структурні підрозділи; у численних випадках не передбачена участь відповідних

підрозділів у виконанні таких функцій, які є об'єктивно притаманні чи найбільше відповідають їх профілю; не виправдано дублюються функції; відсутній єдиний чіткий критерій розмежування нормотворчої роботи між підрозділами [314, с. 105]. Констатується виконання Держфінпослуг двох самостійних функцій (регуляторної та наглядової), що суттєво відрізняються як за змістом, так і за формами реалізації. Регуляторна функція провадиться лише шляхом видання нормативно-правових актів Держфінпослуг України.

У законодавстві України [94] зазначено, що державне регулювання ринків фінансових послуг – це здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам [94].

Державне регулювання діяльності небанківських фінансових установ здійснює вплив на функціонування небанківських фінансових установ уповноваженими державними органами, що проводять нормативне регулювання основ діяльності цих установ, забезпечують можливості їх функціонування і реалізують безпосереднє регулювання в цій сфері. Воно здійснюється з метою надання відносинам на ринках небанківських фінансових послуг організованого характеру, систематизації дій учасників фінансових відносин задля забезпечення виконання норм права, захисту інтересів держави, споживачів фінансових послуг та інших учасників даного ринку.

Докладніше про інструменти державного впливу на ринки небанківських фінансових послуг України розкрито у п. 2.3 монографії.

Іншим способом впливу на розвиток ринків НФП є регулювання, що здійснюється об'єднаннями професійних учасників ринків небанківських фінансових послуг – органами інституційного регулювання. Вони є результатом самоорганізації учасників, рівень якої залежить від стадії розвитку ринків НФП, ступеня технологічних зв'язків між учасниками та рівня дерегулювання на цих ринках.

Самоорганізація учасників ринків НФП сприяє поліпшенню регулювання ринку та нагляду за діяльністю фінансових установ, які спрямовані на захист інтересів власників, споживачів НФП та самих НФУ. На даний час учасники ринків НФП не в повній мірі розуміють потребу самоорганізації, результатом якої є захист цілісності ринків НФП.

Цілі самоорганізації співпадають з цілями державного регулювання фінансових ринків та нагляду за діяльністю фінансових установ.

На даний час на ринках НФП України існує кілька форм самоорганізації:

1) саморегулівні організації (СРО), які, згідно чинного законодавства [94] є неприбутковими об'єднаннями фінансових установ, створені з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг та якому делегуються відповідними державними органами, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, повноваження щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринках фінансових послуг та/або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг [94].

2) самоврядні організації (СВО), які створені у вигляді об'єднань, що здійснюють координацію діяльності своїх учасників без права втручання в їхню діяльність та без реальних повноважень щодо регулювання та нагляду.

У вітчизняній та російській науковій літературі наведені вище поняття (СРО та СВО) зливаються, і широко використовується термін «саморегулівної організації», під яким розуміють носія функцій інституційного регулювання.

Необхідність розмежування СРО від СВО пов'язана з відсутність в останніх реальних повноважень регулювання, що делеговані державою і внесені до відповідного реєстру саморегулівних організацій. Тобто, можна дійти висновку, що всі СРО є СВО, однак не навпаки.

Досліджуючи питання функціонування органів інституційного регулювання на ринках фінансових послуг вітчизняні науковці Є. Бондаренко та І. Рекуненко [319] узагальнили світовий досвід функціонування інституційного регулювання і виділили три його види [319]: делеговане, ліберальне та змішане.

Особливістю першого виду полягає в тому, що держава делегує частину функцій з регулювання ринку об'єднанням професійних учасників, визначає умови функціонування цих інститутів. Цей вид інституційного регулювання передбачає необхідність членства у об'єднанні, участь у спільних фондах взаємодопомоги, регламентацію щодо розкриття інформації. На думку І. Рекуненка та Є. Бондаренка, наділення об'єднань такими повноваженнями сприяють посиленню їх монопольного становища, що не є бажаним для ринку [319].

Другий вид передбачає добровільну участь професійних учасників у об'єднанні без наділення його спеціальними повноваженнями в законодавчому порядку. В цьому випадку орган інституційного регулювання самостійно здійснює аналіз діяльності та звітності учасників, приймає рішення про застосування попереджень, санкцій чи штрафів. Слід зрозуміти, що такий, достатньо ліберальний

принцип функціонування системи інституційного регулювання, має місце лише там, де професійні учасники максимально свідомо стають членами професійних об'єднань без будь-яких засобів примусу зі сторони норм законодавства [319].

Змішаний вид інституційного регулювання є поєднанням перших двох видів. Такий тип характеризується відсутністю обов'язковістю членства та дотримання норм. Водночас, передбачається перевірка цим органом дотримання учасниками нормативних положень вимог членства та існує система санкцій у разі їх порушення, інколи навіть шляхом прийняття відповідного законодавства [319].

В цілому, характер інституційного регулювання залежить від рівня участі держави у забезпеченні функціонування інституційного регулювання: перший тип регулювання передбачає найширшу роль держави, а другий вид – найменшу.

Слід зазначити, що кількість органів інституційного регулювання дозволяє підтвердити розвиток та вагу різних сегментів на ринку небанківських фінансових послуг України. Так, на найбільш розвиненому сегменті, страховому ринку, функціонує 9 національних інститутів, причому один із них (МТСБУ) вирізняється особливим статусом. Харківський союз страховиків є єдиним професійним об'єднанням страховиків на регіональному рівні.

На ринку кредитної кооперації номінально існує чотири національні професійні об'єднання, водночас, проведений автором моніторинговий аналіз веб-ресурсів цих організацій засвідчив, що Всеукраїнська асоціація кредитних спілок-військовослужбовців України (ВАКСВСУ) на даний час практично не представляє інтереси жодної з кредитних спілок-учасників і востаннє публікувала інформацію про результати своєї роботи та членів-учасників у 2008-2009 рр. Тобто на ринку кредитного кооперування існує три активних об'єднання. На регіональному рівні створено 21 таке об'єднання (Додаток А).

Можливість створення об'єднань професійних учасників страхового ринку та ринку кредитного кооперування відмічено у відповідному спеціальному законодавстві [92; 85; 94].

У ст. 13 Закону України «Про страхування» зазначено, що страховики можуть утворювати спілки, асоціації та інші об'єднання для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм з дотримання законодавства [92]. Аналіз тексту даної статті закону свідчить про виокремлення законодавцем двох видів інститутів інституційного регулювання на страховому ринку за характером їх створення та участі: добровільні та обов'язкові.

До добровільних об'єднань у законі віднесено Авіаційне страхове бюро (АСБ) та Морське страхове бюро (МСБ), учасниками яких можуть бути страховики, що займаються страхуванням авіаційних та морських ризиків. До обов'язкових віднесено:

1. Ядерний страховий пул (ЯСП) – об'єднує страхових компаній зі страхування відповідальності операторів ядерних установок за шкоду, що може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту.

2. Аграрний страховий пул (АСП) – об'єднує страхові компанії, що мають ліцензію на здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

3. Моторне (транспортне) страхове бюро України (МТСБУ) – об'єднання страховиків, яким дозволено займатися обов'язковим страхуванням цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.

Існує імперативна законодавча норма щодо безумовної необхідності участі страховика у професійному об'єднанні як умови проведення діяльності, тільки щодо ОСЦПВВТЗ. Стосовно участі у ЯСП та АСП у тексті закону такої вимоги немає. Однак, при наданні ліцензій з даних видів страхування Нацкомфінпослуг здійснює перевірку участі ліцензіатів у цих об'єднаннях. Спільною рисою професійних об'єднань як добровільної так і обов'язкової участі є спосіб фінансування їх діяльності шляхом утримання за рахунок своїх учасників.

Особливий статус професійних об'єднань існує і на ринку кредитного кооперування. Згідно ст. 24 Закону України «Про кредитні спілки» [85] з метою координації своєї діяльності, надання взаємодопомоги та захисту спільних інтересів кредитні спілки мають право на добровільних засадах створювати асоціації кредитних спілок. Спеціальне законодавство виділяє два типи саморегульованих організацій кредитної кооперації, класифікація яких здійснюється за територіальним принципом: місцеві та всеукраїнські. Місцевими є такі, що функціонують у рамках однієї адміністративно-територіальної одиниці, визначеної статтею 133 Конституції України [165], якщо членами такого об'єднання є більш як третя частина кількості кредитних спілок, які діють на території такої адміністративно-територіальної одиниці, але у кількості не менше трьох кредитних спілок. Всеукраїнський статус мають такі асоціації кредитних спілок, діяльність яких поширюється на територію всієї України, за тієї умови, що членами таких асоціацій є кредитні спілки більш ніж з половини регіонів України.

У системі недержавного пенсійного забезпечення законодавцем також створено правову основу функціонування інституційного регулювання. Адже у ст. 33 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [87] визначено, що адміністратори недержавних пенсійних фондів можуть утворювати на добровільних засадах саморегулівні організації або набувати членства в існуючих саморегулівних організаціях. Відповідно до ст.1 цього закону саморегулівною організацією адміністраторів недержавних пенсійних фондів є неприбуткова організація (непідприємницьке товариство), що створюється з метою встановлення професійних стандартів діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів, захисту та представлення інтересів своїх членів, а також учасників недержавних пенсійних фондів [87].

Незважаючи на те, що у ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [94] відмічено можливість делегування певних повноважень державних органів, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, на практиці таке делегування не зафіксовано для ринку кредитного кооперування, страхового ринку та недержавного пенсійного забезпечення. Необхідність делегування частини повноважень чи їх розширення пов'язано з тим, що інститути інституційного регулювання є своєрідною ланкою зв'язку між регулятором та ринком, яка дозволить своєчасно реагувати на проблемні питання, що виникають у процесі діяльності суб'єктів ринків небанківських фінансових послуг, а також вживати своєчасних заходів щодо запобігання таким проблемам.

У відповідному Положенні [328] вказано, що саморегулівна організація кредитних спілок (Всеукраїнська асоціація кредитних спілок), якій за рішенням Держфінпослуг України делеговано окремі повноваження та інформація про яку внесена до реєстру саморегулівних організацій фінансових установ. Саморегулівна організація кредитних спілок реалізує делеговані їй Держфінпослуг України повноваження в межах кола кредитних спілок – її членів [328]. Проведений автором аналіз впровадження даного нормативно-правового акта Нацкомфінпослуг свідчить про відсутність реалізації його положень. Адже станом на 01.12.15 до реєстру СРО фінансових установ інформація про жодну всеукраїнську асоціацію кредитних спілок не внесено, і, відповідно повноваження від Нацкомфінпослуг СРО кредитних спілок не делеговано [112].

Аналогічна ситуація спостерігається і на страховому ринку. На даний час [113] від об'єднань страховиків документи щодо отримання статусу СРО та делегування окремих повноважень до Нацкомфінпослуг

не надходили і у реєстрі саморегульвних організацій немає професійних об'єднань страховиків [113].

Тільки на ринку недержавного пенсійного забезпечення відмічається явне делегування повноважень інститутам саморегулювання. Так, відповідно до розпорядження Держфінпослуг України [326] до реєстру саморегульвних організацій фінансових установ було внесено інформацію про Українську асоціацію адміністраторів недержавних пенсійних фондів та відповідно до іншого нормативного-акту [325] було внесено до реєстру інформацію про Національну Асоціацію Недержавних пенсійних фондів України та Адміністраторів недержавних пенсійних фондів.

Таким чином, констатується неоднозначність вимог законодавства та набуття статуту та реальних регулятивних повноважень об'єднаннями професійних учасників ринків НФП в силу як законодавчої неоднозначності делегування, так і відсутності прогресу дерегулювання.

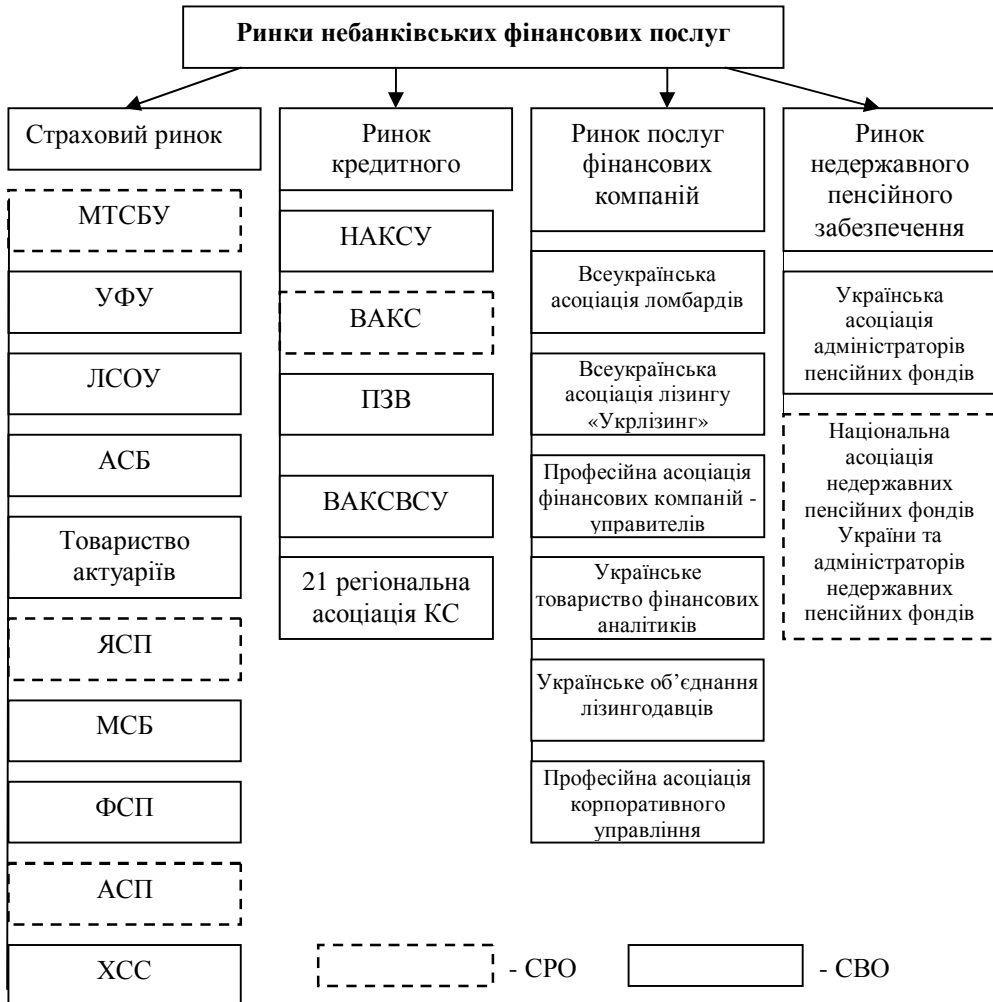
Систематизуючи законодавчі підходи та враховуючи економічну природу створення та функціонування органів інституційного регулювання на ринках НФП автором монографії визначено перелік умов, що сприяють визначенню статусу об'єднання. Однією чи кількома ознак СРО на ринках НФП України є:

- 1) обов'язкове її створення відповідно до Закону;
- 2) обов'язкове членство НФУ при наданні певної НФП;
- 3) внесення Нацкомфінпослуг такого об'єднання до реєстру СРО;
- 4) делегування певних повноважень Нацкомфінпослуг, шляхом видачі нормативно-правового акту.

Сегментацію органів інституційного регулювання ринків небанківських фінансових послуг України відображено на рис. 2.3.

Враховуючи наведене вище, СРО на ринках НФП є МТСБУ, ЯСП, АСП, ВАКС та НАНПФУіАНПФ. Всі інші об'єднання професійних учасників ринків НФП є СВО.

Законодавче делегування частини повноважень державних органів інститутам саморегулювання піддається критиці з боку дослідників-юристів. Так, О. Ящищак вважає, що таке делегування повноважень професійним учасникам на ринку небанківських фінансових послуг є прикладом невдалого запозичення зарубіжного досвіду [432, с. 87].

Рис. 2.3. Сегментація органів інституційного регулювання на ринках небанківських фінансових послуг України
(складено автором)

На її думку передумови правової колізії цих організацій слід шукати у положеннях Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [94]. Науковець вважає, що, маючи статус неприбуткових організацій, були зроблені спроби покласти на них такі функції і повноваження, якими суб'єкти таких відносин у принципі не можуть володіти (наприклад, регулятивні повноваження: здійснення постійного контролю за дотриманням членами саморегульованих організацій правил, стандартів, вимог; накладення санкцій та застосування заходів впливу на своїх членів, які порушують вимоги чинного законодавства тощо).

Не слід погоджуватися з такою критикою автора щодо недолугості розширення повноважень органів інституційного регулювання, адже позитивна практика їх включення у розробку нормативно-правових актів, залучення до проведення планових і позапланових перевірок діяльності професійних учасників ринків НФП сприяє покращенню умов їх функціонування. В цілому, необхідно відмітити, що, незважаючи на формальну можливість делегування регулятивних повноважень Нацкомфінпослуг об'єднанням професійних учасників ринків небанківських фінансових послуг, на даний час відсутній реальний механізм їх наділення, що не сприяє підвищенню ефективності проведення регуляції на ринках НФП.

Способом регулювання на ринку небанківських фінансових послуг є саморегулювання. Цей спосіб суттєво відрізняється від інституційного регулювання. Виділення цього способу пов'язано з тим, що зарубіжна практика підтверджує тезу про можливість професійними учасниками ринку самим здійснювати регулювання діяльності. Однак цей спосіб регулювання характеризується обмеженим інструментарієм, що впливає з того, що суб'єкт регулювання з об'єктивних причин, знаходиться у постійному виборі між дотриманням вимог законодавства чи правил професійного етикету та досягненням основних цілей діяльності (наприклад, максимізації прибутку).

Термін «саморегулювання» на даний час широко використовується вітчизняні та зарубіжні науковці та дослідники, однак єдиного визначення цьому поняттю не надано. В залежності від галузі застосування (економіка, психологія, педагогіка, кібернетика, фізика тощо) дане поняття набуває характерних рис кожної з галузей.

В широкому розумінні саморегулювання має дві направленості – зовнішню та внутрішню. В першому випадку регулювання направлено на себе і здійснюється для себе. В другому випадку регулювання виходить від суб'єкта управління. Зовнішня участь в обох випадках є відсутньою [215, с. 672].

Під саморегулюванням також розуміють самостійне реагування об'єкта управління на зовнішні чинники, що порушують його нормальне функціонування, що досягається шляхом зворотного зв'язку [184, с. 233]. Тобто саморегулювання є властивістю відкритої системи, взаємодіючої із зовнішнім середовищем, впливати на себе через сформовані у самій системі фактори з метою ефективної адаптації до змін зовнішнього середовища.

На думку Дж. де Мініко [502] особливістю саморегулювання є те, що суб'єкт регулювання є одночасно і об'єктом регулювання, адже

організації, на яких встановлені правила регулювання одночасно і відповідальні за перевірку їх дотримання.

Саморегулювання (англ. «self-adjustment», «self-regulation») – самостійне реагування об'єкта управління на зовнішні впливи, що порушують його нормальне функціонування. Саморегулювання досягається за допомогою зворотного зв'язку і здійснюється у формі самоналаштування та самоорганізації [61].

На думку Г.В. Мальцева саморегулювання означає, що система упорядковується автономно відповідно до притаманних їй внутрішніх закономірностей розвитку, вона є самодостатньою в інформаційному значенні, тобто в неї є все необхідне для того, щоб підтримувати себе та успішно розвиватися [188, с. 6-7].

Під саморегулюванням на ринках НФП слід розуміти автономне реагування професійних учасників цих ринків на вплив зовнішніх чи внутрішніх чинників, що порушують нормальне функціонування НФУ шляхом дотримання норм, правил та стандартів поведінки прямо не встановлених законодавством чи в більшій мірі, якщо такі норми (правила, стандарти, критерії) законодавчо встановлені. Прикладом саморегулювання на ринках НФП є підвищені ліміти відповідальності страховиків при обов'язкових видах страхування (що не впливає на розмір страхового тарифу), приєднання до виконання норм та застосування принципів, закладених у Кодексі поведінки професійного учасника ринків НФП (без входження до СРО чи СВО); добровільне визнання пріоритетності рішень, прийнятих ФАК (в Угорщині) тощо.

Одним із інструментів саморегулювання є також валідація. Даний термін є новим у фінансовій термінології і не набув широкого розповсюдження. На даний час, він, в основному, використовується у правових, технічних, фармацевтичних та комп'ютерних науках.

Термін «валідація» є широким і узагальнюючим поняттям. Семантичний аналіз слова свідчить про те, що корінь слова «valid» уперше було використано в англійській мові в 1648 р. і в перекладі означає «валідний», тобто: 1) дійсний, такий, що має чинність; 2) вагомий, обґрунтований; 3) той, що лежить на надійній, логічній основі [454]. Таким чином, валідація означає робити щось валідним, затверджувати, обґрунтовувати, надавати законну основу, підтверджувати.

Валідація у виробничій діяльності – процедура, що дає високий ступінь впевненості в тому, що конкретний процес, метод або система буде послідовно приводити до результатів, які відповідають заздалегідь встановленим критеріям прийнятності. Цей термін у програмуванні означає процес, що дозволяє визначити, наскільки точно з позицій

потенційного користувача деяка модель представляє задані сутності реального світу. У фармацевтичній галузі – збір та оцінка даних, що починається на стадії розробки та продовжується на етапі серійного виробництва, які гарантують здатність всіх технологічних процесів (у т.ч. устаткування, приміщень, персоналу, сировини та матеріалів) постійно і стабільно досягати очікуваних результатів, тобто це документоване підтвердження того, що система працює так, як і передбачалося (термін наведено відповідно до настанови з валідації виробничих процесів GMP ВООЗ [202]).

Валідація поглиблює розуміння процесів, дає можливість пошуку шляхів їх оптимізації, знижує ризик виникнення ускладнень, ризик витрат внаслідок випуску дефектної (невідповідної) продукції, сприяє зменшенню обсягів випробувань у процесі виробництва як напівпродуктів, так і готової продукції [393]. У посібнику з валідації GMP, виданого у ЄС, зазначено, що валідація – це дії, які відповідно до принципів належної виробничої практики, доводять, що певна методика, процес, устаткування, сировина, діяльність або система дійсно приводять до очікуваних результатів.

У країнах ЄС валідація застосовується з метою комплексної оцінки ризиків діяльності фінансової установи в умовах функціонування єдиного економічного союзу і врахування ризиків дочірних, материнських та афільованих установ.

Впровадження даного поняття у практичній площині на ринках фінансових послуг ЄС пов'язане із формуванням та імплементації вимог Basel (Базель) II стосовно адекватності капіталу фінансової установи (CRD) та Solvency (Платоспроможність) II.

Валідація може здійснитися багатьма напрямками, не існує єдиного універсального валідаційного механізму. Валідація є постійно повторюваним процесом, що пов'язано з постійними змінами ринкових умов, функціонування фінансової установи, а також і самі валідаційні інструменти. Відповідальною за цей процес є фінансова установою, що здійснює її самостійно. Це є базовим принципом валідації (ст. 84 CRD). На основі розроблених AIG принципів методичним комітетом EIOPA та FSA їх було узагальнено та розтлумачено. Визначено наступні підходи до проведення валідації [436]:

1. Валідація повинна передбачати операційний ризик та оцінювати якість діяльності фінансової установи.

Озвучений принцип наголошує, що отримані оцінки повинні бути прогнозними, здійснені на основі ретроспективних даних. Прогнозування повинно бути точним, чому сприяє дотримання критеріїв дискримінації (розподілу) ризиків та калібрації (точної оцінки

ризиків). Сила дискримінації (discriminatory power) є критерієм здатності системи до правильності визначення ризиків (чи не здійснюється хибне визначення малоімовірних ризиків як високо імовірні та навпаки). Калібрація означає, що між розрахунковим та дійсними параметрами ризику існує мінімальне розходження.

2. За валідацію в першу чергу відповідальними є самі фінансові установи. Останні повинні довести (переконати органи державного регулювання) правильність застосування та розрахунок системи внутрішніх оцінок ризику та можливість підтримки такого стану протягом певного часу.

Таким чином слід розмежувати валідацію (як задачу фінансової установи) та перевірку її результатів органом державного регулювання. Перевірка державним органом результатів валідації може базуватися як суто на використаних в процесі валідації конкретних даних, так і на залучених додаткових даних, проведених додаткових консультаціях, чи як в Іспанії – на вибірковому проведенні повного валідаційного процесу самим органом державного регулювання.

3. Валідація є неперервним процесом. В середовищі проведення системи внутрішніх оцінок постійно змінюються операційні процеси, системи оцінки якості, дані та методика прогнозування, портфель фінансових установ (через політику фінансової установи та економічну кон'юнктуру), що вимагає від фінансових установ: збору та аналізу останніми всієї доступної інформації, що може впливати на зміну портфелю та систему внутрішніх оцінок; врахування впливу економічного циклу (кон'юнктури); визначення чіткі валідаційні стандарти та граничні межі досяжності розрахунків.

4. Відсутність єдиного правильного підходу до валідації. На даний час не розроблено єдиних підходів до проведення валідації у фінансових установах, що пов'язано з особливостями формування портфелю (кредитного чи страхового) фінансовими установами. Вибір методу залежить від існуючих даних, самого методу визначення якості, що в цілому залежать від характеру портфелю.

5. Валідація повинна містити не тільки кількісні, але і якісні елементи. Кількісні методи є недостатніми для проведення об'єктивної оцінки внутрішніх ризиків, адже не враховує внутрішню специфіку управління та функціонування фінансової установи. Після проведення кількісних методів оцінки ризиків, якісними методами здійснюється мінімізація невизначеності в діяльності фінансової установи. Валідація поширюється також на: складові системи внутрішніх оцінок (повноту даних, моделі тощо); здатність впровадження моделі внутрішніх оцінок у діяльність фінансової установи (use test); оцінка стратегічного

управління та внутрішнього контролю установи; якість та відповідність документарного забезпечення

Якісна оцінка складових системи внутрішніх оцінок ризику передбачає, що побудована на ретельно відібраних параметрах система є більш надійною. З цією метою здійснюється перевірка: достовірності вхідних даних; достовірності обраної моделі (правильність застосування вибраних методів, об'єктивність озвучених припущень (екстраполяцій)); недоліки імплементації моделі на рівні інформаційного забезпечення. Необхідність впровадження моделі внутрішніх оцінок ризику у діяльність фінансової установи (use test – тест на використання, застосування) здійснюється з метою переконання державного органу регулювання у тому, що вище керівництво фінансової установи розуміє, довіряє та приймає до уваги результати моделі внутрішніх оцінок при прийнятті ключових управлінських рішень.

6. Механізм валідації та отримані нею результати необхідно піддати незалежній оцінці. Перевірку валідації необхідно доручити особам, що незалежні від розробників та здійснювачів валідації. Такими можливими засобами можуть бути: внутрішній контроль із можливим залученням зовнішніх експертів; зовнішня сторона (аудитор тощо); незалежна структура в межах організаційної структури фінансової установи.

Здійснена фінансовою установою валідація не означає відсутності ролі держави у дотриманні останньою вимог законодавства. Завдяки валідації фінансова установа отримує можливість сама оцінити не тільки кількісні показники своєї діяльності, але й самостійно вибрати метод, що дозволяє здійснити систему внутрішніх оцінок на основі і якісних показників. Вибір та оцінка таких якісних показників, їх включення у формування use test-у, здійснення додаткової незалежної перевірки сприяє виробленню фінансовими установами усталеної практики створення аргументованих доказів відповідності державним ліцензійним вимогам. Валідація є більш важливою не для органів державного регулювання, які можуть здійснити ревалідацію (повторення процедури валідації для переконання в правильності отриманих результатів), а самих фінансових установ, для яких позитивні результати валідації є підтвердженням правильності прийняття управлінських рішень, політики управління ризиками та самої структури валідаційного механізму. Впровадження даного інструментарію, здійснення адекватної та всебічної внутрішньої оцінки повинно корелювати з певним мотиваційним механізмом для фінансових установ. Ключовим мотиваційним елементом імплементації

валідації у систему регулювання ринків небанківських фінансових послуг є можливість проходження ліцензування у більш короткий термін та ростом імовірності отримання позитивного рішення після розгляду результатів валідації державним органом регулювання.

Взаємозв'язок між державним органом регулювання та фінансовою установою в процедурі валідації схематично зображено на рис. 2.4.

Рис. 2.4. Зображення взаємозв'язку державного регулювання та саморегулювання при здійсненні процесу валідації
(розроблено автором)

Узагальнюючи наведене вище, під валідацією на ринках НФП слід розуміти регулярний (невпинний) процес самостійного визначення фахівцями небанківської фінансової установи **платоспроможності** на основі методу внутрішніх оцінок, базованого на застосуванні кількісних та якісних показників, що дозволяють здійснювати об'єктивну оцінку позичальників та контрагентів, розрізняти та виділяти справжні (реальні) ризики, а також забезпечують правильну та послідовну оцінку ризиків у процесі функціонування небанківської фінансової установи.

Зарубіжна практика підтверджує, що в сучасних умовах розвитку економічних відносин впровадження валідації є вкрай необхідною умовою досягнення ефективного регулювання на ринках НФП. В Угорщині державним органом нагляду за ринками фінансових послуг (PSZÁF) було розроблено «Методичні рекомендації проведення

валідації» [531]. Основною метою запровадження валідації, як інструменту саморегулювання є забезпечення транспарентності, конкурентоспроможності ринку, а також об'єктивності сформованої професійними учасниками інформації про їх діяльність органу регулювання.

Можна зробити висновок про те, що окрім державного регулювання ефективному функціонуванню НФУ та розвитку ринків НФП сприяють механізми інституційного регулювання та саморегулювання, практичне впровадження яких сприятиме з одного боку дерегуляції ринків НФП, з другого – підвищенню соціальної відповідальності та дотримання законодавства самими НФП в умовах поглиблення євроінтеграційного поступу України.

2.2. Інституційні підходи до регулювання ринків небанківських фінансових послуг

Як було зазначено у п.п.2.1 наукової роботи, одним із способів регулювання є державне регулювання. Воно відіграє важливе значення у становленні та стійкому розвитку ринків небанківських фінансових послуг. Адже державне регулювання становить собою створення державною рамкових умов для функціонування ринку, в межах яких його суб'єкти вільні у прийнятті своїх управлінських рішень [403, с. 139].

Державне регулювання на ринках НФП включає в себе пруденційний нагляд та нагляд за дотриманням правил здійснення господарської діяльності. Метою здійснення пруденційного нагляду є забезпечення надійності та фінансової стійкості професійних учасників а також недопущення появи чи нівелювання системних ризиків. На думку фахівців Світового Банку пруденційний нагляд спрямований на недопущення викривлення ринкової інформації [523]. Нагляд за дотриманням господарської діяльності, тобто регулювання, ставить своєю метою підтримку конкуренції на ринку та захист прав споживачів фінансових послуг. В цілому, державне регулювання повинно дотримуватися рівноваги між різними задачами, що вирішуються пруденційним наглядом та регулюванням господарської діяльності. Посилене пруденційне регулювання може підривати конкуренцію на ринках НФП, а дерегуляція часто послаблює фінансову стійкість професійних учасників. Група науковців під керівництвом Р. Кросе [457, с. 146] доходить висновку, що у зв'язку з надмірним зростанням пруденційних вимог до інституційних інвесторів останні все більше починають орієнтуватися на досягненні короткострокових цілей.

Така інвестиційна поведінка призводить до скорочення строків володіння фінансовими активами и підвищення оборотності інвестиційних портфелів страховиків, зменшення частки вкладень у менш ліквідні та більш ризикові активи.

На даний час у світі не існує оптимальної моделі організації регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг. Науковці виділяють чотири класичні моделі державного регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг (в т.ч. і небанківських): інституціональну, функціональну, інтегровану й модель нагляду за двома завданнями (Twin Peaks).

У рамках інституційної (секторальної) моделі регулювання здійснюється залежно від виду фінансового інституту, незалежно від продуктів і послуг, пропонуваніх ним [346, с. 132]. У цій моделі один регулятор контролює ринок банківських послуг, інший – страхових послуг та послуг з недержавного пенсійного забезпечення, ще інший – діяльність учасників ринку цінних паперів. Секторальна модель хоча й припускає чіткий поділ обов'язків між регуляторами, у спірних ситуаціях існують випадки появи конфлікту інтересів, тобто спостерігається колізія цілей регуляторів (приміром, стабільності фінансового інституту може протистояти конкуренція між регуляторними відомствами [391, с. 344].

Секторальний нагляд є найпоширенішим серед всіх підходів регулювання. Однак, останнім часом усе більше країн відмовляються від нього на користь інтегрованої моделі: так, за період з 1999 по 2010 р. частка інституційної моделі серед всіх моделей регулювання упала з 62% до 44%. Проте, незважаючи на дану тенденцію, деякі дослідники все-таки відзначають її переваги:

- наявність конкуренції між даними трьома регуляторами підвищує суспільний добробут [474];
- зниження витрат у рамках процесу регуляторної діяльності після переходу на інтегровану модель регулювання, як правило, не відбувається, оскільки, зокрема, не спостерігається зниження чисельності кадрового апарату в органах фінансового регулювання [456];
- на відміну від секторальної, в інтегрованій моделі відповідальність за стабільність фінансової системи повністю покладає на одне відомство (на одного регулятора).

У функціональній моделі регулювання та нагляд здійснюється залежно від характеру фінансової діяльності (послуги), незалежно від організаційно-правового статусу професійного учасника [391, с. 334]. Так, один регулятор контролює операції по купівлі/продажу цінних

паперів, другий – страхову діяльність, в обов'язки третього входить захист прав споживачів, четвертий регулює проведення платіжних операцій, у компетенції п'ятого входить ліцензування фінансових інститутів, шостий відповідальний за підтримку ринкової стабільності й платоспроможності фінансових інститутів, сьомий – за дотримання конкуренції між фінансовими посередниками й т.д. Таким чином, у рамках функціональної моделі кожна сфера фінансового регулювання є сферою відповідальності окремого регулятора. З одного боку, диференційований підхід регулювання всього ринку фінансових послуг є перевагою цієї моделі, з іншого боку, питання конфлікту інтересів між регуляторами (питання регулятивного арбітражу) у цій моделі, по-суті, може стояти більш гостро. Водночас, існує ризик значного росту адміністративних витрат через неявні розподіли повноважень між регуляторами, що у свою чергу може бути відобразитися і на збільшенні затраченого часу на здійснення регуляторної діяльності.

В інтегрованому підході фінансове регулювання здійснюється одним регулятором. Регулятивні повноваження можуть бути сконцентровані як в особі центрального банку країни, так і поза його структурою. Останні два десятиліття спостерігається збільшення числа країн, що перейшли на інтегровану модель. Так, якщо на початок 1991 р. інтегрований підхід застосовувався в чотирьох країнах (Сінгапурі, Норвегії, Данії й Швеції) [72, с. 9], то до кінця 2009 р. модель єдиного органу регулювання використалася вже в 35% країн з розвитком фінансовою інфраструктурою. Настільки стрімке зростання обумовлене прискоренням глобалізації фінансових ринків, збільшенням ролі великих фінансових конгломератів, впровадженням фінансових інновацій, посиленням ролі «податкових гаваней», а також розвитком ринку похідних інструментів. У зв'язку з цим частина західних науковців [499] дотримується тези, що тенденція до консолідації регулятивної системи найближчим часом збережеться.

Фінансова криза на європейському континенті у 2008 р. вказала на наявність істотної проблеми на ринках фінансових послуг – недостатнє регулювання фінансового інституту-нерезидента національним регулятором. Обмежені повноваження національного регулятора підштовхнули країни ЄС до розширення повноважень наднаціональних регуляторів [149, с. 210]. При цьому для зниження ризику конфлікту інтересів між наглядовими відомствами в 2010 р. Європейська комісія ініціювала створення нових регулятивних органів. Детальніше про систему регулювання ринків фінансових послуг в ЄС розглянуто у п.п. 5.1 монографії.

Специфічною моделлю державного регулювання ринків фінансових послуг є модель «нагляду за завданнями». Моделі Twin Peaks характерне наступне:

– поділ функцій регулювання й нагляду фінансового ринку між двома регуляторами. Перший регулятор відповідає за пруденційний нагляд – його метою є підтримка фінансової стабільності окремих фінансових інститутів (тобто мікропруденційний нагляд). Також, він може бути відповідальний і за стабільність фінансової системи в цілому (тобто проводити макропруденційний нагляд). Другий орган відповідає за «регулювання правил ведення бізнесу» – мова йде про регулятивну та наглядову діяльність у сфері захисту прав й інтересів інвесторів і споживачів фінансових послуг.

Модель Twin Peaks – відносно молода модель, у цей час застосовується всього в декількох країнах, серед яких – Австралія, Нідерланди, Фінляндія (з 2009 р.), Нова Зеландія (з 2010 р.), та Бельгія (з 2011 р.). У дослідницьких доповідях [525] найчастіше розглядають приклад Австралії й Голландії – як перших країн, де став застосовуватися даний підхід.

Окрім наведеної вище класифікації існує і класифікація систем регулювання ринків фінансових послуг, складеної науковцями Світового Банку. Світовий банк за рівнем інтеграції виокремлює шість категорій системи пруденційного нагляду та п'ять категорій регулювання господарської діяльності. По мірі зростання ступеня інтеграції наглядових та регулятивних функцій порядковий номер відповідних моделей зростає (табл. 2.3).

Щодо змісту табл. 2.3 слід внести деякі роз'яснення. Модель регулювання господарської діяльності з порядковим числом 1 (відсутність регулювання банківської діяльності) передбачає відсутність органу, що уповноважений здійснювати регулювання, включаючи забезпечення конкуренції та захист прав споживачів, у першу чергу у банківському секторі. При цьому певними регулятивними функціями можуть бути наділені відомства у сфері фондового ринку чи страхування. Фрагментарне регулювання ринку коли в державі створена установа, наділена функціями захисту прав споживачів фінансових послуг, включаючи клієнтів банків, передбачає модель господарського регулювання з порядковим числом 2 (модель, при якій господарське регулювання здійснює не орган пруденційного нагляду). У моделі секторального регулювання (порядковий номер 3) для різних видів послуг визначається окремий орган пруденційного нагляду, який одночасно уповноважений здійснювати і регулювання.

Таблиця 2.3

Класифікація країн за ступенем інтеграції державного регулювання ринків фінансових послуг*

Модель пруденційного нагляду	Порядкове число	Модель регулювання господарської діяльності	Порядкове число
Секторальний нагляд: нагляд за банківськими та небанківськими установами знаходиться поза компетенцією ЦБ	1	Відсутність регулювання за діяльністю фінансових установ	1
Секторальний нагляд: в ЦБ знаходиться нагляд за банківськими установами, а нагляд за іншими ринками фінансових послуг – поза компетенцією ЦБ	2	Регулювання здійснює не орган пруденційного регулювання	2
Частково інтегрований нагляд поза ЦБ	3	Секторальне регулювання	3
Частково інтегрований нагляд у компетенції ЦБ	4	Регулятор – орган, що здійснює інтегроване регулювання та нагляд	4
FSA – інтегрований пруденційний нагляд поза ЦБ	5	Twin Peaks (регулювання за двома задачами) – інтегроване регулювання в спеціальному органі, що не є органом нагляду	5
Інтегрований пруденційний нагляд здійснює ЦБ	6	-	-

* Складено автором на основі: [535].

Серед невеликої кількості аналітичних досліджень, присвячених економетричному аналізу ефективності застосування тієї чи іншої системи державного регулювання ринків фінансових послуг необхідно виділити наукові результати праць М. Малецькі та Г.-М. Подпієра [498], які пояснили вибір моделей пруденційного нагляду і господарського регулювання в залежності від вибраних індикаторів, використовуючи 19 показників для системи нагляду та 21 – для моделей регулювання. В результаті проведеного дослідження констатовано наступне. Держави, що знаходяться на вищій стадії економічного розвитку більш схильні до інтеграції систем пруденційного нагляду. Ріст ефективності виконавчої влади і якості регулювання, як правило, призводить до створення більш інтегрованої моделі пруденційного нагляду. Чим вищий рівень незалежності ЦБ, виконуючих функцію пруденційного нагляду за кредитними установами, тим нижчим є рівень інтеграції наглядових функцій за небанківськими фінансовими установами. Чим меншим є економічний потенціал країн, тим більш схильні інтегрувати

пруденційний нагляд, однак на фоні більш високого рівня відкритості економіки в них спостерігається відносна слаба інтеграція в сфері регулювання ринків фінансових послуг. Чим вищим є рівень розвитку ринків небанківських фінансових послуг, тим менш інтегрованим є пруденційний нагляд, водночас, підхід до регулювання в цьому випадку не становиться менш інтегрованим. Ріст рівня концентрації банківської системи веде до зростання впливу банківського лоббі, що стає на заваді створення ефективної системи регулювання ринків фінансових послуг. Країни з банківською системою, що є слабо захищеною від ризику ліквідності і характеризуються високою часткою зовнішнього фінансування, в основному мають більш інтегровану систему пруденційного нагляду.

Дослідники Д. Маскіндаро та М. Квінтін [500] проаналізувавши системи нагляду 102 країн у кризові 2008-2009 рр. зробили висновок, що уніфікація та централізація системи нагляду негативно відображаються на економіці країни [500, с. 5]. На думку цих дослідників, здійснення макро- та мікропруденційного нагляду двома незалежними регуляторами буде сприяти його більшій прозорості і збалансованості. В той же час, проведене дослідження Б. Ейшенгріном та Н. Дінцером [463], що охопило 140 країн світу довело, що в результаті створення незалежного пруденційного нагляду поза структурою ЦБ відбулося зростання частки проблемних кредитів у ВВП, і такі країни схильні до системних ризиків. Аналіз результатів досліджень, присвячених оцінці вибору системи державного регулювання ринків НФП свідчить про неможливість застосування уніфікованих підходів при розробці державами системи регулювання ринків НФП.

Необхідно зазначити, що макропруденційним наглядом розуміють сукупність превентивних заходів метою яких є мінімізація системних ризиків ринку фінансових послуг. У науковий оборот термін макропруденційного ризику був введений у 1979 р. на одному із засідань Комітету Кука (попередника Базельського комітету з банківського нагляду). На той час здійснювався лише збір статистичних даних у межах моніторингу і аналізу міждержавного кредитування, проблема розмежування макро- та мікропруденційних політик не стояла так гостро. Підвищена увага проблематиці макропруденційного регулювання стала приділятися після фінансової кризи в країнах Азії наприкінці 90-х рр. ХХ ст. У одному з робочих документів МВФ зазначалося, що ефективний нагляд передбачає його безперервність, що може бути забезпечено завдяки документарному нагляду як на мікропруденційному, так і на макропруденційному рівні.

Макропруденційний аналіз базований на дослідженні ринку та макроекономічній інформації і у фокус його уваги перебувають ключові ринки активів, фінансові посередники, макроекономічний розвиток і потенційні дисбаланси [485]. Розроблено було також макропруденційні індикатори та показники фінансової стабільності, які стали одними із основних джерел інформації для проведення макропруденційного нагляду. Завданнями макропруденційної політики є [525]:

1) забезпечення стійкості фінансової системи до економічних шоків агрегованого характеру (в т.ч. рецесію й зовнішні економічні шоки);

2) мінімізація витрат у випадку реалізації системного ризику – фінансового ризику, якому піддана переважна частина учасників фінансової системи;

3) згладжування фінансового циклу: запобігання формування «мільних бульбашок» на ринках фінансових активів і кредитному ринку;

4) імплементація «інструментів макропруденційної політики»;

5) взаємодія з іншими інститутами державної політики.

Основною метою проведення макропруденційної політики є недопущення прояви системного ризику на ринках фінансових послуг. Існує декілька визначень, що розкривають зміст системного ризику. Під системним ризиком у широкому розумінні слід розуміти фінансовий ризик, реалізація якого настає в той момент, коли переважна частина учасників фінансового ринку стає неплатоспроможною, і вони не можуть функціонувати (виконувати зобов'язання) без допомоги з боку органу грошово-кредитної політики або органу пруденційного нагляду [481]. Системний ризик також може інтерпретуватись як імовірність виникнення зриву надання фінансових послуг, що викликане погіршенням стану всього фінансового ринку, або його частини.

Існують також вузькі трактування даного терміну, серед яких виділено наступні [483]:

1) Системний ризик є наслідком реалізації ризику ліквідності в системоформуючих учасників ринків фінансових послуг при чому ризик ліквідності згодом може сприяти поширенню кредитного та/або ринкового ризику фінансової системи. Використовуючи дану інтерпретацію, відповідальність за неплатоспроможність фінансових інститутів в остаточному підсумку несе кредитор останньої інстанції. Для мінімізації витрат у випадку реалізації системного ризику регулятор повинен впливати на основних учасників ринків фінансових послуг, а також на ключові фінансові інструменти фондового ринку.

2) Системний ризик відображає ступінь уразливості фінансової системи з погляду схильності до внутрішніх та зовнішніх негативних економічних шоків. Розглядаючи цю інтерпретацію, регуляторам, з одного боку, необхідно проводити аналіз внутрішнього фінансового циклу й вести моніторинг структурних дисбалансів в економіці, з іншого боку, повинна проводитися оцінка загроз із боку зовнішнього сектора.

3) Системний ризик відображає ймовірність того, що різке погіршення фінансового становища одного фінансового інституту (або групи інститутів) за принципом «доміно» відіб'ється на фінансовому стані інших учасників, а згодом і на інших ринках фінансових послуг. У цій інтерпретації регулятори наголошують на оцінці взаємозв'язків між гравцями грошового ринку й ринку капіталу.

Стає очевидним, що в сучасній науковій літературі немає чіткої інтерпретації поняття «системного ризику». З одного боку, системний ризик розглядається як окремий вид фінансового ризику – він підлягає ідентифікації та оцінці, з певною ймовірністю можна прогнозувати його настання. У той же самий час природа його походження неоднорідна (джерелом системного ризику є традиційні фінансові ризики (кредитний ризик, ринковий ризик, операційний ризик і ризик ліквідності)).

Іншим аспектом пруденційного нагляду є мікропруденційний нагляд. Під ним розуміють сукупністю попереджувальних заходів, метою яких є мінімізація витрат, що можуть понести певна частина учасників ринків фінансових послуг у випадку реалізації одного або декількох видів фінансового ризику: кредитного, ринкового, операційного ризиків, ризику ліквідності і т.д. Тобто мікропруденційний рівень поширюється безпосередньо на професійних учасників ринку фінансових послуг.

У табл. 2.4 розміщено ознаки, що характеризують макро- та мікропруденційну політики.

На відміну від мікропруденційної політики, що поширюється на всі фінансові інститути, макропруденційна політика поширюється тільки на системоформуючих фінансових установ. Під системно значимими (системоформуючими) фінансовими інститутами розуміють фінансові інститути, що характеризуються [516]: великим розміром і складністю фінансових операцій; системною взаємозалежністю; складністю їх заміни.

У рамках порівняльного аналізу макро- і мікропруденційної політики необхідно констатувати, що макропруденційні органи регулювання відповідають за підтримку стабільності фінансової

системи винятково на агрегованому рівні, а не на рівні окремих її суб'єктів, що є характерним для мікропруденційного регулювання.

Макропруденційне регулювання відіграє більшу роль у період фінансової нестабільності, коли всі суб'єкти фінансового сектора рівною мірою піддані економічним шокам; у цю фазу фінансового циклу органи мікропруденційного регулювання дозволяють оцінити фінансовий стан лише окремих гравців фінансового ринку (але ніяк не стабільність фінансової системи в цілому). Тому в макропруденційному регулюванні на перше місце виходить аналіз взаємозв'язків між системно значимими учасниками, що діють на різних сегментах фінансового ринку.

Таблиця 2.4

Компаративний аналіз макро- та мікропруденційних політик на ринку фінансових послуг*

Характеристики	Макропруденційна політика	Мікропруденційна політика
Кінцева мета	мінімізація витрат (збитків) на випадок реалізації системного ризику на ринках фінансових послуг в цілому	мінімізація витрат при реалізації певного фінансового ризику (кредитного, ринкового, ризику ліквідності, операційного і т.д.) конкретних фінансових інститутів
Проміжна мета	підтримка фінансової стабільності в цілому	запобігання фінансової неспроможності окремих суб'єктів ринків фінансових послуг
Взаємозв'язки та сукупні ризики суб'єктів фінансової системи	досліджуються взаємозв'язки між суб'єктами фінансової системи («ефект доміно»), а також між фінансовим і реальним секторами економіки	не оцінюються
Регульовані суб'єкти	тільки системно значимі фінансові інститути	всі фінансові інститути (насамперед, банківські)
Застосовувані джерела даних, на основі яких базується методологія пруденційного нагляду	- показники фінансової стабільності системоформуючих учасників ринків фінансових послуг; - макропруденційні індикатори; - сигнали моделей раннього попередження.	- стандартизовані звіти фінансових інститутів; - конфіденційна інформація для цілей нагляду.
Методологія	інструменти макро- і мікропруденційної політики	
Прогнозування економічної кон'юнктури ринку на макро- та мікрорівні	- імовірнісний підхід у рамках оцінки фінансових ризиків; - використання сценарного аналізу в рамках стрес-тестування.	-аналіз формальної звітності; - проведення внутрішнього контролю.

* Складено автором.

Кінцева мета макропруденційної політики – зниження витрат у випадку реалізації системного ризику фінансової системи – досягається через проміжну мету – підтримку фінансової стабільності. Кінцева мета мікропруденційної політики – мінімізація витрат у рамках можливої реалізації одного з фінансових ризиків (кредитного, ринкового, ризику ліквідності, операційного ризику й т.д.) конкретних фінансових інститутів – реалізується через проміжну мету – запобігання неспроможності окремих суб'єктів фінансової системи.

Для реалізації цілей як макро-, так і мікропруденційної політики використовується широкий пруденційний інструментарій в залежності від типології фінансового ризику, на який вони орієнтовані. Варто підкреслити, що на інструментальному рівні макропруденційна політика базується на мікропруденційних нормах: у рамках макропруденційного регулювання застосовуються аналогічні (як і у мікропруденційному регулюванні) вимоги, при дотриманні яких фінансові установи зобов'язані мати достатній рівень власного капіталу з необхідною ліквідністю, щоб нівелювати наслідки економічних шоків і виконувати свої фінансові зобов'язання без допомоги зовнішньої підтримки. За допомогою інструментів макропруденційної політики регулятор здатний управляти системним ризиком на ринках фінансових послуг.

2.3. Еволюція ролі державних інститутів на розвиток ринків небанківських фінансових послуг в Україні

Важливим аспектом з'ясування причин розвитку ринків НФП сьогодення є здійснення ретроспективної оцінки становлення та функціонування державного регулювання цих ринків з моменту проголошення Незалежності.

Важливо відмітити, що система державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг у 90-х рр. ХХ ст. не мала комплексного характеру. Адже до моменту створення Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України (2003 р.) лише деякі ринки небанківських фінансових послуг підпадали під державне регулювання.

На ринках НФП неперервність та певна системність здійснення державного регулювання характеризувалася лише на страховому ринку. Після розпаду СРСР в нових умовах почали активно створюватися страхові організації, певний рівень контролю за роботою яких здійснював Укрдержстрах. Таким чином у перші роки Незалежності конкретно визначеного органу державного регулювання ринків

страхових послуг не було. Тільки в 1993 р. було утворено Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю «Укрстрахнагляд» [296]. Саме тоді впроваджено єдиний державний реєстр страхових компаній і видано перші ліцензії на здійснення страхової діяльності, яку включено до переліку КВЕД як виключний вид діяльності [21, с. 32]. Однак правове законодавство [56] було так прописане, що можна було створити страхову компанію у форму господарських товариств (крім ТОВ), сформувавши статутний капітал, еквівалентний 5000 дол. США за курсом НБУ. Така ліберальність законодавців призвела до зростання кількості страховиків – їх налічувалося понад 700 [147, с. 43]. Укрстрахнагляд, фактично не мав всіх необхідних повноважень нагляду та контролю за діяльністю страховиків, про що свідчить відсутність чіткої зведеної статистичної інформації про діяльність страховиків в Україні.

У цей час відбулося поступове зростання вимог законодавства України щодо мінімального розміру статутного капіталу страховика. Так, Законом України «Про страхування» в його першій редакції (1996 р.) мінімальний розмір статутного фонду страховиків був збільшений і встановлений у сумі, еквівалентній 100 тис. ЕКЮ (за курсом НБУ), а для страховиків, створених за участю нерезидентів, – у сумі, еквівалентній 500 тис. ЕКЮ (з 1999 року – євро) [147, с. 44].

У 1999 р. в ході адміністративної реформи функціонально був переданий Міністерству фінансів України [267, с. 140]. У структурі останнього до 2003 р. функціонував Департамент фінансових установ та ринків, однак, як відмічає вітчизняний науковець В. Плиса, відомство не приділило належної уваги страховій системі, внаслідок чого відсутні чітко визначені концептуальні основи державної політики стосовно страхування [266]. В той період не було вирішено питання соціально-економічних пріоритетів страхування; не визначено балансу між соціальним страхуванням і страхуванням на цивільно-правових основах; залишилося невирішеним питання моделі державного регулювання страхового ринку; політика держави стосовно страхування була непослідовна, окремі заходи декларувалися без попереднього фінансово-економічного обґрунтування тощо [266, с. 212].

На відміну від страхового ринку у системі кредитних спілок у перше десятиліття незалежності України не здійснювалося державного регулювання. Це з одного боку пояснюється тим, що діяльність таких установ стала можливою лише з 1988 року, коли було прийнято Верховною Радою СРСР Закону «Про кооперацію», адже в радянський час було заборонено здійснювати таку діяльність. З іншого боку воно пояснюється особливим юридичним статусом кредитної спілки. Так,

згідно Указу Президента України «Про Тимчасове положення про кредитні спілки в Україні» [388] дана фінансова установа є неприбутковою організацією. У зв'язку з цією особливістю важливу роль у впорядкуванні діяльності системи кредитної кооперації на початку 90-х років ХХ ст. відіграв НБУ. Він який в межах своєї компетенції погоджував статут кредитних спілок в частині кредитування та розрахунків і надання позичок ними [304]. Типовий статут кредитної спілки погоджувався керівниками регіональних управлінь НБУ [423, с. 61]. У зв'язку з неоднозначністю положень зазначеної Постанови [304] існували випадки відмови у погодженні статуту кредитних спілок, аргументуючи тим, що погодженню підлягає лише та частина, що стосувалася кредитування, проведення розрахунків та надання позичок. Інші питання, що містилися в ньому – про повноваження, склад та структуру управління кредитною спілкою тощо – не були предметом погодження з боку НБУ. Можна резюмувати, що здійснювалося довільне трактування норми Положення [304], що ускладнювало роботу кредитним спілкам. Фактично у 90-х роках реєстрація кредитних спілок здійснювалася на рівні територіального органу державної влади, подібно реєстрації громадських організацій з місцевим статусом, законодавством не передбачено єдиного державного реєстру кредитних установ.

У 2000 р. з близько 600 діючих КС в Україні, лише 250 звітували про свою діяльність [368, с. 20]. Відсутність достовірних даних пов'язано з тим, що ці установи реєструвалися на місцевому рівні аналогічно до всіх інших громадських неприбуткових організацій, а також відсутністю єдиного державного реєстру фінансових установ. КС лише на добровільних засадах могли здавати статистичну звітність НБУ, але такої норми не було зафіксовано в нормативно-правових актах. За даними НБУ на початок 2000 р. встановлену статистичну звітність здавали 275 КС, їх сукупні активи склали 18 млн. грн., частка активів у ВВП складала 0,03% [368, с. 62]. У зв'язку з відсутністю регулятивних повноважень НБУ щодо діяльності КС не відмічається висока достовірність акумульованої звітності – НБУ не здійснювало належного оперативного нагляду за своєчасністю, повнотою та коректністю поданої звітності, а також не проводило обов'язкових регулярних перевірок з метою підтвердження їх достовірності. На той час більш достовірною статистика щодо стану та фінансової діяльності КС існувала лише щодо членів Національної асоціації кредитних спілок України (НАКСУ) і була єдиним об'єднанням КС України. Такий стан був зумовленим тим, що в межах НАКСУ в режимі інституційного регулювання було впроваджено

систему постійного моніторингу фінансового стану КС, яка передбачає подання та аналіз звітності розширеного формату. 2000 року до НАКСУ входило 102 спілки із 19 регіонів України та додатково супроводжувалися 30 спілок – потенційних членів [368, с. 20]. На основі наведеного вище, можна зробити висновок про відповідність статистичних даних лише у кожній п'ятій КС.

Констатується недостатність даних про діяльність тих КС, що не звітувалися НАКСУ і за таких умов діяльність певної частини з них була сумнівною з точки зору статутних завдань та системного призначення кредитних спілок на ринку. Це підтверджували кілька резонансних справ про фінансові піраміди, що діяли під назвою КС, користуючись законодавчою невизначеністю та безконтрольністю. Найбільш відомою є справа КС «Пінгвін» з м. Біла Церква, в якій 1997 року втратили свої кошти близько 10 тис. громадян [423, с. 62] та ЦОКС, що діяла в 25 містах України [368, с. 20].

Отже, основними проблемами періоду 90-х років були [423, с. 62]: відсутність спеціального законодавства та рамкового законодавства про кооперацію; відсутність державного органу регулювання та нагляду; відсутність ефективного механізму забезпечення фінансової стабільності кредитних спілок та захисту інтересів їх вкладників; можливість дискредитації ідеї кредитної кооперації у зв'язку з діяльністю «псевдоспілок»; відсутність або недостатня ефективність системи професійної підготовки та сертифікації фахівців КС; низький освітній рівень та рівень поінформованості менеджменту суб'єктів реального сектора економіки та широких верств населення щодо можливостей та характеру фінансових послуг, що надаються суб'єктами кредитної кооперації. Суттєвою перешкодою розвитку КС була висока інфляція, що не дозволяла залучати капітал КС у розвиток села.

Відсутність єдиної державної політики та законодавчого забезпечення, а також безсистемний розвиток характеризував національний ринок ломбардних послуг. Нормативно-правова база теж була застарілою. Вона складалася з таких нормативно-правових актів: типового статуту ломбарду (Постанова Ради Міністрів УРСР 1987 р.); цивільного законодавства України; Закону України «Про заставу»; вимог Міністерства фінансів України щодо діяльності, пов'язаної із обігом дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння; роз'яснення Державної податкової адміністрації України щодо ведення податкового обліку та використання реєстраторів розрахункових операцій у ломбардній діяльності тощо. У 90-х роках та у I-й пол. 2000-х рр. було відсутнє повноцінне спеціальне законодавство у сфері ломбардної

діяльності. До 2003 року не здійснювався збір статистичної інформації від даних установ у централізованому вигляді. Перші офіційні статистичні дані про роботу ломбардів датуються 2003 роком, в якому їх кількість становила 456 од., причому лише у назві 55 суб'єктів господарювання містилося слово «ломбард» [16, с. 191].

Відсутність спеціальних законодачих норм характеризувала діяльність НПФ. Фонди утворювались у формі акціонерних товариств чи товариств з обмеженою відповідальністю на основі Закону України «Про господарські товариства», ухваленого 1991 року, або на основі прийнятого 1993 року Декрету Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства» у формі однойменних установ. Завдання щодо здійснення заходів із розвитку і регулювання ринків фінансових послуг було покладено на Міністерство фінансів України. Однак, визначених функцій та переліку повноважень стосовно НПФ не було зазначено в нормативно-правових документах. В той же час, у 90-х роках ХХ ст. були закладені основи створення перших регуляторних органів даної сфери ринків небанківських фінансових послуг, що брали активну участь у розробці законодавства щодо пенсійного забезпечення та упорядкуванні роботи НПФ [16, с. 192]. Такою організацією була Асоціація на підтримку розвитку недержавного соціального страхування і Асоціація недержавних пенсійних фондів. За твердженням В. Лопаківа, їх діяльність спрямовувалась на сприяння створенню в Україні законодавчих умов функціонування системи недержавного соціального страхування [183, с. 170]

Першими ініціаторами заснування НПФ виступили кілька громадських організацій, акціонерних товариств і трастів, які були розміщені у столиці, Харкові та Одесі і станом на 1995 р. склали 21 од. [183, с. 169]. Складно визначити і кількість НПФ у період до 2003 р., адже не існувало єдиного законодавчого забезпечення ліцензування та державного регулювання їх діяльності, відсутнім був реєстр таких установ. На той час у базі ЄДРПОУ НПФ зазначалися лише відповідно її організаційно-правовому статусу: трастова компанія, ТОВ, АТ тощо із відповідним присвоєнням їм коду згідно КВЕД. У цілому, можна зазначити, що діяльність НПФ здійснювалася в умовах повної відсутності правового забезпечення. На думку А. Гутора [53, с. 20] відсутність регулювання діяльності цих установ з боку держави призвело до того, що переважна їх більшість взагалі не здійснювала заявлену діяльність. Так, близько 40% займалися відмінною від пенсійного страхування діяльністю, 40-50% існуючих за короткий проміжок часу припинили діяльність. Згідно даних ДПА у 1997 р. термін «пенсійне забезпечення» зазначалося у назвах 76 установ і

організацій, проте внаслідок проведених перевірок виявилось, що лише 20 з них займалися такою діяльністю [183, с. 169]. З них 17 [183, с. 169] були замкненими на конкретних трудових колективах й існувало лише кілька відкритих.

Організаційна структура та діяльність цих фондів була різномірною. Більшість з них пропонували пенсійні плани з внесками фіксованих розмірів, а окремі пропонували укладення договорів з гарантованими мінімальними платежами. Залучені кошти вкладалися у банківські депозити, страхові продукти, ЦП, інвестиційні проекти [183, с. 169].

Окрім того, існували такі підприємства, що засновували власні фонди керівництвом підприємств об'єднаннями чи групами приватизованих АТ. Кошти цих НПФ використовувалися керівниками на свій власний розсуд в діяльності, що не мала жодного стосунку з пенсійним забезпеченням [183, с. 170]. Такі фонди не реєструвалися, тому інформація про їх діяльність та капітал були відсутня.

Переважає більшість НПФ діяла у формі довірчих товариств, частина яких була подібною до більшості тих, що діяли в Україні. При перереєстрації та ліцензування їх діяльності у 1996 р. з 4114 довірчих товариств, що нараховувалися у Міністерстві статистики, лише 264 (6%) зберегли свій статус [368]. Найбільш резонансною справою неплатоспроможності НПФ 90-х років було банкрутство системи «Оберіг», до якої належало близько 40 НПФ [16, с. 192].

На початку 2000-х рр. учасниками НПФ було близько 20 тис. осіб, розмір внесків складав 1-10% прибутку підприємств, розмір додаткової пенсії коливався від 7 грн. до 300 грн. [368, с. 21] Найбільшим НПФ був фонд банку «Україна», що збанкрутував 2001 року, активи якого становили 80% сумарних активів НПФ [368, с. 21]. В основному засновниками таких установ були банки, профспілки та підприємства.

Позитивним моментом періоду становлення НПФ є намагання створення перших регуляторних органів з питань недержавного пенсійного забезпечення, що відіграли суттєву роль у намаганнях систематизації роботи цих установ та розробці законодавства. Такими регулятивними структурами, які здійснювали інституційне регулювання НПФ, були: Асоціація недержавних пенсійних фондів, що створена у 1996 р. і до якої входило 16 НПФ; Асоціація на підтримку розвитку недержавного соціального страхування – міжнародний благодійний фонд, заснований у 1994 р. [16, с. 193]. Метою першої був захист інтересів учасників Асоціації, а метою другої – сприяння створенню в Україні законодавчих умов функціонування НПФ.

На ринках НФП лізингові операції здійснювали банки та спеціалізовані лізингові компанії. Діяльність перших підлягала державному регулюванню з боку НБУ, а діяльність других здійснювалася без впливу держави. Такий стан призвів до відсутності офіційної статистики про обсяги лізингових операцій. Проблемаю тих часів була й та, що частина операцій, що вважалися лізинговими, були по-суті продажем в розстрочку, і навпаки, операції, що, насправді, проводилися за лізинговою схемою, в силу несприятливого законодавчого середовища оформлялися договорами купівлі-продажу з розстроченням платежів чи різними орендними угодами.

Факторингові операції ж надавалися виключно банками на основі нормативного документа НБУ «Щодо методичних рекомендацій по наданню послуг підприємствам та організаціям через факторинг» [182].

Активну роль у наданні лізингових послуг відіграла держава через діяльність Державного лізингового фонду, компанії з державною часткою «Державна лізингова компанія» та «Укртранслізинг». Однак, налагодити роботу цих державних установ не вдалося. Окрім них нараховувалось близько 40 лізингових компаній, активну роботу вело лише 20 з них [16, с. 193].

У табл. 2.5 узагальнено спеціальне законодавство та відповідні органи державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг у перші роки незалежності України. Дані підтверджують низький рівень та фрагментарність існуючої нормативно-правової бази функціонування ринків НФП України у 90 - х роках ХХ ст., відсутність ефективного механізму державного та інституційного регулювання, недосконалість статистичного спостереження, що в цілому не сприяло підвищенню ролі ринків НФП у економіці держави.

Важливим моментом формування ефективної системи державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг України було створення у листопаді 2000 р. Координаційної ради з питань політики фінансового сектору при Кабінеті Міністрів України [294]. Саме Координаційна рада розробила концептуальні документи, що покладені основу політики майбутнього органу нагляду за небанківськими фінансовими установами.

На основі наведеного констатується, що система регулювання за функціонуванням ринків небанківських фінансових послуг в перші роки незалежності України була фрагментарною і знаходилася на етапі становлення. В той час як регулювання та нагляд за діяльністю банківських установ та інфраструктури фондового ринку досягли відносно позитивного досвіду у 1995-2002 рр., регулювання за діяльністю небанківської сфери було незадовільним, а в деяких

випадках – взагалі відсутнім. Зволікання з проведенням реформ на ринках НФП призвели до зниження фінансової спроможності НФУ, довіри населення до них та несистемності їх розвитку.

Таблиця 2.5

**Спеціальне законодавство та органи державного регулювання
ринків небанківських фінансових послуг України
на початку 2000-х років***

№	Вид установи	Спеціальне законодавство	Державний орган	Статистичні дані станом на поч. 2000 р.		
				К-сть зареєстрованих	К-сть діючих установ	% операцій у ВВП
1	Кредитні спілки	«Тимчасове положення про кредитні спілки в Україні», «Типовий статут кредитної спілки»	Відсутній. В Національній асоціації кредитних спілок України в режимі інституційного регулювання впроваджувалися єдині операційні стандарти та фінансові нормативи, система моніторингу фінансового стану та аудиту, програма атестації кадрів	600	275	0,03
2	Страхові компанії	Закон України «Про страхування», комплекс підзаконних нормативних актів Укрдержстрахнагляду та Міністерства фінансів України	Департамент фінансових установ та ринків Міністерства фінансів України (до проведення адміністративної реформи 1999 р. окремий орган – Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю)	263	200	0,89
3	Недержавні пенсійні фонди	Відсутнє	Відсутній	100	20	0,003
4	Лізингові компанії	Закон України «Про лізинг»	Відсутній	-	-	0,37
5	Ломбарди	Постанова Ради Міністрів УРСР «Про типовий статут ломбарду», Закон України «Про заставу»,	Відсутній	-	-	-

* Складено та розраховано автором на основі: [368].

Проблеми, що характеризували ринки небанківських фінансових послуг на початку 2000-х рр. узагальнено у табл. 2.6.

Слід зазначити, що накопичені проблеми, що характеризували ринків небанківських фінансових послуг України на початку ХХІ століття, повинні були частково вирішитися завдяки створенню певної системи регулювання та нагляду за діяльністю НФУ. Узагальнюючи зарубіжний досвід створення системи державного регулювання ринків

НФП Координаційною радою було розглянуто кілька варіантів створення механізму державного регулювання, розміщеного у Додатку Л.

Таблиця 2.6

Проблеми, що перешкождали розвитку ринку небанківських фінансових послуг України у 2000-х рр.*

Ринки	Основні проблеми
Кредитні спілки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність повноцінного спеціального законодавства та рамкового законодавства про кооперації. 2. Відсутність державного органу регулювання та нагляду. 3. Відсутність ефективного механізму забезпечення фінансової стабільності кредитних спілок та захисту інтересів їх вкладників. 4. Можливість дискредитації ідеї кредитної кооперації у зв'язку з діяльністю «псевдоспілок».
Недержавні пенсійні фонди	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність будь-якого спеціального законодавства, регулювання і нагляду за НПФ 2. Відсутність на фінансовому та фондовому ринках України надійних інструментів довгострокового розміщення залучених пенсійних внесків. 3. Повільність та непослідовність реформування солідарної пенсійної системи. 4. Дискредитація ідеї недержавного пенсійного забезпечення в результаті діяльності протягом 1993-1995 рр. фінансової піраміди під назвою НФП «Оберіг».
Лізингові компанії	<ol style="list-style-type: none"> 1. Недосконалість спеціального законодавства. Неприятливий режим оподаткування. 2. Практична неможливість залучення незалежними лізингодавцями (компаніями, що створені без участі комерційних банків або підприємств-виробників лізингової продукції) необхідних для здійснення лізингових операцій ресурсів у формі банківського кредиту або товарного кредиту виробника. 3. Дискредитація ідеї лізингової діяльності в процесі створення «квазідержавної» системи лізингу, а також розвиток «псевдолізингу». 4. Низька платоспроможність суб'єктів – лізингоодержувачів.
Страхові компанії	<ol style="list-style-type: none"> 1. Невирішеність питання про збільшення розміру мінімального статутного капіталу. 2. Невирішеність питання прямої присутності іноземних СК на ринку України. 3. Наявність відомчого або територіального протекціонізму щодо діяльності окремих СК зі сторони органів центральної та місцевої виконавчої влади. 4. Відсутність надійних інструментів довгострокового розміщення коштів, що перешкоджає розвитку страхування життя, а також медичного та пенсійного страх. 5. Неналежне регулювання здійснення обов'язкового страхування на рівні підзаконних нормативних актів органів центральної виконавчої влади.
Ринки НФП в цілому	<ol style="list-style-type: none"> 1. Безсистемність, незбалансованість та нескоординованість розвитку ринку небанківських фінансових послуг з процесами реформування банківської системи, підтримки малого та середнього бізнесу, здійснення соціальної політики. 2. Відсутність інституційного та недосконалість функціонального рамкового законодавства щодо здійснення фінансових операцій, функціонування фондового та фінансового ринків, організаційно-правових засад діяльності даного ринку. 3. Наявність неорганізованого та «тіньового» ринку небанківських фінансових послуг, про обсяги та характер яких немає жодної офіційної інформації. 4. Низька прозорість діяльності небанківських фінансових установ в силу недосконалість механізмів обліку, збору, аналізу, розкриття та оприлюднення інформації про таку діяльність. 5. Відсутність або недостатня ефективність системи професійної підготовки та сертифікації фахівців небанківських фінансових установ. 6. Низький освітній рівень та рівень поінформованості менеджменту суб'єктів реального сектора економіки та широких верств населення щодо можливостей та характеру фінансових послуг, що надаються НФУ.

* Складено автором на основі: [368].

При розгляді шляхів створення системи ефективного регулювання ринків НФП розглядалися наступні питання: повноти та ефективності існуючої системи регулювання усіх ринків фінансових послуг (банківських послуг, ринку інвестиційних послуг, ринку ЦП, ринків НФП); розміру ринків фінансових послуг, обсягів операцій та активів фінансових установ (частка ринків у ВВП, розвиненість фінансових установ і їх активи, обсяги залучених ресурсів тощо); стану законодавчого забезпечення та ініціативності; наявності достатньої кількості досвідчених кадрів та матеріально-технічного забезпечення; рівня довіри до ринків фінансових послуг; традицій та передумов створення системи регулювання (наявність кризових явищ, рівень етики та традицій ведення бізнесу, захист прав інвесторів і споживачів НФП).

При виборі моделі регулювання або перехід до інтегрованого нагляду за діяльністю всіх НФУ, чи всіх ринків фінансових послуг, Координаційною радою було сформовано наступні критерії вибору [368, с. 13-14]:

1. Якість координації та узгодженість дій різних органів регулювання за діяльністю фінансових установ.

2. Структура ринків фінансових послуг (існування жорсткої спеціалізації фінансових установ чи наявність умов створення фінансових конгломератів, холдингових груп).

3. Законодавча та фактична гарантія незалежності окремих органів регулювання, можливість уникнення політичного впливу в процесі прийняття рішень.

4. Максимально ефективна та раціональна система використання фінансових та людських ресурсів за умов збереження високої якості регулювання та вмілого використання наявних людських ресурсів та матеріально-технічної бази. Можливість досягнення ефекту економії на масштабах операцій та уникнення дублювання регулятивних функцій.

5. Найбільш сприятливі умови для інституційного та професійного розвитку органу регулювання: юридична та фінансова незалежність, відсутність конфлікту інтересів, власна кадрова політика, в т.ч. система мотивацій та підвищення кадрів.

6. Фінансова стабільність – ефективність дій різних представників влади, зокрема органів регулювання діяльності фінансових установ, у випадку кризових явищ (в якій мірі НБУ, Мінфін, ДКЦПФР та інші органи регулювання гнучкі та ефективні в пошуках спільного рішення в найкоротший термі з метою збереження стабільності ринку та довіри до фінансових установ та дій уряду).

Вибір на створенні незалежного органу регулювання ринків НФП (варіант 4, Додаток Л) був базований на рекомендаціях членів

Координаційної Ради і вважався таким, що максимально відповідає визначеним критеріям.

Додатковими перевагами створення незалежного органу регулювання за ринками НФП були наступні:

1. Внаслідок недостатньої координації та узгодженості дій різних наглядових органів в Україні державне регулювання ринків НФП було недостатнім і, в більшості випадків, неефективним. Тому створення єдиного органу регулювання дозволило уникнути дублювання зусиль та удосконалити координацію і узгодженість політики з розвитку різних ринків НФП, що в свою чергу сприяло більш ефективному розвитку ринків за рахунок системності і виваженості в прийнятті рішень, направлених не тільки на розвиток окремих установ, але й на досягнення загальної ефективності та розвитку фінансового ринку.

2. Внаслідок прийняття Закону України «Про банки та банківську діяльність» [81] з'явилася можливість створення банківських та холдингових груп, що вимагало поступового удосконалення та консолідації нагляду, в т.ч. й інтеграції різних органів нагляду.

3. З метою збереження незалежності, уникнення конфлікту інтересів та запобігання політичного впливу, створення відокремленого органу регулювання на основі спеціального законодавчого акту дозволило уникнути можливого конфлікту інтересів та забезпечити конкурентну нейтральність в політиці регулювання за діяльністю різних небанківських фінансових установ.

4. За умов складної фіскальної ситуації та за відсутності достатньої кількості підготовлених кадрів створення декількох нових органів нагляду було проблематичним та фінансово менш обґрунтованим, що дозволяє підкреслювати раціональність використання фінансових та людських ресурсів.

5. Довід існуючих органів нагляду свідчив, що створення будь-якого органу нагляду повинно супроводжуватись наданням йому відповідної інституційної незалежності та автономії, адекватного фінансового та технічного забезпечення. Створення нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ на новій основі (без об'єднання чи приєднання інших регуляторів) не призвело до перенесення інституційних недоліків та кадрових проблем в нову сферу регулювання за діяльністю НФУ.

6. Створення інтегрованого підходу до нагляду за діяльністю НФУ дозволило більш оперативно та ефективно реагувати на системні ризики та передбачити комплексні програми заходів, в т.ч. для запобігання ланцюгової реакції кризових явищ.

Державне регулювання ринків небанківських фінансових послуг набуло системного характеру лише у 2001 р., коли було прийнято Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» [94] в якому було закладені основи політики держави в цьому сегменті фінансового ринку. Цей базовий закон дозволив у подальшому створити центральний орган держави, що здійснював державне регулювання ринку небанківських фінансових послуг – Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України.

У липні 2001 р. було прийнято Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» [94], згідно з яким нагляд за небанківськими установами провадиться Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг. У грудні 2002 р. утворено відповідний орган державного регулювання – Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг. Комісія, як колегіальний орган, почала діяти після прийняття Указу Президента України «Про Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України» [385] та появи кворуму, необхідного для голосування, наприкінці червня 2003 р. Перше засідання було проведено 02.07.2003 р. [322].

Становлення роботи даного органу характеризувалося формуванням складу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. У структурі органу було виділено окремі департаменти, що здійснювали нагляд за окремими ринками небанківських фінансових послуг (рис. Б.1). У вересні 2003 р. утворено Державний реєстр фінансових установ. З моменту утворення Державного реєстру фінансових установ було розпочато річний період перереєстрації страхових компаній та кредитних спілок, а також ліцензування їх діяльності.

Створення Державного реєстру кредитних спілок сприяв виокремленню класичних кредитних спілок від «псевдокредитних». На початок 2004 року до Держфінпослуг для реєстрації надійшли документи від 8 КС, а на перереєстрацію і внесення до Реєстру – від 2 КС. У лютому 2004 року до Державного реєстру фінансових установ України була включена перша кредитна спілка (Церковна кредитна спілка «Анісія» (м. Львів). У 2004 році Держфінпослуг проведено повну перереєстрацію та ліцензування кредитних спілок та страхових компаній. На момент перереєстрації існувало 1,5 тисячі спілок, з яких перереєстрацію пройшли лише 500 [218, с. 3].

Слід зазначити, що відповідно Закону України «Про страхування» у редакції 2001 року, страховики повинні були

сформувати свої статутні капітали відповідно до нових вимог: страхові установи з ризикових видів страхування повинні були забезпечити мінімальний розмір у сумі еквіваленту 1 млн. євро, а страховики зі страхування життя – 1,5 млн. євро. Звичайно, не всі страхові компанії змогли виконати ці нормативи, а тому ті, які бажали продовжити свою діяльність на ринку, повинні були або збільшити капітал за рахунок внесків власників, або здійснити об'єднання кількох установ.

Держфінпослуг розробив відповідні методичні рекомендації щодо реорганізації страховиків [324], що став першим нормативним актом такого спрямування. Першою вітчизняною великою страховою компанією, капітал якої збільшився внаслідок злиття та приєднання, стала Страхова компанія «Універсальна» [40], до якої у 2002-2004 рр. приєдналися СК «Страховий центр «Поділля», СК «Терен», СК «Саламандра-Десна» та СК «Карпати» [32].

При первинному формуванні інформаційної бази до Держфінпослуг внесено інформацію про 55 НПФ [322]. Однак, здавало первинну звітність тільки 47 таких установ, що свідчить про справжнє проведення діяльності лише останніми. Інші знялися з податкового обліку і припинили свою діяльність, однак в органах статистики були зареєстровані. Слід зазначити, що майже 90% активів первинно зареєстрованих НПФ припадало на 4 установи: «Народний пенсійний фонд «Україна», «Укоопспілка», «Кримспоживспілка» та «Добробут». В цілому, на момент перереєстрації членами національної системи недержавного пенсійного забезпечення було 31 тис. осіб. В середньому, на одного учасника пенсійного фонду припадало 1132 грн. активів (близько 225\$ США) [322].

Одним із перших нормативно-правових актів Держфінпослуг були нормативні документи, стосовно [322]:

- державної реєстрації небанківських фінансових установ (Положення про Державний реєстр фінансових установ; Положення про Єдиний державний реєстр страховиків (перестраховиків); Положення про реєстрацію кредитних спілок; Положення про внесення інформації щодо фінансових компаній до Державного реєстру фінансових установ та встановлення вимог до облікової та реєструючої системи фінансових компаній; Положення про порядок державної реєстрації недержавних пенсійних фондів; Положення про порядок внесення інформації про ломбарди до Державного реєстру фінансових установ);

- ліцензійних вимог до небанківських установ (ліцензійні умови провадження страхової діяльності, ліцензійні умови провадження діяльності кредитних спілок по залученню внесків (вкладів) членів кредитної спілки рахунки; Ліцензійні умови провадження діяльності

недержавних пенсійних фондів; Ліцензійні умови провадження діяльності недержавних пенсійних фондів);

- контрольно-інспекційної діяльності (Положення про заходи впливу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України; Положення про застосування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України заходів впливу; Порядок застосування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України штрафів за невиконання (неналежне виконання) вимог Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом»; Про перевірку відповідності формування розміру статутних фондів страховиків вимогам чинного законодавства; Положення про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами; Правила проведення перевірок Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України).

- формування та затвердження фінансових нормативів діяльності небанківських фінансових установ (Положення про фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок;)

З початку своєї діяльності Держфінпослуг підтримувала мету посилення європейської інтеграції України, шляхом вступу до Міжнародної асоціації нагляду за страховою діяльністю (IAIS). Це дозволило активно розвивати співробітництво Держфінпослуг з іноземними органами нагляду та впровадження і обмін зарубіжного досвіду регулювання на ринках небанківських фінансових послуг. Інтеграційний напрямок роботи Держфінпослуг було покладено на департамент європейської та євроатлантичної інтеграції. У липні 2003 р. Держфінпослуг вступило до Міжнародної системи недержавного пенсійного забезпечення (INPRS), що сприяло доступу до інформаційної бази даних норм пенсійного регулювання більш ніж 130 країн [322], що є необхідною умовою проведення реформування системи недержавного пенсійного забезпечення.

На початкових етапах створення достатньо серйозно постала проблема кадрового забезпечення діяльності органу, адже ще на кінець 2003 року фактична чисельність працюючих складала 166 осіб, що становила 83% необхідної кількості. Аналогічні проблеми виникали і в роботі територіальних управлінь. У структурі Держфінпослуг України створено 8 регіональних управлінь, що здійснювали роботу на місцях (табл. 2.7). У зв'язку з дефіцитом у регіонах кваліфікованих кадрів з досвідом роботи на фінансовому ринку рівень укомплектованості кадрами територіальних управлінь на кінець 2004 року досягав $\frac{2}{3}$.

Державний орган регулювання передає частину своїх повноважень територіальним управлінням з метою ефективного нагляду та контролю за діяльністю зареєстрованих у відповідних регіонах небанківських фінансових установ чи/та їх структурних підрозділів. Територіальні органи є самостійними структурними підрозділами Держфінпослуг відповідно до Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Загального положення про територіальне управління Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг» [329].

Таблиця 2.7

Територіальні управління Держфінпослуг України у перші роки функціонування органу*

Місце розташування	Регіон діяльності територіального управління
м. Київ	Київська, Житомирська, Черкаська та Чернігівська та м. Київ
м. Дніпропетровськ	Дніпропетровська, Запорізька та Кіровоградська
м. Донецьк	Донецька та Луганська
м. Львів	Львівська, Закарпатська та Волинська
м. Одеса	Одеська, Херсонська та Миколаївська
м. Сімферополь	Автономна Республіка Крим та м. Севастополь
м. Тернопіль	Тернопільська, Чернівецька, Івано-Франківська, Хмельницька, Вінницька та Рівненська
м. Харків	Харківська, Сумська та Полтавська

* Складено автором за: [322].

Територіальні управління забезпечували виконання наступних задач [329]: забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері надання небанківських фінансових послуг у відповідному регіоні; забезпечення у межах своїх повноважень взаємодії Держфінпослуг з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами та іншими органами державної влади з питань розвитку та функціонування ринків небанківських фінансових послуг в регіонах; здійснення державного регулювання в регіонах за наданням послуг суб'єктами страхового підприємництва і дотриманням ними вимог законодавства у цій сфері; захист прав споживачів страхових послуг шляхом застосування заходів впливу з метою запобігання порушення законодавства на регіональних ринках небанківських фінансових послуг та їх припинення; узагальнення практики застосування законодавства України з питань

функціонування ринків небанківських фінансових послуг, розробка і внесення пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази.

Для забезпечення впровадження наведених вище завдань територіальні органи мають проводити перевірки небанківських фінансових установ, які займаються наданням НФП у відповідному регіоні, та застосовувати до них, при потребі, певні заходи впливу.

Саме у 2004 р. на основі зарубіжного досвіду у галузі пруденційного нагляду за страховими організаціями було розпочато розробку методики здійснення моніторингу діяльності страхових компаній України на основі оцінки ризиків. Результати державного регулювання ринків НФП на етапі його становлення відображено на рис. 2.5.

Сформована 2003 р. Група супроводження, укомплектована експертами різних ринків фінансових послуг, забезпечила ефективну діяльність Координаційної ради, здійснюючи розробку та експертизу документів, що подавалися, вносила пропозиції щодо пріоритетних напрямів діяльності на основі регулярного аналізу тенденцій розвитку ринків, що в цілому сприяло становленню державного регулювання ринків НФП в особі Держфінпослуг України. Перші роки становлення державного органу характеризувалися високим ступенем нормотворчості, незалежності дій, гласності здійснених заходів, співпраці з іншими органами регулювання (НБУ, Держфінмоніторинг, ДКЦПФР та ін.), створення дієвого способу захисту прав споживачів НФП та дотримання останніми законодавства шляхом функціонування територіальних управлінь.

Кризові явища, що охопили економіку України наприкінці 2008 р., не минули осторонь і ринки НФП. Суттєві проблеми, існування яких каталізувалося фінансовою кризовою, вказали на недоліки в системі державного регулювання. У 2009 р. відбулася зміна структури управління Держфінпослуг та перехід останньої від нагляду за дотриманням встановлених законодавством нормативів до нагляду, побудованого на основі оцінки ризиків та рівня платоспроможності.

Першим кроком для такої перебудови нагляду стала структурно-інституційна реформа Комісії. Відповідно до неї було здійснено перехід від галузевої організаційної структури Комісії до функціональної [120] (рис. Б.2).

Рис. 2.5. Результати функціонування Держфінпослуг на ринках НФП на етапі становлення державного регулювання (складено автором на основі: [322; 115-118])

Необхідність такого переходу пов'язана з недоліками побудови такої структури, серед яких віднесено надто широкі повноваження в сфері регулювання за ринками, якими наділені члени Комісії – директори департаментів. За всіма напрямками регулювання здійснювала одна особа, яка отримала надто широкі владні повноваження над певним ринком НФП. Це призвело до того, що підходи регулювання на різних ринках були різними. Це стосувалось і ліцензування, застосування штрафних санкцій, метод аналізу звітності, оцінка платоспроможності, контролю та якості активів, захисту прав споживачів. Це призвело до того, що ринки НФП не розвивалися комплексно, що в подальшому призвело до появи суттєвих проблем, в т.ч. вияву фактів зловживань в департаментах та окремих корупційних проявів, прикриття окремих фінансових структур.

Вирішення функціональних проблем вбачалося у переході до функціональної структури органу регулювання. Метою її впровадження було забезпечення перехресного нагляду за діяльністю НФУ з боку кількох департаментів, уніфікація дозвільних процедур в тих випадках, де це було можливо, спрощення наглядової діяльності та зменшення корупції. На заміну старої структури створено департаменти реєстрації, ліцензування та дозвільних процедур, пруденційного нагляду, стандартів регулювання та нагляду за фінансовими установами, інспекційний та тимчасового адміністрування фінансово-кредитних установ (до реформи існувало п'ять департаментів: державного регулювання ринків фінансових послуг, страхового нагляду, нагляду за недержавними пенсійними фондами, нагляду за кредитними установами та нагляду за фінансовими компаніями) (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

**Порівняння структури Держфінпослуг України
до та після реформи 2009 року***

Наглядові департаменти (стара структура)	Функціональні департаменти (нова структура)
Департамент державного регулювання та розвитку ринків фінансових послуг	Департамент стандартів регулювання та нагляду за фінансовими установами
Департамент страхового нагляду	Департамент реєстрації, ліцензування та дозвільних процедур
Департамент нагляду за недержавними пенсійними фондами	Департамент пруденційного нагляду
Департамент нагляду за кред. установами	Інспекційний департамент
Департамент нагляду за фінансовими компаніями	Департамент тимчасового адміністрування фінансово-кредитних установ
Відповідальний за ринки: директор департаменту – Член Комісії	Відповідальний за ринки: заступник голови – член Комісії

* Сформовано автором.

Такий розподіл функцій мав на меті також полегшити і прискорити процес переходу до пруденційного нагляду на основі контролю за нормативами платоспроможності та впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні [314, с. 105].

У новостворений інспекційний департамент ввійшли територіальні управління комісії (табл. 2.9), що раніше функціонували самостійно, і створена проста логічна система інспекційної контрольної роботи за НФУ. Також був створеним єдиний департамент реєстрації та ліцензування НФУ, що забезпечував уніфіковані підходи проведення цілісної політики ліцензування на всіх ринках НФП.

Таблиця 2.9

Територіальні органи Держфінпослуг та закріплені за ними регіони після реформування її структури у 2009 р.*

Назва, місцезнаходження	Регіони
Перший інспекційний відділ (м. Київ, Центральний апарат)	м. Київ, Київська, Житомирська, Черкаська та Чернігівська області
Другий інспекційний відділ (м. Тернопіль)	Тернопільська, Чернівецька, Івано-Франківська, Хмельницька, Вінницька та Рівненська області
Третій інспекційний відділ (м. Дніпропетровськ)	Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області
Четвертий інспекційний відділ (м. Одеса)	Одеська, Херсонська та Миколаївська області
П'ятий інспекційний відділ (м. Львів)	Львівська, Закарпатська та Волинська області
Шостий інспекційний відділ (м. Харків)	Харківська, Полтавська та Сумська області
Сьомий інспекційний відділ (м. Донецьк)	Донецька та Луганська області
Перший інспекційний сектор (м. Сімферополь)	Автономна Республіка Крим та м. Севастополь

* Складено автором на основі: [314, с. 106].

До реорганізації існувало 8 секторів та відділів Держфінпослуг, що здійснюють контроль регіональних страхових ринків, проте лише 7 з них були створені та затверджені відповідним положенням Держфінпослуг [333]. Контроль за ринками НФП м. Києва, Київської, Житомирської, Черкаської та Чернігівської областей здійснювалося першим інспекційним відділом, що входив до центрального апарату наглядового органу [314, с. 109].

В той же час в структурі Держфінпослуг України створено спеціальний департамент, функціями якого була координація робіт із запровадження тимчасових адміністрацій, вдосконалення механізмів злиття та поглинання фінансових установ, з метою поновлення платоспроможності та виконання взятих на себе зобов'язань, забезпечення інтересів споживачів небанківських послуг (департамент

тимчасового адміністрування фінансово-кредитних установ). Це антикризовий департамент, під управління якого передавалися НФУ, що потребують відновлення платоспроможності, зміни системи управління. В проблемних випадках департамент надавав рекомендації комісії про введення тимчасових адміністрацій. Окрім того, департамент відповідав за: підготовку тимчасових адміністраторів, взаємодію з ними; аналіз платоспроможності НФУ; можливі напрями рекапіталізації, можливої санації НФУ. Враховуючи позицію НБУ про відмову у підтримці ринків НФУ за рахунок коштів держави, для подолання негативних наслідків фінансової кризи рекапіталізація НФУ повинна здійснюватися за рахунок джерел власників, акціонерів. Тому до обов'язків департаменту входила робота з акціонерами та потенційними інвесторами.

Створення департаменту стандартів регулювання та нагляду за НФУ мало на меті введення сучасних світових стандартів регулювання на ринках НФП України. Основна задача регулювання вбачалася у переході на МСФЗ для чого було створено відділ стандартів бухгалтерського обліку.

Метою створення департаменту пруденційного нагляду була обробка звітності та контроль за [327]: рівнем статутного капіталу, якості резервів та активів СК, їх платоспроможністю, максимальним розміром прийнятого на страхування ризику, надійністю перестраховиків; достатнім рівнем платоспроможності, якості активів (структури в розрізі продуктивних та непродуктивних), рівня капіталу, правильності формування резерву забезпечення покриття позичок, системи управління у КС; достатності власного капіталу адміністратора НПФ, диверсифікації та якості активів, дотримання правильності розрахунку чистої вартості активів НПФ тощо. Перехід до пруденційного нагляду здійснювався шляхом прийняття відповідного Розпорядження Держфінпослуг [327]. Пруденційний нагляд є такою системою нагляду, при якій основні акценти органу нагляду приділяються систематичному проведенню комплексної оцінки фінансового стану, результатів діяльності та якості керівництва небанківських фінансових установ. Перехід до пруденційного регулювання до 2008 року було закладено ще в нормативних документах Держфінпослуг [336]. Затримка переходу на новий рівень регулювання пояснюється фінансово-економічною кризою 2008 р.

В новій структурі НФУ підпадала під одночасний нагляд кількох підрозділів органу регулювання: департаменту реєстрації, ліцензування та дозвільних процедур, пруденційного нагляду, інспекційного департаменту, що підвищило ефективність та прозорість нагляду і мінімізувало зловживання працівниками.

Такий перехід сприяв об'єктивно оцінювати активи, резерви НФУ, і т.ч. правильно визначати їх платоспроможність. Це, в свою чергу, дало можливість переходу Комісії на вищий рівень регулювання.

Негативним моментом даного етапу є посилення недовіри учасників ринку фінансових послуг до керівництва Держфінпослуг, й таким чином, до самого державного органу регулювання. Особливого розголосу набула Резолюція професійних об'єднань небанківських фінансових установ про недовіру Голові Держфінпослуг В.О. Волзі [317], прийнята Українською федерацією забезпечення, Національною асоціацією кредитних спілок України та Всеукраїнською асоціацією ломбардів. У Резолюції представники професійних об'єднань небанківських фінансових установ відзначали, що Держфінпослуг (Голова – В.О. Волга) та окремі посадові особи Комісії у своїй діяльності замість системної роботи з оздоровлення ринків та їх розвитку спрямовували обмежені державні ресурси на організацію системного адміністративного тиску на небанківські фінансові установи, керуючись іншими критеріями, ніж вимоги законів України, усталена міжнародна практика, відповідальність перед суспільством.

Голова проголошував публічні заяви, що не в повній мірі відповідали дійсності: відсутність в Державному реєстрі фінансових установ значної частини відокремлених підрозділів НФУ та позбавлення ліцензій та виключення таких установ з реєстру. Такі дії не сприяли співпраці між органом державного регулювання та професійними учасниками, знижували рівень довіри до ринків НФУ, дезорієнтували населення, підвищували ризики у діяльності фінансових установ та збільшували загрози невиконання ними своїх зобов'язань. Протягом II-го та III-го кварталу 2010 р. з Державного реєстру працівниками Комісії було виключено більше тисячі відокремлених підрозділів, правомірність чого піддавалося сумніву.

Характерними особливостями функціонування Держфінпослуг на ринках НФП були наступні [317]:

- істотно ускладнилися реєстраційні, ліцензійні та дозвільні процедури, створювалися штучні перепони затримки проходження НФУ цих процедур (якщо до квітня 2010 року внесення змін до відокремлених підрозділів ломбардів тривало до двох тижнів, то в період керівництва В. Волги цей строк складав 3-4 місяці);

- діяльність кредитних спілок в сегменті мікрокредитування було пригальмованою через зростання кількості відмов про прийняття документів та повернення їх на доопрацювання співробітниками Держфінпослуг від 3-ох до 6-ти разів більшості КС. Незважаючи на системні проблеми в системі кредитної кооперації розроблений

Держфінпослуг проект Концепції розвитку кредитної кооперації приховувався та не обговорювався серед широкого загалу, що посилювало негативні очікування та непевність на ринку;

- перебиралися Держфінпослуг функції судових та інших органів, шляхом неправомірного встановлення юридичних фактів, втручання в договірні правовідносини, тлумачення на власний розсуд умов договорів, ігнорування рішень судів, що прийняті у аналогічних випадках. Це стосувалося, зокрема, ринку страхових послуг, на якому посадові особи Держфінпослуг зобов'язували здійснювати страхові відшкодування у сумнівних випадках, що сприяло вимиванню страхових резервів, створенню основ корупції і зловживань через примушення страховиків сплатити страхові відшкодування конкретним особам;

- відсутність узагальнення практики застосування заходів впливу та дозвільних процедур, що робило діяльність Держфінпослуг непрозорою, надавало можливості в подібних випадках приймати різні, інколи навіть протилежні за своєю суттю рішення, що призводило до створення штучного інформаційного вакууму, невизначеності, не прогнозованості дій Регулятора;

- приховування від учасників ринків та суспільства інформації про стан ринків НФП, нав'язування послуг дочірнього підприємства Держфінпослуг «Інформаційно-технологічного центру» щодо розміщення фінансовими установами замовлень на виготовлення бланків, голограм, спеціальних знаків, примус страховиків до проходження додаткового аудиту звітності страховиків за 2009 рік.

Об'єднання небанківських фінансових установ вбачали суттєву загрозу для подальшого існування та розвитку ринків фінансових послуг в тому, що Держфінпослуг, володіючи значними повноваженнями відповідно до законодавства, не забезпечивши прозорих та передбачуваних процедур та критеріїв їх застосування, привласнивши собі додатково не передбачені законодавством повноваження та ігноруючи вимоги законодавства, рішення судів, здобув необмежену владу над ринком та використовує її всупереч завданням, покладеним на Регулятор.

Затримання Голови органу нагляду при отриманні хабара в розмірі 500 тис. дол. США та одного з його заступників та помічника Голови у посередництві корупційного діяння було результатом цього конфлікту. Як наслідок, Голову Держфінпослуг Волгу В.О. було звільнено Указом Президента України за порушення присяги державного службовця, що певним чином стабілізувало напружені відносини між професійними учасниками ринку фінансових послуг

України та Держфінпослуг. Можна констатувати, що основна мета реформи Держфінпослуг у 2010-2011 рр. році щодо подолання корупції не була досягнутою.

Наведені вище негативні факти призвели до повного перетворення Держфінпослуг у якісно новий регулятор. 2011 р. відбулася зміна назви та статус Регулятора через проведення Адміністративної реформи. Указом Президента України № 1069/2011 від 23.11.2011 р. було ліквідовано Держфінпослуг [382], а Указом Президента України №1070/2011 від 23.11.2011 р. [383] було створено Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг). В той же час було здійснено зворотній перехід до секторальної структури організації нагляду замість уведеної у 2009-2010 рр. функціональної структури, що і було відмічено у відповідному нормативно-правовому документі [126].

Слід зазначити, що ліквідація Держфінпослуг України здійснилася без правонаступництва, тобто, Нацкомфінпослуг не правонаступник Держфінпослуг, адже перший не створено шляхом реорганізації останнього. Це призвело до того, що вся документація, що містилася на паперовому носії та електронних носіях було передана в архів. У зв'язку з цим, для учасників ринку та зовнішніх користувачів інформації не є доступною публічна інформація діяльності Держфінпослуг. Процес формування нової структури Нацкомфінпослуг був достатньо довготривалим. Адже кінець 2011 р. та весь 2012 рік проводилася ліквідація Держфінпослуг і створення структури Нацкомфінпослуг. Останню було внесено до ЄДРПОУ 20.02.2012 р. [122].

Такий шлях зміни статусу регулятора ринку генерував ряд проблем в його роботі. Ці проблеми класифіковано К. Чаплигінін [410] наступним чином: кадрового характеру; матеріально-технічного забезпечення; законодавчого та нормативно-правове забезпечення; документального забезпечення.

Щодо проблем кадрового забезпечення роботи Нацкомфінпослуг відмічається невідповідність граничної та фактичної чисельності органу, адже у 2012 році в Нацкомфінпослуг офіційно працювало 144 працівники, що складало 49 % від граничної чисельності [410, с. 308].

Основною проблемою, яка виникла з приводу формування апарату Нацкомфінпослуг, став нормативний акт [386] щодо спеціальної перевірки осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування [410, с. 309].

Таким чином, внаслідок ліквідації Держфінпослуг та створення Нацкомфінпослуг склалися складнощі з працевлаштуванням осіб – працівники ліквідованого Держфінпослуг вичікували три-чотири місяці на формування всього комплексу необхідних документів, щоб їх можна було призначити на посади в Нацкомфінпослуг.

Іншою проблемою проведення реорганізації було питання законодавчого та нормативно-правового забезпечення діяльності Нацкомфінпослуг. Це було пов'язано з тим, що з 2003 року Держфінпослуг розробив ряд нормативних документів, якими керувався і керуються донині учасники ринків НФП. Нормотворча діяльність Держфінпослуг стосувалась майже всіх сфер діяльності ринків небанківських фінансових установ. Таким чином, новостворений орган повинен був перевидавати ці документи.

Ліквідація Держфінпослуг потребувала одночасно і передачу справ до Державного архіву. Нацкомфінпослуг не є правонаступником Держфінпослуг [133], що унеможливило прийняття документів щодо діяльності фінансових установ, які знаходилися в Держфінпослуг. У зв'язку з чим виникали складнощі подальшого ведення Державного реєстру фінансових установ, щодо справ дозвільного характеру фінансових установ, які отримували ліцензії, матеріалів перевірок проведених Держфінпослуг за останні роки [410, с. 311].

Слід зазначити, що питання правонаступництва Нацкомфінпослуг в юридичній площині було доволі неоднозначним. Хоча в Указі Президента [383] не зазначено правонаступництво Нацкомфінпослуг, а сам орган регулювання акцентував увагу на відсутності правонаступництва, однак рішення Запорізького окружного апеляційного суду свідчить про протилежне [392]. Колегія судів, після комплексного дослідження нормативно-правової бази функціонування регулятора дійшла висновку, що повноваження та функції здійснювані Держфінпослуг як спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг, після набуття повноважень Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, здійснюються Нацкомфінпослуг. Тобто, за приписами наведених нормативно-правових актів Нацкомфінпослуг є правонаступником Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України (Держфінпослуг).

В цілому, нормативно-правова неоднозначність перетворень функцій, назви та статусу органу регулювання негативно вплинула на діяльність ринків небанківських фінансових послуг. Особливої складності на даний час є отримання статистичної (публічної) інформації про діяльність Держфінпослуг за 2003-2011 рр., особливо за

2011 р. Це підтверджує відсутність річного звіту Держфінпослуг за 2011 р. та іншої інформації на сайті органу. Водночас, порівняння інформаційна насиченість сайту Нацкомфінпослуг (www.nfp.gov.ua) суттєво відстає від насиченості сайту Держфінпослуг (www.dfp.gov.ua), незважаючи на те, що частина річних звітів відповідних ринків небанківських фінансових послуг 2003-2011 рр. викладена на сайт. Однак суттєва частина інформації (про діяльність структурних підрозділів страховиків, звіт про доходи та витрати страховика в розрізі регіонів тощо) не доступна, у зв'язку з архівацією та закриттям періоду 2003-2011 рр. в інформаційній базі Нацкомфінпослуг.

Діяльність Нацкомфінпослуг здійснюється в умовах бюджетних обмежень, що не дозволяє подолати слабку технологічну забезпеченість, посилювати кадровий потенціал, чи навіть зберегти його. Це в свою чергу негативно впливає на ефективне регулювання та нагляд за ринком небанківських фінансових послуг.

Складним періодом функціонування Нацкомфінпослуг був 2014 р. та початок 2015 р. Адже саме в період з листопада 2014 року Комісія не здійснювала повноцінно свою діяльність через відсутність голови та її членів. Незважаючи на призначення в.о. Голови, частина членів комісії була звільнена за власним бажанням, частина членів підпала під дію Закону «Про очищення влади» [91] (тобто, «люстрована»). Таким чином, замість 5 членів колегіального органу лишився лише один, що призвело до відсутності кворуму на засідання. Саме тому й засідання не проводилися до лютого 2015 року. З листопада 2014 р. Нацкомфінпослуг не видавала ліцензій, не проводила інших дозвільних процедур, не реєструвала нові фінансові установи, не оприлюднювала проектів нормативних актів. Через таку бездіяльність робота деяких НФУ була ускладнена або зупинена.

В таких складних умовах функціонування регулятора діяла особлива практика отримання додаткових «бонусів» (хабарів), що за твердженням професійних учасників ринку НФП працювала достатньо ефективно на протязі 2012-2014 рр. Наприклад, для отримання кредитною спілкою ліцензії на залучення вкладів на депозитні рахунки, вона повинна подати понад 20 документів. Серед великої кількості документів чиновник завжди зміг углядіти наявність певних недоліків чи положень з неоднозначним трактуванням. Якщо було знайдено зауваження, то можливим було залишення документів без розгляду чи приймання рішення про відмову у видачі ліцензії. Звичай, другий варіант тягне за собою додаткові витрати, адже при повторній подачі документів необхідно знову оплатити ліцензійний збір.

Посилаючись на доволі обмежений кадровий потенціал регулятора, фінансовій установі ніхто оперативного не повідомляв про виявлені недоліки. Установа отримувала лист із зауваженнями лише за 30 днів і повинна була знову готувати документи. Повторний вияв порушень повторював описану вище процедуру. Тобто такий процес триває довго і ставить під ризик діяльність всієї фінансової установи.

Через деякий час з керівником фінансової установи зв'язувалась особа, яка повідомляла про існування проблем з отриманням ліцензії та пропонувала варіант її вирішення шляхом залучення фінансовою установою сторонніх організацій, що пропонували псевдоконсультаційні послуги. Псевдоконсультаційними ці послуги є в силу того, що, де-факто, ніяких консультацій між сторонами не відбувається. Адже, якщо небанківська фінансова установа погоджувалася на оплату вартості консультаційних послуг, то їй висилали електронною поштою зразки документів. Фінансова установа заповнювала у вислані форми тільки свої реквізити. Чиновники проглядали такі документи неофіційно, тобто не на засіданнях Комісії, і робили певні зауваження. Після того, як страхова компанія, кредитна спілка чи ломбард усунули виявлені недоліки, документи подавалися до регулятора офіційно. Рішення про видачу ліцензії приймалося доволі швидко і позитивно. З точки зору дотримання законодавства така схема не містила явних недоліків. Така практика містила достатню кількість ризиків для розвитку ринків НФП, адже будь-яка НФУ змогла знайти необхідну суму коштів для отримання таких псевдоконсультацій, і ніхто в органі нагляду реальною відповідність фінансової установи ліцензійним умовам не перевіряв. Такий підхід містить загрозу неплатоспроможності страховиків, кредитних кооперативів, недержавних пенсійних фондів.

Незважаючи на повне оновлення керівного складу органу нагляду, корупційні діяння частини працівників попереднього складу органу регулювання продовжували негативно діяти на довіру учасників ринків. Адже у лютому 2015 р. було затримано на хабарі директора департаменту в розмірі 60 тис. грн. [349] за сприяння в отриманні ліцензії на проведення страхової діяльності [66]. Наведені вище проблеми вимагали кардинальних змін підходів у регулюванні. Саме тому у 2015 році активізувалися реформістські тенденції в Україні, з чого не є виключенням і державне регулювання ринків небанківських фінансових послуг. Прийняття Стратегії реформування державного регулювання ринків НФП на 2015-2020 рр. [335]. У табл. 2.10 виділено, узагальнено та охарактеризовано етапи розвитку державного регулювання на НФП України з моменту проголошення Незалежності.

Таблиця 2.10

Органи державного регулювання ринків НФП на різних етапах його розвитку*

№ з/п	Етап (періодизація)	Орган державної влади та роки функ.	Характеристика регулювання на ринку небанківських фінансових послуг
1	2	3	4
1	Етап нерегульованості (1991-1993 рр.)	Центральна державна структура відсутня	Відбувається спонтанний розвиток галузі, що здійснюється на фоні повного розриву економічних зв'язків, зростає недовіра населення до фінансової галузі в силу неповернення вкладів в колишньому Сбербанку СРСР та відмови від зобов'язань Держстраху СРСР за страховими полісами зі страхування життя. Відбувається перейменування Укрдержстраху на АТ «Оранта» і перехід на ринкові умови господарювання. Поява перших недержавних страховиків у формі кооперативів. Активізувалася комерційна, в т.ч. інвестиційна, діяльність страховиків. Прийняття «Тимчасового положення про кредитні спілки в Україні», що заклало основи відродження кредитних кооперативів в Україні. Прийнято Декрет КМУ «Про страхування» в якому зазначено мінімальні вимоги до формування статутного капіталу. Поява першої саморегулювальної організації страхового ринку – ЛСОУ у 1992 р.
2	Початковий етап перманентної урегульованості (1993-2003 рр.)	Центральна державна структура відсутня. Діяльність страховиків регулює Укрстрахнагляд (1993-1999), Департамент фінансових установ та ринків Мінфіну (1999-2003). Інституційне регулювання діяльності кредитних спілок здійснює НАКСУ	Поява першої саморегулювальної організації системи кредитної кооперації – НАКСУ (1994 р.). Здійснюється систематична фінансово-економічна оцінка діяльності членів-НАКСУ. Прийнято Закон України «Про страхування» (1996 р.) в якому збільшено вимоги до статутного капіталу страховиків з диференціацією видів страхування, відбувається істотне скорочення страховиків за рахунок скорочення недобросовісних учасників та тих, що не були в змозі докапіталізуватися. До кінця 1997 р. здійснено перереєстрацію усіх страхових підприємств. Здійснюється активне впровадження «Зеленої картки» іноземних страховиків на території України. Відбувається масове банкрутство псевдоспілок та недержавних пенсійних фондів, що здійснювали діяльність у формі трастових компаній. Вперше в історії України розроблено та прийнято Програму розвитку вітчизняного страхового ринку на період 1998-2000 рр. Прийнято Закон України «Про страхування» у новій редакції (2001 р.). Затверджено Програму розвитку страхового ринку на період 2001-2004 рр.

1	2	3	4
3	Етап турбулентного впливу а розвиток ринків в умовах глобалізації (2003-2011 рр.)	Держфінпослуг України (2003-2011 рр.)	Створення центрального орган державної влади – Держфінпослуг України. Побудовано функціональну структуру органу та територіальних управлінь. Здійснено перереєстрації усіх НФУ. Створення єдиного Державного реєстру фінансових установ України, прийняття базового законодавства щодо ліцензування кредитних спілок, інших кредитних установ, страхових компаній, НПФ тощо. Внесення до Державного реєстру відокремлених структурних підрозділів небанківських фінансових установ, створено форми звітності відокремлених структурних підрозділів фінансових установ. Впроваджені перші критерії та нормативи діяльності НФУ. Активізація діяльності з відмиванням коштів, отриманих злочинним шляхом. Посилення вимог до статутного капіталу страховиків. Приєднання Держфінпослуг до Міжнародної асоціації нагляду за страховою діяльністю (IAIS), активізація інформаційної діяльності у ЗМІ про дії регулятора та ринок в цілому. Корупційні скандали навколо керівництва органу у 2011 році. Вперше прийнято Концепцію, що стосувалася розвитку вітчизняного кредитного кооперування (2006 р.). Постійна зміна правових основ призначення Голови та членів Держфінпослуг: з 2003-2005 р. - прерогатива Президента; 2005-2010 – прерогатива КМУ; з 2010 р. – прерогатива Президента. Масова ліквідація неплатоспроможних кредитних спілок та страхових компаній. Поява скандальних повідомлень високо посадовців щодо непрозорості на неправомірності діяльності фінансових установ. Створення тимчасової слідчої комісії ВРУ щодо дослідження кризових явищ на ринках НФП. Посилення інспекційної та контрольно-ревізійної діяльності Держфінпослуг.
4	Новітній етап (2012- на даний час)	Нацкомфінпослуг (з 2012 р.)	Ліквідація Держфінпослуг та створення Нацкомфінпослуг. Перехід страховиків на змішану систему нарахування та сплати податку на прибуток (у 2015 р.), введення обов’язковості сплати податку на прибуток кредитними спілками (до середини 2015 р.). Створення сервісного центру обслуговування учасників ринків фінансових послуг. Реформування державного регулювання ринків НФП шляхом прийняття Концепції реформування її державного регулювання. Прийняття Концепції розвитку фінансового ринку до 2020 р. Неоднозначність правових основ призначення Голови та членів Нацкомфінпослуг внаслідок повернення норм Конституції 2005 р.

* Складено та узагальнено автором.

Характеризуючи етапи розвитку ринків НФП виділено чотири етапи, виділення яких пов'язано з функціонуванням державного регулювання та його результатами на функціонування НФУ. Початковий (перший) етап розвитку ринків НФП характеризувався відсутністю центрального органу державної влади, становленням перших законодавчих норм на окремих ринках НФП (в більшості на страховому ринку), неможливість оцінки навіть приблизних величин обсягу ринків НФП, кількості НФУ та їх учасників.

На другому етапі (початковому етапі перманентної урегульованості) відбувалося становлення першого органу державного регулювання досліджуваних ринків – на страховому ринку, функціонування якого було пов'язаним з постійною зміною функцій та підпорядкованості. На ринку кредитного кооперування започаткувалися основи інституційного регулювання в умовах відсутності державного регулювання. Частка операцій, здійснених НФУ, складала не більше 1,3% ВВП.

Третій етап розвитку ринків НФП характеризувався функціонування єдиного органу державного регулювання за ринками НФП, формуванням єдиної політики держави на ринках НФП, посиленням впливу глобальних чинників на їх розвиток внаслідок вступу України до СОТ, зростанням конкуренції між провайдерами послуг та зниженням концентрації ринків НФП. Цьому періоду характерне поступове зростання частки послуг НФУ у ВВП держави з 3,6% у 2003 р. до 6,4% 2009 р. і подальшим його скороченням внаслідок негативного впливу світової фінансової кризи.

Новітній (четвертий) етап розвитку ринків НФП характеризується якісно нового підходу органу державного регулювання в роботі з професійними учасниками ринків, їх об'єднаннями та захисті прав споживачів НФП чому сприяє реформування державного регулювання піднаглядних ринків, що зачіпає такі напрямки як дерегуляція на ринках небанківських фінансових послуг та спрощення регуляторного середовища; удосконалення діяльності регулятора та підвищення ефективності державного нагляду; захист інтересів споживачів фінансових послуг та відновлення довіри до ринків небанківських фінансових послуг; регуляторний вплив на розвиток ринків небанківських фінансових послуг. Створення сервісного центру з приймання громадян є додатковим свідченням наближення органу до вирішення нагальних потреб споживачів НФП.

Державне регулювання ринків НФП з моменту проголошення Незалежності пройшло еволюційний розвиток від повної відсутності

регулювання до становлення та функціонування окремого незалежного органу виконавчої влади, якому на даний час притаманне докорінна трансформація структури управління та посилення державно-приватного партнерства.

2.4. Альтернативні способи впливу на функціонування ринків небанківських фінансових послуг

Останніми десятиліттями зросла кількість досліджень в сфері пошуку альтернатив державному регулюванню в світі. Причини цього пояснюються по-різному. Основний аргумент на користь пошуку альтернатив державному регулюванню пояснюється появою сумніву всеохопленості та ефективності побудованої системи державного регулювання другої половини ХХ століття, необхідністю покращення якості державного регулювання, необхідності кращих механізмів контролю та нагляду, пошуком новітніх методів вирішення неспроможності держави вирішити новітні проблеми та виклики, що постали перед нею. Дослідження [444], проведені у посткризовому періоді (після 2008 року) акцентують увагу на недоліках та необхідності посилення державного регулювання. Автори [444] звертають увагу на тому, що одночасна дія різних способів регулювання присутня останніми століттями, вага кожного з них час від часу змінювалася, і альтернативні методи регулювання часто доповнюють один одного.

Вважається, що в сучасних умовах діяльність учасників економічних відносин регулює держава, різною мірою впливаючи на них часто в поєднанні з інституційним регулюванням (співрегулюванням, метарегулюванням) та саморегулюванням.

Існує широке коло комбінації державного регулювання та саморегулювання як протилежних підходів для досягнення визначених цілей регулювання. У дослідженнях [450; 444; 484] найбільше займаються можливостями само- та співрегулювання у питаннях повноти розкриття інформації, функціонування ринкового механізму. Через можливу появу ринкових дисбалансів прихильникам регулюванням визначають, чи такий вплив матиме більше позитивних наслідків, аніж негативних, які будуть присутні існування ринкових дисбалансів. Якщо переваг буде менше, то не слід реалізувати регулюючий вплив на ринках. При виборі альтернатив регулюванню одним із способів є державне регулювання, поле дії якого формується шляхом створення відповідної законодавчої бази, а також створюється відповідний орган, що забезпечує нагляд та контроль за додержанням законодавства. Досягнення визначених цілей може здійснюватися на

основі ринкових стимуляторів, проведення просвітницької діяльності, або довірити його механізму саморегулювання чи створити умови для функціонування органів інституційного регулювання.

Переважає більшість наукових досліджень, присвячених цьому питанню, розглядають класифікацію державного регулювання в залежності від ступеня його інтенсивності, що достатньо складно визначити. Це пов'язано з тим, що на даний час відбувається постійний процес зміни регулятивних процесів, вирішення неоднотипних проблем вимагають формування різних підходів у регулюванні, переважна більшість яких є комбінацією сукупності різних інструментів [453].

Новітнім напрямом пошуку ефективного співвідношення державного та саморегулювання є пошук «золотої середини» між ними. Науковці К. Коліанес та Е. Мендельсон [453] поряд із саморегулюванням та державним регулюванням виділяють співрегулювання, як певний симбіоз попередніх двох протилежних за змістом форм регулювання. На їх думку таку змішану форму регулювання слід називати співрегулюванням (co-regulation), яка ще називається метарегулюванням [453].

Саморегулювання передбачає виконання таких умов, що декларуються самим виконавцем (суб'єктом регулювання), і наслідки їх невиконання несе він сам. Тобто, при цій формі регулювання суб'єкт та об'єкт регулювання тісно пов'язані між собою. Водночас, при співрегулюванні активізатором процесу регулювання є третя (зовнішня) сторона, причому інші етапи процесу регулювання можуть бути з тими, що відбуваються при саморегулюванні. У зв'язку з цим, ця форма отримала назву «вимушеного» регулювання, і таким чином, робиться акцент на тому, що суб'єкт регулювання також регулюється.

На думку К. Коліанес та Е. Мендельсон [453] вибір між саморегулюванням та співрегулюванням може відбуватися тоді, якщо за їх допомогою може бути досягнуто отримання необхідної для регулювання інформації. Така ситуація може виникати у сферах, що динамічно розвиваються та змінюються чи у випадках ускладненості регулюючих процесів. Існують випадки, коли державне регулювання не ідентифікує проблему, або не здатне повністю оцінити всю її повноту та наслідки. Суб'єктам регулювання слід знати глибину та вагу проблеми, що постала, наслідки її невирішення, імовірність її настання. Труднощі оцінки наведених вище параметрів проблеми схиляють до саморегулювання при виборі альтернативних державному форм регулювання. На практиці грає роль те, чи в умовах саморегулювання (співрегулювання) об'єкту регулювання вдається обрати напрям, що

більшою мірою відстоює спільні, аніж особисті інтереси піднаглядних установ [453].

Основні принципи нових форм регулювання (саморегулювання та співрегулювання) були закладені у Білій книзі [533] та у наступних галузевих рекомендаціях. В цьому документі [533] було вперше зроблено намагання визначити категорії само- та співрегулювання. Під саморегулювання розуміють такі можливості учасників економічних відносин, учасників недержавної форми власності, об'єднань учасників ринку, при яких здійснюється розробка рекомендацій, керівних вказівок, в першу чергу маючи на увазі розробку етичних кодексів чи галузевих угод [491]. При впровадженні співрегулювання законодавчий орган влади наділяє учасників економічних відносин, недержавних установ, об'єднань частиною повноважень [491].

Дослідження [496], спрямовані на встановлення зв'язку між правовими традиціями та забезпеченням конкурентного середовища, встановили, що відмінності у правових традиціях відображаються і у системі інституційного та правового забезпечення конкурентного законодавства цих країн. Дослідники Р. Ла Порта, Ф. Лопес де Сіланес та А. Шлейфер доводять [495], що основні відмінності у законотворчості та підходах до регулювання у різних країнах пояснюються відмінностями правових систем цих країн.

Науковці І. Бартл та П. Ваш [444] досліджуючи розвиток саморегулювання та співрегулювання у Великобританії дійшли висновку, що на даний час існують різні підходи до регулювання на ринках фінансових послуг. Саморегулювання було регламентоване рядом законодавчих норм господарського права [455], у яких містилося тільки рамкове законодавство, і законодавець покладався на співпрацю, консенсусний підхід і колективний нагляд за дотриманням норм та правил. В цьому випадку вперше фіксується співрегулювання, що лягло в основу британського регулювання II-ої половини XX ст. [444].

Не зважаючи на те, що цьому періоду характерний процес дерегуляції у багатьох галузях економіки, в той же час спостерігалися тенденції і до посилення державного регулювання. Приватизаційні процеси 80-90-х рр. у галузях суспільних послуг призвели до створення більш жорсткої інституційної системи державного регулювання, в тому числі і на ринків фінансових послуг, де прийняття відповідного закону у 2000 році [471] змінило існуючу систему саморегулювання, внаслідок чого відбулося злиття дев'яти саморегулювальних організацій у єдиний державний регулятор. І. Бартл та П. Ваш [444] серед причин зниження рівня саморегулювання відмічають зниження довіри та неспроможність до пристосування, посилення тенденцій до обмеження ризиків, що в

поєднанні з частою появою бізнес-скандалів та зловживанням фінансовими установами своїм ринковим становищем призвело до впровадження більш істотного регулювання. Внаслідок глобалізації у регулюванні на міжнародному рівні відбувалися і протилежні процеси. У міжнародній діяльності професійні учасники відносили витребували нові форми регулювання, що увібрали в себе як саморегулівні, так і співрегулівні елементи.

У другій половині 90-х рр. ХХ ст. постала потреба у переоцінці різних форм регулювання, вдосконаленні законодавчого забезпечення, що в певних моментах призвело до істотного розмноження різного роду професійних об'єднань, комісій чи інститутів. ОЕСР з метою покращення існуючого стану регулювання проводило ряд наукових заходів, конференцій, круглих столів, симпозіумів з метою наукового супроводу реформи регулювання [505; 507-512]. У Великобританії дорадчий орган уряду (Better Regulation Task Force (BRTF)) розробив ряд рекомендацій, що послуговували покращенню якості регулювання, через зниження прямої участі держави, а також шляхом частішого застосування методів саморегулювання, що сприяло переоцінці ролі останнього [447-450].

Цей дорадчий орган у 2006-2008 мав розширені повноваження і діяв під назвою Better Regulation Commission. Намагання покращення процесу регулювання відобразилося і на законодавчому забезпеченні наглядових органів. Господарське законодавство [465] вносячи зміни у роботу Антимонопольного комітету Великобританії (Office of Fair Trading, OFT) акцентувало особливу увагу на важливості та поширенні етичного кодексу як одним із інструментів саморегулювання, що визначено самим OFT.

У 2005 р. уряд Великобританії створило Установу з координації процесів регулювання. Установа підпорядкована Міністерству економіки, функцією є двояка оцінка прийнятих Урядом рішень. По-перше, чи існує альтернативна заміна державному регулюванню, що здійснюватиме аналогічний державному регулюванню ефект. Якщо не існує, то впровадження може бути допущено при умови зниження вже існуючого тягаря, чи є прямим результатом дерегуляції [451]. Цьому сприяє принцип, згідно якого впровадження кожної наступної норми повинно тягнути за собою відміну існуючої, і в цьому випадку необхідно попередньо передбачити строк завершення дії відповідної регулятивної норми [445; 446]. Новизною є те, що окрім існуючих альтернативних підходів до регулювання особливий акцент робиться на біхейвористичних дослідженнях [459].

Окрім Великобританії, істотні кроки до широкого впровадження саморегулювання здійснюється і урядом Австралії. Для захисту прав споживачів та регулювання ринків фінансових послуг міністр однойменного міністерства у 1999 р. створив дорадчу раду під назвою Taskforce Industry Self-regulation (TIS). Річні звіти Ради, опубліковані у 2000-х роках досліджували випадки, коли саморегулювання є найбільш та найменш ефективною формою регулювання [526]. Прийнятий у 2010 р. Закон «Про забезпечення конкуренції» важливу роль приділив Етичному кодексу як інструменту саморегулювання. Виконання норм законодавства досягалося також завдяки роботі Антимонопольного Комітету, що намагалося за допомогою розробки правил проведення саморегулювання сприяти роботі професійних учасників ринку [434]. Створення ефективних систем регулювання було забезпечене регулярними публікаціями, присвяченими аналізу впливу регулювання. Більш ґрунтовна оцінка якості регулювання сприяла прозорості процесу регулювання, дозволила чіткіше аналізувати застосовані інституційні заходи [530].

Розпочатий у США у 70-х рр. XX ст. процес оцінки впливу регулювання все активніше поширився у 80-х рр. і в інших країнах, що призвело до включення у рекомендації ОЕСР здійснення оцінки регуляторного впливу, що пізніше було впроваджену у практику ЄС [506]. Одним із критеріїв оцінки регуляторного впливу є визначення можливості впровадження альтернативних форм регулювання. Згідно проведених ОЕСР у 2008 р. досліджень у кожній із 31 країн-членів ОЕСР обов'язковим критерієм було врахування існування альтернативних форм регулювання, у дев'яти не було вимоги подачі письмового роз'яснення, у 14 країнах вимагалася оцінка хоча б однієї альтернативи, а у 8 – хоча б однієї [509]. Більш конкретні результати досліджень зазначені у табл. 2.11.

У 64,5% досліджених країн передбачено обов'язкове дослідження альтернативних способів регулювання при впровадженні новітнього регулювання на ринках НФП, причому у 25,8% з яких таке впровадження повинно стосуватися кількох способів. У 21 з 31 досліджуваної країни (67,7%) існують керівні вказівки про використання альтернативних інструментів регулювання ринків фінансових послуг, причому у всіх із них передбачене застосування економічних стимуляторів при їх впровадженні. Інституційне регулювання передбачене в меншій мірі – у 58,1% країн-членів ОЕСР.

Таблиця 2.11

Альтернативні форми регулювання на ринках фінансових послуг у країнах ОЕСР*

№	Країна	Оцінка альтернативних інструментів регулювання			Керівні вказівки про використання альтернативних інструментів регулювання						
		Передбачено дослідження альтернативних інструментів регулювання при впровадженні новітнього регулювання	Подача у письмовій формі	Подане у письмовій формі дослідження повинно стосуватися декількох альтернативних форм	Існують Керівні вказівки	Тематичні напрямки					
						Регулювання спрямоване на досягнення загальної результативності	Регулювання управлінського процесу	Співрегулювання	Застосування економічних стимуляторів	Квазі-регулюючі вказівки	Самостійно взяті зобов'язання
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Австралія	завжди	так	так	так	так	так	так	так	так	так
2	Австрія	завжди	так	ні	ні	-	-	-	-	-	-
3	Бельгія	у певних випадках	ні	-	так	так	ні	так	так	ні	так
4	Чехія	завжди	так	-	так	ні	ні	так	так	ні	так
5	Данія	завжди	ні	-	так	так	так	так	так	так	так
6	США	завжди	так	так	так	так	так	так	так	так	так
7	Великобританія	завжди	так	ні	так	так	так	так	так	так	так
8	Фінляндія	завжди	так	так	так	так	так	так	так	так	так
9	Франція	у певних випадках	-	-	так	ні	ні	так	так	ні	так
10	Греція	у певних випадках	так	ні	ні	-	-	-	-	-	-
11	Голландія	завжди	так	ні	так	так	так	так	так	так	так
12	Ірландія	завжди	так	ні	так	так	ні	так	так	так	так

Продовження табл. 2.11

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
13	Ісландія	завжди	так	ні	ні	-	-	-	-	-	-
14	Японія	завжди	так	так	так	ні	ні	так	так	ні	так
15	Канада	завжди	так	ні	так	так	ні	ні	так	ні	так
16	Корея	завжди	так	ні	так	так	так	так	так	так	так
17	Польща	завжди	так	ні	так	так	так	так	так	так	так
18	Люксембург	в деяких випадках	ні	ні	ні	-	-	-	-	-	-
19	Угорщина	в деяких випадках	так	так	ні	-	-	-	-	-	-
20	Мексика	в деяких випадках	так	так	ні	-	-	-	-	-	-
21	Німеччина	завжди	так	ні	так	так	так	так	так	так	так
22	Норвегія	завжди	ні	-	ні	-	-	-	-	-	-
23	Італія	в деяких випадках	-	-	так	ні	ні	так	так	так	так
24	Португалія	в деяких випадках	ні	-	ні	-	-	-	-	-	-
25	Іспанія	в деяких випадках	ні	-	ні	-	-	-	-	-	-
26	Швейцарія	завжди	так	так	так	ні	так	ні	так	так	так
27	Швеція	завжди	так	ні	так	ні	ні	ні	так	так	так
28	Словаччина	в деяких випадках	ні	-	ні	-	-	-	-	-	-
29	Туреччина	в деяких випадках	так	так	так	ні	ні	так	так	так	так
30	Нова Зеландія	завжди	так	ні	так	так	так	так	так	так	так
31	ЄС	завжди	так	ні	так	ні	ні	так	так	ні	так

Складено автором на основі: [529].

У ЄС систематичне відстеження результативності прийнятих регулюючих актів та проведення їх оцінки було впроваджене у 90-х роках ХХ ст. Науковці схиляються до того, що незворотною подією у цьому процесі була поява звіту Манделкерна [497]. Цей звіт узагальнив основні принципи успішного регулювання, акцентував увагу на необхідності врахування альтернативних форм регулювання та важливості проведення регулярних звітів про відстеження регулятивних актів.

Після появи даного звіту здійснили систематизацію річних звітів, присвячених дослідженню питання ефективнішого регулювання, внаслідок чого Європейська Комісія вирішила створити та впровадити інтелігентне регулювання, що охоплює весь процес від формування тексту законодавчих норм, його оцінки та перегляду, і в якому важливе місце займають найбільш зацікавлені сторони. Відбулося також залучення споживачів у процес само- та співрегулювання. Розширення повноти інформації про товари та послуги, посилення безпеки купівлі товарів в умовах стрибкоподібного розвитку електронної комерції підвищили кількість інструментів спів- та саморегулювання у ЄС [462].

Науковці Т. Хуген та Т. Новак [487] узагальнили функціонування само- та співрегулювання у ЄС і дійшли висновку, що найбільша кількість ініціатив з приводу впровадження нових форм регулювання стосувалася внутрішнього ринку ЄС та ринків фінансових послуг, за нею йшла сфера підприємництва та промисловості, третьою – енергетика та транспорт (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Галузевий розподіл спів- та саморегулювання у ЄС у 1990-2007 рр.*

Галузь	Роки									
	1990-1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	1990-2007
Сільське господарство	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Зайнятість, соціальна робота	1	4	1	1	3	-	1	-	-	11
Енергетика, транспорт	6	-	-	3	2	-	2	-	-	13
Підприємництво, промислов.	5	-	3	1	1	4	2	-	1	17
Рибне господарство, морська д-сть	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Охорона здоров'я, захист споживачів	-	-	2	2	1	1	3	1	-	10
Інформаційне суспільство,ЗМІ	1	-	1	-	2	1	-	2	-	7
Внутрішній ринок, ринки фінансових послуг	4	2	3	4	4	6	4	4	2	33
Дослідження	-	1	-	-	-	-	2			3
Державне управління							1	1		2
Всього	17	9	10	11	14	13	15	8	3	105

* Складено на основі: [487, с. 151].

Порівнюючи ці три способи регулювання (табл. 2.13) можна зробити висновок про необхідність застосування всіх трьох способів з метою забезпечення ефективного функціонування ринків НФП, адже кожен з цих способів органічно доповнює один одного.

Таблиця 2.13

Критерії порівняння саморегулювання, інституційного регулювання та державного регулювання на ринках НФП*

Критерії	Способи регулювання		
	Саморегулювання	Інституційне регулювання	Державне регулювання
Об'єкт регулювання	Учасники ринків	Учасники ринків	Учасники ринків
Суб'єкт регулювання	Учасники ринків	СВО чи СРО	Орган(и) державного регулювання
Платність	Безкоштовне	Плата у формі членських внесків	Плата у формі сплати вартості послуг державних органів
Нормативне забезпечення	Може бути відсутнє, власні розпорядження, накази НФП	Розроблені (для СРО - узгоджені з державними органами) правила, норми, обов'язкові до виконання учасниками	Нормативно-правові акти різних рівнів
Наявність санкцій	Немає	Існують: для СВО – виключення, для СРО – виключення (у певних випадках накладення штрафів)	Широкий спектр засобів: накази про усунення, штрафи, позбавлення ліцензій тощо.
Кількість задіяних сторін	Одна	Для СВО-дві, для СРО- три	Декілька
Частота здійснення заходів контролю	Довільно	Згідно встановлених положень та внутрішніх документів	Згідно плану проведення перевірок органом регулювання

* Складено автором.

Тобто, існує необхідність розробки методики та здійснення оцінки впливу способів регулювання на економічну діяльність об'єктів регулювання.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ РЕГУЛЮВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РИНКІВ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

3.1. Система оцінки рівня регулювання ринків небанківських фінансових послуг

Необхідною умовою дослідження впливу держави на розвиток ринків небанківських фінансових послуг є розробка індикаторів та показників, що дозволяють об'єктивно оцінювати діяльність органів державного регулювання.

Розробкою системи оцінки державного регулювання різних сегментів ринків НФП здійснювали Є. Бондаренко [26], А. Хомутенко [407], І. Рекуненко [319], М. Тимчак та Н. Пойда-Носик [314], М. Щербан [20]. Вітчизняний науковець Бондаренко Є. запропонував використати показник рівня активності державного регулювання, який розраховується як середнє геометричне чотирьох показників: темпу росту кількості розроблених та прийнятих нормативно-правових актів, темпу росту виданих ліцензій; темпу росту проведених перевірок; темп росту вжитих заходів впливу за результатами відповідних перевірок. На його думку, активне держрегулювання спостерігається при значенні розрахованого показника, більшого за 1. Такий підхід науковця є доволі обмеженим з точки зору використаного інструментарію (показників). Адже ним не враховано такі важливі показники як кількість анульованих ліцензій, кількість внесених та виключених установ, тощо. Слід відмітити, що науковцем запропоновано розрахунок тільки одного показника, що може характеризувати ефективність контрольної функції Держфінпослуг – ефективність виконання контрольної функції, який розраховується як співвідношення кількості заходів впливу до кількості проведених перевірок. Водночас, науковець не пропонує до використання такі загальноприйняті показники: як показник дієвості заходів впливу (результат відношення кількості заходів впливу до кількості контрольних заходів), показник ефективності вияву порушень (частка суб'єктів перевірки у яких виявлені порушення) тощо.

Інший науковець А. Хомутенко розглядала систему показників, що дозволяли оцінити діяльність Держфінпослуг, Держфінмоніторингу та податкових органів при виконання свої функцій стосовно небанківських неприбуткових установ (КС та НПФ). Автором запропоновано розрахувати коефіцієнт загальної ефективності з метою

оцінки діяльності органів, які здійснюють фінансовий контроль за неприбутковими фінансовими установами України. Однак, проведений аналіз наукового дослідження авторки свідчить про недостатнє практичне застосування запропонованих показників, адже нею було розраховано тільки три із восьми розроблених показників – коефіцієнта дієвості контрольних заходів, коефіцієнта результативності контрольних заходів та коефіцієнта «економічної ефективності». Однак останній показник розрахований тільки для одного року, що не дозволяє об'єктивно оцінити економічну ефективність проведених контрольних заходів державними органами.

Починаючи з 2013 р. Нацкомфінпослуг при затвердженні паспорту бюджетної програми «Керівництво та управління у сфері регулювання ринків фінансових послуг» подає прогностичні показники, в т.ч. і такі, що дозволяють оцінити ефективність діяльності органу регулювання. Структура та зміст цих показників зазначені у Додатку В. Аналіз наведеної інформації дозволяє стверджувати, що запропоновані для розрахунку показники не в повній мірі сприяють оцінці ефективності та якості функціонування Нацкомфінпослуг. Це пов'язано з тим, що: по-перше, перелік запропонованих показників 2015 р. суттєво відрізняється від тих, що використовувалися у 2013 р. (див. Додаток В). Адже, у документах 2015 р. не враховані такі важливі показники, що характеризують поточний стан регульованої сфери як: темпи приросту активів небанківських фінансових установ, темпи приросту щільності страхування, рівень валових виплат тощо. По-друге, запропоновані для розрахунку показники ефективності та якості функціонування Нацкомфінпослуг не дають змогу оцінити вагу фінансування даної бюджетної установи з точки зору функціонування ринків в цілому – не оцінюється ефективність бюджетного фінансування з рефлексією на всі ринки. По-третє, відсутні підходи до визначення якісних показників функціонування Нацкомфінпослуг, на основі яких можна було б оцінити функціонування органу наглядку комплексно, виходячи за межі інспекційної та нормотворчої функцій.

Узагальнений аналіз існуючих підходів до оцінки функціонування Нацкомфінпослуг розміщено в табл. 3.1. Аналіз наукових праць, присвячених розробці методики оцінки державного регулювання на ринках фінансових послуг свідчить про необхідність формування комплексної системи показників, що дозволяють провести всебічну оцінку функціонування Нацкомфінпослуг. Методика оцінки рівня регулювання ринків НФП повинна базуватись на певних принципах, що є базовими. Такими принципами є такі:

Таблиця 3.1

**Переваги та недоліки показників, що використовуються при оцінці державного регулювання
ринків небанківських фінансових послуг***

№ з/п	Автор, джерело	Показники	Позитивні сторони	Негативні
1	2	3	4	5
1.	Бондаренко Є. [26]; Тимчак М. [314]	ефективність виконання контрольної функції – кількість застосованих заходів впливу/кількість проведених перевірок	Дозволяє оцінити дієвість проведених перевірок з точки зору формування заходів впливу	Не враховує «віддачу» від перевірок, тобто суму накладених штрафів та кількість установ, що перевіряються
		Рівень активності державного регулювання – середнє геометричне індєксів темп росту кількості розроблених та прийнятих нормативно-правових актів, темпу росту виданих ліцензій, темпу росту проведених перевірок та темп росту вжитих заходів впливу за результатами відповідних перевірок	Демонетизований показник; розраховується на базі загальнодоступних показників	Обмежена кількість складових показника. Не враховується темп росту кількості проведених засідань, темп росту прийнятих розпоряджень кількості призупинених та відкликаних ліцензій,
2.	Хомутенко А. [407]	коефіцієнт результативності контрольних заходів - кількість виявлених порушень /кількість проведених контрольних заходів	Дозволяє оцінити дієвість проведених перевірок з точки зору формування заходів впливу	Не враховує «віддачу» від перевірок, тобто суму накладених штрафів та кількість установ, що перевіряються
		коефіцієнт дієвості контрольних заходів - кількість застосованих заходів впливу/кількість проведених контрольних заходів	Дозволяє визначенню «продуктивності» проведених контрольних заходів через кількість заходів впливу	Негрошовий вимірник
		коефіцієнт дієвості заходів впливу - кількість усунених порушень/кількість заходів впливу	Сприяє визначенню якості заходів впливу з точки зору рівня усунення порушень	Негрошовий вимірник

Продовження табл. 3.1

1	2	3	4	5
		коефіцієнт інтенсивності контрольних заходів - кількість проведених контрольних заходів/ кількість осіб, які брали участь у контрольних заходах	Дозволяє визначити продуктивність роботи одного працівника, залученого до контрольних заходів	Негрошовий вимірник
		коефіцієнт «економічної ефективності» - обсяг коштів, які сплачено до бюджету внаслідок проведених контрольних заходів – фінансові санкції/обсяг коштів, які було витрачено на утримання контролюючого органу	Сприяє визначенню фінансової результативності проведення державного регулювання	Складність отримання даних для розрахунку
		коефіцієнт якості контрольних заходів - кількість небанківських фінансових установ, на яких проводились контрольні заходи та на які подали судові позови/кількість судових позовів проти небанківських фінансових установ, які було задоволено на користь вкладників	Демонетизований показник	Не враховує кількість контрольних заходів, адже позови споживачами можуть подаватися і без контрольних заходів. Складність отримання даних для розрахунку. Не враховує різниці між колективними та індивідуальними судовими позовами.
		коефіцієнт прямих фінансових втрат вкладників - кількість вкладників, перед якими не було виконано фінансові зобов'язання у повному обсязі/загальна кількість вкладників ЧИ сума неповернутих коштів вкладникам/загальна сума фінансових зобов'язань	Дозволяє визначити розмір прямої шкоди, заподіяної контрагентам НФУ	Складність отримання даних для розрахунку виконання зобов'язань у повному, чи неповному обсязі

Продовження табл. 3.1

1	2	3	4	5
3.	Валентині П. [529]	Коефіцієнт витратності регулювання – сума витрат на утримання установ державного регулювання/кількість устан.	Монетизований відносний показник, що пропорційно залежить від кількості установ	Не дозволяє оцінити ефективність витрачених коштів в залежності від розміру ринку
		Коефіцієнт використання площ - житлова площа офісів у м ² / кількість працівників установ	Дозволяє оцінити достатність забезпечення працівників офісними приміщеннями	Не враховує утримання офісних площ в розрахунку на кількість працівників
		Коефіцієнт відсутності працівників – кількість днів,	Констатує частку річного робочого часу, що втрачена внаслідок відсутності працівників (крім відпусток)	Складно вирахувати внаслідок ускладненого доступу до управлінської звітності державних органів регулювання
		Коефіцієнт плинності працівників	Дозволяє оцінити привабливість державних органів для працівників з точки стабільності працевлаштування	Не враховує фактори, що сприяють його зміні (фактори фінансового чи нефінансового характеру)
		Кількість комп'ютерів, що припадає на одного працівника	Дозволяє оцінити забезпечення органів регулювання комп'ютерною технікою	Не враховує її якість зношеність, наявність відповідного програмного забезпечення
4.	Пойда-Носик Н.Н., Щербан М.Д. [20]	Коефіцієнт викриття злочинів – кількість злочинів/кількість перевірок	Враховує зловживання у НФП, а не тільки фінансово-економічний стан НФУ	Немонетизований показник, складність виявлення «важкості» злочинів (фінансові втрати)
		Коефіцієнт частоти появи злочину – кількість злочинів/ кількість виявлених порушень	Враховує частоту появи зловживань у НФУ, а не тільки їх фінансово-економічний стан	Немонетизований показник, складність виявлення «важкості» злочинів (фінансові втрати)
		Коефіцієнт інтенсивності контрольних заходів – кількість установ, в яких проходили контрольні заходи/загальні кількість піднаглядних установ	Дозволяє оцінити частку установ на ринках НФП, що охоплені контролем у поточному періоді	Не враховує рівень поданих скарг на НФУ, внаслідок яких здійснені позапланові контрольні заходи, не розділяє виїзні та безвиїзні перев.

* Складено та розроблено автором.

1. Всеохопленість – показники, що аналізуються, повинні стосуватися всіх піднаглядних регулятору установ;

2. Повнота – полягає у залученні максимально можливої та доступної інформації про діяльність органу нагляду;

3. Об'єктивності – сформовані показники повинні висвітлювати реальні дії органу нагляду в царині регульованих процесів;

4. Достовірність – показники повинні розраховуватися на інформації, що міститься у відкритому доступі і опублікована виключно органом нагляду;

5. Неперервність – показники повинні розраховуватися за весь досліджуваний період;

6. Комплексність – результати розрахунків повинні відображати вплив державного регулювання на розвиток піднаглядних ринків.

Враховуючи наявність статистичних даних про діяльність Нацкомфінпослуг, що знаходиться у відкритому доступі, пропонується розрахувати показники, що згруповані у три групи, відповідно до основних аспектів, що можуть оцінювати діяльність державного органу регулювання за ринками фінансових послуг: група показників, що характеризує нормотворчі та інспекційну активність; показники, що характеризують ефективність бюджетного фінансування державного регулювання зазначеної галузі та якісні показники проведення державного регулювання. Виходячи з наведеного вище переліку доречно розглянути складові компоненти кожної з цих груп.

I. Показники, що характеризують нормотворчу та інспекційну діяльність. До них віднесено такі, на основі яких визначається ефективність роботи Нацкомфінпослуг щодо розробки та прийняття нормативно-правових актів для учасників ринку НФП, а також здійснення контрольних заходів піднаглядних установ. Такими показниками є:

1. Коефіцієнт результативності інспекційної роботи ($K_{инсп}$), на основі якого проводиться оцінка ефективності контрольних заходів і обчислюється за формулою:

$$K_{инсп} = \frac{N_{впл.}}{N_{пер}}, \quad 3.1$$

де: $N_{впл}$ – кількість заходів впливу за результатами перевірок (одиниць);

$N_{пер}$ – кількість проведених перевірок небанківських фінансових установ (одиниць).

За інших рівних умов, значення показника повинно бути більше 1.

2. Коефіцієнт відповідності ліцензійним вимогам ($K_{\text{ліц}}$), що дозволяє оцінювати кількість призупинених та відкликаних ліцензій за результатами перевірок і розраховується наступним чином:

$$K_{\text{ліц}} = \frac{L_3}{N_{\text{пер}}}, \quad 3.2$$

де: L_3 – кількість призупинених та відкликаних ліцензій небанківських фінансових установ за результатами проведених перевірок (одиниць).

Наявність даного показника свідчить про грубі порушення в діяльності фінансових установ, які санкціоновані найвищою доступною мірою покарання.

3. Коефіцієнт ефективності фінансових санкцій ($K_{\text{санк}}$), розрахунок якого визначити середній розмір штрафу від проведених перевірок і дозволяє оцінювати глибину виявлених проблем при проведенні перевірок. Розраховується показник за формулою:

$$K_{\text{санк}} = \frac{S_{\text{штр.}}}{N_{\text{пер}}}, \quad 3.3$$

де: $S_{\text{штр}}$ – сума накладених штрафів внаслідок проведених перевірок (грн.).

Зростання значення показника свідчить про допущення піднаглядними установами суттєвих фінансових порушень у своїй діяльності.

4. Коефіцієнт виключення фінансових установ ($K_{\text{викл}}$), що характеризує частку виключених фінансових установ до кількості прийнятих заходів впливу за результатами проведених перевірок:

$$K_{\text{викл}} = \frac{N_{\text{викл}}}{N_{\text{впл}}}, \quad 3.4$$

де: $N_{\text{викл}}$ – кількість виключених з Державного реєстру фінансових установ (одиниць).

5. Коефіцієнт плинності ліцензій ($K_{\text{плин}}$), який вказує на частку призупинених та відкликаних ліцензій у загальній кількості діючих ліцензій. Розрахунок здійснюється таким чином:

$$K_{\text{плин}} = \frac{L_3}{L_{\text{заг}}}, \quad 3.5$$

де: $L_{\text{заг}}$ – загальна кількість діючих ліцензій небанківських фінансових установ.

Бажаним є скорочення даного показника у межах (0; 1)

6. Коефіцієнт ефективності нормотворчої діяльності ($K_{\text{норм}}$) який вказує на середню кількість розроблених нормативно-правових актів

працівниками органу нагляду, які займаються розробкою нормативних документів. Розраховується коефіцієнт за наступною формулою:

$$K_{\text{норм}} = \frac{N_{\text{норм}}}{E_{\text{норм}}}, \quad 3.6$$

де: $N_{\text{норм}}$ – кількість розроблених нормативно-правових актів державним органом;

$E_{\text{норм}}$ – кількість працівників державного органу, які займаються розробкою нормативно-правового забезпечення галузі.

Позитивною вважається тенденція росту даного коефіцієнта.

7. Коефіцієнт ефективності проведених засідань ($K_{\text{зас}}$) державного органу вказує на середню кількість розглянутих та прийнятих розпоряджень за проведене засідання. Визначається за формулою:

$$K_{\text{зас}} = \frac{n_{\text{розп}}}{n_{\text{зас}}}, \quad 3.7$$

де: $n_{\text{розп}}$ – кількість прийнятих на засіданнях державного органу розпоряджень;

$n_{\text{зас}}$ – кількість проведених засідань.

Бажаним є ріст даного показника.

8. Коефіцієнт інтенсифікації розробки розпоряджень ($K_{\text{розп}}$), який вказує на кількість прийнятих Нацкомфінпослуг розпоряджень в розрахунку на працівника:

$$K_{\text{розп}} = \frac{n_{\text{розп}}}{E_{\text{заг}}}, \quad 3.8$$

де: $E_{\text{заг}}$ – загальна кількість працівників державного органу.

Позитивною вважається тенденція росту даного показника.

II. Показники ступеню та ефективності бюджетного фінансування державного регулювання ринків НФП. Коефіцієнти цієї групи дозволяють оцінити бюджетні витрати на функціонування ринку НФП. До цієї груп показників належать:

1. Коефіцієнт витратності утримання приміщень ($K_{\text{утр}}$), який вказує на бюджетні витрати фінансування 1 м² приміщень Нацкомфінпослуг:

$$K_{\text{утр}} = \frac{C_{\text{прим}}}{Пл.}, \quad 3.9$$

де: $C_{\text{прим}}$ – витрати на утримання приміщень Нацкомфінпослуг;

Пл. – Загальна площа приміщень Нацкомфінпослуг (4435,6 м²).

2. Коефіцієнт виконання кошторису бюджетної установи ($K_{\text{бюдж}}$) показує на рівень фінансування (недофінансування) установи і

розраховується як співвідношення фактично виділених коштів на утримання органу нагляду до кошторису бюджетної установи.

$$K_{\text{бюдж}} = \frac{B_{\text{вик}}}{B_{\text{кошт}}}, \quad 3.10$$

де: $B_{\text{вик}}$ – фактично освоєні кошти утримання бюджетної установи (тис. грн.);

$B_{\text{кошт}}$ – затверджений кошторис бюджетної установи (тис. грн.).

Бажаним значенням даного показника є 1.

3. Коефіцієнт місткості ФОП бюджетної установи ($K_{\text{ФОП}}$) вказує на частку ФОП працівників органу державного регулювання у загальних видатках установи. Розраховується таким чином:

$$K_{\text{ФОП}} = \frac{\text{ФОП}}{B_{\text{вик}}}, \quad 3.11$$

де: ФОП – загальна сума фактично профінансованих витрат на оплату праці бюджетної установи та нарахувань на фонд оплати праці (тис. грн.)

Позитивним вважається зростання показника.

4. Коефіцієнт витратності регулювання піднаглядних установ ($K_{\text{уст}}$) вказує на суму активів піднаглядних установ, що припадає на 1 грн. бюджетного фінансування. Пропонується розраховувати показник так:

$$K_{\text{уст}} = \frac{A}{B_{\text{вик}}}, \quad 3.12$$

де: A – вартість активів піднаглядних установ (тис. грн.).

Значення даного показника повинно вказувати на тенденцію росту.

5. Коефіцієнт витратності ринкового регулювання ($K_{\text{ринк}}$) є величиною, що показує на обсяг ринку (в грошових одиницях), що припадає на 1 грн. бюджетного фінансування.

$$K_{\text{уст}} = \frac{M}{B_{\text{вик}}}, \quad 3.13$$

де: M – загальний обсяг ринку небанківських фінансових послуг (тис. грн.).

Бажаним значенням даного показника є позитивна тенденція зростання.

III. Якісні показники здійснення державного регулювання ринків НФП. Коефіцієнти третьої групи сприяють проведенню оцінки якості функціонування органу регулювання, враховуючи плинність кадрового потенціалу, об'єм ринку НФП, суми активів піднаглядних

установ, підвищення кваліфікації працівників та участь у міжнародних проєктах технічної підтримки розвитку ринків НФП. Показниками цієї групи є

1. Коефіцієнт кількісного навантаження працівника ($K_{\text{кїл}}$) вказує на кількість піднаглядних установ, що припадає на одного працівника органу регулювання і розраховується наступним чином:

$$K_{\text{кїл}} = \frac{N_{\text{заг}}}{E_{\text{заг}}}, \quad 3.14$$

де: $N_{\text{заг}}$ – загальна кількість піднаглядних установ, що внесені до Державного реєстру фінансових установ.

2. Коефіцієнт грошового навантаження працівника ($K_{\text{грош}}$), який показує, яка вартість активів установ підлягає нагляду в розрахунку на одного працівника Нацкомфінпослуг. Розрахунок здійснюється за формулою 3.15:

$$K_{\text{грош}} = \frac{A}{E_{\text{заг}}}, \quad 3.15$$

3. Коефіцієнт фінансового навантаженості ФОП ($K_{\text{фін}}$) розраховується з метою визначення обсягу ринку НФП, що регулюється за 1 грн. бюджетного фінансування ФОП працівників Нацкомфінпослуг. Розрахунок наступний:

$$K_{\text{фін}} = \frac{M}{\text{ФОП}}, \quad 3.16$$

4. Коефіцієнт активності інспекційної діяльності Нацкомфінпослуг ($K_{\text{інсп}}$) вказує на кількість здійснених органом перевірок в розрахунку на одного працівника:

$$K_{\text{інсп}} = \frac{N_{\text{пер}}}{E_{\text{заг}}}, \quad 3.17$$

5. Коефіцієнт плинності кадрів Нацкомфінпослуг ($K_{\text{кадр}}$), що дозволяє оцінювати можливість органу нагляду зберігати свій кадровий потенціал. Розраховується наступним чином:

$$K_{\text{кадр}} = \frac{E_{\text{зв}}}{E_{\text{заг}}}, \quad 3.18$$

де: $E_{\text{зв}}$ – кількість звільнених працівників Нацкомфінпослуг у звітному періоді.

Бажаним є зведення до мінімуму даного показника, позитивним є зменшення значення коефіцієнта.

6. Коефіцієнт якості кадрового потенціалу Нацкомфінпослуг ($K_{\text{якості}}$), що вказує на частку осіб, що підвищили свою кваліфікацію у

загальній кількості працівників. Розраховується показник на основі наступної формули:

$$K_{\text{якості}} = \frac{E_{\text{підв}}}{E_{\text{заг}}}, \quad 3.19$$

де: $E_{\text{підв}}$ – кількість працівників, що підвищили свою кваліфікацію у звітному періоді.

7. Коефіцієнт участі працівників у проектах технічної підтримки у сфері надання фінансових послуг ($K_{\text{техн}}$), який вказує на рівень активності органу нагляду у міжнародних проектах.

$$K_{\text{техн}} = \frac{N_{\text{техн}}}{E_{\text{заг}}}, \quad 3.20$$

де: $N_{\text{техн}}$ – кількість міжнародних проектів технічної підтримки у сфері надання фінансових послуг в яких бере участь Нацкомфінпослуг у звітному році.

Зростання даного показника свідчить про позитивну тенденцію участі органу нагляду у таких заходах.

Розроблена методика оцінки державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг має на меті наступне:

1. Математично оцінити ефективність функціонування державного органу нагляду за ринками небанківських фінансових послуг за весь період формування звітних даних в розрізі піднаглядних ринків.

2. Провести оцінку діяльності Нацкомфінпослуг, враховуючи його функціональне призначення, а саме з позиції нормотворчої та інспекційної діяльності, якісної роботи працівників органу та рівня бюджетного забезпечення регулювання.

3. Сформувати єдині підходи до визначення рівня державного регулювання ринку НФП, розробивши інтегральний показник ефективності державного регулювання.

4. Здійснити ретроспективну оцінку функціонування державного органу нагляду з позиції ефективності функціонування.

Основною метою державного регулювання є створення максимально сприятливих умов для функціонування та розвитку небанківських фінансових установ. У зв'язку з цим для кожної з трьох розроблених груп показників слід розрахувати визначити такі показники як: рівень інтенсифікації нормотворчої та інспекційної діяльності ($P_{\text{норм}}$); рівень ефективності бюджетного фінансування державного регулювання ($P_{\text{бюдж}}$); рівень якості проведення державного регулювання ($P_{\text{якість}}$).

Розрахунок інтегрального показника ефективності державного регулювання ринків НФП (E_f) повинен здійснюватися як середнє геометричне всіх показників, що мають місце при розрахунку попередніх трьох показників ($P_{\text{норм}}$, $P_{\text{бюдж}}$, $P_{\text{якість}}$).

При цьому, рівень ефективності державного регулювання характеризується як активний, якщо результативний показник більше 1, а якщо менше 1 – то в досліджуваному році спостерігається зменшення ефективності державного регулювання ринків НФП.

Розрахунок показника E_f дозволяє порівняти зміну рівня впливу держави на процеси, що відбуваються на ринку. На даний час розрахунок такого показника не здійснюється, що не дозволяє отримати повну та об'єктивну інформацію про функціонування державного органу нагляду за ринками НФП.

3.2. Аналіз ефективності державного регулювання національних ринків небанківських фінансових послуг

Дослідження ефективності державного регулювання ринку НФП стало можливим завдяки повноцінному функціонуванню органу Держфінпослуг у 2004 році, в якому вперше було опубліковані річний звіт про його діяльність та стан підпорядкованих йому ринків [115]. Головною метою створення такого документу є посилення транспарентності державного органу нагляду з метою ознайомлення з результатами діяльності органу та піднаглядних йому ринків. Аналіз цих документів за період 2004-2015 рр. засвідчив ряд недосконалостей, що містилися в ньому. По-перше, логічна структура викладу інформації та її зміст час-від часу, кардинально змінювався, що часто ускладнювало процес проведення адекватного аналізу та порівняння роботи державного органу нагляду за ринками фінансових послуг – Держфінпослуг (Нацкомфінпослуг). Починаючи з 2008 р. річний звіт Держфінпослуг не містить додатків щодо статистики регіональних ринків страхування, кредитної кооперації та недержавного пенсійного забезпечення, що пояснюється настанням фінансової кризи, результатами якої стало суттєве звуження ринків НФП. Ці недоліки в роботі Нацкомфінпослуг зазначені у «Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» [339], де відмічено необхідність посилення прозорості та відкритості діяльності органу, що здійснює державне регулювання та нагляд за небанківським установами.

Оцінюючи річні звіти органу державного нагляду необхідно констатувати суттєву звуження інформаційної наповнюваності річних

звітів, адже починаючи з 2010 р. близько третини (у 2010 р. – 35%) документу містить перелік нормативно-правових документів, що розроблені чи до розробки яких орган нагляду має відношення, і зазначені документи не пояснюють причинно-наслідкові зв'язки між прийнятими органом заходами та їх впливом на розвиток ринків НФП. Негативною стороною перехідного періоду (від Держфінпослуг до Нацкомфінпослуг), що ускладнювало достеменний аналіз, була відсутність річного звіту органу нагляду за 2011 рік. Отримання його було можливим лише на основі окремого запиту про надання інформації.

Незважаючи на складнощі доступу та систематизації інформації за весь період функціонування органу державного регулювання, починаючи з моменту його становлення (2004 р.) у Додатку Г сконцентровано весь масив доступної та необхідної для аналізу інформації.

Оцінку результативності роботи органу доречно розглядати відповідно до блоків, що зазначені у попередньому підрозділі. Характеризуючи нормотворчу та інспекційну діяльність Нацкомфінпослуг (тут і надалі ця назва використовується і для періоду функціонування Держфінпослуг) за досліджуваний період необхідно констатувати, що у перші два роки функціонування (2004-2005 рр.) орган нагляду не проводив інспекційну діяльність, адже саме цей період характеризується створенням Державного реєстру фінансових установ, максимальним охопленням регулюванням професійних учасників ринку.

Дані табл. 3.2 засвідчують незначне коливання коефіцієнта результативності інспекційної діяльності, значення якого у 2006-2010 рр. коливалося в межах 2,2-2,95 і свідчить про те, що на одну проведену перевірку припадало в середньому 2 заходи впливу. Такими заходами впливу можуть бути: видача розпоряджень про усунення порушень; накладення штрафних санкцій; зупинення чи анулювання ліцензій на проведення відповідних видів діяльності; прийняття рішень про виключення з Державного реєстру фінансових установ та анулювання свідоцтва про реєстрацію фінансової установи.

Істотно скоротився цей показник у 2010 році внаслідок суттєвого зниження кількості проведених перевірок (1281 од.) – до 1,03 (табл. 3.2), незважаючи на рекордну кількість поданих скарг споживачів – 11181 од. (див. табл. Г.1).

У подальших роках відбулося багатократне зростання показника внаслідок переходу Нацкомфінпослуг до пруденційного нагляду, що не передбачає проведення безпосередніх перевірок у піднаглядних

установах. Водночас зростання даного показника також свідчить про підвищення ефективності інспекційної діяльності органу та комплексу заходів, що слідують за ними. Динаміку посилення наглядової та регулятивної функції органу регулювання підкреслює зростання значення коефіцієнта відповідності ліцензійним вимогам, адже починаючи з 2012 року за результатами перевірок суттєво зростає кількість відкликаних та тимчасово призупинених ліцензій фінансових установ результатом проведення перевірок – з 1,8 у 2012 р. до 10,98 у 2015 р. Можна констатувати, що у посткризовий період посилюється контроль за дотриманням вимог ліцензування та санкції у вигляді позбавлення чи призупинення, адже у 2014 р. кожна шоста видана Нацкомфінпослуг ліцензія на проведення діяльності на ринку небанківських фінансових послуг була відкликаною (коефіцієнт плинності ліцензій становив 0,16).

Таблиця 3.2

Розраховані значення показників, що характеризують нормотворчу та інспекційну діяльність Нацкомфінпослуг на ринках небанківських фінансових послуг України у 2004-2015 рр.*

Показники	Роки												Зміна за 2015/2009
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
$K_{\text{інсп}}$	0,00	0,00	2,77	2,95	2,29	2,22	2,31	1,03	4,24	6,52	6,09	50,31	48,09
$K_{\text{ліц}}$	0,00	0,00	0,07	0,11	0,02	0,14	0,46	0,15	1,80	1,66	3,26	10,98	10,84
$K_{\text{санк}}$	0,00	0,00	0,00	0,32	0,26	0,50	1,91	3,56	33,42	7,23	34,80	122,7	122,24
$K_{\text{викл}}$	-	-	0,01	0,02	0,01	0,05	0,06	0,07	0,09	0,04	0,08	0,03	-0,01
$K_{\text{плін}}$	-	-	0,09	0,08	0,01	0,03	0,08	0,03	0,03	0,10	0,16	0,11	0,08
$K_{\text{норм}}$	3,00	2,68	1,73	1,83	1,29	1,21	0,88	0,86	1,43	0,64	0,73	1,06	-0,15
$K_{\text{зас}}$	48,79	24,35	12,69	19,64	23,13	21,07	18,80	22,45	23,40	42,33	41,80	33,05	11,98
$K_{\text{розп}}$	13,14	8,09	5,31	6,89	5,80	4,64	3,86	3,01	8,54	19,54	22,11	14,92	10,28

* Розраховано автором.

Наслідком посилення уваги регулятора до діяльності піднаглядних установ було суттєве зростання середньої суми накладених штрафів – адже, якщо у передкризовому та кризовому періодах середній розмір штрафу складав не більше 1 тис. грн., то у 2015 р. даний показник становив 122,7 тис. грн.

Посилення уваги регулятора до діяльності небанківських установ та відповідності ліцензійним умовам пояснюється істотним порушенням платоспроможності страхових компаній та фінансово-економічних показників кредитних кооперативів внаслідок негативного впливу фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., а також безвідповідальним діям керівництва ряду міністерств та установ. Адже заяви Міністра внутрішніх справ А. Могильова та Голови Держфінпослуг В. Волги

щодо неправомірності діяльності ряду КС, відсутність структурних підрозділів останніх у Державному реєстрі, призвели до посилення панічних настроїв серед вкладників КС, які почали масово достроково розривати свої депозити. Негативні явища на ринку кредитної кооперації призвели до того, що у 2010 р. частка проблемних кредитів складала 63% кредитного портфелю КС. У зв'язку з кризовими явищами було створено Тимчасову слідчу комісію ВРУ з питань розслідування обставин та причин стану справ в системі кредитної кооперації. Саме в звіті Тимчасової слідчої комісії [126] було озвучено ідею віднесення кредитних спілок до наглядової компетенції Національного банку України, сконцентрувавши таким чином нагляд за обома видами кредитних установ, що мають право залучати вклади громадян, у одному регуляторі. Було також запропоновано провести ґрунтовний аналіз доцільності і своєчасності утворення об'єднаного регулятора, так званого мегарегулятора фінансового сектора України. Автори відзначали недоліки регулятивної функції Держфінпослуг, адже той мав обмежені функціональні можливості та низький рівень відомчої і фінансової незалежності, що перешкоджає здійсненню по справжньому ефективного регулювання і нагляду за діяльністю ринків небанківських фінансових послуг України, особливо в умовах фінансової кризи.

Наведена вище інформація пояснює стрімке зростання показника (коефіцієнта) виключення фінансових установ: у передкризовий період цей показник складав 0,01-0,02, а починаючи з 2009 р. цей показник зростає з 0,05 до 0,09 у 2012 р. і подальшим скороченням у 2013 р. до 0,04. У 2014 р. відбулося двократне зростання показника (до 0,08) внаслідок активізації політики Нацкомфінпослуг, спрямованої на очищення ринку від «псевдоспілок» та «схемних» страхових компаній. В той же час у 3-4 кв. 2014 р. почався масовий вихід страховиків, КС та інших небанківських установ із АР Крим та м. Севастополь і частина з яких ліквідувалася, що також спричинило зростання даного показника.

Окрім здійснення інспекційної діяльності, Нацкомфінпослуг відіграє важливу роль у нормативному забезпеченні функціонування ринку НФП.

Оцінюючи активність нормотворчої діяльності Нацкомфінпослуг необхідно зазначити, що достатньо високим є значення коефіцієнта ефективності нормотворчої діяльності у роки становлення органу нагляду (у 2004 р. – 3,00, у 2005 р. – 2,68), що пояснюється необхідністю формування базового нормативного забезпечення функціонування тих ринків, що не підлягали регулюванню з боку держави (кредитна кооперація, система ломбардів, недержавного

пенсійного забезпечення тощо). У подальших роках відбувається суттєве скорочення даного показника, значення якого досягло свого мінімального значення у 2013 р. – 0,64. Саме низька ефективність цієї роботи органу у 2010 р. (значення показника – 0,88) є однією з причин неможливості зупинити несприятливі події на ринку НФП, що склалися. Значення коефіцієнта ефективності (результативності) проведених Нацкомфінпослуг засідань та коефіцієнта інтенсифікації розробки розпоряджень є аналогічно низькими саме у 2010 р., що в черговий раз підтверджує недосконалість роботи органу нагляду у кризовий період та перші роки виходу з кризи – у період, що потребує максимального застосування нормативного інструментарію у боротьбі з системними кризами.

Активізація нормотворчої діяльності органу констатується у 2012 р. і в подальших роках відбувається поступовий ріст останніх трьох коефіцієнтів першої групи.

Розрахунок показників ефективності бюджетного функціонування державного регулювання ринку НФП (друга група показників) ставить за мету співставити бюджетні витрати на здійснення державного регулювання ринків НФП в розрахунку на одиницю об'єкта регулювання чи грошового еквівалента. Розраховані дані табл. 3.3 свідчать про поступове скорочення витратності утриманих приміщень за досліджуваний період – з 383,4 грн./м² у 2006 р. до 153,8 грн./м² у 2014 р. внаслідок проведення модернізації опалювальної системи та переходу органу на автономне опалення будівлі.

Таблиця 3.3

Розраховані значення показників, що характеризують ступінь та ефективність бюджетного фінансування державного регулювання ринку НФП у 2004-2015 рр.*

Роки	Роки												Зміна за 2015/2009
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
K _{утр}	0,0	0,0	0,0	383,4	348,3	211,1	265,2	230,9	232,9	167,6	153,8	195,8	-15,3
K _{бюдж}	0,99	0,99	0,97	0,97	0,97	0,97	0,95	0,94	0,94	0,97	0,96	0,97	0,0
K _{Фоп}	0,45	0,63	0,59	0,60	0,64	0,68	0,66	0,62	0,55	0,66	0,67	0,88	0,2
K _{уст}	3242,4	2578,3	2228,5	2593,0	2602,4	3102,6	3277,7	3384,5	3197,0	4507,1	5807,9	6468,5	3365,9
K _{ринк}	3601,2	2694,0	2594,0	3761,6	3169,3	3089,0	3414,1	3377,3	2896,4	4432,5	4309,7	3246,2	157,3

* Розраховано автором.

Характерною ознакою діяльності Нацкомфінпослуг є щорічне недофінансування діяльності органу, що спостерігається з моменту його створення, причому найвищий рівень фінансування (0,99) органу був у

2004-2005 рр. До 2012 р. відбувається зростання рівня недофінансованості органу, в якому коефіцієнт виконання кошторису бюджетної установи у цьому році (і у попередньому також) склав 0,94. Причому, у 2009-2011 рр. сума здійснених бюджетних призначень була меншою за аналогічний показник 2008 р.

Внаслідок суттєвого скорочення кошторису органу нагляду, частка ФОП у бюджетних видатках (коефіцієнт місткості ФОП бюджетної установи) досягла найвищого значення у 2015 р. внаслідок суттєвого зростання витрат на ФОП при збереженні інших витрат на тому ж рівні. За весь період функціонування державного органу нагляду зменшення ФОП порівняно з попереднім роком констатується тільки 2 рази: у 2009 р. – на 9%, та у 2014 р. – на 6%. Існує принципова відмінність між цими скороченнями ФОП: якщо у 2009 р. скорочення ФОП було досягнуто завдяки проведенню політики тотальної економії у держустановах шляхом відміни доплат та надбавок працівникам, то у 2014 р. скорочення відбулося завдяки звільненню 8,9% персоналу Нацкомфінпослуг. Високе значення даного коефіцієнта свідчить про низький рівень фінансування матеріально-технічного забезпечення органу нагляду, адже більш ніж $\frac{2}{3}$ (а у 2015 р. – 88%) бюджету виділяється на матеріальне забезпечення працівників. Підтвердженням цього є неможливість оновлення інформації на сайті Держфінпослуг (www.dfp.gov.ua) у 2011 р. внаслідок відсутності додаткового фінансування на ремонт сервера, що забезпечує його діяльність чи відсутність роботи комплексної інформаційної система Нацкомфінпослуг з 10-го [425] по 21-ше [135] липня 2015 р. внаслідок системного збою, що унеможливив доступ до реєстру фінансових установ та подачі звітності піднаглядними установами фінансової та спеціальної звітності за 2 кв. 2015 р. Це призвело до несвоечасності отримання звітної інформації та формування зведених даних за піднаглядними ринками на місяць пізніше.

Розрахунок коефіцієнта витратності регулювання піднаглядних установ має на меті визначити середній розмір бюджетних коштів, що припадає на одну піднаглядну установу. За період 2004-2012 рр. значення даного показника знаходилося в діапазоні 2,2-3,2 тис. грн., однак у 2013-2015 рр. цей показник стрімко зріс з 4,5 тис. грн., 5,8 тис. грн. та 6,4 тис. грн. відповідно, що пояснюється скороченням кількості фінансових установ у Державному реєстрі з одночасним зростанням бюджетного фінансування. В той же час суттєве зростання коефіцієнта витратності ринкового регулювання у 2013-2014 рр. 4,3-4,4 тис. грн. свідчить про зворотну тенденцію. Адже, у 2013-2014 рр. за 1 грн. бюджетного фінансування здійснюється регулювання 4,4 тис. грн.

ринку НФП і вказує на краще спрямування коштів з метою забезпечення ефективного державного регулювання ринку НФП. Внаслідок втрати ринків НФП Донбасу та Криму, істотно звужилися ринки НФП, що регулюються у 2015 р., що й призвело до скорочення даного показника до 3,3 тис. грн.

Окрім оцінки ступеня та ефективності бюджетного фінансування державного регулювання досліджуваних ринків важливо оцінити параметри, що характеризують якість здійснення цієї діяльності. Результати розрахунку показників третьої групи розміщені у табл. 3.4.

За досліджуваний період відбулося поступове зростання показника кількісного навантаження працівника (за виключенням 2010-2012 рр., коли цей показник несуттєво зменшився), і за 2004-2014 рр. кількість піднаглядних установ в розрахунку на одного працівника державного органу нагляду зросла на 61,2%. Одночасно відбувається і динамічний ріст коефіцієнта грошового навантаження працівника, розрахунок якого дозволяє стверджувати, що за період 2004-2014 рр. вартість активів піднаглядних установ, що припадає на працівника державного органу зросла у 7,4 рази, однак середня заробітна плата зросла у 5,9 рази.

Таблиця 3.4

Розраховані якісних показників, що характеризують здійснення державного регулювання ринку НФП України у 2004-2015 рр.*

Показники	Роки												Зміна за 2015/2009
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
$K_{\text{кїл}}$	5,86	6,53	6,76	7,06	7,33	7,49	7,39	7,22	7,16	8,55	9,28	9,45	2,0
$K_{\text{грoш}}$	92,8	102,0	131,3	164,1	224,3	234,5	260,6	292,3	353,7	505,9	657,0	687,0	452,5
$K_{\text{фін}}$	8,03	4,30	4,43	6,27	4,98	4,56	5,19	5,47	5,30	6,76	6,41	3,70	-0,9
$K_{\text{інсп}}$	5,37	5,14	6,41	5,83	7,53	5,31	4,78	5,66	0,49	1,26	1,08	0,20	-5,1
$K_{\text{калр}}$	0,27	0,28	0,20	0,12	0,13	0,23	0,27	0,30	0,30	0,33	0,28	0,33	0,1
$K_{\text{якoстї}}$	0,16	0,15	0,08	0,07	0,14	0,49	0,36	0,50	0,25	0,39	0,38	0,22	-0,3
$K_{\text{техн}}$	0,03	0,03	0,05	0,05	0,04	0,03	0,03	0,02	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01

* Розраховано автором.

Найбільша частка ринків НФП, що припадає на 1 грн. ФОП працівника органу нагляду фіксується у рік його становлення, коли значення коефіцієнта фінансової завантаженості ФОП складало 8,03 тис. грн. і пояснюється неукомплектованістю (несформованістю) стартового складу Держфінпослуг України. У подальших роках відбулося скорочення показника у 2005 р. внаслідок заповнення вакантних посад і в подальших роках передкризового періоду відбулося зростання коефіцієнта, який досяг свого максимального значення у 2007

р. – 6,27 тис. грн. У 2008-2009 рр. констатується зниження показника через звуження ринків НФП. Значення даного показника змогло перевершити рівень передкризового тільки у 2013 р. (6,78), однак несприятливі явища, що постали на ринку у 2014 р. призвели до його зменшення у подальшому.

До переходу Нацкомфінпослуг до пруденційного регулювання (2011 р.) спостерігаються високі значення коефіцієнта інспекційної діяльності, максимум якого відмічається у 2008 р. (7,53). Низьке значення у 2012 р. пов'язане з реорганізаційними процесами, що призвели до неможливості проведення перевірок піднаглядних установ у I-ій пол. 2012 р. У 2013-2014 рр. відбувається істотне скорочення даного показника (на одного працівника припадає 1-1,5 перевірок), що порівняно з попередніми роками свідчить про багатократне скорочення активності безпосередньої інспекційної діяльності Нацкомфінпослуг.

Слід зазначити, що відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» [82] встановлені, зокрема, певні обмеження щодо перевірок контролюючих органів на 2015-2016 рік, а саме: з дозволу Кабінету Міністрів України, за заявкою суб'єкта господарювання щодо його перевірки, згідно з рішенням суду, згідно з вимогами Кримінального процесуального кодексу України тощо. З огляду на це, характерною рисою наглядової роботи Нацкомфінпослуг у 2015 р. стало значне зниження кількості перевірок та посилення заходів з пруденційного нагляду [125].

Враховуючи те, що інспекційна діяльність Нацкомфінпослуг розпочалася у II півріччі 2015 року, загальна кількість перевірок фінансових установ зменшена на 80% порівняно з попереднім роком (з 244 перевірок у 2014 р. до 48 перевірок у 2015 році), що призвело до зменшення показника інспекційної активності до 0,2.

Одним із важливіших показників, що характеризує якість кадрового забезпечення Нацкомфінпослуг, є коефіцієнт плинності кадрів, високі значення якого відмічаються у перші роки функціонування (2004-2005 рр.) і до початку кризових явищ даний показник скорочувався, досягши у 2007 р. значення у 0,12. З 2008 р. спостерігається активне зростання показника, максимальне значення якого було відмічено у 2013 р. та 2015 р. – 0,33, що підкреслює тезу про надзвичайно високий рівень плинності кадрів у цьому органі. Враховуючи особливості роботи та виконувани функції державного органу нагляду, таке явище негативно відображається на функціональній спроможності Нацкомфінпослуг та піддається сумніву

можливість забезпечення ефективного та якісного державного регулювання ринків НФП.

Основними причинами високого рівня плинності кадрів є наступні:

1. Зарплати є нижчими ніж ті, що пропонуються на ринках НФП працівникам з такими самими знаннями та досвідом.

2. Працівники, які здійснюють виїзне інспектування, тісно співпрацюють з учасниками ринку, особливо зі страховими компаніями. Якщо звіт є хорошим, вони можуть отримати пропозицію від фінансової установи щодо роботи. Існували приклади, коли страхова компанія прийняла до себе працівника Нацкомфінпослуг, запропонувавши йому посаду менеджера з вищою платнею.

3. Постійні реорганізації, що здійснюються як в організаційній, так і структурній площинах, про що зазначено у п.п. 2.3 монографії.

Працівник, який працює більше 3-ох місяців, вважається «старим» співробітником, і тільки після цього він отримує надбавки. Новоприйняті працівники вчать на своєму робочому місці самотужки, старші за стажем працівники навчають тільки в тому випадку, якщо вони цього хочуть. Персонал Нацкомфінпослуг складається з молодих і кваліфікованих людей, їм не вистачає досвіду і вони не залишаються в Комісії достатньо довго, щоб пройти належне навчання.

Частка молодих фахівців віком до 35 років складає 60% загальної чисельності. Водночас, внаслідок введення в дію Закону України «Про очищення влади» [91] велика частка досвідчених працівників, в т.ч. тих, що працювали з початку функціонування Держфінпослуг покинули його, чи були люстровані відповідно до Закону. Саме тому у 2014 р. середньооблікова кількість працівників Нацкомфінпослуг скоротилася на 9% порівняно до попереднього року, а кількість осіб, що мали наукову ступінь скоротилася з 8 осіб у 2013 р. до 5 осіб у 2014-2015 рр. В цілому, констатується втрата якісного фахово-компетентного трудового потенціалу Нацкомфінпослуг.

Одним із шляхів підвищення якості роботи органу регулювання є систематичне підвищення кваліфікації самих працівників Нацкомфінпослуг. Воно може здійснюватися в межах України за рахунок бюджету Комісії, чи за рахунок різних міжнародних проектів сприяння розвитку фінансових ринків. Враховуючи, що підвищення кваліфікації працівникам необхідно здійснювати один раз на п'ять років, високий показник якості кадрового потенціалу спостерігається саме у ті роки, коли коефіцієнт плинності кадрів є високою. Цей зв'язок між коефіцієнтами пов'язаний з необхідністю посилення фахових

компетенцій новоприйнятих працівників. Низький рівень даного показника відмічається у 2005-2007 рр.

Внаслідок суттєвого скорочення кількості міжнародних проектів технічної підтримки у сфері надання фінансових послуг, в яких бере участь Нацкомфінпослуг, відбувається істотне скорочення можливості стажування працівників за кордоном. Перебування працівників за кордоном може фінансуватися тільки за рахунок їх власних коштів чи за рахунок приймаючої сторони, адже відповідно до Постанови КМУ [293] оплата закордонних відряджень за рахунок державного бюджету стала забороненою. Тому зниження коефіцієнта участі працівників у проектах технічної підтримки у сфері надання фінансових послуг у посткризовому періоді свідчить про погіршення рівня представлення органу нагляду у міжнародному вимірі.

На основі розробленої у п.п. 3.2. методики оцінки рівня регулювання ринків НФП здійснено розрахунок відповідних коефіцієнтів, що представлені у табл. 3.5.

Значення розрахованого інтегрального показника ефективності державного регулювання ринків НФП визначає низьку ефективність державного регулювання аналізованої галузі у 2004-2005 рр., що пояснюється становленням діяльності останнього. Низька ефективність регулювання спостерігається у 2008 р., в якому значення показника досягло мінімуму. Це в свою чергу підтверджує тезу про те, що однією з причин настання фінансово-економічної кризи у 2008-2009 рр. є відсутність злагодженої макро- та мікропруденційної політик на ринку НФП. У 2011 р. також констатується низький рівень ефективності державного регулювання ринків НФП внаслідок проведення системної реформи органу нагляду, що продовжувалася і в 2012 р.

У сучасній науково-дослідній літературі питання оцінки ефективності регулювання ринків НФП залишається відкритим. Існує декілька причин, що дозволяють пояснити існування цього:

- відсутність єдиної думки у визначенні комплексної оцінки ефективності моделі регулювання ринків НФП;
- відсутність єдиних й індивідуальних підходів до методології комплексної оцінки ефективності моделей державного регулювання;
- досліджувана тематика стала актуальною серед дослідників (у т.ч. фінансових регуляторів) лише після економічної кризи 2008-2009 р., коли в більшості розвинених країн відбувся масштабний перехід до нових моделей фінансового регулювання;
- існують країни, де моделі державного регулювання постійно змінювалися, в т.ч. і статистична наповнюваність звітів органів державного регулювання.

Таблиця 3.5

Темпи приросту коефіцієнтів, що характеризують стан державного регулювання ринків НФП України у 2005-2015 рр.*

Показники	Роки											2015/	2015/
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2005	2009
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Показники, що характеризують нормотворчу та інспекційну діяльність													
Коефіцієнт результативності інспекційної роботи	-	-	1,06	0,78	0,97	1,04	0,44	4,14	1,54	0,93	8,26	-	7,29
Коефіцієнт відповідності вимогам	-	-	1,56	0,17	7,64	3,17	0,33	11,78	0,92	1,96	3,37	-	-4,28
Коефіцієнт ефективності фінансових санкцій	-	-	-	0,81	1,92	3,85	1,87	9,38	0,22	4,82	3,53	-	1,61
Коефіцієнт виключення фінансових установ	-	-	1,73	0,84	3,70	1,20	1,18	1,31	0,42	2,23	0,40	-	-3,30
Коефіцієнт плинності ліцензій	-	-	0,98	0,11	3,63	2,45	0,40	1,05	2,98	1,58	0,70	-	-2,94
Коефіцієнт ефективності нормотворчої діяльності	0,89	0,64	1,06	0,70	0,94	0,72	0,98	1,67	0,45	1,14	1,45	0,56	0,51
Коефіцієнт ефективності проведених засідань	0,50	0,52	1,55	1,18	0,91	0,89	1,19	1,04	1,81	0,99	0,79	0,29	-0,12
Коефіцієнт інтенсифікації розробки розпоряджень	0,62	0,66	1,30	0,84	0,80	0,83	0,78	2,83	2,29	1,13	0,67	0,06	-0,12
Індекс нормотворчої та інспекційної діяльності	0,65	0,60	1,29	0,54	1,84	1,45	0,77	2,73	0,96	1,58	1,46	0,81	-0,37
Показники ефективності бюджетного фінансування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг													
Коефіцієнт витратності утримання приміщень	-	-	-	1,10	1,65	0,74	1,15	0,99	1,39	1,09	0,73	-	-0,92
Коефіцієнт виконання кошторису бюджетної установи	1,00	0,98	0,99	1,00	1,00	0,98	1,00	1,00	1,03	0,98	1,02	0,02	0,02
Коефіцієнт місткості ФОП бюджетної установи	0,60	1,07	0,97	0,94	0,94	1,03	1,06	1,13	0,80	0,98	0,69	0,09	-0,24
Коефіцієнт витратності регулюв. піднаглядних установ	0,80	0,86	1,16	1,00	1,19	1,06	1,03	0,94	1,41	1,29	1,11	0,32	-0,08
Коефіцієнт витратності ринкового регулювання	0,75	0,96	1,45	0,84	0,97	1,11	0,99	0,86	1,53	0,97	0,75	0,01	-0,22
Індекс еф. бюдж. фінансування державного регулювання	0,77	0,97	1,13	0,97	1,12	0,97	1,04	0,98	1,20	1,06	0,84	0,07	-0,28
Якісні показники здійснення державного регулювання ринків НФП													
Коефіцієнт кількісного навантаження працівника	1,11	1,04	1,04	1,04	1,02	0,99	0,98	0,99	1,19	1,08	1,02	-0,09	0,00
Коефіцієнт грошового навантаження працівника	1,10	1,29	1,25	1,37	1,05	1,11	1,12	1,21	1,43	1,30	1,05	-0,05	0,00
Коефіцієнт фінансового навантаженості ФОП	0,54	1,03	1,41	0,79	0,92	1,14	1,05	0,97	1,27	0,95	0,58	0,04	-0,34
Коефіцієнт активності інспекційної діяльності Нацкомфінпослуг	0,96	1,25	0,91	1,29	0,71	0,90	1,19	0,09	2,58	0,86	0,19	-0,77	-0,52

Продовження табл. 3.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Коефіцієнт плинності кадрів	0,96	1,40	1,67	0,92	0,23	0,83	0,89	1,00	0,90	1,18	0,82	-0,14	0,59
Коефіцієнт якості кадрового потенціалу Нацкомфінпослуг	0,90	0,56	0,91	1,87	3,51	0,74	1,41	0,50	1,54	0,98	0,59	-0,31	-2,93
Коефіцієнт участі працівників у проектах технічної підтримки у сфері надання фінансових послуг	1,08	1,44	1,03	0,83	0,75	0,88	0,84	0,48	1,15	1,10	1,27	0,18	0,52
Індекс якості проведення державного регулювання	0,93	1,10	1,15	1,11	0,88	0,93	1,05	0,59	1,37	1,06	0,68	-0,24	-0,20
Загальний індекс державного регулювання ринків НФП	0,82	0,93	1,20	0,80	1,26	1,12	0,93	1,23	1,15	1,24	0,98	0,16	-0,28

* Розраховано автором.

Іншою проблемою, що стає на заваді проведення оцінки ефективності державного регулювання ринків НФП є неоднозначність категорії «ефективність». Адже у фінансовій сфері під цією категорією розуміють «економічну ефективність», тобто прибутковість діяльності – співвідношення чистого прибутку до валових витрат діяльності аналізованого підприємства (виробничого об'єднання, установи тощо). Тобто якщо економічна ефективність дозволяє характеризувати фінансовий стан підприємства, то поняття «ефективність державного регулювання» застосовується відносно державної установи, відповідальної за регулювання та нагляд у сфері ринків НФП.

У зв'язку з цим для оцінки функціонування державного органу регулювання ринків НФП слід здійснити не оцінку ефективності, а оцінку результативності впливу органу на функціонування та розвиток ринків, що й здійснено у п.п. 3.4. наукової роботи.

3.3. Функціонування ринків небанківських фінансових послуг в умовах інституційного регулювання

Важливим аспектом оцінки умов регулювання розвитку національного ринку є компаративний аналіз функціонування професійних учасників ринків НФП, як з точки зору здійснення державного регулювання, так здійснення інституційного регулювання. Для цього доречно порівняти якісні показники функціонування регульованих Нацкомфінпослуг ринків НФП з тією його частиною, що входить у систему інституційного регулювання.

Повноцінна інформація, що дозволяє оцінити діяльність СРО існує тільки стосовно ринку страхових послуг та ринку кредитного кооперування, тому компаративний аналіз стосуватиметься цих ринків.

В Україні на даний час функціонують обласні, регіональні асоціації кредитних кооперативів, а також три об'єднання всеукраїнського рівня: Національна асоціація кредитних спілок України (НАКСУ), Всеукраїнська асоціація кредитних спілок (ВАКС) та Програма захисту вкладів (ПЗВ). Оцінка діяльності та ролі СРО в системі кредитної кооперації України повинна бути здійснена на основі порівняння результатів діяльності членів СРО. Доступною для аналізу функціонування СРО кредитної кооперації є інформація за період 2009-2015 рр. (табл. К.1).

Оцінюючи плинність членства у СРО кредитної кооперації, слід відмітити, що за аналізований період кількість членів всіх трьох СРО з року в рік скорочувалася (окрім ВАКС у 2011 р. та ПЗВ у 2011-2012 рр.). В цілому за період 2009-2014 рр. кількість членів, що надають звітність, скоротилася найменше у ВАКС – на 24,4%. Основна причина істотного скорочення кількості учасників СРО є ліквідація КС на анексованому півострові Крим та бойові дії на Сході держави.

За цей час спостерігається активне скорочення членів КС, що входять до СРО. Це пов'язано з тим, що внаслідок настання фінансової кризи ці фінансові установи почали лишати членства тих, хто довго не користувалися та не планував користуватися послугами кредитної спілки. Це було об'єктивно необхідно зробити, оскільки «пасивні» пайовики значно підвищують витрати на адміністрування, що особливо відчутно під час проведення загальних зборів. У всіх без винятку СРО спостерігається тенденція зменшення кількості позичальників та вкладників, що відображає загальнодержавну тенденцію.

Позитивним явищем є зростання суми загального капіталу у СРО: найбільший приріст капіталу за аналізований період спостерігався у ВАКС – 110,3 млн. грн., приріст становив 66,0% відносно 2009 р. Водночас, порівняно з 2013 р. капітал змогли наростити тільки члени ПЗВ – з 153,9 млн. грн. у 2013 р. до 167,4 млн. грн. у 2015 р.

Кредитний портфель найстарішої СРО в Україні – НАКСУ, зменшилася на 206,5 млн. грн., що на 31% менше показника 2009 року. Кредитні кооперативи, що об'єднує ВАКС, засвідчували позитивну динаміку розміщення коштів до 2013 р. – за 5 років кредитний портфель членів зріс на 43,4%, однак, станом на кінець 2015 р. кредитний портфель ВАКС скоротився до 631,4 млн. грн., що й так на 14,3% більше показника 2009 р. Портфель членів ПЗВ за 2009-2015 рр. скоротився на 14,4%. Аналогічна тенденція спостерігається й з залученими коштами членів – за аналізований період НАКСУ втратило майже 49% вкладів, члени ВАКС та ПЗВ втратили менший відсоток вкладів – 38,4% та 41,6% відповідно.

Вартість майна учасників СРО за аналізований період (членів різних об'єднань) зменшувалася різними темпами – у НАКСУ спостерігалось зменшення активів на 190,2 млн. грн. (-27,3%), у ВАКС – на 102,2 млн. грн. (-13,2%), а у ПЗВ активи скоротилися на 54,1 млн. грн., що на більш ніж 13% менше показника кризового 2009 року.

З даних табл. К.1 можна зробити висновок про відносно поліпшення стану простроченої та безнадійної заборгованості для НАКСУ та ВАКС, адже у НАКСУ її розмір зменшився на 109,7 млн. грн., у ВАКС – на 24,3 млн. грн. і лише у ПЗВ її розмір зріс на 5,1 млн. грн., однак таке зростання є несуттєвим, порівняно з показниками інших двох СРО.

За аналізований період спостерігається позитивна динаміка нарощення резервного капіталу кредитними спілками-членами СРО, внаслідок чого останні стали більш капіталізованими й зменшили ризики в своїй діяльності за рахунок зростання капіталу та його складової — резервного капіталу, що сприяло фінансуванню активів за рахунок власного капіталу, а також дозволяє перекривати збитки кредитних спілок. Найбільший приріст в абсолютному вимірі спостерігається у ВАКС – зростання складає 115,4 млн. грн. (+116,9%), а у ПЗВ – 104,7% за період 2009-2015 рр. Резервний капітал КС-учасників НАКСУ зріс несуттєво – на 25,4 млн. грн., або на 34,1%.

Окрім порівняння загальних показників діяльності кредитних кооперативів, необхідним є розрахунок індикативних показників, що дають змогу адекватно порівняти стан функціонування аналізованих суб'єктів, об'єднаних у різні СРО на ринку кооперативного кредитування. У зв'язку з цим у табл. К.2 розміщено дану інформацію та аналогічні показники всієї системи кредитної кооперації України. Такий аналіз дозволить виокремити СРО, члени яких проводять діяльність більш вдало та які функціонують в системі кредитної кооперації не досягаючи середнього показника по державі.

Оцінюючи частку членів, що мають внески в КС, відмічається чітка тенденція перевищення цього показника у ВАКС та ПЗВ порівняно з загальнодержавним значенням і поліпшення значення в обидвох СРО за аналізований період на 0,4-0,9 п.п. У НАКСУ спостерігається тривожна тенденція щорічного зменшення аналізованого показника, адже за цим показником НАКСУ суттєво відстає від загальнодержавного значення за всі роки дослідження.

Стосовно показника, що характеризує охоплення членів КС кредитами, з 2010 року відмічається домінування ПЗВ відносно інших СРО на ринку та порівняно із загальнодержавним показником. Так, за семирічний період аналізу кількість членів ПЗВ, що мають кредити,

зросла на 4,7% і у 2015 році на 2,2% випереджала загальнодержавне значення. Аналізований показник НАКСУ лише у 2009 р. перевищував показники інших двох СРО та загальнонаціональний. Починаючи з 2010 року НАКСУ демонструє неоднозначну зміну показника, однак, жодного року не було досягнуто загальнодержавного рівня, не кажучи про досягнення показників ВАКС чи ПЗВ. Це свідчить про негативні тенденції, що відбуваються у КС-членах НАКСУ.

Співвідношення капіталу КС-членів СРО до їх активів починаючи з 2010 року відстає від загальнодержавного значення у всіх СРО і є результатом поліпшення якості складових капіталу КС.

Оцінюючи рівень прострочених та безнадійних кредитів у кредитному портфелі членів СРО ринку кредитної кооперації слід акцентувати увагу на тій особливості, що на фоні зростання цього показника в Україні у 2010 році порівняно з попереднім у всіх СРО даний показник демонстрував зворотну тенденцію, що свідчить про достатню методичну та організаційно-технічну підтримку цих інститутів на шляху поліпшення якості кредитного портфелю фінансових установ-членів СРО. Водночас, з даних табл. К.2 спостерігається чітка тенденція зменшення даного показника до 2013 р. лише у членах ВАКС (рівень простроченості зменшився до 13,1%), у ПЗВ у 2010-2014 рр. відмічається зростання показника з 11,1% до 19,9% з подальшим його зменшенням у 2015 р. (18,1%). Однак показники цих двох СРО менші за аналогічний показник в цілому по Україні. Рівень прострочених та безнадійних кредитів у кредитному портфелі учасників НАКСУ за період 2011-2015 рр. щороку перевищував аналогічний показник по Україні і свідчить про недоліки при оцінці платоспроможності позичальника та претензійно-позовної роботи у даних кредитних кооперативах.

Важливим показником ефективності формування кредитної політики з одночасним відображенням диверсифікованості активів КС-членів СРО є показник відношення прострочених та безнадійних кредитів до активів фінансових установ. Саме цей показник визначає, з одного боку, ту частину майна КС, що не приносить доходу, а з другої сторони, вказує на додатковий фінансовий тягар кооперативу: сплату процентів за користування внесками членів кредитних кооперативів. До 2012 р. спостерігається тенденція зменшення цього показника як на загальнодержавному рівні, так і відносно членів всіх СРО. Найнижчі показники були характерні для учасників об'єднання ПЗВ, значення якого за 2009-2012 рр. зменшилося на 1% - з 12,9% до 11,9% відповідно. Також сприятливо формувався цей показник у 2009-2013 рр. і у членів ВАКС – його значення знизилося на 7,3% - з 18,9% у 2009 р. до 11,6% у

2013 р. Саме КС-члени ПЗВ та ВАКС змогли забезпечити значення показника у цих роках на рівні, нижчому за загальнодержавний. Найбільш несприятлива ситуація в цьому плані спостерігається у НАКСУ, члени якої, хоч і скоротили рівень простроченості кредитів у активах на 16,8% з 34,1% у 2009 р. до 17,3% у 2013 р., однак не змогли вийти на рівень загальнонаціонального значення. Внаслідок зазначених вище несприятливих подій на Донбасі та АР Крим у 2014-2015 рр. відмічається суттєве зростання проблемної заборгованості як у КС-членах СРО, так і в загальнонаціональному масштабі.

Показник співвідношення кредитів до депозитів (внесків) є показником, на основі якого можна зробити узагальнення про ліквідність фінансових установ-членів СРО, аналізуючи його значення у динаміці. Чим більший цей показник, тим нижча ліквідність установи. У 2010-2015 рр. члени всіх СРО утримували значення цього показника на рівні, нижчому за загальнонаціональний. Лише 2009 р. даний показник для НАКСУ та ВАКС є вищим від загальнодержавного. В цілому, за період дослідження як загальнонаціональний показник, так і показники НАКСУ, ВАКС, ПЗВ зросли, що свідчить про погіршення ліквідності даних НФУ.

Слід відмітити позитивну тенденцію перевищення частки резервного капіталу у структурі капіталу КС-членів всіх досліджуваних СРО порівняно із аналогічним показником по Україні. Серед СРО найкраща динаміка цього показника спостерігається у ПЗВ, в якій даний показник зріс з 71,3% у 2009 р. до 89,8% у 2013 р. з певним скороченням до 84,1% у 2015 р. У КС-членів ВАКС показник зріс на 18,1% і у 2015 р. досягнув рівня 77,2%. Найменш сприятливо формувався цей показник у НАКСУ – за аналізований період частка резервного капіталу знизилася на 7,1% і у 2015 році становила 44,5% капіталу членів асоціації. В цілому констатуються труднощі при нарощуванні достатнього розміру резервного капіталу у КС-членах НАКСУ.

На фоні непокритих збитків та існування достатнього обсягу проблемних кредитів у КС політика збільшення розміру капіталу за рахунок резервного капіталу в цілому є виправданою. Так, за аналізований період найкращий стан забезпеченості (покриття) проблемних кредитів за рахунок резервного капіталу відмічається у КС-членах ПЗВ, значення якої зросло з 128,3% у 2009 р. до 239,9% у 2015 р., тобто резервний капітал більш ніж у двічі покриває проблемну кредитну заборгованість фінансових установ-членів ПЗВ. Аналогічна позитивна тенденція простежується і у ВАКС, члени якої акумулювали резервний капітал в розмірі, який станом на кінець 2015 р. перевищував

проблемну кредитну заборгованість у 1,76 раза, наростивши цей показник порівняно з 2009 р. на 108,1%. ПЗВ та ВАКС демонструють чітку позитивну динаміку росту даного показника, значення якого щороку значно перевищує загальнонаціональний показник. Однак члени НАКСУ, починаючи з 2012 р. не можуть досягти навіть середнього значення по Україні, і у 2015 р. змогли акумулювати резервний капітал в розмірі, що покриває проблемну кредитну заборгованість лише на 91,2%. Таким чином, члени НАКСУ не змогли сформувати достатній розмір резервного капіталу внаслідок отримання збитків від поточної діяльності.

У табл. К.3 відображено основні результати діяльності СРО в сукупних показниках саморегулювання, при цьому сума розрахункових показників трьох СРО становить 100%. Подальший аналіз здійснюється з метою встановлення ролі СРО у процесах саморегулювання ринку кредитної кооперації України. З розрахунків випливає, що в аналізованому періоді кількість членів СРО розподіляється так, що близько 13-15% членів СРО припадає на ПЗВ, у різних роках на НАКСУ припадає 40-43% кооперативів, а на ВАКС – 43-46%.

Не зважаючи на відносно високу частку НАКСУ у загальній сукупності суб'єктів саморегулювання, кількість членів КС даної СРО суттєво поступається аналогічному показнику ВАКС у всіх роках проведеного дослідження, причому ПЗВ за цим показником лише несуттєво відстає від НАКСУ. Фактично, об'єднуючи більше 40% КС саморегулювання кредитної кооперації на НАКСУ припадає не більше 30% членів.

Оцінюючи структуру саморегулювальної сфери кредитної кооперації з точки зору членів, що мають кредити, важливо звернути увагу зростання частки ПЗВ з 24,9% у 2009 р. до 27,5% у 2015 р. Причому частка НАКСУ суттєво знизилася – більш ніж на 2,6% і у 2015 р. охоплювала 27,5% кредиторів сфери саморегулювання в системі кредитної кооперації (стільки, скільки ПЗВ). Відчутне домінування ВАКС спостерігається щодо кількості членів-вкладників КС, на яку у 2012-2014 рр. припадає більш ніж половина вкладників, що розміщували депозити в КС-учасниках СРО. У 2015 р. на ПЗВ припадає близько 35% вкладників, на НАКСУ – 18,1%.

Розглядаючи показник капіталізації, необхідно відмітити поступове скорочення частки, що припадає на НАКСУ – з 35,4% у 2009 р. до 32,0% у 2013 р. та одночасне зростання питомої ваги капіталу КС-членів ВАКС за аналогічний період на 3% та ПЗВ на 0,4%, що свідчить про суттєве посилення капіталізації учасників останніх двох СРО у 2009-2014 р. 2014 рік ознаменувався поліпшенням капіталізації членів

НАКСУ та ПЗВ на 3,3% та 0,2% відповідно з одночасним скороченням частки капіталу системи кредитної кооперації, що припадає на членів ВАКС на 3,5%. У 2015 р. Частка капіталу НАКСУ зменшилася на фоні зростання частки інших двох СРО.

Більше половини депозитів КС, що є учасниками СРО, знаходиться у фінансових установах-учасниках ВАКС, частка яких у 2009-2015 рр. зросла на 3,2% і становила 45,8%. Депозитний портфель НАКСУ суттєво скоротився за аналізований період – на 3,7% і у 2015 р. становив лише 32% сукупного портфелю КС-членів СРО хоча й спостерігається тенденція росту показника порівняно з попередніми роками. Частка ПЗВ у різні роки дослідження коливалася на межі 21,5-25%, що є суттєвою, враховуючи те, що кількість учасників ПЗВ у тричі менше від НАКСУ.

За аналізований період частка активів КС-членів СРО, що припадає на ВАКС, зросла на 3,5% і у 2015 р. становила 54,2%, причому активи НАКСУ до 2013 р. показують кардинально протилежну тенденцію – частка майна учасників СРО, що припадає на членів НАКСУ, скоротилася на більш, ніж 11%. У 2014-2015 рр. констатується 5,2%-й ріст активів. На ПЗВ припадає менше третини активів учасників СРО.

Позитивну динаміку скорочення питомої ваги прострочених та неповернених кредитів у загальній сумі членів СРО показує НАКСУ, частка якої скоротилася на 16,5% – з 54,3% у 2009 р. до 37,8% у 2015 р., що є результатом очищення кредитного портфелю від проблемної заборгованості, а також позитивної роботи з боржниками, поліпшення претензійно-позовної роботи цих фінансових установ. Частки проблемних та неповернених кредитів інших двох СРО за досліджуваний період зросла – у ВАКС на 8,6%, у ПЗВ на 8,0% і у 2015 р. становила 42% та 20,2% відповідно. Оцінюючи резервний капітал СРО системи кредитної кооперації України за досліджуваний період, відмічається суттєве скорочення частки НАКСУ у загальній сумі резервного капіталу учасників СРО з 30,8% у 2009 р. до 22%, і, таким чином, у 2015 р. частка ВАКС та ПЗВ була більшою і становила 47,1% та 30,9% відповідно.

Окрім наведеного аналізу загальних показників СРО на ринку кооперативного кредитування та питомої ваги НАКСУ, ВАКС та ПЗВ важливою є також оцінка й інших показників, що характеризують діяльність учасників ринку.

Так, у табл. К.4 розміщено інформацію щодо середніх показників КС-учасників СРО системи кредитної кооперації та аналогічні показники по Україні. З даних таблиці відмічається тенденція

скорочення середньої кількості учасників КС як учасників СРО, так і по Україні в цілому, причому спостерігається чітка тенденція превалювання кількості членів у всіх учасниках СРО кредитної кооперації України. Загальна тенденція скорочення членства пояснюється поступовим виключенням тих членів КС, що не користуються послугами останніх, адже існування достатньо великої кількості пасивних членів призводить до складнощів проведення та прийняття рішень на загальних зборах учасників кредитних кооперативів, а також збільшує адміністративні витрати установ.

Аналогічна тенденція спостерігається і з показником середньої кількості членів, що мають кредити у КС-учасника СРО та по Україні. Щодо кількості членів, що мають вклади в КС, то спостерігається негативна тенденція нарощення таких членів в розрахунку на 1 КС у всіх СРО, причому найбільше скорочення відмічається у КС-членах НАКСУ, показник якої за аналізований період скоротився на більш ніж 27%. Середня кількість вкладників КС-членів ПЗВ та ВАКС за аналізований період скоротилася на 21% та 18,6% відповідно. Необхідно відмітити, що середня кількість вкладників ПЗВ вдвічі перевищує аналогічний показник НАКСУ та більш ніж на половину – ВАКС.

Середній розмір активів кредитних кооперативів ВАКС та ПЗВ за даний період зріс на 0,69 млн. грн. та 1,59 млн. грн. відповідно, досягши останнім показника 10,6 млн. грн., що дозволяє зробити висновок про суттєві розміри активів КС-членів ПЗВ, адже у 2015 р. цей показник перевищував аналогічний для ВАКС на 96,2%, а НАКСУ – на 121,6%.

Аналізуючи динаміку зміни середнього розміру кредитного портфелю членів СРО кредитної кооперації України, необхідно відмітити скорочення його розміру у НАКСУ з 4,44 млн. грн. у 2009 р. до 4,34 млн. грн. у 2015 р. Констатується звуження середнього розміру кредитного портфелю КС-членів НАКСУ (-2,4%) на фоні його нарощення у ВАКС (+51,1%) та у ПЗВ (+15,9%).

З даної таблиці також спостерігається тенденція суттєвого скорочення середнього розміру депозиту члена НАКСУ, адже за період дослідження цей показник зменшився на 27,4% і у 2015 р. становив 2,25 млн. грн., що суттєво поступається аналогічному показнику ВАКС та ПЗВ, значення яких становили 2,75 млн. грн. та 4,86 млн. грн. відповідно. Виходячи з наведених розрахунків, можна зробити висновок, що у 2015 р. середній розмір депозитного портфелю членів ПЗВ на 76,6% більший за ВАКС та на 116,1% більший за НАКСУ,

причому цей показник ВАКС випереджає показник НАКСУ на більш ніж 22%.

За період 2009-2013 рр. члени НАКСУ спромоглися скоротити обсяг прострочених та неповернених кредитів таким чином, що середній показник члена асоціації зменшився майже наполовину, склавши 0,76 млн. грн. В той же час у ПЗВ даний показник зріс на 7,6% і у 2013 р. становив 1,25 млн. грн. Сума прострочених та неповернених кредитів в розрахунку на одного члена ВАКС показує тенденцію до зниження (-7,4%) і у 2013 році становила 0,83 млн. грн. В силу вже названих причин у 2014-2015 рр. учасники усіх СРО погіршили свої показники порівняно з 2013 р.

Незважаючи на різноспрямовану тенденцію зміни середнього розміру неповернених та прострочених кредитів членами СРО, середній розмір резервного капіталу члена добровільних об'єднань системи кредитної кооперації засвідчує правильну політику його формування в необхідному розмірі, адже за всі роки дослідження цей показник у СРО вказує постійну тенденцію зростання з одночасним перевищенням аналогічного загальнодержавного показника, що свідчить про позитивний вплив, що справляє участь КС у СРО.

Щодо оцінки середнього розміру вкладу у КС-учасниках СРО (табл. 3.6) необхідно звернути увагу, що серед усіх СРО на ринку кооперативного кредитування лише у НАКСУ з 2011 року цей показник перевищує середній по Україні. З одного боку, збільшення даного показника свідчить про довіру членів до КС-членів НАКСУ, відносно менші операційні витрати, пов'язані з обслуговуванням депозитів, з іншого боку, дострокове розірвання таких договорів може призвести до суттєвого погіршення платоспроможності КС-учасників об'єднання.

В той же час, середній розмір заборгованості за кредитами у всіх СРО відстає від загальнодержавного показника за всі роки дослідження і є позитивним моментом, адже такий стан речей дозволяє зробити висновок про те, що кредитний портфель учасників СРО є менш ризиковим, адже на одного позичальника кооперативу-члена СРО припадає менша сума, ніж в цілому по Україні.

На основі наведеної вище інформації можна зробити висновок про те, що кредитні кооперативи, які є учасниками СРО проводять фінансово-господарську діяльність ефективніше, ніж ті, що такими не є. Це підтверджує порівняння основних показників членів СРО та загальноукраїнського, за яким останній суттєво поступається першому майже за всіма критеріальними показниками. Це й не є чимось особливим, адже загальновідомо, що членство у СРО потребує від учасників дотримання критеріїв, що можуть бути більш вимогливішими

від мінімально допустимих Нацкомфінпослуг. Так, наприклад, однією з умов членства у ВАКС є дотримання показника платоспроможності на рівні не менше 5%, хоча норматив Нацкомфінпослуг для КС з третім режимом регулювання не встановлений.

Таблиця 3.6

Середні розміри вкладу та заборгованості по кредитах у КС-членах СРО системи кредитної кооперації України у 2009-2015 рр.*

Показники	Роки							Зміна 2015/2009	
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс.	%
Сума активів на одного члена КС, грн.									
НАКСУ	1478,9	1579,5	1573,6	1705,7	2041,8	2032,4	2201,4	722,5	48,9
ВАКС	1065,5	1393,8	1503,4	1666,7	2020,6	1925,8	1860,9	795,3	74,6
ПЗВ	913,7	1370,8	1337,1	1475,9	1797,1	1583,0	1783,2	869,6	95,2
По Україні	1925,8	2185,7	2246,3	2424,4	2649,4	2846,5	2699,8	774,1	40,2
Капітал на одного члена КС, грн.									
НАКСУ	306,4	335,6	507,7	576,6	771,6	888,5	974,8	668,5	218,2
ВАКС	230,5	316,1	388,1	489,0	592,9	604,9	770,3	539,8	234,1
ПЗВ	212,8	330,4	391,7	490,9	608,3	660,3	828,0	615,2	289,2
По Україні	349,6	711,5	887,5	993,4	1076,2	1276,4	1361,4	1011,7	289,4
Середній розмір депозиту вкладника, грн.									
НАКСУ	21298,5	24327,5	28172,0	32700,3	33432,0	37225,3	43309,1	22010,6	103,3
ВАКС	17043,1	19675,2	21817,5	22260,5	26672,1	25331,7	23517,2	6474,2	38,0
ПЗВ	12970,2	17787,6	17851,0	17503,2	19964,5	17438,0	15930,2	2960,0	22,8
По Україні	25293,2	24651,5	24697,9	28674,8	33005,0	31422,2	32271,7	6978,5	27,6
Середній розмір кредиту одного позичальника, грн.									
НАКСУ	6521,6	7043,4	6888,8	7744,3	8370,3	9264,8	9716,7	3195,1	49,0
ВАКС	3609,4	5275,0	5925,5	6504,2	7466,4	8367,5	8147,1	4537,7	125,7
ПЗВ	4458,8	4784,5	4854,1	5177,4	5875,7	5401,6	6836,9	2378,1	53,3
По Україні	9228,3	9765,3	8974,7	9964,6	10056,1	10688,1	11052,4	1824,1	19,8
Середній розмір простроченої заборгованості 1 позичальника, грн.									
НАКСУ	2325,5	2414,8	1576,6	1434,4	1573,6	2338,0	2319,2	-6,2	-0,3
ВАКС	955,6	1036,1	885,2	926,6	980,1	1361,1	1574,2	618,6	64,7
ПЗВ	631,8	530,1	634,3	694,3	824,9	1074,6	1239,0	607,2	96,1
По Україні	2780,7	3957,7	1647,0	1604,7	1767,6	2433,0	2785,5	4,8	0,2

* Складено та розраховано на основі даних НАКСУ [172], ВАКС [173] та ПЗВ [174] та Нацкомфінпослуг [241-247].

Доречним є також порівняння показників членів СРО кредитної кооперації України з метою виділення тих із них, члени яких досягають кращих показників, порівняно з членами інших СРО. Тому доречно здійснити рейтингову оцінку саморегульованих організацій на основі співставних показників діяльності їх учасників.

Ранжування слід здійснити за показниками, що розміщені в табл. К.5, в прямій чи оберненій послідовності, в залежності від впливу результуючого показника.

По спаданню ранжуються показники, значення яких свідчить про прямий вплив на позитивний результат оцінки діяльності КС-членів СРО, тобто чим більшим є значення таких показників тим кращий ранг присвоюється. Найкращим рангом вважається значення «1», найгіршим – «3». І навпаки, по зростанню ранжуються ті показники, більше значення яких свідчить про негативний вплив на оцінку досліджуваних кредитних кооперативів-членів СРО. В такому разі СРО з найбільшим значенням таких показників присвоюється ранг «3», а з найменшим – «1».

У табл. К.6 розміщено результати ранжування СРО системи кредитної кооперації за вибраною сукупністю показників за період 2009-2015 рр. та встановлено їх рейтинг.

Абсолютним лідером рейтингу є об'єднання професійних учасників системи кредитної кооперації України ПЗВ, що змогла встановити та утримати лідерство в усі роки дослідження, лідируючи не менше, як у 14 показниках з 26-ти, причому у 2010 та 2015 роках першість СРО була зафіксована по 20-ти показниках, що становить 77% усіх показників, за якими було побудовано рейтинг. Друге місце в рейтингу зайняв ВАКС, встановивши та втримавши його у кожному році проведеного аналізу. Рейтинг замикає НАКСУ, сукупний щорічний ранг якої за період вибірки покращився, причому відмічається незмінне лідерство за показниками середнього розміру капіталу та активів, що припадає на одного члена КС-учасника СРО, середнього розміру депозиту та кредиту. Водночас відмічається лідерство НАКСУ за показником частки капіталу в активах кредитних кооперативів.

Достатньо низькі показники НАКСУ у рейтингу підкреслюють тезу про те, що серед КС-учасників даної СРО є такі, фінансово-господарська діяльність яких поступається членам інших СРО, тому доречним є перехід НАКСУ від оцінки діяльності членів за бальною оцінкою (рейтинг KAPER) до більш адекватних та дійових методик оцінки. Такою може бути система PEARLS чи розробка власної авторської методики оцінювання, в тому числі й здійснення рейтингування КС за розробленими критеріями. Такі заходи дозволили б сприяти всебічному розвитку системи кредитної кооперації України, посилити довіру населення до неї та спонукати професійних учасників до поліпшення інформаційно-аналітичного та методичного забезпечення їх діяльності.

На основі наведених вище даних можна констатувати, що кредитні кооперативи, які є учасниками СРО, проводять фінансово-господарську діяльність ефективніше, аніж ті, що такими не являються. Це підтверджує порівняння основних показників членів СРО із загальноукраїнським значенням. Проведений рейтинг інститутів саморегулювання системи кредитної кооперації України визначив аутсайдера рейтингу – НАКСУ, якій доцільно було б перейти від оцінки діяльності її членів за бальною системою до більш дійових та ефективних методик оцінювання діяльності її членів з одночасним порівнянням їх із аналогічними показниками по Україні та інших СРО. Такий підхід потребує тіснішої співпраці між СРО, учасниками та органом державного регулювання з точки зору обміну інформацією.

На ринку страхових послуг чільне місце займає два основних інституційних регулятора – ЛСОУ та УФУ, які на відміну від АСБ проводять інформаційний обмін між своїми учасниками, формують та публікують основні фінансові показники членів асоціацій, що дозволяє певним чином оцінити роль цих СРО на ринку.

Фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. негативно вплинула на членство страховиків у СРО, адже якщо у передкризовому періоді кількість членів ЛСОУ складала більше 100 компаній, то у 2009 р. таких учасників налічувалось 69 (табл. К.7). В цілому, за 2009-2015 рр. кількість учасників ЛСОУ скоротилося на 27 од., і у 2015 р. дане об'єднання налічувало 37 учасників. Скороченню кількості учасників ЛСОУ сприяло також створення у 2008 р. альтернативного форуму представництва інтересів страховиків УФУ, до якої перейшла частина членів ЛСОУ. Кількість членів останньої за 2009-2015 рр. зросла більш ніж вдвічі і склала на кінець 2015 р. 25 СК (табл. К.8). Не зважаючи на суттєве скорочення членства, активні члени ЛСОУ за досліджуваний період суттєво наростили як кількість зібраних премій (+35,6%), так і активів (+3,9%). Скорочення статутного капіталу на 51% пов'язане із виходом СК із асоціації, що в цілому дозволяє сформулювати висновок про об'єднання ЛСОУ найбільш вагомих учасників ринку страхування, таких як АХА, Метлайф Україна, ТАС, Ейгон Лайф Україна, АСКА, Провідна, Універсальна та ін.

За досліджуваний період учасниками СРО є не більше 1/6 ринку національного страхових послуг (табл. 3.7), однак, як підтверджують узагальнені звітні дані СРО, їх учасники є системоутворюючими.

Адже на ці компанії припадає більш ніж половина зібраних страхових премій, переважна частина здійснених страхових виплат (в т.ч. і викупних сум). У 2015 р. страхові резерви членів СРО склали понад $\frac{3}{4}$ резервів усього національного страхового ринку.

Таблиця 3.7

**Порівняння СРО в загальних показниках національного ринку
страхових послуг у 2009-2015 рр.***

Показники	Значення показників по роках, %							Зміна 2015/2009
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Кількість СК								
ЛСОУ	14,2	12,3	12,7	13,5	12,3	11,3	10,2	-4,0
УФУ	2,4	3,9	3,8	4,6	5,9	6,3	6,9	4,5
Всього СРО	16,7	16,2	16,5	18,1	18,2	17,5	17,2	0,5
Премії								
ЛСОУ	32,1	25,9	36,3	44,7	34,8	31,2	30,8	-1,3
УФУ	15,5	15,3	15,2	19,9	21,7	21,9	28,0	12,5
Всього СРО	47,5	41,2	51,5	64,6	56,5	53,0	58,7	11,2
Виплати								
ЛСОУ	40,9	32,2	51,7	54,7	62,3	56,0	40,8	0,0
УФУ	24,1	26,5	27,6	30,8	46,2	38,6	31,9	7,7
Всього СРО	65,0	58,7	79,3	85,6	108,5**	94,6	72,7	7,7
Рівень виплат								
ЛСОУ	42,0	32,9	30,5	29,3	29,0	34,0	36,2	-5,9
УФУ	51,4	45,8	39,0	37,0	34,5	33,4	31,0	-20,4
Всього СРО	93,5	78,7	69,6	66,4	63,5	67,4	67,2	-26,3
Активи								
ЛСОУ	26,8	26,1	30,1	28,2	21,7	19,8	22,9	-3,9
УФУ	9,4	10,5	10,3	11,4	12,7	14,8	27,0	17,6
Всього СРО	36,2	36,6	40,5	39,6	34,4	34,6	49,9	13,7
Статутний капітал								
ЛСОУ	25,6	23,8	26,1	24,5	17,4	15,2	13,2	-12,4
УФУ	10,7	14,3	14,4	16,5	18,3	18,6	19,7	9,0
Всього СРО	36,3	38,0	40,5	41,0	35,7	33,8	32,9	-3,4
Страхові резерви								
ЛСОУ	44,6	42,0	51,9	57,1	49,4	41,7	37,2	-7,4
УФУ	15,8	18,1	16,6	26,6	28,1	34,0	38,0	22,2
Всього СРО	60,4	60,1	68,5	83,7	77,5	75,8	75,2	14,8
Частка резервів в активах								
ЛСОУ	40,1	40,4	40,0	45,3	49,6	47,6	49,1	9,0
УФУ	40,9	43,4	37,4	52,4	48,0	51,7	42,6	1,8
Всього СРО	40,3	41,3	39,4	47,3	49,0	49,3	45,6	5,3

* Складено та розраховано автором на основі даних ЛСОУ [272-285], УФУ [100-110] та Нацкомфінпослуг [231-238].

** Значення більше 100% пов'язане з неврахуванням Нацкомфінпослуг викупних сум у здійснених страхових виплатах по ринку в цілому.

Порівнюючи середні значення учасників СРО за сегментами страхового ринку (табл. К.9) виділяється двояка ситуація: на ринку загальних видів страхування констатується домінування учасників УФУ, а на ринку страхування життя – ЛСОУ. Це домінування пов'язане

з тим, що серед невеликої кількості учасників інформаційного обміну УФУ знаходиться переважна більшість лідерів ризикового сегменту, в той час як серед учасників ЛСОУ відмічається наявність лідерів страхування життя. Це свідчить про різнонаправленість представництва СРО інтересів як компаній ризикового сегменту, так і компаній зі страхування життя.

На ринку страхових послуг домінуюче місце займає ЛСОУ, яка у 2009 р. об'єднувала більше 85% учасників інституційного регулювання (табл. 3.8). Посткризовий період характеризувався тенденцією скорочення учасників ЛСОУ та поступовим ростом учасників альтернативного об'єднання – УФУ, внаслідок чого у 2015 р. УФУ об'єднує більш ніж 40% учасників інституційного регулювання.

Таблиця 3.8

Порівняння СРО в загальних показниках інституційного регулювання ринку страхових послуг України у 2009-2015 рр.*

Показники/СРО	Структура показників СРО по роках, %							Зміна 2015/2009
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Кількість СК								
ЛСОУ	85,3	75,7	76,7	74,7	67,6	64,2	59,7	-25,7
УФУ	14,7	24,3	23,3	25,3	32,4	35,8	40,3	25,7
Премії								
ЛСОУ	67,5	62,9	70,6	69,1	61,6	58,8	52,4	-15,1
УФУ	32,5	37,1	29,4	30,9	38,4	41,2	47,6	15,1
Виплати								
ЛСОУ	62,9	54,9	65,2	64,0	57,4	59,2	56,2	-6,7
УФУ	37,1	45,1	34,8	36,0	42,6	40,8	43,8	6,7
Активи								
ЛСОУ	74,1	71,4	74,4	71,3	63,0	57,1	45,9	-28,2
УФУ	25,9	28,6	25,6	28,7	37,0	42,9	54,1	28,2
Статутний капітал								
ЛСОУ	70,5	62,5	64,5	59,7	48,7	45,0	40,1	-30,3
УФУ	29,5	37,5	35,5	40,3	51,3	55,0	59,9	30,3
Страхові резерви								
ЛСОУ	73,8	69,9	75,7	68,2	63,8	55,1	49,5	-24,3
УФУ	26,2	30,1	24,3	31,8	36,2	44,9	50,5	24,3

* Складено та розраховано автором за даними: [100-110; 272-285].

За всіма вибраними у наведеній вище таблиці відмічається поступова втрата домінуючого місця ЛСОУ на користь УФУ, що пов'язане із внутрішніми проблемами та конфліктами всередині ЛСОУ.

Незважаючи на те, що учасники інформаційного обміну УФУ та ЛСОУ надають звітність для обробки, узагальнення та опублікування на добровільних засадах, компанії-учасники СРО ставлять за мету якомога

краще проявити себе поряд з іншими учасниками. Такого роду конкуренції серед учасників інституційного регулювання сприяє щорічне проведення конкурсів кращих страховиків у різних номінаціях. Лідерство СК у цих номінаціях є додатковим важелем, що дозволяє покращити імідж не тільки серед самих професійних учасників, але й перед споживачами страхових послуг.

Інформаційна закритість ринку страхових послуг, часті ребрединги та злиття страхових компаній (наприклад Гарант-Авто, Фортіс лайф, АІГ тощо) ускладнюють здійснення адекватної оцінки та порівняння функціонування членів СРО та національного ринку. У зв'язку з цим, вибрано та розраховано порівнювані показники функціонування національного ринку страхових послуг, та тієї частини, що підпадає під вплив органів інституційного регулювання (табл. К.10).

За показником частки резервів в активах СК члени СРО за досліджуваний період щорічно випереджають аналогічний загальнодержавний показник на 20-30%, що свідчить про достатній запас фінансової стійкості учасників СРО порівняно з іншими СК. Позитивним є стан достатності страхових резервів для ризикових видів страхування, адже значення даного показника для членів СРО також суттєво перевищує середнє значення по державі. Однак, за 2009-2015 рр. відбулося 8,7% скорочення у ЛСОУ на фоні 0,9% скорочення по державі та 8,6% росту в учасників УФУ.

Високі рівні виплат учасників ЛСОУ та УФУ, свідчать про проведення учасниками класичного страхування і відсутність серед них учасників-псевдостраховиків, що займаються оптимізацією оподаткування. Саме тому рівень виплат учасників СРО майже вдвічі, а в деяких роках і більш ніж вдвічі перевищує аналогічний показник по Україні.

На фоні суттєвого скорочення членства ЛСОУ, у 2013-2015 рр. відбувається погіршення сукупних показників приросту активів, премій, страхових резервів тощо. Водночас, фінансова звітність окремо взятого учасника ЛСОУ свідчить про позитивні тенденції фінансово-економічного розвитку установ-членів.

3.4. Оцінка розвитку ринків небанківських фінансових послуг України в умовах державного та інституційного регулювання

Розрахувавши показники, які характеризують регулюючу функцію держави в розвитку ринків НФП України (п.п. 3.2) та оцінивши функціонування органів інституційного регулювання (п.п. 3.3), доречно

відобразити їх вплив на конкретних показниках, що характеризують стан розвитку ринків НФП. Для цього доречно здійснити оцінку функціонування ринків НФП на основі узагальненої інформації, що розміщена в табл. 3.9, та кожному з ключових ринків.

За досліджуваний період активи НФУ невідмінно зростали і у 2015 р. у 6,5 рази перевищували аналогічний показник 2004 р, а їх частка у ВВП України підвищилася з 6,1% у 2004 р. до 8,2% у 2015 р. Це свідчить про випереджаючі темпи росту активів НФУ над ростом економіки держави, а в кризові роки активи НФУ скорочувалися в меншій мірі, як ВВП. За досліджуваний період кількість НФУ зросла вдвічі – з 999 од. у 2004 р. до 2239 од. у 2015 р.

Таблиця 3.9

**Загальні показники розвитку ринків НФП України
за період 2004-2015 рр.***

Показники	Значення показників по роках												Зміна 2015/ 2004, %
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Всього обсяг ринків НФП, млрд. грн.	20,7	17,3	20,9	31,3	43,7	37,9	45,7	47,7	57,0	67,2	79,5	81,7	294,8
Всього фінансових установ, од.	999	1497	1589	1651	1721	2008	1980	1979	2041	2113	2087	2239	124,1
Активи НФУ, млрд. грн.	21,7	25,2	33,9	44,5	61,7	62,8	69,9	79,9	100,8	125,0	147,8	162,8	650,0
Темп росту активів НФУ, %	103,6	16,0	34,5	31,2	38,7	1,9	11,1	14,4	26,2	24,0	18,3	10,1	-
Частка ринків НФП у ВВП, %	5,8	3,8	3,7	4,2	4,4	4,0	4,1	3,5	3,9	4,4	5,1	4,1	-28,7
Частка активів НФУ у ВВП, %	6,1	5,5	6,0	5,9	6,2	6,6	6,2	5,9	6,9	8,2	9,4	8,2	35,5

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [115-125; 227-265; 153-155] та Державної служби статистики України [28; 29].

Суттєвий приріст активів та зростання кількості зареєстрованих НФУ у 2004-2005 рр. пов'язаний із перереєстрацією усіх НФУ внаслідок створення єдиного Державного реєстру фінансових установ, до якого окрім СК, первинно внесено інформацію про КС, ломбарди, НПФ та інші НФУ. Динамічний розвиток ринків НФП не спинила навіть фінансово-економічна криза 2008/2009 рр., і за весь досліджуваний період ринок збільшився майже в 3 рази. Водночас на деяких ринках НФП (кредитної кооперації та інших кредитних установ, на страховому) наслідки цієї кризи негативно відобразилися на функціонуванні установ, однак компенсувалися ростом ринку ломбардних послуг, фінансових компаній та з недержавного пенсійного забезпечення (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

**Динаміка зміни обсягу наданих послуг НФУ України
в розрізі ринків у 2004-2015 рр.***

Ринки НФП	Обсяг послуг ринків НФП по роках, млрд. грн.												2015/ 2004	2014/ 2008
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015		
Страховання	19,4	12,9	13,8	18,0	24,0	20,4	23,1	22,7	21,5	28,7	26,8	29,7	53,0	23,9
Послуги НПФ	0,01	0,05	0,14	0,28	0,61	0,86	1,14	1,39	1,66	2,09	2,47	1,98	18757	223,4
Послуги КС	1,3	2,6	4,5	8,0	9,5	6,9	5,3	3,4	3,8	3,7	3,0	0,0	-99,0	-99,9
Послуги ФК	-	0,4	0,5	0,7	1,6	1,8	7,2	8,1	16,3	18,2	31,7	24,9	-	1442,2
Послуги інших кред.установ	-	-	0,8	3,0	5,8	4,4	3,8	5,2	5,2	4,6	5,7	6,4	-	10,9
Ломбардні послуги	-	1,4	1,1	1,4	2,1	3,7	5,4	7,2	8,8	8,4	8,4	12,5	-	483,7
Всього ринки НФП	20,7	17,3	20,9	31,4	43,7	38,0	46,0	48,0	57,3	65,7	78,0	75,5	264,4	72,7

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [115-124; 227-265; 153-155].

В цілому ємність ринки НФП України за досліджуваний період зросли в більш ніж 3 рази, серед яких високих темпів розвитку показує ринок страхових послуг (+37,8%), послуг НПФ (більш ніж 23 рази), ФК та ломбардних послуг. Кожен з ринків за досліджуваний період розвивався по-різному: динамічний розвиток страхового ринку, кредитного кооперування та інших кредитних установ невинно зростали до початку кризи, однак відновлення позитивних тенденцій не відбулося на ринку кредитного кооперування (скорочення склало 68,7%); невинний розвиток демонструє ринок послуг фінансових компаній завдячуючи активній діяльності лізингових компаній; бурхливий розвиток ломбардів припадає саме на кризовий та посткризовий період (відмічається більш ніж восьмикратне зростання).

Найбільшу вагу на ринках НФП відіграють СК, активи яких у 2004 р. склали 92,2% активів НФУ України (табл. Н.1). Страховий ринок України характеризувався динамічним розвитком до початку фінансової економічної кризи 2008/2009 рр.: кількість СК зросла з 387 од. у 2004 р. до 469 од. у 2008 р.; приріст валових страхових премій склав 23,6%, активи зросли на 109,5% і склали 41,9 млрд. грн. Позитивні тенденції росту були притаманні як сегменту ризикових видів страхування, так і страхуванню життя. Однак негативний вплив фінансово-економічної кризи відобразився у сегменті ризикових видів страхування – сума зібраних премій у посткризовому періоді перевищила показник 2008 р. лише у 2013 р. (табл. 3.11).

Суттєве скорочення зібраних премій у посткризових роках ускладнювалося необхідністю нести відповідальність страховиками за попередньо взятими зобов'язаннями, що в силу суттєвого росту

страхових виплат призвело до росту рівня виплат, що досягло свого максимального значення у 34,0% у 2010 р. Необхідність здійснення страхових виплат в умовах скорочення ринку призвело до зменшення розміру технічних резервів страховиків з 9,3 млрд. грн. у 2008 р. до 8,4 млрд. грн. у 2009 р.

Таблиця 3.11

Показники функціонування сегменту ризикового страхування в Україні за період 2004-2015 рр.*

Показники	Значення показників по роках												Зміна за:	
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/2004	2015/2008
Кількість СК	342	353	356	381	397	378	389	378	352	345	325	312	16,1	-21,4
Зібрані премії, млрд. грн.	19,2	12,5	13,4	17,2	22,9	19,6	22,2	21,3	19,7	26,2	24,6	27,5	19,1	20,2
Частка ризикових видів у сукупних преміях, %	99,0	97,5	96,7	95,6	95,4	96,0	96,1	94,1	91,6	91,4	91,9	92,6	-3,6	-2,9
Технічні резерви, млрд. грн.	8,1	4,6	5,4	7,4	9,3	8,4	9,2	8,5	9,4	10,6	10,5	11,5	14,6	23,6
Частка технічних резервів у загальних страхових резервах, %	98,0	91,7	89,9	88,2	85,2	82,4	80,8	76,2	74,4	73,4	66,5	62,5	-12,8	-26,7
Валові страхові виплати, млрд. грн.	1,53	1,88	2,58	4,19	7,01	6,67	6,05	4,79	5,07	4,50	4,92	7,86	358,8	12,1
Рівень виплат, %	7,9	15,0	19,3	24,3	30,6	34,0	27,3	22,5	25,7	17,2	20,0	28,5	22,7	-6,8
Активи, млрд. грн.	19,3	19,8	22,5	29,9	38,5	37,6	40,8	42,7	50,2	59,4	60,9	50,5	99,6	31,4
Частка активів у сукупних активах, %	96,3	94,9	93,6	92,7	91,7	89,6	90,1	88,8	89,3	89,4	86,7	83,2	-4,5	-9,2
Частка резервів у активах, %	42,1	23,3	24,1	24,9	24,2	22,2	22,5	19,9	18,6	17,8	17,3	22,7	-17,9	-6,0
Частка TOP-3 на ринку, %	22,6	12,5	12,2	12,6	11,6	11,2	13,6	13,7	9,9	13,5	15,6	14,7	-11,0	26,7
Частка TOP-50 на ринку, %	83	75,5	74,7	74,4	77,5	75,2	76,6	76,8	70,8	77,5	78,8	85,0	-5,5	9,7
ННІ	315,9	167,6	162,7	169,1	171,8	-	-	-	170,4	188,9	206,7	232,7	-45,6	35,5

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [156-164; 227-238].

За досліджуваний період скорочення активів страховиків відбулося у 2009 р. (-0,9 млрд. грн.) внаслідок різкого скорочення вартості цінних паперів, в які було розміщено частину страхових резервів [271, с. 76], і в 2015 р. внаслідок виключення з Реєстру СК АР Крим та м. Севастополь, а також тих, що функціонували в зоні проведення АТО.

Не зважаючи на те, що у 2012 р. констатується найменший показник ринкової концентрації, що припадає на три та на п'ятдесят найбільших учасників ризикового сегменту, і у подальших роках відбувається посилення концентрації на ринку. Це є результатом

банкрутства великої кількості страховиків («Українська-екологічна страхова компанія», «Україна», «Каштан», «Добробут», «Гарантія», «Гарант-Авто», «Народна» тощо [127]) внаслідок чого зібрані премії лідерами ринку посилюють ринковий вплив цих СК. Цю тенденцію підтверджує зростання індексу ННІ з 170,4 у 2012 р. до 232,4 у 2015 р.

На національному ринку страхових послуг спостерігається домінування добровільних видів в силу поступового зростання частки обов'язкових видів – за досліджуваній період частка добровільних видів страхування скоротилася з 96,6% у 2004 р. до 82,1% у 2015 р. (табл. Н.2, табл. Н.5) Причому сума зібраних страхових премій динамічно зросла з 18,6 млрд. грн. у 2004 р. до 20,9 млрд. грн. у 2008 р., однак у подальших роках спостерігається стагнація цього сегменту внаслідок припинення кредитування банками населення, що було основним джерелом доходів СК у вигляді страхування іпотеки, фінансових ризиків та автокаско, безперервного медичного страхування. У 2015 р. констатується зростання зібраних премій до 27,6 млрд. грн., що є рекордним показником за всю історію незалежності держави.

На відміну від страхових ринків розвинутих країн, де серед добровільних видів вагоме місце займає особисте страхування, в Україні домінує майнове, частка якого у різні роки дослідження перевищувала 75%, а частка особистого страхування зросла з 2,2% у 2004 р. до 17,3% у 2012 р., скоротившись до 14,3% у 2015 р. внаслідок суттєвого зниження реальних доходів населення. Серед обов'язкових видів страхування домінуюче місце займає ОСЦПВВТЗ, частка якого у обов'язкових видах страхування зросла з 37,2% у 2004 р. до 82,2% у 2015 р.

В динамічному ряду валових премій особливо вирізняються 2005 р. та 2014 р. через активну боротьбу регулятора з перестрахованням, через який відбувалося заниження бази оподаткування [201] податком на прибуток страховика. Ускладнення здійснення перестраховання у країні Балтії у 2005 р. спровокували суттєве скорочення валових премій на 35% порівняно з попереднім роком, аналогічного результату було досягнуто через введення норми стосовно реєстрації договорів перестраховання у 2014 р. Серед СК існують такі, що перестраховують до 100% страхових премій перестраховикам, чим уникають сплати податків і виводять капітал з країни. Високі показники перестраховання у 2014 р. показують страхові компанії «Надійна» (91,9%), «Бусін» (88%), «ХДІ страхування» (74,9%), «Аска» (59,5%).

В цілому на перестраховому ринку України за досліджуваний період відбулося покращення в сторону ринкових підходів і на даний час є класичним. Географічна структура портфелю вирівнялась у зв'язку зі зниженням частки РФ з 40% у 2004 р. до 7,2% у 2015 р. [351]. У зв'язку з більшим рівнем диверсифікації перестрахового портфелю страховиків Нацкомфінпослуг розглядає можливість послаблення вимог до рейтингових вимог перестраховиків шляхом повернення до міжнародної шкали рейтингової оцінки перестраховиків з одночасним зростанням до 25% вимог перестраховиків у покритті страхових резервів.

На ринку також функціонують СК, що отримують від 500 млн. грн. до 1 млрд. грн. перестрахових премій за внутрішнім перестраховуванням, однак не здійснюють виплати за взятими ризиками. Відсутність формальних ознак для проведення перевірок у таких страховиків ускладнює роботу Нацкомфінпослуг з таким квазіперестраховуванням. Механізм припинення функціонування останніх полягає у формуванні нових вимог, серед яких є [351]: досвід здійснення внутрішнього перестраховування останні 5-10 років; високий інвестиційний рейтинг за національною шкалою; визначення граничної межі страхових премій, що можуть перестраховуватися у «низьокласних» національних перестраховиків.

Внаслідок введення змішаної системи оподаткування податку на прибуток страховиків (18% від валового прибутку та 3% від сум зібраних чистих премій) з 2015 р. відбулося 15-кратне зростання здійснених юридичним особам страхових виплат зі страхування фінансових ризиків, що, на думку фахівців [52] є свідченням активного впровадження схемного страхування СК з метою оптимізації податку на прибуток. Дані 2015 р. не дозволяють робити висновки про суттєвий ріст ринку, чи динамічне зростання банківського кредитування населення України, яке є основним споживачем таких послуг: зібрані премії за цим видом у фізичних осіб відповідає показнику попереднього року, а страхові виплати скоротилися майже вдвічі [52].

Зростання схем у сегменті страхування фінансових ризиків пов'язане з перекриттям схем на перестраховому ринку внаслідок фактичної заборони на перестраховування у РФ та складністю придбання валюти на початку 2015 р. для забезпечення договорів перестраховування з нерезидентами. Незважаючи на введення змішаної системи оподаткування податку на прибуток СК, для юридичних осіб схемні операції СК стали дорожчими, однак виведення коштів за допомогою них коштують в середньому 8-12% [52], що і надалі є привабливим.

Одним із найбільш динамічних сегментів національного ринку страхових послуг є ринок страхування життя, розмір якого не дивлячись на несприятливі кризові вища 2008/2009 рр., що були подолані – у 2011 р., вже складав 1346 млн. грн., більше ніж в останньому передкризовому 2008 р. (1095,5 млн. грн., табл. 3.12). Враховуючи те, що частина договорів довгостроково страхування життя розраховувалися в іноземній валюті, різка девальвація гривні у 2008/2009 рр. та у 2014/2015 рр. суттєво вплинула на спроможність страхувальників сплачувати премії в попередніх розмірах, тому частина з них переуклала на нових умовах із зниженим розміром щорічних премій чи тимчасово призупинила їх сплату.

Спостерігається суттєва перевага страховиків-фізичних осіб у преміях, причому констатується постійний ріст їх частки: за період дослідження частка фізичних осіб у сплачених преміях зросла з 63,1% у 2004 р. до 94,5% у 2014 р. і несуттєво скоротилася до 93,6% у 2015 р. Відсутність ефективного податкового механізму сприяння укладення юридичними особами договорів довгострокового страхування життя на користь своїх працівників не сприяє розвитку цього сегменту та страхування в цілому.

Загальновідомо, що в розвинених країнах частка страхування життя переважає над ризиковим сегментом, однак в Україні констатується протилежна ситуація: частка премій зі страхування життя у валових страхових преміях страхового ринку за досліджуваний період зросла з 1% у 2004 р. до 8,6% у 2013 р. і скоротилася до 7,4% у 2015 р. Тобто з існуючими темпами росту цього сегменту необхідно близько 50 років, щоб страхування життя домінувало над ризиковим сегментом.

Ситуація на ринку страхування життя покращиться при умові активізації населення у процесах страхування життя. Частка населення, що бере участь у програмах довгострокового страхування життя за цей період зросла з 6,7% у 2004 р. до 11,6% у 2015 р. Умовою такої активізації повинен бути суттєвий ріст реальних доходів населення.

Аналіз динаміки виплати викупних сум вказує на подальшу тенденцію їх росту, що пов'язано з закінченням 10-річних договорів, укладених у 2004-2005 рр. Водночас це є причиною росту рівня виплат за договорами страхування життя, значення якого у 2015 р. склав 26,6% і в подальших роках очікується ріст даного показника. При зниженні отриманих премій СК повинні будуть здійснювати виплати за рахунок математичних резервів, що в подальшому призведе до скорочення частки резервів у активах і т.ч. до погіршення платоспроможності страховиків. На даний час позитивні тенденції відбуваються, як щодо формування активів, так і щодо формування резервів СК: за період

2004-2015 рр. активи зросли в 12,6 разів і склали 10,2 млрд. грн., математичні резерви – у 41,5 разів, становивши 6,9 млрд. грн. Внаслідок випереджаючого темпу росту резервів, співвідношення останніх до активів СК зросло з 21,6% у 2004 р. до 67,6% у 2015 р.

Таблиця 3.12

Показники функціонування ринку страхування життя в Україні за період 2004-2015 рр.*

Показники	Значення показників по роках												Зміна за 2015/2008
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Кількість СК	45	45	55	65	72	72	67	64	62	62	57	49	-31,9
Премії зі страхування життя, млн. грн.	186,9	321,3	450,8	783,9	1095,5	827,3	906,5	1346,4	1809,5	2476,7	2159,8	2186,6	99,6
Премії від фізичних осіб, млн. грн.	118,0	-	-	-	838,2	641,4	754,8	1182,8	1667,6	2337,4	2040,4	2047,6	144,3
Частка премій від фізичних осіб, %	63,1	-	-	-	76,5	77,5	83,3	87,8	92,2	94,4	94,5	93,6	22,4
Кількість застрахованих осіб на кінець року, тис. осіб	3148,4	-	-	-	3388,0	3130,3	2890,2	3415,0	4162,0	4649,2	4618,3	4939	45,8
Кількість застраховано за рік, тис. осіб	96,5	-	-	-	992,5	461,9	670,6	1238,8	1347,8	1771,7	1285,2	1549	56,1
Рівень залучення населення в страхування життя, %	6,7	-	-	-	7,3	6,8	6,3	7,5	9,1	10,2	10,8	11,6	57,3
Частка премій зі страхування життя у валових преміях, %	1,0	2,5	3,3	4,4	4,6	4,0	3,9	5,9	8,4	8,6	8,1	7,4	61,2
Страхові виплати, млн. грн.	11,8	9,7	16	23,9	37,7	62,7	52,6	70,6	82,1	149,2	149,2	239,2	534,5
Викупні суми, млрд. грн.	0,9	1,6	7,6	6,7	31	153,9	81,5	124,2	99,6	117,6	383,1	342,5	1005
Сума страх.відшк. та викупних сум., млн. грн.	12,7	11,3	23,6	30,6	68,7	216,6	134,1	194,8	181,7	266,8	532,3	581,7	746,7
Рівень виплат (в т.ч. викупні), %	6,8	3,5	5,2	3,9	6,3	26,2	14,8	14,5	10,0	10,8	24,6	26,6	324,2
Математичні резерви, млрд. грн.	161,9	418,6	608,3	991,3	1609,0	1789,2	2185,2	2663,8	3222,6	3845,8	5306,0	6889,3	328,2
Частка ринку, що припадає на ТОП-3	56,3	52,1	58,5	52,1	51,2	54,3	49,7	51,3	44,0	51,7	44,8	42,8	-16,4
ТОП-10	93,0	91,2	90,1	86,4	78,0	80,9	83,7	87,1	90,4	90,9	91,2	87,9	12,7
ННІ	1444	1258	1466	1234	1126	1135	1215	1207	1036	1222	1043	983	-12,7
Активи, млрд. грн.	749,8	1073	1539	2357,7	3475,5	4373,1	4475,5	5401,1	6010,7	7029,3	9312	10185	193,0
Частка резервів у активах, %	21,6	39,0	39,5	42,0	46,3	40,9	48,8	49,3	53,6	54,7	57,0	67,6	46,1

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [156-164; 227-238] та Державної служби статистики [415].

Зростання кількості професійних учасників на ринку страхування життя з 45 СК у 2004 р до 72 у 2008 р. призвело до суттєвого скорочення концентрації ринку: значення CR-10 (ринкова концентрація 10-ти найбільших учасників) скоротилося з 93% у 2004 р. до 78% у 2008 р., CR-3 (ринкова концентрація 3-х найбільших учасників) – з 56,3% у 2004 р. до 52,1% у 2008 р., а значенні індексу ННІ (Герфіндаля-Хіршмана) – з 1443,9 у 2004 р. до 1126,1 у 2008 р. Неспроможність ведення діяльності у кризових умовах призвела до ліквідації таких страховиків, кількість яких за період 2009-2015 р. склала 15 од. Внаслідок цього відбувся ріст ринкової концентрації CR-10 до 87,9% у 2015 р.

Звертає увагу деяка суперечливість значень CR-3 і CR-10. У цьому зв'язку можна відмітити, що характер конкуренції в сенсі стратегії поведінки першої половини гравців і останньої групи між собою відрізняються, а саме перші три компанії ведуть більш агресивну політику на ринку. У цілому ж досліджувані показники дозволяють охарактеризувати ринок страхування життя України як висококонцентрований, з нерозвиненою конкуренцією та значним ступенем монополізації.

Ключове місце на ринку страхових послуг займає МТСБУ, роль якого особливо посилилася після ведення в дію Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [88] у 2005 р. Необхідність укладення договорів ОСЦПВВНТЗ власниками автомобілів була передбачена і до введення цієї норми згідно постанови КМУ [301], однак застрахованими було тільки 10% власників ТЗ. Починаючи з 2007 р. введено санкції за відсутність полісу у вигляді накладення адміністративного штрафу працівниками поліції [200] (колишньої Державтоінспекції), розмір якого (340 грн.) був більшим за вартість річного полісу (див табл. 3.13). До введення цих санкцій, власники ТЗ укладали короткострокові (до 15 діб) поліси ОСЦПВВНТЗ тільки на період проходження чергового технічного огляду.

Саме з 2007 р. починається стрімкий ріст виданих полісів та зібраних страхових платежів страховиками. Не зважаючи на кризу 2008/2009 рр. даний сегмент показував тенденцію до зростання. Однак, анексія АРК призвела до втрати 5% [197] автопарку країни, а проведення бойових дій на Донбасі – до втрати 12% [197] автопарку країни – все це ставить у невизначеність страхування 680 тис. од. автомобілів України. Ці події негативно вплинули на розвиток ринку, адже у 2014 р. кількість виданих полісів ОСЦПВВНТЗ скоротилася на 14,9%, а у 2015 р. – ще на 8,5%. Ріст зібраних премій завдячується

ростом вартості полісу на 30% внаслідок зміни методики відрахувань страхових компаній у Фонд захисту потерпілих, а також фіксацію розміру коректувальних коефіцієнтів та «бонус-малус» [39]. Саме зловживання останніми з боку кількох страховиків призвело викривлення ринку за рахунок демпінгу цін – знижки могли становити до 50% вартості полісу.

Таблиця 3.13

Динаміка розвитку ОСПВВТНЗ в Україні у 2005-2015 рр.

Показники	Значення показників по роках											Зміна 2015/ 2005
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Видано полісів, тис. шт.	2233,9	2503,7	4314,7	6715,9	7127,8	8144,3	8372,5	8337,2	8761,5	7459,4	6826,2	205,6
Середня вартість полісу, грн.	186,7	177,2	184,7	190,2	188,6	210,4	278,4	293,7	278,7	331,9	435,1	133,1
Сума платежів, млн. грн.	417,1	443,7	797,1	1277,2	1344,3	1713,2	2330,8	2448,8	2442,0	2475,8	2970,4	612,2
Страхові виплати, млн. грн.	33,1	106,0	194,2	448,0	586,0	752,3	911,7	974,6	1022,9	978,3	1089,6	3192,1
Рівень виплат, %	7,9	23,9	24,4	35,1	43,6	43,9	39,1	39,8	41,9	39,5	36,7	362,3
Кількість врегульованих справ, одиниць	6,5	20,1	35,2	67,4	78,6	97,8	103,7	109,5	115,0	107,9	98,8	1419,3
Середній розмір відшкодування, тис. грн.	5,1	5,3	5,5	6,7	7,5	7,7	8,8	8,9	8,9	9,1	11,0	116,7

* Складено та розраховано автором на основі даних МТСБУ [369].

На даний час існує жвава дискусія між Нацкомфінпослуг з одного боку та МТСБУ та її членів з другого, щодо практики зарахування коштів Гарантійного фонду та коштів Фонду захисту потерпілих внаслідок ДТП до страхових резервів страховиків. На даний час, тільки кошти Гарантійного фонду включаються до страхових резервів. Хоча автор вважає за доречне включення розміщених страховиками коштів у Фонд захисту потерпілих внаслідок ДТП у розрахункову величину страхових резервів страхових компаній внаслідок беззаперечного виконання цим фондом функції стабілізації та підтримки платоспроможності страховиків-членів МТСБУ. Зрозуміло, що окрім внесення мінімального базового гарантійного внеску кожен страховик, в залежності від інтенсивності реалізації страхових полісів, а отже, і збільшення прийнятих на страхування ризиків, повинна адекватна цьому росту збільшити внески у відповідний фонд захисту потерпілих внаслідок ДТП.

Оцінюючи структуру розміщених коштів цих двох фондів необхідно відмітити, що станом на початок 2016 року на депозитних рахунках у банках розміщено 996,6 млн. грн. резервів, з яких 491,4 млн. грн. коштів Централізованого страхового резервного фонду

страхових гарантій та 505,2 млн. грн. коштів Централізованого страхового резервного фонду захисту потерпілих в ДТП. Депозити МТСБУ розміщені у 6 банках України, з яких 3 – державних. Перелік цих банків затверджується Президією Бюро.

Враховуючи, що останніми роками в Україні відбувається істотна девальвація національної валюти, констатується суттєве зростання коштів у Централізованому страховому резервному фонді. Сума коштів ж Фонду захисту потерпілих в ДТП також зростає – фонд формується за рахунок внесків страховиків у національній валюті.

Найбільшу частину коштів (90%) Фонду захисту потерпілих (табл. Н.7) у 2015 р. розміщено у державних банках – в Ощадбанку (25,7%), Укрексімбанку (25,6%) та Укргазбанку (39,2%). На думку автора в умовах поглиблення проблем у державних фінансах України, кошти страховиків, розміщених у цих банках знаходяться у зоні підвищеного ризику і повинні бути частково розміщені у інших банках. Такими банками можуть бути фінансові установи з іноземним капіталом. На даний час частка вкладів Фонду в банках з іноземним капіталом складає 10%.

Проведений автором аналіз свідчить, що 85% коштів Фонду захисту потерпілих належить діючим членам МТСБУ, яких на момент формування даних було 65 од., 15% - виключеним із МТСБУ страховикам, адже, незважаючи на припинення їх участі у Бюро, вони несуть відповідальність за вже прийнятими зобов'язаннями. Ці 15% коштів Фонду захисту потерпілих належать (належали) 40 страховим компаніям, які або, припинили своє існування, або знаходяться у стані ліквідації. За даними МТСБУ за період свого існування, 2006-2014 рр., з даного Фонду було виплачено майже 4 млн. грн. страхових відшкодувань за полісами ОСЦПВВТЗ (табл. Н.8).

З даних наведеної вище таблиці констатується достатньо висока динаміка збанкрутілих страховиків у кризовий та посткризовий період, причому до 2015 р. найбільші втрати Фонду понесені за зобов'язаннями «Міської страхової компанії», за яку слід було виплатити 1,7 млн. грн., або 42,8% усіх виплат збанкрутілих компаній.

Аналіз діяльності МТСБУ свідчить про посилення проблем з виплат Фондів МТСБУ внаслідок великої кількості виключених членів: у 2014 р. – 18 страхових компаній, а у 2015 – 4 СК [362].

Важливим досягненням МТСБУ на ринку ОСЦПВВТЗ було створення та впровадження реєстру страхових агентів, що здійснюють продаж полісів ОСЦПВВТЗ. Реєстр агентів було створено наприкінці 2013 р. з метою розкриття інформації про посередників страхового ринку, організації належного контролю за рухом бланків страхових

документів і налагодження бізнес-процесів, які забезпечать своєчасне і якісне наповнення єдиної централізованої бази даних МТСБУ. Згідно чинного законодавства, реєстрація агента є необхідною умовою для здійснення ними посередницької діяльності з ОСЦПВВНТЗ.

Так, у 2015 р. у цей реєстр було внесено 13601 особу, з яких 1115 (8,2%) – юридичних та 12486 (91,9%) – фізичних осіб. Впровадження цього реєстру пов'язане з посиленням контролю агентської мережі страховиками з одночасним захистом споживачів небанківських фінансових послуг від недобросовісних посередників.

Однією з основних функцій МТСБУ є забезпечення виконання страховиками-членами взятих зобов'язань. Згідно даних МТСБУ у 2013-2015 рр. на 11% збільшилася частка страхових виплат у встановлений законодавством термін (в строк до 90 днів) страховиками України-членами МТСБУ – з 37,8% у 2013 р. до 48,3% у 2015 р., у строк 91-120 днів – зменшення на 1,6%, а у строк понад 120 днів у 2015 р. врегульовувалося 37,2% справ про відшкодування, що на 9,4% менше аналогічного показника 2013 р. (табл. 3.14).

Така якість урегулювання страхових випадків складає певну проблемою, що вимагає належного та негайного реагування МТСБУ й Нацкомфінпослуг у площині усвідомлення соціальної відповідальності страхового бізнесу.

Таблиця 3.14

Структура врегулювання за полісами ОСЦПВВНТЗ в Україні за строками у 2013-2015 роках*

Рік	Усього	Повністю оплачено, шт.	Оплачено протягом 0-90 днів, шт.	%	Оплачено протягом 91-120 днів, шт.	%	Оплачено >120 днів, шт.	%
2013	117591	96094	35797	37,3	15483	16,1	44814	46,6
2014	107341	91498	34610	37,8	14727	16,1	42161	46,1
2015	98785	84461	40795	48,3	12247	14,5	31419	37,2
Зміна за 2015/2013	-18806	-11633	4998	11,0	-3236	-1,6	-13395	-9,40

* Складено та розраховано автором на основі: [363; 344; 175].

Середній строк урегулювання заяв потерпілих, від дня одержання заяви про страхове відшкодування до дати першої виплати зріс зі 109 днів у 2013 р. до 125 днів у 2014 р. Середній строк урегулювання заяв потерпілих, з дати ДТП до дати підписання страхового акту про виплату несуттєво скоротився – з 202 днів у 2013 р. до 201 дня у 2014 р. Строк фактичної виплати страхового відшкодування після підписання страхового акту про виплату зріс на 8

днів (з 11 днів у 2013 р. до 19 днів у 2014 р. В цілому, констатується збільшення частки вчасно здійснених страхових виплат у 2015 р. відносно попередніх років.

МТСБУ сприяє вирішенню проблем, що виникають між споживачами страхових послуг та страховиками-надавачами послуг і відбувається посилення діалогу з професійними учасниками цього ринку. Позитивним фактором підвищення якості здійснення ОСПВВТЗ за внутрішніми договорами є провадження досудового розгляду МТСБУ скарг на дії та рішення страховиків, незважаючи на те, що законодавством такі повноваження на МТСБУ не покладені.

Завдяки сприянню МТСБУ по зверненнях, отриманим від потерпілих осіб і страхувальників, страховими компаніями були здійснені виплати майже по 50% скарг, що надійшли в МТСБУ протягом 2014 року. У 2015 році кількість скарг від потерпілих осіб та страхувальників на дії страховиків зменшилась на 33% порівняно з попереднім роком. Тобто, на дії страховика скаржиться лише кожен 50 клієнт, що звернувся до страховика в результаті страхової події.

Важливим якісним аспектом функціонування ринку страхових послуг є зміна кількості зайнятих. У посткризовому періоді 2008-2014 рр. в середньому на страховому ринку зайнято 20% працівників фінансової сфери (табл. Н.9, табл. Н.10). Суттєва відмінність зайнятих у ній порівняно з банківською сферою полягає у тому, що окрім штатних працівників страхових підприємств у розширенні страхового поля, у залученні та обслуговуванні споживачів страхових послуг вагому роль відіграють страхові агенти та брокери. Саме кількість агентів, що не є штатними працівниками страхових компаній у останній передкризовий рік була співрозмірною кількості штатних працівників страхових компаній (табл. Н.11).

Негативний вплив фінансової кризи відобразився і на структурі зайнятих на страховому ринку. За галузями страхування найбільше скорочення працівників відбулося у страхових компаніях ризикового сегменту, які покинуло 9,5 тис. осіб. У страховиків зі страхування життя аналогічний показник скоротився на 0,6 тис. осіб., однак воно складало 35,9% усіх працівників, що були зайняті у 2008 р. У структурі зайнятих штатних працівників спостерігається чітка тенденція частки працівників ризикового сегменту, що за досліджуваний період зросла з 95,7% у 2008 р. до 96,3% у 2013 р. Частка штатних працівників лайфових страховиків за аналогічний період відповідно скоротилася на 0,6%.

Як було зазначено вище, у системі продажу страхових послуг вагому роль відіграє широко розгалужена агентська мережа. Агентами страхових компаній можуть виступати юридичні особи та фізичні особи

(громадяни та приватні підприємці). Оцінюючи динаміку зміни кількості агентів-юридичних осіб спостерігається зростання їх кількості у сегменті страхування життя, що пояснюється активним розширенням страхового поля внаслідок розгляду його споживачами як альтернативу діючій системі пенсійного страхування, що не здатна забезпечити якісний рівень добробуту пенсіонерів. Так, за досліджуваний період кількість агентів-юросіб сегменту страхування життя зросла на 0,2 тис. осіб і темп росту склав 75%, частка у сукупній кількості агентів-юросіб зросла з 5,9% у 2008 р. до 7,5%. Серед тих юросіб, що здійснюють агентську діяльність у ризиковому сегменті спостерігається два періоди в яких фіксується їх скорочення – у 2010 р., коли кількість скоротилася з 7,0 тис. осіб до 6,7 тис. осіб і було результатом впровадження Податкової реформи та ініціацією переведення страховиків на загальну систему оподаткування та 2013 р., коли їх кількість скоротилася з 8,1 тис. осіб у 2012 р. до 7,4 тис. осіб.

Найбільш важливу роль у реалізації страхових продуктів відіграють агенти-фізичні особи. Частина з них займається посередницькою діяльністю поряд з основною діяльністю і не оформлюється приватним підприємцем, інша ж з них, яка сформувала широку клієнтську мережу чи виключним видом діяльності є посередницька діяльність у сфері страхування – оформляються приватними підприємцями, в основному, на спрощеній системі оподаткування. Більшість агентів-фізичних осіб відносяться до III групи і сплачують 5% від отриманих сукупних доходів.

Кількість агентів-фізичних осіб за досліджуваний період скоротилася на 34,1% - з 28,4 тис. осіб у 2008 р. до 18,7 тис. осіб у 2013 р. В найбільшій мірі скоротилися агенти в ризиковому сегменті – зменшення склало 9,2 тис. осіб, таким чином у 2013 р. агентів-фізичних осіб було на 38,1% менше, ніж у 2008 р. Тобто, у досліджуваному періоді частка агентів-фізичних осіб у ризиковому сегменті скоротилася з 85,1% у 2008 р. до 80,1%, таким чином кожен п'ятий агент здійснює діяльність з реалізації лайфових страхових продуктів і є свідченням позитивних очікувань щодо розширення попиту на послуги довгострокового страхування.

Причиною різкої зміни кількості страхових агентів є не тільки економічні проблеми національного страхового ринку та економіки в цілому, але й також наслідком недосконалості ведення обліку, постійні зміни в оподаткуванні таких осіб та потенційних вимог законодавства щодо необхідності змін у нормативній базі їх діяльності (введення атестації, реєстрів агентів та мультиагентів).

Відповідно до інформації 2013 року [416], на ТОП-50 страховиків України припадало 24,8 тис. штатних співробітників (83% усієї кількості) і 13 220 агентів-фізичних осіб (70%). При цьому, у ТОП-5 компаній працює 12,2 (41%) співробітників і 2,6 (14%) агентів [416].

Згідно даних 387 СК, що надали звітність Нацкомфінпослуг у 2013 р. в 144 компаніях кількість штатних співробітників не перевищує 5 чоловік – загальна кількість працівників у цих компаніях становить 398 чоловік, в їх роботі задіяно 80 агентів-фізичних осіб і 34 агента-юридичної особи [416]. В цілому констатується, що на страховому ринку до надання страхових послуг на початку 2014 р. зайнято 56,5 тис. осіб, і свідчить про вагомий роль страхового ринку у забезпеченні працею населення держави.

Суттєве скорочення кількості небанківських фінансових установ та їх структурних підрозділів у регіонах України негативно вплинуло на кількість зайнятих на цих ринках, що призведе до подальшої оптимізації штатного персоналу НФУ, а також скорочення агентської мережі страховиків внаслідок прийняття законодавчих змін щодо обов'язкової реєстрації таких осіб у Державному реєстрі агентів (у 2015 р. налічувалося 13 601 тис. осіб [114]). Позитивним моментом вважається можливість здійснення такими особами мультиагентської діяльності та більшої впевненості споживачів у професійній відповідності та відповідальності цих агентів.

Враховуючи вагомий соціально-економічну роль, яку виконують кредитні кооперативи в економіці України доречно розглянути розвиток цього ринку НФП з моменту становлення державного регулювання.

Суцільна перереєстрація КС у 2004-2005 рр. призвела до впорядкування їх звітування у саме в цих роках рівень звітування КС склав 100% (табл. 3.15).

Однак у подальших роках відбувається поступове погіршення звітної дисципліни піднаглядних установ і у 2015 р. лише 67,2% внесених до Державного реєстру фінансових установ КС звітують. Це є вкрай загрозливою та негативною ситуацією, що може викликати подальше зниження довіри активних споживачів до ринків НФП. Неподання звітів є свідченням істотних проблем у фінансово-економічній діяльності КС, особливо тих, що провадили діяльність в АРК та в зоні проведення АТО і в таких випадках шляхом проведення непланових перевірок здійснюється перевірку місцезнаходження КС і якість надання послуг споживачам.

Таблиця 3.15

Показники, що характеризують функціонування кредитної кооперації в Україні у 2004-2015 рр.*

Показники	Значення показників по роках												Зміна у % 2015/ 2008
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Кількість КС, од.	612	723	764	800	829	755	659	613	617	624	589	588	-29,1
Кількість КС, що звітуються, од.	612	723	760	785	779	651	585	529	513	504	419	395	-46,1
Частка КС, що звітуються, %	100	100	99,5	98,1	94,0	86,2	88,8	86,3	83,1	80,8	71,1	67,2	-22,5
Кількість членів КС, млн.осіб, з них	0,79	1,24	1,79	2,39	2,67	2,19	1,57	1,06	1,10	0,98	0,82	0,76	-71,4
члени, які мають внески на депозитних рахунках	0,07	0,08	0,10	0,25	0,16	0,12	0,08	0,05	0,04	0,04	0,03	0,03	-83,8
члени, які мають заборгованість за кредитами	0,30	0,50	0,57	0,56	0,58	0,42	0,34	0,25	0,25	0,23	0,19	0,16	-71,9
Частка активних членів у загальній кількості, %	47,1	46,5	37,4	33,7	27,8	24,7	26,9	28,0	27,3	27,9	26,5	24,7	-3,1
Частка населення, охоплена КС, %	1,7	2,6	3,8	5,2	5,8	4,8	3,4	2,3	2,4	2,2	1,9	1,8	-4,0
Співвідношення позичальників до вкладників, рази	4,5	6,3	5,5	2,3	3,5	3,6	4,3	5,2	5,7	5,8	5,9	6,1	73,6
Доходи КС, млрд. грн.	-	0,46	0,76	1,29	1,80	1,09	0,71	0,67	0,76	0,76	0,69	0,63	-64,8
Витрати КС, млрд. грн.	-	0,37	0,61	1,07	1,64	1,53	0,68	0,59	0,63	0,67	0,62	0,61	-62,8
Фінансовий результат, млрд. грн.	-	0,09	0,15	0,22	0,16	-0,45	0,02	0,09	0,13	0,10	0,07	0,02	-85,4
Нерозподілений дохід (покритий збиток), млрд.грн.	-	0,02	0,02	0,01	-0,07	-0,61	-0,25	-0,01	0,07	-0,01	-0,01	-0,03	-58,4
Активи КС, млрд. грн.	0,87	1,94	3,24	5,26	6,06	4,22	3,43	2,39	2,66	2,60	2,34	2,06	-66,0
% продукт. активів,	89,5	90,4	90,5	91,3	91,5	86,1	89,1	88,5	88,6	87,0	80,3	77,9	-13,7
Капітал КС, млрд. грн.	0,25	0,67	1,10	1,55	1,71	0,77	1,12	0,94	1,09	1,06	1,05	1,04	-39,3
Частка капіталу в активах,%	28,8	34,6	33,9	29,5	28,3	18,2	32,6	39,5	41,0	40,6	44,8	50,4	22,2
Кредити надані, млрд. грн.	0,71	1,44	2,60	4,51	5,57	3,91	3,35	2,24	2,53	2,35	1,99	1,79	-67,8
Внески членів, млрд. грн.	0,55	1,14	1,93	3,45	3,95	2,96	1,95	1,19	1,29	1,33	0,99	0,86	-78,4
Проблемні кредити, млрд. грн.	0,07	0,09	0,16	0,28	0,68	1,18	1,36	0,41	0,41	0,41	0,45	0,45	-33,1
% проблемних кред.	9,5	6,5	6,0	6,3	12,1	30,1	40,5	18,4	16,1	17,6	22,8	25,2	13,1

* Складено та розраховано автором за даними Нацкомфінпослуг [115-125; 239-247; 400] та Державної служби статистики [415].

Високий показник виключення КС з Державного реєстру фінансових установ є результатом активізації роботи регулятора з метою відсіву тих учасників, що не дотримуються нормативно-правовим актам. Водночас, кризові явища, що охопили ринок кооперативного кредитування, виявили недоліки функціонування КС в частині функціонування «псевдоспілок», що зловживали довірою населення до кооперативної ідеї. Саме на перші роки кризи (2009-2010) припадає найбільша кількість порушених справ та викритих злочинів у сфері кредитної кооперації [20, с. 67].

Зловживання керівників КС у передкризові роки були незамітними у зв'язку з тим, що на фоні суттєвого надходження внесків від нових учасників не існувало проблем з виплатою процентів активним вкладникам, водночас велика частина залучених коштів виводилася через фіктивні кредити, що видавалися підставними особами. Через фінансово-економічну кризу приплив депозитів пригальмувався, внаслідок чого виникли проблеми зі сплатою процентів та повернення попередньо отриманих депозитів. В переважній більшості «псевдоспілок» керівники та основні працівники (наприклад, між головним бухгалтером і головою кредитного комітету) мали родинні зв'язки (наприклад Централь-Старт, Тур'я, Нова, Мрія тощо) і вели подвійну звітність: одну для органу регулювання, іншу – для власних потреб.

В передкризовий період кількість членів КС та рівень охоплення населення держави кредитною кооперацією постійно зростали – з 0,8 млн. осіб (1,7% населення держави) у 2004 р. до 2,7 млн. осіб (5,8% населення) у 2008 р. У посткризових роках відбувається поступове зменшення кількості учасників в силу, як погіршення економічної кон'юнктури та платоспроможності населення, так і ліквідації діяльності КС на окупованій території. Таким чином, у 2015 р. кількість членів (0,76 млн. грн.) майже скоротилася до показника 2004 р., причому, якщо у 2004 р. кількість активних членів КС (ті що мають кредити та/чи депозити) складала 70 тис. осіб, то у 2015 р. цей показник становив 30 тис. осіб.

У посткризовому періоді найбільше скорочення учасників КС припадає на 2009-2011 рр. – 1,13 млн. осіб. Це є результатом як банкрутства та виключення НФУ з Державного реєстру (264 КС), так і політики скорочення пасивних учасників, тобто тих, що не користуються послугами кооперативів. Наявність таких учасників створює складності при проведенні та прийнятті рішень загальними зборами учасників, потребує додаткових витрат на їх інформування та облік [20, с. 70]. Внаслідок таких дій КС, частка активних учасників

зросла з 24,7% у 2009 р. до 28,0% у 2011 р. Подальше скорочення їх частки пов'язано зі зростанням пасивності населення до послуг КС, що підтверджує ріст частки пасивних учасників КС та зменшення вкладників і позичальників, в цілому, - частки населення, охопленої кредитною кооперацією.

Внаслідок випередження темпу скорочення кількості вкладників над позичальниками у посткризовому періоді відбувається зростання показника співвідношення позичальників до вкладників з 3,6 у 2009 р. до 6,1 у 2015 р. Таке зростання показника дозволяє зробити висновок про подальше звуження обсягів кредитування за рахунок депозитних вкладів, і як наслідок, погіршення фінансових результатів КС, враховуючи, що відсотки за виданими кредитами є дохідною базою цієї категорії НФУ. Саме цю тенденцію підтверджує 64,8%-ве скорочення доходів та отримання збитків КС. Основними причинами збитковості КС у 2009-2015 рр. є зниження доходності кредитних операцій, суттєве зростання сумнівної заборгованості (до 40,5% кредитного портфелю у 2010 р.).

Ліквідація та виключення КС з Держреєстру, показники яких вже не відображалися у звітності ринкових учасників, призвела до скорочення активів КС з 6,06 млрд. грн. у 2008 р. до 2,06 млрд. грн. у 2015 р. Якщо у передкризовому періоді частка продуктивних активів поступово зростала з 89,5% у 2004 р. до 91,5% у 2008 р., то в подальших роках констатується поступове зменшення, і у 2015 р. частка продуктивних активів становить 77,9% активів КС. Зростання частки непродуктивних активів призводить до втрати КС потенційних доходів і свідчить про необхідність підвищення ефективності управління якістю та структурою активів з метою створення сприятливих умов залучення додаткових коштів від володіння активами [20, с. 72].

Для подолання існуючих проблем, що характеризували фінансово-економічний стан КС, останні здійснили докапіталізацію. Останніми роками капітал неприбуткових кредитних установ поступово зростає, а його частка в активах зросла з 18,2% у 2009 р. до 50,4% у 2015 р., що являється максимальним значенням, починаючи з 2004 р. Висока частка пайового та додаткового капіталів, що в деяких роках складала більше половини капіталу КС викликала необхідність «справжньої капіталізації» (за рахунок збільшення резервного капіталу). Частка резервного капіталу зросла з 15% (37,6 млн. грн.) у 2004 р. до 43,8% (456,0 млн. грн.) у 2015 р. (табл. Н.12, табл. Н.13).

Враховуючи, що основним видом діяльності КС є депозитна та кредитна діяльності, тому вкрай необхідним є аналіз динаміки показників, що характеризують їх. Передкризове зростання кредитного

та депозитного портфелю системи кредитної кооперації України припинилося і посткризових роках розмір портфелів скоротився до рівня 2005-2006 рр. – у 2015 р. складала 1,79 млрд. грн. та 0,86 млрд. грн. відповідно. Внаслідок випередження темпів скорочення депозитного портфелю від кредитного КС обмежують кредитування і здійснюють його переважній більшості випадків за рахунок власного капіталу (резервного та пайового, в певній мірі додаткового). У зв'язку з цим показник співвідношення кредитів до депозитів зріс з 1,32 у 2009 р. до 2,1 у 2015 р. (табл. Н.14). Позитивним наслідком скорочення депозитного портфелю з точки зору функціонування КС є поступове зростання показника покриття депозитів резервним капіталом, значення якого зросло з 6,8% у 2004 р. до 53,3% у 2015 р.

На відміну від передкризового періоду, коли активно впроваджувалася технологія швидкого та беззаставного кредитування, у 2009-2015 рр. відбулося більш виважена оцінка кредитної історії позичальника, до якої було залучено кредитні бюро. Необхідність ґрунтовної оцінки фінансового стану та кредитної історії позичальника викликана різким зростанням сум проблемних кредитів, частка яких у кредитному портфелі КС досягла максимуму у перші роки кризи і сягнула 40,5% у 2010 р. Тому не дивно, що КС у 2009-2010 констатується суттєве скорочення доходів кооперативів та зростання витрат, адже на неповернення кредитів в переважній більшості випадків означало і припинення сплати відсотків за ними, водночас, КС повинна і надалі сплачувати відсотки за вкладами. Поступове скорочення рівня проблемних кредитів тривало до 2012 р. (16,1%) і внаслідок погіршення політико-економічної ситуації в державі у 2015 р. частка проблемної заборгованості досягла 25,2%.

Враховуючи, що однією з функцій КС є перерозподіл фінансових ресурсів між їх членами, існує потреба правильного балансування виданих та залучених ресурсів за строками їх залучення та розміщення [20, с. 80]. Отримані результати розрахунків, розміщених у табл. Н.15 свідчать про кардинальну зміну депозитної та кредитної політики КС в бік збільшення частки довгострокового кредитування за рахунок скорочення частки «коротких» ресурсів. Така політика управління КС є виправданою в силу можливості довгострокового планування своєї діяльності – сприяє попередженню виникнення «ефекту доміно» внаслідок лавиноподібного виведення короткострокових вкладів із системи кредитної кооперації. Перевищення довгострокового (більше ніж 12 міс.) депозитного портфелю над кредитним на 11,5% є підтвердженням цього.

Визначивши основні тенденції розвитку національного страхового ринку та системи кредитної кооперації виникає необхідність порівняння їх розвитку в умовах державного та інституційного регулювання на основі загальнодоступних узагальнюючих показників. Узагальнюючий показник розвитку ринку страхових послуг подано як середнє геометричне показників таких, як: частка резервів в активах, вартість активів, сума здійснених виплат, сума зібраних премій, розмір технічних резервів, розмір математичних резервів, розмір статутних капіталів, кількість компаній (3.21).

$$R^{CK} = \sqrt[8]{I_{A/Рез} \cdot I_A \cdot I_{випл.} \cdot I_{прем.} \cdot I_{техн.} \cdot I_{матем.} \cdot I_{ст.кап.} \cdot I_{кїл.}}, \quad (3.21)$$

де R^{CK} – інтегральний показник розвитку ринку страхових послуг України;

$I_{A/Рез}$ – індекс частки резервів в активах страховиків;

I_A – індекс вартості активів СК;

$I_{випл.}$ – індекс здійснених страхових виплат;

$I_{прем.}$ – індекс зібраних страхових премій;

$I_{техн.}$ – індекс сформованих технічних резервів;

$I_{матем.}$ – індекс сформованих математичних резервів;

$I_{стат.кап.}$ – індекс сформованого статутного капіталу;

$I_{кїл.}$ – індекс кількості страхових підприємств.

Отримані розрахункові значення інтегрального показника розвитку ринку страхових послуг України та тієї її частини, що підпадає інституційному регулюванню за досліджуваний період, розміщені в табл. 3.16.

Згідно з наведеними вище даними, учасники системи інституційного регулювання показували вищі показники розвитку, що в цілому пояснюється необхідністю ведення відкритої діяльності та дотримання статутних нормативів УФУ та ЛСОУ.

Погіршення економічної ситуації в державі, послаблення впливу СРО на функціонування ринку страхування (наприклад, неможливість відстоювання введення подвійної системи оподаткування прибутку СК) призвело до суттєвого відпливу учасників із ЛСОУ (скорочення за 2012-2015 рр. склало 42,2%). Тому й не дивно, що у 2013-2015 рр. інтегральний показник розвитку для ЛСОУ відстає від загальноукраїнського.

Учасники УФУ за період 2009-2015 рр. щорічно перевищували загальнодержавний показник, а у 2010 р. та у 2012-2015 рр. – показник ЛСОУ. На формування показників для УФУ позитивний вплив мало поступове зростання кількості учасників об'єднання з 11 СК у 2009 р. до 25 СК у 2015 р.

Таблиця 3.16

**Розрахункове значення інтегрального показника розвитку ринку
страхових послуг в системі інституційного регулювання та в цілому
по Україні у 2009-2015 рр.***

Показники	Значення показників СРО та України по роках																				
	2009			2010			2011			2012			2013			2014			2015		
	ЛСОУ	УФУ	Україна	ЛСОУ	УФУ	Україна	ЛСОУ	УФУ	Україна	ЛСОУ	УФУ	Україна	ЛСОУ	УФУ	Україна	ЛСОУ	УФУ	Україна	ЛСОУ	УФУ	Україна
$I_{A/Рез}$	0,89	0,93	0,98	1,00	1,02	1,01	1,00	0,94	0,98	1,05	1,15	0,99	1,04	0,96	0,99	0,98	1,04	1,01	1,02	0,91	1,08
I_A	2,47	1,06	1,00	1,05	1,21	1,08	1,23	1,05	1,06	1,09	1,28	1,17	0,91	1,32	1,18	0,96	1,23	1,06	0,96	1,23	0,86
$I_{випл.}$	3,02	1,06	0,96	0,71	1,00	0,91	1,28	0,83	0,80	1,12	1,18	1,06	1,03	1,35	0,90	0,98	0,91	1,09	1,17	1,32	1,60
$I_{прем.}$	2,06	0,80	0,85	0,91	1,12	1,13	1,38	0,97	0,98	1,17	1,25	0,95	1,04	1,45	1,33	0,84	0,94	0,93	1,10	1,42	1,11
$I_{техн.}$	3,35	0,91	0,90	0,98	1,25	1,10	1,20	0,88	0,93	1,25	1,52	1,10	0,86	1,17	1,13	0,91	1,21	0,99	0,97	1,24	1,09
$I_{матем.}$	1,07	1,13	1,11	1,21	3,15	1,22	1,24	1,41	1,22	1,22	6,38	1,21	1,19	1,36	1,19	0,94	1,73	1,38	1,10	1,44	1,30
$I_{стат.кап.}$	2,32	1,82	1,13	0,90	1,29	0,97	1,07	0,98	0,98	0,97	1,19	1,03	0,74	1,16	1,04	0,87	1,01	0,99	0,83	1,01	0,96
$I_{кл.}$	1,28	1,00	0,96	0,88	1,64	1,01	1,00	0,94	0,97	1,00	1,12	0,94	0,89	1,26	0,98	0,86	1,00	0,94	0,86	1,04	0,95
$R^{СК}$	1,87	1,06	0,98	0,95	1,36	1,05	1,17	0,99	0,98	1,11	1,52	1,05	0,96	1,25	1,09	0,92	1,11	1,04	1,00	1,22	1,10

* Складено та розраховано автором згідно даних ЛСОУ [272-285], УФУ [100-110] та Нацкомфінпослуг [231-238].

Враховуючи наукові надбання науковців [314, с. 151; 407, с. 164; 26, с. 13], аналогічний узагальнюючий показник розвитку кредитної кооперації доречно подати як середнє геометричне показників, що характеризують її розвиток: кількість установ, що звітуються Нацкомфінпослуг; сумарна вартість продуктивних активів піднаглядних установ; кількість членів-пайовиків; кількість членів, що мають внески на депозитних рахунках; кількість членів, що мають кредити; сумарний обсяг виданих кредитів за рік; загальна вартість залучених внесків за період; сумарний капітал кредитних кооперативів (3.22).

$$R^{KC} = \sqrt[9]{I_{ус} \cdot I_{a(нр)} \cdot I_{чл(н)} \cdot I_{чл(д)} \cdot I_{чл(кр)} \cdot I_{кр} \cdot I_{д} \cdot I_{кан} \cdot I_{рез}}, \quad (3.22)$$

де R^{KC} – інтегральний показник розвитку кредитної кооперації України;

$I_{ус}$ – індекс кількості піднаглядних установ, що звітуються;

I_a – індекс вартості активів кредитних кооперативів;

$I_{чл(н)}$ – індекс загальної кількості членів-пайовиків;

$I_{чл(д)}$ – індекс кількості членів, що мають депозити (вклади);

$I_{чл(кр)}$ – індекс кількості членів, що мають кредити;

$I_{кр}$ – індекс вартості кредитного портфелю;

I_d – індекс вартості депозитного портфелю;

$I_{кан}$ – індекс сумарної вартості сукупного капіталу кредитних кооперативів;

$I_{рез}$ – індекс вартості сформованого резервного капіталу.

Отримані розрахункові значення інтегрального показника розвитку кредитної кооперації України за аналізований період розміщені в табл. 3.17.

Таблиця 3.17

Розрахункове значення інтегрального показника розвитку кредитної кооперації України у 2009-2015 рр.*

Показники	Значення показників по роках							Зміна до попереднього року:					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
I_{yc}	0,91	0,87	0,93	1,01	1,01	0,94	1,00	-0,04	0,06	0,08	0,00	-0,07	0,05
I_a	0,70	0,81	0,70	1,11	0,98	0,90	0,88	0,12	-0,12	0,42	-0,14	-0,08	-0,02
$I_{чл(n)}$	0,82	0,72	0,68	1,03	0,90	0,84	0,93	-0,10	-0,04	0,35	-0,14	-0,06	0,09
$I_{чл(д)}$	0,71	0,67	0,61	0,94	0,90	0,78	0,84	-0,04	-0,07	0,33	-0,04	-0,12	0,06
$I_{чл(кр)}$	0,73	0,81	0,73	1,02	0,92	0,80	0,87	0,08	-0,08	0,29	-0,10	-0,12	0,07
$I_{кр}$	0,70	0,86	0,67	1,13	0,93	0,85	0,90	0,16	-0,19	0,46	-0,20	-0,08	0,05
I_d	0,75	0,66	0,61	1,09	1,03	0,74	0,86	-0,09	-0,05	0,48	-0,05	-0,29	0,12
$I_{кан}$	0,45	1,46	0,84	1,15	0,97	0,99	0,99	1,01	-0,62	0,31	-0,19	0,02	0,00
$I_{рез}$	0,77	1,09	0,82	1,09	1,17	1,00	1,08	0,31	-0,27	0,27	0,08	-0,17	0,07
$R_{УКР}^{КС}$	0,72	0,86	0,72	1,06	0,98	0,87	0,93	0,14	-0,13	0,34	-0,08	-0,12	0,06

* Складено та розраховано за даними Нацкомфінпослуг [241-247].

З даних наведеної вище таблиці відмічається низьке значення інтегрального показника розвитку кредитної кооперації України у 2009-2011 рр., що є підтвердженням кризового стану учасників ринку, особливо у 2009 р. та 2011 р., в яких значення $R_{УКР}^{КС}$ становило рекордно низький показник – 0,72. Особливо відчутне зростання показника відмічалось у 2012 р., що становило 1,06 і було на 0,34 більше аналогічного у кризовому 2009 р. У 2013 р. відмічається певна стагнація розрахункових показників – складових інтегрального показника, значення якого коливається на межі мінімального, і становила 0,98.

На основі розрахунків, отриманих у табл. 3.16 та табл. 3.17, можна зробити висновок, що значення показника інтегрального розвитку кредитної кооперації досягає бажаного значення ($R \geq 1$) у тих роках, у яких спостерігається відносно низька активність державного регулювання з одночасно високим рівнем ефективності виконання органом нагляду контрольної функції. Саме 2012 р. вважається найбільш вдалим з точки зору впливу державного регулювання на розвиток кредитної кооперації України.

З метою порівняння регулюючого впливу інститутів саморегулювання на розвиток їх учасників запропоновано використати та розрахувати значення R відповідно до формули (3.22) для членів НАКСУ, ПЗВ та ВАКС та порівняти його з загальнодержавним показником. Це дозволить оцінити результати регулюючого впливу органу нагляду та СРО стосовно піднаглядних установ. Розраховані за цією формулою результати розміщені у табл. 3.18.

Таблиця 3.18

Розрахункове значення інтегрального показника розвитку системи кредитної кооперації України для учасників СРО у 2009-2015 рр.*

Показники	2009			2010			2011			2012			2013			2014			2015		
	НАКСУ	ВАКС	ПЗВ	НАКСУ	ВАКС	ПЗВ	НАКСУ	ВАКС	ПЗВ	НАКСУ	ВАКС	ПЗВ	НАКСУ	ВАКС	ПЗВ	НАКСУ	ВАКС	ПЗВ	НАКСУ	ВАКС	ПЗВ
I_{yc}	0,86	0,98	1,10	0,99	0,92	1,17	0,91	1,03	0,85	0,99	0,96	1,04	0,98	0,96	0,94	0,92	0,98	0,87	0,88	0,89	0,87
I_a	0,79	1,01	0,58	1,00	1,13	1,28	0,82	0,98	0,84	0,94	1,07	1,03	1,07	1,12	1,05	0,94	0,84	0,80	0,94	0,78	0,93
$I_{chl(n)}$	0,97	1,00	0,95	0,94	0,87	0,85	0,83	0,90	0,86	0,86	0,96	0,94	0,89	0,92	0,86	0,94	0,88	0,91	0,87	0,81	0,82
$I_{chl(d)}$	4,16	1,04	0,67	0,86	0,96	0,92	0,66	0,85	0,78	0,78	0,99	0,99	0,98	0,95	0,91	0,76	0,81	0,86	0,77	0,73	0,86
$I_{chl(sp)}$	0,82	1,02	0,68	0,91	1,01	1,19	0,85	0,86	0,84	0,83	0,96	0,94	0,97	0,93	0,89	0,82	0,79	0,89	0,91	0,82	0,75
I_{kp}	0,80	0,81	0,60	0,98	1,48	1,28	0,83	0,97	0,85	0,94	1,06	1,01	1,05	1,07	1,01	0,91	0,88	0,82	0,95	0,80	0,94
I_d	0,78	0,95	0,50	0,98	1,10	1,26	0,77	0,94	0,78	0,90	1,01	0,97	1,00	1,13	1,04	0,84	0,77	0,75	0,90	0,68	0,78
I_{kan}	0,68	0,95	0,95	1,02	1,19	1,32	1,25	1,11	1,02	0,98	1,22	1,17	1,20	1,12	1,07	1,08	0,90	0,99	0,95	1,03	1,03
I_{pez}	1,00	1,16	1,10	1,07	1,21	1,28	1,03	1,20	1,07	1,00	1,20	1,25	1,12	1,23	1,24	1,09	1,00	0,98	0,99	1,02	0,98
R^{KC}	0,99	0,99	0,76	0,97	1,08	1,16	0,87	0,98	0,87	0,91	1,04	1,03	1,03	1,04	1,00	0,93	0,87	0,87	0,90	0,83	0,88

* Складено та розраховано за даними НАКСУ [172], ВАКС [173] та ПЗВ [174].

На основі отриманих результатів наведених вище розрахунків, сформовано табл. 3.19, в яку введено розрахункове значення інтегрального показника розвитку усієї кредитної кооперації України (R_{UKP}^{KC}) та аналогічний показник тієї її частини, що входить у систему

СРО – $R_{НАКСУ}^{KC}$, $R_{ВАКС}^{KC}$, $R_{ПЗВ}^{KC}$.

Отже, можна зробити висновок про те, що кредитні кооперативи – учасники саморегулюючих організацій – в цілому досягли кращих результатів розвитку, ніж національна система кредитної кооперації в цілому.

Винятком є 2012 рік, однак, окрім НАКСУ, показник інших двох СРО має значення більше 1, що свідчить про ефективність проведення їхньої політики.

Таблиця 3.19

**Інтегральні показники розвитку системи кредитної кооперації
України та тієї частини, що входить у систему саморегулювання у
2009-2015 рр.***

Показники	Значення показників по роках							Зміна до попереднього року					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
$R_{НАКСУ}^{KC}$	0,99	0,97	0,87	0,91	1,03	0,93	0,90	-0,03	-0,10	0,04	0,12	-0,10	-0,02
$R_{ВАКС}^{KC}$	0,99	1,08	0,98	1,04	1,04	0,87	0,83	0,10	-0,11	0,07	0,00	-0,17	-0,04
$R_{ПЗВ}^{KC}$	0,76	1,16	0,87	1,03	1,00	0,87	0,88	0,40	-0,29	0,16	-0,03	-0,13	0,01
$R_{УКР}^{KC}$	0,72	0,86	0,72	1,06	0,98	0,87	0,93	0,14	-0,13	0,34	-0,08	-0,12	0,06

* Складено та розраховано автором.

Отримані результати підтверджують те, що в системі кредитної кооперації України чільне місце належить СРО, діяльність яких сприяє поліпшенню фінансово-господарської діяльності установ та досягненню останніми кращих фінансово-економічних показників.

РОЗДІЛ 4

АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ СКЛАДОВИХ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ЛОКАЛЬНИХ РИНКІВ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

4.1. Загальна характеристика ринків небанківських фінансових послуг України в передкризовий (2004-2008 рр.) та посткризовий (2009-2015 рр.) періоди

Національні ринки небанківських фінансових послуг об'єднують сукупність аналогічних регіональних ринків, які функціонують в органічній єдності з ними. Регіональні ринки фінансових послуг з одної сторони є складовою економіки окремого регіону, з другої – частиною національних ринків небанківських фінансових послуг та фінансової системи в цілому.

Слід зазначити, що наданий час відсутні комплексні методичні підходи та наукові розробки щодо характеристики стану функціонування ринків небанківських фінансових послуг в регіонах України. Питаннями регіональних особливостей розвитку страхового ринку присвячені праці Н. Пойди-Носик [21; 314] Р.Й. Бачо [21] та М. Тимчак [314]. М. Щербан [421], А. Хомутенко та О. Волкова [406] у своїх працях розглядають особливості оцінки розвитку регіональних ринків кредитного кооперування. Водночас, узагальнення результатів розвитку регіонального страхового ринку, ринку кредитної кооперації та недержавного пенсійного забезпечення на даний час не здійснюється Нацкомфінпослуг. Останній, у своїх річних звітах за 2013-2015 рр. вказує лише регіональний розподіл зареєстрованих фінансових установ та їх структурних підрозділів в розрізі регіонів України. Саме тому актуалізується питання дослідження розвитку регіональних ринків небанківських фінансових послуг у передкризовий та посткризовий періоди.

Як було зазначено у другому розділі роботи, центральним органом регулювання ринків небанківських фінансових послуг України є Нацкомфінпослуг. Створення цього органу сприяло систематизації інформації про функціонування та результати діяльності ринків небанківських фінансових послуг в регіонах України. Необхідно зазначити, що до 2004 року регіональні органи статистики фрагментарно збирали та публікували у своїх щорічниках інформацію про діяльність страховиків та їх балансових структурних підрозділів, що зареєстровані чи/та розміщені в регіоні. Після прийняття змін у законодавство України, фінансові установи і надалі продовжували

надавати свої фінансові звіти до управлінь статистики, однак, починаючи з 2005 року, у статистичних збірниках ця інформація не відображалась у зв'язку з її конфіденційністю. Щодо інших учасників ринків небанківських фінансових послуг така інформація не публікувалась та не оброблялась органами статистики. В цілому, єдиною відкритою інформацією, що може бути отримана із органів статистики – це інформація про кількість зареєстрованих кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів у рубриках стосовно кількості установ і організацій, внесених до ЄДРПУО. Інформація про кількість страхових компаній у цих рубриках не є доступною, адже згруповані відповідно до виду господарських товариств і окремо не виділяються. Кількість внесених до реєстру органів статистики небанківських установ не відповідає актуальній ситуації на ринку, адже небанківською установою є тільки та, що внесена до Державного реєстру фінансових установ України, що ведеться Нацкомфінпослуг. Тому, наприклад, наявність великої кількості кредитних спілок у органах статистики України свідчить про відсутність завершення процесу ліквідації певної їх кількості. Це саме стосується і страхових компаній, недержавних пенсійних фондів тощо.

В цілому, необхідно констатувати, що єдиною достовірною інформацією про функціонування небанківських фінансових установ України розпоряджається Нацкомфінпослуг. Водночас, внаслідок відсутності правонаступництва цього органу, про що вже було зазначено у другому розділі, у відкритому доступі не розміщено інформації про функціонування регіональних ринків небанківських фінансових послуг України. Багаторічні дослідження автора, присвячені обраній проблематиці, сприяли збору специфічної інформації про діяльність страхових компаній, кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів у розрізі регіонів України, що дозволяє здійснити об'єктивну та всебічну оцінку функціонування регіональних ринків небанківських фінансових послуг України.

Доступ населення до небанківських фінансових послуг забезпечується широко розгалуженою мережею структурних підрозділів фінансових установ. За даними Нацкомфінпослуг, станом на початок 2016 року діяло 2239 небанківських установ, а також 8886 структурних підрозділів у регіонах України (табл. 4.1). Найбільшу кількість структурних підрозділів мають ломбарди – 5672 од., що складає 63,8% всіх структурних підрозділів, 2070 од. (23,3%) становлять структурні підрозділи страхових підприємств, а кредитні спілки здійснюють свою діяльність через 1250 структурних підрозділів, що складає 14,1% всіх структурних підрозділів [124]. Висока частка кількості філій ломбардів

пояснюється активним попитом на ломбардні послуги, що пов'язано зі складністю доступу споживачів до банківських кредитів, адже на кінець 2014 р. та у 2015 р. банківські установи фактично в повній мірі припинили споживче кредитування [389], що спричинило зміщення пріоритетів до ломбардних установ.

Таблиця 4.1

Загальна кількість небанківських фінансових установ та їх структурних підрозділів у регіонах України у 2013-2015 рр.*

Місцезнаходження	Кількість установ та структурних підрозділів НФУ по роках, одиниць											
	2013			2014			2015			Зміна 2015/2013		
	К-сть уст.	К-сть підр.	Всього	К-сть уст.	К-сть підр.	Всього	К-сть уст.	К-сть підр.	Всього	К-сть уст.	К-сть підр.	Всього
Вінницька обл.	25	165	190	25	185	210	27	225	252	2	60	62
Волинська обл.	22	111	133	18	109	127	17	123	140	-5	12	7
Дніпропетровська область	169	835	1004	169	865	1034	163	973	1136	-6	138	132
Донецька обл.	139	781	920	135	735	870	111	603	714	-28	-178	-206
Житомирська обл.	15	156	171	14	169	183	9	210	219	-6	54	48
Закарпатська обл.	27	170	197	26	167	193	26	192	218	-1	22	21
Запорізька обл.	57	365	422	59	343	402	54	410	464	-3	45	42
Івано-Франківська область	42	156	198	48	160	208	47	210	257	5	54	59
Київська обл.	56	276	332	52	283	335	51	441	492	-5	165	160
Кіровоградська область	30	177	207	32	185	217	28	208	236	-2	31	29
м. Київ	827	873	1700	853	933	1786	1071	1167	2238	244	294	538
Луганська обл.	77	348	425	77	332	409	70	285	355	-7	-63	-70
Львівська обл.	71	391	462	79	416	495	70	489	559	-1	98	97
Миколаївська обл.	21	190	211	32	197	229	22	234	256	1	44	45
Одеська обл.	92	499	591	90	503	593	88	604	692	-4	105	101
Полтавська обл.	33	208	241	27	217	244	35	264	299	2	56	58
Рівненська обл.	13	116	129	14	120	134	14	152	166	1	36	37
Сумська обл.	17	117	134	18	117	135	16	174	190	-1	57	56
Тернопільська обл.	29	139	168	28	150	178	28	186	214	-1	47	46
Харківська обл.	127	570	697	136	606	742	134	701	835	7	131	138
Херсонська обл.	21	184	205	21	189	210	18	253	271	-3	69	66
Хмельницька обл.	35	164	199	62	178	240	35	200	235	0	36	36
Черкаська обл.	45	220	265	49	221	270	42	249	291	-3	29	26
Чернівецька обл.	23	92	115	21	98	119	21	131	152	-2	39	37
Чернігівська обл.	25	141	166	31	153	184	29	172	201	4	31	35
Автономна Респ. Крим	43	323	366	57	215	272	10	22	32	-33	-301	-334
м. Севастополь	29	65	94	31	49	80	3	8	11	-26	-57	-83
Всього	2110	7832	9942	2204	7895	10099	2239	8886	11125	129	1054	1183

* Розраховано автором на основі даних: [123-125].

Найбільший абсолютний приріст зареєстрованих фінансових установ спостерігається у м. Києві (+538 установ), Київській (+160 установ) та Харківській (+138) областях. В той же час кількість структурних підрозділів таких установ кардинально скоротилася до

2013-2015 рр. у АРК та м. Севастополь внаслідок окупації півострова, скоротившись до 334 од. та 83 од. відповідно. Це є також реакцією ринку на рішення Нацкомфінпослуг про припинення діяльності фінансових установ в АРК [132; 221]. Ліквідація структурних підрозділів у часовому аспекті є швидшою процедурою порівняно з ліквідацією фінансової установи, тому скорочення структурних підрозділів фінансових установ на території півострова у 2014 р. на 124 од. та у 2015 р. на 234 є реакцією виконання ринку закликів Регулятора.

Зростання, як кількості зареєстрованих фінансових установ на 124 од., так і кількості структурних підрозділів на 1054 од. свідчить про підвищення інституційного забезпечення функціонування ринків небанківських фінансових послуг в регіонах України. Негативні тенденції зниження присутності небанківських установ спостерігаються в першу чергу на тимчасово окупованій території АРК (-417 установ та структурних підрозділів), у Луганській (-70 од.) та Донецькій (-206 од.) областях.

Фінансовим центром України вважається м. Київ і це підтверджується високою часткою зареєстрованих у столиці небанківських фінансових установ (табл. 4.2). У 2015 р. у столиці було зареєстровано 47,8% всіх небанківських фінансових установ, більше 13% структурних підрозділів функціонує в Києві. Можна констатувати, що у 2015 р. 20,1% усіх фінансових установ та їх структурних підрозділів проводять діяльність у м. Києві.

Високий рівень інституційного забезпечення функціонування ринків НФП у 2015 р. спостерігається у Дніпропетровській (10,2%), Харківській (7,5%) та Донецькій (6,4%) областях. Найменша кількість фінустанов та їх структурних підрозділів припадає на АР Крим (0,3%) та м. Севастополь (0,1%).

Таблиця 4.2

Розподіл небанківських фінансових установ та їх структурних підрозділів в регіонах України у 2013-2015 рр.*

Регіони (області)	Частка фінансових установ, %				Частка структурних підрозділів, %				Частка фінустанов та стр. підрозділів, %			
	2013	2014	2015	Зміна 2015/2013	2013	2014	2015	Зміна 2015/2013	2013	2014	2015	Зміна 2015/2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Вінницька	1,2	1,1	1,2	0,0	2,1	2,3	2,5	0,4	1,9	2,1	2,3	0,4
Волинська	1,0	0,8	0,8	-0,3	1,4	1,4	1,4	0,0	1,3	1,3	1,3	-0,1
Дніпропетровська	8,0	7,7	7,3	-0,7	10,7	11,0	11,0	0,3	10,1	10,2	10,2	0,1
Донецька	6,6	6,1	5,0	-1,6	10,0	9,3	6,8	-3,2	9,3	8,6	6,4	-2,8
Житомирська	0,7	0,6	0,4	-0,3	2,0	2,1	2,4	0,4	1,7	1,8	2,0	0,2

Продовження табл. 4.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Закарпатська	1,3	1,2	1,2	-0,1	2,2	2,1	2,2	0,0	2,0	1,9	2,0	0,0
Запорізька	2,7	2,7	2,4	-0,3	4,7	4,3	4,6	0,0	4,2	4,0	4,2	-0,1
Івано-Франківська	2,0	2,2	2,1	0,1	2,0	2,0	2,4	0,4	2,0	2,1	2,3	0,3
Київська	2,7	2,4	2,3	-0,4	3,5	3,6	5,0	1,4	3,3	3,3	4,4	1,1
Кіровоградська	1,4	1,5	1,3	-0,2	2,3	2,3	2,3	0,1	2,1	2,1	2,1	0,0
м. Київ	39,2	38,7	47,8	8,6	11,1	11,8	13,1	2,0	17,1	17,7	20,1	3,0
Луганська	3,6	3,5	3,1	-0,5	4,4	4,2	3,2	-1,2	4,3	4,0	3,2	-1,1
Львівська	3,4	3,6	3,1	-0,2	5,0	5,3	5,5	0,5	4,6	4,9	5,0	0,4
Миколаївська	1,0	1,5	1,0	0,0	2,4	2,5	2,6	0,2	2,1	2,3	2,3	0,2
Одеська	4,4	4,1	3,9	-0,4	6,4	6,4	6,8	0,4	5,9	5,9	6,2	0,3
Полтавська	1,6	1,2	1,6	0,0	2,7	2,7	3,0	0,3	2,4	2,4	2,7	0,3
Рівненська	0,6	0,6	0,6	0,0	1,5	1,5	1,7	0,2	1,3	1,3	1,5	0,2
Сумська	0,8	0,8	0,7	-0,1	1,5	1,5	2,0	0,5	1,3	1,3	1,7	0,4
Тернопільська	1,4	1,3	1,3	-0,1	1,8	1,9	2,1	0,3	1,7	1,8	1,9	0,2
Харківська	6,0	6,2	6,0	0,0	7,3	7,7	7,9	0,6	7,0	7,3	7,5	0,5
Херсонська	1,0	1,0	0,8	-0,2	2,3	2,4	2,8	0,5	2,1	2,1	2,4	0,4
Хмельницька	1,7	2,8	1,6	-0,1	2,1	2,3	2,3	0,2	2,0	2,4	2,1	0,1
Черкаська	2,1	2,2	1,9	-0,3	2,8	2,8	2,8	0,0	2,7	2,7	2,6	-0,1
Чернівецька	1,1	1,0	0,9	-0,2	1,2	1,2	1,5	0,3	1,2	1,2	1,4	0,2
Чернігівська	1,2	1,4	1,3	0,1	1,8	1,9	1,9	0,1	1,7	1,8	1,8	0,1
Автономна Респ. Крим	2,0	2,6	0,4	-1,6	4,1	2,7	0,2	-3,9	3,7	2,7	0,3	-3,4
м. Севастополь	1,4	1,4	0,1	-1,2	0,8	0,6	0,1	-0,7	0,9	0,8	0,1	-0,8
Всього	100	100	100	-	100	100	100	-	100	100	100	-

* Складено та розраховано автором на основі даних: [123-125].

Досліджуючи регіональні ринки НФП необхідно врахувати складність доступу інформації про їх функціонування, так як єдиним розпорядником даної інформації є Нацкомфінпослуг, який формує внутрішню звітність в такому розрізі тільки щодо страхового ринку, ринків кредитної кооперації та недержавного пенсійного забезпечення. Ведення статистичної інформації локального масштабу пояснюється високою часткою операцій ринку НФП, що припадають саме на ці сегменти. Лідером ринку НФП є страховий, на який у 2015 р. припадає 37,3% активів вибраних небанківських установ (табл. 4.3).

За останні 12 років частка страховиків у активах небанківських фінансових установ істотно скоротилась з 92,2% у 2004 р., що пояснюється активним зростанням присутності на ринку фінансових, факторингових компаній та ломбардів. Поява нових учасників на ринку НФП сприяла її деконцентрації і розвитку інших сегментів ринку. В цілому, на страховий ринок, ринок кредитної кооперації та ринок недержавного пенсійного забезпечення у 2014 р. припадає половина

всього ринку НПФ, а у 2015 р. – майже 40% ринку, що є репрезентативною вибіркою, адже дозволяє розглядати даний ринок багатоаспектно.

Таблиця 4.3

Активи страховиків, кредитних кооперативів та недержавних пенсійних фондів в активах учасників ринку НПФ України у 2004-2015 рр.

Показники	Значення показників по роках											Зміна 2015/2004, %	
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014		2015
Всього активи НПФ, млрд. грн.	21,71	25,19	33,88	44,47	61,67	62,85	69,86	80,09	100,79	124,96	147,82	162,82	750,0
Активи СК, млрд. грн.	20,01	20,92	23,99	32,21	41,93	41,97	45,23	48,12	56,22	66,39	70,26	60,73	303,5
Активи КС, млрд. грн.	0,87	1,94	3,24	5,26	6,06	4,22	3,43	2,39	2,66	2,60	2,34	2,06	237,2
Пенсійні активи, млрд. грн.	0,01	0,05	0,14	0,28	0,61	0,86	1,14	1,39	1,66	2,09	2,47	1,98	18857
Частка СК в активах, %	92,18	83,04	70,82	72,44	67,99	66,78	64,75	60,09	55,78	53,13	47,53	37,30	-54,9
Частка КС в активах, %	4,01	7,69	9,57	11,83	9,83	6,71	4,91	2,98	2,64	2,08	1,58	1,27	-2,74
Частка НПФ в активах, %	0,05	0,18	0,42	0,63	0,99	1,37	1,64	1,73	1,65	1,67	1,67	1,22	1,17
Частка вибраних ФУ, %	96,2	90,9	80,8	84,9	78,8	74,9	71,3	64,8	60,1	56,9	50,8	39,8	-56,5

* Розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [115-125; 227-265].

Узагальнені дані про функціонування локальних ринків страхування, кредитного кооперування та недержавного пенсійного забезпечення збираються, обробляються та публікуються починаючи з 2006 року. Саме тому функціонування локальних ринків НПФ доречно розглядати у контексті впливу глобальної фінансової кризи на вітчизняні ринки НПФ, в т.ч. і регіональні. Більшість вітчизняних дослідників виділяють такі етапи новітнього розвитку ринків НПФ: передкризовий період (до 2008 року), кризовий (2008-2009 рр.) та посткризовий (починаючи з 2010 р. і наданий час). Погоджуючись із такою періодизацією розвитку досліджуваних ринків пропонується для аналізу такий ретроспективний поділ: період 2006-2009 рр., який включає роки активного росту досліджуваного ринку та активну фазу кризи 2008-2009 рр, а також період відновлення ринку (посткризовий період), що включає в себе період 2010-2014 рр.

Динамічний розвиток аналізованих сегментів ринку НПФ у передкризові, і навіть у кризові 2008-2009 рр. демонструють дані табл. 4.4.

Таблиця 4.4

Загальна кількість зареєстрованих у регіонах України СК, їх структурних підрозділів, КС та НПФ у 2006-2015 рр.*

Регіони (області)	Кількість СК, КС, НПФ та їх структурних підрозділів по роках, од.										Зміна, %:	
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2009/ 2006	2015/ 2009
АРК та м.Севастополь	154	154	169	179	162	168	177	130	37	11	16,2	-93,9
Вінницька	130	130	85	124	115	115	108	103	103	110	-4,6	-11,3
Волинська	105	102	96	102	95	90	86	79	79	77	-2,9	-24,5
Дніпропетровська	207	222	231	247	250	229	202	160	155	140	19,3	-43,3
Донецька	225	223	251	259	261	241	214	195	136	92	15,1	-64,5
Житомирська	93	86	65	88	89	83	78	73	75	76	-5,4	-13,6
Закарпатська	98	94	86	100	102	93	89	90	90	85	2,0	-15,0
Запорізька	147	151	171	173	172	153	135	126	122	120	17,7	-30,6
Івано-Франківська	120	116	105	114	114	102	104	96	95	91	-5,0	-20,2
Кіровоградська	94	64	62	87	85	78	77	76	77	73	-7,4	-16,1
м. Київ та Київська область	594	687	760	779	736	708	682	662	642	641	31,1	-17,7
Луганська	149	152	164	205	194	180	142	135	87	57	37,6	-72,2
Львівська	208	159	161	205	190	185	160	152	153	149	-1,4	-27,3
Миколаївська	97	59	69	98	88	80	81	76	77	75	1,0	-23,5
Одеська	187	152	167	207	194	186	184	174	170	152	10,7	-26,6
Полтавська	140	130	105	138	128	115	118	111	111	110	-1,4	-20,3
Рівненська	95	92	91	95	91	86	83	80	83	81	0,0	-14,7
Сумська	95	79	68	88	90	81	82	78	76	79	-7,4	-10,2
Тернопільська	106	103	90	97	94	91	86	84	85	85	-8,5	-12,4
Харківська	187	177	178	184	170	166	169	169	159	151	-1,6	-17,9
Херсонська	103	81	75	101	92	88	85	81	82	78	-1,9	-22,8
Хмельницька	112	109	100	114	111	109	109	107	103	101	1,8	-11,4
Черкаська	145	141	135	130	120	110	108	103	102	102	-10,3	-21,5
Чернівецька	71	71	67	67	66	66	60	59	63	60	-5,6	-10,4
Чернігівська	123	110	99	115	132	105	101	100	99	99	-6,5	-13,9
Всього	3785	3644	3650	4096	3941	3708	3520	3299	3061	2895	8,2	-29,3

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг.

Найвищі темпи приросту кількості фінансових установ зафіксовані у Луганській області (+37,6%) та м. Києві та Київській області (+31,1%). Високий темп росту кількості небанківських установ відмічається у Дніпропетровській (+19,3%), Запорізькій (+17,7%), Донецькій (+15,1%) та Одеській (+10,7%) областях, в яких ця позитивна тенденція пояснюється суттєвим зростанням кількості структурних

підрозділів страховиків. Не зважаючи на кризу, що охопила економіку України, певна частина регіональних ринків фінансових послуг показували динамічний розвиток. У таких регіонах як АРК та м. Севастополь, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька області, м. Київ та Київська область, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська та Харківська області демонструють приріст кількості фінансових установ навіть у кризові 2008-2009 рр. Тобто у 40% регіонів України у розпал фінансової кризи відбувається активне просування небанківських фінансових установ (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Щорічні темпи приросту кількості фінансових установ в регіонах України у 2007-2015 рр.*

Місцезнаходження	Темпи приросту кількості фінансових установ, %									
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
АРК та м.Севастополь	0,0	9,7	5,9	-9,5	3,7	5,4	-26,6	-71,5	-70,3	
Вінницька область	0,0	-34,6	45,9	-7,3	0,0	-6,1	-4,6	0,0	6,8	
Волинська область	-2,9	-5,9	6,3	-6,9	-5,3	-4,4	-8,1	0,0	-2,5	
Дніпропетровська область	7,2	4,1	6,9	1,2	-8,4	-11,8	-20,8	-3,1	-9,7	
Донецька область	-0,9	12,6	3,2	0,8	-7,7	-11,2	-8,9	-30,3	-32,4	
Житомирська область	-7,5	-24,4	35,4	1,1	-6,7	-6,0	-6,4	2,7	1,3	
Закарпатська область	-4,1	-8,5	16,3	2,0	-8,8	-4,3	1,1	0,0	-5,6	
Запорізька область	2,7	13,2	1,2	-0,6	-11,0	-11,8	-6,7	-3,2	-1,6	
Івано-Франківська область	-3,3	-9,5	8,6	0,0	-10,5	2,0	-7,7	-1,0	-4,2	
Кіровоградська область	-31,9	-3,1	40,3	-2,3	-8,2	-1,3	-1,3	1,3	-5,2	
м. Київ та Київська обл.	15,7	10,6	2,5	-5,5	-3,8	-3,7	-2,9	-3,0	-0,2	
Луганська область	2,0	7,9	25,0	-5,4	-7,2	-21,1	-4,9	-35,6	-34,5	
Львівська область	-23,6	1,3	27,3	-7,3	-2,6	-13,5	-5,0	0,7	-2,6	
Миколаївська область	-39,2	16,9	42,0	-10,2	-9,1	1,3	-6,2	1,3	-2,6	
Одеська область	-18,7	9,9	24,0	-6,3	-4,1	-1,1	-5,4	-2,3	-10,6	
Полтавська область	-7,1	-19,2	31,4	-7,2	-10,2	2,6	-5,9	0,0	-0,9	
Рівненська область	-3,2	-1,1	4,4	-4,2	-5,5	-3,5	-3,6	3,8	-2,4	
Сумська область	-16,8	-13,9	29,4	2,3	-10,0	1,2	-4,9	-2,6	3,9	
Тернопільська область	-2,8	-12,6	7,8	-3,1	-3,2	-5,5	-2,3	1,2	0,0	
Харківська область	-5,3	0,6	3,4	-7,6	-2,4	1,8	0,0	-5,9	-5,0	
Херсонська область	-21,4	-7,4	34,7	-8,9	-4,3	-3,4	-4,7	1,2	-4,9	
Хмельницька область	-2,7	-8,3	14,0	-2,6	-1,8	0,0	-1,8	-3,7	-1,9	
Черкаська область	-2,8	-4,3	-3,7	-7,7	-8,3	-1,8	-4,6	-1,0	0,0	
Чернівецька область	0,0	-5,6	0,0	-1,5	0,0	-9,1	-1,7	6,8	-4,8	
Чернігівська область	-10,6	-10,0	16,2	14,8	-20,5	-3,8	-1,0	-1,0	0,0	
Всього	-3,7	0,2	12,2	-3,8	-5,9	-5,1	-6,3	-7,2	-5,4	

* Складено та розраховано автором.

У посткризові роки у всіх регіонах України констатується скорочення кількості зареєстрованих фінансових установ та їх структурних підрозділів. Причинами такого скорочення були:

1) оптимізація мережі структурних підрозділів страховик шляхом перетворення балансових у безбалансові, проведення роботи тільки через страхових агентів чи точок продажу;

2) істотне скорочення кількості кредитних кооперативів, внаслідок порушення кримінальних справ проти великої кількості керівників кредитних кооперативів (КС «Перше кредитне товариство», КС «Україна», КС «Морське кредитне товариство», КС «Альянс-Інвест», «Тринадцята Зарплата», КС «Мрія» тощо), які вважалися системоформуючими не тільки на регіональних ринках (наприклад, активи КС «Перше кредитне товариство» в передкризові роки складали близько 17% усіх активів КС України [37]);

3) активне проведення Держфінпослуг інспекційної діяльності, внаслідок яких приймалися рішення про виключення з Державного реєстру фінансових установ (тільки у 2008-2010 рр. було виключено 387 фінансових установ та припинено чи анульовано 829 ліцензій). Найбільш частою причиною приймання такого рішення була відсутність фінансової установи за місцезнаходженням за місцезнаходженням, заявленим в Свідоцтві фінансової установи. Більшість таких перевірок були здійснено через масові скарги вкладників щодо неповернення вкладів та за зверненнями МВС та органів прокуратури.

Дані про обсяг ринку вибраних сегментів регіональних ринків небанківських фінансових послуг свідчить про його динамічний розвиток у 2006-2008 рр., адже обсяги наданих послуг за цей період зросли на 78,8% (табл. 4.6).

Не зважаючи на загальну позитивну динаміку росту ринків у цей період, відмічалось їх скорочення у Рівненській (-17,2%), Луганській (-31,0%) областях. Основна причина скорочення ринку НФП вбачається у звуженні страхового ринку на 129,0 млн. грн. (-38,3%) та 447,4 млн. грн. (-90,6%) відповідно.

Розглядаючи динаміку регіональних ринків НФП у кризовий та посткризовий періоди необхідно констатувати, що найбільш відчутним є негативний вплив фінансової кризи на ринок НФП Запорізької та Черкаської областей.

В цих регіонах за період 2009-2014 рр. спостерігається постійна динаміка скорочення ринку (див. табл. 4.6), внаслідок чого обсяг ринку у 2014 р. складає менше половини (48%) показника 2008 р. Водночас, у 2015 р. спостерігається ріст обсягу локальних ринків НФП.

Таблиця 4.6

Обсяги ринків страхування, кредитної кооперації та недержавного пенсійного забезпечення в регіонах України у 2006-2015 рр.*

Регіони	Загальний обсяг наданих небанківських фінансових послуг, млн. грн.										Зміна, %	
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/2006	2015/2008
АР Крим та м. Севастополь	318,7	473,2	549,9	480,9	338,0	289,8	386,3	354,5	56,3	0,8	72,5	-99,9
Вінницька	275,5	477,8	317,9	268,2	255,0	192,2	239,8	287,9	322,0	210,4	15,4	-33,8
Волинська	141,3	257,5	273,6	121,0	114,1	119,5	83,0	94,2	104,5	138,5	93,6	-49,4
Дніпропетровська	1027,9	2220,2	2607,2	2067,8	1850,1	1806,8	1445,9	1850,1	1519,1	1790,5	153,6	-31,3
Донецька	1645,3	2938,1	4027,6	4118,4	5218,7	4505,2	3383,2	4724,3	2157,9	596,4	144,8	-85,2
Житомирська	57,4	90,6	127,6	103,1	107,8	101,6	100,8	114,0	125,3	125,8	122,4	-1,5
Закарпатська	218,3	357,1	411,8	322,2	272,9	164,0	171,7	194,6	184,8	179,8	88,6	-56,3
Запорізька	706,3	721,9	917,5	681,6	662,9	650,7	544,7	470,1	441,7	1288,0	29,9	40,4
Івано-Франківська	171,3	230,7	313,1	282,7	275,1	314,6	303,4	303,1	400,3	412,2	82,7	31,7
Кіровоградська	70,5	113,3	165,4	137,9	119,2	119,4	130,0	130,9	123,7	125,2	134,5	-24,3
м. Київ та Київська обл.	11302,9	12946,4	18909,4	16747,2	17945,2	18186,9	19826,4	24924,0	25573,0	28975,5	67,3	53,2
Луганська	773,1	467,3	533,2	447,8	448,3	344,5	374,3	407,6	211,4	132,9	-31,0	-75,1
Львівська	333,6	554,0	1110,0	481,1	490,1	522,1	521,6	542,8	515,9	543,6	232,7	-51,0
Миколаївська	138,5	227,5	303,9	268,4	236,4	125,6	124,6	137,5	126,3	110,1	119,4	-63,8
Одеська	1600,0	3103,7	3504,7	2209,6	2567,4	1624,3	1187,9	1367,5	1828,5	743,2	119,1	-78,8
Полтавська	248,4	361,9	558,5	317,5	331,4	331,9	397,5	531,7	752,2	1238,1	124,9	121,7
Рівненська	389,6	471,0	322,6	98,4	88,5	90,7	92,8	92,8	95,3	110,0	-17,2	-65,9
Сумська	43,4	73,3	92,1	70,7	73,1	75,4	74,3	66,3	65,2	81,0	112,1	-12,0
Тернопільська	139,1	202,8	231,0	152,3	157,5	176,3	176,2	194,5	189,9	202,5	66,1	-12,3
Харківська	1557,1	2363,6	2329,6	1677,7	1142,4	1083,4	910,4	1281,2	488,1	462,0	49,6	-80,2
Херсонська	100,7	173,2	239,6	207,1	143,2	184,7	326,6	269,0	288,4	342,8	138,0	43,1
Хмельницька	107,8	161,4	188,9	144,1	148,8	160,1	173,8	174,1	166,6	175,8	75,2	-6,9
Черкаська	346,5	600,5	751,2	539,6	452,7	325,5	291,9	277,0	211,5	216,7	116,8	-71,2
Чернівецька	85,0	122,5	143,8	128,7	119,4	119,3	113,2	122,9	129,9	132,5	69,1	-7,9
Чернігівська	91,3	157,4	197,3	175,2	163,2	162,8	170,2	168,3	154,8	162,5	116,2	-17,6
Всього по Україні	21889	29867	39128	32249	33721	31777	31551	39081	36232	38497	78,8	-1,6

* Розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг.

На основі отриманих даних наведеної вище таблиці можна узагальнити інформацію про стан відновлення регіональних ринків НФП, групуючи регіони, в залежності від темпів росту обсягів наданих послуг у кризовий та посткризовий періоди. Дані групування розміщені у табл. 4.7.

Запропоновано виділити ці регіони, розмістивши їх у трьох групах: динамічно розвинуті, відсталі та аутсайтери. У групі динамічно розвинутих розміщені ті, обсяг ринку яких у посткризові роки зміг перевершити чи досягнути аналогічний показник 2008 р. До групи відсталих відносяться ті регіони, в яких скорочення ринку НФП за

аналогічний період складало менше 50%, а до аутсайдерів належать ті, в яких цей показник є більшим за зазначений вище.

Таблиця 4.7

Темпи росту ринків НФП в регіонах України у 2007-2015 рр., %*

Регіони (області)	Темпи росту ринків НФП, %									
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015/2008
АР Крим та м.Севастополь	48,5	16,2	-12,6	-29,7	-14,3	33,3	-8,2	-84,1	-98,6	-99,9
Вінницька	73,4	-33,5	-15,6	-4,9	-24,6	24,8	20,1	11,8	-34,6	-33,8
Волинська	82,2	6,3	-55,8	-5,7	4,7	-30,5	13,5	10,9	32,5	-49,4
Дніпропетровська	116,0	17,4	-20,7	-10,5	-2,3	-20,0	28,0	-17,9	17,9	-31,3
Донецька	78,6	37,1	2,3	26,7	-13,7	-24,9	39,6	-54,3	-72,4	-85,2
Житомирська	57,9	40,8	-19,2	4,5	-5,8	-0,7	13,1	9,9	0,4	-1,5
Закарпатська	63,6	15,3	-21,7	-15,3	-39,9	4,7	13,4	-5,1	-2,7	-56,3
Запорізька	2,2	27,1	-25,7	-2,7	-1,8	-16,3	-13,7	-6,1	191,6	40,4
Івано-Франківська	34,6	35,7	-9,7	-2,7	14,4	-3,6	-0,1	32,1	3,0	31,7
Кіровоградська	60,6	46,0	-16,7	-13,6	0,2	8,9	0,7	-5,5	1,2	-24,3
м.Київ та Київська область	14,5	46,1	-11,4	7,2	1,3	9,0	25,7	2,6	13,3	53,2
Луганська	-39,6	14,1	-16,0	0,1	-23,2	8,7	8,9	-48,1	-37,1	-75,1
Львівська	66,1	100,4	-56,7	1,9	6,5	-0,1	4,1	-4,9	5,4	-51,0
Миколаївська	64,3	33,6	-11,7	-11,9	-46,9	-0,9	10,4	-8,1	-12,9	-63,8
Одеська	94,0	12,9	-37,0	16,2	-36,7	-26,9	15,1	33,7	-59,4	-78,8
Полтавська	45,7	54,3	-43,2	4,4	0,1	19,8	33,8	41,5	64,6	121,7
Рівненська	20,9	-31,5	-69,5	-10,1	2,6	2,3	0,0	2,6	15,5	-65,9
Сумська	68,9	25,6	-23,2	3,3	3,2	-1,4	-10,7	-1,7	24,3	-12,0
Тернопільська	45,8	13,9	-34,0	3,4	12,0	-0,1	10,4	-2,4	6,7	-12,3
Харківська	51,8	-1,4	-28,0	-31,9	-5,2	-16,0	40,7	-61,9	-5,3	-80,2
Херсонська	72,1	38,3	-13,6	-30,8	29,0	76,8	-17,6	7,2	18,9	43,1
Хмельницька	49,7	17,0	-23,7	3,3	7,5	8,6	0,2	-4,3	5,5	-6,9
Черкаська	73,3	25,1	-28,2	-16,1	-28,1	-10,3	-5,1	-23,7	2,4	-71,2
Чернівецька	44,0	17,4	-10,5	-7,3	-0,1	-5,1	8,6	5,7	2,0	-7,9
Чернігівська	72,5	25,4	-11,2	-6,9	-0,2	4,6	-1,2	-8,0	5,0	-17,6
Всього по Україні	36,4	31,0	-17,6	4,6	-5,8	-0,7	23,9	-7,3	6,3	-1,6

* Складено та розраховано автором.

Проведений аналіз засвідчив, що до динамічно розвиваючих належить 5 регіонів (Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Полтавська та Херсонська області та м.Київ), середній показник приросту яких у кризовий та посткризовий роки склав 54,1% і частка ринку НФП, що на них припадає зросла на 30,3% – з 53,5% у 2008 р. до 83,8% у 2015 р. Найбільш суттєве зростання ринкової частки відбулося

у м. Києві та Київській області – 26,9%, що складає 89,8% групи. Фактично, локомотивом росту регіональних ринків НФП є м. Київ та Київська область.

Таблиця 4.8

Групування регіонів України в залежності від динаміки відновлення надання послуг небанківськими фінансовими установами у 2008-2015 рр.*

№ п/п	Регіони	Показник темпу росту 2008-2015, %	Частка на ринку НФП у 2008, %	Частка на ринку НФП у 2015, %	Зміна частки за 2008-2015 рр., %
Динамічно розвиваючі		54,06	53,51	83,79	30,28
1	Запорізька	40,39	2,34	3,35	1,00
2	Івано-Франківська	31,66	0,80	1,07	0,27
3	м. Київ та Київська область	53,23	48,33	75,27	26,94
4	Полтавська	121,66	1,43	3,22	1,79
5	Херсонська	43,1	0,61	0,89	0,28
Відсталі		-26,16	10,40	7,81	-2,60
1	Вінницька	-33,80	0,81	0,55	-0,27
2	Дніпропетровська	-31,33	6,66	4,65	-2,01
3	Житомирська	-1,46	0,33	0,33	0,00
4	Кіровоградська	-24,30	0,42	0,33	-0,10
5	Сумська	-11,96	0,24	0,21	-0,02
6	Тернопільська	-12,31	0,59	0,53	-0,06
7	Хмельницька	-6,92	0,48	0,46	-0,03
8	Чернівецька	-7,87	0,37	0,34	-0,02
9	Чернігівська	-17,64	0,50	0,42	-0,08
Аутсайтери		-77,09	36,08	8,40	-27,68
1	АР Крим та м. Севастополь	-99,86	1,41	0,00	-1,40
2	Волинська	-49,38	0,70	0,36	-0,34
3	Донецька	-85,2	10,29	1,55	-8,74
4	Закарпатська	-56,33	1,05	0,47	-0,59
5	Луганська	-75,08	1,36	0,35	-1,02
6	Львівська	-51,03	2,84	1,41	-1,42
7	Миколаївська	-63,78	0,78	0,29	-0,49
8	Одеська	-78,79	8,96	1,93	-7,03
9	Рівненська	-65,90	0,82	0,29	-0,54
10	Харківська	-80,17	5,95	1,20	-4,75
11	Черкаська	-71,2	1,92	0,56	-1,36

* Складено та розраховано автором.

Частка відсталих регіонів (Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Кіровоградська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька та Чернігівська області) ринків НФП за досліджувані роки скоротилася на 2,6%, причому найбільшу втрату зазнав ринок

Дніпропетровської області, скоротившись на 2%. Середній темп скорочення ринків НФП регіонів даної групи склав 26,2%.

Групу аутсайдерів формують АРК та м. Севастополь, Волинська, Донецька, Закарпатська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Рівненська, Харківська та Черкаська області, частка яких на ринку НФП скоротилася на 27,7% – з 36,1% у 2008 р. до 8,4% у 2015 р. Найбільш істотне скорочення відбулося на регіональному ринку НФП АРК та м. Севастополь, Донецької та Харківської областей, обсяг ринку яких за цей період знизився на 99,9%, 85,2% та 80,2% відповідно. і свідчить про вкрай складний стан функціонування регіональних ринків НФП. В цілому, середній темп скорочення ринку НФП групи аутсайдерів у кризовий та посткризовий роки складав 77,1% і свідчить про існування системної кризи, що присутня на регіональних ринках НФП.

Однією з основних причин прояву та системної дії кризових явищ на регіональних ринках НФП є проведення військових дій на Донбасі та окупація АРК РФ. У зв'язку з цим доречно здійснити вплив наведених вище умов на функціонування ринку НФП АРК та м. Севастополь, а також Донецької та Луганської областей.

Новітні умови, в яких опинилося населення АР Крим, в т.ч. і м. Севастополь, а також суб'єкти господарювання, суттєво впливають на подальший розвиток небанківського фінансового ринку півострова. Станом на початок 2014 р. на території АР Крим було внесено до Державного реєстру фінансових установ України 43 фінансові установи та 323 їх відокремлених підрозділів (табл. 4.9).

У м. Севастополь було зареєстровано 29 фінансових установ та 61 їх структурних підрозділів. Таким чином, на території АР Крим та м. Севастополь у доокупаційний період було зареєстровано 72 фінансові установи та 384 структурних підрозділів небанківських фінансових установ. Дані наведеної вище таблиці свідчать про те, що на території АР Крим до моменту анексії було зареєстровано 3,4% небанківських фінансових установ України та 4,9% всіх структурних підрозділів. Система кредитної кооперації півострова у кількісному вимірі складала 6,6% всіх КС України, і об'єднувала 19,5 тис. членів, з яких 1,07 тис. осіб мали депозитні вклади та 5,7 тис. осіб – діючі кредити. Активи кредитних спілок склали 106,3 млн. грн. У системі недержавного пенсійного забезпечення брало участь 4,2 тис. кримчан, активи єдиного недержавного пенсійного фонду у АР Крим «Чорноморнафтогаз» склали 6,2 млн. грн.

Таблиця 4.9

**Показники, що характеризують ринки НПФ
АРК та м. Севастополь у 2013-2015 рр. ***

Вид установи	Значення показників по роках												Зміна за період 2013-2015 рр.			
	2013				2014				2015				АР Крим	м. Севастополь	Всього	
	АР Крим	м. Севастополь	Всього	Частка АРК	АР Крим	м. Севастополь	Всього	Частка АРК	АР Крим	м. Севастополь	Всього	Частка АРК				
Страхових компаній, одиниць	6	1	7	1,7	6	1	7	1,9	-	-	-	-	-6	-1	-7	-1,7
Сума зібраних страхових премій страхов., мрд. грн.	0,0	0,0	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	-	-	-	-	0,03	0,00	-0,03	-0,2
Структурних підр. ст рах., в т.ч.	69	20	89	3,8	23	7	30	1,4	7	3	10	0,5	-46	-13	-59	-3,3
Філій	29	7	36	3,5	13	3	16	1,7	2	2	4	0,4	-16	-4	-20	-3,1
Дирекцій	12	3	15	6,1	8	2	10	3,6	3	1	4	1,6	-4	-1	-5	-4,5
Відділень	13	7	20	2,3	1	2	3	0,4	0	0	0	0,0	-12	-5	-17	-2,3
Представництв	15	3	18	8,8	1	0	1	0,6	2	0	2	1,9	-14	-3	-17	-6,9
Сума зібраних премій стр. підрозд., мрд. грн.	0,01	0,03	0,04	0,8	0,02	0,00	0,03	0,6	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	-0,02	-0,01	-0,8
Кількість кредитних спілок, одиниць	24	17	41	6,6	0	0	0	0	0	0	0,0	0,00	-24	-17	-41	-6,6
Внески вкладників, мрд. грн.	0,03	0,02	0,05	3,5	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-0	-0,02	-0,05	-3,5
Видані кредити, млн. грн.	0,06	0,04	0,10	4,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-0,1	-0,04	-0,1	-4,0
Кількість НПФ	1	0	1	1,2	1	0	1	1,3	0	0	0,0	0,00	0	0	0	-1,2
Пенсійні внески, млн.грн.	0,01		0,01	0,5	0,01		0,01	0,4	0,00	0,00	0,00	0,00	0	0	0	-0,5
Всього НФУ, од.	43	29	72	3,4	57	31	88	4,0	0	0	0	0,00	14	2	16	-3,4
Всього підр. НФУ	323	61	384	4,9	215	49	264	3,3	8	3	11	0,12	-108	-12	-120	-4,8
Ринок НПФ, мрд.грн.	0,14	0,10	0,23	0,6	0,03	0,02	0,05	0,1	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,1	-0,08	-0,19	-0,6

* Складено та розраховано автором на основі: [205; 123-125].

Одними з найбільших учасників ринків небанківських фінансових послуг півострова були страхові компанії, яких на початок 2014 р. налічувалося 7 ризикових СК («Ангарант», «Адміралтейська», «Європейський вибір», «Кримська страхова компанія», «Крим-Афес», «Кримський страховий альянс» і «Юпітер-М»), активи регіональних СК становили 204 млн. грн., ними було зібрано 50,5 млн. грн. страхових премій і здійснено страхових відшкодувань на суму 4,9 млн. грн. [221]. Окрім регіональних страхових компаній на території АР Крим та м. Севастополь діяли страховики з інших регіонів України через широко

розгалужену мережу структурних підрозділів яких налічувалося 89 од. Через ці структурні підрозділи ними було зібрано 152,2 млн. грн. премій та виплачено 48,5 млн. грн. відшкодувань. Таким чином, на території АРК страховими компаніями в загальному було зібрано 202,7 млн. грн. страхових премій та виплачено 53,1 млн. грн. страхових відшкодувань.

На території АР Крим виник дуалізм нормативно-правового забезпечення діяльності фінансово-кредитних установ: з одного боку, на всіх учасників поширюється законодавство України, з другого боку в примусовому порядку імплементується законодавство РФ.

Вітчизняний законодавець доречно наголошує, що новітні умови функціонування регіональної економіки півострова порушують умови функціонування фінансових установ, що в свою чергу призводить до виникнення загрози інтересам учасників ринку фінансових послуг. Неможливість виконання зазначеними фінустановами законодавства України сприятиме розбалансуванню єдності ринкового механізму.

Враховуючи новітні виклики функціонування ринку небанківських фінансових установ на території АР Крим та м. Севастополь та з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг, недопущення порушень фінансовими установами та/або відокремленими підрозділами фінансових установ, що розташовані та/або здійснюють свою діяльність на цій території, законодавства України, що регулює діяльність з надання фінансових послуг, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг прийняла рішення про припинення діяльності небанківських фінустанов на території півострова [132; 221]. Фінустановам та їх структурним підрозділам було надано можливість змінити місцезнаходження та материковій частині України. Якщо ж вони не змінюють своє місцезнаходження, то фінансові установи, повинні звернутися до Нацкомфінпослуг із заявою про виключення інформації про фінансову установу та/або відокремлений підрозділ фінансової установи з Державного реєстру фінансових установ у зв'язку з припиненням надання фінансових послуг та заявою про анулювання ліцензії.

Таке рішення Нацкомфінпослуг було реакцією на прийняття в РФ федерального закону «Про особливості функціонування фінансової системи Республіки Крим та міста федерального значення Севастополь на перехідний період» [79] в якому були зазначені основні вимоги для функціонування цих установ на період до 2015 року.

Так, небанківські фінансові установи, які мають українську ліцензію або дозвіл, що діяли на 16 березня 2014 року, і місцем знаходження яких є територія Криму або Севастополя, а також

організації, що мали таку ліцензію, але діяли в Криму і Севастополі через філії або відділення, могли продовжувати роботу до 1 січня 2015 року без отримання російської ліцензії, включення до держреєстру або вступу до саморегульованих організацій, дотримуючись відповідних умов. Водночас, ці організації повинні були розміщувати отримані кошти та майно тільки в російських фінансово-кредитних установах.

Єдиний недержавний пенсійний фонд півострова отримав можливість здійснити державну реєстрацію у ЦБ РФ, самостійно визначивши організаційно-правову форму господарювання – у вигляді АТ чи неприбуткової комерційної організації. Всі інші небанківські фінансові установи, що не здійснили перереєстрацію згідно російського законодавства повинні були припинити свою діяльність. Небанківським фінансовим установам була надана можливість створити некредитну фінансову організацію того ж виду, 100% якої буде належати одному або декільком таким фінустановам. Статутний капітал і власні кошти створюваної організації повинні відповідати російським вимогам для відповідного виду господарської установи.

Щодо проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВВТЗ) необхідно відмітити, що автотранспортні засоби, що мають номерні знаки, видані МРЕО (в Україні) застраховані вітчизняними страховими компаніями. Водночас, вимагаючи перереєстрацію таких автотранспортних засобів згідно законодавства РФ, такі транспортні засоби отримують номерні знаки Росії. Таким чином, виникає парадоксальна ситуація – якщо ТЗ отримує номерні знаки у РФ без відповідного зняття його з обліку в Україні, такий ТЗ вважатиметься викраденим і при спробі перетину кордону з Україною буди примусово вилучений. Задля запобігання таких ексцесів, власники ТЗ, що попередньо були зареєстровані в Україні, а в подальшому зареєструвалися згідно законодавства РФ, можуть використати наступні механізми:

- 1) при перетині кордону з Україною, на стороні митного контролю в РФ автомобілі реєструються на виїзд з номерними знаками РФ, а при підході до митного контролю з Україною, власники таких ТЗ змінюють номерні знаки на вітчизняні. Ця процедура повторюється і у зворотньому напрямі.

Таким чином при цьому механізмі, власники ТЗ можуть подорожувати і за межі України без будь-яких санкцій. Водночас, для таких подорожей власник ТЗ повинен придбати страховий поліс ОСЦПВВТЗ як у вітчизняного страховика (для можливості перебування на території материкової України з вітчизняними номерними знаками),

так і у некредитної установи РФ (для перебування на території півострова чи РФ).

2) здійснити зняття ТЗ з обліку в Україні і зареєструвавши їх згідно законодавства РФ повинні укласти договір ОСЦПВВТЗ з некредитною установою РФ для можливості перебування на території півострова та РФ, а також придбати поліс «Зеленої картки» для можливості використання ТЗ на території України.

Звичайно, використання другого механізму є набагато дорожчим для власника ТЗ і, як вказує статистика придбання «Зеленої картки» на території півострова в СК-резидентів РФ, нульовий рівень збору премій за цим видом страхування не свідчить про використання цього способу жителями Криму.

3) Третій спосіб використання ТЗ України на території РФ не передбачає реєстрації ТЗ згідно законів РФ. Так, власник ТЗ України повинен придбати поліс «Зеленої картки», що діє виключно та території Росії, Білорусі та Молдови (цей тип полісу є дешевшим від звичайного) і на основі нього проходить митний контроль при в'їзді на територію півострова. Недоліком цього механізму є обмеження перебування такого ТЗ на території півострова (чи всієї території РФ) не більше 90 днів.

Для укладення договору ОСЦРПТЗ жителі Криму і Севастополя в сучасних умовах можуть звернутися в небанківську організацію, яка виконує всі необхідні вимоги, або до російського страховика, або у Всеросійський союз страховиків (ВСС).

Всеросійський союз страховиків прогнозував, що приєднання Криму до Росії збільшить сукупний обсяг премій російських страховиків на 1% (близько 9 млрд. руб. (еквівалент 2,7 млрд. грн.), з огляду на істотну різницю в тарифах між українськими й російськими страховиками, а також появу в компанії більше 2 млн. нових клієнтів [343]. Автору незрозуміло методика оцінки надходжень страхових премій спеціалістами РФ, адже у 2013 р. на півострові було зібрано, як вже було зазначено, 202,7 млн. грн. премій, що в 10 разів менше прогнозованого російськими експертами.

Такі планові показники не могли бути досягнутими і фактичні дані про роботу страхових компаній на території півострова засвідчили хибність та невідповідність прогнозів реаліям сьогодення. Загальний розмір зібраних страхових премій на півострові за 2014 р. склав 175 млн. руб. [365], що становить близько 55 млн. грн. Можна констатувати чотирьохразове скорочення страхового ринку АР Крим та м. Севастополь у 2014 р.

Важливим фактором, що впливає на подальший розвиток страхового ринку регіону є існування суттєвої різниці між українськими та російськими страховими тарифами. Базовий коефіцієнт ОСЦПВВТЗ для водіїв у Криму встановлений найнижчий в усій РФ – 0,6, враховуючи невисокий рівень зарплат у Криму й Севастополі. Низький рівень доходів населення одночасно означає такий же низький попит на інші добровільні послуги страхування. Тому, з 2015 року кримські автомобілісти не мали широкий вибір страховика, адже страховикам не вигідно продавати поліси через найнижчий в країні коефіцієнт. Причому страхове покриття є однаковим з іншими регіонами РФ.

Основним учасником ринку ОСЦПВВТЗ Криму й Севастополя був Російський Союз Автостраховиків (РСА), що почав свою роботу на півострові з 5 травня 2014 року, відкривши представництво. На початок 2015 р. він присутній в 16 містах півострова через офіси продажів страхових полісів ОСЦПВВТЗ [343].

Застосування санкцій світової спільноти щодо тих СК, які проводитимуть діяльність на території АР Крим та м. Севастополь, стало стримуючим фактором для виходу на цей ринок провідних страхових компаній. В 2014 році почали фактично проводити страхову діяльність на території АР Крим 14 страховика (з них 1 компанія зі страхування життя), а на території м. Севастополь – 8 (1 СК зі страхування життя). Найбільша частина премій – 44,2% валових премій зібрана СК «Північна скарбниця», однак успішність діяльності останньої піддається сумніву внаслідок введення ЦБ РФ у кінці 2014 р. тимчасової адміністрації через проблеми у її діяльності. Інші СК, що діють на території півострова займають несуттєві позиції. Так, на страховому ринку АР Крим діє 17 СК, окрім «Північної скарбниці» (займає 46,8% регіонального страхового ринку) на ринку діють «Московія» (17,2%), «РСТК» (15,2%), «Кримська перша страхова компанія» (8%), Центральне страхове товариство» (7,2%) інші 12 страховиків займають тільки 5,6% страхового ринку, в середньому по 0,5%. Це є свідченням їх номінальної присутності на ринку Автономної Республіки.

На регіональному страховому ринку м. Севастополь найбільшим учасником є СК «Московія», яка займає 43,3% ринку, «Північна казна» - 26,7%, «Громадянський страховий дім» - 16,6% регіонального ринку. На інші 9 СК припадає 86,6% ринку.

В цілому, на території півострова Крим на даний час діє 2 страхові компанії зі страхування життя – СК «НСГ страхування життя» в АР Крим та «Ренесанс життя» в м. Севастополь, 18 ризикових компаній.

Великі страховики зі світовим ім'ям, що працюють із міжнародними партнерами й перестраховальниками, у Криму працювати відмовилися, навіть маючи українських дочірніх компаніях сформовану клієнтську базу.

Основними напрямками діяльності РСА на території півострова стало здійснення компенсаційних виплат, забезпечення нових клієнтів бланками полісів ОСЦПВВТЗ та контроль у сфері технічного огляду.

За 2014 р. власники ТЗ на півострові уклали 56,1 тис. договорів ОСЦПВВТЗ. Усього РСА здійснив більше 1000 виплат кримським автовласникам за зобов'язаннями українських страховиків на загальну суму 60,4 млн. руб.

Щодо структури зібраних премій в Криму та м. Севастополь то слід зазначити, що у 2014 р. найбільша частка зібраних премій припадає на ОСЦПВВТЗ –108,6 млн. руб. (табл. 4.10).

Таблиця 4.10

Основні показники, що характеризують страховий ринок АР Крим та м. Севастополь у 2014 р. в розрізі основних видів страхування згідно даних ЦБ РФ [365]

Показники/ Регіони	Фактичні показники за 2014 р. за видами страхування									
	Життя		Особисте		Майнове		ОСЦПВВТЗ		Всього	
	Абс.	Част- ка, %*	Абс.	Част- ка, %*	Абс.	Част- ка, %*	Абс.	Част- ка, %*	Абс.	Част- ка, %*
Страхові премії, млн. руб.										
АР Крим	0,4	0,3	14,1	9,3	33,3	22,0	93,9	62,1	151,2	100
м. Севастополь	0,3	1,2	1,3	5,3	7,9	32,0	14,8	59,9	24,7	100
Всього	0,7	0,4	15,4	8,8	41,2	23,4	108,7	61,8	175,9	100
Кількість укладених договорів, одиниць										
АР Крим	40	0,2	22683	30,3	2077	2,8	49003	65,5	74776	100
м. Севастополь	73	3,7	1960	20,5	190	2,0	7108	74,3	9561	100
Всього	113,0	0,5	24643	29,2	2267	2,7	56111	66,5	84337	100
Середня вартість полісу, руб.										
АР Крим*	10000,0	-	621,6	-	16032,7	-	1916,2	-	2022,0	-
м. Севастополь*	4109,6	-	663,3	-	41578,9	-	2082,2	-	2583,4	-
Всього*	6194,7	-	624,9	-	18173,8	-	1937,2	-	2085,7	-
Середня вартість полісу, грн.										
АР Крим*	3333,3	-	207,2	-	5344,2	-	638,7	-	674,0	-
м. Севастополь*	1369,9	-	221,1	-	13859,6	-	694,1	-	861,1	-
Всього*	2064,9	-	208,3	-	6057,9	-	645,7	-	695,2	-
Страхові виплати, млн. руб.										
АР Крим	0	-	0	-	0,8	22,9	3,5	72,9	4,4	100
м. Севастополь	0	-	0	-	0,2	15,4	1,3	27,1	1,5	100
Всього	0	-	0	-	1	16,9	4,8	81,4	5,9	100
Рівень виплат, %										
АР Крим	-	-	-	-	2,4	-	3,7	-	2,9	-
м. Севастополь	-	-	-	-	2,5	-	8,8	-	6,1	-
Всього	-	-	-	-	2,4	-	4,4	-	3,4	-

* Розраховано автором.

На ОСЦПВВТЗ припадає 62,1% усіх зібраних премій на півострові, причому у м. Севастополь цей показник складає 61,8%, а у АР Крим – 62,1%. Таким чином, на території півострова, як і до анексії, превалюють обов’язкові види страхування. Серед добровільних видів найбільшу частину складає майнове страхування, частка якого у м. Севастополь складає майже 32%, а АР Крим – 22%. На даний час констатується надзвичайно низький розвиток ринку довгострокового страхування – частка премій зі страхування життя складає у м. Севастополь складає 1,2%, а в АР Крим – 0,3%. Середня вартість полісу ОСЦПВВТЗ у АР Крим відповідає середньоукраїнському показнику.

Сума страхових виплат, здійснених російськими страховиками складала 5,9 млн. грн., що становило тільки 3,4% усіх зібраних ними премій.

Для повної об’єктивності оцінки страхового ринку АР Крим та м. Севастополь в умовах окупації РФ, окрім даних, про діяльність російських СК на півострові, слід врахувати звітні дані Нацкомфінпослуг про діяльність страхових компаній та їх структурних підрозділів на території півострова. Згідно сформованих Регулятором даних, зареєстровані у АРК СК проводили страхову діяльність до кінця 3 кв. 2014 р. Починаючи з 4 кв. 2014 р. припинені дії СК на півострові. Таким чином, з даних табл. 4.9 можна визначити загальну суму зібраних премій та здійснених страхових відшкодувань кримськими СК та структурними підрозділами іноREGIONАЛЬНИХ страховиків. У 2014 р. вітчизняними СК було зібрано 48,7 млн. грн. страхових премій та виплачено 22,7 млн. грн., рівень виплат складав 46,6% (табл. 4.11).

Таблиця 4.11

Інформація про діяльність вітчизняних та російських страховиків на страховому ринку АР Крим та м. Севастополь у 2014 р.*

Показники	АР Крим			м. Севастополь			Всього АРК і м. Севастополь*		
	Укр.	РФ	Всього	Укр.	РФ	Всього	Укр.	РФ	Всього
Зібрані страхові премії, млн. грн.	31,1	50,4	81,5	17,6	8,2	25,8	48,7	58,6	107,3
Частка у зібраних преміях, %*	38,2	61,8	100,0	68,1	31,9	100,0	45,4	54,6	100,0
Страхові виплати, млн.грн.	21,5	1,5	23,0	10,0	0,5	10,5	31,5	2,0	33,5
Частка у страхових виплатах, %*	93,6	6,4	100,0	95,2	4,8	100,0	94,1	5,9	100,0
Рівень виплат, %*	69,1	2,9	28,2	56,8	6,1	40,6	64,7	3,4	31,2

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг та ЦБ РФ [365].

В цілому, об’єднуючи інформацію ЦБ РФ та Нацкомфінпослуг про функціонування страхового ринку АРК та м. Севастополь у 2014 р.

можна стверджувати, що загальна сума зібраних премій страховиками на півострові складає 107,3 млн. грн., більшість з яких (54,6%) зібрана у м. Севастополь. Сума страхових відшкодувань, здійснених страхувальникам півострова Крим складає 33,5 млн. грн., причому тільки 5,9% яких здійснені страхувальникам м. Севастополь. Загальний рівень виплат складає 31,2%.

У 2014 р. надходження страхових премій на півострові вітчизняними страховиками складає 45,4%, а російськими – 54,6%, причому роль вітчизняних на страховому ринку м. Севастополь є відчутнішою, адже їх частка становить 68,1% ринку регіону. На регіональному страховому ринку АР Крим спостерігається зворотна ситуація – частка російських СК становить 61,8% ринку.

Враховуючи проведений вище аналіз функціонування страхового ринку півострова Крим констатується зменшення обсягу наданих страхових послуг у 2014 р. на 47,1% і складає 107,3 млн. грн. У 2015 р. констатується повне припинення діяльності НФУ з українською реєстрацією.

Таким чином, ринки небанківських фінансових послуг півострова Крим внаслідок анексії зазнали катастрофічних змін, що проявилось через припинення роботи усіх без винятку вітчизняних фінансових установ та необхідність ліцензування діяльності нових відповідно до чинного законодавства РФ. Внаслідок того, що у 2014 р. всі вітчизняні банківські та небанківські фінансові установи покинули півострів, а за цей достатньо короткий час на півострові почали проваджувати свою діяльність тільки страхові компанії та банківські установи РФ, ринки НФП характеризується тотальним скороченням надаваних послуг. Підтвердженням катастрофічного звуження ринку є суттєве скорочення кількості зібраних премій та укладених договорів страхування у 2014-2015 рр., внаслідок неможливості швидкої адаптації до нових реалій на півострові відсутні ломбарди, кредитні спілки та фінансові компанії. Навіть функціонування пунктів обміну валют було зупинено. Фактично, на даний час єдиними фінансовими установами півострова є страховики та банківські установи, що свідчить про обмеженість доступу споживачів до небанківських фінансових послуг.

Важливим аспектом дослідження розвитку ринків НФП України є оцінка функціонування регіональних ринків НФП Луганської та Донецької областей. Проведення активних бойових дій на Донбасі суттєво вплинуло на функціонування небанківських фінансових установ. За один рік проведення активних бойових операцій на Донбасі, ринок НФП скоротився на 54,2% - з 5,11 млрд. грн. у 2013 р. до 0,73 млрд. грн. у 2015 р. (табл. 4.12).

Таблиця 4.12

**Показники, що характеризують ринки НПФ
Донецької та Луганської областей у 2013-2015 рр.**

Вид установи	Значення показника по роках												Зміна за 2013 / 2015 рр.			
	2013				2014				2015				Донецька область	Луганська область	Всього	Частка Донбасу, %
	Донецька область	Луганська область	Всього	Частка Донбасу, %	Донецька область	Луганська область	Всього	Частка Донбасу	Донецька область	Луганська область	Всього	Частка Донбасу, %				
Страхових компаній	12	3	15	3,7	12	3	15	4,0	11	3	14	3,9	-1	0	-1	0,2
Сума зібраних страхових премій страховиками, млрд.грн.	3,74	0,04	3,78	13,2	1,44	0,01	1,45	5,4	0,25	0,00	0,25	0,9	-3,49	-0,04	-3,53	-12,3
Структурних підрозділів страховиків, в т.ч.	143	92	235	10,1	84	46	130	6,1	62	35	97	4,7	-81	-57	-138	-5,4
Філій	68	50	118	11,5	39	27	66	7,1	33	23	56	6,1	-35	-27	-62	-5,3
Дирекцій	17	6	23	9,4	15	8	23	8,3	10	6	16	6,5	-7	0	-7	-3,0
Відділень	46	30	76	8,9	21	8	29	3,7	15	4	19	2,4	-31	-26	-57	-6,5
Представництв	12	6	18	8,8	9	3	12	7,7	4	2	6	5,7	-8	-4	-12	-3,1
Сума зібраних премій стр. підр. страхов., млрд. грн.	0,76	0,19	0,95	18,7	0,59	0,12	0,71	15,1	0,25	0,04	0,29	4,6	-0,51	-0,14	-0,66	-14,0
Кількість КС, од.	34	40	74	11,9	34	38	72	12,2	13	19	32	5,4	-21	-21	-42	-6,4
Внески вкладників, млрд. грн.	0,05	0,07	0,12	8,6	0,02	0,03	0,05	4,7	0,01	0,03	0,04	4,2	-0,04	-0,04	-0,08	-4,4
Видані кредити, млрд. грн.	0,16	0,11	0,27	11,1	0,09	0,05	0,14	7,0	0,05	0,05	0,11	5,9	-0,11	-0,05	-0,16	-5,2
Кількість НПФ, од.	6	0	6	7,4	6	0	6	7,9	6	0	6	8,3	0	0	0	0,9
Пенсійні внески, млрд. грн.	0,02	0	0,02	1,3	0,03	0	0,03	1,5	0,04	0	0,04	2,0	0,02	0	0,02	0,7
Всього НФУ, од.	139	77	216	10,2	135	77	212	9,6	111	70	181	8,1	-28	-7	-35	-2,1
Всього структурних підрозділів фінустанов, од.	781	348	1129	14,4	735	332	1067	13,5	603	285	888	10,0	-178	-63	-241	-4,4
Ринок НПФ, млн.грн.	4,72	0,41	5,11	13,6	2,16	0,21	2,34	6,8	0,60	0,13	0,73	1,9	-4,13	-0,28	-4,38	-11,7

* Розраховано автором.

Негативна тенденція звуження надаваних небанківських фінансових послуг на Донбасі спостерігається у всіх досліджуваних сферах, крім сфери недержавного пенсійного забезпечення, де не відбулося скорочення кількості установ, а сума пенсійних внесків у Донецькій області за два роки зросла на 19,3 млн. грн., або 35%.

Не зважаючи на те, що кількість зареєстрованих у Донецькій області СК за цей період скоротилася на 1 од., сума зібраних страхових премій скоротилася на 93,3% - з 3,74 млрд. грн. у 2013 р. до 0,25 млрд. грн. у 2015 р. Сума зібраних премій СК Луганщини скоротилася ще суттєвіше – до 0,8 млн. грн., що складає 2,2% показника 2013 р.

Основна причина скорочення зібраних премій регіональних страховиків Донбасу пов'язана з тим, що основною територією

проведення діяльності даних установ була Донецька та Луганська області.

У науковій статті [17] було акцентовано увагу на високій залежності збору премій обраної для дослідження СК Донецької області («АСКО Донбас-Північний»), що й підтверджують дані табл. 4.13.

Вибрана страхова компанія проводить страхову діяльність на території 8 регіонів України, а саме у: Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Харківській, Львівській областях та у м. Києві. Однак, основний акцент діяльності СК припадає на Донецьку та Луганську області, на які у 2015 р. припадає 78,4% усіх філій компанії.

З даних наведеної вище таблиці випливає, що філії страхової компанії «АСКО Донбас-Північний» беруть активну участь при формуванні страхового портфелю обраного страховика. Адже частка премій, що акумулюються СК через її структурні підрозділи у 2009-2010 рр. коливалася на рівні 95%. Це й стосується страхових виплат та відшкодувань. Особливістю діяльності страхової компанії є високий рівень свободи її структурних підрозділів у прийнятті рішень щодо прийняття ризиків на страхування та можливості проведення виплат саме через структурний підрозділ. Існують страхові компанії, що виплати здійснюють централізованим порядком лише через центральний офіс страховика, таким чином позбавивши філії права участі у процесі здійснення страхової виплати, окрім певних функцій, пов'язаних зі збором та відправки в центральний офіс необхідної документації, необхідної для здійснення виплати страхового відшкодування. Водночас, висока частка здійснення виплат саме через структурні підрозділи свідчить про високу довіру менеджменту страхової компанії СК «АСКО Донбас-Північний» до керівників філій, що пояснюється важливою роллю, яку вони відіграють у формуванні страхового портфелю компанії.

З даних табл. 4.13 також випливає, що рішення керівництва компанії щодо розширення філійної мережі було правильним. Адже, без відкриття нових філій у інших регіонах України, СК «АСКО Донбас-Північний» зіткнулася б серйозною проблемою формування страхових резервів та ненадходженням страхових премій. Адже тільки за 2014 р., зменшення надходження страхових премій з Донецької області становить 5,9 млн. грн. (-18%), а Луганської області – 14,0 млн. грн. (-28,5%). В силу негативного впливу бойових дій на Донбасі, частка премій від структурних підрозділів Донецької та Луганської областей суттєво знизилася – до 86,4% у 2014 р. з подальшим зменшенням до 68% у 2015 р., однак і надалі являються системоформуючим чинником

для СК «АСКО Донбас-Північний». У подальшому відбудуватиметься суттєве недоотримання страхових премій із цих областей і керівництву СК необхідно буде здійснити переорієнтації діяльності страхового підприємства на інші регіони України з метою забезпечення сталого функціонування.

Таблиця 4.13

**Загальні показники діяльності структурних підрозділів
ПРАТ СК «АСКО-Донбас Північний» в Донецькій та Луганській
областях України у 2009-2015 рр.**

Показники	Значення показників по роках							Зміна показників за період			
								2013/2009		2015/2013	
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс.	%	Абс.	%
Зібрані страхові премії СК, млн. грн.	48724	60179	74560	84572	90725	71426	51305	22702	46,6	-39421	-43,5
Кількість філій по областях, одиниць	21	33	33	33	37	37	37	16	76,2	0	0,0
Кількість філій а Донбасі, одиниць	21	29	29	29	29	29	29	8	38,1	0	0,0
Частка філій Донбасу у загальній к-сті філій СК, %	100,0	87,9	87,9	87,9	78,4	78,4	78,4	-21,6	-	0,0	-
Страхові платежі (премії, внески) філій, млн. грн.	46540	56770	71712	81307	85997	67584	41441	21043	45,2	-44555	-51,8
Страхові платежі з Донецької обл., млн.грн.	17108	20453	27650	31026	32509	26648	22497	9541	55,8	-10012	-30,8
Страхові платежі з Луганської обл., млн. грн.	29433	36181	42759	47292	49031	35057	12376	5624	19,1	-36655	-74,8
Частка платежів Донбасу у преміях СК, %	95,5	94,1	94,4	92,6	89,9	86,4	68,0	-9,1	-9,6	-21,9	-
Частка філій у преміях компанії, %	95,5	94,3	96,2	96,1	94,8	94,6	80,8	-0,9	-0,9	-14,0	-
Частка Донецької області у преміях СК, %	35,1	34,0	37,1	36,7	35,8	37,3	43,9	2,2	6,3	8,0	-
Частка Луганської області у преміях СК, %	60,4	60,1	57,3	55,9	54,0	49,1	24,1	-11,3	-18,7	-29,9	-

* Складено та розраховано автором на основі власних досліджень автора, даних Нацкомфінпослуг [205] та СК «АСКО-Донбас Північний» [396-398].

Досліджуючи функціонування системи кредитної кооперації у Донецькій та Луганській областях необхідно констатувати у 2014-2015 рр. скорочення кількості КС на 42 од. (див. табл. 4.9). В той же час кредитний портфель КС Донеччини за 2014-2015 рр. скоротився на 67,0% з 157,8 млн. грн. до 52,1 млн. грн., а КС Луганщини – на 49,6% і у 2015 р. становив 54,2 млн. грн. В цілому, частка кредитного портфелю

КС Донбасу у загальнодержавному показнику скоротилася з 11,1% у 2013 р. до 5,9%.

На даний час спостерігається також негативна тенденція суттєвого відтоку вкладників КС Донецької та Луганської області. Адже, якщо на кінець 2013 р. сукупний депозитний портфель КС цих областей склав 116,8 млн. грн., то у 2014 р. він становив 46,8 млн. грн., а у 2015 р. – 36,0 млн. грн., тобто констатується майже 70%-ий відтік депозитів.

Подальше продовження бойових дій призведе до повного руйнування ринку небанківських фінансових послуг в регіоні. Низька привабливість регіону з точки зору залучення фінансових ресурсів учасників ринків призведе до поетапного закриття та ліквідації регіональних фінансових установ та структурних підрозділів інорегіональних установ. Збереження ринку НФП відбудеться лише на тих територіях Донбасу, на яких не проводиться АТО та активні бойові дії. Страховики, що зареєстровані у цих областях проводитимуть свою діяльність у інших регіонах України, і таким чином намагаючись «вижити» у новітніх умовах функціонування.

4.2. Методика визначення рівня забезпеченості регіонів України небанківськими фінансовими послугами

В Україні на даний час відсутні методики оцінки рівня забезпеченості регіонів небанківськими фінансовими послугами. Це, в першу чергу пояснюється відсутністю розроблених стратегій розвитку зазначеної сфери на рівні регіонів країни. В той же час, відсутність доступу до інформації щодо стану розвитку ринків небанківських фінансових послуг також перешкоджає формуванню комплексного показника, що дозволив би оцінити рівень забезпеченості регіонів цими послугами. Більшість існуючих підходів науковців присвячені оцінці розвитку окремих ринків НФП (страхового [271; 314] чи кредитної кооперації [406; 20]) і базовані на побудови рейтингової оцінки. Рейтингова оцінка регіонів не дозволяє оцінити рівень (ступінь) забезпеченості регіонів цими послугами, а лише проводить їх впорядкування відповідно до вибраних показників.

Необхідність розробки методики оцінки рівня забезпеченості регіонів небанківськими фінансовими послугами пов'язана із проведенням регіональної інтеграції України відповідно до Стратегії інтеграції України до ЄС [381].

Нацкомфінпослуг не здійснює відкриту публікацію даних, що можуть характеризувати стан розвитку ринків небанківських фінансових послуг, і, таким чином, не впровадила систему показників,

що могла б адекватно відображати рівень забезпеченості регіонів небанківськими послугами.

Результати, що отримані при побудові цієї методики можуть використовуватися професійними учасниками ринку НФП з метою активізації своєї діяльності у тих із регіонів, в яких існує відносна ненасиченість послугами суб'єктами ринку НФП.

З метою отримання повної та об'єктивної інформації про ступінь насиченості регіонів небанківськими фінансовими послугами необхідно розробити методику, що врахувала б особливі умови функціонування страхових підприємств, кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів держави.

Авторська методика оцінки рівня забезпеченості регіонів України небанківськими фінансовими послугами базується на використанні наступних показників:

1) індекс інституційної забезпеченості населення регіону страховими установами (I_{cmp}^{incm}). В основу розрахунку показника закладено ідею визначення середньої кількості СК та їх структурних підрозділів, що припадають на 1000 чол. населення регіону, і порівнюється з аналогічним показником по Україні. Даний показник розраховується шляхом ділення кількості зареєстрованих у регіоні СК та структурними підрозділами страховиків на 1000 осіб наявного населення регіону та на аналогічний показник по Україні. Формула розрахунку показника є наступною:

$$I_{cmp}^{incm} = \left(\frac{N_{СК}^{reg} + N_{стр.підр.}^{reg}}{Population_{reg}} \right) / \left(\frac{N_{СК}^{Ukr} + N_{стр.підр.}^{Ukr}}{Population_{Ukr}} \right), \quad 4.1$$

де: $N_{СК}^{reg}$ - кількість зареєстрованих у регіоні СК (од.);

$N_{СК}^{Ukr}$ - загальна кількість зареєстрованих в Україні СК (од.)

$N_{стр.підр.}^{reg}$ - кількість структурних підрозділів страховиків у регіоні (од.);

$N_{стр.підр.}^{Ukr}$ - загальна кількість структурних підрозділів страховиків в Україні (од.)

$Population_{reg}$ - наявне населення регіону на кінець року (тис. чол.);

$Population_{Ukr}$ - наявне населення України (тис. чол.).

2) індекс фінансової забезпеченості регіону страховими послугами (I_{cmp}^{reg}). Пропонується розрахувати даний показник, шляхом ділення частки зібраних страхових премій регіональними СК та структурними підрозділами страховиків у регіоні у ВРП конкретного регіону на аналогічний показник по Україні наступним чином:

$$I_{cmp.}^{reg} = \left(\frac{\text{Premium}_{CK}^{reg}}{GRP} \right) / \left(\frac{\text{Premium}_{CK}^{Ukr}}{GDP_{Ukr}} \right), \quad 4.2$$

де: $\text{Premium}_{CK}^{reg}$ – сума страхових премій, зібраних страховиками в регіонах (млн. грн.);

GRP – ВВП вибраного регіону (млн. грн.);

$\text{Premium}_{CK}^{Ukr}$ - сума страхових премій, зібраних страховиками в Україні (млн. грн.);

$\text{Premium}_{стр.підр.}^{Ukr}$ - сума страхових премій, зібраних страховими підприємствами через мережу структурних підрозділів в Україні (млн. грн.).

GDP_{Ukr} – ВВП України (млн. грн.).

3) індекс фінансової забезпеченості населення страховими послугами ($I_{cmp.}^{popul}$) дозволяє порівнювати середню кількість зібраних премій страховими підприємствами та їх структурними підрозділами на душу населення регіону і порівняти із загальнодержавним значенням. Розрахунок здійснюється за формулою 4.3:

$$I_{cmp.}^{popul} = \left(\frac{\text{Premium}_{CK}^{reg}}{\text{Population}_{reg}} \right) / \left(\frac{\text{Premium}_{CK}^{Ukr}}{\text{Population}_{Ukr}} \right), \quad 4.3$$

4) індекс інституційного забезпечення населення регіону послугами кредитних спілок (I_{KC}^{incm}) співставляє показник кількості кредитних спілок, що припадає на 1000 чол. населення регіону з аналогічним показником по Україні. Розраховується на наступною формулою:

$$I_{KC}^{incm} = \left(\frac{N_{KC}^{reg}}{\text{Population}_{reg}} \right) / \left(\frac{N_{KC}^{Ukr}}{\text{Population}_{Ukr}} \right), \quad 4.4$$

де: N_{KC}^{reg} - кількість функціонуючих у регіоні кредитних спілок (одиниць);

N_{KC}^{Ukr} - кількість функціонуючих в Україні кредитних спілок (од.).

5) індекс доступності населення регіону кредитами КС (I_{KREDIT}^{popul}) розраховує співвідношення показника середньої суми кредитної заборгованості населення регіону та по Україні в цілому. Показник дозволяє визначати схильність населення до отримання кредитів. Розраховується так:

$$I_{KREDIT}^{popul} = \left(\frac{KREDIT_{KC}^{reg}}{\text{Population}_{reg}} \right) / \left(\frac{KREDIT_{KC}^{Ukr}}{\text{Population}_{Ukr}} \right), \quad 4.5$$

де: $KREDIT_{KC}^{reg}$ - кредитний портфель кредитних спілок регіону (млн. грн.);

$KREDIT_{KC}^{Ukr}$ - сукупний кредитний портфель КС України (млн. грн.).

б) індекс депозитної активності населення регіону в системі КС розраховується аналогічно до попереднього, тільки в основу розрахунку взято депозитний портфель КС і свідчить про депозитну активність населення регіону:

$$I_{DEPOSIT}^{popul} = \left(\frac{DEPOSIT_{KC}^{reg}}{Population_{reg}} \right) / \left(\frac{DEPOSIT_{KC}^{Ukr}}{Population_{Ukr}} \right), \quad 4.6$$

де: $DEPOSIT_{KC}^{reg}$ - депозитний портфель кредитних спілок регіону (млн. грн.);

$DEPOSIT_{KC}^{Ukr}$ - загальний депозитний портфель КС України (млн. грн.).

7) індекс фінансової забезпеченості регіону послугами системи кредитної кооперації (I_{KC}^{reg}) дозволяє порівнювати частку депозитного та кредитного портфелю регіональних КС у економіці регіону з аналогічним загальнодержавним показником. Розраховується індекс за наступною формулою:

$$I_{KC}^{reg} = \left(\frac{DEPOSIT_{KC}^{reg} + KREDIT_{KC}^{reg}}{GRP} \right) / \left(\frac{DEPOSIT_{KC}^{Ukr} + KREDIT_{KC}^{Ukr}}{GDP_{Ukr}} \right), \quad 4.7$$

8) індекс загальної участі населення регіону в системі кредитної кооперації (I_{Total}^{popul}) порівнює участь населення в системі кредитної кооперації регіону з аналогічним показником по Україні:

$$I_{Total}^{popul} = \left(\frac{TOTALMEMBERS_{KC}^{reg}}{Population_{reg}} \right) / \left(\frac{TOTALMEMBERS_{KC}^{Ukr}}{Population_{Ukr}} \right), \quad 4.8$$

де: $TOTALMEMBERS_{KC}^{reg}$ - загальна кількість учасників кредитної кооперації регіону (тис. чол.);

$TOTALMEMBERS_{KC}^{Ukr}$ - загальна кількість учасників КС України (тис. чол.).

9) індекс активності учасників кредитної кооперації регіону (I_{Active}^{Popul}) порівнює частку населення регіону, яке є активним учасником системи кредитної кооперації регіону з аналогічним загальнодержавним показником:

$$I_{Active}^{Popul} = \left(\frac{ACTIVEMEMBERS_{KC}^{reg}}{Population_{reg}} \right) / \left(\frac{ACTIVEMEMBERS_{KC}^{Ukr}}{Population_{Ukr}} \right), \quad 4.9$$

де: $ACTIVEMEMBERS_{KC}^{reg}$ - кількість активних учасників системи кредитної кооперації регіону (тис. чол.).

$ACTIVEMEMBERS_{KC}^{Ukr}$ - кількість активних учасників КС України (тис. чол.).

Активними учасниками системи кредитної кооперації є ті пайовики КС, які мають відкриті депозитні вклади (внески) та/чи заборгованість за кредитами.

10) індекс інституційної забезпеченості населення недержавними пенсійними фондами ($I_{НПФ}^{incm}$):

$$I_{НПФ}^{incm} = \left(\frac{N_{НПФ}^{reg}}{Population_{reg}} \right) / \left(\frac{N_{НПФ}^{Ukr}}{Population_{Ukr}} \right), \quad 4.10$$

де: $N_{НПФ}^{reg}$ - кількість зареєстрованих в регіоні НПФ (од.);

$N_{НПФ}^{Ukr}$ - загальна кількість зареєстрованих в Україні НПФ (од.).

11) індекс фінансової забезпеченості населення послугами недержавного пенсійного забезпечення ($I_{Pension}^{Popul}$) дозволяє порівнювати кількість пенсійних внесків, що припадає на душу населення регіону із аналогічним показником в національному масштабі:

$$I_{Pension}^{Popul} = \left(\frac{Pension_{НПФ}^{reg}}{Population_{reg}} \right) / \left(\frac{Pension_{НПФ}^{Ukr}}{Population_{Ukr}} \right), \quad 4.11$$

де: $Pension_{НПФ}^{reg}$ - загальна сума пенсійних внесків регіональних НПФ (млн. грн.);

$Pension_{НПФ}^{Ukr}$ - загальна сума пенсійних внесків НПФ України (млн. грн.).

12) індекс фінансової забезпеченості регіону послугами недержавного пенсійного забезпечення ($I_{Pension}^{reg}$) сприяє порівнянню частки пенсійних внесків регіональних НПФ у економіці регіону з аналогічним показником по Україні:

$$I_{Pension}^{reg} = \left(\frac{Pension_{НПФ}^{reg}}{GRP} \right) / \left(\frac{Pension_{НПФ}^{Ukr}}{GDP_{Ukr}} \right), \quad 4.12$$

Статистичною базою розрахунку наведених вище показників являються річні звіти про роботу Нацкомфінпослуг за відповідні роки, що охоплює дослідження, а також узагальнена інформація про стан відповідних ринків НПФ. Необхідною для визначення індексів є також інформація Державної служби статистики. Інформаційні джерела

забезпечення базових показників для розрахунку індексів зазначені у табл. 4.14.

Таблиця 4.14

Джерела статистичної інформації для розрахунку показників забезпеченості регіонів небанківськими фінансовими послугами*

№ з/п	Показник	Джерело інформації (орган, що розпоряджається чи публікує інформацію)
1	Кількість зареєстрованих в регіонах України СК, одиниць	Державний реєстр фінансових установ України (Нацкомфінпослуг)
2	Кількість структурних підрозділів страховиків в регіонах України, одиниць	Державний реєстр фінансових установ України, «Звіт про страхові платежі та виплати по структурних підрозділах страховика» (Нацкомфінпослуг)
3	Кількість КС в регіонах України, одиниць	Державний реєстр фінансових установ України (Нацкомфінпослуг)
4	Кількість зареєстрованих у регіонах НПФ, одиниць	Державний реєстр фінансових установ України (Нацкомфінпослуг)
5	Сума зібраних премій регіональними страховими компаніями в Україні, млн. грн.	«Звіт про доходи та витрати страховика» (Нацкомфінпослуг)
6	Сума зібраних премій структурними підрозділами страховиків у регіонах України, млн. грн.	«Звіт про страхові платежі та виплати по структурних підрозділах страховика» (Нацкомфінпослуг)
7	Сума виданих кредитів КС в регіонах України, млн. грн.	Звітні дані про фінансову діяльність кредитної спілки (Нацкомфінпослуг)
8	Сума залучених депозитів КС в регіонах України, млн. грн.	Звітні дані про фінансову діяльність кредитної спілки (Нацкомфінпослуг)
9.	Кількість учасників КС в регіонах України, тис. чол.	Звітні дані про фінансову діяльність кредитної спілки (Нацкомфінпослуг)
10	Кількість активних учасників системи кредитної кооперації в регіонах України, тис. чол.	Звітні дані про фінансову діяльність кредитної спілки (Нацкомфінпослуг)
11	Сума пенсійних внесків НПФ в розрізі регіонів України, млн. грн.	Звітні дані пр. діяльність НПФ (Нацкомфінпослуг)
12	Валовий регіональний продукт, млн. грн.	Держкомстат України
13	Валовий внутрішній продукт України, млн. грн.	Держкомстат України
14	Наявне населення в регіонах, тис. чол.	Держкомстат України

* Складено та узагальнено автором.

На основі наведених вище показників формуються (розраховуються) загальні показники забезпеченості регіону страховими послугами ($R_{СК}$), послугами кредитного кооперування ($R_{КС}$) та з недержавного пенсійного забезпечення ($R_{НПФ}$), які пропонується розрахувати як середнє геометричне наведених вище індексів:

$$R_{СК} = \sqrt[3]{I_{cmp.}^{incm} \cdot I_{cmp.}^{reg} \cdot I_{cmp.}^{popul}} ;$$

$$R_{КС} = \sqrt[6]{I_{КС.}^{incm} \cdot I_{KREDIT}^{popul} \cdot I_{DEPOSIT}^{popul} \cdot I_{КС}^{popul} \cdot I_{Total}^{popul} \cdot I_{Active}^{Popul}} ; \quad 4.13$$

$$R_{НПФ} = \sqrt[3]{I_{Active}^{incm} \cdot I_{Pension}^{popul} \cdot I_{НПФ}^{reg}} .$$

Отримання результатів розрахунку індексів забезпеченості регіонів України небанківськими фінансовими послугами дозволяє виділити три групи регіонів, залежно від ступеня насичення небанківських фінансових послуг:

1) ненасичені небанківськими фінансовими послугами – значення показника знаходиться в межах $0 < I_{КС,СК,НПФ} < 1$, тобто значення індексу є меншим від загальнодержавного значення, що свідчить про неналежне задоволення споживачів небанківськими фінансовими послугами в регіоні. У цій групі можна виділити і регіони критичної насиченості, в яких даний показник складає менше 0,5 ($0 < I_{КС,СК,НПФ} < 0,5$);

2) достатньої насиченості небанківськими фінансовими послугами – значення показника складає $1 \leq I_{КС,СК,НПФ} < 1,5$, що свідчить про надання широкого спектру послуг широкому загалу споживачів небанківських фінансових послуг регіону;

3) перенасичені небанківськими фінансовими послугами – значення індексу є більшим 1,5 ($I_{КС,СК,НПФ} \geq 1,5$), що свідчить про перенасиченість ринків відповідними небанківськими фінансовими послугами.

Перенасиченість ринку призводить до надлишкової пропозиції фінансових послуг, результатом чого можуть погіршуватись конкурентні умови, відбуватись негативні явища скорочення кількості фінансових установ, їх структурних підрозділів та звільнення працівників цих установ. Як наслідок – зросте збитковість небанківських фінансових установ.

Запропонована методика оцінки рівня забезпеченості регіонів небанківськими фінансовими послугами є гнучким та нескладним індикативним інструментом. Використання вибраних показників для оцінки диференціації регіонів України дозволяє констатувати, що відмінності економічної бази, господарській інфраструктурі, рівню життя та фінансовому забезпеченні та забезпеченні сфери послуг досягають суттєвих розмірів.

Отримані результати доречно публікувати на офіційному сайті Нацкомфінпослуг та у Річному звіті Нацкомфінпослуг за поточний рік в розрізі всіх таблиць, що являються базою для розрахунку показника в розрізі регіонів України.

Розроблена методика, в цілому, дозволяє не тільки отримати загальне уявлення про рівень насиченості кожного з регіонів України небанківськими фінансовими послугами в розрізі кожного із сегментів ринку, але й провести аналіз по кожному з них. Ця методика може використовуватися на практиці в якості нормативного інструмента моніторингу стану розвитку небанківських фінансових послуг в регіонах України.

4.3. Оцінка забезпеченості регіонів України небанківськими фінансовими послугами на основі розробленої методики

Регіональні ринки НФП органічно взаємопов'язані та взаємозалежні між собою в цілому формують національний ринок НФП. Хоч перші і є складовою першого, внаслідок різних історико-культурних та соціальних особливостей свого розвитку регіонів України констатується різний рівень їх впливу на розвиток національного ринку.

Проводячи оцінку забезпеченості регіонів України небанківськими фінансовими послугами, доцільно оцінити рівень розвитку кожного із вибраних сегментів ринку НФП з метою виокремлення розвинутих та депресивних регіонів.

В даному параграфі розглянута можливість та запропонований методологічний інструментарій оцінки рівня забезпечення регіонів України страховими послугами, послугами системи кредитної кооперації та недержавного пенсійного забезпечення. Розрахунок цих показників здійснюється на основі методики, запропонованої у п.п. 4.2. Дослідження фахової літератури даного спрямування не виявило робіт, присвячених питанням оцінки рівня забезпеченості регіонів небанківськими фінансовими послугами.

У зв'язку з тим, що в роботі покладено завдання оцінки рівня забезпеченості регіонів України небанківськими фінансовими послугами, то доречно здійснити оцінку кожного із складових ринків НФП – страхового, кредитного кооперування та недержавного пенсійного забезпечення. Це викликано необхідністю глибшого розуміння процесів, що характеризують регіональні ринки НФП України. Розрахунок загального показника забезпеченості регіону небанківськими фінансовими послугами здійснюватиметься в останню чергу і містить в собі аналогічні показники, що беруть в основу розрахунку рівня забезпеченості страховими послугами ($R_{СК}$), послугами кредитної кооперації ($R_{КС}$) та послугами з недержавного пенсійного забезпечення ($R_{НПФ}$). Таке виділення показників

продиктоване необхідністю глибшого розуміння розвитку кожного із сегментів ринків небанківських фінансових послуг регіонів України.

Статистичні дані Нацкомфінпослуг підтверджують, що найбільша кількість фінансових установ, що проводять діяльність у регіонах України, припадає на страхові підприємства та їх структурні підрозділи (табл. Д.1 та табл. Д.2 Додатку Д). З даних таблиць спостерігається оптимізація структури страхових підприємств шляхом скорочення кількості балансових структурних підрозділів і перетворення їх у статус безбалансових. Така поведінка страховиків пояснюється політикою жорсткої економії внаслідок істотного скорочення платоспроможності населення у посткризовий період, зростанням операційних витрат, а також ростом рівня виплат. Безбалансовий статус філій дозволяє економити на оплаті бухгалтерів та керівників, а створення точок продажу максимально відводить на задній план корупційну складову, що може проявлятися при прийнятті рішень про здійснення страхових виплат на місцях.

Розрахунок рівня інституційного забезпечення населення регіонів страховими установами (табл. Е.1) засвідчив, що серед регіонів України м. Київ та Київська область перенасичені чи близькі до перенасичення цими установами, що пояснюється ресстрацією більш ніж 70% страховиків саме у столиці. В той же час, негативним моментом такого перенасичення є централізація страхових резервів у Києві, а також акумуляція сплачених страховиками податків саме у бюджет столиці.

Серед регіонів України динамічний ріст даного показника у кризовий та посткризовий період зафіксовано у Вінницькій, Житомирській, Закарпатській, Кіровоградській, Одеській, Полтавській, Сумській, Херсонській, Хмельницькій та Чернігівській областях, що вказує на покращення стану забезпеченості населення страховими установами і водночас підтверджують необхідність розширення мережі структурних підрозділів страховиків внаслідок зростання попиту на страхові послуги з боку споживачів.

Не зважаючи на потенціал страхового поля Донецької області, відмічається низька забезпеченість населення цими установами, адже за досліджуваний період, даний показник складав в середньому 60% загальнодержавного значення.

Дані табл. Е.2, що містять інформацію щодо значення індексу фінансової забезпеченості регіонів України страховими послугами за досліджуваний період доводять, що частка зібраних страховиками премій у ВРП Волинської, Закарпатської, Запорізької, Львівської, Одеської, Тернопільської, Херсонської, Київської областей, а також

м. Києва, суттєво перевищує загальнодержавний показник. Розраховані дані дозволяють констатувати про вагому роль страхової діяльності у економіці цих регіонів.

За досліджуваний період спостерігається низький рівень забезпеченості населення України страховими послугами у більшості регіонів України у 22 з яких цей показник складає від 45% до 90% загальнодержавного значення (табл. Е.3). Найбільш забезпеченими є м. Київ та Київська область, середній показник яких за досліджуваний період перевищував у більш ніж 3 рази загальнодержавний показник і свідчить про суттєвий рівень забезпеченості регіонів цими послугами. У Донецькій, Запорізькій та Одеській областях середнє значення індексу складає більше 1, однак, у кризовий та посткризовий період відбувається невпинне скорочення індексу.

Для більшості регіонів України (крім м. Києва та Київської області, Вінницької, Волинської, Тернопільської та Чернігівської областей) характерною є тенденція скорочення даного показника як результат негативного впливу фінансово-економічної кризи, що проявився через істотне скорочення банко-страхування, зниження платоспроможності населення, зростання страхових тарифів на більшість страхових продуктів, ускладнення отримання страхувальниками страхових виплат тощо.

На основі отриманих розрахунків наведених трьох індексів можна визначити рівень забезпеченості регіонів страховими послугами ($R_{СК}$), що розміщено у табл. 4.15.

Перенасиченими страховими послугами є м. Київ та Київська область, у яких цей показник у всіх роках, крім 2007 р., складав більше 2. Запорізька та Одеська області характеризується достатньою насиченістю, однак у деяких з досліджуваних років відбувався несуттєвий спад насиченості. Серед регіонів, що характеризуються низьким рівнем забезпеченості страховими послугами ($R_{СК} < 1$), необхідно виділити Волинську, Закарпатську та Львівську області, у яких спостерігається позитивна тенденція насичення послугами СК, у деяких роках розраховані значення індексу склали більше 1.

На основі цього можна стверджувати про існування потенціалу розвитку регіональних страхових ринків. Основною причиною зростання ролі страхування в економіці цих регіонів є прикордонний характер їх розміщення, адже межують вони на межі з ЄС і частка «Зеленої картки» у структурі регіонального страхового ринку останніми роками динамічно розвивається, особливо після підписання договору про Асоціацію України з ЄС.

Таблиця 4.15

**Значення показника рівня забезпеченості регіонів України
страховими послугами у 2006-2015 рр.***

Регіони (області)	Значення індексу по роках										Зміна індексу за:			Сер. знач. інд.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/2006	2009/2008	2015/2009	
АР Крим та м. Севастополь	0,73	0,86	0,86	0,84	0,74	0,79	0,77	0,68	-	-	0,13	-0,02	-0,84	0,63
Вінницька	0,71	0,79	0,65	0,73	0,70	0,77	0,75	0,74	0,79	0,83	-0,06	0,08	0,09	0,75
Волинська	1,02	1,03	1,03	0,98	0,91	0,97	0,90	0,97	1,06	1,10	0,00	-0,05	0,13	1,00
Дніпропетровська	0,90	0,93	0,83	0,80	0,75	0,77	0,71	0,64	0,59	0,52	-0,06	-0,03	-0,27	0,74
Донецька	0,63	0,70	0,98	0,67	0,92	1,01	1,02	1,09	0,93	0,39	0,35	-0,31	-0,28	0,83
Житомирська	0,73	0,79	0,71	0,68	0,66	0,67	0,62	0,64	0,72	0,67	-0,02	-0,03	-0,01	0,69
Закарпатська	1,14	1,12	0,97	0,95	0,84	0,71	0,78	0,83	0,89	0,76	-0,18	-0,01	-0,19	0,90
Запорізька	1,13	1,15	1,11	1,09	1,16	1,17	1,12	0,85	0,86	0,79	-0,02	-0,02	-0,30	1,04
Івано-Франківська	0,70	0,76	0,75	0,68	0,65	0,64	0,61	0,70	0,70	0,66	0,04	-0,07	-0,01	0,68
Кіровоградська	0,75	0,80	0,79	0,70	0,69	0,77	0,82	0,75	0,75	0,68	0,03	-0,09	-0,02	0,75
м. Київ та Київська область	2,09	1,95	2,00	2,27	2,23	2,14	2,14	2,09	2,09	2,58	-0,09	0,27	0,31	2,16
Луганська	0,71	0,73	0,73	0,78	0,80	0,84	0,81	0,83	0,60	0,26	0,02	0,05	-0,51	0,71
Львівська	0,91	0,89	0,98	1,01	0,93	0,90	0,79	0,82	0,89	0,87	0,07	0,03	-0,14	0,90
Миколаївська	0,86	0,87	0,91	0,79	0,76	0,67	0,63	0,63	0,67	0,63	0,05	-0,12	-0,16	0,74
Одеська	1,04	1,09	1,01	1,03	0,99	0,98	1,03	1,30	1,03	1,08	-0,03	0,02	0,05	1,06
Полтавська	0,88	0,80	0,68	0,68	0,61	0,63	0,64	0,66	0,69	0,69	-0,20	0,00	0,00	0,70
Рівненська	0,81	0,91	0,86	0,83	0,78	0,81	0,78	0,78	0,79	0,76	0,05	-0,03	-0,07	0,81
Сумська	0,68	0,71	0,65	0,64	0,68	0,69	0,70	0,64	0,63	0,65	-0,04	-0,01	0,01	0,67
Тернопільська	0,91	0,95	0,90	0,74	0,73	0,79	0,76	0,79	0,91	0,96	-0,01	-0,15	0,21	0,84
Харківська	0,70	0,73	0,76	0,70	0,64	0,62	0,69	0,65	0,65	0,64	0,06	-0,06	-0,06	0,68
Херсонська	0,99	1,01	0,87	0,84	0,75	0,84	0,83	0,75	0,76	0,77	-0,11	-0,03	-0,07	0,84
Хмельницька	0,79	0,86	0,79	0,68	0,68	0,71	0,71	0,76	0,75	0,74	0,01	-0,11	0,05	0,75
Черкаська	0,74	0,84	0,80	0,72	0,70	0,73	0,71	0,71	0,76	0,73	0,07	-0,08	0,00	0,74
Чернівецька	0,75	0,80	0,79	0,73	0,73	0,73	0,70	0,71	0,82	0,86	0,04	-0,06	0,13	0,76
Чернігівська	0,95	0,88	0,82	0,83	0,89	0,87	0,86	0,85	0,90	0,89	-0,13	0,02	0,05	0,87
Всього по Україні	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-	-	-	-

* Розраховано автором.

Розрахувавши значення показника рівня забезпечення регіонів страховими послугами у табл. 4.16 згруповано їх в залежності від ступеня забезпечення, відповідно до встановлених у п.п. 4.2 критеріїв $R_{СК}$.

Таблиця 4.16

Групування регіонів України за рівнем забезпеченості страховими послугами за 2006-2015 рр.*

Роки	Середнє значення рівня забезпеченості страховими послугами в регіонах			
	Перена- сичення ($R_{СК} \geq 1,5$)	Достатнього рівня ($1 \leq R_{СК} < 1,5$)	Низького рівня ($0,5 \leq R_{СК} < 1$)	Критично- го рівня ($R_{СК} < 0,5$)
1	2	3	4	5
2006	м. Київ та Київська область	Волинська, Закарпатська, Запорізька, Одеська,	АР Крим та м. Севастополь, Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська.	-
2007	м. Київ та Київська область	Волинська, Закарпатська, Запорізька, Одеська, Херсонська	АР Крим та м. Севастополь, Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	-
2008	м. Київ та Київська область	Волинська, Закарпатська, Запорізька, Одеська	АР Крим та м. Севастополь, Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	-
2009	м. Київ та Київська область	Запорізька, Львівська, Одеська	АР Крим та м. Севастополь, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	-
2010	м. Київ та Київська область	Запорізька	АР Крим та м. Севастополь, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	-
2011	м. Київ та Київська область	Запорізька, Донецька,	АР Крим та м. Севастополь, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	-
2012	м. Київ та Київська область	Запорізька, Донецька, Одеська	АР Крим та м. Севастополь, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	-

Продовження табл. 4.16

1	2	3	4	5
2013	м. Київ та Київська область	Донецька, Одеська	АР Крим та м. Севастополь, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	-
2014	м. Київ та Київська область	Волинська, Одеська	Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	АР Крим та м. Севастополь
2015	м. Київ та Київська область	Волинська, Одеська	Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	АР Крим та м. Севастополь, Луганська, Донецька

* Складено автором.

Низький рівень забезпечення страховими послугами констатується у 22 регіонах, що складає 81,5% усіх регіонів України, у 3-ох відмічається достатній рівень забезпеченості страховими послугами. Перенасичення страховими послугами м. Києва та Київської обл. В черговий раз підкреслює необхідність подолання дисбалансів розвитку страхових ринків у регіонах України, що пов'язані з істотним домінування столиці.

Іншим досліджуваним сегментом регіональних ринків НФП є ринок кредитного кооперування. Динамічний розвиток даного ринку відбувався у передкризовий період, адже кількість зареєстрованих КС у більшості регіонах України неспинно зростали, з одночасним зростанням кількості учасників кредитного кооперування, обсягів кредитного та депозитного портфелю. Кредитні спілки також динамічно нарощували активи та капітал. Найбільш суттєвий приріст кількості зареєстрованих КС відбувся у Рівненській (+16,7%), Одеській (+15,0%), Харківській (+14,3%) та Закарпатській (+13,6%) областях (табл. Д.3). Кредитний портфель КС Вінницької та Волинської областей за 2006-2008 рр. зріс у 2,5 рази, депозитний портфель вінницьких КС також демонстрував рекордне 260% зростання сум вкладів учасників, причому внески на депозитні рахунки більше половини регіонів України подвоїлися (табл. Д.9).

Аналіз динаміки індексу інституційного забезпечення населення послугами кредитних спілок засвідчує (табл. Е.4), що негативні наслідки фінансово-економічної кризи найбільш суттєво відобразилися на діяльності регіональних КС у 2010 р., до якого спостерігалася певна

стабілізація значення даного індексу, не зважаючи на його коливання у попередніх 2008-2009 рр. З точки зору стабільності функціонування ринків НФП 2010 р. вважається поворотним, адже у всіх регіонах України, що характеризувалися достатнім рівнем інституційної забезпеченості послуг КС, фіксується щорічне скорочення показника. Визначну роль у даних процесах відігравав Держфінпослуг та представники державної влади, які своїми діями сприяли негативному розвитку подій на національному ринку кредитної кооперації.

За рівнем доступності населення регіонів до кредитів КС у 2006-2015 рр. (табл. Е.5) найбільш забезпеченими вважаються м. Київ та Київська область, значення індексу яких у 2006-2012 рр. перевищувала загальнодержавний показник у більш ніж 2 рази, однак у 2014-2015 рр. значення індексу зменшилося до 1,90, що свідчить про певне звуження ринку кредитної кооперації. Чотирьох-п'ятикратне значення даного індексу притаманне Одеській області у період активного функціонування КС «Перше кредитне товариство», що було введено з ринку у 2011 р., результатом чого в Одеській області констатується нестача кредитних ресурсів в системі кредитної кооперації, адже за період 2011-2014 рр. значення індексу забезпеченості населення регіону кредитами КС складає близько 70-80% середнього показника по Україні. Тільки у 2015 р. область досягла загальнодержавного рівня.

Незважаючи на кризові явища ринку, зростання досліджуваного показника констатується у КС Тернопільської області, яка у передкризових роках характеризувалася ненасиченістю кредитами КС, і саме у посткризових роках відбулося активне зростання показника. Однією з причин такої кредитної активності КС області є активна участь таких КС як «Самопоміч (м. Заліщики)», «Відродження», «Самопоміч (м. Чортків)» у в усіх трьох органах інституційного регулювання кредитної кооперації України, відкрита та прозора діяльність на ринку, активне створення широкої мережі структурних підрозділів у регіонів, позитивне реноме їх функціонування у попередніх роках. Позитивна динаміка росту показника спостерігається у Херсонській області, яка лідирує за рівнем доступності населення кредитами КС у 2013-2015 рр. серед усіх регіонів України. КС Закарпатської області незважаючи на відносне скорочення кредитування населення у 2012 р. почали відновлювати його у подальших роках, що дозволяє констатувати достатній рівень забезпечення населення кредитами КС.

Серед регіонів України, високим рівнем депозитної активності населення у системі кредитної кооперації у 2015 р. виділяються Івано-Франківська та Херсонська області, значення індексу депозитної

активності населення у системі кредитної кооперації яких перевищує загальнодержавний показник у більш ніж 2 рази (табл. Е.6), причому у Херсонській області таке перевищення становить 4 рази. Задовільне значення індексу депозитної активності населення спостерігається у Запорізькій, Кіровоградській, Київській, Львівській, Тернопільській, Черкаській областях та у м. Києві, в яких цей показник складає більше 1. Найменша депозитна активність за всі роки дослідження спостерігається у Сумській області, адже у 2012 р. фіксується найменше значення даного показника у всій системі кредитної кооперації – 0,02, що у 50 разів менше загальнодержавного значення. Таке відставання регіону пов'язане з низькою активністю (участю) населення у системі кредитної кооперації (табл. Д.13) та невеликим депозитним портфелем регіональних КС (табл. Д.9).

За рівнем фінансової забезпеченості регіонів України послугами системи кредитної кооперації особливу увагу заслуговують Чернівецька, Черкаська, Хмельницька, Херсонська, Тернопільська, Івано-Франківська, Закарпатська та Вінницька області, у яких констатується високі значення частки послуг кредитних кооперативів у економіці області, а також посилення цієї ролі у посткризовий період (табл. Е.7). Необхідно зазначити, що саме ці регіони забезпечують стабілізацію національного ринку кредитної кооперації у посткризовий період.

Однією з головних умов динамічного розвитку кредитної кооперації в регіонах, істотної участі кредитної кооперації у регіональній економіці є забезпечення високої частки населення у системі кредитної кооперації. Ріст частки населення регіону в системі кредитного кооперування дозволяє забезпечувати зростання депозитного та кредитного портфелю на фоні нестабільності функціонування фінансової системи держави, що викликане настанням системних ризиків. Необхідно констатувати, що визначальним критерієм залучення населення в систему кредитної кооперації є не частка учасників кредитної кооперації серед населення регіону, а саме частка активних учасників КС, до категорії яких віднесені ті учасники кредитної кооперації, що є вкладниками та/чи позичальниками. Тому, незважаючи на високе значення індексу загальної участі населення Львівської області в системі кредитної кооперації за досліджуваний період (у деяких роках перевищувало загальнодержавний показник у 2-3 рази, табл. Е.8), констатується низьке значення індексу активності учасників кредитної кооперації, яке у посткризовому періоді складало 60-70% загальнодержавного показника (табл. Е.9). Це пояснюється

низькою часткою активних членів КС у загальній кількості членів кооперативів.

На основі проведених розрахунків, що характеризують рівень розвитку регіональних ринків кредитної кооперації України, можна оцінити рівень забезпеченості регіонів послугами кредитної кооперації ($R_{КС}$). Отримані результати розрахунків рівня забезпеченості регіонів України послугами кредитної кооперації за досліджуваний період розміщені у табл. 4.17.

Таблиця 4.17

Значення показника рівня забезпеченості регіонів України послугами кредитної кооперації у 2006-2015 рр.*

Регіони	Значення показника по роках										Зміна індексу за:			Сер. знач. інд.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/2006	2009/2008	2015/2009	
АР Крим та м. Севастополь	0,75	0,72	0,71	0,81	0,63	0,57	0,91	0,80	-	-	-0,04	0,10	-	0,73
Вінницька	0,58	0,70	0,81	0,87	0,94	0,77	0,90	1,07	1,23	0,56	0,24	0,06	-0,30	0,82
Волинська	0,91	0,95	0,85	0,52	0,58	0,71	0,36	0,38	0,42	0,40	-0,07	-0,32	-0,12	0,57
Дніпропетровська	0,37	0,29	0,27	0,32	0,38	0,53	0,56	0,69	0,61	0,64	-0,10	0,05	0,32	0,44
Донецька	0,86	0,78	0,74	0,80	0,62	0,73	0,67	0,67	0,52	0,35	-0,12	0,06	-0,45	0,65
Житомирська	0,34	0,31	0,31	0,32	0,40	0,55	0,52	0,53	0,60	0,61	-0,03	0,01	0,29	0,43
Закарпатська	1,34	1,32	1,42	1,55	1,61	1,33	1,16	1,20	1,18	1,08	0,08	0,13	-0,47	1,31
Запорізька	0,80	0,77	0,78	0,83	0,86	1,13	0,97	0,92	0,76	0,89	-0,02	0,05	0,05	0,86
Івано-Франківська	0,86	0,78	0,79	0,89	1,13	1,52	1,54	1,53	1,73	1,91	-0,06	0,09	1,02	1,20
Кіровоградська	0,63	0,55	0,64	0,79	0,81	0,80	0,88	0,96	1,04	1,03	0,01	0,16	0,24	0,80
м. Київ та Київська область	1,18	1,23	1,19	1,32	1,27	1,31	1,25	1,19	1,20	1,20	0,01	0,13	-0,12	1,23
Луганська	1,00	0,87	0,87	1,04	1,19	1,06	1,04	1,16	0,81	0,76	-0,13	0,17	-0,27	0,97
Львівська	0,90	0,94	1,01	0,77	0,94	1,33	1,25	1,26	1,24	1,29	0,11	-0,24	0,51	1,08
Миколаївська	0,60	0,61	0,69	0,83	0,89	0,54	0,57	0,61	0,60	0,54	0,10	0,14	-0,29	0,64
Одеська	2,70	3,10	2,93	2,50	1,83	0,58	0,55	0,52	0,61	0,65	0,23	-0,43	-1,86	1,22
Полтавська	0,61	0,60	0,65	0,57	0,50	0,49	0,40	0,38	0,38	0,35	0,03	-0,08	-0,22	0,48
Рівненська	0,34	0,32	0,34	0,38	0,38	0,45	0,44	0,44	0,46	0,44	0,01	0,04	0,06	0,40
Сумська	0,24	0,23	0,24	0,26	0,31	0,38	0,31	0,27	0,28	0,24	0,00	0,02	-0,02	0,27
Тернопільська	1,32	1,17	1,09	1,04	1,25	1,69	1,58	1,71	1,72	1,68	-0,23	-0,05	0,64	1,40
Харківська	0,97	0,89	0,83	0,72	0,77	0,93	1,00	0,98	0,86	0,82	-0,14	-0,10	0,10	0,87
Херсонська	0,73	0,75	0,83	0,95	0,75	1,19	1,76	1,55	1,83	2,08	0,09	0,12	1,14	1,15
Хмельницька	0,80	0,70	0,68	0,74	0,91	1,22	1,22	1,17	1,21	1,18	-0,12	0,06	0,44	0,96
Черкаська	2,12	2,09	2,12	2,06	2,14	1,64	1,51	1,53	1,34	1,34	0,00	-0,06	-0,73	1,76
Чернівецька	0,89	0,75	0,69	0,79	0,88	1,16	1,02	1,09	1,21	1,04	-0,20	0,11	0,24	0,94
Чернігівська	0,70	0,77	0,81	0,90	1,00	1,26	1,19	1,19	1,17	1,14	0,10	0,09	0,24	0,99
По Україні	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-	-	-	-

* Розраховано автором.

Аналіз регіонів з точки зору рівня їх забезпеченості послугами кредитної кооперації доречно розглядати у трьох аспектах, оцінюючи:

- а) середнє значення показника за досліджуваний період;
- б) динамічність росту показника у ретроспективі;
- в) динаміку зміни показника у передкризовий та посткризовий період.

Такий аналіз сприятиме більш широкому дослідженню розвитку регіональних ринків кредитної кооперації України.

Середнє значення аналізованого показника за досліджуваний період є більшим загальнодержавного у Закарпатській (1,31), Івано-Франківській (1,2), м. Києві та Київській області (1,23), Львівській (1,08), Одеській (1,22), Тернопільській (1,4), Херсонській (1,15) та Черкаській областях (1,76). У Чернігівській областях середнє значення показника відповідає загальнодержавному. У передкризовий період зростало забезпечення регіональних ринків послугами кредитної кооперації у Закарпатській, Львівській, Одеській, Херсонській, Черкаській та Чернігівській областях. Відновлення позитивних тенденцій на ринку кредитної кооперації констатується в Івано-Франківській, Кіровоградській, Тернопільській областях.

Найнижчий показник забезпечення послугами кредитної кооперації фіксується у Сумській області, середнє значення показника якої складає 27% загальнодержавного показника за аналогічний період і свідчить про достатньо високу диференціацію забезпеченості регіонів України цими послугами.

У табл. 4.18 здійснено групування регіонів за рівнем забезпеченості послугами кредитної кооперації за досліджуваний період.

Критичний рівень забезпечення послугами кредитної кооперації спостерігається у 5 регіонах України, що складає близько 19% усіх регіонів країни, причому знаходження Дніпропетровської області у цій групі пояснюється низькою активністю населення області у системі кредитної кооперації в силу суттєвого домінування КБ «Приватбанк» на депозитному та кредитному ринку регіону. В той же час, загальновідомо, що популярність послуг КС більша у невеликих містах, селах та селищах, внаслідок специфіки функціонування цих НФУ.

В цілому, частка регіонів з низьким рівнем насичення послуг кредитної кооперації становить 40%, а достатній рівень забезпечення послугами характеризує $\frac{1}{3}$ регіонів України. За цим показником перенасиченою вважається тільки Черкаська область.

Таблиця 4.18

**Групування регіонів України за рівнем забезпеченості послугами
кредитної кооперації за 2006-2015 рр.***

Роки	Середнє значення рівня забезпеченості послугами кредитної кооперації в регіонах			
	Перенасичення $R_{KC} \geq 1,5$	Достатнього рівня $1 \leq R_{KC} < 1,5$	Низького рівня $0,5 \leq R_{KC} < 1$	Критичного рівня $R_{KC} < 0,5$
1	2	3	4	5
2006	Одеська, Черкаська	Закарпатська, м. Київ та Київська обл., Луганська, Тернопільська	АРК та м. Севастополь, Вінницька, Волинська, Донецька, Запорізька, Івано- Франківська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська	Дніпропетровська, Житомирська. Рівненська, Сумська
2007	Одеська, Черкаська	Закарпатська, м. Київ та Київська обл., Тернопільська	АРК та м. Севастополь, Вінницька, Волинська, Донецька, Запорізька, Івано- Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська	Дніпропетровська; Житомирська; Рівненська; Сумська
2008	Одеська, Черкаська	Закарпатська, м. Київ та Київська обл., Львівська, Тернопільська	АРК та м. Севастополь, Вінницька, Волинська, Донецька, Запорізька, Івано- Франківська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська	Дніпропетровська; Житомирська; Рівненська; Сумська
2009	Одеська, Черкаська	Закарпатська, м. Київ та Київська обл., Луганська, Тернопільська	АРК та м. Севастополь, Вінницька, Волинська, Донецька, Запорізька, Івано- Франківська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська	Дніпропетровська; Житомирська; Рівненська; Сумська
2010	Одеська, Черкаська	Закарпатська, Івано- Франківська, м. Київ та Київська обл., Луганська, Тернопільська, Чернігівська	АРК та м. Севастополь, Вінницька, Волинська, Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька	Дніпропетровська; Житомирська; Рівненська; Сумська
2011	Івано- Франківська, Тернопільська, Черкаська	Закарпатська, Запорізька, м. Київ та Київська обл., Луганська, Львівська, Херсонська, Хмель- ницька, Чернівецька, Чернігівська	АРК та м. Севастополь, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Харківська	Полтавська, Рівненська; Сумська

Продовження табл. 4.18

1	2	3	4	5
2012	Івано-Франківська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська	Закарпатська, м. Київ та Київська обл., Луганська, Львівська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська	АРК та м. Севастополь, Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська	Волинська, Полтавська, Рівненська; Сумська
2013	Івано-Франківська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська	Вінницька, Закарпатська, м. Київ та Київська обл., Луганська, Львівська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська	АРК та м. Севастополь, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Харківська	Волинська, Полтавська, Рівненська; Сумська
2014	Івано-Франківська, Тернопільська, Херсонська	Вінницька, Закарпатська, Кіровоградська, м. Київ та Київська обл., Львівська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Харківська	АРК та м. Севастополь, Волинська, Донецька, Полтавська, Рівненська; Сумська
2015	Івано-Франківська, Тернопільська, Херсонська	Закарпатська, Кіровоградська, м. Київ та Київська обл., Львівська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Харківська	АРК та м. Севастополь, Волинська, Донецька, Полтавська, Рівненська; Сумська

* Розраховано автором.

Проводячи оцінку розвитку недержавного пенсійного забезпечення слід наголосити увагу на суттєвих диспропорціях рівня забезпечення регіонів цими послугами, що пов'язане з масовою реєстрацією таких установ саме у столиці, що й підтверджують дані табл. Д.4., адже на м. Київ у 2015 р. припадає 75% усіх НПФ України. У Вінницькій, Волинській, Закарпатській, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській, Полтавській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій та Черкаській областях у досліджуваному періоді не було зареєстровано жодного НПФ, а це складає 44% усіх регіонів України.

Узагальнивши отримані дані табл. Е.10-Е.12 розраховано рівень забезпечення регіонів України послугами недержавного пенсійного забезпечення за формулою (4.13). Розраховані дані розміщені в табл. Е.13. З наведеної вище таблиці констатується перенасичення м. Києва та Київської області послугами недержавного пенсійного

забезпечення – значення показника цих регіонів перевищує загальнодержавний у більш ніж 6 разів.

Враховуючи, що послуги з недержавного пенсійного забезпечення в регіонах України є важкодоступними для населення більшості регіонів України в силу відсутності НПФ у більш ніж половині регіонів (14), доречно узагальнити отримані розрахунки рівня забезпеченості страховими послугами та послугами кредитної кооперації за досліджуваний період, та сформувати матрицю позиціонування регіонів України за рівнем забезпеченості цими послугами.

Розрахунок позиціонування здійснюється шляхом:

1) побудови матриці позиціонування регіонів України за рівнем забезпеченості страховими послугами та послугами системи кредитної кооперації за кожен рік дослідження, що розміщено у табл. Ж.1-Ж.10 (додаток Ж);

2) врахування фактичного розміщення регіонів у побудованих матрицях та сумування відповідних бальних значень відповідності такого розміщення згідно табл. Ж.11. Опісля знаходиться середньоарифметичне значення розрахованого балу відповідності для кожного з регіонів;

3) розміщення регіонів у матриці позиціонування регіонів здійснюється шляхом округлення розрахованого середнього значення балу відповідності регіонів до цілого і вибирається найбільш оптимальна комірка, на основі врахування переважного розміщення даного регіону у матрицях Ж.1-Ж.9, враховуючи зміст табл. Ж.10.

Проведений аналіз забезпеченості регіонів України НПФ може стати основою формування пріоритетних напрямків залучення та розподілу фінансових ресурсів в регіонах. Позиціонування регіонів України за рівнем забезпеченості страховими послугами та послугами системи кредитної кооперації подано у табл. 4.19.

Отримані дані дозволяють більш наочно виявити регіони України, в яких прослідковується низький рівень розвитку страхування та кредитного кооперування. Високі показники забезпеченості, як страховими послугами, так і послугами кредитного кооперування ($R_{КС,СК} \geq 1$), у досліджуваному періоді відмічаються у 3 регіонах (м. Києві, Київській та Одеській областях), що складають 11,1% усіх регіонів держави. Черкаська область характеризується перенасиченням послуг кредитного кооперування, однак існує низький рівень забезпечення страховими послугами. У Запорізькій області протилежна ситуація – існує достатній рівень забезпеченості страховими послугами, однак бракує забезпеченості послугами кредитної кооперації. У

Закарпатській, Тернопільській, Івано-Франківській, Львівській, Херсонській областях – достатній рівень забезпеченості послугами кредитної кооперації нівелюється недостатністю послуг страхування. Для 13 (48,1%) регіонів – АРК, м. Севастополь, Волинській, Вінницькій, Донецькій, Луганській, Кіровоградській, Миколаївській, Полтавській, Харківській, Хмельницькій, Чернівецькій та Чернігівській областей – характерний низький рівень забезпеченості, як страховими послугами, так і послугами кредитного кооперування. Критично низький рівень забезпечення НФП констатується у Дніпропетровській, Житомирській, Рівненській, Полтавській та Сумській областях

Таблиця 4.19

Позиціонування регіонів України за рівнем забезпеченості страховими послугами та послугами системи кредитної кооперації за 2006-2015 рр.*

Позиція за рівнем забезпечення страховими послугами	Позиція за рівнем забезпеченості послугами кредитної кооперації				Кількість регіонів (%)
	Перенасичення $R_{СК} \geq 1,5$	Достатнього рівня $1 \leq R_{КК} < 1,5$	Низького рівня $0,5 \leq R_{КК} < 1$	Критичного рівня $R_{КК} < 0,5$	
Перенасичення ($R_{СК} \geq 1,5$)	-	м. Київ та Київська область			2 (7,4)
Достатнього рівня ($1 \leq R_{СК} < 1,5$)	-	Одеська	Запорізька		2 (7,4)
Низького рівня ($0,5 \leq R_{СК} < 1$)	Черкаська	Тернопільська, Івано-Франківська, Закарпатська, Херсонська, Львівська	АР Крим та м. Севастополь, Вінницька, Волинська, Донецька, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська	Дніпропетровська, Житомирська, Полтавська, Рівненська, Сумська	23 (85,2)
Критичного рівня ($R_{СК} < 0,5$)	-	-	-	-	-
Кількість регіонів	1 (3,7)	8 (29,6)	13 (48,1)	5 (18,5)	27 (100)

* Складено автором.

Це свідчить про недостатню стратегічну спрямованість наявного потенціалу ринків НФП, що суперечить принципам сталого розвитку та вимагає вдосконалення існуючих підходів.

РОЗДІЛ 5

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РИНКІВ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПОСТУПУ

5.1. Механізм регулювання ринків небанківських фінансових послуг в Європейському Союзі

Впровадження вітчизняної моделі регулювання ринків НФП вимагає застосування кращого зарубіжного досвіду з урахуванням реалій України. В той же час, інтеграційний поступ держави спонукає до якнайшвидшої імплементації основних вимог ЄС при розбудові власне української моделі державного регулювання за ринками небанківських фінансових послуг. Необхідно також врахувати особливості реформування державного регулювання у країнах ЄС у посткризовий період, враховуючи неспроможності більшості регуляторів запобігти розвитку системних криз 2008 року. Огляд існуючих тенденцій регулювання ринків НФП країн-членів ЄС дозволить виділити основні акценти впровадження національних реформ державного регулювання відповідно до вимог розвинених країн.

Негативні наслідки фінансово-економічної кризи, що охопила ринки НФП країн ЄС вказали на недоліки їх державного регулювання. Адже існуюча на той час система макро- та мікропруденційного регулювання в багатьох країнах-членах була роздвоєна: за макропруденційне регулювання відповідав один орган нагляду (здебільшого ЦБ країни), а за мікропруденційний – спеціалізований орган нагляду за ринком фінансових послуг.

Питання реформування системи регулювання за ринками фінансових послуг в країнах ЄС постали через негативний вплив фінансового-економічної кризи 2008 року. Державне регулювання, а водночас і досягнення суспільного благополуччя, змістило акцент з національного рівня на наднаціональний, що реалізується шляхом взаємодії та координації діяльності різних національних органів. Водночас криза вказала на ті недоліки, які були притаманні системі фінансового нагляду у ЄС. Виходячи з основних положення доповіді «де Ларозієра» можна зробити висновок, що існуюча на той момент широко розгалужена система нагляду за ринками фінансових послуг не дала можливості успішної боротьби з фінансовими кризами. Одним з таких недоліків вважають відсутність єдності у проведенні макро- та мікропруденційних політик, як на національному рівні країн-членів, так і на рівні усього Європейського Союзу.

Створення наднаціонального органу нагляду за ринками фінансових послуг в ЄС пов'язано з тим, що існуючі спрощені умови ведення діяльності в Європейському Союзі, а саме їх транскордонний характер, великий фінансовий потенціал та доволі суттєва частка багатьох учасників на ринку, – в цілому є носіями підвищеного ризику для глобального європейського фінансового ринку. В сучасних умовах неможливо досягти ефективного регулювання, якщо наглядові межі замикатимуться на рівні національних ринків та органів нагляду. Саме тому виникла потреба у вдосконаленні правового забезпечення регулювання ринків фінансових послуг на рівні ЄС. У зв'язку з цим у січні 2011 року було створено Європейську систему фінансового нагляду (ЄСФН) – European System of Financial Supervisors (ESFS). Цим створилася така система нагляду, метою якої є відстеження системних ризиків, що діють як на макропруденційному рівні через Європейську систему системних ризиків (European Systemic Risk Board), так і на мікропруденційному рівні, щодо діяльності певних учасників ринку через систему Європейських фінансових регуляторів (European Supervisory Authorities). Даний процес пов'язаний з іншою тенденцією, яка характеризується створенням європейських агентств, поряд із національними, що отримав назву «грибоподібні» агентства («mushrooming» agencies [480, с. 8; 518, с. 55]). Це піднімає питання про правове поле діяльності агентств, яким чином вони пов'язані з національною системою держуправління, а також з правами і свободами громадян ЄС. Така особливість функціонування агентств з нагляду за ринками фінансових послуг вступає у протиріччя з дотриною Мероні. Суть останньої полягає в тому, що певні державницькі управлінські функції не можуть бути передані іншим, «чужими по договору» агентствам, хоча в сучасних глобальних кризових умовах суспільне благо та суспільні потреби вже не можуть обмежуватися національними кордонами у межах ЄС.

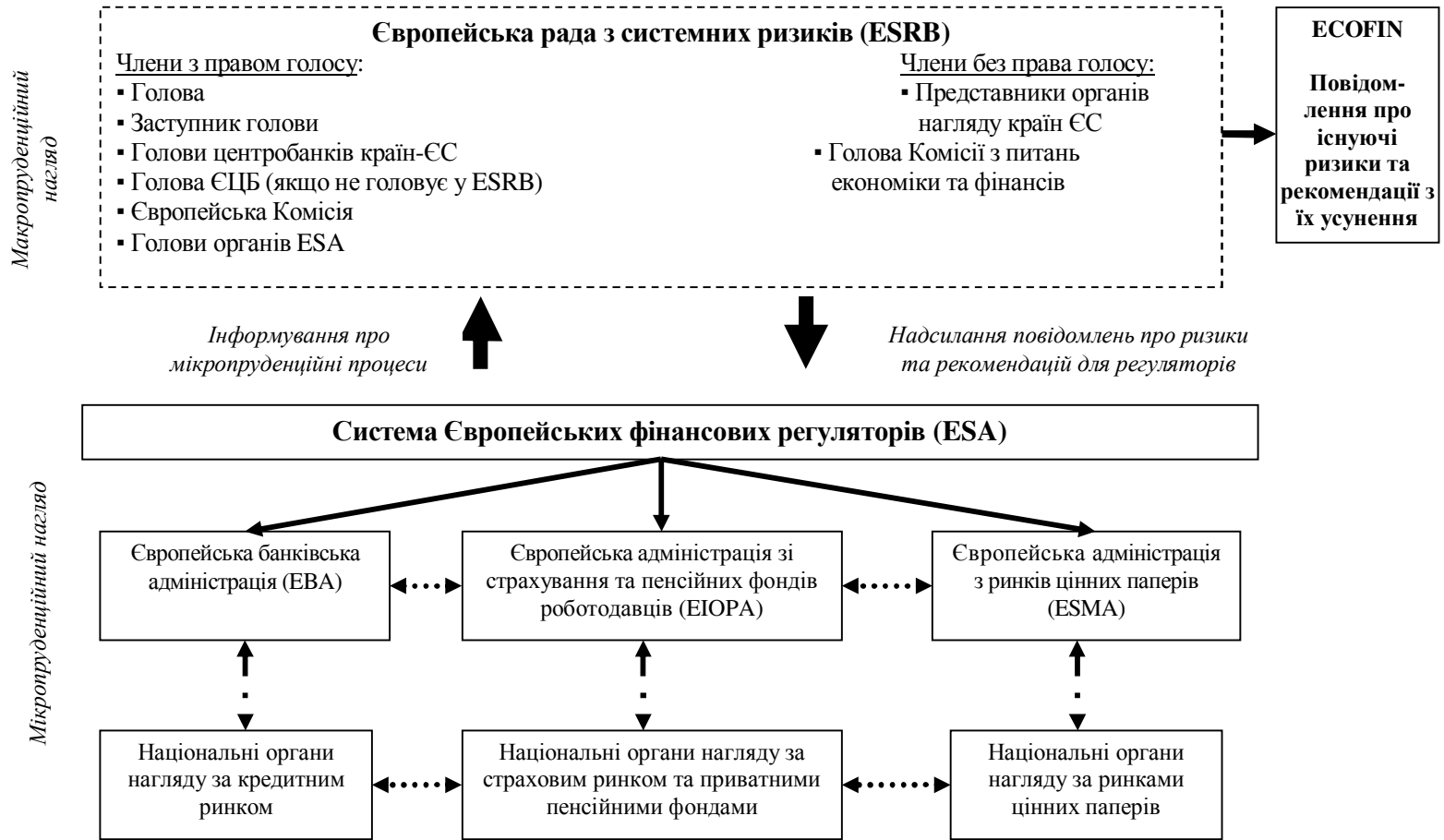
Існуюча система фінансового нагляду є не лише результатом фінансової кризи у ЄС, адже Європейський парламент вже на початку ХХІ століття звертав особливу увагу на поступову інтеграцію європейського нагляду задля забезпечення рівних конкурентних умов для всіх учасників, відображаючи внутрішню та зовнішню інтеграцію ринків фінансових послуг в ЄС. Результатом компромісу з метою відмови від певної частини суверенітету було розпочато процес Ламфалюссі [466], результатом якого було створення т.з. 3Л3 комітетів (Committee of European Banking Supervisors, Committee of European Insurance and Occupational Pensions Supervisors, Committee of European Securities Regulators). Їх роль обмежувалася дорадчими функціями, однак з цього ставало зрозумілим,

що результатом їх роботи буде єдине застосування європейського права, яке не було достатнім для вироблення спільної практики регулювання в країнах-членах ЄС. Через повільну роботу та інституційну обмеженість, пов'язану з обмеженими можливостями роботи даних комісій, останні не були в змозі ефективно реагувати на широкомасштабні виклики фінансової кризи, яка вийшла за межі національних держав [488, с. 5]. Здійснення великими банками операцій транскордонного характеру спричинили подальшу інституційну консолідацію на рівні ЄС, а, особливо, стосовно розширення наглядових функцій [470, с. 761]. Поглиблення кризи призвело до чіткого розуміння того, що коло першочергових реформ не обмежується заходами кризового менеджменту. Криза стала каталізатором і, одночасно, першопричиною створення Європейської системи фінансового нагляду. Аналіз нормативної бази ЄС свідчить про неоднозначне трактування агентств [460], що багатьом зарубіжним науковцям дозволяло трактувати їх як «чужі по договору» [519]. ЄСФН не є окремою юридичною особою і тісно пов'язана з Європейським центральним банком (ЄЦБ), в той час, як Агенства є юридичними особами, тому їх слід трактувати як окремі органи ЄС [460, с. 7].

В цілому, діючу систему нагляду за ринками фінансових послуг в ЄС можна зобразити наступним чином (рис. 5.1).

ЄСФН складається з двох рівнів – існування яких необхідне для досягнення різних завдань. Макропруденційний рівень ставить за мету стабільність фінансової системи ЄС і є «м'яким» через відсутність чіткого юридичного статусу, що було зазначено вище. Мікропруденційний рівень сприяє подальшій інтеграції через наділені компетенції, що мають обов'язковий характер виконання. Носієм наглядових функцій макропруденційного рівня є Європейський рада з системних ризиків (ESRB), яка відповідно до доповіді «де Ларозієра» [524] є спеціальним структурним органом ЄЦБ. Водночас було створено систему Європейських фінансових регуляторів (ESA), в якій національні органи нагляду за ринками фінансових послуг країн-членів створюючи єдину мережу, спільно координують свої дії між собою задля забезпечення фінансової стабільності окремих суб'єктів ринків та захисту прав споживачів. Таким чином забезпечується мікропруденційний нагляд. Складовими цього мікропруденційного рівня є: 1) Європейська банківська адміністрація (EBA); 2) Європейська адміністрація зі страхування та пенсійних фондів роботодавців (EIOPA); 3) Європейська адміністрація з ринків цінних паперів (ESMA); 4) об'єднана комісія європейських наглядових органів; 5) національні органи регулювання фінансових ринків, а також ЄЦБ у питаннях єдиного наглядового механізму.

Рис. 5.1. Структурна будова Європейської системи фінансового нагляду (складено автором на основі [532])

ESRB існує з метою запобігання системних ризиків, що загрожують фінансовій стабільності ЄС, чи зменшення їх прояву. Враховуючи ситуацію на макрорівні в країнах ЄС, дана система сприяє безперервному функціонуванню внутрішнього ринку в період існування фінансових дисбалансів, цим самим забезпечує участь фінансових ринків у економічному зростанні [532].

У інституційній системі ЄС ESRB розміщується в поєднанні з ЄЦБ, так як функції секретаріату виконує останній, який водночас допомагає у безпосередньому функціонуванні ESRB, більшу частину Ради директорів складають глави центробанків і головою даного органу є голова ЄЦБ. На основі цього можна дійти висновку, що ESRB є органом із спеціально наділеним статусом та функціями у структурі ЄЦБ.

Структурно ESRB складається з: Ради директорів, Правління, Секретаріату, дорадчої Наукової та Технічної комісії.

Рада директорів є основним керуючим органом ESRB, адже даний орган приймає всі необхідні рішення, пов'язані з виконанням покладених на нього функцій [466]. З 67 членів 38 членів мають право голосу. До них відносяться: Голова ЄЦБ і його заступник, 28 голів центробанків країн-членів ЄС, один член Європейської Комісії, голови трьох європейських наглядових органів, голова та три заступники дорадчої Наукової комісії та голова Технічної комісії. Без права голосу до ESRB входять: 28 делегованих представників органів нагляду за фінансовими ринками країн-членів, а також Голова Комісії з питань економіки та фінансів).

У ESRB перші п'ять років головує Голова ЄЦБ. Головуючий у ESRB має двох заступників – першого обирають з числа Правління ЄЦБ, а другим є голова об'єднаної комісії при ESA.

Правління ESRB займається підготовкою засідань Ради директорів, розглядом документів, що обговорюватимуться на засіданнях, чим сприяє безперервному функціонуванню даного органу. До складу Правління входять: Голова ESRB і його заступники, Голова ЄЦБ, чотири члена Ради директорів, один член Європейської Комісії, три керівника наглядових органів-членів ЄС, голова Комісії з питань економіки та фінансів, голови Наукової та Технічної дорадчих комісій.

Секретаріат відповідає за щоденну роботу ESRB. Аналітичну, статистичну, логістичну та адміністративну роботу Секретаріату забезпечує ЄЦБ. Наукова та Технічна комісії забезпечують науковий та практичний супровід для прийняття рішень ESRB [466].

Функції аналізованого органу пов'язані із: збором та обміном інформацією; виявлення та ранжування системних ризиків; рекомендаціями щодо прийняття адекватних рішень при виявленні ризиків системного характеру, їх озвучення; публікація повідомлень про існування

таких ризиків, а також контроль за додержанням озвучених рекомендацій. ESRB взаємодіючи з ESA повинна розробити систему кількісних та якісних показників для оцінки рівня системних ризиків.

Серед функцій ESRB слід відмітити попередження та надання рекомендацій, що можуть носити загальний та індивідуальний характер. Ці рекомендації можуть бути направлені усьому ЄС, одній чи декільком країнам, одному чи декільком наднаціональним чи національним органам нагляду. Однак слід зазначити, що рекомендації ESRB не поширюються на суб'єктів ринків фінпослуг. Щодо зауважень законодавчого характеру, то адресатом може виступати і Європейська Комісія. З точки зору права, рекомендації ESRB не є обов'язковими для виконання адресатами, однак механізм виконання рекомендації співпадає з механізмом роботи ОБСЕ – механізмом під назвою «naming and shaming» [514]. Основна задача даних механізмів полягає у дотриманні адресатів розроблених та направлених рекомендацій, в протилежному випадку їм необхідно зазначити причину невиконання.

Як уже зазначалося вище, на мікропруденційному рівні на даний час діє система Європейських фінансових регуляторів (ESA). Регулятори є юридичними особами в системі права ЄС, які мають повноваження у всіх країнах-членах ЄС. Кожен з регуляторів, що входять до ESA складаються з: Наглядової ради, Ради директорів, Президента та виконавчого директора. Спільним органом у ESA є об'єднана комісія, апеляційна комісія, а також у структурі самих органів нагляду в інституційній формі діють громадські організації.

У прийнятті рішень найважливіше місце відіграє Наглядова рада ESA, що складається з голів національних органів нагляду за фінансовими ринками, які мають право голосу. Такий склад Наглядової ради ESA дозволяє її називати міжурядовим органом, адже кожна країна-член ЄС представлена у ній, водночас більшість рішень приймаються простою більшістю.

Через велику кількість членів Наглядова рада не в змозі здійснювати оперативну діяльність, тому підготовка засідань, внесення питань на порядок денний та інші кадрові питання відносяться до компетенції Ради директорів. Рада директорів складається з голови та шести осіб, що обираються з членів Наглядової ради. Всі семеро мають право голосу. Рада директорів забезпечує досягнення ESA своєї місії та виконання покладених на неї завдань. Голова, який є висококваліфікованим спеціалістом, представляє ESA і призначається Наглядовою радою ESA. Голова відповідає за підготовку до роботи Наглядової ради і головує на засіданнях Наглядової та Ради директорів.

Роботу конкретного Європейського органу нагляду проводить виконавчий директор, який також є високопрофесійним незалежним спеціалістом.

Органи нагляду, що входять у систему ESA мають два спільних органа: об'єднану комісію та апеляційну комісію. Об'єднана комісія є таким форумом, на якому всі три європейські органи нагляду здійснюють систематичний обмін інформацією та тісно співпрацюють між собою, а також забезпечує послідовність роботи в різних сегментах фінансового ринку. Апеляційна комісія здійснює функцію найвищого форуму у спірних питаннях, що виникають у процесі застосування законодавства ЄС органами, що складають ESA. Апеляційна комісія складається з шести осіб, які мають бездоганну репутацію, широко відоме визнання та вагомі професійні здобутки.

З точки зору захисту прав споживачів важливим є можливість створення різних громадських організацій в середині ESA, адже воно дозволяє залучати громадськість у прийнятті важливих рішень. Їх присутність дозволяє підсилити демократичність прийняття рішень у системі ESA [464].

Основною метою ESA є сприяння ефективності та стабільності фінансової системи ЄС з метою захисту економіки ЄС, юридичних осіб та громадян від непередбачуваних загроз. Для досягнення поставленої мети ESA законодавець визначив специфічні секторальні завдання. Кожен орган нагляду в системі ESA розробляє єдині стандарти нагляду та регулювання, а також заходи їх практичного застосування.

Функції ESA розподіляються на дві групи – на суто регулятивні та наглядові. На думку деяких зарубіжних вчених [438; 458] на практиці нагляд є більш важливим, ніж регулювання. Такий висновок, зроблений науковцями на основі результатів досліджень, які доводять неспроможність ринкового механізму самостійно вирівнювати дисбаланси і відмічають недостатність одного лише регулювання на ринку. З метою забезпечення суспільного благополуччя необхідно здійснювати постійний нагляд за функціонуванням ринку.

Наглядові повноваження ESA слід поділити на: мікропруденційні наглядові повноваження; пов'язані з макропруденційним надглядом; повноваження пов'язані зі застосування законодавства.

Особливістю мікропруденційних наглядових повноважень є те, що [458]:

- 1) вони надані органам, що створюють систему ESA, і сприяють ефективному, результативному та послідовному їх функціонуванню а також єдиному застосуванню законодавства ЄС у підпорядкованих національних органах регулювання;

2) сприяють органам ESA виконувати координацію дій між національними органами нагляду у тих випадках, коли мають місце несприятливі події, що становлять загрозу стабільному розвитку та функціонуванню фінансових ринків в ЄС;

3) вони сприяють посиленню консистенції отриманих результатів нагляду шляхом перегляду та повторної перевірки результатів, здійснених піднаглядними національними органами регулювання, базуючись на засадах партнерства (т.з. «peer review»);

4) органи ESA в межах делегованих їм функцій стежать та оцінюють зміни на фінансових ринках, і при необхідності інформують інші наглядові органи, ESRB, Європейський Парламент, Раду і Європейську Комісію про важливі мікропруденційні тенденції, можливі ризики і слабкі місця;

5) органи ESA відіграють активну роль у створенні спільної наглядової культури і зкоординованої практики нагляду, забезпечують єдині процедури що поширюються на всю територію ЄС.

Виходячи з інституційної структури ESA успішне функціонування ESRB залежить від рівня ефективності співробітництва між ними, адже необхідною умовою макропруденційного регулювання є відповідне інформаційне забезпечення даного процесу. До повноважень макропруденційного характеру регулювання відносять наступне. По-перше, на основі тісної співпраці між ESA та ESRB визначаються якісні та кількісні показники, що лягають в основу оцінки системних ризиків. По-друге, органи ESA повинні розробити таку систему стрес-тестування, яка здатна виявити носіїв системних ризиків. По-третє, органи ESA при необхідності можуть розробляти додаткові роз'яснення та рекомендації для фінансових установ, яких стосуватимуться виявлені ризики системного характеру. По-четверте, один чи кілька органів ESA на вимогу Європейського Парламенту, Ради чи Комісії чи з власної ініціативи можуть здійснювати перевірку конкретних типів фінансових установ, фінансових послуг чи поведінки фінустанов задля оцінки потенційних ризиків для фінансової системи і може розробляти рекомендації для відповідних національних органів нагляду з метою їх застосування.

Найбільш істотними є повноваження що стосується законодавчого застосування норм європейського права. Ці повноваження вперше дають змогу європейському органу безпосередньо впливати на національні органи нагляду та суб'єктів їх наглядової діяльності. Слід виділити те, що першочерговою задачею цих повноважень є нагляд за діяльністю національних органів регулювання і лише у крайніх випадках існує можливість безпосереднього впливу на учасників фінансового ринку. Важливо зазначити, що дані розпорядження не відміняють рішення,

прийнятті національними органами нагляду, а, виходячи з основних характеристик Європейського права, є пріоритетними у застосуванні, так як рішення ESA є пріоритетними у застосуванні у тих випадках, коли існують інші нормами відповідних компетентних національних органів [458]. До цієї категорії відносяться рішення, що стосуються: 1) порушення норм європейського права; 2) існування небезпеки на фінансових ринках; 3) розбіжностей у застосуванні норм права різними європейськими органами нагляду.

Метою посиленого нагляду за фінансовим ринком ЄС було вдосконалення існуючої системи регулювання ринків фінансових послуг в ЄС та створено більш розгалужену систему, що в новостворених умовах функціонування європейської фінансової архітектури дозволила комплексно здійснювати нагляд за ринками фінансових послуг як на мікро-, так і макропруденційному рівні.

Розглядаючи структурну будову Європейської системи фінансового нагляду необхідно виокремити особливу роль національних органів державного регулювання у забезпеченні ефективного функціонування. У посткризових роках виникла жвава дискусія стосовно доречності об'єднання мікро- та макропруденційних політик у єдиному органі регулювання ринку.

У наукових доробках передкризового періоду, присвячених дослідженню розвитку ринків фінансових послуг, не було конкретизовано, чи мікропруденційний нагляд повинен інтегруватися у ЦБ (отримав назву «інтегрованої моделі»), чи повинен існувати секторальний («відокремлена модель») нагляд. Як перша, так і друга модель містить ряд переваг та недоліків, адже монетарна політика та політика «останнього кредитора» дозволяють отримати як синергетичний ефект, так і можуть суперечити одна одній.

Наукові дослідження С. Гудхарта та Д. Тсомокоса [478], Е. Ніера [503; 504], а також Інгвеса [490] дозволяють узагальнити переваги та недоліки інтеграції регулятивних функцій у ЦБ (табл. 5.1).

На даний час існує доволі невелика кількість методологічно правильно здійснених емпіричних досліджень, які досліджують дане питання у світлі практичного досвіду. В переважній більшості ці дослідження підтверджували більшу ефективність «інтегрованої моделі» державного регулювання ринків фінансових послуг.

Як науковці С. Гудхарт та Д. Шоенмакер [477], які досліджували банківські кризи 80-90-х років, так і дослідники нинішньої фінансової кризи О. Меруше та Е. Ніер [501], дійшли висновку, що в інтегрованій моделі відбувалося відносно менше банкрутств банків, фінансові кризи

та дисбаланси виникали з істотно меншими негативними наслідками для всієї фінансової системи.

Таблиця 5.1

Переваги та недоліки створення інтегрованої моделі регулювання ринку фінансових послуг у країнах ЄС*

Критерій	Переваги інтеграції	Недоліки інтеграції
Нагляд	<p>1. Вирішення непорозумінь, що виникають при існуванні «наглядового дуалізму»:</p> <ul style="list-style-type: none"> - однозначна відповідальність одного органу; - синхронізація цілей (макро- та мікропруденційних політик); - повноцінний обмін інформацією. <p>2. Більша інституційна незалежність посилює репутацію органу серед ринкових учасників.</p> <p>3. ЦБ є учасником міжбанківського ринку і розпоряджається первинною інформацією про ситуацію на ринку.</p> <p>4. Здійснюється синергія з грошово-кредитною політикою ЦБ</p> <p>5. Концентрація професійних фахівців одному органі здатна посилити ефективність виконання покладених функцій.</p>	<p>1. Існування принципу «більше очей більше бачать» - означає, що більша кількість наглядачів в більшій мірі здатні виявити існуючі системні ризики.</p> <p>2. Позитивний вплив конкуренції між органами нагляду.</p> <p>3. Ефективну співпрацю між органами може забезпечити і Фінансова стабілізаційна Комісія.</p>
Роль «останнього кредитора» («Lender of Last Resort»)	<p>1. Покладення цієї функції на ЦБ сприяє більш ефективній та активній наглядовій роботі</p> <p>2. При існуванні потреби кредитування фінансової установи ЦБ володіє повною інформацією про платоспроможність установи</p>	<p>1. Тісні зв'язки між органом нагляду та піднаглядними установами можуть привести до несвоєчасного визнання фінансової установи неплатоспроможною.</p>
Банківський союз	У межах т.з. Банківського союзу у країнах євросони створюється інтегральна наглядна модель, де мікропруденційна функція знаходиться у ЄЦБ.	-
Монетарна політика	Безпосереднє отримання інформації мікропруденційного характеру сприяє проведенню ефективнішої монетарної політики.	Провали у проведенні нагляду за фінансовими установами зменшують ефективність монетарної політики та сприйняття її зовнішнім середовищем.
Вплив на суспільство	Ліквідація дуалізму функцій сприяє скороченню бюджетних витрат.	Повністю інтегрований нагляд ляже непромірною відповідальністю та концентрацією функцій ЦБ.

* Складено автором на основі: [478; 490; 503; 504].

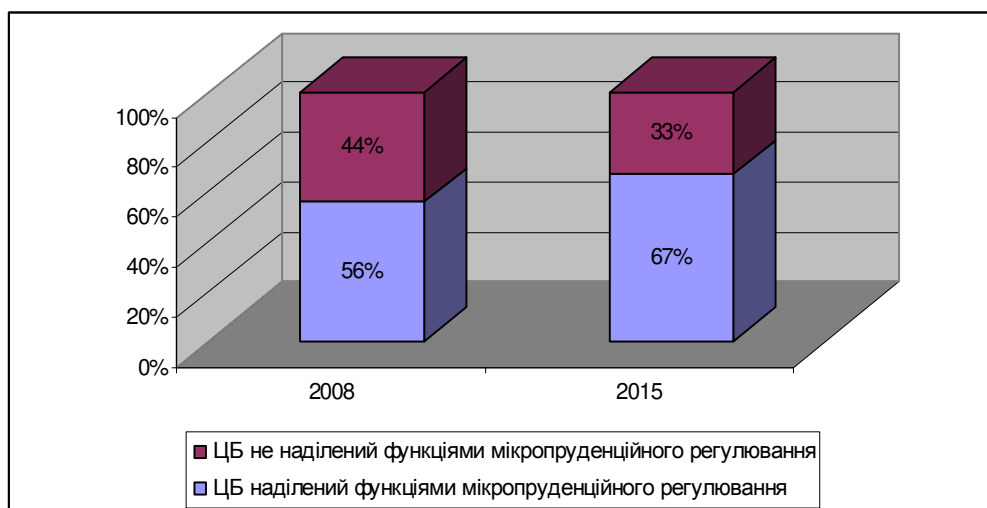
Звичайно, ці дослідження є лише орієнтирами, адже у кожному конкретному випадку існує сукупність факторів, що по-різному впливають у різних країнах. До них слід віднести загальнодержавні особливості – політичну ситуацію, адміністративну побудову, історичні особливості, а також особливості функціонування усєї фінансової системи – її розвиток, концентрацію ринків, секторальну та міжнародну інтеграцію тощо. Звичайно, єдність всіх факторів визначають контекст оптимальної структури державного регулювання за ринками фінансових послуг.

Внаслідок появи фінансової кризи починає переважати тенденція інтеграції нагляду за ринками фінансових послуг у структуру Центральних банків (ЦБ). Багато країн Європи з розвиненим фінансовим ринком обрали шлях злиття секторальних органів нагляду у структуру ЦБ, причому, на даний час зворотній процес не спостерігається. Хоча за реформами існують різні причини та стимули їх проведення, однак можна виділити дві причини злиття. З однієї сторони, у більшості випадків існували недоліки співпраці між відокремленими секторальними органами нагляду, які існували навіть у випадку формального створення спільних форумів для обміну інформацією між ними. З другої сторони, посилилася необхідність макропруденційного регулювання внаслідок глобалізації фінансових відносин, тобто, фокусована на діяльності конкретних суб'єктів ринку система державного регулювання не була в змозі вчасно виявити та оцінити ризики системного характеру. Останні роки макропруденційна відповідальність однозначно перейшла до національних банків, що в більшості випадків вимагало переходу і мікропруденційних повноважень з метою синхронізації мікро- та макропруденційних політик.

Більшість ЦБ країн ЄС вже мають в своєму розпорядженні мікропруденційний інструментарій для виконання функцій, проте у посткризовий період до цієї когорти країн долучилися нові (рис. 5.2).

У Великобританії у 2013 році завершилося об'єднання органу нагляду за ринками фінансових послуг – Financial Services Authority (FSA) з ЦБ. На думку автора доцільно коротко проаналізувати процес інтеграції органів нагляду за фінансовим ринком у Великобританії, адже у докризовий період система державного регулювання ринку фінансових послуг Великобританії вважалася еталоном для інших країн. Більшість розвинених країн наслідувало великобританський досвід організації державного регулювання ринків фінансових послуг.

Рис. 5.2. Розподіл країн Європейського Союзу в яких Центральні банки наділені мікропруденційними повноваженнями у період 2008-2015 рр. (складено та розраховано автором)

Доречно відмітити, що система регулювання фінансових ринків у Великобританії, що базувалася на роботі трьох незалежних наглядових органів – FSA, Міністерства фінансів та ЦБ, – і робота яких координувалася спільною робочою комісією, вказала на неспроможність протидіяти системним ризикам. Дослідження [452; 478; 522], присвячені оцінці ефективності розгалуженої системи державного регулювання Великобританії довели, що така система не була в змозі вчасно оцінити та нівелювати та реагувати на ризики системного характеру. У зв'язку з недопущенням прояву негативного впливу криз у майбутньому Уряд Великобританії почав процес реформування системи державного регулювання ринків фінансових послуг.

У рамках реформи відповідальність за фінансову стабільність та весь макро- та мікропруденційний інструментарій в повній мірі перейшли до ЦБ Англії. За мікропруденційне регулювання діяльності фінансових установ відповідає дочірня установа ЦБ під назвою «Prudential Regulatory Authority (PRA)», а за макропруденційне регулювання – комісія з макропруденційної політики (Financial Policy Committee (FPC)). Обидві установи функціонують у структурі ЦБ. Однак функції захисту прав споживачів та нагляду за ринками були передані новій, окремо діючій установі – Financial Conduct Authority (FCA).

В межах ЦБ за макропруденційну політику відповідає FPC – вона стала тим органом, до якого надходить вся макро- та мікропруденційна

інформація, а також та, що стосується захисту прав споживачів фінансових послуг. Саме в цьому органі приймається рішення стосовно впровадження єдиної політики у цій сфері. FPC засідає щоквартально і до її складу входять Голова ЦБ Англії, інші чотири управлінці ЦБ Англії, в т.ч. керуючий PRA, керуючий FCA, чотири зовнішніх члени, визначених Міністерством фінансів (HM Treasury), а також один делегований представник Міністерства фінансів без права голосу.

На даний час FPC має два основних повноваження. З однієї сторони, може надавати рекомендації учасникам ринку та державним органам, де у випадку двох фінансових наглядових органів (PRA та FCA) це здійснюється за принципом «дій або пояснюй» (comply-or-explain). З другої сторони, може наказувати цим двом органам застосовувати певні макропруденційні інструменти. На початковому етапі до її компетенції віднесли визначення розміру анти(контр)циклічного буфера та секторальних (диференційованих) норм мінімальної капіталізації (базового капіталу), однак у подальшому планується розширення його макропруденційного інструментарію за умови рекомендації такої необхідності Урядом [522]. FPC щопівроку готує Стабілізаційну Доповідь, в якому розміщено аналіз поточного стану, а також з метою забезпечення прозорості ведення своєї діяльності доповнює Доповідь скорочений варіант протоколу засідань.

Слід зазначити, що приклад реформування державного регулювання ринків фінансових послуг у посткризовий період наслідували й інші країни Євросоюзу. Так, у Бельгії та Ірландії здійснено інтеграцію наглядових органів у структуру ЦБ. Також до цієї когорти країн слід віднести Чехію, Італію, Угорщину, Францію та Литву, в яких регулювання банківської діяльності і до цього часу відносилось до компетенції ЦБ, однак, внаслідок кризи регулювання страхового ринку та ринків капіталу також перейшли до нього.

В цілому можна констатувати, що в переважній більшості країн-членів ЄС ЦБ виконує функції мікропруденційного регулювання (рис. 5.2, табл. 5.2).

Для повнішого розуміння компетенції органів регулювання ринків фінансових послуг в країнах ЄС необхідно внести певні пояснення стосовно деяких країн. В Італії нагляд за діяльністю банків здійснює одночасно і ЦБ і спеціально уповноважений орган нагляду за ринками фінансових послуг. До функцій ЦБ Іспанії, Румунії, Болгарії, Словенії та Кіпру віднесено нагляд за кредитними установами. Функції нагляду за банками та фінансовими посередниками в Італії має ЦБ. У межах ЦБ Португалії здійснюється банківський нагляд та пов'язаний з ним захист справ споживачів. ЦБ ФРН (Bundesbank) розділяє функції

нагляду з BaFin. У Греції до ЦБ віднесено нагляд за кредитними установами та страховиками, а нагляд за ринками капіталів проводить окремий орган – НСМС. Як вже було зазначено вище, в межах структури ЦБ існує окремий орган пруденційного нагляду – PRA. У Франції нагляд за ринками капіталів здійснює окремий орган (AMF), а також в межах ЦБ Франції існує відокремлений структурний підрозділ, що проводить нагляд за кредитними установами та страховиками (ACP).

Таблиця 5.2

Мікропруденційний нагляд в країнах ЄС *

Відокремлені органи нагляду	У ЦБ є наглядовий мандат	Twin Peaks (пруденційний нагляд у ЦБ, нагляд за дотриманням прав споживачів та за ринком в цілому відокремлений)	Повна інтеграція у ЦБ
Данія Естонія Фінляндія Польща Латвія Мальта Швеція Люксембург	Австрія Іспанія Італія Португалія Кіпр ФРН Румунія Словенія Болгарія Греція Франція	Голландія Великобританія Бельгія	Словаччина Угорщина Чехія Ірландія Литва Хорватія

*Складено та сформовано автором на основі: [452; 19]

Важливо зазначити, що в процесі реформування державного регулювання ринків фінансових послуг чільне місце належить Європейському Центральному Банку (ЄЦБ), роль якого посилиться внаслідок створення єдиного наглядового механізму (SSM). В межах цього механізму ЄЦБ здійснюватиме незалежний безпосередній нагляд за дотриманням підвищених пруденційних вимог, а також забезпечуватиме ефективне регулювання транскордонних фінансових операцій.

Єдиний наглядовий механізм поширюється на ті країни, які є членами Єврозони, однак до нього можуть приєднатися й інші країни ЄС. Країни, що об'єдналися в SSM знаходяться в тісній кооперації, причому така співпраця не лише формальною, а внаслідок поведеної реформи ЄЦБ національні органи регулювання перетворює у свої «неконцентровані» установи. Процес деконцентрації пов'язаний з тим, що кожен наднаціональний орган проводить заходи зі зменшення

повноважень національних органів регулювання. Внаслідок процесу деконцентрації важелів прийняття стратегічних рішень переходять до наднаціональних органів, а національні органи регулювання здійснюють виконання та дотримання норм та положень, прийнятих першими.

На даний час тісна співпраця між ЄЦБ та органом державного регулювання фінансового ринку країни, що не є членом SSM, здійснюється шляхом прийняття ЄЦБ відповідного рішення. Необхідною умовою для цього є те, що: 1) потенційна країна-учасник надсилає повідомлення іншим членам, Комісії, ЄЦБ та ЕВА про бажання приєднатися до механізму; 2) національний орган регулювання зобов'язується дотримуватися розроблених норм і вимог ЄЦБ та надавати інформацію на його запит; 3) країна-учасник надає весь масив інформації, якого потребує ЄЦБ; 4) країна-член приймає необхідні законодавчі норми з метою забезпечення національним органом регулювання фінансового ринку виконання покладених ЄЦБ вимог та заходів.

Якщо країна не виконує наведені вище вимоги, то ЄЦБ в межах дискреціональних повноважень може прийняти рішення про припинення тісної співпраці. Підпорядкованість національних органів державного регулювання підкреслюється тим, що при припиненні співпраці не передбачено жодного консультаційного механізму.

У SSM ЄЦБ наділений повноваженнями щодо пруденційного регулювання за діяльністю кредитних установ у країнах-учасниках SSM. Для забезпечення виконання своїх функцій ЄЦБ може запитувати у піднаглядних юридичних та фізичних осіб будь-яку інформацію, яку потребує. Він може здійснювати перевірку даних суб'єктів у наступній формі: вимагати подачу необхідних документів, оцінити бухгалтерську звітність, реєстри та первинні документи, вимагати усного чи письмового пояснення. ЄЦБ може здійснювати виїзну перевірку, навіть позапланову без попереднього попередження. Суб'єкти нагляду зобов'язані піддати себе перевірці. Якщо кредитні та фінансові установи свідомо не виконують законодавчі норми ЄС, і порушення яких тягне за собою накладення штрафу, то ЄЦБ має повноваження їх накладення.

В цілому, можна зробити висновок про різноманітне бачення різних країн ЄС в питаннях регулювання ринків фінансових послуг, однак, цілком очевидним є те, що кризові явища, що охопили фінансовий ринок розвинених країн став викликом і перед самою її системою державного регулювання. У зв'язку з цим, актуалізувалися процеси реформування діючої системи державного регулювання ринків фінансових послуг. Останні реформи, що були проведені в Англії та

Угорщині засвідчили, що консолідація макро- та мікропруденційних повноважень в єдиному органі дозволить більш ефективно протидіяти в майбутньому системним ризикам і вчасно нівелювати їх вплив.

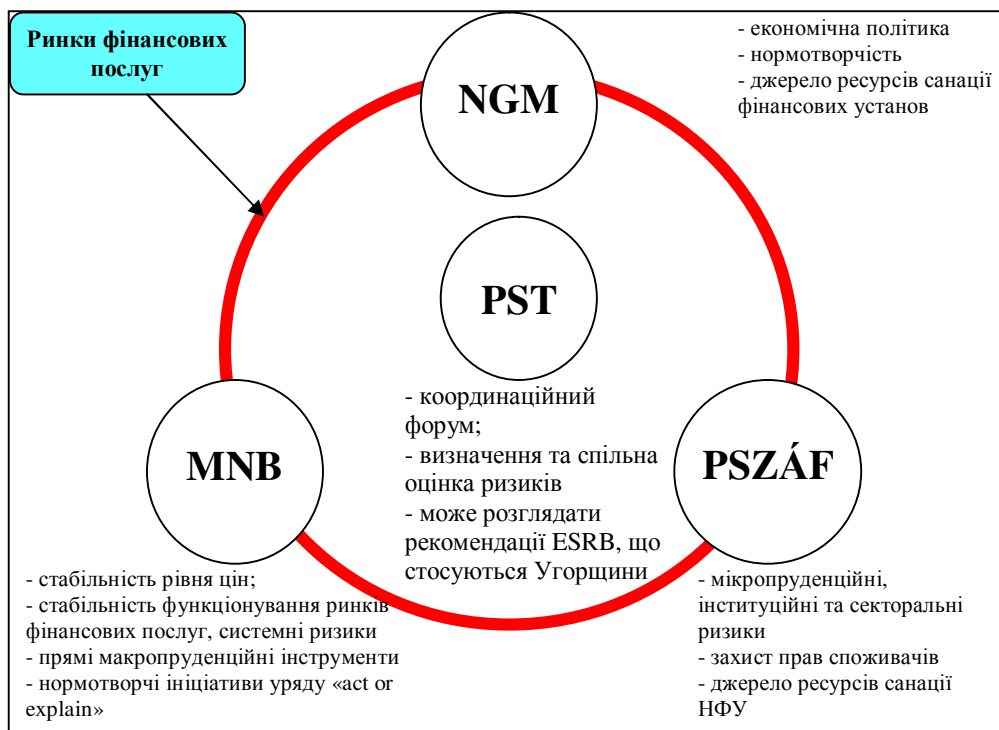
Фінансово-економічна криза призвела до перегляду країнами існуючих моделей державного регулювання ринків фінансових послуг в бік посилення регулювання. Таке посилення державного регулювання відбувалося у двох напрямках. Перший напрям стосувався вибору таких незалежних і компетентних органів, наділених чітко визначеними функціями та інструментами (в основному ними є Центральні банки (ЦБ)), які здатні стримувати та управляти системними ризиками. Їм доручено відповідати за макропруденційні ризики. Другий напрям, реалізований шляхом інституційних змін, дозволив посилити єдність макропруденційної та мікропруденційної політик (мікропруденційна політика спрямована на забезпечення на індивідуальну стабільність та фінансову безпеку установ). На практиці це означало те, що мікропруденційні повноваження чи їх частина, були інтегровані у ЦБ. Прикладом інтеграції наглядових функцій є англійська, бельгійська та французька реформ, однак в загальному можна стверджувати, що більшість ЦБ країн ЄС наділені повноваженнями здійснення мікропруденційного нагляду. На даний час лише у деяких країнах (наприклад, у Польщі та скандинавських країнах) існують повністю незалежні від ЦБ органи нагляду за ринками фінансових послуг.

Існує три причини виникнення та поглиблення світової фінансової кризи в Угорщині, що пов'язані з недостатнім державним регулюванням ринків фінансових послуг. Перша полягає в тому, що органи регулювання відносно пізно виявили системні ризики, друга – відповідальні керівники недооцінили рівень впливу останніх на стабільність фінансової системи, і, третя полягає в тому, що виявлені проблеми не були адекватно сприйняті відповідальними керівниками наглядових органів. Внаслідок появи великої кількості загроз стабільному функціонуванню фінансового ринку Угорщини (високий ступінь кредитної заборгованості в іноземній валюті, високий рівень державного боргу, в т.ч. високої частки зовнішнього боргу), настання фінансової кризи суттєво похитнуло стабільність ринків фінансових послуг. Внаслідок цього в Угорщині постало питання, стосовно ефективності здійснення державного регулювання ринків фінансових послуг у системі органів, до яких входять Державний орган нагляду за ринками фінансових послуг Угорщини (PSZÁF), Міністерство національної економіки Угорщини (NGM) та Національний банк Угорщини (MNB). Фактично, постало питання ревізії розподілу наглядових функцій та наділених їм прав для своєчасного виявлення

системних ризиків і можливості оперативного та ефективного реагування при їх появі.

Фінансова криза вказала на недоліки діючої на той момент інституційної системи державного регулювання. Координація роботи між цими трьома інститутами була необхідною умовою забезпечення стабільної роботи фінансової системи. Координацію роботи між ними у докризовий період здійснювала Фінансова стабілізаційна Комісія (PSB), а у посткризовий період – Фінансова стабілізаційна Рада (PST). Однак, під час функціонування PSB та PST не було визначено відповідального за нагляд за системними ризиками [442], не було забезпечено обмін важливою інформацією і координацію діяльності відповідних органів.

Законодавство Угорщини чітко не визначало відповідальних за державне регулювання системних ризиків, тобто не існувало законодавчо визначеного органу нагляду за макропруденційними ризиками. Функції з виявлення останніх були поділені між PSZÁF та MNB, однак повноваженнями з їх ліквідації вони не були наділені (рис. 5.3).

Рис. 5.3. Механізм державного регулювання ринків фінансових послуг в Угорщині до проведення інституційної реформи 2013 р.
(складено автором на основі: [443, с. 171])

Усвідомлюючи необхідність ефективнішого державного нагляду за ринками фінансових послуг, MNB був наділений додатковими повноваженнями у 2012 році [538]. Однак і вони не гарантували здійснення ним ефективної макропруденційної політики, що було пов'язано з обмеженими можливостями впливу, а також відсутністю необхідних повноважень для застосування існуючого макропруденційного інструментарію. Такими недоліками законодавства були:

1. Невідображення законодавством першочергової відповідальності та необхідних повноважень ЦБ Угорщини. Незважаючи на те, що за економічну політику відповідають одночасно і Міністерство національної економіки, і PSZÁF, відповідальність за виявлення системних ризиків, їх оцінку та наслідки однозначно лягали на MNB. Незважаючи на те, що MNB мав в своєму розпорядженні широкий спектр інструментарію для нівелювання впливу системних ризиків, внаслідок дублювання функцій нормотворчої діяльності Урядом у цих питаннях, відповідальність MNB за макропруденційну політику не була однозначною.

2. Нечітке визначення стратегічних цілей макропруденційної політики. Недолік існуючого законодавства полягав у відсутності чіткої дефініції цілей макропруденційної політики. Адже, окрім забезпечення стабільного функціонування фінансового ринку, не було зазначено стратегічну ціль забезпечення стабільного економічного зростання шляхом активізації фінансовими посередниками кредитування на ринку фінансових послуг.

3. Неоднозначність у повноваженнях MNB стосовно інструментів та заходів впливу. MNB мав повноваження видавати розпорядження та рекомендації лише у тих питаннях, які не врегульовані законами та Постановами Уряду Угорщини. З однієї сторони, це обмежувало ЦБ у питаннях безпосереднього впливу, хоча такі повноваження є необхідними для виконання MNB поставлених Законом «Про Центральний банк Угорщини» [538] функцій, а з другої – дублює таку відповідальність з іншими державними органами. Також не було визначено, що за прийняті та застосовані заходи хто і в якій мірі нестиме відповідальність.

4. Відсутність повної єдності прийнятих в Угорщині макропруденційних рішень з Європейською системою фінансового нагляду [467]. На той час в Угорщині не існувало єдності у проведенні мікропруденційної та макропруденційної політик. За першу відповідав PSZÁF, а за другу MNB. Так, закон, що регламентував діяльність PSZÁF [536], передбачав, що «...задачею Органу нагляду є

співробітництво з MNB у попередженні виникнення системних ризиків і у зменшенні та ліквідації існуючих» [536]. Розділена відповідальність між PSZÁF та MNB у визначенні системних ризиків є носієм тієї проблеми, що органи, які аналізують масив інформації з різних джерел можуть по-різному оцінювати ризики, ці оцінки можуть бути протилежними. Таким чином, ускладнюється процес доведення вини чи бездіяльності органів при виникненні системних ризиків.

Не вважалось достатнім співробітництво між PSZÁF та MNB у докризовий період, яке й не було здатним попередити появу системних ризиків (наприклад, зростання кредитної заборгованості населення в іноземній валюті). Рамки співробітництва між органами у посткризовий період суттєво не змінилися. Прийнятим у 2010 році законом про діяльність PSZÁF [536], посилювався його наглядовий інструментарій і було сформовано Фінансову стабілізаційну Раду. Однак PST, як і PSB, не була уповноважена компетенціями, була лише дорадчим форумом, де щомісяця здійснювалися консультації та обмін інформацією. Вона не змогла забезпечити необхідну глибину та інтенсивність роботи між PSZÁF та MNB.

Ускладнювало співпрацю між цими органами й те, що на середніх та нижчих ланках не було створено відповідну інституційну та професійну співпрацю. Не були частими спільні засідання стосовно питань стратегічного характеру, спільні професійні заходи, спільні навчання, на яких здійснювалося б вирішення симульованих кризових явищ, а також не було узгоджені повідомлення, що направлялися для зовнішніх користувачів.

Для подолання проблем, що існували у системі регулювання фінансових ринків, та ринку фінансових послуг зокрема, у кінці 2013 року відбулося приєднання PSZÁF до MNB, створивши в останньому окремий департамент нагляду за ринками фінансових послуг Угорщини [539].

Створення мегарегулятора ринку фінансових послуг Угорщини, шляхом інтеграції PSZÁF у структуру MNB [539] дозволила отримати ряд переваг. До них слід віднести наступні:

1. Інтеграція сприяла синхронності проведення мікро- та макропруденційної політик. Адже у попередні роки вже було здійснено велику кількість невдачних спроб синхронізації діяльності PSZÁF та MNB з метою ефективнішого регулювання роботи піднаглядних установ. Було апробовано декілька форм оперативного співробітництва цих органів, однак така кооперація не призвела до ефективнішої їх роботи. Злиття двох органів було простим, проте надійним способом, завдяки якому мікро- та макропруденційні знання взаємодоповнюють

одне одного на шляху виявлення системних ризиків, а у моменти прийняття рішень ці два підходи підсилюють один одного.

2. Державне регулювання ринків фінансових послуг під керівництвом MNB дозволило створити максимально незалежний орган, який здатен контролювати діяльність фінансових установ, які є носіями системних ризиків. У посткризовий період на міжнародному рівні намагалися зменшити ризики впливу діяльності великих фінансово-кредитних установ на фінансові ринки національних держав. Для цього органи державного регулювання вимагають виконання підвищених вимог щодо капіталізації цих установ, створюють плани санації, а також у деяких випадках розділяють депозитну діяльність від більш ризикових видів діяльності (інвестиційної, торговельної) – створюючи особливі, більш вимогливі умови для піднаглядних установ. Інтегрований у MNB нагляд, який має у своєму розпорядженні весь необхідний мікро- та макропруденційний інструментарій, здатен гарантувати необхідний захист від зовнішнього втручання, що є необхідною умовою нагляду за фінансово-промисловими групами.

3. Інтеграція забезпечила оптимальну алокацію регулятивного та контрольного інструментарію. Загальновідомо, що не існує конкретно визначеної межі між макро- та макропруденційними політиками, й існують такі інструменти, які одночасно дозволяють досягати як макропруденційні, так і макропруденційні цілі. До таких належить, наприклад, критерій адекватності капіталу (у межах співробітництва ICAAP-SREP для кредитних установ [437]), який за рішенням органу, відповідального за макропруденційний нагляд, може бути збільшено для кредитної установи, що проводить більш ризикову діяльність. Однак, недопущення чи обмеження певних послуг чи діяльностей на ринку, що несуть у собі елементи системного ризику, були у розпорядженні PSZÁF, а не MNB. Таким чином, найбільш ефективно застосування усього спектру макро- та макропруденційного інструментарію здійснюється при умові зосередження їх у одному органі.

4. При можливій неплатоспроможності фінансових установ, їх санацію та тимчасове адміністрування здатний найкраще здійснювати орган державного регулювання, у якого зосереджені всі необхідні компетенції. Кредитно-страхова сфера є якраз тією, в якій необхідно одночасно застосовувати як макро-, так і макропруденційний інструментарій та компетенції. Це пов'язано з тим, що з однієї сторони, необхідно правильно оцінювати платоспроможність, ліквідність та оперативну діяльність кредитних та страхових установ, а з другої – оцінити як вплине неплатоспроможність даних установ на стабільність

усієї фінансової системи. Швидке проходження криз в часі (наприклад, масове дострокове розірвання депозитних договорів з кредитними установами чи полісів страхування життя) потребує якнайшвидшого прийняття критично важливих рішень, які не можуть бути предметом відносно повільних консультацій між різними органами нагляду.

5. Інтеграція державних органів дозволяє проводити єдину, скоординовану та надійну комунікаційну політику.

6. Злиття дозволило ґрунтовніше та наполегливіше захищати національні інтереси на міжнародному рівні. До моменту злиття PSZÁF та MNB були учасниками різних європейських комісій, колегій, а також існували випадки участі обох органів у форумах, однак тільки у одного з них було право голосу. Існували випадки протиріччя при впровадженні політик між MNB та PSZÁF.

7. Завдяки інтеграції двох державних наглядових органів відбулося скорочення державних витрат на їх утримання. На момент об'єднання витрати держави на одного державного службовця та їх кількість були й до того одними з найнижчих у ЄС (враховуючи територію країн-членів), і завдяки ліквідації дубльованих функцій досягнуто повну мінімізацію державних витрат.

При проведенні реформування державного регулювання ринків фінансових послуг в Україні доречно врахувати досвід Угорщини та Великобританії, які забезпечили уніфікацію та інтеграцію макро- та мікропруденційного регулювання в одному органі – ЦБ відповідних країн.

5.2. Інституційні інструменти посилення захисту прав споживачів на ринках небанківських фінансових послуг України на основі європейського досвіду

В сучасних умовах актуалізується необхідність посилення захисту прав споживачів ринків небанківських фінансових послуг в Україні. Фінансова криза, що охопила ринки небанківських фінансових послуг у 2008-2009 рр. і негативні наслідки якої відчутні і на даний час вказали на недосконалість захисту прав споживачів цих послуг. Саме тому було розроблено та прийнято Концепцію захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні [340], що лягла в основу посилення рівня захищеності населення України при споживанні фінансових послуг та відновлення довіри населення до фінансових установ, яка суттєво знизилася внаслідок резонансних банкрутств НФУ – КС (втрата населення від банкрутства КС сягнула майже 2 млрд. грн. [126]) та СК. Діюча практика функціонування ринків НФУ

підкреслює недостатній рівень захисту прав споживачів недосконалий механізм реалізації прав останніх, їх низьку фінансову та правову освіченість, зарегульованість процесів державою.

Низький рівень захищеності населення підтверджує високий рівень звернення населення до регулятора та численні судові позови, часті випадки відкликання ліцензій НФУ. У табл. 5.3 розміщено інформацію про кількість звернень населення до Нацкомфінпослуг в розрізі ринків НФП.

Таблиця 5.3

**Динаміка надходжень звернень до Нацкомфінпослуг
в розрізі ринків НФП у 2004-2015 рр.***

Показники	Кількість звернень по роках, одиниць											Зміна у %:		
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2009/2008	2015/2014
Усього звернень	735	1594	938	1405	2433	10529	11181	7624	5184	8733	10281	5975	332,8	-41,9
від громадян	480	728	616	942	1917	7585	5998	5108	3391	7388	8421	5539	295,7	-34,2
страхового ринку	260	685	506	692	1323	5167	4848	2528	3479	6615	7466	4226	290,6	-43,4
кредитного кооперування	79	143	108	295	884	4384	5406	2299	1286	1285	603	439	395,9	-27,2
ФК і ломбардів	0	590	258	216	214	843	272	102	256	541	394	453	293,9	15,0
НПФ	-	32	14	9	12	123	58	10	12	189	932	137	925,0	-85,3

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [115-125; 137].

Зростання кількості звернень споживачів до регулятора у передкризовий період є звичайним явищем в силу активного зростання кількості НФУ та обсягу небанківського ринку, однак у 2009 р. кількість звернень громадян зросла у 3 рази, порівняно з попереднім роком (табл. О.1). Якщо у 2011-2012 рр. констатується певне скорочення кількості звернень громадян до Нацкомфінпослуг, то у 2013-2014 рр. ускладнення фінансово-економічної ситуації відображаються і на активізації скарг споживачів – у 2014 р. кількість скарг від фізичних осіб досягла максимуму (8,4 тис. скарг), що в 1,5 рази більше показника 2012 р. Якщо у 2009-2010 рр. найбільше скарг припадало на КС (41,6% та 48,4% відповідно) та СК (49,1% та 43,4% відповідно), то у 2013-2014 р. частка скарг громадян від загальної кількості звернень зросла до 85%, причому скарги на діяльність СК склали 72-76% усіх звернень громадян (табл. О.2). Суттєві проблеми функціонування НФУ підкреслює вагоме зростання інтенсивності скарг на їх діяльність (табл. О.3): якщо у кризовому 2009 р. в середньому на одну СК було подано 11,5 скарг, то у 2014 р. цей показник складає 19,5, що свідчить

про акумуляцію проблем, пов'язаних із затягуванням, зниженням чи відмовою у здійсненні страхових виплат СК. На ринку кредитного кооперування пік інтенсивності скарг було подолано у 2010 р. (8,2 скарги), і в подальшому фіксується її поступове скорочення внаслідок виведення з ринку проблемних КС, що в 2014 р. складає 1,02 скарги. Суттєві труднощі функціонування НПФ відображаються на стрибкоподібному рості інтенсивності скарг споживачів саме у посткризовому періоді, причому у 2014 р. цей показник зріс у 6 разів порівняно з попереднім роком, і склав 12,3 скарги.

На даний час єдиним можливим механізмом захисту споживачами своїх порушених прав, у разі банкрутства НФУ, є звернення до суду. Не зважаючи на високу вірогідність виграшу в суді, позивачі не отримують реальної матеріальної компенсації внаслідок відсутності ліквідних активів збанкрутілих НФУ, особливо у випадку багаторічного затягування судового процесу. Через це, велика кількість споживачів втрачають свої кошти та несуть збитки, що негативно впливає на довіру до НФУ та послуг, що надаються ними. Саме втрата довіри споживачів до НФУ є однією з найбільших негативів, що спричинили кризові вища 2008-2009 рр.

Активізація проблем із забезпеченням достатнього рівня захисту прав споживачів потребує вдосконалення існуючої її практики. Враховуючи, що Україна обрала євроінтеграційний поступ подальшого свого розвитку, необхідною умовою входження у Європейський економічний простір імплементації відповідних вимог ЄС у різних сферах економіки, в т.ч. і захист прав споживачів небанківських фінансових послуг.

Причиною кардинальної зміни підходів у захисту прав споживачів у посткризовому періоді в країнах ЄС вбачається у суттєвих втратах споживачів, причому рівень втрат в країнах є різним. Внаслідок цього у в одних країнах, де спостерігався високий темп росту кредитування (Угорщина, Іспанія, Ірландія, країни Центрально-Східної Європи) відбувалося істотне зростання частки проблемних кредитів та кількості неплатоспроможних клієнтів, в інших – втрата депозитів чи скорочення реальної вартості (Кіпр тощо).

Розвинені країни в основу реформування системи захисту прав споживачів у посткризовому періоді взяли три основні документи, що були розроблені незалежно один від одного: Рекомендації G-20 [482], Звіт Ради з фінансової стабільності (FSB) [472] та Рекомендації Світового Банку [534].

У рекомендаціях G-20 [482] відмічалось, що у передкризовому періоді тільки в небагатьох країнах існувала певна інституційна

відповідальність органів регулювання, що потребувала посилення правових та інституційних основ.

Рада з фінансової стабільності у своєму звіті [472] доходить висновку, що в світі існує кілька моделей захисту прав споживачів фінансових послуг: забезпечення пруденційного регулювання та захисту прав споживачів в одному органі; модель Twin Peaks, де ці функції виконуються двома незалежними органами; розподіл функцій із захисту прав у кількох органах, створених за секторальним принципом. На думку більшості членів FSB пруденційний нагляд та нагляд та захист прав споживачів не є конкуруючими функціями, а доповнюють одне одного.

У рекомендаціях Світового Банку [534] узагальнено позитивний досвід захисту прав споживачів у розвинених країнах і сформовано рекомендації відповідно до ринків фінансових послуг. У 39 базових принципах узагальнено вимоги до забезпечення захисту прав споживачів на відповідних ринках фінансових послуг: ринок банківського кредитування, інвестиційний ринок, страховий ринок та небанківський кредитний ринок. У рекомендаціях наголошено, що пруденційне регулювання та захист прав споживачів можуть бути інтегровані в одній установі чи бути розділені, однак важливим є забезпечення реалізації захисту споживачів відповідними фінансовими та трудовими ресурсами.

Враховуючи, що в Україні здійснюється реформування державного регулювання на ринках фінансових послуг, необхідно врахувати вже існуючий європейський досвід вдосконалення системи захисту прав споживачів в залежності від впровадженої моделі державного регулювання (див. п.п. 2.2). Серед проведених у країнах ЄС реформ державного регулювання ринків фінансових послуг найбільш виразними є системні реформи захисту прав споживачів Великобританії та Бельгії, в яких створено модель Twin Peaks.

У Великобританії у 2010-2013 рр. відбулося реформування моделі регулювання (див. п.п. 5.1), внаслідок чого було розділено мікропруденційне регулювання та захист прав споживачів [486]. FCA (Financial Conduct Authority) відповідає за захист прав споживачів всіх фінансових установ на ринках фінансових послуг.

Необхідність зміни полягає в існуванні суттєвих відмінностей між захистом прав споживачів та пруденційним регулюванням як у площині дотримання принципів, так і самої організаційної культури, що доволі складно поєднати в одному органі. В цілісній організаційній структурі питання захисту прав споживачів не завжди отримувало достатньої уваги.

Зміна організаційної культури потребує динамічно функціонуючу та невпинно вдосконалювану структуру (орган) [475]. Прийняття рішень FCA здійснюється аналітичною групою на основі постійного моніторингу ринкових умов та бізнес-процесів. Задачею аналітичної групи є зрозуміння поведінки споживачів та зміни ринкових умов і можливих наслідків інтеракцій. Основний акцент робиться на визначенні тих характерних рис галузі (наприклад високі ставки доходності на ринках капіталу), що призводять до втрат (збитків) споживачів через необ'єктивність мотиваційного механізму.

За традиційним підходом FSA, задачею захисту прав споживачів є дослідження продажу у місці продажу. Тобто таке дослідження вирішує вже сформовані проблеми. Тому з метою попередження потенційних ризиків вже на стадії розробки фінансового продукту регулятор повинен мати повноваження для внесення змін, для здійснення моніторингу розвитку фінансового продукту [476]. Процес моніторингу включає аналіз характеристик фінансового продукту (наприклад ціни, тарифу тощо), їх оцінку, а також відповідність тексту угоди (договору) чинному законодавству. Конкретним прикладом недолугості функціонування механізму захисту прав споживачів у Великобританії є висока частка нелегітимних продаж (misselling) у останні два десятиліття, що зачепила всі ринки НФП. Через такі продажі споживачам було завдано збитків в розмірі більш ніж 15 млрд. фунтів [443, с. 462].

Незалежно від FCA існує незалежна функція розгляду скарг, що покладено та інститут Фінансового омбудсмена. Необхідність виокремлення останнього незалежно від FCA пов'язана з тим, що в той час як функція захисту прав споживачі орієнтована на споживача (consumer champion), функція розгляду скарг повинна бути незалежною від споживачів відповідно принципу незаангажованості.

При реформуванні існуючої моделі державного регулювання ринків фінансових послуг України зі створенням інтегрованої моделі, необхідно врахувати вплив зміни системи макро- та мікропруденційного регулювання на захист прав споживачів цих послуг. Враховуючи досвід країн ЄС, у табл. 5.4 узагальнено переваги та складності недоліки захисту прав споживачів при створенні мегарегулятора.

Тобто, інтегрована модель державного регулювання досліджуваних ринків несе за собою ризики конфліктності проведення пруденційного регулювання та захисту прав споживачів в бік послаблення першого. Саме тому необхідно створити додатковий механізм (інструмент) відстоювання інтересів споживачів, який ніяким

чином не знижуватиме ефективність проведення пруденційного регулювання. Цим інструментом є функціонування додаткового, незалежного, як від державного регулятора, так і від споживача, органу досудового врегулювання спорів у питаннях порушених прав споживачів фінансових послуг.

Таблиця 5.4

**Переваги та недоліки створення мегарегулятора
в частині захисту прав споживачів***

Конфлікти, що виникають між пруденційним регулюванням та захистом прав споживачів	Переваги при об'єднанні функцій
Різномірні підходи, цілі та культура нагляду	Інструменти захисту прав споживачі можуть бути використані для різних мікро- та макропруденційних цілей
Конфлікти при визначенні пріоритетів та використанні ресурсів: Пруденційне регулювання зазнає втрат: захист прав споживачів може потиснути пруденційний нагляд, так як є більш публічним, зазвичай привертає на себе більше уваги Захист прав споживачів зазнає втрат: Регулятор може «закривати очі» над некоректною поведінкою фінансової установи (наприклад у цінovій політиці), якщо це сприяє покращенню платоспроможності (капіталізації) установи.	Зменшується імовірність не впровадження коригуючих заходів внаслідок розмитості меж відповідальності регуляторів.
-	Єдиний підхід до всіх учасників ринків Уникнення дуплікації при виконанні покладених функцій

* Розроблено автором.

Відповідно до Рекомендацій Європейської Комісії 98/257/ЕК [513] у кожній країні-учасника доречним є функціонування відповідного органу, відповідального за досудове регулювання спорів, що виникають між громадянами-споживачами фінансових послуг та професійними учасниками – надавачами цих послуг. У «Зеленій книзі» (Green Paper) ЄС [479] національним регуляторам ЄС рекомендується забезпечити споживачів фінансових послуг доступ до механізмів альтернативного вирішення спорів як на національному, так і наднаціональному рівнях.

У Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні [340] та Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 р. [299] передбачено створення дієвого механізму досудового розв'язання конфліктів між споживачами та

професійними учасниками на основі створення колегіального органу з відповідним механізмом прийняття рішень. Враховуючи основні засади Стратегії реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг [335] спрямовані на дерегулювання на ринках НФП, доречно впровадити зарубіжний досвід функціонування альтернативних механізмів врегулювання конфліктів між споживачами та надавачами НФП. Функціонування Фінансової Арбітражної Комісії в Угорщині є дієвим прикладом посилення дерегуляції на ринку з одночасним посиленням відповідальності НФУ, довіри населення до цього інституту при відсутності додаткового фінансування процесу медіації з державного бюджету.

Інститут фінансового арбітражу в Угорщині є відносно новим, адже його впровадження відбулося 1 липня 2011 року завдяки прийнятому у попередньому році Закону Угорщини «Про Державну Комісію з нагляду за ринком фінансових послуг» [536] яку згодом, у 2013 році, було приєднано до Національного Банку Угорщини [539]. У цьому Законі закладені також засади функціонування Фінансової Арбітражної Комісії (ФАК), як інституту досудового врегулювання спорів, що виникають між споживачами фінансових послуг та надавачами цих послуг. Слід зазначити, що відповідно до Закону [539] споживачами визначають фізичні особи, що придбавають фінансові послуги для задоволення своїх власних потреб. Не вважаються споживачами одноосібні підприємства, фізичні особи-підприємці, юридичні особи, неприбуткові організації, ОСББ, і вони, таким чином, не можуть звертатися до ФАК з метою врегулювання виникаючих проблем. Фінансовий арбітраж є формою захисту прав споживачів, є альтернативним форумом вирішення (досудовим способом вирішення) спорів, орієнтований виключно для громадян.

ФАК не здійснює безпосередній захист прав споживачів фінансових послуг, а лише сприяє йому, шляхом реалізації права споживачів на досудове врегулювання спорів. До компетенції ФАК відносяться спори, що виникають між громадянами та фінансовими установами внаслідок надання останніми фінансових послуг першим. Під дію ФАК підпадають банки, інші кредитні установи, страховики, ощадні каси, кредитні спілки, інвестиційні фонди та інші установи, перелік яких зазначений у ст. 39 Закону Угорщини «Про Національний Банк Угорщини» [539].

Першочерговою метою фінансового арбітражу є досягнення згоди між сторонами спору, а в умовах недосягнення цього – приймається швидко, низьковитратне та ефективне рішення для забезпечення захисту прав споживачів. ФАК є всебічно незалежним

органом як із інституційної сторони, так і зі сторони професійної компетентності. ФАК функціонує незалежно від НБУ, хоча розміщений у структурі Національного Банку Угорщини. Незалежність функціонування органу забезпечується рядом законів. Найбільш важливою особливістю незалежного функціонування органу є те, що Голова ФАК та його члени жодним чином не можуть бути залежними в процесі виконання свої повноважень за обов'язків. Окрім заборони впливу існує декілька додаткових інструментів та законодавчих норм, які забезпечують прийняття ФАК самостійного, незалежного та об'єктивного рішення у кожній з розглянутих справ. Одним із таких правил, що сприяє досягненню максимальної об'єктивності у прийнятті рішень, є вимога повідомлення членом ФАК про існування всіх таких подій чи умов, які можуть похитнути його об'єктивність чи піддати сумніву об'єктивність прийнятих ФАК-ом рішень. Проти члена органу може бути подано клопотання щодо його неповної об'єктивності при існуванні підозр з приводу цього. Таке клопотання повинно бути надіслане до Голови ФАК у письмовій формі з наданням доказів, що підтверджують підозру однієї із сторін на протязі 3 днів після озвучення складу комісії з розгляду конкретного спору. Рішення про виключення такого члена приймає Голова ФАК після проведення відкритої дискусії із залучення голови комісії з розгляду конкретного спору.

Комісія, що створюється для розгляду певного спору складається з трьох осіб, склад якої визначається Комісією у робочому порядку, дотримуючись максимальної об'єктивності, повноти та справедливості.

Основною умовою початку процедури у ФАК є намагання споживача вирішення спірного питання з фінансовою установою. Цей намір повинен бути відображеним при поданні заяви до ФАК, без підтвердження цього заяву буде повернуто та відмовлено у її прийнятті. Іншою умовою початку процедури фінансового арбітражу є відсутність впровадження інших форм судового (досудового) вирішення питання. Адже, якщо вже дане питання розглядається у Третейському суді чи судах загальної юрисдикції, то споживач не має можливість використати цей механізм. Про відсутність таких процедур заявник повинен зазначити у своїй заяві.

Згідно законодавства Угорщини, що регулює відповідні сегменти фінансового ринку, фінансова установа зобов'язана забезпечити всі умови звернення споживача як в усній (особисто чи по-телефону), так і у письмовій (особисто чи передачею документа іншою особою, поштою, телефаксом, електронним листом) формах. Усне звернення громадян здійснюється шляхом запису розмови споживача на

електронні носії, що можуть бути в подальшому аргументом для початку процедури фінансового арбітражу.

Існують часті випадки, коли фінансові установи тільки формально розглядають скарги споживачів чи пропонують неконструктивні шляхи вирішення спорів, внаслідок чого скарги не задовольняються, навіть, якщо мова йде про банально просту проблему. Законодавча вимога до фінансових установ, полягає в тому, що вони повинні всебічно сприяти вирішенню спорів зі споживачами у досудовому порядку.

Якщо скарга споживача відхилена фінансовою установою, то вона у повідомленні (протоколі) про відмову зобов'язана повідомити скаржника про існуючі шляхи реалізації свого права. Якщо скарга зачіпає питання захисту споживчих прав, то скаржник може розпочати процедуру захисту своїх прав як споживача у Національному Банку Угорщини. Якщо відмова розгляду скарги фінансовою установою стосується процедури укладення договору надання фінансової послуги, його правомочності та дійсності чи наслідків, які витікають із договору, то для захисту своїх прав споживач може звернутися до судів загальної юрисдикції чи до ФАК. Така можливість повинна бути зазначена у письмовій відповіді фінансової установи із зазначенням поштової адреси ФАК.

Процедура розгляду справ у ФАК здійснюється за заявою споживача, так як ФАК є альтернативним форумом вирішення спірних питань між споживачем і фінансовою установою, тому фінансова установа не вправі звертатися до ФАК. Заяви споживачів можуть подаватися у паперовій формі особисто чи поштою та в електронній формі через спеціалізовану систему електронного вікна в Інтернеті.

Розгляд заяви та доданих до неї документів здійснюється Комісією протягом 15 днів, і якщо існують певні формальні неточності, то заява буде повернена споживачу на виправлення. Заяву буде відхилено при встановленні, що на момент подачі заяви вже розпочато чи прийнято рішення по цій справі у ФАК, судах загальної юрисдикції чи Третейському суді.

Розгляд справ у ФАК з моменту остаточного прийняття заяви складає не більше 90 днів, у певних випадках може бути продовженим за рішенням Голови ФАК на строк додатково до 30 днів. Таким чином у максимальний строк не входить період повернення заяви на доопрацювання.

При прийнятті справи до розгляду, Комісія направляє сторонам повідомлення про початок розгляду справи і призначає засідання у строк, що не перевищує 60 днів. У повідомленні будуть зазначені ім'я

членів комісії, яка розглядатиме спір. Засідання може бути проведене і в заочній формі, однак на це повинні погодитися обидві сторони. Якщо є одна із сторін не погоджується з цим, то засідання повинно відбутися у очній формі.

Відповідно до законодавства [539] обидві сторони мають обов'язок максимальної сумлінності. У межах цього обов'язків споживач повинен подати правильно підготовану заяву, і на вимогу ФАК всі необхідні документи, а також повинен бути присутнім при розгляді справи особисто чи через довірену особу. Порушення цього обов'язку тягне за собою відмову ФАК-ом розгляді справи, залишенні її без розгляду чи прийняття рішення на основі поданої інформації. Фінансова установа у межах свого обов'язку співпраці повинна надіслати аргументовану відповідь на подану скаргу, подавати підтверджуючі документи, бути присутньою на засіданні. При гальмуванні процесу встановлення істини у справі ФАК може опублікувати назву та місцезнаходження фінансової установи, що відмовляється у всебічному встановленні істини у певній справі, що стосується захисту прав споживачів фінансових послуг. В цьому разі Національним Банком Угорщини може застосовувати санкції – від озвучення догани до накладення штрафу фінансовій установі. Таким чином, кожна із сторін зацікавлена у максимальній сумлінності, адже споживач може втратити право встановлення істини, а фінансова установа може нести додаткову фінансову відповідальність у вигляді накладеного штрафу.

Особливістю процедури фінансового арбітражу є те, що фінансова установа може звернутися до ФАК із повідомленням про беззаперечне виконання рішення, прийнятого цим органом. У такому повідомленні фінансова установа може обмежувати свою максимальну відповідальність чи коло питань, які прийматимуться на засіданні. ФАК веде реєстр таких повідомлень-зобов'язань. Якщо при укладенні договору про надання фінансової послуги установа зазначила, що виконуватиме рішення ФАК, то не зважаючи на те, що вона не надіслала ФАК загальне повідомлення такого характеру, то в такому випадку вважається, що ФАК правомочне приймати рішення, виконання якого для цієї фінансової установи є обов'язковим.

Не зважаючи на те, що фінансова установа самостійно вирішує питання подачі повідомлень-зобов'язань ФАК, відсутність такого повідомлення не звільняє фінансову устанovu від обов'язку максимальної сумлінності. Таким чином зобов'язання виконання рішень не має обов'язкового характеру, однак максимальна сумлінність є обов'язковою.

ФАК в першу чергу намагається врегулювати спір між сторонами у добровільному порядку. Якщо встановлюється консенсус між сторонами, що відповідає вимогам законодавства, то Комісія своїм рішенням затверджує його. До цього моменту процес вважається мировим з укладенням мирової угоди. При відсутності консенсусу процес продовжується і реалізується, подібно до судових розглядів, функція встановлення істини та порушених прав. Результат розгляду справи може бути двояким: якщо фінансова установа надіслала повідомлення-зобов'язання, то ФАК приймає рішення зобов'язального характеру і воно повинно бути виконано, якщо ж такого повідомлення не було надіслано то ФАК приймає рішення рекомендаційного характеру.

Засідання комісій не є відкритими, однак, якщо обидві сторони погоджуються, то такі засідання стають відкритими. Враховуючи, що створена ФАК комісія з розгляду справ є колегіальним органом, то рішення приймається більшістю голосів (3:0; 2:1). Процедури, що здійснюються ФАК є безкоштовними. Рішення ФАК зобов'язального характеру є обов'язковими і повинні виконуватися у строк до 15 днів з моменту оголошення такого рішення. Якщо дане рішення не виконане фінансовою установою у строк, то відповідно до закону Угорщини "Про функціонування судової системи" [537] споживач може звернутися до судів загальної юрисдикція за видачею судового наказу на основі регулятивної частини рішення Комісії. Виконання рішення здійснює виконавча служба суду за місцем проживання споживача.

Як було зазначено вище Фінансова Арбітражна Комісія Угорщини функціонує з 2011 р. і за цей час здійснила розгляд широкого кола справ стосовно професійних учасників ринків фінансових послуг (табл. 5.5).

З даних наведеної вище таблиці до 2013 р. спостерігається тенденція росту кількості поданих заяв у ФАК, однак у 2014 році кількість поданих заяв скоротилася на майже 11%, що пояснюється створенням мегарегулятора на ринках фінансових послуг Угорщини в особі Національного Банку Угорщини, вплив якого на професійних учасників ринку посилюється і посилює відповідальність останніх перед споживачами. Всі ці події призвели до зменшення рівня незадоволення клієнтами послуг. Підвищення якості роботи даного органу на шляху покращення рівня обслуговування фінансовими установами своїх клієнтів, посилення ролі органу у вирішенні спорів пояснюється істотним зростанням частки врегульованих справ консенсусним способом, тобто не доходячи до розгляду справ на засідань Комісії.

Таблиця 5.5

**Загальні дані про діяльність Фінансової Арбітражної Комісії
в Угорщині у 2011-2015 рр.***

Показник	Роки					Зміна у % за період:			
	2011	2012	2013	2014	2015	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013	2015/ 2014
Загальна кількість поданих справ, од.	1196	3534	4692	4181	4833	195,5	32,8	-10,9	15,6
Кількість відхилених справ, од.	418	1296	1655	1519	1740	210,0	27,7	-8,2	14,5
Частка відхилених справ у загальній кількості надісланих, %	34,9	36,7	35,3	36,3	36,0	1,7	-1,4	1,1	-0,9
Всього кількість розглянутих справ, од.	778	2238	3037	2662	3093	187,7	35,7	-12,3	16,2
Кількість врегульованих справ консенсусним способом, од.	214	847	1185	1422	1575	295,8	39,9	20,0	10,8
Частка врегульованих консенсусним способом справ, %	27,5	37,8	39,0	53,4	50,9	10,3	1,2	14,4	-4,7

* Складено та розраховано автором на основі даних: [440; 441; 492; 493; 494].

Так за період 2011-2014 рр. частка врегульованих справ консенсусним способом зросла майже вдвічі – з 27,5% у 2011 р. до 53,4% у 2014 р., а у 2015 р. склала 50,9%. Отже за досліджуваний період більш ніж половина прийнятих до розгляду ФАК справ були вирішені шляхом досягнення згоди між сторонами до проведення засідань Комісією. Наведені вище дані підтверджують ефективність даного механізму захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Угорщині.

Доречно також розглянути динаміку та структуру надходжень заяв споживачів до ФАК Угорщини і розрізі основних учасників ринків (табл. 5.6).

Найбільша кількість розглянутих скарг стосується діяльності банківських установ, на які припадає у досліджуваному періоді 43-49% усіх поданих до ФАК Угорщини скарг, причому спостерігається певне скорочення цієї частки у 2014 р. з подальшим зростанням до 45% у 2015 р. Поряд із банківськими установами висока частка поданих скарг стосуються страхових компаній, на які припадає 30-36% усіх заяв. За досліджуваний період суттєво зросла частка скарг, що націлена на встановлення істини у питаннях отримання послуг від фінансових компаній, проти яких у 2015 р. адресовано 875 заяв, що складає 18,1% усіх поданих скарг. Причому частка скарг на ці фінансові установи зросла з 12,8% у 2011 р. до 18,6% у 2014 р. Скарги на кредитні спілки у 2015 р. складають 1,0% що на 4,4% менше показника 2011 року.

Таблиця 5.6

**Динаміка та структура розглянутих скарг Фінансовою
Арбітражною Комісією Угорщини у 2011-2015 рр. в розрізі
професійних учасників***

Показник	Роки										Зміна частки 2015/2011
	2011		2012		2013		2014		2015		
	Абс.	Част-ка, %	Абс.	Част-ка, %	Абс.	Част-ка, %	Абс.	Част-ка, %	Абс.	Част-ка, %	
Банківські установи	543	45,4	1726	48,8	2016	43,0	1882	45,0	2124	43,9	-1,5
Страхові компанії	358	29,9	1123	31,8	1670	35,6	1304	31,2	1558	32,2	2,3
Фінансові компанії	153	12,8	472	13,4	763	16,3	776	18,6	875	18,1	5,3
Кредитні спілки	65	5,4	143	4,0	189	4,0	50	1,2	49	1,0	-4,4
Приватні пенсійні фонди	50	4,2	36	1,0	0	0,0	8	0,2	20	0,4	-3,8
Інші фінансові установи	27	2,3	34	1,0	54	1,2	161	3,9	207	4,3	2,0
Всього	1196	100,0	3534	100,0	4692	100,0	4181	100,0	4833	100,0	-

* Складено та розраховано автором на основі: [440; 441; 492; 493; 494].

Про важливість функціонування альтернативного механізму досудового врегулювання на ринках фінансових послуг в Угорщині свідчить висока часта врегульованих справ, шляхом укладення мирової угоди між споживачами та професійними учасниками цих послуг. В умовах дерегулювання ринків НФП впровадження аналогічного інституту в Україні сприятиме ефективності вирішення спорів, посилення довіри населення до професійних учасників та самої системи регулювання ринків фінансових послуг.

5.3. Порівняльна оцінка впливу моделей регулювання на розвиток ринків небанківських фінансових послуг країн Європейського Союзу та України

В Україні модель регулювання ринків фінансових послуг ще перебуває на етапі становлення, а ті структури, що вже створено та функціонують, потребують додаткових важелів для забезпечення інституційної, операційної та фінансової незалежності [204, с. 21]. Тому, постає необхідність розгляду зарубіжного досвіду регулювання ринків фінансових послуг.

Оцінку ефективності функціонування моделей регулювання ринків фінансових послуг та доцільність переходу України з існуючої моделі державного регулювання (секторальної моделі) на іншу досліджено на прикладі країн Європейського Союзу (див. табл. 5.2).

Аналіз проводиться на основі загальнодоступної інформації про ринки небанківських фінансових послуг країн ЄС, а також розрахованих індикаторів, що сприяють об'єктивній оцінці соціально-економічного стану досліджуваних країн. Ці показники можна поділити на дві категорії: якісні та кількісні. Якісними показниками є наступні.

1. Показники *Doing Business* – глобального дослідження і супроводжуючого його рейтингу країн світу за показником створення ними сприятливих умов ведення бізнесу. Дослідження проводиться за методикою Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації, заснованої на комбінації аналізу нормативно-правових актів, що регулюють підприємницьку діяльність, і загальнодоступних статистичних даних про регулювання підприємницької діяльності.

Для дослідження обрано такі показники:

1.1. Забезпечення виконання договорів – оцінюються часові та фінансові витрати для вирішення комерційного спору [312].

1.2. Отримання кредитів. Враховується ступінь доступності кредитної інформації і юридичні права позикодавців і позичальників. Індекс юридичних прав є шкалу з поділками від 0 до 10, де високі поділу вказують на те, що дані закони краще розроблені з точки зору отримання доступу до кредиту. Індекс кредитної інформації визначає діапазон, доступність і обсяг кредитної інформації, доступної в державних реєстрах або в приватних бюро. Індекс оцінюється за шкалою від 0 до 6, де чим вище цифра, тим більше кредитної інформації знаходиться в державному реєстрі або в приватному бюро [312].

1.3. Оподаткування. Даний розділ надає інформацію про податки, які повинна сплатити або утримати в певному році компанія середнього розміру. Також враховується адміністративний тягар, пов'язаний зі сплатою податків [312].

2. Індекс сприйняття корупції (англ. *Corruption Perceptions Index*, CPI) – щорічний рейтинг держав світу, що відображає оцінку рівня сприйняття корупції аналітиками і підприємцями за десятибальною шкалою. Складається компанією «*Transparency International*».

3. Розмір тіньової економіки (розрахований у відсотках від номінального ВВП) [520].

Кількісними показниками є: частка активів страхових компаній у ВВП країни; частка активів недержавних професійних пенсійних фондів у ВВП країни; частка активів кредитних кооперативів у ВВП країни. Розраховується тільки для тих країн, де функціонують кредитні кооперативи (кооперативні банки не беруться до розрахунку).

В рамках порівняльного аналізу 28-ми країн ЄС на основі бальної системи встановлюється комплексна підсумкова оцінка ефективності

регулювання ринків небанківських фінансових послуг на основі якої здійснюється порівняння ефективності існуючих моделей регулювання, що використовуються у досліджуваних країнах.

У табл. П.1-П.5 розміщена статистична інформація щодо якісних показників, а у табл. П.7-П.9 – інформація про активи СК, КС та НПФ країн ЄС за 2005-2014 рр. Частку ринків НПФ країн ЄС розраховано шляхом ділення обсягу активів відповідних НФУ до ВВП країн (табл. П.6). Отримані автором розрахунки розміщені у табл. 5.7.-5.9.

Таблиця 5.7

**Динаміка частки активів страховиків у ВВП країн
ЄС та України у 2005-2014 рр.***

№ п/п	Країна	Частка активів страховиків у ВВП країн по роках, %										Зміна 2014/ 2005
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
1	Австрія	27,9	28,5	28,5	29,0	31,2	32,4	31,1	27,5	31,6	31,7	3,8
2	Бельгія	63,6	65,3	65,1	63,6	68,9	68,7	68,3	74,3	73,7	80,3	16,6
3	Болгарія	2,6	3,3	3,4	3,5	3,8	4,0	3,7	3,8	3,9	4,1	1,5
4	Великобританія	92,7	124,8	119,6	104,2	100,0	101,4	99,7	101,5	110,2	94,4	1,7
5	Голландія	62,9	65,3	60,8	57,9	62,2	64,6	67,5	72,4	68,3	77,2	14,3
6	Греція	6,0	6,2	6,4	6,1	6,2	6,9	7,0	7,7	8,3	8,4	2,4
7	Данія	91,8	92,1	93,0	92,5	104,2	110,9	118,3	125,0	129,5	145,0	53,2
8	Естонія	3,9	4,4	5,3	4,5	8,0	9,1	8,0	8,0	7,6	8,0	4,0
9	Ірландія	71,2	79,9	83,1	74,2	100,2	115,7	107,9	131,1	133,0	143,1	72,0
10	Іспанія	20,6	20,6	20,0	20,2	22,0	22,0	23,5	24,9	26,7	29,0	8,5
11	Італія	33,5	33,7	31,8	30,0	34,5	35,6	34,7	37,4	40,0	43,6	10,1
12	Кіпр	21,3	22,1	21,5	17,3	19,8	19,8	17,9	19,0	19,2	22,4	1,1
13	Латвія	2,0	2,0	2,1	2,3	2,7	2,9	2,5	2,5	2,3	2,4	0,5
14	Литва	2,9	3,3	3,5	3,1	3,6	2,9	2,6	2,6	2,5	2,8	0,0
15	Люксембург	153,7	165,2	168,4	156,9	203,7	233,9	224,4	287,7	292,9	323,2	169,4
16	Мальта	28,6	36,9	43,8	44,4	51,5	55,9	57,8	61,1	63,0	84,3	55,7
17	Німеччина	48,0	47,6	45,9	44,6	48,9	48,8	46,5	52,2	51,7	56,4	8,4
18	Польща	9,4	10,3	11,3	9,0	10,7	10,1	8,7	10,2	10,2	10,2	0,8
19	Португалія	28,0	30,1	30,0	29,6	33,1	32,6	29,2	31,2	31,1	31,7	3,8
20	Румунія	2,1	2,5	2,6	2,6	3,4	3,1	3,0	3,2	2,8	2,8	0,6
21	Словаччина	8,3	9,3	8,6	8,7	9,6	9,6	9,1	9,4	9,4	9,6	1,3
22	Словенія	10,1	11,1	12,9	12,1	14,1	15,0	15,4	16,9	17,2	17,7	7,6
23	Угорщина	7,1	8,5	8,7	7,7	9,4	8,8	7,5	8,3	8,1	7,9	0,8
24	Фінляндія	26,0	25,9	24,9	22,2	26,8	27,8	27,2	29,8	31,5	33,6	7,6
25	Франція	71,4	76,2	72,6	82,1	85,9	89,9	89,3	91,0	94,5	98,5	27,0
26	Хорватія	6,1	6,7	7,2	7,4	8,5	9,2	9,6	10,3	9,6	11,1	5,0
27	Чехія	9,8	9,5	9,4	8,5	10,1	10,9	10,3	11,6	11,1	11,2	1,4
28	Швеція	80,1	85,2	84,3	73,7	89,1	88,6	82,4	89,7	92,3	100,9	20,8
-	Україна	5,6	4,6	4,2	4,3	4,2	4,4	4,0	3,6	3,9	4,4	-1,2

* Розраховано на основі власних досліджень автора.

Серед усіх країн ЄС найбільшою є частка страхового ринку у економіці Люксембургу, що за досліджуваний період зросла у більш ніж 2 рази – з 153,7% у 2005 р. до 323,2% у 2014 р. За досліджуваний період констатується активне зростання ролі страхового ринку в економіці Ірландії (+72%), Мальти (+55,7%), Данії (+53,2%), Франції (+27%), Швеції (+20,8%), Бельгії (+16,6%) та ін. Слід відмітити, що за досліджуваний період частка активів страховиків у ВВП не скоротилася у жодній з країн ЄС. Однак в Україні констатується протилежна тенденція – частка страхування у ВВП зменшилася з 5,6% у 2005 р. до 4,4% у 2014 р. Порівнюючи дані України та країн ЄС можна дійти висновку про те, що капіталізація страхового ринку України випереджає показники Литви, Латвії, Румунії та Болгарії, що є результатом активного впровадження європейських практик у функціонуванні страхових компаній України.

Досліджуючи функціонування системи кредитної кооперації в країнах ЄС (табл. П.7 та табл. 5.8) необхідно відмітити, що кредитні спілки (ощадні кооперативи, кредитні кооперативи) за своєю природою як об'єднання учасників (членів) у досліджених роках не функціонують у Бельгії, Данії, Люксембурзі, Мальті, Словенії та Італії. Зміни законодавства дозволили створити такі фонди фінансової взаємодопомоги на кооперативних засадах у Голландії (з 2013 р.), Румунії (з 2006 р.), Словаччині (з 2009 р.) та у Фінляндії (з 2010 р.).

Незважаючи на те, що у Болгарії функціонує 13 кредитних спілок, однак обсяги їх активів настільки мізерні, що Центральний Банк Болгарії (відповідний мегарегулятор ринків фінансових послуг у країні) не здійснює контроль та централізований збір інформації про діяльність цих установ. Саме тому у дослідженні відсутня інформація про цей ринок НФП Болгарії. При формуванні базової інформації про ринок кредитного кооперування країн ЄС (табл. П.7) у країнах, де існують поряд з комерційними банками і кооперативні банки чи/та кредитні спілки, зазначені лише дані кредитних кооперативів (ощадних спілок/кооперативів). Такими країнами є Австрія, Франція, Німеччина, Угорщина та ін.

Особливої уваги потребує процес формування даних КС Великобританії та Ірландії. Адже Північна Ірландія є частиною королівства Великобританія, однак до 2013 р. обробка статистичної звітності, регулювання діяльності КС що функціонували у Пн. Ірландії відносилася до компетенції Ірландської Ліги КС. Починаючи з 2013 р. центральним органом регулювання КС Пн. Ірландії, Уельсу, Англії та Шотландії є Банк Англії, тобто регулювання за цими ринками НФП здійснюється на консолідованій основі. Тобто динамічний ряд

статистичної інформації Ірландії містить дані тільки тих КС, що функціонують на території республіки Ірландія.

Таблиця 5.8

**Динаміка зміни частка кредитної кооперації у країнах
ЄС та України у 2005-2014 рр.***

№ з/п	Країна	Частка активів КС у ВВП країн, %										Зміна за 2014/2005
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
1	Австрія	85,3	95,3	103,2	118,2	124,7	121,5	123,4	111,9	103,9	96,3	11,0
2	Бельгія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Болгарія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4	Великобританія	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
5	Голландія**	-	-	-	-	-	-	-	-	0,0	0,0	0,0
6	Греція	1,0	1,2	1,3	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5	1,6	1,7	0,7
7	Данія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	Естонія	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8	0,6	0,8	1,0	1,6	1,0
9	Ірландія	7,1	7,2	6,4	6,8	7,6	7,7	7,2	7,0	6,9	6,7	-0,4
10	Іспанія	8,7	9,5	10,0	1,0	11,1	11,2	11,9	12,6	13,1	12,6	4,0
11	Італія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12	Кіпр	45,0	48,3	51,6	52,8	59,8	62,0	63,3	61,1	65,1	71,7	26,7
13	Латвія	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
14	Литва	0,5	0,7	0,8	0,8	1,2	1,6	1,8	2,1	2,1	2,0	1,5
15	Люксембург	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16	Мальта	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Німеччина	25,7	25,4	25,1	26,1	28,0	27,3	26,9	27,2	27,0	27,0	1,3
18	Польща	0,5	0,6	0,7	0,6	0,9	1,0	0,9	1,1	1,2	0,7	0,2
19	Португалія	4,7	4,6	4,6	4,9	5,0	4,9	4,9	5,1	4,9	4,9	0,2
20	Румунія**	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
21	Словаччина**	-	-	-	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
22	Словенія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
23	Угорщина	5,6	5,6	6,0	5,4	6,1	6,4	6,2	6,0	5,7	4,5	-1,1
24	Фінляндія	-	-	-	-	-	20,2	20,2	21,2	22,5	23,4	23,4
25	Франція	31,6	33,6	34,2	34,3	37,8	38,6	38,6	39,2	37,8	38,1	6,5
26	Хорватія	2,3	2,1	2,0	2,0	2,0	2,1	2,4	2,3	2,3	2,4	0,1
27	Чехія	0,1	0,0	0,2	0,3	0,4	0,5	0,7	1,0	0,7	0,7	0,6
28	Швеція**	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
-	Україна	0,4	0,6	0,7	0,6	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	-0,3

* Розраховано на основі власних досліджень автора.

** У цих країнах функціонують КС, однак їх частка у ВВП є меншою 0,1%.

Найбільш активно зросла частка КС у ВВП на Кіпрі (+26,7%), у Фінляндії (+23,4%), Франції (+6,5%) та Іспанії (+4%). Скорочення

частки активів ірландських КС на 0,4% пояснюється банкрутством великої частини КС, регулювання яких відносилося до компетенції Ірландської Ліги КС (механізм співрегулювання). Саме неспроможність інституційного регулювання запобігти масовому банкрутству ірландських КС призвела до відходу регулювання діяльності КС північно-ірландських КС до компетенції Банку Англії.

Слід зазначити, що за досліджуваний період 2005-2014 рр., частка активів КС у ВВП не скоротилася у жодній з країн ЄС (крім Ірландії на 0,4%). В Україні ж констатується протилежна тенденція – частка активів системи кредитної кооперації у ВВП зменшилася з 0,4% у 2005 р. до 0,1% у 2014 р. Частка активів КС у ВВП України відповідає аналогічному показнику Латвії, Польщі, Чехії. Відмічається превалювання українського показника над показниками Швеції, Словаччини, Румунії, Великобританії. Це пояснюється тим, що в Україні відродження кооперативного руху почалося у 1992 р., в той час як у наведених вище країнах (крім Великобританії) активний розвиток даного ринку НФП почався тільки у середині 2000-х років.

Іншим важливим ринком НФП у країнах ЄС є ринок недержавного пенсійного забезпечення, що відіграє важливу соціальну функцію та сприяє зниженню фінансового тягаря на витратну складову бюджету. У табл. П.9 і табл. 5.9 розміщено інформацію про ринок недержавного пенсійного забезпечення та його частку в економіці вибраних країн. Слід зазначити, що на Мальті та Кіпрі недержавне пенсійне забезпечення відсутнє – існує тільки солідарна система пенсійного забезпечення при функціонуванні розвинених програм страхування життя. При формуванні даних табл. 5.9 та табл. П.9 до загального розміру активів включено активи II-го та III-го рівня пенсійних систем країн ЄС. Серед них найбільша частка активів НПФ характеризує Данію, Голландію та Великобританію в яких даний показник перевищує 100% ВВП.

За 2005-2014 рр. найбільший приріст даного показника фіксується у Данії (+60,8%), Голландії (+37,6%), Швеції (+27,1%), Великобританії (+20,9%), Хорватії (+16,9%). Скорочення показника відмічається у Фінляндії (-15,3%) та в Угорщині (-4,1%). В Угорщині зменшення показника є результатом націоналізації активів НПФ у 2012 р., що було пов'язане з неефективністю управління пенсійними активами протягом 2006-2011 рр. Найнижчим є значення розрахованого показника для Греції, що у 2013-2014 рр. складало 0,6%, що в п'ять разів перевищує аналогічний показник України.

Таблиця 5.9

Динаміка частки недержавного пенсійного забезпечення у економіці країн ЄС та України у 2005-2014 рр.*

№ з/п	Країна	Значення показника по роках, %										Зміна 2014/2005
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
1	Австрія	4,4	5,0	5,0	4,1	5,2	5,4	4,6	5,5	6,1	5,8	1,4
2	Бельгія	4,1	4,3	4,6	3,0	4,1	3,7	3,8	4,6	5,2	5,2	1,1
3	Болгарія	2,4	2,9	3,6	3,2	4,4	5,4	5,8	7,0	8,3	9,8	7,4
4	Велико-британія	68,5	81,9	73,9	48,9	76,5	83,0	85,6	95,3	103,3	89,4	20,9
5	Голландія	108,0	121,6	135,3	99,3	113,7	121,3	118,1	148,3	154,0	145,6	37,6
6	Греція	-	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,6	0,6
7	Данія	128,8	142,6	146,9	141,4	164,7	172,7	170,0	195,8	195,1	189,5	60,8
8	Естонія	2,5	3,7	4,7	4,2	7,0	7,3	6,3	8,4	10,2	10,1	7,6
9	Ірландія	43,6	49,8	47,2	32,1	44,0	45,8	38,7	47,3	53,0	54,4	10,8
10	Іспанія	11,3	12,6	13,2	10,7	12,8	12,5	11,6	13,5	14,6	13,3	2,0
11	Італія	3,0	3,6	4,0	3,7	4,9	5,3	5,3	6,8	7,7	7,6	4,6
12	Кіпр	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13	Латвія	1,1	0,9	0,7	0,7	0,5	0,6	0,6	7,5	8,4	9,8	8,8
14	Литва	0,6	1,2	1,8	2,0	3,6	4,1	3,9	4,3	4,6	5,3	4,6
15	Люксембург	1,0	1,1	1,1	1,0	2,4	2,0	1,8	2,1	2,1	2,8	1,7
16	Мальта	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Німеччина	3,9	4,4	4,9	4,4	5,5	5,5	5,1	6,2	6,3	6,1	2,2
18	Польща	8,7	11,8	13,6	8,8	14,5	15,8	12,8	17,8	19,6	8,6	0,0
19	Португалія	13,0	15,2	15,5	11,6	13,8	11,8	7,6	9,4	9,8	9,8	-3,3
20	Румунія			0,0	0,2	0,5	0,9	1,2	1,7	2,3	3,0	3,0
21	Словаччина	0,6	3,1	4,4	4,6	6,4	7,3	7,7	9,7	10,1	9,6	9,0
22	Словенія	2,3	3,2	3,8	3,6	5,1	5,9	5,6	6,5	6,7	6,3	4,0
23	Угорщина	7,8	10,5	11,5	8,6	13,9	14,6	3,1	4,0	4,1	3,6	-4,1
24	Фінляндія	69,9	79,0	81,8	64,3	85,0	88,4	47,0	55,1	59,0	54,6	-15,3
25	Франція	5,3	7,0	7,2	6,5	8,2	8,5	7,8	9,0	9,7	Н/Д	-
26	Хорватія	4,4	5,6	6,8	6,8	9,3	11,6	13,0	16,3	18,4	21,3	16,9
27	Чехія	3,7	4,5	4,9	4,2	5,7	6,0	5,4	6,9	7,1	7,1	3,4
28	Швеція	39,9	55,7	56,2	45,7	56,0	57,2	57,2	69,4	69,0	67,1	27,1
-	Україна	0,01	0,03	0,04	0,06	0,09	0,10	0,10	0,11	0,14	0,16	0,1

* Розраховано на основі власних досліджень автора.

В цілому, узагальнивши дані табл. 5.7-5.9 у табл. 5.10 сформовано інформацію про частку ринків НФП в економіці країн ЄС та України за 2005-2014 рр.

Серед країн ЄС найбільш капіталізованими є ринки НФП Люксембургу, Данії, Голландії, Ірландії, Швеції, Франції, Фінляндії, Австрії та Великобританії у яких за досліджуваний період часка активів

НФП перевищувала ВВП країн, а в деяких з них – у кілька разів. За цим перевищенням лідирує Люксембург: у 2014 р. частка активів НФУ у 3,3 рази перевищила ВВП країни. Найменшими є значення тих країн Центрально-Східної Європи, що приєдналися до ЄС починаючи з 2005 р. (крім Кіпру та Мальти, які вважаються «податковими гаванями» серед країн ЄС).

Таблиця 5.10

**Динаміка частки ринків НФП в економіці країн ЄС та України
у 2005-2014 рр.***

№ п/п	Країна	Частка ринків НФП у ВВП по роках, %										Зміна 2014/ 2005
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
1	Австрія	117,6	128,9	136,6	151,2	161,2	159,2	159,1	144,8	141,5	133,8	16,2
2	Бельгія	67,7	69,6	69,7	66,6	73,0	72,4	72,1	78,8	79,0	85,4	17,7
3	Болгарія	5,0	6,1	7,0	6,6	8,2	9,4	9,5	10,8	12,3	14,0	9,0
4	Велико-британія	161,3	206,7	193,7	153,2	176,6	184,5	185,4	196,9	213,7	184,0	22,7
5	Голландія	170,9	187,0	196,1	157,2	175,9	185,9	185,6	220,7	222,3	222,8	51,9
6	Греція	7,0	7,3	7,7	7,4	7,7	8,5	8,6	9,2	10,5	10,6	3,6
7	Данія	220,6	234,7	239,9	233,9	268,9	283,6	288,3	320,8	324,6	334,5	113,9
8	Естонія	7,1	8,7	10,5	9,4	15,7	17,2	15,0	17,2	18,9	19,7	12,6
9	Ірландія	121,9	136,8	136,7	113,0	151,8	169,2	153,8	185,4	192,9	204,2	82,3
10	Іспанія	40,5	42,8	43,1	31,9	45,8	45,8	46,9	50,9	54,4	54,9	14,4
11	Італія	36,5	37,3	35,7	33,7	39,4	40,9	40,0	44,2	47,6	51,2	14,7
12	Кіпр	66,3	70,4	73,1	70,0	79,6	81,9	81,3	80,1	84,4	94,2	27,9
13	Латвія	3,1	2,9	2,8	3,0	3,3	3,6	3,2	10,1	10,9	12,4	9,3
14	Литва	4,0	5,2	6,1	6,0	8,4	8,6	8,3	9,0	9,2	10,1	6,1
15	Люксембург	154,8	166,4	169,5	157,9	206,1	236,0	226,2	289,8	295,0	326,0	171,2
16	Мальта	28,6	36,9	43,8	44,4	51,5	55,9	57,8	61,1	63,0	84,3	55,7
17	Німеччина	77,6	77,4	76,0	75,1	82,4	81,6	78,6	85,7	85,0	89,4	11,8
18	Польща	18,6	22,7	25,6	18,4	26,1	26,9	22,4	29,2	31,1	19,5	0,9
19	Португалія	45,6	49,8	50,1	46,1	51,8	49,4	41,7	45,7	45,9	46,4	0,7
20	Румунія	2,1	2,5	2,6	2,8	4,0	4,0	4,2	5,0	5,1	5,8	3,7
21	Словаччина	8,9	12,4	13,0	13,2	16,0	16,9	16,8	19,1	19,5	19,2	10,4
22	Словенія	12,4	14,4	16,7	15,7	19,2	20,9	21,0	23,4	23,9	23,9	11,5
23	Угорщина	20,5	24,6	26,1	21,7	29,4	29,8	16,8	18,3	17,9	16,1	-4,4
24	Фінляндія	95,9	104,9	106,7	86,5	111,8	136,3	94,4	106,1	113,0	111,5	15,7
25	Франція	108,4	116,8	114,0	122,9	131,9	137,0	135,7	139,2	142,0	136,6	28,2
26	Хорватія	12,8	14,4	16,1	16,2	19,8	22,9	25,0	28,8	30,4	34,8	21,9
27	Чехія	13,6	14,0	14,5	13,0	16,2	17,4	16,4	19,4	18,9	19,1	5,5
28	Швеція	120,1	140,9	140,6	119,5	145,2	145,9	139,6	159,1	161,3	168,0	47,9
-	Україна	6,0	5,2	5,0	5,0	4,8	4,8	4,3	3,9	4,2	4,7	-1,4

* Розраховано на основі власних досліджень автора.

В цілому констатується низький рівень капіталізації ринків НФП України порівняно з країнами ЄС, адже він співрозмірний тільки зі значенням Румунії (до 2012 р.) та Латвії (до 2011 р.). Тобто з

проведеного порівняльного аналізу можна зробити висновок про необхідність суттєвої до капіталізації ринків НФП України – КС, СК та НФП.

Отримавши результати всіх необхідних розрахунків перейдемо до розрахунку оцінки ефективності моделей регулювання ринків НФП. Для цього здійснено бальну оцінку кожного з вибраних показників за період 2005-2014 рр. За допомогою пакету «Аналіз даних» програмного забезпечення Microsoft Excel розраховано інтервали («кармани») нормального розподілу отриманих результатів для цих показників. Отримані діапазони для цих показників згруповано та розміщено в табл. 5.11.

Таблиця 5.11

Діапазони показників та їх бальні оцінки, що присвоюються, при визначенні ефективності моделей регулювання ринків НФП*

Показники	Діапазони оцінок та відповідні бали, що присвоюються			
	1	2	3	4
Забезпечення виконання договорів	[75,7; 100)	[65; 75,7)	[55; 65)	(0; 55)
Отримання кредитів	[83,8; 100)	[67,5; 83,8)	[51,25; 67,5)	(0; 51,25)
Оподаткування	[79,8; 100)	[64; 79,8)	[48,9; 79,8)	(0; 48,9)
Індекс сприйняття корупції	[8,1; 10)	[5,1; 8,1)	[3,7; 5,1)	(0; 3,7)
Розмір тіньової економіки	[0; 13)	[13; 23,5)	[23,5; 29,4)	[29,4; 100)
Частка активів страхових компаній у ВВП	[0,748; ∞)	[0,50; 0,748)	[0,1; 0,5)	[0; 0,1)
Частка активів НПУ у ВВП	[0,75; ∞)	[0,4; 0,75)	[0,1; 0,4)	[0; 0,1)
Частка активів КС у ВВП країни	[0,75; ∞)	[0,25; 0,75)	[0,1; 0,25)	[0; 0,1)

* Побудовано автором на основі власних розрахунків.

Згідно класифікації країн ЄС за моделлю регулювання ринків фінансових послуг (табл. 5.2) у табл. 5.12 згруповано отримані результати розрахунків, що містяться у табл. П.20. На основі математичних розрахунків визначено інтервали, в межах яких можна визначити рівень ефективності моделі регулювання для кожної з вибраних країн. Для цього обираємо 4-х бальну шкалу. Кожен бал відповідає діапазону значень.

Так, країни, в яких середній сукупний ранг знаходиться в діапазоні 4-3,11 отримують 4 бали, в яких середній сукупний ранг знаходиться в діапазоні 2,65-3,11 отримують 3 бали, країни з діапазоном бальних оцінок 1,75-2,65 отримують 2 бали, та країни, середній сукупний ранг яких знаходиться в діапазоні 1-1,75 відповідно отримують 1 бал.

Таблиця 5.12

**Середні бальні оцінки країн ЄС за період 2005-2014 рр.,
згрупованих згідно моделей регулювання***

№ з/п	Країни	Середні значення бальної оцінки по роках									
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
<i>Відокремлені органи нагляду (секторальна модель)</i>											
1	Данія	1,50	1,43	1,43	1,43	1,43	1,43	1,43	1,43	1,43	1,29
2	Естонія	3,14	2,88	2,88	2,88	2,88	2,88	2,75	2,75	2,75	2,63
3	Фінляндія	2,43	2,25	2,25	2,38	2,25	2,25	2,25	2,25	2,25	2,13
4	Польща	3,14	2,88	2,88	3,00	2,75	2,63	2,75	2,63	2,63	2,63
5	Латвія	3,29	3,00	2,75	2,75	2,75	2,63	2,63	2,50	2,63	2,63
6	Мальта	3,00	3,25	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	2,67	2,50	2,33
7	Швеція	2,14	1,88	1,88	2,13	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
8	Люксембург	2,25	2,60	2,00	2,14	2,14	2,14	2,14	2,14	2,14	2,14
<i>Країни, де ЦБ є наглядовий мандат</i>											
1	Австрія	1,86	1,88	1,88	1,88	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
2	Іспанія	2,71	2,63	2,50	2,63	2,50	2,50	2,50	2,38	2,38	2,50
3	Італія	3,14	3,13	3,25	3,25	3,25	3,25	3,25	3,25	3,25	3,13
4	Португалія	3,00	2,88	2,88	2,88	2,75	2,75	2,88	2,88	2,88	2,88
5	Кіпр	3,00	3,20	3,00	3,00	2,71	2,86	2,71	2,71	2,57	2,57
6	Німеччина	2,43	2,38	2,38	2,25	2,38	2,38	2,38	2,13	2,13	2,13
7	Румунія	3,17	3,29	3,13	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	2,88	2,75
8	Словенія	3,33	2,75	3,14	3,14	3,14	3,14	3,14	3,14	2,86	3,00
9	Болгарія	3,50	3,43	3,29	3,43	3,14	3,29	3,14	3,14	3,14	3,14
10	Греція	3,50	2,88	3,25	3,25	3,50	3,38	3,38	3,38	3,25	3,00
11	Франція	2,57	2,25	2,38	2,13	2,13	2,13	2,13	2,13	2,13	1,86
<i>Twin Peaks (пруденційний нагляд у ЦБ, нагляд за дотриманням прав споживачів та за ринками в цілому відокремлений)</i>											
1	Великобританія	2,14	1,88	1,88	1,88	1,75	1,75	1,75	1,75	1,75	1,75
2	Бельгія	2,50	2,43	2,43	2,43	2,29	2,29	2,29	2,29	2,29	2,14
3	Голландія	1,67	1,71	1,71	1,57	1,57	1,57	1,57	1,57	1,88	1,88
<i>Країни з повною інтеграцією у ЦБ</i>											
1	Словаччина	3,43	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	2,75	2,88
2	Угорщина	3,57	3,25	2,88	2,88	2,88	2,75	3,00	2,88	2,88	2,88
3	Чехія	2,71	2,88	2,88	2,88	2,75	2,63	2,63	2,63	2,50	2,50
4	Ірландія	1,86	1,63	1,50	1,63	1,63	1,63	1,50	1,63	1,63	1,63
5	Литва	3,29	3,00	3,00	2,88	2,88	2,88	2,88	2,75	2,75	2,75
6	Хорватія	3,43	3,25	3,25	3,13	3,13	2,88	2,88	2,75	2,88	2,63

* Складено та розраховано автором.

Останнім етапом є розрахунок частки ефективності моделі, тобто який відсоток з країн по моделі має оцінку 4, який – 3, який – 2, і який – 1. Середній сукупний ранг, оцінка рівня ефективності країни та частка ефективності моделей наведено в табл. 5.13.

Оцінка ефективності моделей регулювання та частка країн в моделі*

Модель регулювання	Розподіл країн за рівнем ефективності, %			
	1	2	3	4
Відокремлені органи нагляду (секторальна модель)	12,5	37,5	50,0	-
Країни, де ЦБ є наглядовий мандат	-	36,4	27,3	36,4
Тwin Peaks (пруденційний нагляд у ЦБ, нагляд за дотриманням прав споживачів та за ринком в цілому відокремлений)	33,3	66,7	-	-
Країни з повною інтеграцією у ЦБ	16,7	16,7	50,0	16,7

* Складено та розраховано автором.

Аналіз існуючих моделей регулювання показав, що в багатьох країнах світу внаслідок проведення істотних реформ на ринках фінансових послуг створено відповідні «мегарегулятори» ринків, що здійснюють комплексне регулювання цих ринків, в той же час система державного регулювання розвитку ринків НФП залежить від історичних та національних традицій, стабільності рівня економіки країни. Водночас, проведене дослідження вказало на те, що повна інтеграція мікропруденційного регулювання у ЦБ не забезпечує максимальну ефективність функціонування ринків НФП.

Проведений аналіз показав, що модель «Тwin Peaks» має кращі показники, ніж ряд інших моделей. Тому для України може бути доцільним перехід до даної моделі та запровадження діяльності двох окремих органів регулювання та нагляду – Служби фінансового нагляду при Національному банку та Нацкомфінпослуг (Регулятора ринків небанківських фінансових послуг), як відповідального органу за захист прав споживачів НФП.

Модель «Тwin-peaks» – модель побудови системи нагляду та регулювання, яка передбачає існування двох незалежних регуляторів, один з яких (перебуває у складі центрального банку) здійснює пруденційне регулювання та нагляд за фінансовими установами, а другий – відповідальний за встановлення правил та здійснення нагляду за діяльністю на фінансових ринках, захист прав інвесторів та споживачів фінансових послуг, а також питання, пов'язані з конкуренцією на фінансових ринках.

Для реалізації даної стратегії необхідно: внести зміни до Закону України «Про Національний банк України» щодо: розширення переліку функцій Національного банку України, зокрема регламентування повноважень щодо регулювання та нагляду за небанківськими фінансовими установами; визначення місії, основних завдань,

повноважень та відповідальності керівних органів Національного банку України (Служби фінансового нагляду при Національному банку України); визначення порядку взаємодії Національного банку України та Нацкомфінпослуг; посилення незалежності Національного банку України; запровадження ефективних механізмів підзвітності перед Верховною Радою України та Урядом. Створення Регулятора ринків фінансових послуг, у компетенції якого б перебувало: встановлення правил здійснення діяльності на цих ринках та нагляд за ними, захист прав інвесторів та споживачів фінансових послуг, а також питання, пов'язані з конкуренцією; визначення основних засад організаційної структури Регулятора; створення законодавчої бази щодо діяльності.

Таким чином, стратегія макропруденційного регулювання та нагляду повинна передбачати в першу чергу через досягнення результату впливу ринків НФП на економіку в цілому з позиції забезпечення стабільного поступального економічного зростання.

ВИСНОВКИ

Основними теоретичними та практичними результатами наукової роботи є такі положення та висновки:

1. Небанківські фінансові установи – це сукупність суб'єктів економічних відносин, що є посередниками на ринках фінансових послуг, внесені до відповідного державного реєстру, надають фінансові послуги розрахункового, інвестиційного, депозитного, кредитного, страхового чи посередницького характеру, шляхом акумуляції власних та/чи залучених коштів фізичних чи юридичних осіб здійснюючи господарську комерційну або некомерційну діяльність для збереження вартості грошей в часі.

2. Ієрархія впливу проблем на розвиток ринків НФП є 7-рівневою. З неї наглядно спостерігається необхідність покращення рівня державного регулювання за досліджуваними ринками як базової проблеми, що гальмує розвиток ринків НФП. На наступних двох рівнях (рівень 2-3) розташовані проблеми, що пов'язані з інформаційною закритістю ринків, нестабільністю системи оподаткування, асиметричністю інформації та відсутністю гарантійних механізмів для споживачів НФП. Замикаючою проблемою є низька капіталізація ринків НФП, чому передують проблеми 4-6 рівня ієрархії, а саме: недостатній захист прав та надовіра споживачів НФП, а також недостатнє поширення НФП.

3. Інституційну структуру ринків НФП представлено як трирівневу. На вершині (на першому рівні) інституційної структури знаходять державні органи регулювання, що прямими та непрямими методами впливають на діяльність всіх інших учасників ринків НФП: здійснюють реєстрацію СВО та професійних учасників, ведуть реєстр НФУ та інші реєстри, встановлюють нормативи для профучасників, здійснюють захист прав споживачів НФП тощо. На другому рівні структури знаходяться СРО та СВО, що здійснюють вплив на професійних учасників ринків НФП шляхом розробки етичного кодексу поведінки, визначають критерії членства, розробляють механізми взаємодії учасників об'єднань, сприяють вирішенню спірних питань, що виникають між професійними учасниками-членами об'єднань та споживачами НФП тощо. На третьому рівні інституційної структури знаходяться професійні учасники ринків НФП: СК, КС, НПФ, ломбарди, адміністратори НПФ, ФК, інші небанківські кредитні установи, інші фінансові установи.

4. Державне регулювання діяльності небанківських фінансових установ здійснює вплив на функціонування небанківських фінансових установ уповноваженими державними органами, що проводять

нормативне регулювання основ діяльності цих установ, забезпечують можливості їх функціонування і реалізують безпосереднє регулювання в цій сфері. Воно здійснюється з метою надання відносинам на ринках небанківських фінансових послуг організованого характеру, систематизації дій учасників фінансових відносин задля забезпечення виконання норм права, захисту інтересів держави, споживачів фінансових послуг та інших учасників даного ринку.

5. Державне регулювання ринків НФП з моменту проголошення Незалежності пройшло еволюційний розвиток від повної відсутності регулювання до становлення та функціонування окремого незалежного органу виконавчої влади, якому на даний час притаманне докорінна трансформація структури управління та посилення державно-приватного партнерства.

6. Значення розрахованого інтегрального показника ефективності державного регулювання ринків НФП визначає низьку ефективність державного регулювання аналізованої галузі у 2004-2005 рр., що пояснюється становленням діяльності останнього. Низька ефективність регулювання спостерігається у 2008 р., в якому значення показника досягло мінімуму. Це в свою чергу підтверджує тезу про те, що однією з причин настання фінансово-економічної кризи у 2008-2009 рр. є відсутність злагодженої макро- та мікропруденційної політик на ринках НФП. У 2011 р. також констатується низький рівень ефективності державного регулювання ринків НФП внаслідок проведення системної реформи органу нагляду, що продовжувалася і в 2012 р.

7. Високі рівні виплат учасників ЛСОУ та УФУ, свідчать про проведення учасниками класичного страхування і відсутність серед них учасників-псевдостраховиків, що займаються оптимізацією оподаткування. Саме тому рівень виплат учасників СРО майже вдвічі, а в деяких роках і більш ніж вдвічі перевищує аналогічний показник по Україні.

8. Кредитні кооперативи, які є учасниками СРО, проводять фінансово-господарську діяльність ефективніше, аніж ті, що такими не являються. Це підтверджує порівняння основних показників членів СРО із загальноукраїнським значенням. Проведений рейтинг інститутів саморегулювання системи кредитної кооперації України визначив аутсайдера рейтингу – НАКСУ, якій доцільно було б перейти від оцінки діяльності її членів за бальною системою до більш дійових та ефективних методик оцінювання діяльності її членів з одночасним порівнянням їх із аналогічними показниками по Україні та інших СРО.

9. Ринки НФП півострова Крим внаслідок анексії зазнали катастрофічних змін, що проявилось через припинення роботи усіх без

винятку вітчизняних фінансових установ та необхідність ліцензування діяльності нових відповідно до чинного законодавства РФ. Внаслідок того, що у 2014 р. всі вітчизняні банківські та небанківські фінансові установи покинули півострів, а за цей достатньо короткий час на півострові почали проваджувати свою діяльність тільки страхові компанії та банківські установи РФ, ринки НФП характеризується тотальним скороченням надаваних послуг.

10. Отримані в роботі дані дозволяють більш наочно виявити регіони України, в яких прослідковується низький рівень розвитку страхування та кредитного кооперування. Високі показники забезпеченості, як страховими послугами, так і послугами кредитного кооперування відмічаються у 3 регіонах (м. Києві, Київській та Одеській областях), що складають 11,1% усіх регіонів держави. Черкаська область характеризується перенасиченням послуг кредитного кооперування, однак існує низький рівень забезпечення страховими послугами. У Запорізькій області існує достатній рівень забезпеченості страховими послугами, однак бракує забезпеченості послугами кредитної кооперації. У Закарпатській, Тернопільській, Івано-Франківській, Львівській, Херсонській областях – достатній рівень забезпеченості послугами кредитної кооперації нівелюється недостатністю послуг страхування. Для 13 (48,1%) регіонів характерний низький рівень забезпеченості, як страховими послугами, так і послугами кредитного кооперування. Критично низький рівень забезпечення НФП констатується у Дніпропетровській, Житомирській, Рівненській, Полтавській та Сумській областях.

11. Більшість ЦБ країн ЄС вже мають в своєму розпорядженні мікропруденційний інструментарій для виконання функцій, проте у посткризовий період до цієї когорти країн долучилися нові.

12. Аналіз існуючих моделей регулювання показав, що в багатьох країнах світу внаслідок проведення істотних реформ на ринках фінансових послуг створено відповідні «мегарегулятори» ринків, що здійснюють комплексне регулювання розвитку цих ринків. Водночас, проведене дослідження вказало на те, що повна інтеграція мікропруденційного регулювання у ЦБ не забезпечує максимальну ефективність функціонування ринків НФП.

13. Доведено, що модель «Twin Peaks» має кращі показники, ніж ряд інших моделей регулювання ринків фінансових послуг. Тому для України може бути доцільним перехід до даної моделі та запровадження діяльності двох окремих органів регулювання та нагляду – Служби фінансового нагляду при НБУ та Нацкомфінпослуг (Регулятора ринків НФП), як відповідального органу за захист прав споживачів НФП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України: Підручник / За заг. ред. С.В. Ківалова. О.: Юрид. літ., 2003. – 896 с.
2. Адміністративне право України: Підруч. для юрид. вузів і фак. / Ю.П. Битяк, В.В. Богущкий, В.М. Гаращук та ін. / За ред. Ю.П. Битяка. – Х.: Право, 2001. – 528 с.
3. Александрова М.М. Страхування /М.М. Александрова. – К.: ЦУЛ, 2002. – 208 с.
4. Аналіз регуляторного впливу проекту розпорядження Нацкомфінпослуг „Про визначення операції як фінансової послуги, відсутність такої фінансової послуги серед видів фінансових послуг, передбачених переліком, визначеним частиною першою статті 4 Закону України „Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, та заборону надання зазначеної послуги”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/media/%D0%90%D0%A0%D0%92.doc>
5. Англо-русский словарь / [Под ред. А.Е. Чернухина.] / [Изд-во 2-е, доп.] – М. : Сов. Энциклопедия. – 1971. – 672 с.
6. Андрійко О.Ф. Державний контроль: нові погляди на його сутність і призначення// Державний контроль у сфері виконавчої влади: наукова доповідь / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Юрнаукацентр, 2000. – С. 10-13.
7. Атаманчук Г.В. Государственное управление (организационно-функциональные вопросы): Учеб. пособие. - М.: Экономика, 2000. – 302 с.
8. Атаманчук Г.В. Правовое регулирование государственного управления. / Г.В. Атаманчук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nashavlast.ru/archive/2005/10/08.htm>
9. Базилевич В.Д. Страхова справа / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич. – К. Знання, 2002. – 271 с.
10. Базилевич В.Д. Страховий ринок України: Навчально-методичний посібник. – К.: Знання, 2002. – 374 с.
11. Баланюк Л.Л. Адміністративно-правове регулювання парабанківської діяльності в Україні //Л.Л. Баланюк: автореф. дис... на здобуття наук.ступ. кандидата юрид. наук. Спец 12.00.07. – Національний університет державної податкової служби України. – Ірпінь, 2012. – 21 с.
12. Баланюк Л.Л. Поняття та місце небанківської установи в фінансовій системі України / Л.Л. Баланюк // Право України. – 2008. - №3. – С. 47-51.

13. Барановський О.І. Філософія безпеки: монографія: у 2 т. / О.І. Барановський. – К.: УБС НБУ, 2014. – Т. 1: Основи економічної і фінансової безпеки економічних агентів. – 831 с.
14. Барановський О.І. Філософія безпеки: монографія: у 2 т. / О.І. Барановський. – К.: УБС НБУ, 2014. – Т. 2: Безпека фінансових інститутів. – 715 с.
15. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О.І. Барановський. – К.: КНТЕУ, 2004. – 759 с.
16. Бачо Р.Й. Державне регулювання ринків небанківських фінансових послуг України: ретроспективний аналіз / Р.Й. Бачо // Теорія та практика державного управління. – Вип. 4 (47). – 2014. – С. 186-196.
17. Бачо Р.Й. Особливості проведення та аналіз ефективності операцій зі страхування майна в страховій компанії / Бачо Р.Й., Иллар Е.Й., Бачо Є.Й., Мароші Ж.Ш. // Науковий вісник Ужгородського університету: серія Економіка. – 2014. – Випуск 2 (43). – С. 111-117.
18. Бачо Р.Й. Оцінка діяльності небанківських кредитних установ в Україні / Р.Й. Бачо // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 8.– Ч. 5. – С. 123-127.
19. Бачо Р.Й. Фінансовий арбітраж як перспективний напрям удосконалення державного регулювання ринків фінансових послуг в Україні (на матеріалах Фінансової арбітражної Комісії Угорщини) / Р.Й. Бачо // Бізнес-Інформ. - 2015. – №3. – С. 204-208.
20. Бачо Р.Й. Регіональний розвиток кредитної кооперації в Україні: Монографія / Н.Н. Пойда-Носик, Р.Й. Бачо, М.Д. Щербан. – Ужгород: вид-во УжНУ «Говерла», 2016. – 240 с.
21. Бачо Р.Й. Страхове підприємництво регіону: сучасний стан і перспективи розвитку: Монографія/ Н.Н. Пойда-Носик, Р.Й. Бачо.– Ужгород: Мистецька Лінія, 2010. – 232 с.
22. Безпалова О.І. Законодавче забезпечення реалізації правоохоронної діяльності / О.І. Безпалова.// Вісник ХНУВС. – 2013. – № 2 (61). – С. 22-32.
23. Беркович М.И. Рынок финансовых услуг: уточнение понятий/ М.И. Беркович, И.К. Овсянин. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vestnik.kstu.edu.ru/Images/ArticleFile/Беркович_Рынок_финансовых_услуг.pdf.
24. Бобров Є. А. Роль та місце ринку фінансових послуг у структурі фінансового ринку / Бобров Є. А. // Фінанси України – 2007.- № 4. – С. 88-94.

25. Большой бухгалтерский словарь [Электронный ресурс] / А. Н. Азрилиян. — М.: Институт новой экономики, 1999. — Режим доступа : http://buhgalterskiy_slovar.academic.ru/.
26. Бондаренко Є.П. Механізм регулювання ринку фінансових послуг України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. еконо. наук : спец. 08.00.08 / Є.П. Бондаренко ; Суми. УАБС НБУ. — Суми, 2011. — 236 с.
27. Буторіна В.Б. Розвиток виробничо-технологічної підсистеми інноваційної інфраструктури НІС України / В.Б. Буторіна // Глобальні та національні проблеми економіки. — Вип. 6. — 2015. — С. 107-111.
28. Валовий внутрішній продукт за 1990-2014 рр. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_ric/vvp_u.htm.
29. Валовий внутрішній продукт за 2015 рік. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/vvpf_kv2015_u_n.htm.
30. Валовий регіональний продукт за 2004-2014 рр. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vrp/vrp2008_u.xls.
31. Василик О.Д. Теорія фінансів: підручник/ О.Д. Василик. — К.: НІОС, 2000. — 416 с.
32. ВАТ «Страхова компанія «Універсальна» збільшила статутний фонд, приєднавши страхову компанію «Карпати». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://info.dedal.ua/news/news_from_internet/34627/.
33. Вахович І.М. Теоретичні засади дослідження регіональних асиметрій сталого розвитку / І.М.Вахович, О.Є. Табалова // Економічний форум. - 2012. — №4. — С. 134-143.
34. Великий тлумачний словник української мови /Уклад. і голов.ред. В.Т.Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.
35. Відтепер в Україні фінансову грамотність вивчатимуть учні всіх класів. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.finrep.kiev.ua/download/pressrelease_finlitcourse_pressconferen ce_25jun2015_ua.pdf.
36. Войтенко О.М. Теоретичні аспекти сутності ринку фінансових послуг / О.М. Войтенко // Бізнес Інформ. - 2014. — №8. — С. 233-236.
37. Волга спіткнувся об Азарова. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/publications/2011/07/22/292596/view_print/
38. Впровадження курсу «Фінансова грамотність» - Інфографіка. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.finrep.kiev.ua/download/fl_course_infographics.pdf.

39. В Украине с 1 июня новые тарифы ОСАГО — борьба с демпингом привела к 30%-му росту стоимости полисов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/news/14/06/04/31029>.
40. Гаманкова О. Капіталізація страхового ринку України як прояв процесів глобалізації / О. Гаманкова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2006/5-6/20060509.html>.
41. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: монографія/ О.О. Гаманкова. – К.: КНЕУ, 2009. – 283 с.
42. Гарагонич О.В. Теоретичні питання державного регулювання господарської діяльності/ О.В. Гарагонич // Збірка матеріалів І Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, присвяченої 90-річчю СНУ ім. В. Даля «Правові проблеми взаємодії держави і бізнесу».(м. Луганськ, 3-10 лютого 2010 р.). – С. 35-40
43. Гарин В.М. Экология для технических вузов. Серия «Учебники для технических вузов». [Гарин В.М., Клёнова И.А., Колесников В.И., под ред. В.И. Колесникова] / Ростов н/Д. : «Феникс», 2001. – 384 с.
44. Геращук В.М. Контроль та нагляд в державному управлінні. – Х.: Фоліо, 2002. - 176 с.
45. Геращук В.М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: автореф. дис. ... д-ра юрид.наук 12.00.07/ В.М. Геращук. – Х. – 2003. – 35 с.
46. Гладчук О.М. Небанківські фінансові інститути на фінансовому ринку України: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / О.М. Гладчук ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2010. — 20 с.
47. Годе Ф. Государственно-частные партнерства / Ф. Годе // Право на этапе перехода. – 2007. – С. 16-21.
48. Голова Нацкомфінпослуг Борис Візіров : « Відкриття Сервісного центру обслуговування учасників ринків фінансових послуг – перший етап на шляху до міжнародних стандартів надання адміністративних послуг. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/news/217.html>.
49. Горбач Л.М. Ринок фінансових послуг: Навч. посібник. / Л.М. Горбач, О.Б. Каун. -- К.: Кондор, 2006.– 436 с.
50. Господарський кодекс України: Коментар/ За заг. ред. Н.О. Санахметової. – Х.: Одиссей, 2004. – 848 с.
51. Государственно-частное партнерство в инновационных системах / под общ. ред. С.Н.Сильвестрова. – М.: ЛКИ, 2008, 432 с.
52. Государству пока не удается побороть схемы на рынке страхования. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.capital.ua/ru/publication/57726-gosudarstvu-poka-ne-udaetsya-poborot-skhemy-na-rynke-strakhovaniya#ixzz3zNOI6TTh>.

53. Гутор А. Такое трепетное ожидание закона / А. Гутор // Бизнес. – 1997. – №23. – С. 20.
54. Дадашев Б.А. Кредитні спілки в Україні: навч. посібн. / Б.А. Дадашев, О.І. Гриценко. – Київ: ЦУЛ, 2010. – 110 с.
55. Даль В. И. Толковый словарь русского языка. Современная версия. — М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. — 736 с.
56. Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування» // Страхування в Україні (збірник нормативних актів, методичних та інформаційних матеріалів). К.: Правові джерела, 1996. – 368 с.
57. Денисенко Б. Банківська послуга як цивільно-правова категорія / Б. Денисенко // Вісник Київськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2008. – Вип. 79. –С. 55–58.
58. Денисенко Д.І. Особливості регулюванн фінансового ринку України: вітчизняний та зарубіжний досвід / Д.І. Денисенко// Розвиток фінансового ринку в Україні: проблеми та перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 11 квітня 2013 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2013. – С. 83-86.
59. Демократичні засади державного управління та адміністративне право: монографія/ за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Юрид. Думка, 2010. – 433 с.
60. Державне регулювання економіки: Навч. Посібник / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.В. Куценко та ін. – К.: КНЕУ, 2000. – 316 с.
61. Державна регуляторна служба України. – [Електронний ресурс]. – <http://www.dkrp.gov.ua/info/2150>.
62. Державне управління: навч. посіб. / А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А. Ю. Расіна, Л.Ю. Гордієнко; за ред. А.Ф. Мельник. – К.: Знання-Прес, 2003. – 343 с.
63. Держфінпослуг чистить ринок кредитних спілок. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eadr.com.ua/ua/news/316.htm>.
64. Дерябина М.А. Государственно-частное партнерство: теория и практика: научный доклад. / М.А. Дерябина, Л.И. Цедилин – М.: Институт экономики РАН, 2007. – 342 с.
65. Директива 008/48/ЕС від 23 квітня 2008 року про договори споживчого кредитування та скасування Директиви Ради Європи 8/10/ЕЕС. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+AMD+A7-2012-0202+118-118+DOC+WORD+V0//EN>.

66. Директора департаменту Нацкомфінпослуг затримано під час отримання хабара у 60 тисяч. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cripo.com.ua/?sect_id=10&aid=188105.
67. Деркач О.М. Фактори впливу на стан фінансової безпеки страхового ринку / О.М. Деркач // Бізнес-Інформ. – 2012. – №6. – С. 187-190.
68. Дія права: інтегративний аспект: [монографія]/ кол. авт.; відп. Н.М. Онищенко. – К.: Юридична думка, 2010. – 360 с.
69. Добровольська О.В. Класифікація факторів впливу на економічну стійкість підприємства / О.В. Добровольська // Інвестиції: практика та досвід. - 2007. - № 8. - С. 23-27.
70. Дорош О.Л. Небанківські фінансові інститути в економічній системі України: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.01 / О.Л. Дорош; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. — Л., 2003. — 20 с.
71. Дроздова Н. В. Договір про надання фінансових послуг у цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Н. В. Дроздова ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 22 с.
72. Евстратенко Н. Н. Интеграция финансового регулирования: мировой опыт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cbr.ru/publ/MoneyAndCredit/evstratenko_10_13.pdf.
73. Ефективність впровадження та розвитку фінансових послуг оператора зв'язку / К.В. Захарченко, Н.Ю. Потапова-Синько. – Одеса: ОНАЗ, 2008. – 96 с.
74. Ефимова Л.И. Некоторые модели государственно-частных партнерств: тенденции и зарубежный опыт Режим доступа/ Л.И. Ефимова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eatc.ru/rus/doc.id_71.book_1.php.
75. Еш С.М. Ринок фінансових послуг: підручник. / С.М. Еш. – К.: ЦУЛ, 2015. – 400 с.
76. Єгорова О.С. Розвиток страхування життя в Україні / О.С. Єгорова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8019/1/Article16.pdf>.
77. Єдинак В.Ю. Забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобалізації: автореф. дис. ... кад. екон. наук. – Запоріжжя. – 2010. – 26 с.
78. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Л. : Львівська політехніка, 2005. – 714 с.
79. Закон РФ «Про особливості функціонування фінансової системи Республіки Крим та міста федерального значення Севастополь на

- перехідний період». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbnews.com.ua/ua/news/117396/>.
80. Закон України «Про аудиторську діяльність» №3125-ХІІ від 22.04.1993[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>.
81. Закон України «Про банки та банківську діяльність» №2121-ІІІ від 07.12.2000 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
82. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 р. № 71-VІІІ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.
83. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» №448/96-вр від 30.10.1996 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80/page>.
84. Закон України «Про захист прав споживачів» № 1023-ХІІ від 12.05.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст.379.
85. Закон України «Про кредитні спілки». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2908-14/page2>.
86. Закон України «Про Національний банк України» № 679-ХІV від 20.05.1999 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
87. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
88. Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» №1961-ІV від 01.07.2004 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1961-15>.
89. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/877-16>.
90. Закон України «Про особисте селянське господарство» №742-ІV від 15.05.2003 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.
91. Закон України «Про очищення влади» №1682-VІІ від 16.09.2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1682-18>.

92. Закон України «Про страхування». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-D0B2D180/page2>.
93. Закон України «Про фермерське господарство» №973-IV від 19.06.2003 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
94. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
95. Законопроект про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя потребує суттєвого доопрацювання — ЛСОУ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainsur.com/our-news/45088/>.
96. Залетов О. Концептуальні засади макропруденційного нагляду та регулювання страхової діяльності / О. Залетов// Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка – №3(156). – 2014. С. 30-34.
97. Залетов О.М. Убезпечення життя: монографія / О.М. Залетов. — К.: Міжнародна агенція “Бізон”, 2006. – 688 с.
98. Залюбовська І. К. Організаційно-правові засади державного контролю в Україні: Навч.-метод. посібник / І.К. Залюбовська – Одеса: Юрид. літ., 2003. – 104 с.
99. Захарченко К.В. Ефективність впровадження та розвитку фінансових послуг оператора зв'язку: навч. посіб./ К.В. Захарченко, Н.Ю. Потапова-Синько. – Одеса: Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова, 2008. – 97 с.
100. Зведена звітність членів УФУ (Life) за 2009 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ufu.org.ua/files/stat/stat UFU life 2009 rik.xls>.
101. Зведена звітність членів УФУ (Life) за 2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ufu.org.ua/files/stat/stat UFU life 2010 9mis.xls>
102. Зведена звітність членів УФУ (Life) за 2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ufu.org.ua/files/stat/stat UFU life 2011 12mis.xls>
103. Зведена звітність членів УФУ (Life) за 2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ufu.org.ua/files/stat/stat UFU life 2012 12mis.xls>.
104. Зведена звітність членів УФУ (Non-life) за 2009 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ufu.org.ua/files/stat/stat UFU non-life_2009_rik.xls.

105. Зведена звітність членів УФУ (Non-life) за 2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ufu.org.ua/files/stat/stat_UFU_non-life_2010_rik.xls.
106. Зведена звітність членів УФУ (Non-life) за 2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ufu.org.ua/files/stat/stat_UFU_non-life_2011_12mis.xls.
107. Зведена звітність членів УФУ (Non-life) за 2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ufu.org.ua/files/stat/stat_UFU_non-life_2012_12mis.xls.
108. Зведена звітність членів УФУ (Non-life) за 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ufu.org.ua/files/stat/Market_UFU_Non-Life_12%20mis-08.05.2014.xls.
109. Зведена звітність членів УФУ (Non-life) за 2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ufu.org.ua/files/stat/201412/ufuf/index.html>.
110. Зведена звітність членів УФУ (Non-life) за 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ufu.org.ua/files/stat/201512/ufu/index.html>.
111. Звіт про виконання показників розподілу видатків Державного бюджету України у 2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/doccatalog/document?id=163147>.
112. Звіт про періодичне відстеження результативності розпорядження Держфінпослуг від 03.10.2006 № 6280 „Про затвердження Положення про делегування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України окремих повноважень одній із всеукраїнських асоціацій кредитних спілок”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: nfp.gov.ua/files/sekto/period_6280.doc.
113. Звіт про періодичне відстеження результативності розпорядження Держфінпослуг від 21.08.2008 № 1000 «Про затвердження Положення про делегування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України окремих повноважень об’єднанню страховиків», зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 31.10.2008 за № 1063/15754. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/sekto/povtorne_1000.doc.
114. Звіт про повторне відстеження результативності розпорядження Нацкомфінпослуг від 23.07.2013 № 2401 „Про затвердження Кваліфікаційних вимог до страхових агентів, необхідних для здійснення посередницької діяльності з обов’язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/sekto/Повторне%20видст%202401.doc>.

115. Звіт про роботу Держфінпослуг України за 2004 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/RK-4041.pdf>
116. Звіт про роботу Держфінпослуг України за 2005 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/files/RK-5907.pdf>
117. Звіт про роботу Держфінпослуг України за 2006 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/dod_RK-7572.pdf
118. Звіт про роботу Держфінпослуг України за 2007 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/ZVIT_NA_SAIT_2007pdf.pdf
119. Звіт про роботу Держфінпослуг України за 2008 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/richnyi_zvit_2008_1.pdf
120. Звіт про роботу Держфінпослуг України за 2009 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/uoazk/PK_358_dod.pdf
121. Звіт про роботу Держфінпослуг України за 2010 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/Ri4nyi_zvit_2010.pdf
122. Звіт про роботу Нацкомфінпослуг за 2012 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/docs/zvit/D0A0D196D187D0BDD0B8D0B920D0B7D0B2D196D182202012_1.pdf
123. Звіт про роботу Нацкомфінпослуг за 2013 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/docs/zvit/D097D0B2D196D182202013.pdf>
124. Звіт про роботу Нацкомфінпослуг за 2014 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/sector/Звіт%20Нацкомфінпослуг%202014%20ред.doc>
125. Звіт про роботу Нацкомфінпослуг за 2015 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/Річний%20звіт%202015.doc>
126. Звіт Тимчасової слідчої Комісії ВРУ розслідування обставин та причин сучасного стану справ в системі кредитної кооперації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cons.parus.ua/map/doc/076HK974CC/Zvit-Timchasovoyi-slidchoyi-komisiyi-Verkhovnoyi-Radi-Ukrayini-z-pitan-rozsliduvannya-obstavin-ta-prichin-suchasnogo-stanu-sprav-v-sistemi-kreditnoyi-kooperatsiyi.html>

127. Зупинення, обмеження діяльності фінансових установ, введення тимчасової адміністрації Нацкомфінпослуг. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/content/timchasovi-administracii.html>.
128. Иванкин Е.И. Страховая система как специфический объект государственного регулирования / Е.И. Ивашкин, В.В. Ионкин// Финансовый менеджмент в страховой компании. – 2006. – №1(3). – С. 3-12.
129. Исикава К. Японские методы управления качеством / К. Исикава; сокр. пер. сангл.; подред. А. В. Гличева. – М. : Экономика, 1988. – 214 с.
130. Исправникова Н.Р. Государственно-частное партнерство в России: проблемы становления. / Н.Р. Исправникова. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lib.socio.msu.ru>.
131. Івашура А.А. Екологія: теорія та практикум: Навчальний посібник. / А.А. Івашура, В.М. Орехов. – Х.: Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2004. – 208 с.
132. Інформаційне повідомлення для споживачів фінансових послуг, у зв'язку із ситуацією, що склалася на території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/news/623.html>
133. Інформаційне повідомлення для учасників ринків фінансових послуг щодо правонаступництва Нацкомфінпослуг. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/news/873.html>.
134. Інформаційне повідомлення учасникам ринку фінансових послуг щодо заборони використання та розповсюдження «віртуальної валюти/криптовалюти» (Bitcoin, Litecoin, Ripple, OneCoint та ін.) в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/news/1172.html>.
135. Інформаційне повідомлення щодо відновлення роботи Комплексної інформаційної системи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/news/1090.html>.
136. Інформація про діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за квітень 2013 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/files/file00464.pdf>.
137. Інформація про роботу зі зверненнями громадян, що надійшли до Нацкомфінпослуг протягом 2014 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/news/868.html>.
138. Каракулова І.С. Небанківські фінансові інститути на ринку фінансових послуг України: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08 / І.С. Каракулова; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2008. — 22 с.

139. Кармишев Д.В. Концепція інноваційних перетворень: міжгалузевий підхід до реформування системи охорони здоров'я (державно-управлінські аспекти): Монографія. -Х.: Вид-во ХарPI НАДУ "Магістр", 2004. - 304 с.
140. Квіт Н.М. Небанківська фінансова установа як кредитодавець за договором про іпотечний борг (кредит)/ Н.М. Квіт// Університетські наукові записки. – 2009. - №1(29). – С. 112-118.
141. Кириченко О.А. Фінансова безпека кредитних спілок України / О.А. Кириченко, Т.В. Сусуловська. // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – №1. – С. 1-14.
142. Клепікова О.А. Дослідження динаміки розвитку страхового ринку України як складової світового ринку страхових послуг. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/2045/1>.
143. Клочков В. Система органів державного нагляду та контролю: порядок створення та розмежування повноважень / В. Клочков. // Право України: Респ.юрид. журнал. – 02/2010. – №2. – С. 204-207.
144. Коваленко Ю. Трансакційні витрати у фінансовому секторі економіки /Ю. Коваленко // Ринок цінних паперів. – 2011. – №3-4. – С. 79-85.
145. Козаченко А.В. Методические основы оценки уровня экономической безопасности предприятия / А.В. Козаченко, В.П. Пономарев// Региональные перспективы. – 2007. - №3. – С. 104-106.
146. Козлов Ю.М. Административное право. – М. – 1999. – 432 с.
147. Козьменко О.В. Страхування і страховий ринок: термінологія, законодавство і динаміка розвитку. – Суми: Ділові перспективи, 2006. – 68 с.
148. Колчков В.А. Соціально-економічні асиметрії регіонального розвитку України (сутність та шляхи подолання) /В.Клочков // Вісник університету банківської справи НБУ . –2012. -№1(13). –С.12-17.
149. Комарова К.А. Эволюция системы банковского регулирования в странах Европы - влияние финансового кризиса/ К.А. Комарова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecsocman.hse.ru/data/2012/11/14/1251377493/40.pdf>.
150. Комплексна інформаційна система Нацкомфінпослуг. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kis.nfp.gov.ua/>.
151. Кондратенко Д.В. Анализ целесообразности создания фонда гарантирования страховых выплат по договорам страхования жизни в Украине / Д.В. Кондратенко, В.В. Мужиливский // Страховые интересы современного общества и их обеспечение. Сборник материалов XIV

Международной научно-практической конференции (Саратов, 5–7 июня 2013 г.). – 2013. – С. 230–234.

152. Конопатська Л.В. Банківський нагляд: Навчальний посібник. /Л.В. Конопатська, К.Є. Раєвський. – К.: КНЕУ, 2008. – 336 с.

153. Консолідований огляд ринків фінансових послуг за 2010 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/docs/OGLYAD2010.pdf>

154. Консолідований огляд ринків фінансових послуг за 2011 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KonsolidovOgl/OГЛЯД%202011.pdf>.

155. Консолідований огляд ринків фінансових послуг за 2012 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KonsolidovOgl/Oгляд%202012.pdf>.

156. Консолідовані звітні дані страховиків за 2005-2007 рр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/Konsolid/Insurance2008-2007-2006-2005.xls>.

157. Консолідовані звітні дані страховиків за 2008 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/Konsolid/2008.xls>.

158. Консолідовані звітні дані страховиків за 2009 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/Konsolid/konsol_sk_2009.xls.

159. Консолідовані звітні дані страховиків за 2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/Konsolid/konsol_sk_2009.xls.

160. Консолідовані звітні дані страховиків за 2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/Konsolid/konsol_sk_2011.xls.

161. Консолідовані звітні дані страховиків за 2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/konsol2012.xls>.

162. Консолідовані звітні дані страховиків за 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/Konsolid/konsol_2013.xls.

163. Консолідовані звітні дані страховиків за 2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/sector/konsol_4_2014.xls.

164. Консолідовані звітні дані страховиків за 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/zvitni_dani/konsol_4_2015.xls.

165. Конституція України
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254D0BA/96-D0B2D180/page3>
166. Контроль і ревізія: підручник для студентів спеціальності «облік і аудит» ВНЗ/ Ф.Ф. Бутинець, Н.Г. Виговська, Н.М. Малюга, Н.І. Петренко; за заг.ред Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП «Рута», 2002. – 412 с.
167. Концепція переходу України до ринкової економіки //Відомості Верховної Ради України. – 1990. - №48.
168. Корват О.В. Напрями державного регулювання якості страхових послуг / О.В. Корват // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова . – 2014. – Т. 19. – Вип 2/5. – С. 156-160.
169. Кравець І. М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень: монографія / І. М. Кравець – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 240 с.
170. Краснов В.В. Концептуальні засади нагляду у державному управлінні/ В.В. Краснов // Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – Вип. 35. – С. 124-128.
171. Кредитна кооперація України: сучасний стан та перспективи розбудови: Монографія / За заг. ред. доц. В. П. Хомутенко. – Одеса : Печатный дом, Друк Південь, 2010. – 348 с.
172. Кредитні спілки – члени Національної асоціації кредитних спілок України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unascu.org.ua/>.
173. Кредитні спілки – члени Всеукраїнської асоціації кредитних спілок. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vaks.org.ua/?menu=Financial_analyst.
174. Кредитні спілки – члени асоціації «Програма Захисту Вкладів». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pzv.net.ua/wordpress/wp-content/uploads/2014/06/PZV_vsiKS.xls.
175. Кто как платит? МТСБУ презентувало рейтинг страховщиків ОСАГО по срокам урегулювання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/news/16/08/26/34217>.
176. Курило В.І. Основні методологічні підходи до визначення поняття методу адміністративно-правового регулювання господарської діяльності /В.І. Курило, С.П. Позняков. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/12180/1/11kvy.pdf>.
177. Куценко В. Освіта як чинник стабільності і національної безпеки України / В. Куценко, В. Удовиченко, І. Опалова. // Економіка України. – 1998. - №1. – С.87-98.

178. Латинін М.А. Оцінка методів та засобів державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. - Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2005. - № 2 (25): У 2 ч. - Ч. 2. - С. 157-165.
179. Левченко В.П. Розвиток ринку небанківських фінансових послуг України: монографія / В.П. Левченко. – К.: ЦУЛ, 2013. – 368 с.
180. Литвин П.В. Небанківські фінансові інститути: особливості функціонування механізмів державного регулювання / П.В. Литвин. //Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. – 2012. – Вип. 4. – С. 211-219.
181. Лист Міністерства освіти і науки України «Про проведення вхідної діагностики рівня знань з курсу «Фінансова грамотність» №1/9-444 від 18.09.2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/files/normative/2015-09-22/4410/list1_9_444.doc
182. Лист Національного Банку України «Щодо методичних рекомендацій по наданню послуг підприємствам та організаціям через факторинг» №12001/200 від 04.05.92. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_200500-92.
183. Лопаків В.С. Стан розвитку недержавного пенсійного забезпечення України в сучасних умовах / В.С. Лопаків // Інтелігенція і влада. – 2012. – Вип.25. – С. 166-174.
184. Лопатников Л.И. Экономико-математический словарь: Словарь современной экономической науки / Л.И. Лопатников – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Дело, 2003. - 316. с.
185. Лямец В.И. Основы общей теории систем и системный анализ: учебное пособие. / В.И. Лямец, В.И. Успенко. – Х: БУРУН и К, 2015. – 304 с.
186. Макаренко М.І. Сутнісно-структурна визначеність механізму регулювання державного боргу/ М.І. Макаренко, В.Ю. Дудченко // Вісник СумДУ.- 7 (91)'2006.С. 68-75. –[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/9847/1/Makarenko.pdf>
187. Макконелл К. Экономикс. 14-е издание [Текст] / К. Макконелл, С. Брю. – М.: ИНФРА-М , 2002, 564 с.
188. Мальцев Г.В. Социальные основания права / Г.В. Мальцев. – М.: Норма, 2007. 800 с.
189. Мамишев А. Зміст і призначення контролю в механізмі управління / А. Мамишев. // Економіка, фінанси, право. – 2003. - №3. – С. 5-10.
190. Масляєва К. В. Господарсько-правове забезпечення функціонування ринку фінансових послуг в Україні : автореф. дис. на

- здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец.12.00.04 / Масляєва К.В.; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. –20 с.
191. Маслова Я.І. Співвідношення понять «нагляд» і «контроль» у державному управлінні України / Я.І. Маслова // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – №6 – С.70-77.
192. Методичний коментар до статистики зовнішнього сектору України (відповідно до 6-го видання «Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції»). Національний Банк України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19138166>
193. Михайлюта С.Л. Кредитні спілки України в розрізі актуальних проблем соціально-економічного розвитку України / С.Л. Михайлюта // Фінансовий простір. – №4(8). – 2012. – С. 49-53.
194. Мітюков І.О. Фінансові послуги України: енциклопедичний довідник: у 6-ти томах/ І.О. Мітюков. – К.: Укрбланковидав, 2001. – Т. 6. – 278 с.
195. Міщенко В.І. Фінансові ринки та державні інституції, що їх регулюють. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.finrep.kiev.ua/download/fl_seminar101413_presentation_day1_10.pdf
196. Мошенський З.С. Теоретико-методологічні засади забезпечення інвестиційної безпеки України через механізм інституційного інвестування на ринках цінних паперів: автореф.дис. ... д-ра екон. наук. – К. – 2009. – 35 с.
197. МТСБУ отчиталось об итогах развития рынка ОСАГО в Украине и качестве урегулирования в 2014 году. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/news/15/02/23/32139>.
198. Мунтіан В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіан. – К.: КВІЦ, 1999. - 452 с.
199. Нагребельний, В. П. Форма [Текст] / В. П. Нагребельний // Юридична енциклопедія: [в 6 т.] / НАНУ, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; ред. Ю. С. Шемшученко. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. – Т. 6 : Т-Я. – 2004. – __с.
200. Наказ МВС «Про затвердження Інструкції з організації діяльності підрозділів Державтоінспекції МВС України щодо контролю за наявністю у водіїв полісів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів та страхових сертифікатів «Зелена картка» при нагляді за дорожнім рухом» №451 від 29.11.2007 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1339-07>.

201. Налогообложение страховщика по договорам перестрахования в Украине — разъяснение Государственной фискальной службы. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://forinsurer.com/news/15/12/28/33379?hl=%EF%E5%F0%E5%F1%F2%F0%E0%F5%EE%E2%E0%ED%E8%E5>.
202. Настанова з валідації виробничих процесів GMP ВООЗ <http://www.gmpua.com/World/UA/nastanova42352004valid.pdf>
203. Науменкова С.В. Ринок фінансових послуг: навч. посіб./ С.В. Науменкова, С.В. Міщенко. — К.: Знання, 2010. — 532 с.
204. Науменкова С.В. Системи регулювання ринків фінансових послуг зарубіжних країн: навч. посіб. / С. В. Науменкова, В. І. Міщенко. — К. : Центр наук. дослідж. НБУ :Ун-т банк. справи НБУ, 2010. — 326 с.
205. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/content/strahoviy-rinok.html>.
206. Нацкомфінуслуг хочет создать фонд гарантирования вкладов для страховщиков. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://forinsurer.com/news/15/10/13/33020>.
207. Нацфінпослуг виявила недостатність обсягу резервів у 68 страхових компаній. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.theinsider.ua/business/56052bdcc7ff5/>.
208. Нацкомфінпослуг планує змінити вимоги до резервів страховиків. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.rbc.ua/ukr/news/natskomfinuslug-planiruet-izmenit-trebovaniya-1429006249.html>.
209. НБУ дает зеленый свет развитию Bitcoin в Украине. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://news.finance.ua/ru/news/-/359616/nbu-daet-zelenyj-svet-razvitiyu-bitcoin-v-ukraine>.
210. Нетесова М.О. О разграничении функции контроля и надзора в государственном управлении / М.О. Нетесова // Власть. — 2007. - №2. — С. 97-101.
211. Нова перемога бюрократії. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://archive.kontrakty.ua/gc/2006/31/18-nechistaya-sila.html?lang=ua>.
212. Новая система налогообложения за год способна практически уничтожить страховой бизнес Украины. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://forinsurer.com/public/15/02/11/4709?hl=%ED%E0%EB%EE%E3%E%EE%E1%EB%EE%E6%E5%ED%E8%E5>.

213. Оборонько Д. Теоретичні засади регулювання економічної діяльності підприємств / Д. Оборонько // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – №163. – С. 189-295.
214. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Русс. Яз., 1986. – 797 с.
215. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведов // Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – М.: Азбуковник, 1998. – . 693 с.
216. Околіта С.В. Справедливість та законність як принципи державно-правового регулювання / С.В. Околіта. Дис... канд. наук з держ. упр.: 25.0002. – 2000. – 21 с.
217. Окрема думка судді Конституційного Суду України Кампа В.М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України щодо офіційного тлумачення положень пункту 11 частини першої статті 36 Закону України «Про страхування», пункту 4 частини першої статті 28 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (справа про повноваження Держфінпослуг щодо нагляду за страховою діяльністю). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=30778>.
218. Оленчик А. Значення кредитних спілок у фінансовому оздоровленні української економіки в посткризовий період. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.vaks.org.ua/images/prezentacii/1_Olenchuk_Snatchenie_KS_ukr.pdf.
219. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія): навч. посіб./ В.М. Опарін. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К.: КНЕУ, 2001. – 240 с.
220. Опыт зарубежных стран. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fgsv.kz/new_fgsv/index.php?ID=10
221. Особливості роботи фінансових установ під час анексії АР Крим <http://nfp.gov.ua/news/517.html?PrintVersion>.
222. Осянин И.К. Асимметрия информации на рынке финансовых услуг/ И.К. Осянин// Ярославский педагогический вестник – 2012 – №1 – Том I (Гуманитарные науки). С. 92-95.
223. Панарин С. Безопасность и этническая миграция в России/ С. Панарин// Pro et contra. – 1998. – Т. 3. - №4. – С. 5-27.
224. Пацурия Н.Б. Страховое право України: навч. посіб. / Н.Б. Пацурия. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 176 с.

225. Переведення страховиків на змішану систему оподаткування з січня 2015 р. – це дискримінація ринку. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.insurance.lviv.ua>
226. Петряєва З.Ф. Організація і методика економічного аналізу. Навчальний посібник. Ч. 1 / З.Ф. Петряєва, Г.Г. Хмеленко. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 308 с.
227. Підсумки діяльності страхових компаній у 2004 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/2004.pdf>.
228. Підсумки діяльності страхових компаній у 2005 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/files/12m2005.pdf>
229. Підсумки діяльності страхових компаній у 2006 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/Zvit2006_insurance.pdf.
230. Підсумки діяльності страхових компаній у 2007 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/straxuvanja2007_1kv2008_last.pdf.
231. Підсумки діяльності страхових компаній у 2008 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/pidsumki_SK.pdf.
232. Підсумки діяльності страхових компаній у 2009 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/sk_2009.pdf.
233. Підсумки діяльності страхових компаній у 2010 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/sk_2010.pdf.
234. Підсумки діяльності страхових компаній у 2011 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/sk_4kv_2011.pdf.
235. Підсумки діяльності страхових компаній у 2012 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/SK_IV_kv_%202012.pdf.
236. Підсумки діяльності страхових компаній у 2013 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/sk_%202013.pdf.
237. Підсумки діяльності страхових компаній у 2014 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/sektor/sk_%202014.pdf.

238. Підсумки діяльності страхових компаній у 2015 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/zvitni_dani/sk_%202015.pdf.
239. Підсумки діяльності кредитних установ за 2006 р. – [Електронний ресурс]. – http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/KRSP_2006.pdf.
240. Підсумки діяльності кредитних установ за 2008 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/pidsumki_KS.pdf.
241. Підсумки діяльності кредитних установ за 2009 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/ks_2009_01.pdf.
242. Підсумки діяльності кредитних установ за 2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/ks_2010.pdf.
243. Підсумки діяльності кредитних установ за 2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/ks_2011.pdf.
244. Підсумки діяльності кредитних установ за 2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/ks2012-1.pdf>.
245. Підсумки діяльності кредитних установ за 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/ks_2013.pdf.
246. Підсумки діяльності кредитних установ за 2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/ks_2014.pdf.
247. Підсумки діяльності кредитних установ за 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/sektor/ks_2015.pdf.
248. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2009 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/fk_2009.pdf.
249. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2010 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/fk_2010.pdf.
250. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2011 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/fk_2011.pdf.

251. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2012 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/fk_2012-1.pdf.
252. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2013 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/FK_IV%D0%BA%D0%B22013.pdf.
253. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2014 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/sekto/FK%202014.pdf>.
254. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2015 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/FK_2015.pdf.
255. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/npz2005.pdf>.
256. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_2006.pdf.
257. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/Inform_NPF_2007.pdf.
258. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/pidsumky_NPF_2008.pdf.
259. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/npf_2009_01.pdf.
260. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/npf_2010.pdf.
261. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/npf_2011.pdf.
262. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/npz-2012r.pdf>.
263. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/npz-2012r.pdf>.

264. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/NPF_IV_kv%202014.doc.
265. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/sektor/NPF_IV%D0%BA%D0%B2_2015.pdf.
266. Плиса З.П. Модель державного регулювання страхового ринку в Україні / З.П. Плиса // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.10, - С. 209- 215.
267. Плиса В.Й. Страхування: Підручник / В.Й. Плиса. – К.: Каравелла, 2010. – 472 с.
268. Податковий кодекс в частині оподаткування страховиків потребує доопрацювання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainsur.com/our-news/43525/>.
269. Податок на прибуток – 2015: що принесла податкова реформа. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interbuh.com.ua/ua/documents/onenews/55816>.
270. Позднякова Л. О. Страхіві процеси в умовах ринкової трансформації економіки : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.04.01. / Л. О. Позднякова. – Ірпінь : Нац. академія ДПС України, 2004. – 18 с.
271. Пойда-Носик Н.Н. Страхове підприємництво регіону: сучасний стан і перспективи розвитку: Монографія/ Н.Н. Пойда-Носик, Р.Й. Бачо.– Ужгород: Мистецька Лінія, 2010. – 232 с.
272. Показники страхових компаній-членів ЛСОУ за 2009 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainsur.com/wp-content/uploads/2010/01/ЛСОУ-Рейтинги-2009.xls>.
273. Показники страхових компаній-членів ЛСОУ за 2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainsur.com/wp-content/uploads/2010/01/rejtyngy2010-non-life1.xls>.
274. Показники страхових компаній-членів ЛСОУ за 2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uainsur.com/wp-content/uploads/2012/04/rejtyngy_chleny_2011-non-life.xlsx.
275. Показники страхових компаній-членів ЛСОУ за 2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uainsur.com/wp-content/uploads/2010/01/rejtyngy_chleny_2012-non-life.xlsx.
276. Показники страхових компаній-членів ЛСОУ за 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uainsur.com/wp-content/uploads/2010/01/rejtyngy_chleny_2013-non-life.xlsx.
277. Показники страхових компаній-членів ЛСОУ за 2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainsur.com/wp-content/uploads/2010/01/Рейтинги-2014-рік.xlsx>.

278. Показники страхових компаній-членів ЛСОУ за 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uainsur.com/wp-content/uploads/2010/01/rejtyngy_2015.xlsx.
279. Показники діяльності компаній страхування життя – членів ЛСОУ у 2009 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uainsur.com/wp-content/uploads/2010/01/Rezultati_2009_new.xls.
280. Показники діяльності компаній страхування життя – членів ЛСОУ у 2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uainsur.com/wp-content/uploads/2010/01/lifeinsurance05.04.2011-_general.xls.
281. Показники діяльності компаній страхування життя – членів ЛСОУ у 2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uainsur.com/wp-content/uploads/2010/01/public-insurance-itogi-2011_19.04.2012.xls.
282. Показники діяльності компаній страхування життя – членів ЛСОУ у 2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainsur.com/wp-content/uploads/2010/01/Public-insurance-itogi-2012.xls>.
283. Показники діяльності компаній страхування життя – членів ЛСОУ у 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uainsur.com/wp-content/uploads/2010/01/public_insurance_itogi_life_-2013.xls.
284. Показники діяльності компаній страхування життя – членів ЛСОУ у 2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uainsur.com/wp-content/uploads/2015/04/rank_SK_for_members_2014.xls.
285. Показники діяльності компаній страхування життя – членів ЛСОУ у 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uainsur.com/wp-content/uploads/2015/06/rank_SK_for_members_2015.xls.
286. Покотило Т.В. Сутність і складові механізму державного регулювання регіональних інвестиційних процесів/ Т.В. Покотило// Теорія та практика державного управління. – 2009. – Вип. 3. – С. 107-116.
287. Полетаєв О.О. Особливості структури послуг фінансових посередників в Україні / О.О. Полетаєв. - // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – Вип. 25. – Т 38. – С. 66–75.
288. Политика. Толковый словарь [Електронний ресурс] / Д. Андерхилл, С. Барретт, П. Бернелл и др. ; [ред.-упоряд. И. М. Осадчая].

- М. :ИНФРА-М ; Весь Мир, 2001. — Режим доступу: <http://dic.academic.ru/contents.nsf/politology/>.
289. Поліщук Є. Класифікація небанківських фінансових установ / Є. Поліщук. //Ринок цінних паперів. – 2012. – №12. – С. 3-8.
290. Попович Є.М. Нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства України: автореф. дис. ... канд. юрид.наук 12.00.05. / Є.М. Попович. – Х. – 2003. – 20 с.
291. Посібник з філософії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/philosophy/philosophy/34.html>.
292. Постанова КМУ «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету» № 65 від 1 березня 2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/65-2014-%D0%BF#n40>.
293. Постанова КМУ «Про внесення змін до заходів щодо економного та раціонального використання державних коштів, передбачених для утримання органів державної влади та інших державних органів, підприємств, установ та організацій, утворених у встановленому порядку органами державної влади, які використовують кошти державного бюджету» № 969 від 25 грудня 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/969-2013-%D0%BF>.
294. Постанова КМУ «Про Координаційну раду з питань політики фінансового сектору» №1620 від 01.11.2000 р. - – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1620-2000-%D0%BF>.
295. Постанова КМУ «Про порядок і умови проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів» №1175 від 28.09.1996 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1175-96-п>.
296. Постанова КМУ «Про створення Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю» №743 від 17.09.1993 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/743-93-%D0%BF>.
297. Постанова КМУ «Про внесення зміни в додаток 1 до постанови Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2008 р. № 954» № 709 від 26.09.2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/709-2013-%D0%BF>.
298. Постанова ВРУ «Про усунення зловживань у процесі залучення суб'єктами підприємницької діяльності грошових коштів громадян» №491/95-вр від 22.12.1995 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/491/95-D0B2D180>.

299. Постанова Правління НБУ «Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 р.». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>.
300. Постанова НБУ «Про діяльність в Україні внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем» №348 від 25.09.2007 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1173-07>.
301. Постанова НБУ «Про затвердження Положення про порядок надання небанківським фінансовим установам, національному оператору поштового зв'язку генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій» №297 від 09.08.2002 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0712-02>.
302. Постанова Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок видачі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій небанківським установам» №344 від 16.08.2001 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0778-01>.
303. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок надання небанківськими фінансовими установами генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій» №297 від 09.08.2002р. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0712-02>
304. Постанова Правління Національного банку України «Про Положення про погодження Статуту кредитних спілок з питань кредитування та розрахунків і надання позичок кредитними спілками» № 25 від 07.02.94 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0041500-94>.
305. Праця України у 2013 році: стат. збірник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/rp/pres-reliz/arh_pr2012.html.
306. Проект Закону України «Про заборону фінансових пірамід в Україні» №2700 від 03.04.2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=46406&pf35401=256457>.
307. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження електронних грошей та запобігання створенню фінансових пірамід» №1159 від 24.12.2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=45246&pf35401=246170>.
308. Проект Закону України «Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя» №0958 від 27.11.2014 р. –

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=52410&pf35401=316880>.
309. Рада звільнила неприбуткові організації від податку на прибуток. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukr.lb.ua/news/2015/07/17/311219_rada_zvilnila_nepributkovi.html.
310. Радаев В. Российский бизнес: структура транзакционных издержек / В.Радаев // Общественные науки и современность. – 1999. – №6. – С. 5-19.
311. Райсберг Б.А. Государственное управление экономическими и социальными процессами: Учеб. пособие. - М.: ИНФРА-М, 2005. – 384 с.
312. Рейтинг ведення бізнесу від Світового банку «Doing Business». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/rankings>.
313. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області до 2015 р. / Зведений реєстр рішень Закарпатської обласної ради. – Ужгород: Закарпатська обласна рада, 2006.
314. Регулювання та безпека розвитку страхового підприємництва регіону/ Н.Н Пойда-Носик, Р.Й. Бачо, М.В. Тимчак. – Ужгород: ФОП Бреза А.Е.- 2012. – 244 с.
315. Реєстр депозитних договорів МТСБУ на розміщення коштів Централізованого страхового резервного фонду захисту потерпілих у дорожньо - транспортних пригодах станом на 01.04.2016 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mtsbu.ua/files/20160425/RFZP_IV16.pdf.
316. Реєстр депозитних договорів МТСБУ на розміщення коштів Централізованого страхового резервного фонду страхових гарантій станом на 01.04.2016 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mtsbu.ua/files/20160425/RFSG_IV16.pdf.
317. Резолюція професійних об'єднань небанківських фінансових установ про недовіру Голові Держфінпослуг В.О. Волзі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [ww.ukrcu.kiev.ua/main/docs/20101123.doc](http://www.ukrcu.kiev.ua/main/docs/20101123.doc).
318. Результати впровадження курсу «Фінансова грамотність» у загальноосвітніх навчальних закладах України (2010-2015 р.р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.finrep.kiev.ua/download/finlit_workshop_19jun2015_smovzhenko_ua.pdf.
319. Рекуненко І. Особливості діяльності саморегульвних організацій на ринку фінансових послуг / І. Рекуненко, Є. Бондаренко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1336/5/Osoblyvosti%20diyalnosti%20SRO.doc>.

320. Ризик і страхування. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prawo.in.ua/1r/de-02923.html>

321. Ринок страхування життя в Україні: життя ледве жевріє. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/349965/rynok-strahuvannya-zhyttya-v-ukrayini-zhyttya-ledve-zhevriye>.

322. Річний звіт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2003 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/Zvit_DFP_2003.pdf

323. Розвиток фондового ринку і небанківських фінансових інститутів в Україні: ключові перешкоди і пріоритетні напрями подальшого реформування (Офіційна позиція Світового банку і Місії USAID) на 10-му Міжнародному форумі учасників ринку капіталу, м. Алушта, Крим, 21 вересня 2007 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.capitalmarkets.kiev.ua>.

324. Розпорядження Держфінпослуг «Методичні рекомендації щодо забезпечення правонаступництва за укладеними договорами страхування при реорганізації страховиків шляхом приєднання» №48 від 09.09.2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/baseze/ua-cmwxn timer.htm>.

325. Розпорядження Держфінпослуг «Про внесення до реєстру саморегульвних організацій фінансових установ інформації про Національну Асоціацію Недержавних пенсійних фондів України та Адміністраторів недержавних пенсійних фондів №918 від 03.12.2009 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-vnesennja-do-reestru-samoregulivnih-organizacii-finansov-doc6282.html>.

326. Розпорядження Держфінпослуг «Про внесення до реєстру саморегульвних організацій фінансових установ інформації про Українську асоціацію адміністраторів пенсійних фондів» №7544 від 27.06.2007 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua/1 doc2.nsf/link1/FIN29527.html>.

327. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами та Програми розвитку системи пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами» №585 від 15.07.2010 року. . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1156.449.0>.

328. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про делегування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України окремих повноважень одній із всеукраїнських асоціацій

- кредитних спілок» № 6280 від 3 жовтня 2006 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1186-06>.
329. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Загального положення про територіальне управління Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг» від 24 липня 2003 року №9 зі змінами і доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0704-03>.
330. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Порядку складання звітних даних страховиків» №39 від 03.02.2004 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0517-04>.
331. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Порядку складання та подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг» № 69/8668 від 19.01.2004 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0069-04#n15>.
332. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок» №7 від 16.01.2004 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0148-04>.
333. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження положень про територіальні управління Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України» від 29.03.2005 р. N 3815. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/files/articles/170/32_4.rtf.
334. Розпорядження Держфінпослуг «Про тимчасові заходи щодо забезпечення стабільності діяльності кредитних спілок» від 15.10.2008 р. № 1203 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2009_03_26/FIN40778.html.
335. Розпорядження Нацкомфінпослуг «Про затвердження Стратегії реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015-2020 роки» №499 від 19.03.2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN009514.html
336. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Стратегічних напрямів діяльності Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України на період до 2008 року» № 3841 від 05.04.2005 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/baseot/ua-smeqeu.htm>.

337. Розпорядження Держфінпослуг «Про підсумки роботи Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за перше півріччя 2011 року» №428 від 11.07.2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN65722.html.
338. Розпорядження КМУ «Питання участі в Міжнародній асоціації органів страхового нагляду та Міжнародній організації органів нагляду за пенсійними фондами» № 797-р від 26.09.2007 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/797-2007-%D1%80>.
339. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» №№ 569-р від 15.08.2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>
340. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні» № 1026-р. від 03.09.2009 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1026-2009-%F0>.
341. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012-2017 роки» №867-р від 31.10.2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-%D1%80#n8>.
342. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/крипто валюти» Bitcoin. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=11879608.
343. Российские страховщики так и не решились идти в Крым из-за опасения санкций. – [Електронний ресурс]. Режим доступа: <http://forinsurer.com/hotnews/15/01/15/32005>.
344. Руденко В. Шпаргалка для водія. Хто є хто на ринку автостраховання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/09/2/603569/>.
345. Савченко Л.А. Правові основи фінансового контролю: навч. посіб./ Л.А. Савченко . К.: Юрінком Інтер, 2008. – 504 с.
346. Саватюгин А.Л. Российский мегарегулятор: не все так просто, как хотелось бы / А.Л. Саватюгин.// Журнал НЭА. – 2013. – №3 (19). – С. 132-135.
347. Сазонов С.П. Влияние государственно-частного партнёрства на социально-экономическое положение Волгоградской области / С.П. Сазонов// Перспективы развития науки и образования : сб. науч. тр.

- по матер. междунар. науч.-практ. конф. В 15 ч. Ч. 15 / Минобрнауки РФ. - Тамбов, 2014. - С. 90-91
348. Санаіхметова Н. Поняття державного регулювання підприємництва / Н.Санаіхметова // Українське комерційне право. – 2005. – № 6. – С. 10-17.
349. СБУ затримала на хабарі високопосадовця Нацкомфінпослуг. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=137022&cat_id=39574.
350. Система фінансового моніторинга Кредитних Союзів PEARLS. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gramota.perm.ru/res/lib/file30.doc>.
351. Ситуація на ринку перестрахування в Україні за останні 10 років змінилась в кращу сторону, вважають в Нацкомфінпослуг. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/news/15/04/09/32328?hl=%EF%E5%F0%E5%F1%F2%F0%E0%F5%EE%E2%E0%ED%E8%E5>.
352. Ситуація на фінансових ринках залишається складною, проте вже розпочато ряд важливих реформ, направлених на оздоровлення і розвиток фінансового сектору. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/news/1165.html>.
353. Сідельник О.П. Конкуренентоспроможність небанківських фінансових установ: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / О. П. Сідельник ; Ун-т банк. справи Нац. банку України. — К., 2010. – 21 с.
354. Скидельский Р. Возможно ли партнерство государства и частного бизнеса в России? / Р. Скидельский. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.opes.ru/news_doc.asp?d_no=46747.
355. Складовий Р.В. Поняття державного регулювання і державного управління економікою / Р.В. Складовий // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2012. – № 2 (18). – С. 56-60.
356. Словник іншомовних слів: За ред. академіка АН УРСР О. С. Мельничука. Вид. 2. — К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1985. — 986 с.
357. Смірнова О.М. Процес державного регулювання психологічної складової цивільного захисту України / О.М. Смірнова // Держава і регіони. Серія: Державне управління. – 2013. - №3(43). – С. 124-131.
358. Соболь Р.Г. Сутність державного регулювання страхової діяльності в Україні / Р.Г. Соболь // Державне будівництво. – 2009. - №1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://82-117-235-189.gpon.sta.kh.velton.ua/e-book/db/2009-1/doc/2/06.pdf>

359. Соловійов В.М. Поняття і сутність правового регулювання державного управління / В.М. Соловійов // Університетські наукові записки. – 2007. – №3 (23). – С. 27-33.
360. Солошкіна І. Функціонування ринків фінансових послуг: теоретико-правовий аспект / І. Солошкіна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2014/3-3/38.pdf>.
361. Солошкіна І.В. Фінансові послуги як правова категорія: поняття, суттєві сторони та інші ознаки / І.В. Солошкіна // Форум права. – №4(67). – 2013. – С. 388-394. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/FP_index.htm_2013_4_67.pdf.
362. Список страхових компаній, що вибули з МТСБУ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mtsbu.ua/ua/about_us/leave_members_list/.
363. Средний срок урегулирования убытков по ОСАГО в Украине увеличился в 2014 году до 125 дней. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/news/15/02/25/32157>.
364. Стійкість фінансових ринків України та механізми її забезпечення / [О.І. Барановський, В.Г. Барановська, Є.О. Бублик та ін.]; за ред. д-ра екон. наук О.І. Барановського; НАН України; Ін-т екон. та погнозув. – К., 2010. – 492 с.
365. Статданные страхования за 2014 г. Центральный Банк России. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cbr.ru/sbrfr/contributors/insurance_industry/statistics/2014/2014_4.rar.
366. Статистичний бюлетень (електронне видання) Національного банку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=71195.
367. Стратегія розвитку Закарпатської області до 2020 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dfrf.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2015/05/Strategiya.pdf.
368. Стратегія розвитку фінансового сектору України (матеріали Координаційної ради з питань політики фінансового сектору при Кабінеті Міністрів України). – К.: ДП «Видавничий дім «Козаки», 2005. – 256 с.
369. Статистика ОСЦПВВНТЗ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mtsbu.ua/ru/statistics/>.
370. Страхування: Підручник / кер. авт. кол. С.С. Осадець. – К.: КНЕУ, 1998. – 528 с.

371. Страховики не можуть забрати півмільярда гривень депозитів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://insurance.lviv.ua/>
372. Страхування: теорія та практика: Навчальний посібник / За загальною редакцією д.е.н., проф. Н.М. Внукової. – 2-ге видання, перероблене та доповнене. – Харків: Бурун Книга, 2009. – 656 с.
373. Тарасенко Н.В. Економічний аналіз. Навчальний посібник. - 4-те видання, стереотипне. / Н.В. Тарасенко. – Львів: «Новий світ – 2000», 2006. – 344 с.
374. Гевелєв Д. Несправедливо, коли інвестиційні інструменти оподатковуються по-різному. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/dmitro-tevelyev-nespravedlivo-koli-investicijni-in/>
375. Теория государства и права [Текст]: учебник / под. ред. д-ра юрид. наук, проф. Р.А. Ромашова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. – 630 с.
376. Теория управления: социально-технологический подход. Энцикл. словарь / [под ред. В. Н. Иванова, В. И. Патрушева]. – М. : Муниципальный мир, 2004. – 672 с.
377. Теорія фінансів: навч. посіб./ за заг. ред. О.Д. Василика. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 480 с.
378. Топ-7 лопнутих кредитних спілок України. Цікаві історії банкрутств найбільших кредитних організацій. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://credit.razanira.com/top-7-lopnuli-kreditnix-spilok-ukra%D1%97ni-cikavi-istori%D1%97-bankrutstv-najbilshix-kreditnix-organizacij/>.
379. Транспарентність інвестиційної політики МТСБУ та участь страховиків у централізованих страхових резервних фондах МТСБУ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mtsbu.kiev.ua/ua/presscenter/news/112246/>.
380. Уильямсон О. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки, «отношенческая концентрация» / О. Уильямсон.; пер. с англ. Ю.Е. Благова, В.С. Катькало, Д.С. Славнова, Ю.В. Федотова, Н.Н. Цытович. – СПб: Лениздат; CEV Press, 1996. – 689 с.
381. Указ Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» № 615/98 від 11.06.1998 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/615/98>.
382. Указ Президента України «Про ліквідацію Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України» № 1069/2011 від 23.11.2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1069/2011>.

383. Указ Президента України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг» №1070/2011 від 23.11.2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011>.
384. Указ Президента України «Про положення про державний експортний контроль» №947/2003 від 29.08.2003 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/117/98>.
385. Указ Президента України «Про Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України» від 4 квітня 2003 року №292/2003 зі змінами і доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/292/2003>.
386. Указ Президента України «Про Порядок організації проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування» № 33/2012 від 25.01.2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/33/2012>.
387. Указ Президента України «Про раду з фінансової стабільності» №170/2015 від 24.03.2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/170/2015>.
388. Указ Президента України «Про Тимчасове положення про кредитні спілки в Україні» №377/93 від 20.09.1993 р. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/377/93>.
389. Українські банки призупинили кредитування населення. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=10963&menu=119&Itemid=113.
390. Україну виключили з IAIS за несплату внесків. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua.comments.ua/politics/49676-Ukrainu_viklyuchili_z_IAIS_za.html.
391. Условия устойчивого развития финансового сектора регулирование и саморегулирование финансовых рынков; механизмы гарантирования (страхования); унификация надзорных требований; Отчет Бюро экономического анализа. Москва, 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ww.del-p.ru/docs/razvit.doc>.
392. Ухвала Запорізького окружного апеляційного суду у справі з питань правонаступництва від 31 жовтня 2013 року Справа № 2а-2251/10/0870. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pravoscope.com/act-uxvala-sudu-2a-2251-10-0870-prasov-oleksandr-oleksandrovich-31-10-2013-derzhavnogo-regulyuvannya-rin-28025652?export=pdf>
393. Фармацевтична енциклопедія
<http://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/1661/validaciya>

394. Федеральный закон «О защите прав конкуренции на рынке» от 26.07.2006 р. №135-ФЗ. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61763/
395. Фінанси: Підручник / [С.І. Юрій, В.М. Федосов, Л.М. Алексеєнко та ін.]; за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
396. Фінансовий річний звіт СК «АСКО Донбас-Північний» за 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://askods.com/ru/2013-god>.
397. Фінансовий річний звіт СК «АСКО Донбас-Північний» за 2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://askods.com/ru/2014-god>.
398. Фінансовий річний звіт СК «АСКО Донбас-Північний» за 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://askods.com/ru/2015-god>.
399. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко. – К.: Знання, 2003. – 566 с.
400. Фінансовий стан та розвиток кредитних спілок у 2004 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/KC_2004.pdf.
401. Фінансові піраміди використовують страхові компанії в своїх схемах. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/2013/11/14/312876>.
402. Фінансові послуги України: енциклопедичний довідник: у 6 т./ І.О. Мітюков, В.Т. Александров, О.І. Ворона, С.М. Недбаєва. – К.: Укрбланковидав, 2001. – 876 с.
403. Фурман В.М. Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку: [монографія] / В.М. Фурман. – К.: КНЕУ, 2005. – __ с.
404. Харіна О.О. Теоретичні аспекти еколого-економічного регулювання діяльності підприємств / [О.О. Харіна] // Теоретичні та прикладні питання економіки. – Випуск 25. – С. 278–279. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.econom.univ.kiev.ua/data/.../zb25_37.pdf.
405. Ходаківська В.П. Ринок фінансових послуг: теорія та практика: навч. посіб. / В.П. Ходаківська, В.В. Белива. – К.: ЦУЛ, 2002. – 616 с.
406. Хомутенко А.В. Роль кредитних спілок у розвитку небанківського фінансового ринку Одещини / А. В. Хомутенко, О. Г. Волкова // Економіст. – 2008. – № 11. – С. 26–29.
407. Хомутенко А.В. Система фінансового контролю за діяльністю небанківських неприбуткових фінансових установ України : монографія / А.В. Хомутенко – Одеса: Друк, 2009. – 188 с.
408. Хорін Л. Страхування: інституціональна риторика на фоні системного хаосу / Л. Хорін // Фінансовий ринок України. – 2004. – № 6-7. – С. 34-39.
409. Цивільний кодекс України: коментар: в 2 т./ Нац. юрид. акад. України. – Х.: Одиссей. – 2004. – Т.1. – 832 с.

410. Чаплигін К. М. Новації державного регулювання ринку фінансових послуг України / К.М. Чаплигін // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ "Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана" – 2012. – Спец. вип.: Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації. – С. 304–312.
411. Чемерис А.О. Оцінка інституційної ефективності державного управління: управлінський аспект // Ефективність державного управління: Зб. наук. пр. / За заг. ред. А.О. Чемериса. - Л.: ЛРІДУ НАДУ, 2004. - Вип. 5. - С. 17-31.
412. Черней В.В. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: монографія / В.В. Черней. – К.: ЦУЛ, 2014. – 456 с.
413. Чи існує Нацкомфінпослуг? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/08/30/333302/>.
414. Чиновника Нацкомфінпослуг спіймали на хабарі в 60 тисяч гривень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/129339>.
415. Чисельність населення України за 1990-2015 рр. Державна служба статистики. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.
416. Численность штатного персонала в страховых компаниях Украины за 2008-2013 гг. сократилась на 25% до 30 тыс. человек. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/news/14/05/29/30984>.
417. Чумаченко Н.Г. Социалистический контроль: методы и проблемы. / Н.Г Чумаченко, Б.М. Биренберг, А.А. Шпиг. К.: Наукова Думка, 1985. – 345 с.
418. Шашина Н.С. Методологические основы институциональных преобразований банковских структур государств рыночной экономики: дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.01/ Шашина Нина Сергеевна. – СПб, 2000. – 293 с.
419. Шевчук О.Р. Ринок фінансових послуг як об'єкт наукового дослідження фінансово-правової науки / О.Р. Ящицак// АДВОКАТ. – №10 (145). – 2012. – С. 29-32.
420. Школьник І.О. Фінансовий ринок: сучасний стан і стратегія розвитку. Монографія. Суми: Мрія: УАБС НБУ, 2008. — 347 с.
421. Щербан М.Д. Прогнозна оцінка розвитку кредитної кооперації в Закарпатській області / Н.Н. Пойда-Носик, М.Д. Щербан // Науковий вісник Ужгородського університету: серія Економіка. – 2015. – Випуск 1 (45). – Том 1. – С. 52-57.

422. Щербан М.Д. Сучасний розвиток системи кредитної кооперації України / М.Д. Щербан // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка – 2014. – Вип. 3/1. – Том 19. – С. 259-265.
423. Щербан М.Д. Характеристика розвитку державного регулювання кредитної кооперації в Україні // Науковий вісник Ужгородського університету: серія Економіка. – 2013. – Випуск 4 (41). – С. 60-66.
424. Щербина В.С. Державний нагляд (контроль) у сфері господарювання: удосконалення правового регулювання / В.С. Щербина. // Юрист України. – 2011. – №2(15). – С. 30-33.
425. Щодо доступу користувачів до Комплексної інформаційної системи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/news/1076.html>.
426. Щодо запровадження Фонду гарантування страхових виплат за договорами страхування життя. Аналітична записка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1458/#_ftn15.
427. Экономическая энциклопедия. Политическая экономия [Текст] / гл. ред. А. М. Румянцев. – М. : Советская энциклопедия, 1972. – Т. 3 “Н–С” 624 с.
428. Юлдашев Р.Т. Страховой бізнес. Словарь-справочник. / Р.Т. Юлдашев. – М.: Анкил, 2000 – 434 с.
429. Юрчук Г.В. Особливості еволюції ринку фінансових послуг та їх надання в умовах розвитку інформаційного суспільства/ Г.В. Юрчук // Вісник Української академії банківської справи. - №2(11). – 2001. – С. 57-64.
430. Якою буде нова Нацкомфінпослуг? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/columns/2015/02/23/529700/>.
431. Ящищак О.Р. Методологічні основи систематизації законодавства України про фінансові послуги / О.Р. Ящищак// Адвокат. - №10(121). – 2010. – С. 36-40.
432. Ящищак О.Р. Правове регулювання створення та діяльності саморегулювних організацій на ринку фінансових послуг / О.Р. Ящищак // Юридичний вісник. -№ 2(19). – 2011. – С. 85-89.
433. A bitcoin nem igazi pénz. – [Internet-resource]. – Link: http://index.hu/tech/2013/12/16/a_bitcoin_nem_igazi_penz/.
434. ACCC [2011]: Guidelines for developing effective voluntary industry codes of conduct. Australian Competition and Consumer Commission, <http://transition.accc.gov.au/content/index.phtml/itemId/658186>.
435. Adózni kell a bitcoin-kereskedés után Japában. – [Internet-resource]. – Link: http://index.hu/tech/2014/03/05/adozni_kell_a_bitcoin-kereskedes_utan_japaban/.

436. A fejlet módszerek jóváhagyása során vizsgálandó területek. – [Elektronikus hozzáférés]. – Link: <https://www.mnb.hu/letoltes/bazel2-fejlettmodszerek-1.pdf>.
437. A felügyeleti felülvizsgálati folyamat: Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete. Elektronikus hozzáférés: http://www.pszaf.hu/data/cms2255405/SREP_archive.pdf
438. Amber T., Saltierl M. Bank Regulation: Can We Trust the Vickers Report. Adam Smith Institute, 2011. – [Internet-resource]. – Link: <http://www.adamsmith.org/sites/default/files/resources/banking-reform.pdf>.
439. Amerikában megadóztatják a bitcoint. – [Internet-resource]. – Link: http://index.hu/tech/2014/03/26/az_usa-ban_adozni_kell_a_bitcoin_utan/.
440. A Pénzügyi Békéltető Testület tájékoztatója a 2011. évi tevékenységéről. – [Electronic Resource]. – Link: http://felugyelet.mnb.hu/data/cms2335271/PBT_eves_jelentes_publ.pdf.
441. A Pénzügyi Békéltető Testület tájékoztatója a 2012. évi tevékenységéről. – [Electronic Resource]. – Link: http://felugyelet.mnb.hu/data/cms2387078/PBT_eves_jelentes_2012_web.pdf
442. Az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottságának jelentése a 2002-2010. közötti lakossági deviza-eladosodás okainak feltárasáról, valamint az esetleges kormányzati felelősség vizsgálatáról. Elektronikus hozzáférés: www.parlament.hu/irom39/05881/05881.pdf.
443. Bankmenedzsment. Bankszabályozás – pénzügyi fogyasztóvédelem (szerk. Prof. dr. Lentner Csaba). Nemzeti közszolgálati és tankönyv kiadó: Budapest, 2013. 525 o.
444. Bartle, I.–Vass, P. [2005]: Self-regulation and the regulatory state – a survey of policy and practice. CRI Research Report No. 17.
445. BRE [2011a]: One-in, One-out: Statement of New Regulation. HM Government.
446. BRE [2011b]: Sunsetting Regulations: Guidance. HM Government.
447. BrTF [1999]: Self-regulation. interim report. Better regulation Task Force.
448. BrTF [2000]: Alternatives to State regulation. Better regulation Task Force.
449. BrTF [2003]: imaginative thinking for Better regulation. Better regulation Task Force.
450. BRTF [2005]: Routes to Better Regulation. A guide to alternatives to classic regulation. Better Regulation Task Force.
451. Business regulation in UK. – [Elektronный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bis.gov.uk/policies/bre/principles-of-regulation>.

452. Central Banking Publications: How countries Supervise their Banks, Insurers and Securities Markets (2012).
453. Coglianese, C.–Mendelson, E. [2010]: Meta-regulation and self-regulation. The Oxford Handbook of Regulation. Oxford University Press.
454. Collins English Dictionary — Complete&Unabridged 10th Edition 2009 [Электронный ресурс] © William Collins Sons&Co. Ltd. 1979, 1986 © Harper Collins Publishers 1998, 2000, 2003, 2005, 2006, 2007, 2009. — Режим доступа : <http://dictionary.reference.com>.
455. Companies Act (1862). — [Internet-resource]. — Link: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/contents>
456. Čihák, Martin and Podpiera, Richard (2006). "Is One Watchdog Better than Three? International Experience with Integrated Financial-Sector Supervision (in English)," Czech Journal of Economics and Finance (Finance a uver), Charles University Prague, Faculty of Social Sciences, vol. 56(3-4), pages 102-126, March.
457. Croce R. D., Stewart F., Yermo J. (2011). Promoting Longer-Term Investment by Institutional Investors: Selected Issues and Policies // OECD Journal: Financial Market Trends. Vol. 2011, No 1.
458. De Haan J., Oosterloo S., Schoemaker D. European Financial Markets and Institutions. 2009? Cambridge University press, Cambridge, 300 p.
459. Dolan, P.–Hallsworth, M.–Halpern, D.–King, D.–Vlaev, I. [2010]: MIN DSPACE: Influencing behaviour through public policy. Cabinet Office, Institute for Government.
460. Draft Institutional Agreement on the operating framework for the European regulatory agencies COM(2005) 59 final, para. 5.
461. EBA Opinion on ‘virtual currencies’. — [Internet-resource]. — Link: <http://www.eba.europa.eu/documents/10180/657547/EBA-Op-2014-08+Opinion+on+Virtual+Currencies.pdf>.
462. EESC (2005): The Current State of Co-regulation and Self-Regulation in the Single Market. European Economic and Social Committee, Brussels.
463. Eichengreen B., Dincer N. (2011). Who Should Supervise? The Structure of Bank Supervision and the Performance of the Financial System // NBER Working Paper Series. Working Paper №17401.
464. Emmenegger S. Procedural Consumer Protection and Financial Market Supervision in EU. Working Papers Law No. 2010/05. — [Internet-resource]. — Link: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1616322.
465. Enterprise Act (2002). — Internet resource. Link: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2016/12/contents/enacted>.
466. European System Risk Board. — [Internet-resource]. — Link: http://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/other/140303_esrb_handbook.pdf?0b3d9b0fdec83c29b3ab2e13f4ed494a.

467. European Systemic Risk Board. Recommendation on National Macroprudential Mandates. Internet resource. Link: http://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/ESRB_Recommendation_on_National_Macroprudential_Mandates.pdf?8852c0499dd076503c1689b0620b4101.
468. Ezt mondják Matolcsyék a bitcoinról. – [Internet-resource]. – Link: http://index.hu/gazdasag/2014/06/10/ezt_mondjak_matolcsyek_a_bitcoinrol/.
469. Fenyvesi Réka. Pénzügyi innovációk és az európai felügyeleti hatóságok szerepe. – [Internet-resource]. – Link: <http://mnb.hu/letoltes/fenyvesi-reka-penzugyi-innovaciok.pdf>.
470. Ferran, Eilis / Alexander, Kern: Can Soft Law Bodies be Effective? – The Special Case of the European Systemic Risk Board, In: European Law Review, Issue 6, Decemeber 2010, p. 761.
471. Financial services and Markets Act (2000). – [Electronic Resource]. – Link: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/8/contents>
472. Financial Stability Board: Consumer Finance Protection with particular focus on credit. 2011. – [Electronic Resource]. – Link: http://www.fsb.org/wp-content/uploads/r_111026a.pdf.
473. FinCEN (Financial Crimes Enforcement Network). 2013. «Application of FinCEN's Regulations to Persons Administering, Exchanging, or Using Virtual Currencies.». – [Internet-resource]. – Link: http://fincen.gov/statutes_regs/guidance/html/FIN-2013-G001.html.
474. Frantz, Pascal and Instefjord, Norvald (2012) Financial regulation: regulatory arbitrage and regulatory harmonization. Social Science Research Network.
475. FSA: The Financial Conduct Authority: Approach to regulation. 2011/1. – [Electronic Resource]. – Link: http://www.fsa.gov.uk/pubs/events/fca_approach.pdf.
476. FSA: Product Intervention. 2011/2. – [Electronic Resource]. – Link: http://www.fsa.gov.uk/pubs/discussion/dp11_01.pdf.
477. Goodhart C.A.E., Schoenmaker D. (1995): „Should the Functions of Monetary Policy and Banking Supervision Be Separated?”, Oxford Economic Papers, New Series, Vol 47.
478. Goodhart C.A.E., Tsomocos D. (2012): Financial Stability in Practice, Vol. 2. Edward Elgar Publishing.
479. Green Paper on retail financial services: better products, more choice, and greater opportunities for consumers and businesses: COM(2015). 630 final. – [Electronic Resource]. – Link: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52015DC0630>.
480. Griller, Stefan/ Orator, Andreas: Everything under control? – The „way forward” for European agencies in the footsteps of the Meroni doctrine, In: European Law Review, Issue 1, February, 2010, p. 3-33.

481. Guidance to Assess the Systemic Importance of Financial Institutions, Markets and Instruments: Initial Considerations. International Monetary Fund, Bank for International Settlements, Financial Stability Board. November 2009.
482. G-20: High-level principles on financial consumer protection. 2011. – [Electronic Resource]. – Link: <http://www.oecd.org/daf/fin/financial-markets/48892010.pdf>.
483. Hansen L. Challenges in Identifying and Measuring Systemic Risk / Brunnermeier M. and Krishnamurthy A. Risk Topography: Systemic Risk and Macro Modeling. Chicago: Chicago University Press, 2012.
484. Hepburn, G. [2009]: Alternatives to traditional regulation. Report prepared for the OECD Regulatory Policy Division.
485. Hirtle B., Schuermann T. and Stiroh K. Macroprudential Supervision of Financial Institutions: Lessons from the SCAP. Federal Reserve Bank of New York Staff Reports № 409. November 2009. P. 13.
486. HM Treasury: A new approach to financial regulation: judgement, focus and stability. 2010. – [Electronic Resource]. – Link: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/81389/consult_financial_regulation_condoc.pdf.
487. Hoogen van den T, Nowak T (2009): The emergence and use of self-regulation in the European decision-making process: Does it make a difference?
488. IMF Euro Area Policies: 2007 Article IV Consultation – Staff Report (IMF Country Report No. 07/260), p. 27.
489. Insurance Guarantee Schemes (White Paper). Link: http://europa.eu/legislation_summaries/internal_market/single_market_services/financial_services_insurance/mi0055_en.htm
490. Ingves S. et al (2011): „Central Bank Governance and Financial Stability”.
491. Interinstitutional Agreement on better law-marketing. European Parliament, Council, Commission(2003/C321/01).
492. Jelentés a Pénzügyi Békéltető Testület éves tevékenységéről 2013. – [Electronic Resource]. – Link: http://felugyelet.mnb.hu/data/cms2419353/PBT_Eves_jelentes_2013.pdf.
493. Jelentés a Pénzügyi Békéltető Testület éves tevékenységéről 2014. – [Electronic Resource]. – Link: http://felugyelet.mnb.hu/data/cms2428770/PBT_Eves_jelentes_2014.pdf.
494. Jelentés a Pénzügyi Békéltető Testület éves tevékenységéről 2015. – [Electronic Resource]. – Link: <http://www.mnb.hu/letoltes/pbt-eves-jelentes-2015.pdf>

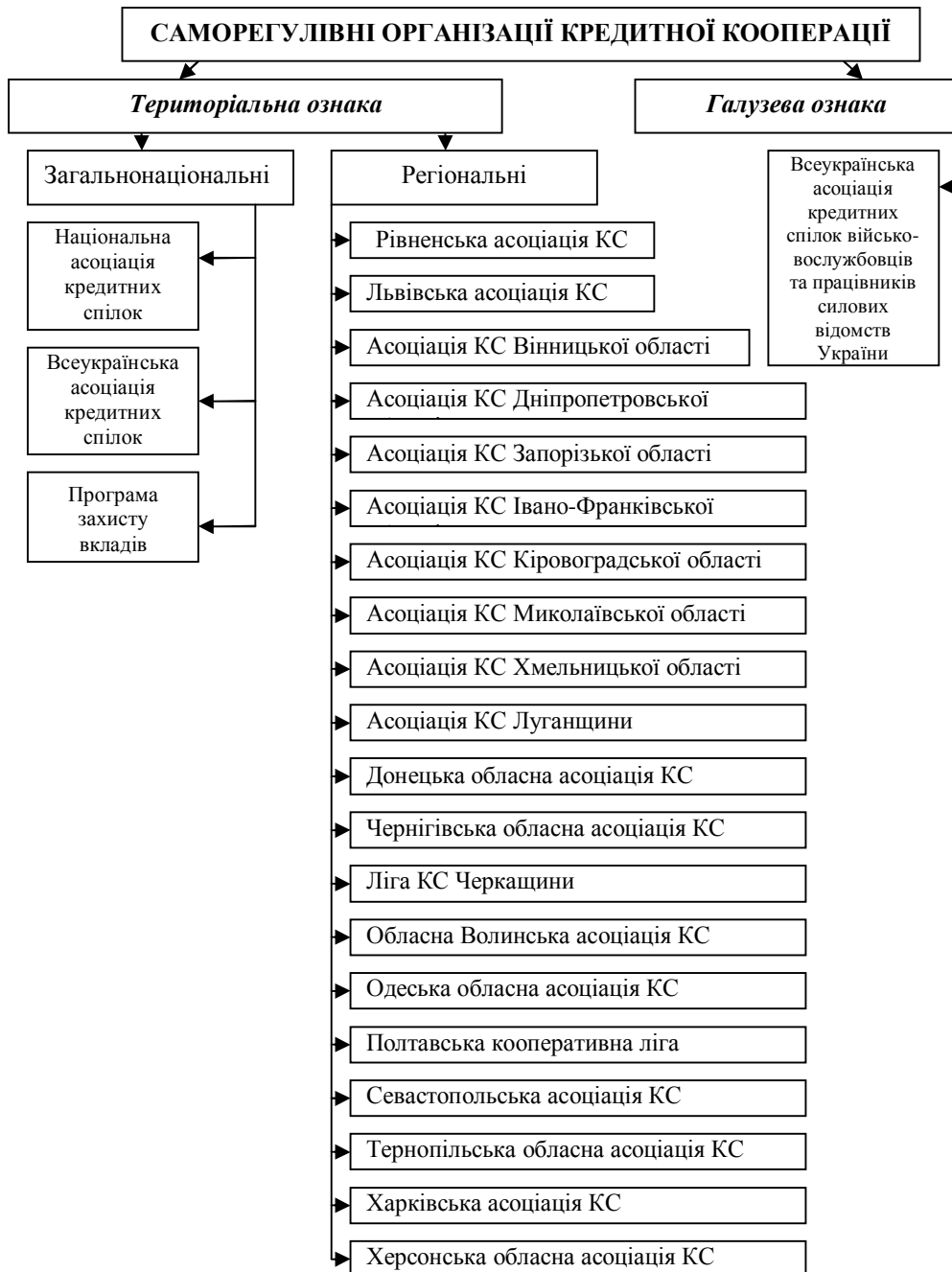
495. La Porta, R.–Lopez-de-Silanes, F.–Shleifer, A. [2008]: The Economic Consequences of Legal Origins. *Journal of Economic Literature*, Vol. 46. No. 2., pp. 285–332.
496. Lee, C. [2005]: Legal traditions and competition policy. *The Quarterly review of Economics and Finance*, Vol. 45. no. 2–3., pp.236–257.
497. Mandelkern Group: Mandelkern Goup on Better Regulation. Final report.
498. Melecky, Martin & Podpiera, Anca Maria. Institutional Structures of Financial Sector Supervision, Their Drivers and Emerging Benchmark Models. *Journal of Financial Stability*, p. 1-23. Link: http://blogs.worldbank.org/allaboutfinance/files/allaboutfinance/institutional_structures.pdf.
499. Masciandaro, Donato & Quintyn, Marc (2009). After the Big Bang and Before the Next One? Reforming the Financial Supervision Architecture and the Role of the Central Bank – A Review of Worldwide Trends, Causes and Effects (1998-2008). Paolo Baffi Centre Research Paper №2009-37. Link: <http://www.voxeu.org/article/reforming-financial-supervision-architecture>.
500. Masciandaro D., Quintyn M. (2011). The Economic Crisis: Did Financial Supervision Matter? // IMF Working Paper. No WP/11/261. November.
501. Merrouche O., Nier E.W. (2010): „What Caused the Global Financial Crisis? Evidence on the Build-up of Financial Imbalances 1999-2007”, IMF Working Paper 10/265
502. Minico Giovanna de. A hard look at self regulation in U.K. [] / Giovanna de Minico. <http://www.astrid-online.it/Qualit--de/Note-e-con/A-hard-look-atself-regulation-in-UK.pdf>.
503. Nier E.W. (2009): „Financial Stability Frameworks and the Role of Central Banks: Lessons from the Crisis”, IMF WP 09/70.
504. Nier E.W. et al (2011): Towards Effective Macroprudential Frameworks: An Assessment of Stylized Institutional Models”, IMF WP 11/250.
505. OECD [1997a]: The OECD report on regulatory reform: Synthesis report. OECD, Paris.
506. OECD [1997b]: Regulatory impact analysis: Best practices in OECD countries. OECD, Paris.
507. OECD [2001]: regulatory impact Analysis: Efficiency, Accountability, and Transparency. OECD, Paris.
508. OECD [2009a]: Alternatives to traditional regulation. OECD, Paris.
509. OECD [2009b]: indicators of regulatory management systems. OECD, Paris.

510. OECD [2010a]: reducing the risk of Policy Failure: Challenges for regulatory Compliance. OECD, Paris.
511. OECD [2004]: Ex post evaluation of regulatory tools and institutions. OECD, Paris.
512. OECD [2012]: recommendation of the Council of the OECD on regulatory Policy and Governance. OECD, Paris.
513. On the principles applicable to the bodies responsible for out-of-court settlement of consumer disputes: Commission Recommendation of 30 March 1998 No. 98/257/EC [Electronic Resource]. – Link: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998H0257:EN:NOT>.
514. Pfaeltzer, Juliette J. W.: Naming and shaming in financial market regulations: A violation of the presumption of innocence? In *Utrecht Law Review*, Vol. 10. No. 1. (2014) 134-148.
515. Rendkívül kockázatos a fogyasztóknak a Bitcoin. – [Internet-resource]. – Link: <http://www.mnb.hu/fogyasztovedelem/sajtoszoba/figyelemfelhivas-rendkivul-kockazatos-a-fogyasztoknak-a-bitcoin>.
516. Reducing the moral hazard posed by systemically important financial institutions. Report to G20, September 2009.
517. Roubini Nouriel. Bitcoin isn't a currency. – [Internet-resource]. – Link: <https://twitter.com/Nouriel/status/442725510423248897>.
518. Saurer, Johannes: Individualrechtsschutz gegen das Handeln der Europäischen Agenturen, In: *Europarecht (EuR)*, Heft 1, 2010, p. 51- 66.
519. Siekmann, Helmut: Das neue Europäische Finanzaufsichtssystem, Institute for Monetary and Financial Stability, Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt am Main, Working Papers No. 40, 2010.
520. Schneider F. Shadow economy and tax evasion in the EU/ F. Schneider // *Journal of Money Laundering Control*. – 2015. –№2.
521. The American Heritage Dictionary of the English Language: Fourth Edition. – 2000.
522. The Financial Policy Committee's powers to supplement capital requirements: a Draft Policy Statement, Bank of England. Link: <http://www.bankofengland.co.uk/financialstability/Documents/fpc/policystatement130114.pdf>).
523. The Global Financial Development Database. 1960-2011. The World Bank, November 2013 Link: <http://data.worldbank.org/data-catalog/global-financial-development>
524. The High Level Group on Financial Supervision is the EU: De Larosiere Report. – [Internet-resource]. – Link: http://ec.europa.eu/internal_market/finances/docs/de_larosiere_report_en.pdf.

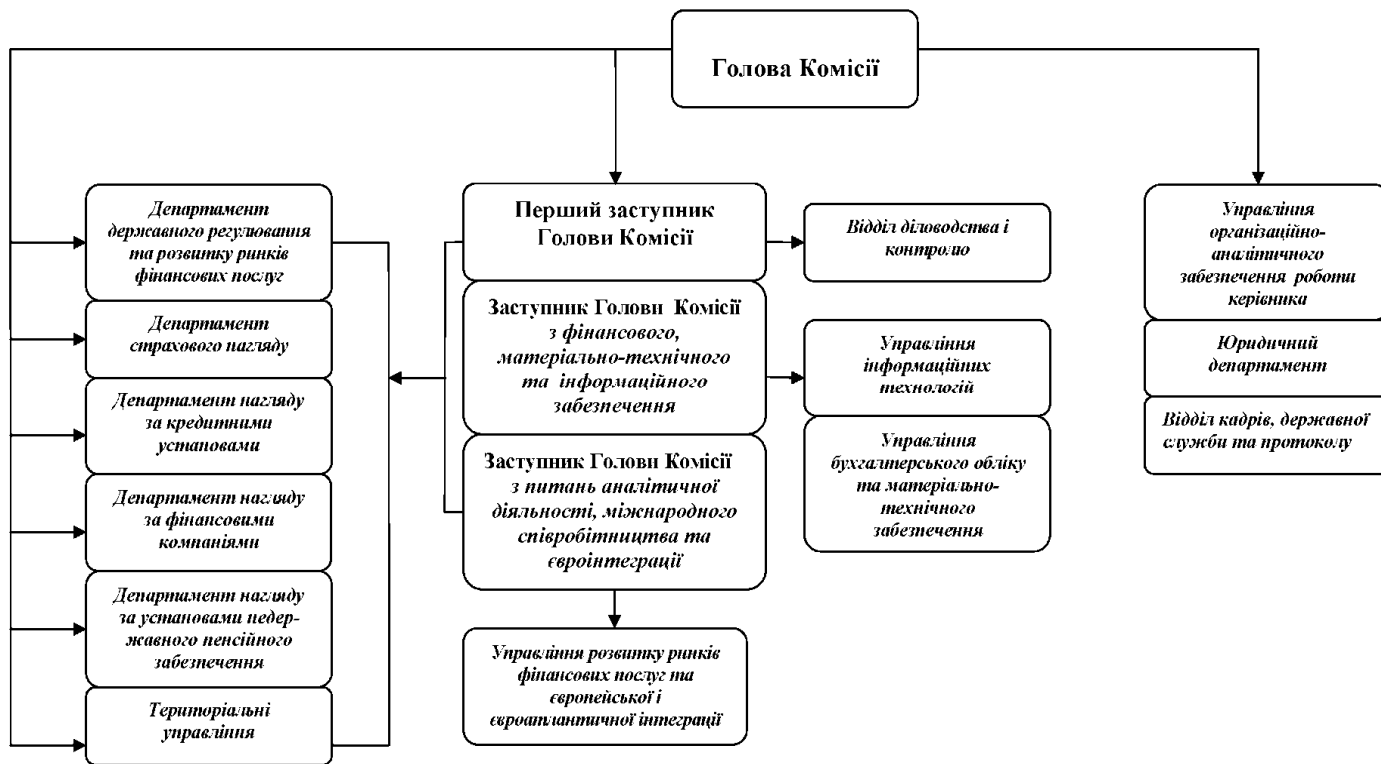
525. The structure of Financial Supervision Approaches and Challenges in a Global Marketplace. Group of Thirty. Washington, DC, 2008. Link: <http://www.group30.org/images/PDF/The%20Structure%20of%20Financial%20Supervision.pdf>.
526. TIS [2000]: Industry Self-Regulation in Consumer Markets. Report prepared by the Taskforce on Industry Self-regulation. Commonwealth of Australia.
527. Tobin James. Pénz és gazdasági növekedés, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1984.
528. Újabb kockázatok a fizetésre használható virtuális eszközök körében. – [Internet-resource]. – Link: <http://www.mnb.hu/felugyelet/felugyeleti-keretrendszer/felugyeleti-hirek/hirek-ujdonsagok/sajtokozlemen-y-ujabb-kockazatok-a-fizetesre-hasznalhato-virtualis-eszkozok-koreben>.
529. Valentiny Pál. A szabályozó szervezetek működési hatékonysága. – [Elektronikus hozzáférés]. – Link: http://econ.core.hu/file/download/vesz/verseny_05_ValentinyP_hatekonysag.pdf
530. Valentiny Pál. Hogyan mérik az ágazati szabályozó szervezetek hatékonyságát? Közgazdasági Szemle, 55. evf. 10. sz. 891–906. o.
531. Validációs kézikönyv. – [Elektronikus hozzáférés]. – Link: <https://www.mnb.hu/letoltes/pszafhu-vkkelso.pdf>.
532. Verhelst, Stijn: Renewen Financial Supervision in Europe – Final or Transitory? in Egmont Paper 44. 2011.
533. White Paper: European governance. A white paper. COM(2001) 428 final.
534. World Bank (2012): Draft Good Practice for Financial Consumer Protection. [Electronic Resource]. – Link: http://siteresources.worldbank.org/Extfinancialsector/Resources/Good_Practices_for_Financial_CP.pdf
535. World Bank (2013). Bank Regulation and Supervision Survey, 2011–2012. Link: www.worldbank.org/financialdevelopment.
536. 2010. évi CLVIII. törvény a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletéről. Elektronikus hozzáférés: <http://www.pch.hu/downloads/2010.evi-clviii-tv-pszaf.pdf>.
537. 2011. évi CLXI. Törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról. – [Electronic Resource]. – Link: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100161.TV.
538. 2012. évi XCIX. Törvény a Magyar Nemzeti Bankról szóló 2011. évi CCVIII. törvény módosításáról. Elektronikus hozzáférés: <http://www.complex.hu/kzldat/t1200099.htm/t1200099.htm>.
539. 2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar Nemzeti Bankról. http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/Penziranytu/jegybanktorv_hu.pdf.

ДОДАТКИ

Рис. А.1. Класифікація органів інституційного регулювання в системі кредитної кооперації України
(*уточнено автором на основі [20, с. 46]*)

Рис. Б.1. Управлінська структура Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України у 2003 р. [322]

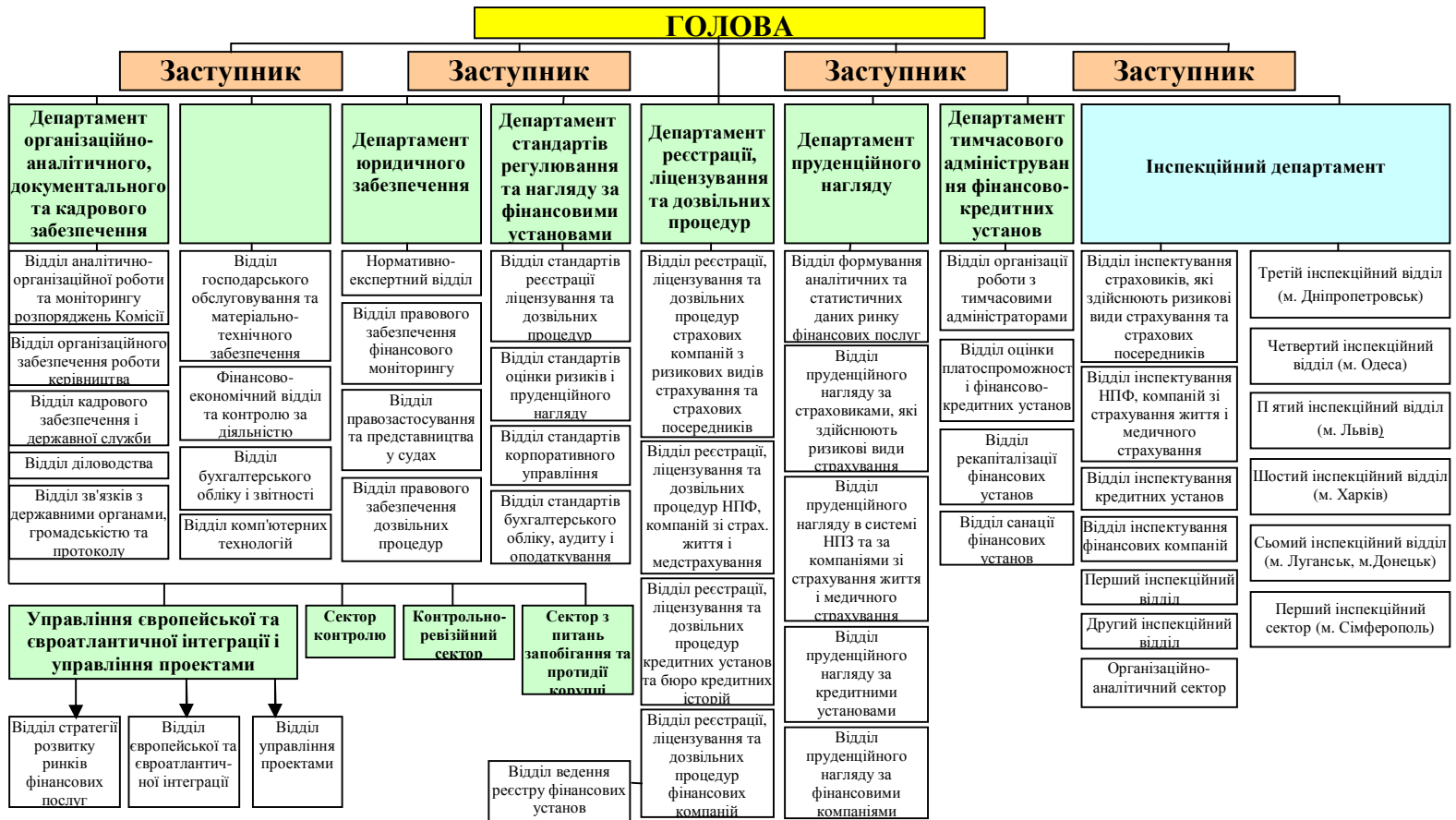

Рис. Б.2. Управлінська структура Держфінпослуг України у 2009 р. [314, с. 106]

**Загальні характеристики бюджетної програми фінансування
державного регулювання ринків НФП України у 2013-2015 рр.**

Таблиця В.1

**Інформація про мету, завдання та результативні показники
бюджетної програми «Керівництво та управління у сфері
регулювання ринків фінансових послуг» на 2015 рік***

Найменування головного розпорядника коштів державного бюджету: Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг
Найменування бюджетної програми: Керівництво та управління у сфері регулювання ринків фінансових послуг
Мета бюджетної програми: Забезпечення реалізації політики державного регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг України
Завдання бюджетної програми:
1. Участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері надання фінансових послуг.
2. Розроблення і реалізація стратегії розвитку ринків небанківських фінансових послуг та вирішення системних питань їх функціонування.
3. Забезпечення розроблення та координації єдиної політики щодо функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування.
4. Здійснення в межах своїх повноважень державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і дотриманням законодавства у цій сфері.
5. Захист відповідно до законодавства прав споживачів фінансових послуг.
6. Сприяння інтеграції в європейський та світові ринки фінансових послуг.
Результативні показники бюджетної програми:
Затрат:
1. Кількість штатних одиниць.
2. Кількість службових автомобілів.
3. Загальна площа приміщень.
Продукту:
1. Загальна кількість суб'єктів нагляду, у тому числі відокремлених підрозділів.
2. Кількість виданих ліцензій.
3. Кількість опрацьованих заяв на отримання адміністративної послуги.
4. Кількість прийнятої та проаналізованої звітності від піднаглядових установ.
5. Кількість актів про порушення, складених в процесі здійснення аналізу звітних даних.
6. Кількість проведених засідань Нацкомфінпослуг.
7. Кількість розглянутих звернень (скарг) від фізичних осіб - споживачів фінансових послуг.

8. Кількість розроблених нормативно-правових актів.
9. Кількість опрацьованих нормативно-правових актів, розроблених іншими органами влади та субектами законодавчої ініціативи.
10. Кількість прийнятих розпоряджень Нацкомфінпослуг.
11. Кількість проведених перевірок.
12. Кількість міжнародних проектів технічної підтримки у сфері надання фінансових послуг.
13. Обсяг надходження до бюджету за видачу ліцензій.
14. Кількість застосованих заходів впливу до суб'єктів нагляду.
15. Обсяги накладених штрафних санкцій.
Ефективності:
1. Кількість суб'єктів нагляду на одного працівника.
2. Кількість перевірок на одного виконавця.
3. Кількість опрацьованих заяв на отримання адміністративної послуги на одного виконавця.
4. Кількість прийнятих розпоряджень Нацкомфінпослуг на одного працівника.
5. Кількість розроблених та опрацьованих нормативно-правових актів на одного виконавця.
6. Кількість прийнятої та проаналізованої звітності на одного виконавця.
7. Кількість розглянутих звернень (скарг) від фізичних осіб - споживачів фінансових послуг на одного виконавця.
Якості:
1. Зміна суми надходжень до бюджету за видачу ліцензій у порівнянні з попереднім роком.
2. Питома вага вчасно виконаних доручень у їх загальній кількості.
3. Кількість застосованих заходів впливу до суб'єктів нагляду у порівнянні з попереднім роком.
4. Кількість розглянутих звернень (скарг) від фізичних осіб - споживачів фінансових послуг у порівнянні з попереднім роком.
5. Рівень погашення кредиторської заборгованості, зареєстрованої в органах ДКСУ.

Таблиця В.2

Інформація про виконання результативних показників, що характеризують виконання бюджетної програми «Керівництво та управління у сфері регулювання ринків фінансових послуг» за 2013 рік

Показники	Од. вим.	Джерело інформації	Затверджено паспортом бюджетної програми за звітний період			Виконано за звітний період			Відхилення		
			загальний фонд	спец. фонд	разом	загальний фонд	спец. фонд	разом	загальний фонд	спец. фонд	разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Затрати											
Кількість штатних одиниць	од.	Указ Президента України від 23.11.11 №1070	293,0		293,0	293,0		293,0	0,0		0,0
Кількість службових автомобілів	од.	Постанова КМУ від 26.09.2013 № 709				4,0		4,0	-4,0		-4,0
Загальна площа приміщень	кв. м.	Технічний паспорт на нежитлове приміщення (будинок)	4435,6		4435,6	4 435,6		4435,6	0,0		0,0
Продукту											
Загальна кількість суб'єктів нагляду, у тому числі відокремлених підрозділів	од.	Державний реєстр фінансових установ	10098,0		10098,0	9944,0		9944,0	-154,0	0,0	-154,0
Кількість фінансових установ, внесених до Державного реєстру фінансових установ у 2013 році	од.	Державний реєстр фінансових установ	120,0		120,0	148,0		148,0	28,0		28,0
Кількість виданих ліцензій	од.	Державний реєстр фінансових установ	239,0		239,0	323,0		323,0	84,0		84,0
Кількість виданих свідоцтв	од.	Державний реєстр фінансових установ	177,0		177,0	239,0		239,0	62,0		62,0
Валові страхові премії	тис. грн.	Звітні дані	20000000		20000000	28000000		28000000	8000000,0		8000000,0
Валові страхові виплати	тис. грн.	Звітні дані	4863987,7		4863987,7	4870000,0		4870000	6012,3		6012,3
Обсяг страхових резервів	тис.грн.	Звітні дані	11179328,9		11179328,9	14300000		14300000	3120671,1		3120671,1

Продовження табл. В.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Обсяг укладених договорів фінансовими компаніями, ломбардами та лізингодавцями	тис. грн.	Звітні дані	69206250,0		69206250,0	69976200,0		69976200	769950,0		769950,0
Чиста вартість активів недержавних пенсійних фондів	тис. грн.	Звітні дані	1796770,0		1796770,0	2064000,0		2064000,0	267230,0		267230,0
Обсяг кредитів, виданих кредитними спілками своїм членам на кінець періоду	тис. грн.	Звітні дані	2693892,5		2693892,5	2621700,0		2621700,0	-72192,5		-72192,5
Обсяг депозитів, залучених кредитними спілками від своїх членів на кінець періоду	тис. грн.	Звітні дані	1098945,3		1098945,3	1363300,0		1363300,0	264354,7		264354,7
Кількість проведених засідань Нацкомфінпослуг	од.	Регламент Нацкомфінпослуг	104,0		104,0	114,0		114,0	10,0		10,0
Кількість розглянутих звернень (скарг) від фізичних осіб - споживачів фінансових послуг	од.	Внутрішній відомчий облік	7600,0		7600,0	8733,0		8733,0	1133,0		1133,0
Кількість розроблених нормативно-правових актів	од.	План роботи Нацкомфінпослуг	36,0		36,0	118,0		118,0	82,0		82,0
Кількість опрацьованих нормативно-правових актів, розроблених іншими органами влади та суб'єктами законодавчої ініціативи	од.	Внутрішній відомчий облік	60,0		60,0	120,0		120,0	60,0		60,0
Кількість прийнятих розпоряджень Нацкомфінпослуг	од.	План роботи Нацкомфінпослуг	2500,0		2500,0	4826,0		4826,0	2326,0		2326,0
Кількість проведених перевірок (виїзних та безвиїзних)	од.	План перевірок Нацкомфінпослуг	1143,0		1143,0	1806,0		1806,0	663,0		663,0
Обсяг активів фінансових установ	тис. грн.	Звітні дані	88343049,5		88343049,5	128711100		128711100	40368050,5		40368050,5
Кількість міжнародних проектів технічної підтримки у сфері надання фінансових послуг	од.	Внутрішній відомчий облік	3,0		3,0	3,0		3,0	0,0		0,0
Обсяг надходжень до бюджету за видачу ліцензій	тис. грн.	Звітні дані	3474,1		3474,1	4735,0		4735,0	1260,9		1260,9

Продовження табл. В.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість осіб, які пройдуть підвищення кваліфікації у 2013 р.	од.	Внутрішній відомчий облік	72,0		72,0	96,0		96,0	24,0		24,0
Кількість застосованих заходів впливу за результатами проведених перевірок	од.	Внутрішній відомчий облік	1178,0		1178,0	1798,0		1798,0	620,0		620,0
Ефективності											
Кількість розроблених нормативно-правових актів на одного працівника (67 осіб, що займаються розробкою нормативно-правових актів)	од.	Внутрішній відомчий облік	0,5		0,5	1,7		1,7	1,2		1,2
Кількість суб'єктів нагляду на одного працівника	од.	Внутрішній відомчий облік	34,5		34,5	33,9		33,9	-0,6		-0,6
Кількість виїзних та безвиїзних перевірок на одного працівника (67 осіб, які здійснюють перевірки)	од.	План перевірок Нацкомфінпослуг	17,0		17,0	26,9		26,9	9,9		9,9
Середній обсяг активів у розрахунку на одну фінансову установу (кількість фінансових установ в Державному реєстрі фінансових установ - 2038 од.)	тис. грн.	Розрахунок на основі звітних даних	43347,9		43347,9	60885,1		60885,1	17537,2		17537,2
Кількість прийнятих розпоряджень Нацкомфінпослуг на одного працівника	од.	План роботи Нацкомфінпослуг	8,5		8,5	16,5		16,5	8,0		8,0
Середня вартість підвищення кваліфікації одного працівника	тис. грн	Внутрішній відомчий облік	0,2		0,2	1,5		1,5	1,3		1,3
Якості											
Темпи приросту активів фінансових установ	відс.	Звітні дані	6,0		6,0	46,0		46,0	40,0		40,0
Питома вага вчасного виконаних доручень у їх	відс.	Внутрішній відомчий облік	100,0		100,0	100,0		100,0	0,0		0,0

Продовження табл. В.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Рівень погашення кредиторської заборгованості Нацкомфінпослуг, яка рахується станом на 01 січня 2013 року	відс.	Розрахунок на основі звітних даних	100,0		100,0	100,0		100,0	0,0		0,0
Співвідношення кількості застосованих заходів впливу до кількості проведених перевірок (виїзних, безвиїзних)	відс.	Внутрішній відомчий облік	103,0		103,0	99,0		99,0	-4,0		-4,0
Рівень погашення кредиторської заборгованості Держфінпослуг, яка рахується станом на 01 січня 2013 року	відс.	Розрахунок на основі звітних даних	6,0		6,0	0,0		0,0	-6,0		-6,0
Темпи приросту щільності страхування (валові страхові премії на одну особу - 45,46 млн.чол.)	грн.	Розрахунок на основі звітних і статистичних даних	431,5		431,5	0,0		0,0	-431,5		-431,5
Рівень валових страхових виплат (відношення валових страхових виплат до валових страхових премій)	відс.	Розрахунок на основі звітних даних	24,3		24,3	17,1		17,1	-7,2		-7,2
Частка осіб, які підвищили кваліфікацію у загальній кількості осіб, які мали підвищити кваліфікацію у поточному році	відс.	Внутрішній відомчий облік	100,0		100,0	100,0		100,0	0,0		0,0

Таблиця В.3

Інформація про виконання результативних показників, що характеризують виконання бюджетної програми «Керівництво та управління у сфері регулювання ринків фінансових послуг» за 2015 рік

Показники	Од. виміру	Джерело інформації	Затверджено паспортом бюджетної програми за звітний період			Виконано за звітний період			Відхилення		
			заг. фонд	спец. фонд	разом	заг. фонд	спец. фонд	разом	заг. фонд	спец. фонд	разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Затрат											
Кількість штатних одиниць	од.	Постанова КМУ від 05.04.14 №85	264		264	264		264	0		0
Кількість службових автомобілів	од.	Постанова КМУ від 01.03.14 №65	1		1	1		1	0		0
Загальна площа приміщень	кв. м.	Облікові данні	4435,6		4435,6	4435,6		4435,6	0		0
Продукту											
Загальна кількість суб'єктів нагляду, у тому числі відокремлених підрозділів	од.	Державний реєстр фінансових установ	10730		10730	11125		11125	395		395
Кількість виданих ліцензій	шт.	Державний реєстр фінансових установ	227		227	362		362	135		135
Кількість проведених засідань Нацкомфінпослуг	од.	Регламент Нацкомфінпослуг	90		90	107		107	17		17
Кількість розглянутих звернень (скарг) від фізичних осіб - споживачів фінансових послуг	од.	Внутрішній відомчий облік	7000		7000	5539		5539	-1461		-1461
Кількість розроблених нормативно-правових актів	од.	План роботи Нацкомфінпослуг	57		57	71		71	14		14
Кількість опрацьованих нормативно-правових актів, розроблених іншими органами влади та суб'єктами законодавчої ініціативи	од.	Внутрішній відомчий облік	73		73	106		106	33		33
Кількість прийнятих розпоряджень Нацкомфінпослуг	од.	План роботи Нацкомфінпослуг	3100		3100	3536		3536	436		436
Кількість проведених перевірок	од.	План перевірок	44		44	48		48	4		4

Продовження табл. В.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість міжнародних проектів технічної підтримки у сфері надання фінансових послуг	од.	Внутрішній відомчий облік	3		3	3		3	0		0
Обсяг бюджетних надходжень за видачу ліц.	тис.грн.	Звітні дані	2152		2152	2374,5		2374,5	222,5		222,5
Кількість застосованих заходів впливу за результатами проведених перевірок	од.	Внутрішній відомчий облік	919		919	1473		1473	554		554
Ефективності											
Кількість розроблених та опрацьованих нормативно-правових актів на одного виконавця (56/40 осіб, що займаються розробкою нормативно-правових актів)	од.	Внутрішній відомчий облік	2		2	4		4	2		2
Кількість суб'єктів нагляду на одного виконавця (167/133 особи)	од.	Внутрішній відомчий облік	64		64	84		84	20		20
Кількість перевірок на одного виконавця (36/35 осіб, що займаються перевітками)	од.	Внутрішній відомчий облік	1		1	1		1	0		0
Кількість прийнятих розпоряджень Нацкомфінпослуг на одного працівника	од.	Внутрішній відомчий облік	12		12	13		13	1		1
Кількість розглянутих звернень (скарг) від фізичних осіб - споживачів фінансових послуг на одного виконавця (29/28 осіб)	од.	Внутрішній відомчий облік	241		241	198		198	-43		-43
Якості											
Частка вчасно виконаних доручень у їх загальній кількості	відс.	Внутрішній відомчий облік	100		100	100		100	0		0
Рівень погашення кредиторської заборгованості Нацкомфінпослуг	відс.	Звіт (форма7)	66,3		66,3	97,8		97,8	31,5		31,5
Зміна суми надходжень до бюджету, за видачу ліцензій у порівнянні з попереднім р.	відс.	Розрахунок	-30		-30	-22,7		-22,7	7,3		7,3
Зміна кількості застосованих заходів впливу до суб'єктів нагляду у порівнянні з попереднім р.	відс.	Розрахунок	-1,8		-1,8	56,2		56,2	58		58
Зміна кількості розглянутих звернень (скарг) від фізичних осіб - споживачів фінансових послуг у порівнянні з попереднім роком	відс.	Розрахунок	-27,5		-27,5	-42,6		-42,6	-15,1		-15,1

**Вихідні дані та розраховані показники, що характеризують рівень державного регулювання
ринків НПІ України у 2004-2015 рр.***

№ з/п	Показники	Значення показника по роках											
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
I Затрат													
1	Середньооблікова чисельність, чол.	234	247	258	271	275	268	268	274	285	247	225	237
2	Загальна площа приміщень, м ²	4435,6	4435,6	4435,6	4435,6	4435,6	4435,6	4435,6	4435,6	4435,6	4435,6	4435,6	4435,6
3	Затверджено кошторис, тис. грн.	6743,6	9871,1	15604,5	17721,6	24455,1	20899,6	22461,8	25053,7	33518	28559,6	26639	25874,1
4	Виконано бюджету Держфінпослуг (Нацкомфінпослуг), тис. грн.	6695,5	9771,1	15203,1	17148,9	23697,0	20256,8	21312,1	23664,1	31526,7	27725	25450,7	25170,9
5	З них:												
6	ФОП та нарахування, тис. грн.	3004,3	6120,1	8894,6	10289,2	15087,1	13730,1	14016,0	14621,2	17228,4	18189,3	17102,3	22108
7	Енергоносії, тис. грн.	-	-	-	1700,6	1545,1	936,3	1176,5	1024,3	1033,2	743,6	682,2	868,3
II Продукту													
1	Загальна кількість суб'єктів нагляду, внесених до Державного реєстру фінансових установ, одиниць	1372	1612	1745	1913	2016	2008	1980	1979	2041	2113	2087	2239
2	Кількість фінансових установ, внесених до Державного реєстру фінансових установ у даному році, одиниць	-	252	129	165	165	145	127	109	100	148	98	233
3	Кількість виключених фінансових установ, одиниць	-	33	41	72	62	153	172	109	53	76	124	81
4	Кількість діючих ліцензій, одиниць	-	-	1379	2097	4347	6287	7326	7338	7364	5107	4963	4724
5	Кількість виданих ліцензій, одиниць	1648	1180	1143	894	1289	645	433	349	174	323	237	362
6	Кількість анульованих та зупинених ліцензій, одиниць	-	-	118	176	39	205	585	237	250	517	796	527
7	Обсяг активів фінансових установ, млн. грн.	21709,5	25193	33880	44467	61668,1	62848,7	69855,5	80090,6	100792,0	124959,6	147816,3	162817,0

Продовження табл. Г.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
8	Загальний обсяг ринків НФП, млн. грн.	24112,0	26323,5	39436,1	64507,6	75102,1	62572,6	72762,4	79921,8	91313,3	122890,3	109683,7	81710,8
9	Валові страхові премії, млн. грн.	19431,4	12853,5	13830,0	18008,2	24008,6	20442,1	23081,7	22693,5	21508,2	28661,9	26767,3	29736
10	Валові страхові виплати, млн. грн.	1540,3	1894,2	2599,6	4213	7050,7	6737,2	6104,6	4864	5151	4651,8	5065,4	8100,5
11	Обсяг страхових резервів, млн. грн.	8272,2	5045,8	6014,1	8423,3	10904,1	10141,3	11371,8	11179,3	12578	14435,7	15828	18376,3
12	Обсяг укладених договорів фінансовими компаніями та лізингодавцями, млн. грн.	0	381,7	510,1	698,4	1611,5	1808,9	7248,5	8097,3	16343,1	18235,3	31651,8	24851,9
13	Сума наданих фінансових кредитів під заставу, млн. грн.	-	1429,0	1141,8	1404,3	2134,5	3686,3	5362,2	7187,0	8842,9	8368,2	8410,8	12459,7
14	Вартість активів недержавних пенсійних фондів, млн. грн.	10,5	46	142	281	612,2	857,9	1144,3	1386,9	1660,1	2089,8	2469,2	1980
15	Обсяг кредитів, виданих кредитними спілками своїм членам на кінець періоду, млн. грн.	711,8	1438,5	2596,73	4512,3	5572,8	3909,1	3349,5	2237,4	2531	2349,1	1994,4	1792,7
16	Обсяг депозитів, залучених кредитними спілками від своїх членів на кінець періоду, млн. грн.	554,3	1137,57	1926,5	3451,2	3951,1	2959,3	1945	1185,5	1287,5	1330,1	989,8	855,2
17	Кількість проведених засідань Нацкомфінпослуг	63	82	108	95	69	59	55	37	104	114	119	107
18	Кількість розглянутих звернень (скарг) від фізичних осіб - споживачів фінансових послуг, одиниць	735	1594	938	1405	2433	10529	11181	7624	5184	8733	10281	5975
19	Кількість розроблених нормативно-правових актів, одиниць	66	59	38	44	31	34	28	37	96	43	49	71
20	Кількість прийнятих розпоряджень Нацкомфінпослуг, одиниць	3074	1997	1371	1866	1596	1243	1034	826	2434	4826	4974	3536
21	Кількість проведених перевірок (виїзних та безвиїзних), одиниць	1257	1270	1655	1579	2070	1424	1281	1552	139	311	244	48
22	Кількість міжнародних проектів технічної підтримки у сфері надання фінансових послуг, одиниць	7	8	12	13	11	8	7	6	3	3	3	4

Продовження табл. Г.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
23	Надходження від штрафів, тис. грн.	0	0	0	503,5	534,3	705,7	2442,8	5527,6	4644,8	2247,5	8490,4	5891,1
24	Кількість осіб, які пройшли підвищення кваліфікації, осіб	38	36	21	20	38	130	96	138	72	96	86	53
25	Кількість застосованих заходів впливу за результатами проведених перевірок, од.	0	0	4591	4658	4749	3167	2956	1591	590	2028	1486	2415
III Ефективності													
3.1 Ефективність нормотворчої та контрольної роботи													
1	Кількість заходів впливу в розрахунку на перевірку, одиниць	0,00	0,00	2,77	2,95	2,29	2,22	2,31	1,03	4,24	6,52	6,09	50,31
2	Кількість анульованих ліцензій в розрахунку на проведену перевірку, одиниць	0,00	0,00	0,07	0,11	0,02	0,14	0,46	0,15	1,80	1,66	3,26	10,98
3	Середня сума штрафу від 1 перевірки, тис. грн.	0,00	0,00	0,00	0,32	0,26	0,50	1,91	3,56	33,42	7,23	34,80	122,73
4	Кількість виключених установ до заходів впливу, одиниць	-	-	0,01	0,02	0,01	0,05	0,06	0,07	0,09	0,04	0,08	0,03
5	Кількість розроблених нормативно-правових актів на одного працівника, одиниць	3,00	2,68	1,73	1,83	1,29	1,21	0,88	0,86	1,43	0,64	0,73	1,06
6	Кількість прийнятих розпоряджень Нацкомфінпослуг на одного працівника, од.	13,1	8,1	5,3	6,9	5,8	4,6	3,9	3,0	8,5	19,5	22,1	14,9
7	Частка анульованих та призупинених ліцензій, %	-	-	8,6	8,4	0,9	3,3	8,0	3,2	3,4	10,1	16,0	11,2
	Кількість розпоряджень за проведене засідання, одиниць	48,8	24,4	12,7	19,6	23,1	21,1	18,8	22,4	23,4	42,3	41,8	33,0
3.2 Ступінь та ефективність бюджетного фінансування держрегулювання ринків НФП													
1	Витрати на утримання 1 м2 приміщень Нацкомфінпослуг, грн.	-	-	-	383,4	348,3	211,1	265,2	230,9	232,9	167,6	153,8	195,8
2	Виконання бюдж. Нацкомфінпослуг, %	99,3	99,0	97,4	96,8	96,9	96,9	94,9	94,5	94,1	97,1	95,5	97,3

Продовження табл. Г.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
3	Частка ФОП у бюджеті, %	0,45	0,63	0,59	0,60	0,64	0,68	0,66	0,62	0,55	0,66	0,67	0,88
4	Сума активів установ, що припадає на 1 грн. бюджетного фінансування, грн.	3242,4	2578,3	2228,5	2593,0	2602,4	3102,6	3277,7	3384,5	3197,0	4507,1	5807,9	6468,5
5	Витратність регулювання ринку НФП (Об'єм ринку на одиницю бюджетного фінансування), грн.	3601,2	2694,0	2594,0	3761,6	3169,3	3089,0	3414,1	3377,3	2896,4	4432,5	4309,7	3246,2
Якості													
IV Якісні показники розвитку ринку НФП													
1	Середня кількість скарг на одну установу	0,5	1,0	0,5	0,7	1,2	5,2	5,6	3,9	2,5	4,1	4,9	2,7
2	Темпи приросту активів фінансових установ	-	16,0	34,5	31,2	38,7	1,9	11,1	14,7	25,8	24,0	18,3	10,1
3	Темпи приросту активів СК	91,4	4,5	14,7	34,3	30,2	0,1	7,8	6,4	16,8	18,1	5,8	-13,6
4	Темпи приросту активів КС	122,7	67,2	62,3	15,3	-30,5	-18,6	-30,5	11,3	-2,2	-10,0	-11,7	-99,7
5	Темпи приросту активів ломбардів	-	-	36,2	-35,4	42,9	17,8	43,5	35,5	29,5	-2,6	12,6	29,7
6	Темпи приросту активів ФК	-	129,3	157,9	-32,1	83,6	26,1	34,9	71,9	69,0	33,9	28,9	38,7
7	Темпи приросту активів НФП	-	338,1	208,7	97,9	117,9	40,1	33,4	21,2	19,7	25,9	18,2	-19,8
8	Частка активів НФП у ВВП, %	6,3	5,7	6,2	6,2	6,5	6,9	6,5	6,2	6,9	8,2	9,4	8,2
9	Частка населення, охоплена кредитним кооперуванням, %	1,7	2,6	3,8	5,2	5,8	4,8	3,4	2,3	2,4	2,2	1,9	1,8
10	Частка населення, охоплена недержавним пенсійним забезпеченням, %	0,05	0,19	0,41	0,60	1,05	1,08	1,09	1,10	1,06	1,25	1,30	1,30
11	Темпи приросту щільності страхування (валові страхові премії на одну особу)	104,9	-33,4	8,3	31,0	34,0	-14,5	13,4	-1,4	-5,1	33,6	-1,2	11,5
12	Рівень валових страхових виплат (відношення валових страхових виплат до валових страхових премій)	7,9	14,7	18,8	23,4	29,4	33,0	26,4	21,4	23,9	16,2	18,9	27,2

Продовження табл. Г.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
V	Якісні показники функціонування Нацкомфінпослуг												
1	Кількість суб'єктів нагляду на одного працівника, одиниць	5,9	6,5	6,8	7,1	7,3	7,5	7,4	7,2	7,2	8,6	9,3	9,4
2	Кількість перевірок на одного працівника, одиниць	5,37	5,14	6,41	5,83	7,53	5,31	4,78	5,66	0,49	1,26	1,08	0,20
3	Навантаженість працівників Нацкомфінпослуг (Сума активів піднаглядних установ, що припадає на одного працівника), млн. грн.	92,8	102,0	131,3	164,1	224,2	234,5	260,7	292,3	353,7	505,9	657,0	687,0
4	Плинність кадрів Нацкомфінпослуг	0,27	0,28	0,2	0,12	0,13	0,23	0,27	0,3	0,3	0,33	0,28	0,33
5	Темп приросту заробітної плати працівника	-	93,0	39,1	10,1	44,5	-6,6	2,1	2,0	13,3	21,8	3,2	22,7
6	Навантаженість працівників Нацкомфінпослуг в розрахунку на одиницю заробітної плати (обсяг ринку НФП, що припадає на грн. заробітної плати працівника Нацкомфінпослуг), тис. грн.	8,03	4,30	4,43	6,27	4,98	4,56	5,19	5,47	5,30	6,76	6,41	3,70
7	Частка працівників, що підвищили кваліфікацію, %	16,2	14,6	8,1	7,4	13,8	48,5	35,8	50,4	25,3	38,9	38,2	22,4
8	Реальна середньомісячна зарплата, тис. грн.	1,07	1,87	2,57	2,71	3,74	3,80	3,99	4,25	5,05	6,11	5,07	5,42
9	Кількість міжнародних проектів технічної підтримки в розрахунку на працівника, од.	0,03	0,03	0,05	0,05	0,04	0,03	0,03	0,02	0,01	0,01	0,01	0,02

* Розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [115-125].

Додаток Д

**Показники, що характеризують функціонування ринків НПІ в
регіонах України у 2006-2015 рр.**

Таблиця Д.1

**Динаміка кількості зареєстрованих страхових підприємств в
регіонах України у 2006-2015 рр.***

Регіони(області)	Кількість страховиків по роках, одиниць										Зміна 2015/2006	
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс.	%
АР Крим та м. Севастополь	9	9	8	8	7	6	6	6	6	0	-9	-100,0
Вінницька	2	2	0	0	0	1	1	1	1	1	-1	-50,0
Волинська	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	9	-
Дніпропетровська	28	28	28	24	23	22	18	17	16	13	-15	-53,6
Донецька	28	29	24	29	24	21	16	12	12	11	-17	-60,7
Житомирська	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	-1	-100,0
Закарпатська	1	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0,0
Запорізька	15	15	16	13	11	10	10	9	9	10	-5	-33,3
Івано-Франківська	3	4	4	4	3	3	3	3	3	3	0	0,0
Кіровоградська	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	9	-
м. Київ та Київська область	261	296	331	340	323	299	280	277	275	280	19	7,3
Луганська	5	4	3	4	4	3	3	3	3	3	-2	-40,0
Львівська	3	4	5	5	5	5	6	6	7	5	2	66,7
Миколаївська	3	3	3	2	2	2	2	1	1	1	-2	-66,7
Одеська	20	19	18	16	18	16	16	15	15	11	-9	-45,0
Полтавська	5	5	5	6	6	6	5	5	4	4	-1	-20,0
Рівненська	3	4	4	2	1	1	1	1	1	0	-3	-100,0
Сумська	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	-1	-100,0
Тернопільська	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	-1	-100,0
Харківська	25	23	21	18	17	17	17	17	17	15	-10	-40,0
Херсонська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-
Хмельницька	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-
Черкаська	2	2	1	1	1	2	2	1	1	1	-1	-50,0
Чернівецька	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	9	-
Чернігівська	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	0	0,0
Всього по Україні	418	453	476	476	449	417	388	377	374	361	-57	-13,6

* Сформовано та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг.

Таблиця Д.2

Динаміка кількості структурних підрозділів страховиків в регіонах України у 2006-2015 рр.*

Регіони (області)	Кількість структурних підрозділів страховика по роках, од.										Зміна 2015/2006	
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс.	%
АР Крим та м. Севастополь	106	102	117	130	118	125	134	89	30	10	-96	-90,6
Вінницька	110	101	60	100	97	94	86	85	85	93	-17	-15,5
Волинська	88	83	77	86	82	78	75	68	68	68	-20	-22,7
Дніпропетровська	146	149	158	180	192	175	149	113	109	102	-44	-30,1
Донецька	130	127	163	173	192	183	159	143	84	62	-68	-52,3
Житомирська	85	78	56	81	82	79	74	71	73	73	-12	-14,1
Закарпатська	75	70	61	75	80	74	72	72	74	70	-5	-6,7
Запорізька	101	102	121	130	136	120	105	98	94	91	-10	-9,9
Івано-Франківська	88	81	71	80	84	73	75	69	68	63	-25	-28,4
Кіровоградська	74	45	44	70	72	67	66	64	65	62	-12	-16,2
м. Київ та Київська область	195	216	245	259	264	269	268	261	247	254	59	26,7
Луганська	90	95	104	145	142	134	100	92	46	35	-55	-61,1
Львівська	164	115	115	161	152	150	127	118	118	119	-45	-27,4
Миколаївська	83	45	55	87	80	74	74	69	70	69	-14	-16,9
Одеська	127	85	102	147	150	148	148	138	134	124	-3	-2,4
Полтавська	112	102	78	111	106	96	100	93	94	97	-15	-13,4
Рівненська	80	76	73	79	79	75	72	69	72	71	-9	-11,3
Сумська	82	65	55	75	79	71	73	70	68	72	-10	-12,2
Тернопільська	77	74	63	72	74	72	67	65	66	65	-12	-15,6
Харківська	126	112	113	125	116	113	115	115	106	102	-24	-19,0
Херсонська	88	65	59	85	83	79	76	72	73	69	-19	-21,6
Хмельницька	91	87	78	92	90	88	88	86	82	81	-10	-11,0
Черкаська	91	88	84	86	87	84	84	79	78	81	-10	-11,0
Чернівецька	55	54	51	53	53	53	48	47	51	50	-5	-9,1
Чернігівська	105	91	81	99	117	90	87	86	85	87	-18	-17,1
Всього по Україні	2569	2308	2284	2781	2807	2664	2522	2332	2140	2070	-499	-19,4

* Сформовано та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг.

Таблиця Д.3

Динаміка кількості КС, що подавали звітність Нацкомфінпослуг в розрізі регіонів України у 2006-2015 рр.*

Регіони (області)	Кількість КС по роках, одиниць										Зміна 2015/2006	
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс.	%
АРК та м. Севастополь	38	42	43	40	36	36	36	34	-	-	-	-
Вінницька	16	17	15	14	10	12	13	13	13	12	-4	-25,0
Волинська	17	19	19	16	13	12	11	11	11	9	-8	-47,1
Дніпропетровська	31	35	35	33	27	24	27	26	26	21	-10	-32,3
Донецька	63	62	59	52	40	32	34	34	34	13	-50	-79,4
Житомирська	7	7	7	5	5	4	4	2	2	3	-4	-57,1
Закарпатська	22	23	25	25	22	19	17	17	15	14	-8	-36,4
Запорізька	31	33	33	29	24	23	20	19	19	19	-12	-38,7
Івано-Франківська	26	27	26	26	24	23	23	22	22	23	-3	-11,5
Кіровоградська	20	19	18	17	13	11	11	12	12	11	-9	-45,0
м.Київ та Київська обл.	109	111	108	104	77	71	65	63	63	54	-55	-50,5
Луганська	54	53	57	56	48	43	39	40	38	19	-35	-64,8
Львівська	38	36	37	35	29	26	25	26	26	23	-15	-39,5
Миколаївська	14	14	14	11	8	6	7	7	7	6	-8	-57,1
Одеська	40	47	46	43	25	21	19	20	20	16	-24	-60,0
Полтавська	23	23	22	21	16	13	13	13	13	9	-14	-60,9
Рівненська	12	12	14	14	11	10	10	10	10	10	-2	-16,7
Сумська	12	12	11	12	10	9	9	8	8	7	-5	-41,7
Тернопільська	28	28	26	25	20	19	19	19	19	20	-8	-28,6
Харківська	35	38	40	37	33	32	33	34	34	32	-3	-8,6
Херсонська	15	15	15	15	8	8	8	8	8	8	-7	-46,7
Хмельницька	21	22	22	22	21	21	21	21	21	20	-1	-4,8
Черкаська	51	51	50	43	32	24	22	23	23	20	-31	-60,8
Чернівецька	16	17	16	14	13	13	12	12	12	10	-6	-37,5
Чернігівська	21	22	21	19	19	17	15	15	15	15	-6	-28,6
Всього КС, що звітуються	760	785	779	728	584	529	513	509	471	394	-366	-48,2
Всього зареєстрованих КС	760	785	829	755	659	613	617	624	589	588	-172	-22,6
<i>Частка КС, що звітуються у загальній кількості</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>94,0</i>	<i>96,4</i>	<i>88,6</i>	<i>86,3</i>	<i>83,1</i>	<i>81,6</i>	<i>80,</i>	<i>67,0</i>	<i>-33,0</i>	<i>-</i>

* Сформовано та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг.

Таблиця Д.4

Динаміка кількості НПФ в розрізі регіонів України у 2006-2015 рр.*

Регіони(області)	Кількість НПФ, одиниць									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
АР Крим та м. Севастополь	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Вінницька	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Волинська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Дніпропетровська	2	10	10	10	8	8	8	4	4	4
Донецька	4	5	5	5	5	5	5	6	6	6
Житомирська	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0
Закарпатська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Запорізька	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0
Івано-Франківська	3	4	4	4	3	3	3	2	2	2
Кіровоградська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
м. Київ та Київська область	29	64	76	76	72	69	69	61	57	53
Луганська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Львівська	3	4	4	4	4	4	2	2	2	2
Миколаївська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Одеська	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Полтавська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Рівненська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Сумська	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Тернопільська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Харківська	1	4	4	4	4	4	4	3	2	2
Херсонська	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Хмельницька	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Черкаська	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Чернівецька	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Чернігівська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Всього по Україні	44	96	109	108	101	96	94	81	76	72

* Сформовано на основі даних Нацкомфінпослуг.

Таблиця Д.5

**Динаміка кількості небанківських фінансових установ в регіонах
України у 2006-2015 рр.***

Регіони (області)	Кількість НФУ та їх філій по роках, одиниць										Зміна за 2015/2006 рр.	
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс.	%
АР Крим та м. Севастополь	154	154	169	179	162	168	177	130	37	11	-143	-92,9
Вінницька	130	130	85	124	115	115	108	103	103	110	-20	-15,4
Волинська	105	102	96	102	95	90	86	79	79	77	-28	-26,7
Дніпропетровська	207	222	231	247	250	229	202	160	155	140	-67	-32,4
Донецька	225	223	251	259	261	241	214	195	136	92	-133	-59,1
Житомирська	93	86	65	88	89	83	78	73	75	76	-17	-18,3
Закарпатська	98	94	86	100	102	93	89	90	90	85	-13	-13,3
Запорізька	147	151	171	173	172	153	135	126	122	120	-27	-18,4
Івано-Франківська	120	116	105	114	114	102	104	96	95	91	-29	-24,2
Кіровоградська	94	64	62	87	85	78	77	76	77	73	-21	-22,3
м. Київ та Київська область	594	687	760	779	736	708	682	662	642	641	47	7,9
Луганська	149	152	164	205	194	180	142	135	87	57	-92	-61,7
Львівська	208	159	161	205	190	185	160	152	153	149	-59	-28,4
Миколаївська	97	59	69	98	88	80	81	76	77	75	-22	-22,7
Одеська	187	152	167	207	194	186	184	174	170	152	-35	-18,7
Полтавська	140	130	105	138	128	115	118	111	111	110	-30	-21,4
Рівненська	95	92	91	95	91	86	83	80	83	81	-14	-14,7
Сумська	95	79	68	88	90	81	82	78	76	79	-16	-16,8
Тернопільська	106	103	90	97	94	91	86	84	85	85	-21	-19,8
Харківська	187	177	178	184	170	166	169	169	159	151	-36	-19,3
Херсонська	103	81	75	101	92	88	85	81	82	78	-25	-24,3
Хмельницька	112	109	100	114	111	109	109	107	103	101	-11	-9,8
Черкаська	145	141	135	130	120	110	108	103	102	102	-43	-29,7
Чернівецька	71	71	67	67	66	66	60	59	63	60	-11	-15,5
Чернігівська	123	110	99	115	132	105	101	100	99	99	-24	-19,5
Всього	3785	3644	3650	4096	3941	3708	3520	3299	3061	2895	-890	-23,5

* Сформовано та розраховано на основі даних Нацкомфінпослуг.

Таблиця Д.6

Динаміка збору страхових премій страховими підприємствами за місцем реєстрації в регіонах України у 2006-2015 рр.*

Регіони (області)	Зібрані страхові премії по роках, млн. грн.									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
АР Крим та м. Севастополь	48,6	75,8	54,9	42,3	51,7	53,9	57,6	50,5	22,9	0,0
Вінницька	171,2	258,6	0,0	0,0	0,0	4,8	10,8	9,0	10,4	13,2
Волинська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Дніпропетровська	744,0	1818,1	2134,1	1680,4	1470,6	1387,0	1003,7	1350,6	1107,9	1304,1
Донецька	920,7	2048,2	2727,5	3267,3	4455,3	3663,5	2484,1	3741,4	1438,2	251,8
Житомирська	-	-	9,3	14,0	12,4	-	-	-	-	-
Закарпатська	20,9	33,7	-	-	-	-	-	13,7	14,0	21,5
Запорізька	450,2	320,3	435,5	286,7	283,9	260,5	164,3	176,7	193,1	999,6
Івано-Франківська	52,3	55,4	86,1	97,9	77,5	97,3	55,2	31,4	118,8	89,5
Кіровоградська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
м. Київ та Київська обл.	8799,5	10478,6	15487,8	13222,8	14472,5	14782,0	15979,7	20937,0	21510,3	23408,4
Луганська	493,8	72,2	46,4	17,3	17,0	25,1	31,0	35,9	13,1	0,8
Львівська	51,4	49,7	406,0	73,3	79,6	75,5	75,2	83,4	76,8	38,4
Миколаївська	41,3	45,0	48,1	41,0	22,3	24,3	20,4	24,5	20,8	0,0
Одеська	437,6	515,8	482,2	365,7	1205,1	1293,3	826,0	900,8	1464,3	242,4
Полтавська	108,1	144,7	277,9	133,2	188,0	208,1	280,6	411,2	630,1	1093,0
Рівненська	336,7	380,7	207,7	0,9	0,6	0,4	0,1	0,0	0,0	0,0
Сумська	4,4	6,4	5,7	3,6	1,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Тернопільська	3,6	3,8	4,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Харківська	1140,1	1715,6	1588,6	1189,1	736,5	721,9	466,3	857,4	126,6	72,3
Херсонська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Хмельницька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Черкаська	0,6	1,3	1,1	0,5	0,4	91,8	48,1	31,8	14,8	9,5
Чернівецька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Чернігівська	5,1	5,3	5,3	6,2	6,6	4,2	5,0	6,5	5,2	4,8
Всього	13830	18029,3	24008,6	20442,1	23081,7	22693,5	21508,2	28661,9	26767,3	27549,4

* Сформовано на основі даних Нацкомфінпослуг.

Таблиця Д.7

**Динаміка збору страхових премій структурними підрозділами
страховиків в регіонах України у 2006-2015 рр.***

Регіони (області)	Кількість НФУ та їх філій по роках, одиниць										Зміна за 2015/2006:	
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс.	%
АР Крим та м. Севастополь	73,5	138,7	180,6	154,3	141,8	151,4	150,9	152,2	25,8	0,77	-72,8	-99,0
Вінницька	40,6	70,1	93,1	79,4	79,5	94,8	98,8	99,5	111,1	150,6	110,0	271,3
Волинська	37,9	57,4	80,3	63,6	61,7	70,6	67,6	77,6	88,0	124,0	86,1	226,8
Дніпропет- ровська	190,8	294,9	356,7	279,0	265,5	288,3	284,9	272,7	238,7	281,2	90,4	47,4
Донецька	185,1	312,9	644,3	300,4	506,8	612,2	675,3	758,9	589,7	244,5	59,4	32,1
Житомирська	31,4	52,6	73,0	52,3	54,4	56,5	54,9	57,6	67,3	80,6	49,1	156,3
Закарпатська	59,8	87,4	101,8	81,2	70,6	56,8	71,8	76,9	81,5	88,8	29,0	48,6
Запорізька	122,1	184,1	219,2	181,0	204,1	215,2	221,2	149,5	153,1	182,5	60,4	49,5
Івано- Франківська	34,6	56,6	80,6	60,0	58,1	63,7	64,7	82,3	81,0	103,3	68,7	198,5
Кіровоградська	27,5	53,0	73,2	43,9	43,9	55,0	62,8	56,9	54,9	63,2	35,8	130,2
м. Київ та Київська обл.	812,4	1055,8	1409,4	1560,3	1620,8	1536,8	1728,4	1749,6	1746,7	3189,3	2376,9	292,6
Луганська	86,7	128,3	170,6	138,4	153,8	174,4	188,2	192,7	114,5	49,7	-37,0	-42,7
Львівська	96,0	160,9	249,9	207,6	196,6	193,0	185,1	200,5	223,2	289,5	193,5	201,7
Миколаївська	42,9	83,1	111,6	69,0	70,7	59,7	55,9	58,6	61,3	76,3	33,4	77,8
Одеська	124,8	234,7	280,0	234,4	224,6	216,8	239,5	357,8	244,6	364,4	239,6	192,0
Полтавська	65,9	85,9	100,6	78,2	75,0	81,5	83,7	90,3	96,8	124,4	58,5	88,8
Рівненська	32,9	57,5	72,7	61,2	58,8	65,6	66,8	66,5	70,5	89,7	56,9	173,1
Сумська	27,9	47,6	61,5	47,6	52,1	57,3	59,7	53,4	51,8	69,8	41,9	150,3
Тернопільська	32,9	51,5	70,2	47,2	46,5	55,5	56,0	59,2	72,9	105,6	72,6	220,5
Харківська	90,6	153,3	228,6	178,5	165,1	156,3	189,7	170,6	174,7	230,5	139,9	154,5
Херсонська	38,4	64,5	78,6	57,4	51,6	61,4	62,4	56,4	54,9	76,4	38,0	99,0
Хмельницька	37,1	62,7	79,9	53,6	55,4	62,2	64,9	72,0	73,0	94,4	57,3	154,5
Черкаська	34,6	60,6	82,7	63,4	64,0	69,1	69,9	72,1	79,9	96,4	61,8	178,9
Чернівецька	21,4	34,8	47,9	37,6	39,4	39,8	39,6	40,8	46,5	67,3	45,9	214,7
Чернігівська	36,8	50,9	65,2	55,3	58,7	65,2	67,6	65,6	70,3	89,8	53,1	144,5
Всього	2384,4	3639,8	5012,1	4184,6	4419,5	4559,0	4910,2	5090,2	4672,6	6332,9	3948,5	165,6

* Сформовано та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг.

Таблиця Д.8

Динаміка виданих кредитів членам КС (на кінець періоду) в розрізі регіонів України у 2006-2015 рр.*

Регіони (області)	Видані кредити членам КС по роках, млн. грн.										Зміна за 2015/2006	
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс.	%
АР Крим та м. Севастополь	92,2	144,7	182,6	170,8	92,4	50,7	109,8	96,2	-	-	-92,2	-100,0
Вінницька	34,4	81,2	119	102,7	95,2	52,4	77,0	103,4	119,8	39,6	5,2	15,2
Волинська	27,2	84,3	95,1	42,0	38,0	36,7	11,1	12,1	11,7	10,6	-16,7	-61,2
Дніпропетровська	52,5	64,7	70,3	62,8	63,8	73,0	89,1	122,5	90,4	86,4	33,9	64,6
Донецька	191,7	279,3	313,1	265,8	139,4	140,5	156,1	157,8	85,8	52,1	-139,7	-72,8
Житомирська	14,6	21,0	25,8	19,0	20,3	23,8	26,7	31,5	30,3	23,9	9,3	63,6
Закарпатська	75,7	130,9	179	144,6	126,6	62,7	61,7	64,7	58,2	48,5	-27,2	-35,9
Запорізька	76,0	120,3	155,4	126,6	103,5	101,4	94,1	85,6	71,6	66,1	-9,9	-13,0
Івано-Франківська	45,6	67,1	84,2	73,8	82,7	88,5	110,7	112,4	122,5	123,9	78,4	172,1
Кіровоградська	24,2	35,1	52	53,3	43,1	39,3	40,4	42,6	39,4	36,4	12,2	50,4
м.Київ та Київська область	511,0	768,7	1014,6	848,0	719,1	633,1	673,0	475,3	409,5	369,4	-141,6	-27,7
Луганська	106,6	148,6	178,6	162,7	153,7	87,3	94,1	107,6	53,2	54,2	-52,4	-49,1
Львівська	106,4	195,5	264,7	115,5	126,2	148,5	148,2	146,9	132,3	130,8	24,4	22,9
Миколаївська	30,1	54,3	78,3	86,7	78,1	23,8	28,3	31,5	28,5	21,8	-8,3	-27,6
Одеська	634,7	1380,4	1599,6	765,6	745,0	81,4	87,7	78,7	88,8	109,4	-525,2	-82,8
Полтавська	44,4	73,9	102,9	59,0	37,0	27,2	21,6	18,8	14,9	11,5	-32,9	-74,1
Рівненська	11,0	18,5	24,3	21,4	17,6	15,1	15,5	15,6	15,6	13,2	2,2	20,1
Сумська	7,0	12,3	15,9	12,8	12,6	12,3	10,9	10,8	12,3	10,8	3,7	53,2
Тернопільська	55,5	79,3	85,5	60,1	63,2	70,5	71,4	79,0	70,5	59,9	4,4	8,0
Харківська	132,3	213,7	270,2	181,1	144,8	123,7	170,5	184,7	145,2	127,4	-4,9	-3,7
Херсонська	35,3	59,4	89	86,2	53,9	72,3	148,5	117,4	132,0	151,7	116,4	329,6
Хмельницька	38,4	53,9	59,5	51,4	53,1	57,4	66,0	63,4	60,6	56,2	17,7	46,1
Черкаська	180,0	310,5	379,3	269,6	231,0	108,4	110,4	111,7	86,6	85,5	-94,5	-52,5
Чернівецька	41,0	59,0	61,9	58,2	50,5	52,9	50,3	56,2	60,0	53,7	12,7	31,0
Чернігівська	28,8	55,8	72,1	67,7	58,9	54,4	57,9	59,2	54,4	49,5	20,7	71,7
Всього по Україні	2596,7	4512,3	5572,9	3907,4	3349,5	2237,4	2531,0	2385,6	1994,4	1792,7	-804,1	-31,0

* Сформовано та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг.

Таблиця Д.9

Динаміка залучених депозитів членів КС (на кінець періоду) в розрізі регіонів України у 2006-2015 рр.*

Регіони (області)	Внески (вклади) членів КС по роках, млн. грн.										Зміна 2015/2016	
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс.	%
АР Крим та м. Севастополь	65,9	109,3	125,7	107,2	45,8	26,9	60,5	48,1	-	-	-65,9	-100
Вінницька	29,3	67,8	105,8	86,1	80,3	40,2	53,2	76,1	80,6	7,0	-22,3	-76,1
Волинська	76,1	115,8	98,2	15,3	14,4	12,2	4,3	4,5	4,7	3,9	-72,2	-94,8
Дніпропетровська	31,1	39,5	40,6	37,0	37,1	43,0	48,4	76,6	43,0	47,7	16,6	53,2
Донецька	156,6	262,2	288,9	228,9	95,2	71,2	48,7	45,3	16,3	7,8	-148,8	-95,0
Житомирська	11,4	17,1	19,6	17,9	20,8	21,2	19,2	24,9	27,8	21,3	9,9	87,6
Закарпатська	61,9	105,1	131	96,5	75,6	44,5	38,2	39,3	31,2	21,1	-40,8	-66,0
Запорізька	58,0	97,2	107,4	87,3	71,3	73,6	65,0	58,3	23,8	39,8	-18,1	-31,3
Івано-Франківська	34,2	50,3	59,6	47,7	53,1	54,2	63,8	66,7	64,3	73,3	39,1	114,3
Кіровоградська	18,9	25,2	40,2	40,7	32,2	25,1	26,7	31,3	29,4	25,6	6,7	35,7
м.Київ та Київська область	286,0	456,3	487,8	442,0	259,0	190,3	193,5	246,7	192,6	184,9	-101,1	-35,4
Луганська	86,0	118,1	137,7	129,4	123,8	57,8	61,0	71,3	30,5	28,1	-57,9	-67,3
Львівська	65,9	145,3	185,7	80,9	83,6	101,2	109,6	108,0	79,6	79,0	13,1	19,9
Миколаївська	24,2	45,2	66	71,8	65,2	17,9	20,0	22,9	15,7	12,0	-12,2	-50,5
Одеська	402,9	972,8	1142,8	843,9	392,6	32,7	34,1	30,1	30,7	27,0	-375,9	-93,3
Полтавська	30,1	57,4	77,2	47,0	31,4	15,1	11,7	11,4	10,3	9,2	-20,9	-69,5
Рівненська	9,1	14,3	18	15,0	11,5	9,7	10,4	10,6	9,2	7,1	-2,0	-22,1
Сумська	4,1	7,0	8,9	6,8	6,7	5,8	3,7	2,1	1,1	0,5	-3,6	-88,5
Тернопільська	47,0	68,3	70,8	45,0	47,9	50,3	48,8	56,3	46,5	37,0	-10,0	-21,2
Харківська	194,0	280,6	240,8	126,7	93,7	79,5	81,7	67,0	39,5	28,1	-165,9	-85,5
Херсонська	27,0	49,3	72	63,5	37,7	51,0	115,6	95,2	101,5	114,6	87,7	324,9
Хмельницька	32,3	44,8	49,5	39,2	40,4	40,5	42,9	38,7	33,0	25,3	-7,0	-21,7
Черкаська	131,3	228,1	288,2	206,1	157,2	56,2	63,6	61,5	30,1	25,3	-106,1	-80,8
Чернівецька	22,6	28,6	34	32,9	29,4	26,6	23,3	25,9	23,4	11,4	-11,2	-49,6
Чернігівська	20,6	45,4	54,7	46,0	39,0	39,0	39,8	37,0	25,0	18,4	-2,2	-10,8
Всього по Україні	1926,5	3451,2	3951,1	2960,7	1945,0	1185,5	1287,5	1355,8	989,8	855,2	-1071	-55,6

* Сформовано та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг.

Таблиця Д.10

**Динаміка загальної кількості членів кредитної кооперації в
регіонах України у 2006-2015 рр.***

Регіони (області)	Кількість членів КС по роках, тис. осіб										Зміна 2015/2006	
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс.	%
АР Крим та м. Севастополь	29,3	35,2	30,9	27,2	22,9	12,8	25,4	19,5	-	-	-29	-100,0
Вінницька	25,0	39,1	53,9	52,7	53,6	16,0	18,9	20,0	21,7	20,2	-3	-13,3
Волинська	11,1	10,8	10,3	9,8	10,0	9,2	9,1	7,8	7,8	7,2	-3	-29,8
Дніпропетровська	42,4	46,5	34,6	35,0	30,2	30,5	34,2	32,6	30,8	28,7	-12	-27,4
Донецька	319,4	333,2	347,3	210,3	106,5	86,5	85,7	73,0	54,7	34,2	-265	-82,9
Житомирська	20,1	24,2	21,2	21,8	20,4	10,8	9,1	11,0	9,9	9,1	-10	-50,7
Закарпатська	67,4	96,1	116,1	120,1	112,8	56,5	57,0	59,1	59,7	51,9	-8	-11,4
Запорізька	58,3	72,3	82,4	61,3	45,8	35,9	30,7	28,7	26,9	56,8	-31	-53,9
Івано-Франківська	52,5	65,3	75,0	80,6	85,5	70,8	80,4	66,2	64,1	62,6	12	22,0
Кіровоградська	11,5	13,0	16,0	16,9	14,6	6,9	13,3	16,5	17,3	16,1	6	49,7
м. Київ та Київська область	165,7	373,0	422,1	200,5	291,3	82,6	88,1	80,2	78,4	64,6	-87	-52,7
Луганська	84,7	103,7	111,9	117,6	112,8	69,9	74,6	73,2	32,5	27,3	-52	-61,6
Львівська	130,5	169,3	198,0	206,0	215,1	216,3	203,3	192,0	130,4	118,9	0	-0,1
Миколаївська	31,6	38,5	46,6	31,1	17,0	11,5	12,1	12,3	12,5	11,6	-19	-60,4
Одеська	370,6	510,1	580,6	527,9	42,4	21,0	21,0	20,6	20,4	19,0	-350	-94,5
Полтавська	36,0	41,8	44,6	34,2	25,4	22,6	19,6	15,5	14,9	13,8	-21	-58,7
Рівненська	9,0	11,2	13,0	13,3	11,5	9,5	8,9	6,3	6,4	6,0	-3	-28,8
Сумська	10,1	12,7	14,0	14,6	15,6	15,4	15,5	10,9	10,8	9,7	1	7,1
Тернопільська	59,0	75,2	88,4	87,0	85,2	73,4	64,0	60,4	54,5	50,6	-5	-7,7
Харківська	63,2	78,3	86,9	85,0	51,6	42,9	62,3	48,5	36,4	33,9	-27	-42,5
Херсонська	21,1	28,3	33,5	29,5	19,0	17,8	24,1	20,2	21,3	19,8	0	0,9
Хмельницька	42,9	51,1	56,8	58,4	57,3	44,1	48,6	34,3	33,0	30,7	-10	-23,1
Черкаська	74,4	96,5	110,1	91,5	70,9	48,4	44,9	36,7	34,4	32,1	-40	-53,7
Чернівецька	16,2	19,2	20,1	14,7	14,5	14,8	15,4	15,4	15,7	14,6	-1	-3,3
Чернігівська	39,5	47,1	55,0	44,6	38,7	36,3	29,6	27,1	27,4	25,4	-12	-30,7
Всього по Україні	1791,4	2391,6	2669,4	2191,4	1570,3	1062,4	1095,9	988,2	821,6	764,6	-970	-54,1

* Сформовано та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг.

Таблиця Д.11

Кількість членів КС, що мають депозитні рахунки, в розрізі регіонів України у 2006-2015 рр.*

Регіони (області)	Кількість вкладників-членів КС по роках, тис. осіб										Зміна 2015/2006	
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс.	%
АР Крим та м. Севастополь	3,8	5,6	5,1	4,4	1,3	0,8	1,4	1,1	-	-	-3,8	-100,0
Вінницька	3,3	2,9	3,8	2,6	2,3	1,1	1,2	1,3	1,1	1,0	-2,4	-71,4
Волинська	3,1	2,2	1,5	0,9	0,7	0,6	0,1	0,1	0,1	0,1	-3,0	-97,2
Дніпропетровська	1,6	1,8	1,8	2,2	1,5	1,4	1,4	1,7	1,0	0,9	-0,8	-46,7
Донецька	12,3	16,9	15,9	10,6	4,7	3,1	2,2	1,7	0,8	0,7	-11,6	-94,5
Житомирська	0,9	1,1	1,1	0,8	0,7	0,7	0,6	0,7	0,6	0,5	-0,3	-40,2
Закарпатська	4,9	9,8	6,5	5,2	4,0	2,3	2,3	2,4	3,7	3,1	-1,8	-36,5
Запорізька	3,5	5,0	4,5	3,2	2,2	1,8	1,4	1,3	0,5	0,4	-3,1	-87,9
Івано-Франківська	2,2	4,9	6,0	5,8	5,5	8,3	4,5	4,2	3,8	3,2	1,0	48,1
Кіровоградська	1,5	1,8	2,2	2,1	1,8	0,9	1,0	1,1	1,0	0,9	-0,6	-40,7
м.Київ та Київська область	6,0	15,0	14,2	12,2	7,4	3,4	3,7	4,0	3,2	2,7	-3,3	-54,9
Луганська	7,4	8,2	7,5	6,8	6,1	2,3	2,2	2,1	0,8	0,7	-6,7	-90,9
Львівська	5,6	8,2	8,7	5,9	5,8	6,2	6,9	6,5	4,9	4,1	-1,5	-26,9
Миколаївська	1,8	2,6	3,2	2,9	2,7	0,7	0,6	0,6	0,5	0,4	-1,4	-77,2
Одеська	15,5	122,3	42,6	24,3	11,4	0,5	0,5	0,4	0,3	0,3	-15,2	-98,2
Полтавська	2,9	4,2	4,9	2,6	1,6	1,3	0,9	0,7	0,5	0,4	-2,5	-86,1
Рівненська	0,7	0,9	1,0	0,8	0,6	0,4	0,5	0,4	0,3	0,3	-0,4	-58,8
Сумська	0,4	0,5	0,6	0,4	0,4	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	-0,3	-82,7
Тернопільська	5,1	4,3	4,6	3,4	2,7	2,6	2,4	2,0	1,6	1,3	-3,7	-73,5
Харківська	4,1	5,4	5,7	2,4	2,3	2,0	1,8	1,6	1,1	0,9	-3,2	-77,2
Херсонська	1,8	2,6	3,0	2,7	1,4	1,6	3,3	2,3	2,3	1,9	0,2	9,0
Хмельницька	2,2	2,5	2,3	1,7	1,6	1,4	1,6	1,3	0,9	0,8	-1,4	-64,5
Черкаська	9,6	12,5	13,3	10,0	7,4	2,3	2,5	2,3	0,9	0,7	-8,9	-92,4
Чернівецька	1,2	1,2	1,0	0,9	0,7	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4	-0,8	-67,0
Чернігівська	1,7	2,7	3,3	2,1	1,9	1,6	1,4	1,1	0,9	0,7	-0,9	-56,2
Всього по Україні	103,0	245,3	164,0	117,0	78,9	48,0	44,9	41,5	31,5	26,5	-76,5	-74,2

* Сформовано та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг.

Таблиця Д.12

Кількість членів КС, що мають заборгованість за кредитами, в розрізі регіонів України у 2006-2015 рр.*

Регіони (області)	Кількість позичальників-членів КС по роках, тис. осіб										Зміна 2015/2006	
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс.	%
АР Крим та м.Севастополь	9,6	9,4	8,4	7,2	6,3	3,1	7,0	5,7	-	-	-9,6	-100
Вінницька	12,4	21,2	26,8	18,9	15,7	4,2	5,3	5,3	4,7	4,1	-8,3	-67,2
Волинська	3,2	3,2	3,3	3,0	2,8	2,4	2,2	2,1	2,0	1,7	-1,5	-46,2
Дніпропетровська	19,0	12,4	12,4	11,5	11,4	11,0	11,5	11,4	10,3	8,9	-10,1	-53,2
Донецька	73,6	68,9	56,2	43,1	39,0	36,0	35,9	32,2	22,1	19,2	-54,4	-73,9
Житомирська	5,1	5,5	5,6	4,5	4,4	4,2	4,4	4,5	4,6	4,0	-1,1	-21,3
Закарпатська	30,4	31,3	35,8	33,9	26,7	10,2	9,4	9,1	5,9	5,1	-25,3	-83,2
Запорізька	15,0	17,6	17,0	12,4	9,6	8,4	7,5	6,3	5,0	4,4	-10,6	-70,7
Івано-Франківська	20,5	21,0	20,2	16,4	15,9	13,6	15,4	12,5	12,3	10,7	-9,8	-47,8
Кіровоградська	5,3	5,7	6,6	6,0	5,0	1,4	3,7	3,9	3,8	3,3	-2,0	-38,4
м.Київ та Київська область	38,3	96,7	74,5	58,5	54,0	22,2	25,5	25,1	25,2	21,9	-16,5	-42,9
Луганська	29,7	33,3	29,5	24,7	22,5	17,9	18,0	17,2	5,3	4,6	-25,1	-84,6
Львівська	43,7	49,4	50,2	34,0	31,5	29,6	27,9	25,8	21,8	19,0	-24,8	-56,6
Миколаївська	7,5	8,7	9,5	6,9	5,5	3,1	3,1	3,0	2,4	2,1	-5,4	-71,7
Одеська	117,9	31,4	85,2	45,6	4,8	3,0	2,8	2,6	2,5	2,1	-115,8	-98,2
Полтавська	9,9	9,1	7,5	4,6	3,7	3,1	2,7	2,4	2,1	1,8	-8,1	-81,9
Рівненська	3,5	4,0	3,7	2,9	2,1	2,0	2,1	1,7	1,6	1,4	-2,0	-59,0
Сумська	4,0	4,1	3,9	3,3	3,1	2,6	2,2	2,1	2,1	1,8	-2,1	-53,5
Тернопільська	24,9	27,8	26,2	19,0	17,2	16,3	15,1	14,8	12,6	10,9	-14,0	-56,2
Харківська	20,6	22,5	19,8	12,5	12,2	11,0	12,7	11,3	7,6	6,6	-14,0	-68,1
Херсонська	7,4	9,2	8,8	6,3	4,0	4,1	4,6	4,1	4,2	3,6	-3,7	-50,7
Хмельницька	18,7	19,9	19,4	14,9	14,1	12,7	12,8	10,6	9,3	8,1	-10,6	-56,8
Черкаська	27,4	28,7	27,9	18,5	18,5	14,8	10,7	10,2	9,9	8,6	-18,8	-68,6
Чернівецька	6,7	6,2	4,8	3,8	3,4	3,4	3,1	3,0	2,7	2,4	-4,3	-64,8
Чернігівська	11,8	14,2	15,1	11,6	9,6	8,9	8,5	8,0	6,8	5,9	-5,9	-49,8
Всього по Україні	566,1	561,5	578,1	424,0	343,0	249,3	254,0	234,9	186,6	162,2	-403,9	-71,3

* Сформовано та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг.

Таблиця Д.13

Динаміка кількості активних членів системи кредитної кооперації в регіонах України у 2006-2015 рр.*

Регіони (області)	Кількість активних членів КС по роках, тис. осіб										Зміна 2015/2006	
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс.	%
АР Крим та м. Севастополь	13,4	15,0	13,5	11,6	7,6	3,9	8,5	6,8	-	-	-13,4	-100
Вінницька	15,8	24,1	30,6	21,5	18,0	5,3	6,5	6,5	5,8	5,0	-10,7	-68,1
Волинська	6,3	5,4	4,7	3,9	3,6	2,9	2,3	2,3	2,1	1,8	-4,5	-71,3
Дніпропетровська	20,7	14,3	14,2	13,7	12,9	12,4	12,8	13,1	11,3	9,8	-10,9	-52,6
Донецька	85,9	85,8	72,1	53,7	43,7	39,1	38,1	33,9	22,9	19,9	-66,0	-76,8
Житомирська	5,9	6,7	6,7	5,3	5,1	4,9	5,0	5,2	5,2	4,5	-1,4	-24,1
Закарпатська	35,3	41,0	42,2	39,1	30,7	12,5	11,7	11,5	9,6	8,3	-27,1	-76,6
Запорізька	18,5	22,6	21,5	15,6	11,7	10,2	8,9	7,7	5,6	4,8	-13,7	-74,0
Івано-Франківська	22,7	26,0	26,2	22,1	21,4	21,8	19,9	16,7	16,1	13,9	-8,8	-38,7
Кіровоградська	6,8	7,5	8,8	8,1	6,8	2,3	4,7	5,0	4,8	4,2	-2,7	-38,9
м. Київ та Київська область	44,3	111,7	88,6	70,6	61,4	25,7	29,2	29,1	28,4	24,6	-19,7	-44,6
Луганська	37,0	41,5	37,0	31,5	28,6	20,2	20,2	19,3	6,0	5,2	-31,8	-85,9
Львівська	49,4	57,6	58,9	40,0	37,4	35,8	34,8	32,3	26,7	23,1	-26,3	-53,2
Миколаївська	9,3	11,3	12,7	9,9	8,2	3,8	3,8	3,6	2,9	2,5	-6,8	-72,8
Одеська	133,5	153,7	127,8	69,9	16,2	3,4	3,2	3,0	2,8	2,4	-131,0	-98,2
Полтавська	12,7	13,3	12,3	7,2	5,2	4,4	3,6	3,1	2,5	2,2	-10,6	-82,8
Рівненська	4,2	4,9	4,6	3,7	2,7	2,4	2,5	2,1	2,0	1,7	-2,5	-59,0
Сумська	4,4	4,7	4,5	3,7	3,4	2,9	2,4	2,2	2,2	1,9	-2,4	-56,1
Тернопільська	30,0	32,1	30,8	22,4	19,9	18,9	17,4	16,8	14,2	12,3	-17,7	-59,1
Харківська	24,7	27,9	25,5	15,0	14,5	13,0	14,5	12,9	8,7	7,5	-17,2	-69,6
Херсонська	9,2	11,8	11,8	9,1	5,4	5,7	8,0	6,4	6,5	5,6	-3,6	-39,2
Хмельницька	20,9	22,4	21,8	16,5	15,8	14,1	14,3	11,9	10,2	8,9	-12,1	-57,7
Черкаська	37,0	41,2	41,3	28,5	25,9	17,1	13,2	12,5	10,8	9,3	-27,7	-74,8
Чернівецька	7,9	7,4	5,8	4,7	4,1	3,9	3,6	3,5	3,2	2,8	-5,1	-65,1
Чернігівська	13,5	16,9	18,4	13,7	11,6	10,5	9,9	9,1	7,7	6,6	-6,8	-50,6
Всього по Україні	669,2	806,8	742,1	541,0	422,0	297,2	299,0	276,4	218,1	188,8	-480,4	-71,8

* Сформовано та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг.

Таблиця Д.14

**Динаміка формування пенсійних внесків НПФ в регіонах України
у 2006-2015 рр.***

Регіони (області)	Сума пенсійних внесків по роках, млн. грн.									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
АР Крим та м.Севастополь	38,4	4,6	6,0	6,2	6,3	6,8	7,5	7,6	7,6	0,0
Вінницька	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Волинська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Дніпропетровська	9,6	3,0	5,5	8,5	13,0	15,5	19,8	27,8	39,2	71,1
Донецька	191,2	35,5	53,8	56,0	21,9	17,8	19,0	20,8	27,9	40,1
Житомирська	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Закарпатська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Запорізька	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Івано-Франківська	4,7	1,3	2,6	3,3	3,8	11,0	9,1	10,3	13,7	22,2
Кіровоградська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
м.Київ та Київська обл.	893,9	187,1	509,9	674,1	873,8	1044,8	1251,9	1515,5	1713,8	1823,6
Луганська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Львівська	13,9	2,6	3,6	3,9	4,1	3,9	3,5	4,0	4,0	5,9
Миколаївська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Одеська	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,6	0,0	0,0	0,0
Полтавська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Рівненська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Сумська	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Тернопільська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Харківська	0,1	0,4	1,3	2,4	2,3	2,0	2,3	1,6	2,0	3,7
Херсонська	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Хмельницька	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Черкаська	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Чернівецька	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Чернігівська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Всього по Україні	1151,8	234,4	582,9	754,6	925,4	1102,0	1313,7	1587,5	1808,2	1966,7

* Сформовано на основі даних Нацкомфінпослуг.

Значення показників, що беруться в основу розрахунку загального показника розвитку ринків НПІ в регіонах України у 2006-2015 рр.

Таблиця Е.1

Розраховане значення індексу інституційної забезпеченості населення регіонів України страховими установами у 2006-2015 рр.*

Регіони України	Значення індексу по роках										Зміна індексу за:			Сер. знач. інд.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/2006	2009/2008	2015/2009	
АР Крим та м. Севастополь	0,76	0,79	0,89	0,83	0,75	0,83	0,93	0,68	-	-	0,13	-0,06	-0,83	0,65
Вінницька	1,04	1,03	0,60	0,85	0,83	0,86	0,84	0,89	0,91	1,03	-0,43	0,25	0,18	0,89
Волинська	1,32	1,36	1,27	1,21	1,17	1,18	1,22	1,21	1,24	1,30	-0,05	-0,06	0,09	1,25
Дніпропетровська	0,79	0,87	0,92	0,86	0,91	0,88	0,79	0,66	0,65	0,62	0,13	-0,06	-0,24	0,80
Донецька	0,54	0,58	0,69	0,64	0,69	0,69	0,63	0,60	0,38	0,30	0,16	-0,06	-0,34	0,57
Житомирська	1,02	1,02	0,74	0,90	0,91	0,92	0,91	0,94	0,99	1,03	-0,28	0,16	0,13	0,94
Закарпатська	0,95	0,96	0,82	0,85	0,90	0,88	0,90	0,97	1,02	0,99	-0,13	0,03	0,14	0,92
Запорізька	0,98	1,07	1,26	1,11	1,15	1,07	1,01	1,01	1,00	1,01	0,28	-0,14	-0,10	1,07
Івано-Франківська	1,03	1,03	0,91	0,86	0,89	0,82	0,88	0,87	0,88	0,84	-0,12	-0,05	-0,02	0,90
Кіровоградська	1,10	0,74	0,75	1,01	1,06	1,06	1,13	1,21	1,27	1,28	-0,35	0,26	0,27	1,06
м. Київ та Київська область	1,59	1,92	2,14	1,88	1,83	1,86	1,88	1,96	1,93	2,02	0,55	-0,27	0,15	1,90
Луганська	0,62	0,71	0,77	0,91	0,90	0,89	0,71	0,71	0,38	0,30	0,14	0,14	-0,61	0,69
Львівська	1,02	0,78	0,79	0,92	0,87	0,90	0,82	0,82	0,84	0,86	-0,23	0,13	-0,06	0,86
Миколаївська	1,11	0,67	0,81	1,06	0,97	0,96	1,01	1,00	1,04	1,06	-0,30	0,24	0,01	0,97
Одеська	0,96	0,73	0,84	0,96	0,99	1,02	1,07	1,07	1,06	0,99	-0,12	0,12	0,03	0,97
Полтавська	1,19	1,18	0,92	1,10	1,06	1,02	1,12	1,13	1,15	1,23	-0,27	0,18	0,13	1,11
Рівненська	1,12	1,17	1,12	0,99	0,98	0,98	0,99	1,01	1,07	1,07	0,00	-0,13	0,08	1,05
Сумська	1,07	0,93	0,79	0,91	0,97	0,93	1,00	1,04	1,03	1,14	-0,28	0,12	0,22	0,98
Тернопільська	1,10	1,15	0,98	0,93	0,96	0,99	0,97	1,02	1,05	1,07	-0,12	-0,05	0,14	1,02
Харківська	0,84	0,81	0,81	0,73	0,68	0,70	0,75	0,81	0,77	0,76	-0,03	-0,08	0,03	0,77
Херсонська	1,23	0,99	0,90	1,10	1,07	1,08	1,10	1,13	1,17	1,14	-0,33	0,20	0,05	1,09
Хмельницька	1,04	1,08	0,97	0,97	0,95	0,99	1,05	1,10	1,08	1,10	-0,07	0,00	0,13	1,03
Черкаська	1,09	1,15	1,09	0,95	0,96	1,00	1,06	1,06	1,08	1,16	0,00	-0,14	0,21	1,06
Чернівецька	0,95	1,02	0,98	0,87	0,89	0,95	0,93	1,00	1,11	1,14	0,03	-0,11	0,27	0,98
Чернігівська	1,45	1,38	1,24	1,28	1,52	1,25	1,29	1,38	1,41	1,50	-0,21	0,05	0,21	1,37
Всього по Україні	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-	-	-	-

* Розраховано автором

Таблиця Е.2

**Розраховане значення індексу фінансової забезпеченості регіонів України
страховими послугами у 2006-2015 рр.***

Регіони України	Значення індексу по роках										Зміна індексу за:			Серед. знач. інд.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/ 2006	2009/ 2008	2015/ 2009	
АР Крим та м. Севастополь	0,84	1,07	1,01	1,00	0,86	0,91	0,82	0,79	-	-	0,17	-0,02	-1,00	0,73
Вінницька	0,75	0,90	0,88	0,86	0,83	0,93	0,89	0,82	0,86	0,86	0,13	-0,01	0,00	0,86
Волинська	1,13	1,13	1,19	1,14	1,05	1,14	1,00	1,12	1,24	1,28	0,06	-0,05	0,15	1,14
Дніпропетровська	0,83	0,82	0,64	0,65	0,56	0,59	0,57	0,53	0,46	0,40	-0,19	0,01	-0,25	0,61
Донецька	0,58	0,67	1,04	0,63	0,96	1,09	1,18	1,38	1,67	0,51	0,45	-0,40	-0,12	0,97
Житомирська	0,82	0,94	0,92	0,77	0,71	0,74	0,66	0,67	0,77	0,68	0,10	-0,15	-0,10	0,77
Закарпатська	1,67	1,65	1,46	1,41	1,13	0,90	1,00	1,08	1,15	0,92	-0,21	-0,05	-0,49	1,24
Запорізька	1,12	1,10	0,98	1,06	1,17	1,24	1,20	0,82	0,79	0,69	-0,15	0,08	-0,36	1,02
Івано-Франківська	0,70	0,81	0,85	0,76	0,70	0,68	0,60	0,74	0,73	0,69	0,15	-0,09	-0,07	0,72
Кіровоградська	0,77	1,05	0,99	0,72	0,68	0,78	0,85	0,67	0,65	0,55	0,23	-0,28	-0,16	0,77
м.Київ та Київська область	1,62	1,29	1,30	1,64	1,64	1,55	1,49	1,37	1,36	1,83	-0,32	0,35	0,18	1,51
Луганська	0,82	0,79	0,75	0,79	0,83	0,87	0,95	1,05	1,24	0,40	-0,07	0,04	-0,39	0,85
Львівська	1,02	1,14	1,33	1,26	1,16	1,06	0,89	0,95	1,04	0,99	0,31	-0,07	-0,27	1,08
Миколаївська	0,82	1,11	1,09	0,74	0,72	0,62	0,57	0,55	0,59	0,54	0,26	-0,35	-0,20	0,73
Одеська	1,14	1,40	1,13	1,05	1,02	1,01	1,10	1,53	1,11	1,22	-0,02	-0,08	0,17	1,17
Полтавська	0,68	0,60	0,56	0,51	0,41	0,45	0,44	0,46	0,47	0,45	-0,12	-0,05	-0,06	0,50
Рівненська	0,84	1,02	0,98	0,99	0,91	0,97	0,91	0,90	0,83	0,78	0,14	0,01	-0,21	0,91
Сумська	0,67	0,76	0,72	0,65	0,70	0,71	0,71	0,60	0,58	0,58	0,05	-0,07	-0,07	0,67
Тернопільська	1,16	1,23	1,25	0,92	0,89	0,97	0,93	0,98	1,14	1,22	0,09	-0,33	0,30	1,07
Харківська	0,65	0,69	0,73	0,66	0,62	0,58	0,69	0,60	0,61	0,60	0,08	-0,07	-0,06	0,64
Херсонська	1,16	1,41	1,13	0,93	0,81	0,95	0,96	0,81	0,80	0,82	-0,03	-0,20	-0,11	0,98
Хмельницька	0,88	1,01	0,94	0,74	0,75	0,78	0,73	0,82	0,77	0,74	0,06	-0,20	-0,01	0,82
Черкаська	0,72	0,88	0,82	0,74	0,70	0,73	0,66	0,65	0,71	0,63	0,10	-0,08	-0,11	0,72
Чернівецька	0,95	1,03	1,03	0,97	0,98	0,95	0,89	0,89	1,05	1,12	0,07	-0,06	0,15	0,99
Чернігівська	0,94	0,87	0,83	0,82	0,85	0,88	0,84	0,81	0,85	0,80	-0,11	0,00	-0,02	0,85
Всього по Україні	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-	-	-	-

* Розраховано автором

Таблиця Е.3

**Розраховане значення індексу фінансової забезпеченості населення
регіонів України страховими послугами у 2006-2015 рр.***

Регіони	Значення індексу по роках										Зміна індексу за:			Сер. знач. інд.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/ 2006	2009/ 2008	2015/ 2009	
АР Крим та м. Севастополь	0,61	0,75	0,71	0,72	0,63	0,65	0,60	0,58	-	-	0,10	0,01	-0,72	0,52
Вінницька	0,47	0,53	0,52	0,53	0,50	0,58	0,56	0,55	0,63	0,63	0,05	0,01	0,11	0,55
Волинська	0,72	0,71	0,71	0,67	0,62	0,68	0,60	0,66	0,78	0,80	0,00	-0,04	0,13	0,70
Дніпропетровська	1,09	1,11	0,97	0,91	0,82	0,87	0,80	0,74	0,67	0,58	-0,12	-0,06	-0,33	0,86
Донецька	0,79	0,88	1,32	0,74	1,18	1,39	1,43	1,56	1,26	0,39	0,53	-0,58	-0,35	1,09
Житомирська	0,47	0,51	0,52	0,45	0,44	0,44	0,40	0,41	0,49	0,44	0,05	-0,07	-0,01	0,46
Закарпатська	0,94	0,90	0,75	0,72	0,59	0,45	0,53	0,55	0,59	0,48	-0,19	-0,04	-0,24	0,65
Запорізька	1,29	1,28	1,11	1,10	1,17	1,20	1,15	0,75	0,80	0,70	-0,19	-0,01	-0,39	1,06
Івано-Франківська	0,49	0,52	0,54	0,48	0,44	0,46	0,43	0,53	0,54	0,50	0,05	-0,06	0,03	0,49
Кіровоградська	0,51	0,65	0,66	0,47	0,45	0,55	0,59	0,51	0,51	0,44	0,15	-0,18	-0,03	0,53
м. Київ та Київська область	3,56	3,00	2,89	3,80	3,72	3,39	3,51	3,40	3,48	4,64	-0,67	0,91	0,84	3,54
Луганська	0,71	0,69	0,67	0,66	0,70	0,77	0,77	0,77	0,47	0,15	-0,04	-0,02	-0,51	0,64
Львівська	0,73	0,80	0,90	0,89	0,80	0,76	0,68	0,70	0,81	0,77	0,17	-0,01	-0,12	0,78
Миколаївська	0,69	0,88	0,86	0,64	0,62	0,51	0,44	0,45	0,48	0,44	0,17	-0,22	-0,19	0,60
Одеська	1,02	1,25	1,08	1,08	0,97	0,91	0,93	1,33	0,94	1,03	0,06	0,00	-0,05	1,05
Полтавська	0,84	0,72	0,61	0,57	0,52	0,55	0,53	0,55	0,61	0,58	-0,22	-0,04	0,01	0,61
Рівненська	0,56	0,64	0,58	0,58	0,53	0,57	0,54	0,51	0,56	0,52	0,02	0,00	-0,06	0,56
Сумська	0,45	0,51	0,48	0,45	0,46	0,50	0,48	0,42	0,42	0,42	0,03	-0,03	-0,02	0,46
Тернопільська	0,58	0,60	0,59	0,48	0,44	0,51	0,48	0,49	0,63	0,67	0,01	-0,11	0,19	0,55
Харківська	0,63	0,70	0,76	0,71	0,62	0,57	0,64	0,56	0,59	0,57	0,13	-0,05	-0,14	0,63
Херсонська	0,67	0,74	0,66	0,58	0,49	0,57	0,54	0,47	0,47	0,49	-0,01	-0,08	-0,09	0,57
Хмельницька	0,53	0,59	0,55	0,44	0,43	0,47	0,46	0,49	0,52	0,49	0,02	-0,11	0,05	0,50
Черкаська	0,51	0,59	0,58	0,54	0,52	0,54	0,51	0,51	0,59	0,52	0,07	-0,05	-0,01	0,54
Чернівецька	0,46	0,49	0,49	0,46	0,45	0,44	0,41	0,40	0,47	0,50	0,03	-0,03	0,04	0,46
Чернігівська	0,62	0,57	0,54	0,55	0,55	0,60	0,58	0,55	0,61	0,58	-0,09	0,01	0,03	0,58
Всього по Україні	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-	-	-	-

* Розраховано автором

Таблиця Е.4

**Розраховане значення індексу інституційного забезпечення
населення регіонів України послугами кредитних спілок
за період 2006-2015 рр.***

Регіони	Значення індексу по роках										Зміна індексу за:			Сер. знач. інд.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/ 2006	2009/ 2008	2015/ 2009	
АР Крим та м.Севастополь	0,99	1,06	1,02	1,04	1,07	1,14	1,13	1,05	-	-	0,03	0,02	-1,04	0,85
Вінницька	0,58	0,60	0,50	0,52	0,42	0,55	0,59	0,58	0,59	0,54	-0,08	0,01	0,03	0,55
Волинська	1,01	1,08	1,02	0,94	0,87	0,86	0,78	0,77	0,77	0,63	0,02	-0,08	-0,31	0,87
Дніпропетровська	0,56	0,61	0,58	0,60	0,56	0,54	0,60	0,57	0,58	0,47	0,02	0,02	-0,13	0,57
Донецька	0,84	0,81	0,73	0,71	0,63	0,54	0,57	0,57	0,58	0,22	-0,11	-0,02	-0,49	0,62
Житомирська	0,33	0,32	0,30	0,24	0,27	0,23	0,23	0,12	0,12	0,17	-0,03	-0,06	-0,06	0,23
Закарпатська	1,09	1,09	1,12	1,22	1,23	1,13	1,00	0,98	0,87	0,81	0,03	0,10	-0,41	1,05
Запорізька	1,03	1,06	1,01	0,97	0,93	0,96	0,83	0,78	0,78	0,79	-0,02	-0,03	-0,19	0,91
Івано-Франківська	1,15	1,15	1,05	1,15	1,21	1,24	1,23	1,16	1,16	1,21	-0,10	0,10	0,06	1,17
Кіровоградська	1,17	1,08	0,98	1,02	0,89	0,82	0,82	0,88	0,89	0,82	-0,19	0,04	-0,19	0,94
м.Київ та Київська область	1,50	1,46	1,34	1,40	1,18	1,17	1,05	1,00	0,99	0,85	-0,16	0,07	-0,56	1,19
Луганська	1,39	1,33	1,36	1,47	1,46	1,41	1,28	1,30	1,25	0,63	-0,03	0,11	-0,85	1,29
Львівська	0,91	0,83	0,81	0,84	0,79	0,76	0,73	0,75	0,75	0,66	-0,10	0,03	-0,18	0,78
Миколаївська	0,71	0,69	0,65	0,56	0,47	0,38	0,44	0,44	0,44	0,38	-0,06	-0,09	-0,19	0,52
Одеська	1,02	1,16	1,07	1,09	0,73	0,65	0,59	0,61	0,61	0,49	0,05	0,02	-0,61	0,80
Полтавська	0,92	0,89	0,81	0,85	0,75	0,66	0,65	0,65	0,65	0,45	-0,11	0,04	-0,40	0,73
Рівненська	0,64	0,62	0,68	0,74	0,66	0,64	0,64	0,63	0,63	0,63	0,04	0,06	-0,11	0,65
Сумська	0,61	0,59	0,52	0,62	0,60	0,58	0,58	0,51	0,52	0,46	-0,09	0,11	-0,17	0,56
Тернопільська	1,55	1,51	1,32	1,40	1,28	1,31	1,30	1,29	1,29	1,36	-0,23	0,07	-0,03	1,36
Харківська	0,76	0,80	0,80	0,81	0,83	0,87	0,89	0,90	0,91	0,86	0,04	0,01	0,04	0,84
Херсонська	0,82	0,80	0,76	0,84	0,51	0,55	0,55	0,54	0,55	0,55	-0,06	0,08	-0,29	0,65
Хмельницька	0,95	0,96	0,91	1,00	1,10	1,18	1,18	1,17	1,18	1,12	-0,03	0,09	0,12	1,08
Черкаська	2,36	2,29	2,13	2,02	1,73	1,40	1,28	1,33	1,34	1,17	-0,22	-0,11	-0,85	1,70
Чернівецька	1,08	1,11	0,99	0,94	1,00	1,07	0,98	0,96	0,96	0,80	-0,10	-0,04	-0,14	0,99
Чернігівська	1,12	1,14	1,04	1,04	1,20	1,16	1,03	1,02	1,04	1,04	-0,08	0,00	0,00	1,08
Всього по Україні	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-	-	-	-

* Розраховано автором

Таблиця Е.5

**Розраховане значення індексу доступності населення регіонів
України кредитами КС у 2006-2015 рр.***

Регіони	Значення індексу по роках										Зміна індексу за:			Сер. знач. інд.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/ 2006	2009/ 2008	2015/ 2009	
АР Крим та м. Севастополь	0,70	0,63	0,64	0,86	0,54	0,44	0,84	0,78	-	-	-0,06	0,21	-0,86	0,54
Вінницька	0,37	0,50	0,59	0,73	0,79	0,65	0,85	1,22	1,60	0,59	0,23	0,14	0,87	0,79
Волинська	0,47	0,84	0,76	0,48	0,50	0,72	0,19	0,22	0,24	0,24	0,29	-0,28	-0,23	0,47
Дніпропетровська	0,28	0,20	0,17	0,22	0,26	0,45	0,48	0,71	0,59	0,63	-0,10	0,05	0,37	0,40
Донецька	0,75	0,63	0,58	0,70	0,43	0,65	0,64	0,69	0,43	0,29	-0,18	0,12	-0,27	0,58
Житомирська	0,20	0,17	0,17	0,17	0,22	0,38	0,38	0,48	0,52	0,46	-0,03	0,01	0,35	0,31
Закарпатська	1,09	1,08	1,19	1,37	1,39	1,02	0,89	0,98	0,99	0,92	0,10	0,17	-0,37	1,09
Запорізька	0,74	0,67	0,71	0,82	0,79	1,15	0,95	0,92	0,87	0,90	-0,03	0,12	0,05	0,85
Івано-Франківська	0,59	0,50	0,50	0,63	0,82	1,31	1,44	1,55	1,91	2,14	-0,09	0,12	1,28	1,14
Кіровоградська	0,41	0,35	0,42	0,62	0,58	0,80	0,73	0,82	0,87	0,89	0,01	0,20	0,25	0,65
м. Київ та Київська область	2,05	1,76	1,87	2,21	2,18	2,85	2,65	1,97	1,91	1,90	-0,18	0,34	-0,30	2,14
Луганська	0,80	0,65	0,63	0,83	0,92	0,78	0,75	0,91	0,52	0,59	-0,17	0,19	-0,31	0,74
Львівська	0,74	0,78	0,86	0,53	0,68	1,19	1,05	1,10	1,12	1,23	0,11	-0,33	0,59	0,93
Миколаївська	0,45	0,46	0,54	0,86	0,90	0,41	0,43	0,51	0,53	0,45	0,10	0,32	-0,33	0,55
Одеська	4,76	5,92	5,54	3,77	4,26	0,70	0,66	0,63	0,80	1,09	0,78	-1,77	-2,97	2,81
Полтавська	0,52	0,50	0,56	0,46	0,34	0,38	0,26	0,25	0,22	0,19	0,05	-0,10	-0,24	0,37
Рівненська	0,17	0,16	0,17	0,22	0,21	0,27	0,24	0,26	0,29	0,27	0,00	0,04	0,07	0,23
Сумська	0,10	0,11	0,11	0,13	0,15	0,22	0,17	0,18	0,24	0,23	0,01	0,02	0,11	0,16
Тернопільська	0,90	0,74	0,65	0,65	0,80	1,33	1,19	1,40	1,42	1,34	-0,25	0,00	0,77	1,04
Харківська	0,84	0,79	0,80	0,77	0,72	0,92	1,12	1,28	1,14	1,12	-0,04	-0,03	0,37	0,95
Херсонська	0,57	0,55	0,67	0,93	0,68	1,36	2,48	2,08	2,66	3,41	0,10	0,26	1,73	1,54
Хмельницька	0,51	0,41	0,37	0,45	0,55	0,89	0,90	0,92	1,00	1,04	-0,14	0,09	0,55	0,70
Черкаська	2,43	2,43	2,41	2,45	2,46	1,73	1,57	1,69	1,49	1,64	-0,03	0,04	-0,96	2,03
Чернівецька	0,81	0,67	0,57	0,76	0,76	1,19	1,00	1,18	1,42	1,41	-0,25	0,19	0,66	0,98
Чернігівська	0,45	0,50	0,53	0,72	0,73	1,02	0,97	1,06	1,11	1,13	0,08	0,19	0,39	0,82
Всього по Україні	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-	-	-	-

* Розраховано автором

Таблиця Е.6

**Розраховане значення індексу депозитної активності населення
регіонів України в системі кредитної кооперації у 2006-2015 рр.***

Регіони	Значення індексу по роках										Зміна індексу за:			Сер. знач. інд.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/ 2006	2009/ 2008	2015/ 2009	
АР Крим та м. Севастополь	0,68	0,62	0,63	0,71	0,46	0,44	0,91	0,68	-	-	-0,05	0,08	-0,71	0,51
Вінницька	0,42	0,54	0,74	0,81	1,15	0,95	1,16	1,58	2,17	0,22	0,32	0,07	1,36	0,97
Волинська	1,78	1,50	1,11	0,23	0,33	0,45	0,15	0,15	0,20	0,19	-0,67	-0,88	-0,03	0,61
Дніпропетровська	0,22	0,16	0,14	0,17	0,26	0,50	0,52	0,78	0,57	0,73	-0,08	0,03	0,40	0,40
Донецька	0,83	0,78	0,75	0,80	0,51	0,62	0,39	0,35	0,16	0,09	-0,08	0,05	-0,63	0,53
Житомирська	0,21	0,18	0,18	0,22	0,38	0,64	0,54	0,66	0,96	0,85	-0,03	0,04	0,74	0,48
Закарпатська	1,21	1,14	1,23	1,20	1,43	1,37	1,08	1,05	1,07	0,84	0,03	-0,03	-0,13	1,16
Запорізька	0,76	0,71	0,69	0,75	0,93	1,58	1,29	1,10	0,58	1,14	-0,07	0,06	-0,16	0,95
Івано-Франківська	0,60	0,49	0,50	0,54	0,90	1,51	1,63	1,62	2,02	2,65	-0,09	0,03	1,48	1,25
Кіровоградська	0,43	0,33	0,46	0,62	0,75	0,96	0,95	1,06	1,30	1,32	0,02	0,16	0,68	0,82
м. Київ та Київська область	1,55	1,37	1,27	1,52	1,35	1,62	1,50	1,80	1,81	1,99	-0,28	0,25	0,29	1,58
Луганська	0,87	0,67	0,69	0,87	1,27	0,98	0,96	1,07	0,60	0,64	-0,18	0,18	-0,27	0,86
Львівська	0,62	0,76	0,85	0,49	0,77	1,53	1,53	1,43	1,36	1,56	0,23	-0,36	0,87	1,09
Миколаївська	0,48	0,50	0,64	0,94	1,30	0,58	0,60	0,66	0,59	0,52	0,16	0,29	-0,35	0,68
Одеська	4,07	5,46	5,58	5,48	3,87	0,53	0,50	0,42	0,56	0,56	1,51	-0,10	-4,92	2,70
Полтавська	0,47	0,51	0,60	0,49	0,50	0,39	0,28	0,26	0,31	0,32	0,12	-0,11	-0,18	0,41
Рівненська	0,19	0,17	0,18	0,20	0,23	0,32	0,32	0,31	0,34	0,31	-0,01	0,02	0,14	0,26
Сумська	0,08	0,08	0,09	0,09	0,14	0,19	0,11	0,06	0,04	0,02	0,01	0,00	-0,05	0,09
Тернопільська	1,03	0,83	0,76	0,64	1,04	1,79	1,60	1,76	1,88	1,74	-0,27	-0,11	1,24	1,31
Харківська	1,67	1,35	1,01	0,71	0,80	1,12	1,05	0,82	0,63	0,52	-0,66	-0,30	-0,08	0,97
Херсонська	0,58	0,60	0,76	0,90	0,82	1,81	3,79	2,97	4,12	5,39	0,18	0,14	3,22	2,18
Хмельницька	0,57	0,45	0,43	0,46	0,72	1,18	1,16	0,99	1,10	0,98	-0,14	0,03	0,64	0,80
Черкаська	2,39	2,33	2,58	2,47	2,88	1,69	1,77	1,63	1,04	1,02	0,19	-0,11	-1,43	1,98
Чернівецька	0,60	0,43	0,44	0,56	0,77	1,13	0,91	0,95	1,11	0,63	-0,17	0,13	0,55	0,75
Чернігівська	0,43	0,54	0,57	0,64	0,83	1,38	1,31	1,16	1,03	0,88	0,14	0,07	0,38	0,88
Всього по Україні	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-	-	-	-

* Розраховано автором

Таблиця Е.7

Розраховане значення індексу фінансової забезпеченості регіонів України послугами системи кредитної кооперації у 2006-2015 рр.*

Регіони	Значення індексу по роках										Зміна індексу за			Сер. знач. інд.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/2006	2009/2008	2015/2009	
АР Крим та м. Севастополь	0,96	0,89	0,91	1,09	0,70	0,62	1,20	1,02	-	-	-0,05	0,18	-1,09	0,74
Вінницька	0,62	0,88	1,11	1,25	1,52	1,21	1,51	2,02	2,42	0,64	0,50	0,14	-0,61	1,32
Волинська	1,62	1,80	1,51	0,62	0,74	1,05	0,29	0,33	0,36	0,36	-0,11	-0,88	-0,26	0,87
Дніпропетровська	0,19	0,13	0,11	0,14	0,18	0,32	0,36	0,53	0,40	0,46	-0,09	0,04	0,31	0,28
Донецька	0,58	0,53	0,51	0,63	0,37	0,50	0,46	0,50	0,45	0,30	-0,07	0,12	-0,33	0,48
Житомирська	0,36	0,31	0,30	0,33	0,45	0,78	0,71	0,89	1,04	0,91	-0,05	0,03	0,58	0,61
Закарпатська	2,02	2,03	2,34	2,56	2,70	2,26	1,78	1,98	1,97	1,73	0,31	0,22	-0,83	2,14
Запорізька	0,65	0,59	0,62	0,76	0,84	1,34	1,11	1,08	0,77	0,96	-0,03	0,14	0,20	0,87
Івано-Франківська	0,85	0,76	0,80	0,94	1,36	2,03	2,06	2,20	2,64	3,14	-0,05	0,14	2,20	1,68
Кіровоградська	0,63	0,55	0,66	0,93	0,98	1,22	1,16	1,19	1,27	1,29	0,02	0,28	0,36	0,99
м. Київ та Київська обл.	0,84	0,68	0,73	0,83	0,83	1,11	0,96	0,77	0,73	0,76	-0,11	0,10	-0,07	0,82
Луганська	0,96	0,75	0,73	1,01	1,25	0,96	1,01	1,32	1,42	1,57	-0,23	0,28	0,56	1,10
Львівська	0,96	1,10	1,26	0,73	1,03	1,82	1,59	1,64	1,55	1,72	0,30	-0,54	1,00	1,34
Миколаївська	0,55	0,61	0,74	1,04	1,22	0,57	0,63	0,69	0,66	0,57	0,19	0,30	-0,46	0,73
Одеська	5,01	6,43	5,81	4,40	4,32	0,71	0,72	0,64	0,85	1,09	0,80	-1,41	-3,31	3,00
Полтавська	0,40	0,42	0,53	0,42	0,32	0,31	0,22	0,21	0,19	0,18	0,12	-0,11	-0,24	0,32
Рівненська	0,27	0,27	0,30	0,36	0,37	0,49	0,45	0,49	0,46	0,42	0,03	0,06	0,06	0,39
Сумська	0,14	0,14	0,15	0,16	0,22	0,30	0,22	0,20	0,24	0,22	0,01	0,01	0,06	0,20
Тернопільська	1,91	1,61	1,47	1,25	1,78	2,82	2,56	3,05	2,87	2,68	-0,45	-0,21	1,43	2,20
Харківська	1,23	1,02	0,86	0,69	0,75	1,01	1,17	1,20	1,02	0,96	-0,37	-0,16	0,27	0,99
Херсонська	0,99	1,09	1,22	1,48	1,20	2,54	5,21	4,17	5,34	6,86	0,23	0,26	5,38	3,01
Хмельницька	0,89	0,72	0,68	0,76	1,06	1,63	1,59	1,57	1,55	1,52	-0,21	0,09	0,75	1,20
Черкаська	3,42	3,57	3,48	3,38	3,55	2,32	2,13	2,13	1,61	1,73	0,06	-0,10	-1,66	2,73
Чернівецька	1,49	1,19	1,08	1,43	1,65	2,53	2,14	2,43	2,95	2,59	-0,41	0,35	1,17	1,95
Чернігівська	0,66	0,79	0,85	1,03	1,18	1,68	1,56	1,61	1,50	1,44	0,18	0,19	0,41	1,23
Всього по Україні	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-	-	-	-

* Розраховано автором

Таблиця Е.8

**Розраховане значення індексу загальної участі населення регіонів
України в системі кредитної кооперації у 2006-2015 рр.***

Регіони	Значення індексу по роках										Зміна індексу за			Сер. знач. інд.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/ 2006	2009/ 2008	2015/ 2009	
АР Крим та м. Севастополь	0,32	0,29	0,23	0,24	0,28	0,24	0,45	0,38	-	-	-0,10	0,02	-0,24	0,24
Вінницька	0,39	0,45	0,56	0,67	0,95	0,42	0,48	0,57	0,70	0,70	0,18	0,11	0,03	0,59
Волинська	0,28	0,20	0,17	0,20	0,28	0,38	0,36	0,34	0,39	0,39	-0,11	0,03	0,19	0,30
Дніпропетровська	0,32	0,27	0,18	0,22	0,26	0,39	0,43	0,46	0,49	0,49	-0,15	0,04	0,27	0,35
Донецька	1,82	1,42	1,33	0,99	0,70	0,84	0,81	0,77	0,67	0,45	-0,48	-0,35	-0,54	0,98
Житомирська	0,40	0,36	0,28	0,36	0,47	0,37	0,30	0,40	0,41	0,41	-0,11	0,07	0,05	0,37
Закарпатська	1,41	1,50	1,61	2,02	2,64	1,94	1,89	2,16	2,47	2,30	0,20	0,41	0,28	2,00
Запорізька	0,82	0,76	0,78	0,71	0,74	0,86	0,72	0,74	0,80	1,81	-0,04	-0,07	1,10	0,87
Івано-Франківська	0,99	0,92	0,94	1,22	1,81	2,20	2,42	2,20	2,42	2,53	-0,05	0,29	1,31	1,77
Кіровоградська	0,29	0,24	0,27	0,35	0,42	0,30	0,55	0,77	0,92	0,92	-0,02	0,08	0,58	0,50
м. Київ та Київська обл.	0,97	1,62	1,62	0,93	1,88	0,78	0,80	0,80	0,89	0,78	0,66	-0,69	-0,15	1,11
Луганська	0,93	0,85	0,83	1,07	1,44	1,32	1,37	1,50	0,76	0,69	-0,10	0,24	-0,37	1,08
Львівська	1,32	1,28	1,34	1,70	2,46	3,66	3,33	3,48	2,69	2,62	0,02	0,35	0,93	2,39
Миколаївська	0,68	0,62	0,67	0,55	0,42	0,42	0,43	0,48	0,56	0,56	0,00	-0,13	0,01	0,54
Одеська	4,03	4,13	4,20	4,63	0,52	0,38	0,36	0,40	0,45	0,44	0,17	0,44	-4,19	1,95
Полтавська	0,61	0,53	0,51	0,48	0,50	0,66	0,55	0,49	0,54	0,54	-0,10	-0,03	0,06	0,54
Рівненська	0,20	0,19	0,20	0,24	0,29	0,35	0,32	0,25	0,29	0,29	-0,01	0,05	0,04	0,26
Сумська	0,22	0,21	0,20	0,26	0,39	0,58	0,56	0,44	0,50	0,49	-0,01	0,06	0,23	0,38
Тернопільська	1,39	1,33	1,40	1,68	2,29	2,92	2,47	2,59	2,66	2,66	0,01	0,28	0,98	2,14
Харківська	0,59	0,54	0,54	0,64	0,55	0,67	0,94	0,82	0,70	0,70	-0,05	0,10	0,05	0,67
Херсонська	0,49	0,49	0,53	0,57	0,51	0,71	0,93	0,86	1,04	1,04	0,04	0,04	0,48	0,72
Хмельницька	0,82	0,73	0,73	0,92	1,26	1,44	1,54	1,21	1,32	1,33	-0,09	0,19	0,41	1,13
Черкаська	1,46	1,42	1,46	1,48	1,61	1,63	1,47	1,34	1,44	1,44	0,00	0,02	-0,04	1,47
Чернівецька	0,47	0,41	0,38	0,34	0,47	0,70	0,71	0,78	0,90	0,90	-0,08	-0,04	0,56	0,61
Чернігівська	0,89	0,80	0,85	0,84	1,03	1,43	1,14	1,17	1,36	1,36	-0,05	-0,01	0,52	1,09
Всього по Україні	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-	-	-	-

* Розраховано автором

Таблиця Е.9

Розраховане значення індексу активності учасників кредитної кооперації в регіонах України у 2006-2015 рр.*

Регіони	Значення індексу по роках										Зміна індексу за:			Сер. знач. інд.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/2006	2009/2008	2015/2009	
АР Крим та м. Севастополь	1,22	1,27	1,57	1,72	1,23	1,09	1,22	1,24	-	-	0,34	0,16	-1,72	1,06
Вінницька	1,69	1,83	2,05	1,65	1,25	1,20	1,25	1,17	1,01	1,01	0,36	-0,39	-0,65	1,41
Волинська	1,52	1,49	1,65	1,61	1,33	1,14	0,93	1,04	1,01	1,01	0,13	-0,04	-0,60	1,27
Дніпропетровська	1,31	0,91	1,48	1,59	1,59	1,45	1,37	1,43	1,38	1,38	0,17	0,11	-0,20	1,39
Донецька	0,72	0,76	0,75	1,03	1,53	1,61	1,63	1,66	1,58	2,36	0,03	0,29	1,32	1,36
Житомирська	0,79	0,82	1,13	0,98	0,94	1,63	1,99	1,68	1,98	2,01	0,34	-0,15	1,02	1,39
Закарпатська	1,40	1,27	1,31	1,32	1,01	0,79	0,75	0,70	0,61	0,64	-0,10	0,01	-0,68	0,98
Запорізька	0,85	0,93	0,94	1,03	0,95	1,01	1,06	0,95	0,78	0,34	0,09	0,09	-0,69	0,88
Івано-Франківська	1,16	1,18	1,25	1,11	0,93	1,10	0,91	0,90	0,95	0,90	0,10	-0,14	-0,21	1,04
Кіровоградська	1,58	1,72	1,99	1,95	1,73	1,20	1,29	1,09	1,05	1,05	0,41	-0,04	-0,90	1,46
м. Київ та Київська область	0,72	0,89	0,76	1,43	0,78	1,11	1,21	1,30	1,36	1,54	0,04	0,67	0,11	1,11
Луганська	1,17	1,19	1,19	1,08	0,94	1,03	0,99	0,94	0,70	0,78	0,02	-0,11	-0,31	1,00
Львівська	1,01	1,01	1,07	0,79	0,65	0,59	0,63	0,60	0,77	0,79	0,06	-0,28	0,00	0,79
Миколаївська	0,79	0,87	0,98	1,28	1,79	1,17	1,15	1,04	0,88	0,88	0,19	0,31	-0,40	1,08
Одеська	0,96	0,89	0,79	0,54	1,42	0,59	0,56	0,51	0,52	0,52	-0,17	-0,25	-0,02	0,73
Полтавська	0,95	0,94	0,99	0,86	0,77	0,69	0,68	0,71	0,64	0,64	0,05	-0,14	-0,22	0,79
Рівненська	1,24	1,29	1,28	1,12	0,88	0,91	1,05	1,21	1,16	1,16	0,04	-0,15	0,04	1,13
Сумська	1,16	1,09	1,15	1,03	0,82	0,67	0,57	0,73	0,77	0,80	-0,01	-0,12	-0,23	0,88
Тернопільська	1,36	1,27	1,25	1,04	0,87	0,92	1,00	1,00	0,98	0,98	-0,11	-0,21	-0,06	1,07
Харківська	1,05	1,06	1,06	0,71	1,05	1,09	0,85	0,95	0,90	0,90	0,01	-0,34	0,19	0,96
Херсонська	1,16	1,24	1,27	1,25	1,06	1,14	1,21	1,13	1,15	1,14	0,10	-0,02	-0,11	1,17
Хмельницька	1,30	1,30	1,38	1,15	1,02	1,15	1,08	1,24	1,17	1,17	0,07	-0,23	0,02	1,20
Черкаська	1,33	1,27	1,35	1,26	1,36	1,26	1,08	1,22	1,18	1,18	0,02	-0,09	-0,08	1,25
Чернівецька	1,30	1,15	1,03	1,28	1,05	0,95	0,86	0,80	0,76	0,76	-0,27	0,25	-0,52	1,00
Чернігівська	0,91	1,06	1,20	1,25	1,11	1,04	1,22	1,20	1,06	1,06	0,29	0,04	-0,18	1,11
Всього по Україні	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-	-	-	-

* Розраховано автором

Таблиця Е.10

**Розраховане значення індексу інституційної забезпеченості
населення регіонів України недержавними пенсійними фондами у
2006-2015 рр.***

Регіони	Значення індексу по роках										Зміна індексу за:			Сер. знач. інд.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/ 2006	2009/ 2008	2015/ 2009	
АР Крим та м. Севастополь	0,45	0,21	0,18	0,18	0,19	0,20	0,21	0,24	-	-	-0,27	0,00	-0,18	0,19
Вінницька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Волинська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Дніпропетровська	0,62	1,42	1,25	1,27	1,09	1,15	1,17	0,68	0,69	0,73	0,64	0,01	-0,54	1,01
Донецька	0,93	0,53	0,47	0,48	0,51	0,54	0,55	0,77	0,79	0,84	-0,46	0,01	0,36	0,64
Житомирська	-	-	0,33	0,33	0,35	-	-	-	-	-	0,33	0,00	-0,33	0,10
Закарпатська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Запорізька	-	0,26	0,23	0,23	0,25	-	-	-	-	-	0,23	0,00	-0,23	0,10
Івано-Франківська	2,30	1,40	1,23	1,23	0,99	1,03	1,05	0,81	0,82	0,86	-1,07	0,01	-0,37	1,17
Кіровоградська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
м.Київ та Київська область	6,88	6,90	7,16	7,18	7,23	7,23	7,32	7,45	6,97	6,79	0,28	0,02	-0,39	7,11
Луганська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Львівська	1,24	0,75	0,66	0,67	0,71	0,75	0,38	0,44	0,45	0,47	-0,57	0,00	-0,20	0,65
Миколаївська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Одеська	0	0,20	0,18	0,18	0,19	0,20	0,20	0,23	0,24	0,25	0,18	0,00	0,07	0,19
Полтавська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рівненська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Сумська	-	0,40	0,36	-	-	-	-	-	-	-	0,36	-0,36	0,00	0,08
Тернопільська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Харківська	0,38	0,69	0,61	0,61	0,66	0,69	0,71	0,61	0,41	0,44	0,23	0,01	-0,18	0,58
Херсонська	0	0,44	0,39	0,39	0,42	0,44	0,45	0,52	0,53	0,56	0,39	0,00	0,17	0,41
Хмельницька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Черкаська	0,80	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-0,80	0,00	0,00	0,08
Чернівецька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Чернігівська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Всього по Україні	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-	-	-	-

* Розраховано автором

Таблиця Е.11

**Розраховане значення індексу фінансової забезпеченості населення
регіонів України послугами НПФ у 2006-2015 рр.***

Регіони	Значення індексу по роках										Зміна індексу за:			Сер. знач. інд.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/ 2006	2009/ 2008	2015/ 2009	
АР Крим та м.Севастополь	0,66	0,39	0,20	0,16	0,13	0,12	0,11	0,09	-	-	-0,46	-0,04	-0,16	0,19
Вінницька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Волинська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Дніпропетровська	0,11	0,17	0,13	0,15	0,19	0,19	0,21	0,24	0,28	0,47	0,02	0,03	0,32	0,22
Донецька	1,69	1,55	0,95	0,76	0,24	0,17	0,15	0,14	0,15	0,20	-0,74	-0,18	-0,56	0,60
Житомирська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Закарпатська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Запорізька	-	-	0,00	0,00	0,00	-	-	-	-	-	0,00	0,00	0,00	0,00
Івано-Франківська	0,14	0,18	0,15	0,15	0,14	0,33	0,23	0,21	0,23	0,35	0,01	0,00	0,20	0,21
Кіровоградська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
м.Київ та Київська область	8,10	8,26	8,98	9,11	9,57	9,54	9,51	9,44	8,81	8,55	0,88	0,13	-0,56	8,99
Луганська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Львівська	0,22	0,20	0,11	0,09	0,08	0,06	0,05	0,04	0,04	0,05	-0,11	-0,02	-0,04	0,09
Миколаївська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Одеська	0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Полтавська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рівненська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Сумська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Тернопільська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Харківська	0,00	0,03	0,04	0,05	0,04	0,03	0,03	0,02	0,02	0,03	0,04	0,01	-0,02	0,03
Херсонська	0	0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Хмельницька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Черкаська	0,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Чернівецька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Чернігівська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Всього по Україні	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-	-	-	-

* Розраховано автором

Таблиця Е.12

**Розраховане значення індексу фінансової забезпеченості регіонів
України послугами НПФ у 2006-2015 рр.***

Регіони	Значення індексу по роках										Зміна індексу за:			Сер. знач. інд.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/ 2006	2009/ 2008	2015/ 2009	
АР Крим та м. Севастополь	0,91	0,55	0,29	0,22	0,18	0,17	0,15	0,13	-	-	-0,62	-0,07	-0,22	0,26
Вінницька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Волинська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Дніпропетровська	0,09	0,13	0,09	0,11	0,13	0,13	0,15	0,17	0,19	0,33	0,00	0,02	0,21	0,15
Донецька	1,25	1,18	0,74	0,65	0,20	0,13	0,12	0,12	0,20	0,27	-0,50	-0,09	-0,38	0,49
Житомирська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Закарпатська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Запорізька	-	-	0,00	0,00	0,00	-	-	-	-	-	0,00	0,00	0,00	0,00
Івано-Франківська	0,20	0,28	0,24	0,23	0,22	0,49	0,31	0,30	0,32	0,48	0,04	-0,01	0,24	0,31
Кіровоградська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
м. Київ та Київська область	3,69	3,55	4,04	3,94	4,23	4,36	4,03	3,81	3,44	3,37	0,35	-0,10	-0,57	3,85
Луганська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Львівська	0,31	0,28	0,17	0,13	0,12	0,09	0,06	0,06	0,05	0,07	-0,14	-0,03	-0,07	0,13
Миколаївська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Одеська	0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Полтавська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рівненська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Сумська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Тернопільська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Харківська	0,00	0,03	0,04	0,05	0,04	0,03	0,03	0,02	0,02	0,03	0,04	0,01	-0,02	0,03
Херсонська	0	0	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Хмельницька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Черкаська	0,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Чернівецька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Чернігівська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Всього по Україні	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-	-	-	-

* Розраховано автором

Таблиця Е.13

**Значення показника рівня забезпеченості регіонів України
послугами недержавного пенсійного забезпечення у 2006-2015 рр.***

Регіони	Значення індексу по роках										Зміна індексу за:			Сер. знач інд.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/ 2006	2009/ 2008	2015/ 2009	
АР Крим та м. Севастополь	0,65	0,35	0,22	0,19	0,17	0,16	0,15	0,14	-	-	-0,43	-0,03	-	0,20
Вінницька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Волинська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Дніпропетровська	0,18	0,32	0,24	0,28	0,30	0,31	0,33	0,31	0,34	0,48	0,06	0,04	0,20	0,31
Донецька	1,25	0,99	0,69	0,62	0,29	0,23	0,22	0,23	0,29	0,36	-0,56	-0,07	-0,26	0,52
Житомирська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Закарпатська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Запорізька	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	-0,01	0,00
Івано-Франківська	0,39	0,41	0,35	0,35	0,31	0,55	0,42	0,37	0,39	0,52	-0,04	-0,01	0,18	0,41
Кіровоградська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
м. Київ та Київська область	5,90	5,87	6,38	6,36	6,64	6,70	6,54	6,45	5,96	5,80	0,48	-0,02	-0,56	6,26
Луганська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Львівська	0,44	0,35	0,23	0,20	0,19	0,16	0,10	0,11	0,09	0,12	-0,21	-0,03	-0,09	0,20
Миколаївська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Одеська	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,03	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	-0,01	0,01
Полтавська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рівненська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Сумська	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	-0,01	0,00	0,00
Тернопільська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Харківська	0,01	0,08	0,09	0,12	0,10	0,09	0,08	0,06	0,05	0,07	0,09	0,02	-0,04	0,08
Херсонська	0,00	0,00	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	0,02	0,01	0,00	0,00	0,01
Хмельницька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Черкаська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Чернівецька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Чернігівська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Всього по Україні	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-	-	-	-

* Розраховано автором.

Додаток Ж

Матриці позиціонування регіонів України за рівнем забезпеченості страховими послугами та послугами системи кредитної кооперації у 2006-2015 рр.

Таблиця Ж.1

Матриця позиціонування регіонів України за рівнем забезпеченості страховими послугами та послугами системи кредитної кооперації у 2006 році*

Позиція за рівнем забезпечення страховими послугами	Позиція за рівнем забезпеченості послугами кредитної кооперації				К-сть регіонів (%)
	Перенасичення $R_{KC} \geq 1,5$	Достатнього рівня $1 \leq R_{KC} < 1,5$	Низького рівня $0,5 \leq R_{KC} < 1$	Критичного рівня $R_{KC} < 0,5$	
Перенасичення ($R_{СК} \geq 1,5$)	-	м. Київ та Київська область,	-	-	2 (7,4)
Достатнього рівня ($1 \leq R_{СК} < 1,5$)	Одеська	Закарпатська	Волинська, Запорізька,	-	4 (14,8)
Низького рівня ($0,5 \leq R_{СК} < 1$)	Черкаська	Луганська, Тернопільська	АР Крим та м. Севастополь, Вінницька, Донецька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська	Дніпропетровська, Житомирська, Рівненська, Сумська	21 (77,8)
Критичного рівня ($R_{СК} < 0,5$)	-	-	-	-	-
Кількість регіонів (%)	2 (7,4)	5 (18,5)	16 (59,3)	4 (14,8)	27 (100)

* Розраховано автором.

Таблиця Ж.2

Матриця позиціонування регіонів України за рівнем забезпеченості страховими послугами та послугами системи кредитної кооперації у 2007 році*

Позиція за рівнем забезпечення страховими послугами	Позиція за рівнем забезпеченості послугами кредитної кооперації				К-сть регіонів (%)
	Перенасичення $R_{KC} \geq 1,5$	Достатнього рівня $1 \leq R_{KC} < 1,5$	Низького рівня $0,5 \leq R_{KC} < 1$	Критичного рівня $R_{KC} < 0,5$	
1	2	3	4	5	6
Перенасичення ($R_{СК} \geq 1,5$)	-	м. Київ та Київська область	-	-	2 (7,4)
Достатнього рівня ($1 \leq R_{СК} < 1,5$)	Одеська	Закарпатська	Волинська, Запорізька, Херсонська	-	5 (18,5)
Низького рівня ($0,5 \leq R_{СК} < 1$)	Черкаська	Тернопільська	АР Крим та м. Севастополь, Вінницька, Донецька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська	Дніпропетровська; Житомирська; Рівненська; Сумська	20 (74,1)
Критичного рівня ($R_{СК} < 0,5$)	-	-	-	-	-
Кількість регіонів (%)	2 (7,4)	4 (14,8)	17 (63,0)	4 (14,8)	27 (100)

* Розраховано автором.

Таблиця Ж.3

Матриця позиціонування регіонів України за рівнем забезпеченості страховими послугами та послугами системи кредитної кооперації у 2008 році*

Позиція за рівнем забезпечення страховими послугами	Позиція за рівнем забезпеченості послугами кредитної кооперації				К-сть регіонів (%)
	Перенасичення $R_{KC} \geq 1,5$	Достатнього рівня $1 \leq R_{KC} < 1,5$	Низького рівня $0,5 \leq R_{KC} < 1$	Критичного рівня $R_{KC} < 0,5$	
1	2	3	4	5	6
Перенасичення ($R_{СК} \geq 1,5$)	-	м. Київ та Київська область	-	-	2 (7,4)
Достатнього рівня ($1 \leq R_{СК} < 1,5$)	Одеська	-	Волинська, Запорізька	-	3 (11,1)

Продовження табл. Ж.3

1	2	3	4	5	6
Низького рівня ($0,5 \leq R_{СК} < 1$)	Черкаська	Закарпатська, Львівська, Тернопільська	АР Крим та м. Севастополь, Вінницька, Донецька, Івано- Франківська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська	Дніпропетровська; Житомирська; Рівненська; Сумська	22 (81,5)
Критичного рівня ($R_{СК} < 0,5$)	-	-	-	-	-
Кількість регіонів (%)	2 (7,4)	5 (18,5)	16 (59,3)	4 (14,8)	27 (100)

* Розраховано автором.

Таблиця Ж.4

Матриця позиціонування регіонів України за рівнем забезпеченості страховими послугами та послугами системи кредитної кооперації у 2009 році*

Позиція за рівнем забезпечення страх.посл.	Позиція за рівнем забезпеченості послугами кредитної кооперації				К-сть регіонів (%)
	Перенасичення $R_{КК} \geq 1,5$	Достатнього рівня $1 \leq R_{КК} < 1,5$	Низького рівня $0,5 \leq R_{КК} < 1$	Критичного рівня $R_{КК} < 0,5$	
1	2	3	4	5	6
Перенасичення ($R_{СК} \geq 1,5$)	-	м. Київ та Київська область	-	-	2 (7,4)
Достатнього рівня ($1 \leq R_{СК} < 1,5$)	Одеська	-	Запорізька, Львівська	-	3 (11,1)
Низького рівня ($0,5 \leq R_{СК} < 1$)	Черкаська	Закарпатська, Луганська, Тернопільська	АР Крим та м. Севастополь, Вінницька, Волинська, Донецька, Івано- Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська	Дніпропетровська; Житомирська; Рівненська; Сумська	22 (81,5)

Продовження табл. Ж.4

1	2	3	4	5	6
Критичного рівня ($R_{СК} < 0,5$)	-	-	-	-	-
Кількість регіонів (%)	2 (7,4)	5 (18,5)	16 (59,3)	4 (7,4)	27

* Розраховано автором.

Таблиця Ж.5

Матриця позиціонування регіонів України за рівнем забезпеченості страховими послугами та послугами системи кредитної кооперації у 2010 році*

Позиція за рівнем забезпечення страх. Послуг.	Позиція за рівнем забезпеченості послугами кредитної кооперації				К-сть регіонів (%)
	Перенасичення $R_{КК} \geq 1,5$	Достатнього рівня $1 \leq R_{КК} < 1,5$	Низького рівня $0,5 \leq R_{КК} < 1$	Критичного рівня $R_{КК} < 0,5$	
1	2	3	4	5	6
Перенасичення ($R_{СК} \geq 1,5$)	-	м. Київ та Київська обл.	-	-	2 (7,4)
Достатнього рівня ($1 \leq R_{СК} < 1,5$)	-	-	Запорізька	-	1 (3,7)
Низького рівня ($0,5 \leq R_{СК} < 1$)	Одеська, Черкаська	Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Тернопільська, Чернігівська	АР Крим та м. Севастополь, Вінницька, Волинська, Донецька, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька	Дніпропетровська; Житомирська; Рівненська; Сумська	24 (88,9)
Критичного рівня ($R_{СК} < 0,5$)	-	-	-	-	-
Кількість регіонів (%)	2 (7,4)	7 (25,9)	14 (51,9)	4 (14,8)	27 (100)

* Розраховано автором.

Таблиця Ж.6

Матриця позиціонування регіонів України за рівнем забезпеченості страховими послугами та послугами системи кредитної кооперації у 2011 році*

Позиція за рівнем забезпечення страховими послугами	Позиція за рівнем забезпеченості послугами кредитної кооперації				К-сть регіонів (%)
	Перенасичення $R_{KC} \geq 1,5$	Достатнього рівня $1 \leq R_{KC} < 1,5$	Низького рівня $0,5 \leq R_{KC} < 1$	Критичного рівня $R_{KC} < 0,5$	
Перенасичення ($R_{CK} \geq 1,5$)	-	м. Київ та Київська область	-	-	2 (7,4)
Достатнього рівня ($1 \leq R_{CK} < 1,5$)	-	Запорізька	Донецька	-	2 (7,4)
Низького рівня ($0,5 \leq R_{CK} < 1$)	Івано-Франківська, Тернопільська, Черкаська	Закарпатська, Луганська, Львівська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська	АР Крим та м. Севастополь, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Харківська	Полтавська, Рівненська; Сумська	23 (85,2)
Критичного рівня ($R_{CK} < 0,5$)	-	-	-	-	-
Кількість регіонів (%)	3 (11,1)	10 (37,1)	11 (40,7)	3 (11,1)	27 (100)

* Розраховано автором.

Таблиця Ж.7

Матриця позиціонування регіонів України за рівнем забезпеченості страховими послугами та послугами системи кредитної кооперації у 2012 році*

Позиція за рівнем забезпечення страховими послугами	Позиція за рівнем забезпеченості послугами кредитної кооперації				К-сть регіонів (%)
	Перенасичення $R_{KC} \geq 1,5$	Достатнього рівня $1 \leq R_{KC} < 1,5$	Низького рівня $0,5 \leq R_{KC} < 1$	Критичного рівня $R_{KC} < 0,5$	
1	2	3	4	5	6
Перенасичення ($R_{CK} \geq 1,5$)	-	м. Київ та Київська область	-	-	2 (7,4)
Достатнього рівня ($1 \leq R_{CK} < 1,5$)	-	-	Запорізька, Донецька, Одеська	-	3 (11,1)

Продовження табл. Ж.7

1	2	3	4	5	6
Низького рівня ($0,5 \leq R_{СК} < 1$)	Івано-Франківська, Тернопільська, Херсонська Черкаська	Закарпатська, Луганська, Львівська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська	АРК та м. Севастополь, Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Кіровоградська, Миколаївська	Волинська, Полтавська, Рівненська; Сумська	22 (81,5)
Критичного рівня ($R_{СК} < 0,5$)	-	-	-	-	-
Кількість регіонів (%)	4 (14,8)	9 (33,3)	10 (37,1)	4 (14,8)	27 (100)

* Розраховано автором.

Таблиця Ж.8

Матриця позиціонування регіонів України за рівнем забезпеченості страховими послугами та послугами системи кредитної кооперації у 2013 році*

Позиція за рівнем забезпечення страховими послугами	Позиція за рівнем забезпеченості послугами кредитної кооперації				К-сть регіонів (%)
	Перенасичення $R_{КС} \geq 1,5$	Достатнього рівня $1 \leq R_{КС} < 1,5$	Низького рівня $0,5 \leq R_{КС} < 1$	Критичного рівня $R_{КС} < 0,5$	
Перенасичення ($R_{СК} \geq 1,5$)	-	м. Київ та Київська область	-	-	2 (7,4)
Достатнього рівня ($1 \leq R_{СК} < 1,5$)	-	-	Донецька, Одеська	-	2 (7,4)
Низького рівня ($0,5 \leq R_{СК} < 1$)	Івано-Франківська, Тернопільська, Херсонська Черкаська	Вінницька, Закарпатська, Луганська, Львівська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська	АРК та м. Севастополь, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Кіровоградська, Миколаївська, Харківська	Волинська, Полтавська, Рівненська; Сумська	23 (85,2)
Критичного рівня ($R_{СК} < 0,5$)	-	-	-	-	-
Кількість регіонів (%)	4 (14,8)	9 (33,3)	10 (37,1)	4 (14,8)	27 (100)

* Розраховано автором.

Таблиця Ж.9

Матриця позиціонування регіонів України за рівнем забезпеченості страховими послугами та послугами системи кредитної кооперації у 2014 році*

Позиція за рівнем забезпечення страховими послугами	Позиція за рівнем забезпеченості послугами кредитної кооперації				К-сть регіонів (%)
	Перенасичення $R_{KC} \geq 1,5$	Достатнього рівня $1 \leq R_{KC} < 1,5$	Низького рівня $0,5 \leq R_{KC} < 1$	Критичного рівня $R_{KC} < 0,5$	
Перенасичення ($R_{СК} \geq 1,5$)	-	м. Київ та Київська область	-	-	2 (7,4)
Достатнього рівня ($1 \leq R_{СК} < 1,5$)	-	-	Одеська	Волинська	2 (7,4)
Низького рівня ($0,5 \leq R_{СК} < 1$)	Івано-Франківська, Тернопільська, Херсонська	Вінницька, Закарпатська, Кіровоградська, Львівська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Харківська	Донецька, Полтавська, Рівненська, Сумська	22 (81,5)
Критичного рівня ($R_{СК} < 0,5$)	-	-	-	АРК та м. Севастополь	1 (3,7)
Кількість регіонів (%)	3 (11,1)	10 (37,1)	7 (25,9)	7 (25,9)	27 (100)

* Розраховано автором.

Таблиця Ж.10

Матриця позиціонування регіонів України за рівнем забезпеченості страховими послугами та послугами системи кредитної кооперації у 2015 році*

Позиція за рівнем забезпечення страховими послугами	Позиція за рівнем забезпеченості послугами кредитної кооперації				К-сть регіонів (%)
	Перенасичення $R_{KC} \geq 1,5$	Достатнього рівня $1 \leq R_{KC} < 1,5$	Низького рівня $0,5 \leq R_{KC} < 1$	Критичного рівня $R_{KC} < 0,5$	
1	2	3	4	5	6
Перенасичення ($R_{СК} \geq 1,5$)	-	м. Київ та Київська область	-	-	2 (7,4)
Достатнього рівня ($1 \leq R_{СК} < 1,5$)	-	-	Одеська	Волинська	2 (7,4)
Низького рівня ($0,5 \leq R_{СК} < 1$)	Івано-Франківська, Тернопільська, Херсонська	Закарпатська, Кіровоградська, Львівська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська, Чернівецька	Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Миколаївська, Харківська	Полтавська, Рівненська, Сумська	19 (70,4)

Продовження табл. Ж.10

1	2	3	4	5	6
Критичного рівня ($R_{СК} < 0,5$)	-	-	Луганська	АР Крим та м. Севастополь, Донецька	4 (14,8)
К-сть регіонів (%)	3 (11,1)	9 (33,3)	8 (29,6)	7 (25,9)	27 (100)

* Розраховано автором.

Таблиця Ж.11

Бальні значення відповідності розміщення регіонів при побудові матриці позиціонування регіонів України за рівнем забезпечення страховими послугами та послугами системи кредитної кооперації*

Позиція за рівнем забезпечення страховими послугами	Позиція за рівнем забезпеченості послугами кредитної кооперації			
	Перенасичення $R_{КК} \geq 1,5$	Достатнього рівня $1 \leq R_{КК} < 1,5$	Низького рівня $0,5 \leq R_{КК} < 1$	Критичного рівня $R_{КК} < 0,5$
Перенасичення ($R_{СК} \geq 1,5$)	1	2	3	4
Достатнього рівня ($1 \leq R_{СК} < 1,5$)	2	3	4	5
Низького рівня ($0,5 \leq R_{СК} < 1$)	3	4	5	6
Критичного рівня ($R_{СК} < 0,5$)	4	5	6	7

* Розроблено автором.

Додаток 3

Наявне населення України в розрізі регіонів у 2006-2015 рр.*

Регіони	Кількість населення по роках, тис. осіб									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Вінницька	1686,5	1672,2	1660	1650,6	1641,2	1634,2	1627	1618,3	1610,6	1602,2
Волинська	1038	1036,4	1036,2	1036,7	1037,2	1038,6	1040	1041,3	1042,9	1042,7
Дніпропетровська	3422,9	3398,4	3374,2	3355,5	3336,5	3320,3	3307,8	3292,4	3276,6	3254,9
Донецька	4580,6	4538,9	4500,5	4466,7	4433	4403,2	4375,4	4343,9	4297	4265,1
Житомирська	1317,1	1305,5	1294,2	1285,8	1279	1273,2	1268,9	1262,5	1256	1247,5
Закарпатська	1243,8	1242,6	1243,4	1244,8	1247,4	1250,7	1254,4	1256,9	1259,6	1259,2
Запорізька	1846,9	1832,9	1821,3	1811,7	1801,3	1791,7	1785,2	1775,8	1765,9	1753,6
Івано-Франківська	1385,4	1382,6	1381,1	1380,7	1379,8	1380,1	1381,8	1382,1	1382,6	1382,3
Кіровоградська	1053,1	1039,7	1027	1017,8	1010	1002,4	995,2	987,6	980,6	973,1
Київська	1751,1	1737,3	1727,8	1721,8	1717,6	1719,5	1722,1	1725,5	1729,2	1732,2
Київ	2718,1	2740,2	2765,5	2785,1	2799,2	2814,3	2845	2868,7	2888	2906,6
Луганська	2381,9	2355,4	2331,8	2311,6	2291,3	2272,7	2256,5	2239,5	2220	2205,4
Львівська	2568,4	2559,8	2552,9	2549,6	2544,7	2540,9	2540,7	2538,4	2537,8	2534,2
Миколаївська	1211,9	1203,6	1195,8	1189,5	1183,3	1178,2	1173,5	1168,4	1164,3	1158,2
Одеська	2395,5	2394,7	2392,2	2391	2388,7	2388,3	2395,2	2396,5	2396,4	2390,3
Полтавська	1540,5	1524,9	1511,4	1499,6	1487,8	1477,2	1467,8	1458,2	1449	1438,9
Рівненська	1154,4	1152	1151	1151,6	1152,5	1154,3	1156,9	1158,8	1161,2	1161,8
Сумська	1211,4	1196,8	1184	1172,3	1161,5	1152,3	1143,2	1133	1123,4	1113,3
Тернопільська	1105,4	1098,6	1093,3	1088,9	1084,1	1080,4	1077,3	1073,3	1069,9	1065,7
Харківська	2812,1	2795,9	2782,4	2769,1	2755,1	2742,2	2744,4	2737,2	2731,3	2718,6

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Херсонська	1117,1	1107,5	1099,2	1093,4	1088,2	1083,4	1078,2	1072,5	1067,9	1062,4
Хмельницька	1361,4	1350,3	1341,4	1334	1326,9	1320,2	1314	1307	1301,2	1294,4
Черкаська	1328	1315,5	1304,3	1295,2	1285,4	1277,3	1268,9	1260	1251,8	1243
Чернівецька	906,3	904,5	904,1	904,4	904,3	905,3	907,2	908,5	910	909,9
Чернігівська	1151,9	1135,9	1121,3	1109,7	1098,2	1088,5	1077,8	1066,8	1055,7	1045
АРК	1977,1	1971,1	1967,3	1965,3	1963,5	1963	1965,2	1967,2	-	-
м. Севастополь	379,2	379,5	380,1	380,5	380,8	381,2	383,4	385,9	-	-
Україна	46646	46373	46144	45963	45779	45634	45553	45426	42929	42761

* Складено автором за даними Державної служби статистики України [415].

Додаток И

Валовий регіональний продукт регіонів України у 2006-2015 рр.*

Регіони	ВРП по роках, млн. грн									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Вінницька	12414	15381	20094	20104	23589	29099	33024	36191	43990	54871
Волинська	7687	10072	12784	12225	14429	17637	20005	20622	24195	30180
Дніпропетровська	52347	71173	104687	93331	116136	140020	147970	152905	176540	220209
Донецька	72361	92093	117646	103739	128986	161021	170775	164926	119983	149662
Житомирська	8784	11127	15008	14731	18743	21928	24849	25676	29815	37190
Закарпатська	8185	10508	13208	12542	15299	18054	21404	21400	24120	30086
Запорізька	24787	33158	42445	37446	42736	49525	54828	54352	65968	82286
Івано-Франківська	11316	13916	17883	17241	20446	26752	32286	33196	37643	46954
Кіровоградська	8187	9989	13961	13389	15749	20041	22056	25313	28758	35872
Київська	19188	26221	35687	37548	44953	59154	69663	68931	79561	99241
м. Київ	95267	135900	169564	169537	196639	223774	275685	312552	357377	445779
Луганська	24159	32280	42985	38451	45541	57202	58767	55108	31393	39158
Львівська	21486	27987	35534	35955	41655	52103	61962	63329	72923	90961
Миколаївська	11876	14767	19410	20336	24055	27633	29205	32030	35408	44167
Одеська	24898	33116	46994	48647	53878	61499	64743	69760	74934	93470
Полтавська	22179	28355	34118	33629	44291	52252	56580	58464	69831	87105
Рівненська	8924	11180	14074	13469	15882	19302	21795	22004	28724	35829
Сумська	9566	12341	16210	16060	18333	22907	24933	26765	30397	37916
Тернопільська	6452	8276	10618	11173	12726	16294	17957	18085	21676	27038
Харківська	32023	43868	59389	58923	65293	76866	82223	85315	96596	120490
Херсонська	7565	9034	13174	13436	15649	18448	19357	20767	23250	29001
Хмельницька	9603	12339	16061	15758	18096	22843	26237	26426	32162	40118
Черкаська	10957	13656	19101	18707	22354	27012	31265	33087	38466	47981
Чернівецька	5126	6672	8833	8484	9892	11969	13166	13757	15049	18772
Чернігівська	8950	11532	14918	14636	17008	21165	23934	24237	28156	35121
АРК	16044	20874	27365	27396	32426	38220	44536	46393	-	-
м. Севастополь	3822	4916	6305	6452	7785	9359	9891	11066	-	-
Україна	544153	720731	948056	913345	1082569	1302079	1459096	1522657	1586915	1979458

* Складено автором за даними Держслужби статистики України [30; 415].

Показники функціонування органів інституційного регулювання на національних ринках НФП у 2009-2015 рр.

Таблиця К.1

Порівняння основних показників діяльності кредитних кооперативів-учасників СРО системи кредитної кооперації України у 2009-2015 рр.*

Показники	Роки							Зміна 2015/2009	
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Кількість КС, що надають звітність									
НАКСУ	150	148	135	133	131	120	106	-44	-29,3
ВАКС	164	151	156	149	143	140	124	-40	-24,4
ПЗВ	46	54	46	48	45	39	34	-12	-26,1
Кількість членів кредитної спілки, тис. осіб									
НАКСУ	471,6	440,9	365,1	315,6	281,9	265,3	230,4	-241,2	-51,1
ВАКС	724,8	627,7	567,9	547,9	504,3	446,0	360,1	-364,7	-50,3
ПЗВ	453,7	386,8	334,4	313,5	269,6	245,8	202,1	-251,6	-55,5
Кількість членів кредитної спілки, які мають кредити, тис. осіб									
НАКСУ	102,1	92,5	78,3	65,2	63,3	52,2	47,3	-54,8	-53,7
ВАКС	153,1	155,3	134,2	129,5	120,5	94,7	77,5	-75,6	-49,4
ПЗВ	84,8	100,9	85,0	79,5	70,8	63,0	47,4	-37,5	-44,2
Кількість членів КС які мають внески на депозитні рахунки, тис. осіб									
НАКСУ	21,8	18,8	12,4	9,7	9,4	7,1	5,5	-16,3	-74,8
ВАКС	32,5	31,1	26,3	26,1	24,7	19,9	14,5	-18,0	-55,4
ПЗВ	21,8	20,1	15,6	15,5	14,1	12,1	10,4	-11,4	-52,4
Капітал, млн.грн.									
НАКСУ	144,5	148,0	185,4	182,0	217,5	235,7	224,6	80,1	55,5
ВАКС	167,1	198,4	220,4	267,9	299,0	269,8	277,4	110,3	66,0
ПЗВ	96,5	127,8	131,0	153,9	164,0	162,3	167,4	70,8	73,4
Кредити, надані членам КС, млн. грн.									
НАКСУ	666,1	651,7	539,1	504,7	530,0	483,9	459,6	-206,5	-31,0
ВАКС	552,6	819,2	795,2	842,3	899,7	792,4	631,4	78,8	14,3
ПЗВ	378,2	482,9	412,4	411,6	416,0	340,3	323,9	-54,3	-14,4
Внески (вклади) на депозитні рахунки, млн. грн.									
НАКСУ	464,6	456,3	350,3	316,4	315,5	266,1	238,2	-226,4	-48,7
ВАКС	553,9	611,9	573,8	581,0	658,8	504,1	341,0	-212,9	-38,4
ПЗВ	282,7	357,3	279,3	271,3	281,5	211,0	165,1	-117,6	-41,6
Активи, млн. грн.									
НАКСУ	697,4	696,5	574,6	538,3	575,7	539,1	507,2	-190,2	-27,3
ВАКС	772,3	874,9	853,8	913,2	1019,0	858,9	670,1	-102,2	-13,2
ПЗВ	414,5	530,2	447,2	462,7	484,5	389,1	360,4	-54,1	-13,1
Прострочені кредити, млн. грн.									
НАКСУ	237,5	223,4	123,4	93,5	99,6	122,1	109,7	-127,8	-53,8
ВАКС	146,3	160,9	118,8	120,0	118,1	128,9	122,0	-24,3	-16,6
ПЗВ	53,6	53,5	53,9	55,2	58,4	67,7	58,7	5,1	9,5

Продовження табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Резервний капітал, млн. грн.									
НАКСУ	74,6	79,7	82,0	82,1	92,4	100,9	100,0	25,4	34,1
ВАКС	98,8	119,1	142,4	170,7	209,6	209,8	214,2	115,4	116,9
ПЗВ	68,8	88,1	94,5	118,5	147,3	144,3	140,8	72,0	104,7

* Складено та розраховано на основі даних НАКСУ [172], ВАКС [173] та ПЗВ [174].

Таблиця К.2

Індикативні показники діяльності СРО та системи кредитної кооперації України у 2009-2015 рр.*

Показники	Роки							Зміна 2015/ 2009
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Частка членів КС, що мають внески, %								
НАКСУ	4,6	4,3	3,4	3,1	3,3	2,7	2,4	-2,2
ВАКС	4,5	5,0	4,6	4,8	4,9	4,5	4,0	-0,5
ПЗВ	4,8	5,2	4,7	4,9	5,2	4,9	5,1	0,3
По Україні	5,3	5,0	4,5	4,1	4,1	3,8	3,5	-1,9
Частка членів КС, що мають заборгованість за кредитами, %								
НАКСУ	21,7	21,0	21,4	20,6	22,5	19,7	20,5	-1,1
ВАКС	21,1	24,7	23,6	23,6	23,9	21,2	21,5	0,4
ПЗВ	18,7	26,1	25,4	25,4	26,3	25,6	23,4	4,7
По Україні	19,3	21,8	23,5	23,2	23,8	22,7	21,2	1,9
Співвідношення кількості членів КС що мають заборгованість за кредитами до тих, що мають депозити, осіб								
НАКСУ	4,7	4,9	6,3	6,7	6,7	7,3	8,6	3,9
ВАКС	4,7	5,0	5,1	5,0	4,9	4,8	5,3	0,6
ПЗВ	3,9	5,0	5,4	5,1	5,0	5,2	4,6	0,7
По Україні	3,6	4,3	5,2	5,7	5,8	5,9	6,1	2,5
Частка капіталу до активів КС, %								
НАКСУ	20,7	21,2	32,3	33,8	37,8	43,7	44,3	23,6
ВАКС	21,6	22,7	25,8	29,3	29,3	31,4	41,4	19,8
ПЗВ	23,3	24,1	29,3	33,3	33,8	41,7	46,4	23,1
По Україні	18,2	32,6	39,5	41,0	40,6	44,8	50,4	32,3
Частка неповернених та прострочених кредитів у кредитному портфелі, %								
НАКСУ	35,7	34,3	22,9	18,5	18,8	25,2	23,9	-11,8
ВАКС	26,5	19,6	14,9	14,2	13,1	16,3	19,3	-7,2
ПЗВ	14,2	11,1	13,1	13,4	14,0	19,9	18,1	4,0
По Україні	48,8	63,6	17,7	15,3	16,0	21,1	23,4	-25,3
Частка неповернених та прострочених кредитів у активах, %								
НАКСУ	34,1	32,1	21,5	17,4	17,3	22,6	21,6	-12,4
ВАКС	18,9	18,4	13,9	13,1	11,6	15,0	18,2	-0,7

Продовження табл. К.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
ПЗВ	12,9	10,1	12,1	11,9	12,1	17,4	16,3	3,4
По Україні	27,9	39,6	17,2	15,3	15,9	19,4	21,9	-6,0
Співвідношення кредитів до активів, %								
НАКСУ	95,5	93,6	93,8	93,8	92,1	89,7	90,6	-4,9
ВАКС	71,6	93,6	93,1	92,2	88,3	92,3	94,2	22,7
ПЗВ	91,2	91,1	92,2	89,0	85,9	87,5	89,9	-1,4
По Україні	92,7	97,6	93,8	95,3	90,4	85,3	86,8	-5,8
Співвідношення суми кредитів до депозитів КС, рази								
НАКСУ	1,43	1,43	1,54	1,59	1,68	1,82	1,93	0,5
ВАКС	1,00	1,34	1,39	1,45	1,37	1,57	1,85	0,9
ПЗВ	1,34	1,35	1,48	1,52	1,48	1,61	1,96	0,6
По Україні	1,32	1,72	1,89	1,97	1,77	2,01	2,10	0,8
Частка резервного капіталу у загальній величині капіталу, %								
НАКСУ	51,6	53,8	44,2	45,1	42,5	42,8	44,5	-7,1
ВАКС	59,1	60,0	64,6	63,7	70,1	77,8	77,2	18,1
ПЗВ	71,3	68,9	72,1	77,0	89,8	88,9	84,1	12,9
По Україні	21,6	52,6	29,5	38,2	38,7	40,1	43,5	21,9
Сума резервного капіталу, що припадає на 1 грн. вкладу, грн.								
НАКСУ	0,16	0,17	0,23	0,26	0,29	0,38	0,42	0,3
ВАКС	0,18	0,19	0,25	0,29	0,32	0,42	0,63	0,4
ПЗВ	0,24	0,25	0,34	0,44	0,52	0,68	0,85	0,6
По Україні	0,13	0,21	0,28	0,28	0,32	0,43	0,53	0,4
Частка резервного капіталу у неповернених та прострочених кредитах, %								
НАКСУ	31,4	35,7	66,5	87,8	92,7	82,6	91,2	59,8
ВАКС	67,5	74,0	119,9	142,3	177,5	162,8	175,6	108,1
ПЗВ	128,3	164,6	175,3	214,6	252,2	213,1	239,9	111,6
По Україні	31,5	29,7	80,3	88,3	102,0	93,3	100,9	69,5
Достатність капіталу, %								
НАКСУ	31,1	32,4	52,9	57,5	69,0	88,6	94,3	63,2
ВАКС	30,2	32,4	38,4	46,1	45,4	53,5	81,3	51,2
ПЗВ	34,1	35,8	46,9	56,7	58,3	76,9	101,3	67,2
По Україні	25,9	57,4	79,5	84,6	79,4	106,0	121,7	95,8

* Складено та розраховано на основі даних НАКСУ [172], ВАКС [173] та ПЗВ [174] та Нацкомфінпослуг [241-247].

Таблиця К.3

Порівняння СРО в загальних показниках саморегулювання системи кредитної кооперації України у 2009-2015 рр.*

Показники	Роки							Зміна 2015/2009
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Кількість КС, що надають звітність, одиниць								
НАКСУ	41,7	41,9	40,1	40,3	41,1	40,1	40,2	-1,5
ВАКС	45,6	42,8	46,3	45,2	44,8	46,8	47,0	1,4
ПЗВ	12,8	15,3	13,6	14,5	14,1	13,0	12,9	0,1
Кількість членів кредитної спілки, тис. осіб								
НАКСУ	28,6	30,3	28,8	26,8	26,7	27,7	29,1	0,5
ВАКС	43,9	43,1	44,8	46,6	47,8	46,6	45,4	1,5
ПЗВ	27,5	26,6	26,4	26,6	25,5	25,7	25,5	-2,0
Кількість членів кредитної спілки, які мають кредити, тис. осіб								
НАКСУ	30,0	26,5	26,3	23,8	24,9	24,9	27,5	-2,6
ВАКС	45,0	44,5	45,1	47,2	47,3	45,1	45,0	0,0
ПЗВ	24,9	28,9	28,6	29,0	27,8	30,0	27,5	2,6
Кількість членів кредитної спілки, які мають внески на депозитні рахунки, тис. осіб								
НАКСУ	28,7	26,8	22,9	18,9	19,6	18,3	18,1	-10,5
ВАКС	42,7	44,5	48,4	50,9	51,2	50,8	47,8	5,0
ПЗВ	28,6	28,7	28,8	30,2	29,2	30,9	34,1	5,5
Капітал, млн. грн.								
НАКСУ	35,4	31,2	34,5	30,1	32,0	35,3	33,6	-1,8
ВАКС	40,9	41,8	41,1	44,4	43,9	40,4	41,4	0,5
ПЗВ	23,7	27,0	24,4	25,5	24,1	24,3	25,0	1,3
Кредити, надані членам КС, млн. грн.								
НАКСУ	41,7	33,4	30,9	28,7	28,7	29,9	32,5	-9,2
ВАКС	34,6	41,9	45,5	47,9	48,7	49,0	44,6	10,0
ПЗВ	23,7	24,7	23,6	23,4	22,5	21,1	22,9	-0,8
Внески (вклади) на депозитні рахунки, млн. грн.								
НАКСУ	35,7	32,0	29,1	27,1	25,1	27,1	32,0	-3,7
ВАКС	42,6	42,9	47,7	49,7	52,5	51,4	45,8	3,2
ПЗВ	21,7	25,1	23,2	23,2	22,4	21,5	22,2	0,5
Активи, млн. грн.								
НАКСУ	45,8	42,9	38,8	35,7	34,8	36,8	41,0	-4,7
ВАКС	50,7	53,8	57,6	60,6	61,6	58,6	54,2	3,5
ПЗВ	27,2	32,6	30,2	30,7	29,3	26,5	29,2	1,9
Прострочені та неповернуті кредити, млн. грн.								
НАКСУ	54,3	51,0	41,7	34,8	36,1	38,3	37,8	-16,5
ВАКС	33,4	36,7	40,1	44,7	42,8	40,4	42,0	8,6
ПЗВ	12,3	12,2	18,2	20,5	21,1	21,2	20,2	8,0

Продовження табл. К.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Резервний капітал, млн. грн.								
НАКСУ	30,8	27,8	25,7	22,1	20,6	22,2	22,0	-8,8
ВАКС	40,8	41,5	44,7	46,0	46,7	46,1	47,1	6,3
ПЗВ	28,4	30,7	29,6	31,9	32,8	31,7	30,9	2,5

* Складено та розраховано на основі даних НАКСУ [172], ВАКС [173] та ПЗВ [174].

Таблиця К.4

**Динаміка показників СРО кредитної кооперації України
у 2009-2015 рр.**

Показники	Роки							Зміна 2015/2009	
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Середня кількість членів КС, осіб									
НАКСУ	3144	2979	2705	2373	2152	2211	2174	-970	-30,9
ВАКС	4420	4157	3640	3677	3527	3186	2904	-1515	-34,3
ПЗВ	9863	7162	7270	6531	5991	6303	5945	-3918	-39,7
По Україні	2901	2383	1733	1776	1572	1395	1300	-1601	-55,2
Кількість членів КС, що мають кредити в 1 КС, осіб									
НАКСУ	681	625	580	490	483	435	446	-235	-34,5
ВАКС	934	1028	860	869	843	676	625	-309	-33,1
ПЗВ	1844	1869	1847	1656	1573	1615	1393	-451	-24,4
По Україні	561	520	407	412	374	317	276	-285	-50,8
Кількість членів КС, що мають внески(вклади) в 1 КС, осіб									
НАКСУ	3097	3083	2595	2379	2408	2217	2247	-850	-27,4
ВАКС	3377	4052	3678	3899	4607	3601	2750	-627	-18,6
ПЗВ	6145	6617	6071	5652	6256	5410	4857	-1288	-21,0
По Україні	155	120	78	73	65	53	45	-110	-70,9
Середній розмір активів КС, млн. грн.									
НАКСУ	4,65	4,71	4,26	4,05	4,39	4,49	4,78	0,14	2,9
ВАКС	4,71	5,79	5,47	6,13	7,13	6,14	5,40	0,69	14,8
ПЗВ	9,01	9,82	9,72	9,64	10,77	9,98	10,60	1,59	17,6
По Україні	5,59	5,21	3,89	4,31	4,16	3,97	3,51	-2,08	-37,2
Середній розмір капіталу КС, млн. грн.									
НАКСУ	0,96	1,00	1,37	1,37	1,66	1,96	2,12	1,16	120,0
ВАКС	1,02	1,31	1,41	1,80	2,09	1,93	2,24	1,22	119,6
ПЗВ	2,10	2,37	2,85	3,21	3,64	4,16	4,92	2,82	134,6
По Україні	1,01	1,70	1,54	1,76	1,69	1,78	1,77	0,76	74,5
Середній розмір кредитного портфелю КС, млн. грн.									
НАКСУ	4,44	4,40	3,99	3,79	4,05	4,03	4,34	-0,11	-2,4

Продовження табл. К.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ВАКС	3,37	5,43	5,10	5,65	6,29	5,66	5,09	1,72	51,1
ПЗВ	8,22	8,94	8,97	8,58	9,24	8,73	9,53	1,30	15,9
По Україні	5,18	5,08	3,65	4,10	3,76	3,39	3,05	-2,13	-41,1
Середній розмір кредиторської заборгованості(депозити) 1 КС, млн. грн.									
НАКСУ	3,10	3,08	2,59	2,38	2,41	2,22	2,25	-0,85	-27,4
ВАКС	3,38	4,05	3,68	3,90	4,61	3,60	2,75	-0,63	-18,6
ПЗВ	6,15	6,62	6,07	5,65	6,26	5,41	4,86	-1,29	-21,0
По Україні	3,92	2,95	1,93	2,09	2,13	1,68	1,45	-2,47	-62,9
Середній розмір простроченої та безнадійної заборгованості, що припадає на 1 КС, млн. грн.									
НАКСУ	1,58	1,51	0,91	0,70	0,76	1,02	1,03	-0,55	-34,6
ВАКС	0,89	1,07	0,76	0,81	0,83	0,92	0,98	0,09	10,3
ПЗВ	1,17	0,99	1,17	1,15	1,30	1,74	1,73	0,56	48,2
По Україні	1,56	2,06	0,67	0,66	0,66	0,77	0,77	-0,79	-50,7
Середній розмір резервного капіталу 1 КС, млн. грн.									
НАКСУ	0,50	0,54	0,61	0,62	0,71	0,84	0,94	0,45	89,7
ВАКС	0,60	0,79	0,91	1,15	1,47	1,50	1,73	1,13	186,9
ПЗВ	1,50	1,63	2,05	2,47	3,27	3,70	4,14	2,65	177,0
По Україні	0,49	0,61	0,54	0,58	0,68	0,72	0,78	0,28	58,0

* Складено та розраховано на основі даних НАКСУ [172], ВАКС [173] та ПЗВ [174] та Нацкомфінпослуг [241-247].

Таблиця К.5

Перелік показників, що використовуються при побудові рейтингу саморегульованих організацій в системі кредитної кооперації України*

№	Показник	Ранжування
1	2	3
1	Частка членів КС, що мають внески	По спаданню
2	Частка членів КС, що мають заборгованість за кредитами	По спаданню
3	Співвідношення кількості членів КС що мають заборгованість за кредитами до тих, що мають депозити	По зростанню
4	Частка капіталу до активів КС	По зростанню
5	Частка неповернених та прострочених кредитів у кредитному портфелі	По зростанню
6	Частка неповернених та прострочених кредитів у активах	По зростанню
7	Співвідношення кредитів та активів	По зростанню
8	Співвідношення суми кредитів до депозитів	По зростанню
9	Частка резервного капіталу у загальній величині капіталу	По спаданню
10	Сума резервного капіталу, що припадає на 1 грн. вкладу	По спаданню

Продовження табл. К.5

1	2	3
11	Частка резервного капіталу у неповернених та прострочених кредитах	По спаданню
12	Достатність капіталу	По спаданню
13	Сума активів на одного члена КС	По спаданню
14	Капітал на одного члена КС	По спаданню
15	Середній розмір депозиту вкладника	По спаданню
16	Середній розмір кредиту одного позичальника	По спаданню
17	Середній розмір прострочених та неповернених кредитів, що припадає на одного позичальника КС	По зростанню
18	Середня кількість членів КС	По спаданню
19	Кількість членів КС, що мають кредити	По спаданню
20	Кількість членів КС, що мають внески (вклади)	По спаданню
21	Середній розмір активів КС	По спаданню
22	Середній розмір капіталу КС	По спаданню
23	Середній розмір кредитного портфелю КС	По спаданню
24	Середній розмір кредиторської заборгованості (депозити) 1 КС	По спаданню
25	Середній розмір простроченої та безнадійної заборгованості, що припадає на 1 КС	По зростанню
26	Середній розмір резервного капіталу 1 КС	По спаданню

* Складено автором.

Таблиця К.6

Рейтинг саморегульвних організацій системи кредитної кооперації України на основі показників діяльності їх членів у 2009-2015 рр.*

Показник	Ранги СРО показниках в розрізі років																				
	2009			2010			2011			2012			2013			2014			2015		
	НАКСУ	ВАКС	ПЗВ	НАКСУ	ВАКС	ПЗВ	НАКСУ	ВАКС	ПЗВ	НАКСУ	ВАКС	ПЗВ	НАКСУ	ВАКС	ПЗВ	НАКСУ	ВАКС	ПЗВ	НАКСУ	ВАКС	ПЗВ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Частка членів КС, що мають внески, %	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1
Частка членів КС, що мають заборгованість за кредитами, %	1	2	3	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1
Співвідношення кількості членів КС, що мають заборгованість за кредитами до тих, що мають депозити, осіб	2	3	1	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	2	1
Частка капіталу до активів КС, %	3	2	1	3	2	1	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	2	3	1
Частка неповернених та прострочених кредитів у кредитному портфелі, %	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	1	2	3	1	2	3	2	1
Частка неповернених та прострочених кредитів у активах, %	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	1	2	3	2	1

Продовження табл. К.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Співвідношення кредитів до активів, %	3	1	2	2	3	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	2	3	1	2	3	1
Співвідношення суми кредитів до депозитів КС, раз	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	2	1	3
Частка резервного капіталу у загальній величині капіталу, %	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1
Сума резервного капіталу, що припадає на 1 грн. вкладу, грн.	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1
Частка резервного капіталу у неповернених та прострочених кредитах, %	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1
Достатність капіталу, %	2	3	1	3	2	1	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	2	3	1
Сума активів на одного члена КС, грн.	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Капітал на одного члена КС, грн.	1	2	3	1	3	2	1	2	3	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2
Середній розмір депозиту вкладника, грн.	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Середній розмір кредиту одного позичальника, грн.	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Середній розмір простроченої заборгованості позичальника КС, грн.	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1
Середня кількість членів КС, осіб	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1
Кількість членів КС, що мають кредити в 1 КС, осіб	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	2	3	2	1
Кількість членів КС, що мають внески(вклади) в 1 КС, осіб	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1
Середній розмір активів КС, млн. грн.	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1
Середній розмір капіталу КС, млн. грн.	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	2	3	1	3	2	1
Середній розмір кредитного портфелю КС, млн.грн.	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1
Середній розмір кредиторської заборгованості(депозити) 1 КС, млн. грн.	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1
Середній розмір простроченої та безнадійної заборгованості, що припадає на 1 КС, млн. грн.	3	1	2	3	2	1	2	1	3	1	2	3	1	2	3	2	1	3	2	1	3
Середній розмір резервного капіталу 1 КС, млн.грн.	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1
Загальний сумарний ранг	66	51	39	69	52	35	65	51	40	64	53	39	64	52	40	63	52	42	65	54	37
Загальний середній ранг	2,5	2,0	1,5	2,7	2,0	1,3	2,5	2,0	1,5	2,5	2,0	1,5	2,5	2,0	1,5	2,4	2,0	1,6	2,5	2,1	1,4
Рейтинг	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1	3	2	1

* Складено та розраховано автором.

Таблиця К.7

Показники функціонування СК-учасників ЛСОУ у 2009-2015 рр.*

Показники	Значення показників по роках							Зміна 2015/ 2009	
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс.	%
Компаній з ризикових видів страхування									
Кількість СК, од.	49	41	41	41	36	32	28	-21	-42,9
Страхові платежі, млн. грн.	5897,7	5234,1	7111,2	8116,3	8054,2	7130,3	7999,5	2101,9	35,6
Страхові виплати, млн. грн.	2633,4	1861,1	2369,8	2770,4	2779,0	2671,5	2950,4	317,0	12,0
Рівень виплат, %	44,7	35,6	33,3	34,1	34,5	37,5	36,9	-7,8	-
Статутний капітал, млн. грн.	3240,7	2827,3	3130,6	3090,1	2199,2	1907,2	1587,2	-1653,5	-51,0
Активи, млн. грн.	8952,4	9095,1	11172,4	12079,6	9867,1	9507,3	9299,8	347,4	3,9
Страхові резерви, млн. грн.	2981,8	2914,6	3497,1	4364,2	3771,1	3449,3	3349,6	367,8	12,3
Частка резервів у активах, %	33,3	32,0	31,3	36,1	38,2	36,3	36,0	2,7	-
Компаній зі страхування життя									
Кількість СК, од.	15	15	15	15	14	11	9	-6	-40,0
Страхові платежі, млн. грн.	655,6	748,2	1128,0	1490,8	1923,4	1208,1	1148,0	492,4	75,1
Страхові виплати, млн. грн.	120,3	106,6	143,8	48,1	118,2	166,2	356,9	236,6	196,7
Рівень виплат, %	18,3	14,3	12,8	3,2	6,1	13,8	31,1	12,7	-
Статутний капітал, млн. грн.	568,4	602,3	551,8	481,3	454,4	389,8	323,8	-244,6	-43,0
Активи, млн. грн.	2305,1	2724,7	3320,8	3780,7	4534,3	4379,3	4613,4	2308,2	100,1
Страхові резерви, млн. грн.	1537,3	1863,4	2304,8	2816,2	3365,0	3156,9	3485,5	1948,2	126,7
Частка резервів у активах, %	66,7	68,4	69,4	74,5	74,2	72,1	75,6	8,9	-
Компаній на страховому ринку									
Кількість СК, од.	64	56	56	56	50	43	37	-27	-42,2
Страхові платежі, млн. грн.	6553,3	5982,3	8239,2	9607,0	9977,6	8338,4	9147,6	2594,3	39,6
Страхові виплати, млн. грн.	2753,7	1967,7	2513,7	2818,5	2897,3	2837,7	3307,4	553,7	20,1
Рівень виплат, %	42,0	32,9	30,5	29,3	29,0	34,0	36,2	-5,9	-
Статутний капітал, млн. грн.	3809,1	3429,6	3682,4	3571,5	2653,6	2297,0	1911,0	-1898,1	-49,8
Активи, млн. грн.	11257,6	11819,8	14493,2	15860,2	14401,4	13886,6	13913,1	2655,6	23,6
Страхові резерви, млн. грн.	4519,2	4778,0	5801,9	7180,4	7136,1	6606,2	6835,1	2316,0	51,2
Частка резервів у активах, %	40,1	40,4	40,0	45,3	49,6	47,6	49,1	7,4	-

* Складено та розраховано автором на основі даних ЛСОУ [272-285].

Таблиця К.8

Показники функціонування СК-учасників УФУ у 2009-2015 рр.*

Показники	Значення показників по роках							Зміна 2015/ 2009	
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс.	%
Компаній з ризикових видів страхування									
Кількість СК, од.	9	41	41	41	36	32	28	19	211,1
Страхові платежі, млн. грн.	3148,9	3485,1	3351,2	4000,9	5921,9	5515,1	7900,6	4751,7	150,9
Страхові виплати, млн. грн.	1625,7	1611,0	1330,1	1552,9	2095,4	1840,4	2386,9	761,2	46,8
Рівень виплат, %	51,6	46,2	39,7	38,8	35,4	33,4	30,2	-21,4	-
Статутний капітал, млн. грн.	1491,9	1886,7	1804,8	2069,8	2563,2	2580,7	2655,4	1163,4	78,0
Активи, млн. грн.	3797,3	4452,2	4567,1	5120,0	7036,7	8214,0	13502,1	9704,8	255,6
Страхові резерви, млн. грн.	1583,0	1979,3	1750,6	2660,2	3117,5	3765,4	4653,8	3070,8	194,0
Частка резервів у активах, %	41,7	44,5	38,3	52,0	44,3	45,8	34,5	4,2	-
Компаній зі страхування життя									
Кількість СК, од.	2	4	6	7	6	6	5	3	150,0
Страхові платежі, млн. грн.	12,8	46,6	87,8	287,1	307,4	338,2	421,5	408,7	3180,7
Страхові виплати, млн. грн.	0,7	7,4	12,7	35,3	52,4	115,3	195,6	194,9	28273
Рівень виплат, %	5,4	15,8	14,5	12,3	17,0	34,1	46,4	41,0	-
Статутний капітал, млн. грн.	105,0	171,0	218,9	340,8	227,3	227,8	195,0	90,0	85,7
Активи, млн. грн.	134,2	290,0	407,7	1268,8	1412,0	2198,9	2882,0	2747,9	2048,2
Страхові резерви, млн. грн.	24,3	76,5	108,2	690,0	937,5	1618,7	2332,8	2308,4	9489,6
Частка резервів у активах, %	18,1	26,4	26,5	54,4	66,4	73,6	80,9	62,8	-
Компаній на страховому ринку									
Кількість СК, од.	11	18	17	19	24	24	25	14	127,3
Страхові платежі, млн. грн.	3161,7	3531,6	3439,0	4287,9	6229,3	5853,3	8322,1	5160,4	163,2
Страхові виплати, млн. грн.	1626,4	1618,4	1342,9	1588,2	2147,8	1955,7	2582,6	956,1	58,8
Рівень виплат, %	51,4	45,8	39,0	37,0	34,5	33,4	31,0	-20,4	-
Статутний капітал, млн. грн.	1596,9	2057,7	2023,7	2410,6	2790,5	2808,5	2850,4	1253,4	78,5
Активи, млн. грн.	3931,5	4742,2	4974,8	6388,8	8448,7	10412,9	16384,1	12452,6	316,7
Страхові резерви, млн. грн.	1607,3	2055,8	1858,8	3350,2	4055,0	5384,2	6986,5	5379,3	334,7

* Складено та розраховано автором на основі даних УФУ [100-110].

Таблиця К.9

Порівняння показників членів УФУ та ЛСОУ за 2009-2015 рр.*

Показники	Значення показників по роках							Зміна 2015/2009	
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Компаній з ризикових видів страхування									
Премії, млн. грн.									
ЛСОУ	120,4	127,7	173,4	198,0	223,7	222,8	285,7	165,3	137,4
УФУ	349,9	248,9	304,7	333,4	329,0	306,4	395,0	45,2	12,9
Виплати, млн. грн.									
ЛСОУ	53,7	45,4	57,8	67,6	77,2	83,5	105,4	51,6	96,1
УФУ	180,6	115,1	120,9	129,4	116,4	102,2	119,3	-61,3	-33,9
Активи, млн. грн.									
ЛСОУ	182,7	221,8	272,5	294,6	274,1	297,1	332,1	149,4	81,8
УФУ	421,9	318,0	415,2	426,7	390,9	456,3	675,1	253,2	60,0
Статутний капітал, млн. грн.									
ЛСОУ	66,1	69,0	76,4	75,4	61,1	59,6	56,7	-9,5	-14,3
УФУ	165,8	134,8	164,1	172,5	142,4	143,4	132,8	-33,0	-19,9
Страхові резерви, млн. грн.									
ЛСОУ	60,9	71,1	85,3	106,4	104,8	107,8	119,6	58,8	96,6
УФУ	175,9	141,4	159,1	221,7	173,2	209,2	232,7	56,8	32,3
Компаній зі страхування життя									
Премії, млн. грн.									
ЛСОУ	43,7	49,9	75,2	99,4	137,4	109,8	127,6	83,9	191,8
УФУ	6,4	11,6	14,6	41,0	51,2	56,4	84,3	77,9	1212,3
Виплати, млн. грн.									
ЛСОУ	8,0	7,1	9,6	3,2	8,4	15,1	39,7	31,6	394,6
УФУ	0,3	1,8	2,1	5,0	8,7	19,2	39,1	38,8	11249,3
Активи, млн. грн.									
ЛСОУ	153,7	181,6	221,4	252,0	323,9	398,1	512,6	358,9	233,6
УФУ	67,1	72,5	67,9	181,3	235,3	366,5	576,4	509,3	759,3
Статутний капітал, млн. грн.									
ЛСОУ	253,9	228,6	245,5	238,1	189,5	208,8	212,3	-41,6	-16,4
УФУ	52,5	42,8	36,5	48,7	37,9	38,0	39,0	-13,5	-25,7
Страхові резерви, млн. грн.									
ЛСОУ	102,5	124,2	153,7	187,7	240,4	287,0	387,3	284,8	277,9
УФУ	12,2	19,1	18,0	98,6	156,3	269,8	466,6	454,4	3735,8
Компаній на страховому ринку									
Премії, млн. грн.									
ЛСОУ	102,4	106,8	147,1	171,6	199,6	193,9	247,2	144,8	141,4
УФУ	287,4	196,2	202,3	225,7	259,6	243,9	332,9	45,5	15,8
Виплати, млн. грн.									
ЛСОУ	43,0	35,1	44,9	50,3	57,9	66,0	89,4	46,4	107,8
УФУ	147,9	89,9	79,0	83,6	89,5	81,5	103,3	-44,6	-30,1
Активи, млн. грн.									
ЛСОУ	175,9	211,1	258,8	283,2	288,0	322,9	376,0	200,1	113,8
УФУ	357,4	263,5	292,6	336,3	352,0	433,9	655,4	298,0	83,4

Продовження табл. К.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Статутний капітал, млн. грн.									
ЛСОУ	59,5	61,2	65,8	63,8	53,1	53,4	51,6	-7,9	-13,2
УФУ	145,2	114,3	119,0	126,9	116,3	117,0	114,0	-31,2	-21,5
Страхові резерви, млн. грн.									
ЛСОУ	70,6	85,3	103,6	128,2	142,7	153,6	184,7	114,1	161,6
УФУ	146,1	114,2	109,3	176,3	169,0	224,3	279,5	133,3	91,3

* Складено та розраховано автором за даними ЛСОУ [272-285] та УФУ [100-110].

Таблиця К.10

**Динаміка показників СРО ринку страхових послуг України
у 2009-2015 рр.***

Показники/СРО	Значення показників по роках							Зміна 2015/2009
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Частка резервів в активах, %								
ЛСОУ	40,1	40,4	40,0	45,3	49,6	47,6	49,1	9,0
УФУ	40,9	43,4	37,4	52,4	48,0	51,7	42,6	1,8
Україна	24,2	25,1	23,2	22,4	21,7	22,5	30,3	6,1
Достатність страхових резервів (<100%) для ризикових видів								
ЛСОУ	50,6	55,7	49,2	53,8	46,8	48,4	41,9	-8,7
УФУ	50,3	56,8	52,2	66,5	52,6	68,3	58,9	8,6
Україна	42,6	41,4	39,9	47,5	40,4	42,8	41,7	-0,9
Рівень виплат, %								
ЛСОУ	42,0	32,9	30,5	29,3	29,0	34,0	36,2	-5,9
УФУ	51,4	45,8	39,0	37,0	34,5	33,4	31,0	-20,4
Україна	33,0	26,4	21,4	23,9	16,2	18,9	27,2	-5,7
Приріст активів								
ЛСОУ	147,2	5,0	22,6	9,4	-9,2	-3,6	0,2	-147,0
УФУ	6,3	20,6	4,9	28,4	32,2	23,2	57,3	51,1
Україна	0,1	7,8	6,4	16,8	18,1	5,8	-13,6	-13,7
Приріст виплат								
ЛСОУ	202	-28,5	27,7	12,1	2,8	-2,1	16,6	-185,4
УФУ	5,7	-0,5	-17,0	18,3	35,2	-8,9	32,1	26,4
Україна	-4,4	-9,4	-20,3	5,9	-9,7	8,9	59,9	64,4
Приріст премій								
ЛСОУ	106,5	-8,7	37,7	16,6	3,9	-16,4	9,7	-96,8
УФУ	-19,7	11,7	-2,6	24,7	45,3	-6,0	42,2	61,9
Україна	-14,9	12,9	-1,7	-5,2	33,3	-6,6	11,1	25,9
Приріст резервів зі страхування життя								
ЛСОУ	7,4	21,2	23,7	22,2	19,5	-6,2	10,4	3,0
УФУ	13,5	214,5	41,4	537,8	35,9	72,7	44,1	30,6
Україна	11,2	22,1	21,9	21,0	19,3	38,0	29,8	18,6

Продовження табл. К.10

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Приріст резервів із загальних видів								
ЛСООУ	235,3	-2,3	20,0	24,8	-13,6	-8,5	-2,9	-238,2
УФУ	-9,0	25,0	-11,6	52,0	17,2	20,8	23,6	32,6
Україна	-10,1	10,0	-7,3	9,9	13,2	-0,6	9,2	19,3
Приріст статутних капіталів								
ЛСООУ	132,3	-10,0	7,4	-3,0	-25,7	-13,4	-16,8	-149,1
УФУ	81,9	28,9	-1,6	19,1	15,8	0,6	1,5	-80,4
Україна	12,6	-3,0	-2,3	3,5	4,5	-0,7	-4,3	-16,9
Частка страхування життя у преміях, %								
ЛСООУ	10,0	12,5	13,7	15,5	19,3	14,5	12,6	2,5
УФУ	0,4	1,3	2,6	6,7	4,9	5,8	5,1	4,7
Україна	4,0	3,9	5,9	8,4	8,6	8,1	7,4	3,3

* Складено та розраховано автором на основі даних ЛСООУ [272-285], УФУ [100-110] та Нацкомфінпослуг [231-238].

Існуючі варіанти створення системи державного регулювання ринку небанківських фінансових установ в Україні на початку 2000-х рр.*

№	Варіант	Переваги	Недоліки
1	2	3	4
1	Розподіл функцій нагляду за діяльністю ринку НФП між НБУ, Мінфіном, ДКЦПФР та ФДМ	1. Не вимагало додаткових фінансових затрат 2. Могло дозволити більш ефективно використовувати існуючу на той час інфраструктуру (регіональні відділення)	1. Не створювало функціонально нових засад нагляду за професійними учасниками ринків НФП і могло призвести до успадкування старих проблем та недоліків 2. Передача окремих функцій нагляду НБУ могло стати новим тягарем для нього та зашкодити створенню ефективної системи нагляду за діяльністю банків. 3. Відсутність координації та узгодженості дій цих органів влади могло призвести до неефективності нагляду, конфлікту інтересів та дублювання. 4. Стримувало б можливість впровадження комплексної довгострокової політики розвитку ринків НФП, зумовлюючи несистемний та неузгоджений розвиток цих сфер. 5. З огляду на існуючі на той час інституційну неготовність перебрати на себе функції нагляду за діяльністю учасників ринку НФП, існував ризик виникнення ситуації хаотичного контролю внаслідок розгалуженості контролюючих органів, що могло привести до повторення «трастової епопеї» 1993-1995 рр.
2.	Передача усіх функцій з нагляду за діяльністю на ринку НФП Мінфіну	1. Інтеграція нагляду в одному органі. 2. Можливість вироблення єдиної політики розвитку ринку НФП 3. Відносно невелика потреби у додаткових бюджетних асигнуваннях 4. Дозволяла б більш ефективно використовувати досвід та знання фахівців за рахунок синергії та координації.	1. Відсутність незалежності органу нагляду, що зумовлювало підвищення політичного впливу. 2. Можливість виникнення конфлікту інтересів та стримування розвитку ринку НФП через впровадження інших пріоритетів політики Мінфіну. 3. Фінансова залежність від свого міністерства. 4. Зниження прозорості діяльності, підзвітності перед громадськістю. 5. Нівелювання відповідальності за вжиття заходів або бездіяльність. 6. Зниження здатності до оперативного та дієвого контролю та прийняття рішень щодо діяльності на ринку НФП. 7. Відсутність власної кадрової та бюджетної політики. 8. Зниження незалежності, якості та оперативності процесу формування підзаконної нормативної бази та ініціювання законодавчих актів. 9. Концентрація нагляду за діяльністю учасників на ринках НФП в одному органі, що за умов невмілого керівництва і політичного тиску підірвало б якість нагляду за НФУ. 10. Можлива небезпека погіршення якості нагляду та виникнення поверховості регулювання діяльності окремих учасників ринку, можлива втрата гнучкості та оперативності нагляду за окремими учасниками ринках НФП як наслідок – збільшення обсягу операцій та кількості піднаглядних установ.

Продовження Додатку Д

1	2	3	4
3.	Створення окремих незалежних органів нагляду за діяльністю окремих видів установ на ринку НФП як то спеціальних органів нагляду за діяльністю накопичувальних пенсійних фондів, страхових компаній, кредитних спілок тощо.	1. Посилення якості нагляду за діяльністю окремих видів установ за рахунок вузької спеціалізації 2. Більша оперативність прийняття рішень щодо стратегії діяльності фінансових установ, що регулюються окремим органом нагляду.	1. Вимагало значного бюджетного фінансування з урахування потреб кожного новоствореного органу нагляду. 2. Вимагало значного інвестування в підготовку кадрів з огляду на відсутність достатньої кількості фахівців. 3. Невиправдано дороге та інституційно надто складне з огляду на стан та обсяги фінансових ринку України того часу. 4. Якість розвитку ринку НФП та фінансового ринку в цілому залежить від ефективності координації зусиль та узгодженості політики між всіма органами нагляду. 5. Нездатність будь-яких відокремлених наглядових органів впроваджувати ефективний нагляд та вчасно стабілізувати окремі сегменти ринку НФП і свою чергу може призвести до системної кризи. 6. Наявність декількох органів нагляду за діяльністю установ ринку НФП могло призвести до неузгодженості та нерівноваженості політики розвитку окремих небанківських установ та ринку в цілому з огляду на відсутність існування окремих видів небанківських установ. 7. Повністю залишався поза увагою та контролем держави існуючих неорганізований та тіньовий фінансових ринок, що не ідентифікувався з жодним законодавчо визнаним видом небанківської установи. 8. Час від часу поставало б питання необхідності перегляду системи органів та стратегії нагляду за діяльністю небанківських установ з виникненням нових їх видів, що вимагатиме додаткових фінансових та людських витрат. 9. Недостатність важелів та політичної ваги кожного з відокремлених органів нагляду, що могло б призвести до значного політичного тиску та втрати незалежності.

Продовження Додатку Д

1	2	3	4
4.	Створення єдиного незалежного органу нагляду та регулювання усіх небанківських установ з чітким визначенням функцій ДКЦПФР та банківського нагляду	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відносна незалежність. 2. Чітко визначена система підзвітності. 3. Інтеграція нагляду в одному органі. 4. Посилення якості нагляду за діяльністю усіх видів небанківських установ та більш ефективне використання досвіду та знань фахівців за рахунок консолідації зусиль та синергії. 5. Більша оперативність прийняття рішень та узгодженість стратегії і політики діяльності небанківських установ на рівні всього ринку НФП та окремих учасників. 6. Фінансова та організаційна відокремленість, що забезпечує власну кадрову та інституційну політику розвитку. 7. Можливість забезпечення економії на масштабах, що доцільно з огляду на порівняно малі розміри фінансового ринку, а також з урахуванням більш раціонального використання фінансових ресурсів. 8. Конкурентна нейтральність та можливість запобігання регулятивного арбітражу 9. Дозволяє впровадити більш ефективний нагляд за діяльністю фінансових конгломератів (груп) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Концентрація нагляду за діяльністю ринку НФП в одному органі, що за умов невмілого керівництва або значного політичного тиску може підірвати якість нагляду та розвиток ринку. 2. Можлива небезпека погіршення якості нагляду та виникнення поверховості регулювання діяльності окремих небанківських установ, можлива втрата гнучкості та оперативності нагляду за окремими небанківськими установами як наслідок – збільшення обсягу операцій та кількості піднаглядних установ.

* Складено автором на основі: [368, с. 14-16].

**Державні органи, що здійснюють державне регулювання на ринках
небанківських фінансових послуг в Україні***

Орган державного регулювання	Основні функції на ринках небанківських фінансових послуг
Нацкомфінпослуг	Уповноважений орган державного регулювання на ринках
Міністерство фінансів	Фінансова політика на ринках НФП
Національний Банк України	Застосування іноземної валюти в діяльності НФУ. Ліцензування інвестицій за межі України.
Міністерство економічного розвитку та торгівлі	Проводить у встановленому порядку реєстрацію представництв іноземних суб'єктів страхового ринку та узагальнює інформацію про їх діяльність, здійснює аналіз впливу страхового та інших ринків фінансових послуг на економічний розвиток держави
Державна фіскальна служба	Нагляд та контроль за додержанням податкового законодавства учасниками ринків
Генеральна прокуратура	Нагляд за дотриманням законодавства на ринках НФП
Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку	Реєстрація емісії цінних паперів страхових компаній і об'єктів інвестування активів страхових організацій та недержавних пенсійних фондів. Регулювання діяльності рейтингових агентств.
Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва	Реалізація державної політики у сфері розвитку підприємництва, державної регуляторної політики, державної політики у сфері ліцензування, дозвільної системи, нагляду у сфері господарської діяльності
Фонд державного майна	Управління частками державного майна в капіталі НФУ
Антимонопольний комітет	Антидемпінгова та антимонопольна політика на ринках
Державна служба фінансового моніторингу	Реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, а також внесення пропозицій щодо її формування
Державна авіаційна служба	Реєстрація страховиків, які здійснюють обов'язкове авіаційне страхування цивільної авіації
Міністерство аграрної політики та продовольства України	Державна фінансова підтримка агрострахування
Міністерство екології та природних ресурсів	Розробка проектів нормативних актів з питань екологічного страхування, забезпечення охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, поводження з відходами, небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами, а також проведення державної екологічної експертизи
Міністерство інфраструктури	Розробка проектів нормативних актів з питань транспортного страхування, нагляд за суб'єктами перевезень

* Складено на основі: [96, с. 31].

Додаток Н

**Показники функціонування ринків небанківських фінансових
послуг України у 2004-2015 рр.**

Таблиця Н.1

Структура активів НФУ України у 2004-2015 рр.*

Види НФУ	Частка активів НФУ у загальному по роках, %												Зміна за:	
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015/ 2004	2015/ 2008
Страхові компанії	92,2	83,0	70,8	72,4	68,0	66,8	64,8	60,1	55,8	53,1	47,5	37,3	-54,9	-30,7
Кредитні спілки	4,0	7,7	9,6	11,8	9,8	6,7	4,9	3,0	2,6	2,1	1,6	1,3	-2,7	-8,6
Інші кредитні установи	-	-	3,3	6,9	10,6	12,1	12,8	11,8	8,9	10,1	13,4	12,3	-	1,8
Ломбарди	-	1,7	1,7	0,8	0,9	1,0	1,3	1,5	1,5	1,2	1,2	1,4	-	0,5
Недержавні пенсійні фонди	0,05	0,18	0,42	0,63	0,99	1,37	1,64	1,73	1,65	1,67	1,67	1,22	1,6	0,2
Фінансові компанії	3,8	7,4	14,2	7,4	9,7	12,1	14,6	21,9	29,5	31,8	34,7	0,0	30,9	-9,7
Всього ринки НФП	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	53,5	-	-

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [115-125; 227-265; 153-155].

Таблиця Н.2

**Динаміка зібраних валових страхових премій ризикового сегменту
страхування в Україні у 2004-2015 рр.***

Види страхування	Сума валових страхових премій по роках, млрд. грн.												Зміна у %	
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/ 2004	2015/ 2008
Добровільні види	18,6	11,4	12,3	15,8	20,9	17,3	19,4	18,0	16,2	22,5	20,8	22,6	12,3	8,4
Особисте страхування	0,4	0,4	0,7	1,0	1,5	1,4	1,7	2,3	2,8	3,6	3,2	3,2	250,0	122,2
Майнове страхування	16,6	10,5	11,1	14,2	18,4	14,8	16,6	14,4	12,3	17,0	16,0	17,1	10,8	-7,1
Страхування відповідальності	1,6	0,5	0,5	0,6	1,0	1,1	1,1	1,3	1,1	1,9	1,6	2,3	-35,0	124,9
Обов'язкові	0,6	1,0	1,1	1,5	2,0	2,3	2,8	3,3	3,5	3,7	3,8	4,9	212,9	142,0
ОСЦПВВТЗ	0,2	0,6	0,6	1,0	1,5	1,7	2,1	2,6	2,8	2,9	3,1	4,0	508,0	175,1
Інші види обов'язкового	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8	0,7	0,7	0,9	38,1	55,8
Всього добровільні та обов'язкові види	19,2	12,4	13,4	17,2	22,9	19,6	22,2	21,3	19,7	26,2	24,6	27,5	19,1	20,2

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [227-238].

Таблиця Н.3

Динаміка здійснених валових страхових виплат ризикового сегменту страхування в Україні у 2004-2015 рр.*

Види страхування	Сума валових страхових виплат по роках, млрд. грн.												Зміна у %	
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/2004	2015/2008
<i>Добровільні види</i>	1,32	1,68	2,32	3,88	6,46	6,01	5,19	3,71	4,01	3,36	3,62	6,19	390,0	-4,2
Особисте страхування	0,35	0,27	0,31	0,42	0,59	0,70	0,80	0,93	1,11	1,25	1,36	1,49	68,7	153,9
Майнове страхування	0,92	1,36	1,98	3,41	5,84	5,28	4,36	2,75	2,86	2,06	2,21	4,19	532,7	-28,3
Страхування відповід.	0,05	0,05	0,04	0,05	0,03	0,03	0,03	0,03	0,04	0,04	0,06	0,52	-28,8	1415
<i>Обов'язкові</i>	0,21	0,21	0,26	0,31	0,55	0,66	0,87	1,09	1,06	1,15	1,21	1,42	162,1	157,9
ОСЦПВВТЗ	0,08	0,11	0,16	0,25	0,52	0,64	0,85	1,02	1,04	1,06	1,18	1,38	575,3	165,0
Інші обов'язкові види	0,13	0,09	0,10	0,07	0,03	0,02	0,02	0,07	0,02	0,08	0,02	0,03	-79,7	19,4
Всього добровільні та обов'язкові види	1,53	1,88	2,58	4,19	7,01	6,67	6,05	4,79	5,07	4,50	4,83	7,61	358,8	8,5

* Складено та розраховано автором на основі даних Нацкомфінпослуг [227-237].

Таблиця Н.4

Динаміка рівня виплати за видами страхування ризикового сегменту в Україні у 2004-2015 рр.*

Види страхування	Рівень виплат по роках, %												Зміна за:	
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/2004	2015/2008
<i>Добровільні види</i>	7,1	14,7	18,8	24,6	31,0	34,7	26,7	20,5	24,8	14,9	17,4	27,4	23,9	-3,6
Особисте страхування	83,8	65,0	42,8	41,4	40,4	48,8	47,5	39,8	39,9	34,6	42,0	46,2	-43,4	5,8
Майнове страхування	5,6	12,9	17,8	24,1	31,7	35,7	26,3	19,1	23,3	12,2	13,8	24,5	26,2	-7,3
Страхування відповідальності	3,1	10,3	7,1	7,9	3,3	2,4	2,4	2,4	3,7	2,2	3,6	22,5	0,3	19,2
<i>Обов'язкові</i>	32,2	20,3	24,9	21,4	27,0	28,5	31,3	32,9	29,8	31,3	31,5	28,8	-5,2	1,8
ОСЦПВВТЗ	32,0	19,8	27,6	25,3	35,5	38,0	41,2	38,9	37,8	36,2	37,6	34,2	3,5	-1,3
Інші обов'язкові види	32,4	20,8	21,7	13,8	4,8	3,6	2,4	10,1	2,1	11,5	3,4	3,6	-27,6	-1,1
Всього добровільні та обов'язкові види	7,9	15,2	19,3	24,3	30,6	34,0	27,3	22,5	25,7	17,2	19,6	27,6	22,7	-3,0

* Розраховано автором.

Таблиця Н.5

Структура зібраних валових страхових премій ризикового сегменту за видами в Україні у 2004-2015 рр.*

Види страхування	Структура страхових премій по роках, %												Зміна за:	
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/ 2004	2015/ 2008
<i>Добровільні види, в т.ч.</i>	96,6	91,8	92,1	91,5	91,1	88,2	87,5	84,5	82,0	86,0	84,4	82,1	-5,5	-9,0
Особисте страхування	2,2	3,6	5,9	6,5	7,0	8,3	8,7	12,9	17,3	16,1	15,5	14,3	4,7	7,3
Майнове страхування	89,3	92,2	90,2	89,8	88,2	85,4	85,6	79,7	75,8	75,3	76,8	75,6	-1,2	-12,5
Страхування відповідальності	8,4	4,1	4,0	3,8	4,9	6,2	5,8	7,4	6,9	8,6	7,6	10,1	-3,5	5,2
<i>Обов'язкові види, в т.ч.</i>	3,4	8,2	7,9	8,5	8,9	11,8	12,5	15,5	18,0	14,0	15,6	17,9	5,5	9,0
ОСЦПВВТЗ	37,2	55,2	55,0	66,5	72,3	72,5	74,4	79,1	77,8	80,1	82,1	82,2	35,1	9,9
Інші обов'язкові види	62,8	44,8	45,0	33,5	27,7	27,5	25,6	20,9	22,2	19,9	17,9	17,8	-35,1	-9,9
Всього добровільні та обов'язкові види	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-

* Розраховано автором.

Таблиця Н.6

Структура здійснених валових страхових виплат ризикового сегменту за видами в Україні у 2004-2015 рр.*

Види страхування	Структура страхових виплат по роках, %												Зміна за:	
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/ 2004	2015/ 2008
<i>Добровільні види, в т.ч.</i>	86,3	89,1	89,9	92,5	92,2	90,1	85,7	77,4	79,2	74,6	75,0	81,4	5,9	-10,8
Особисте страхування	26,4	16,0	13,3	10,9	9,1	11,7	15,4	25,0	27,8	37,3	37,5	24,0	-17,3	15,0
Майнове страхування	70,0	81,1	85,2	87,9	90,4	87,9	84,1	74,1	71,2	61,4	60,9	67,6	20,4	-22,8
Страхування відповідальності	3,6	2,9	1,5	1,2	0,5	0,4	0,5	0,9	1,0	1,2	1,6	8,3	-3,1	7,8
<i>Обов'язкові види, в т.ч.</i>	13,7	10,9	10,1	7,5	7,8	9,9	14,3	22,6	20,8	25,4	25,0	18,6	-5,9	10,8
ОСЦПВВТЗ	36,9	54,0	60,9	78,5	95,1	96,5	98,0	93,6	98,4	92,7	98,1	97,7	58,2	2,6
Інші обов'язкові види	63,1	46,0	39,1	21,5	4,9	3,5	2,0	6,4	1,6	7,3	1,9	2,3	-58,2	-2,6
Всього добровільні та обов'язкові види	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-

* Розраховано автором.

Таблиця Н.7

**Структура розміщених коштів Фонду захисту потерпілих в ДТП
МТСБУ у 2014-2015 рр.***

Назва банку	Сума депозитів та їх частки по роках				Зміна за 2015/2014 рр.:		
	2014		2015		тис. грн.	%	Частки, %
	тис. грн.	Частка, %	тис. грн.	Частка, %			
Ощадбанк	107780	38,4	129895	25,7	22115,0	20,5	-12,7
Укресімбанк	98052	34,9	129104,1	25,6	31052,1	31,7	-9,4
ОТП Банк	39193,4	14,0	8570	1,7	-30623,4	-78,1	-12,3
Кредобанк	15988,4	5,7	33668	6,7	17679,6	110,6	1,0
Креді Агріколь Банк	15618,1	5,6	4715	0,9	-10903,1	-69,8	-4,6
Правекс-Банк	3363,4	1,2	-	-	-3363,4	-	-1,2
МегаБанк	800	0,3	-	-	-800,0	-	-0,3
Укргазбанк	-	-	197905,5	39,2	197905,5	-	39,2
Укрсіббанк	-	-	1330	0,3	1330	-	0,3
Всього	280795,3	100,0	505187,6	100,0	224392,3	79,9	-

* Складено та розраховано автором за: [379; 315; 316].

Таблиця Н.8

**Сума та структура страхових виплат з Фонду захисту потерпілих
від ДТП в розрізі збанкрутілих страховиків за період 2006-2015 рр.***

Рік виключення	Страховик	Сума здійснених виплат, грн.	Частка виплат у загальному, %
2015	СК «Авіоніка», «Лафорт» та «ІнтертрансПоліс»	5055055,76	56,0
2013	СК «Лафорт»	370998,3	4,1
2012	СК «ІнтерТрансПоліс»	0	0,0
2012	«Міська СК»	1699973,8	18,8
2012	«УЕСК»	35772	0,4
2010	СТ «Вексель»	260711,6	2,9
2009	СК «Авіоніка»	618052,7	6,8
2009	СК «Галактика»	634221,6	7,0
2009	ФГ «Страхові традиції»	36889	0,4
2006	СК «Бонус»	314361	3,5
	Всього	3970980,1	100,0

* Складено та розраховано автором на основі: [379].

Таблиця Н.9

**Динаміка зайнятих на ринках фінансових послуг України
у 2008-2013 рр. тис. осіб***

Показники	Роки						Зміна 2013/2008	
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Абс.	%
Всього зайнятих, з них:	345,4	303,2	299,8	310,0	307,7	308,3	-37,1	-10,7
у банківській сфері	279,8	240,6	219,7	221,2	218,9	217,3	-62,6	-22,4
у страховій галузі	39,9	33,6	33,2	30,8	31,3	29,8	-10,2	-25,4
у інших сегментах	25,7	29,1	46,9	58,0	57,5	61,3	35,6	138,9

* Складено на основі: [416; 366; 305].

Таблиця Н.10

**Структура зайнятих на ринках фінансових послуг України
у 2008-2013 рр.***

Показники	Частка зайнятих на ринках НФП по роках, %						Зміна 2013/2008
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Всього зайнятих, з них:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-
у банківській сфері	72,6	71,0	69,2	65,3	69,6	71,0	-1,7
у страховій галузі	17,7	16,0	19,1	18,1	19,0	15,8	-1,9
у інших сегментах	9,6	13,0	11,7	16,6	11,4	13,2	3,6

* Складено та розраховано автором на основі: [416; 366; 305].

Таблиця Н.11

**Динаміка кількості та структури зайнятих на страховому ринку
України у 2008-2013 рр.***

Показники	2008		2009		2010		2011		2012		2013		Зміна 2013/2008		
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	Темп, %	Част- ки, %
Кількість штатних працівників	39,9	100	33,6	100	33,2	100	30,8	100	31,3	100	29,8	100	-10,2	-25,4	-
Ризикові види	38,2	95,7	32,0	95,4	31,8	95,8	29,6	96,0	30,1	96,3	28,7	96,3	-9,5	-25,0	0,6
Життя	1,7	4,3	1,6	4,6	1,4	4,2	1,2	4,0	1,2	3,7	1,1	3,7	-0,6	-35,9	-0,6
кількість агентів-юридичних осіб	7,1	100	7,4	100	7,1	100	7,8	100	8,7	100	8,0	100	0,9	13,4	-
Ризикові види	6,7	94,1	7,0	94,4	6,7	93,2	7,5	95,6	8,1	93,4	7,4	92,5	0,8	11,5	-1,6
Життя	0,4	5,9	0,4	5,6	0,5	6,8	0,3	4,4	0,6	6,6	0,6	7,5	0,2	43,4	1,6
Кількість агентів-фізичних осіб	28,4	100	20,8	100	27,5	100	30,5	100	28,4	100	18,7	100	-9,7	-34,1	-
Ризикові види	24,3	85,3	16,4	78,9	23,6	85,9	26,7	87,6	24,4	86,1	15,0	80,1	-9,2	-38,1	-5,2
Життя	4,2	14,7	4,4	21,1	3,9	14,1	3,8	12,4	3,9	13,9	3,7	19,9	-0,5	-11,0	5,2
Всього залучено осіб	75,4	100	61,7	100	67,8	100	69,1	100	68,3	100	56,5	100	-18,9	-25,1	-
Ризикові види	69,1	91,6	55,4	89,7	62,0	91,5	63,8	92,2	62,7	91,7	51,1	90,4	-18,0	-26,1	-1,2
Життя	6,3	8,4	6,3	10,3	5,8	8,5	5,4	7,8	5,7	8,3	5,4	9,6	-0,9	-14,1	1,2

* Складено та розраховано автором за: [416].

Таблиця Н.12

Склад капіталу КС України у 2004-2015 рр.*

Складові капіталу	Значення капіталу по роках, млн. грн.												Зміна у %:	
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/2004	2015/2008
Пайовий	194,9	554,3	856,5	1113,0	1204,8	815,6	916,8	588,1	656,4	599,8	590,3	484,3	518,0	-59,8
Додатковий	25,1	48,7	82,3	150,2	97,5	96,7	44,6	37,7	44,5	46,7	45,2	128,6	288,6	31,9
Резервний	37,6	77,3	153,3	301,4	479,3	466,0	402,8	324,5	320,1	417,3	423,4	456,0	1173,5	-4,9
Нерозподілений дохід (зб.)	-6,8	-9,3	5,8	-13,1	-67,6	-612,5	-246,9	-7,3	67,7	-8,2	-10,2	-28,1	897,9	-58,4
Всього	250,9	671,0	1097,9	1551,5	1714,0	765,8	1117,3	942,9	1088,7	1055,6	1048,7	1040,9	583,1	-39,3

* Складено та розраховано автором на основі: [171, с. 69; 239-247; 400].

Таблиця Н.13

Структура капіталу КС України у 2004-2015 рр.*

Складові капіталу	Значення по роках, %												Зміна у %	
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/2004	2015/2008
Пайовий	77,7	82,6	78,0	71,7	70,3	106,5	82,1	62,4	60,3	56,8	56,3	46,5	-7,4	-23,8
Додатковий	10,0	7,3	7,5	9,7	5,7	12,6	4,0	4,0	4,1	4,4	4,3	12,4	-4,3	-1,4
Резервний	15,0	11,5	14,0	19,4	28,0	60,9	36,1	34,4	29,4	39,5	40,4	43,8	13,0	12,4
Нерозподілений дохід (збиток)	-2,7	-1,4	0,5	-0,8	-3,9	-80,0	-22,1	-0,8	6,2	-0,8	-1,0	-2,7	-1,2	3,0
Всього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-

* Складено та розраховано автором.

Таблиця Н.14

Динаміка показників, що характеризують депозитну та кредитну діяльність КС України у 2004-2015 рр.*

Показники	Значення показника по роках												Зміна у %:	
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/2004	2015/2008
Всього вкладів, млрд. грн.	0,55	1,14	1,93	3,45	3,95	2,96	1,95	1,19	1,29	1,33	0,99	0,86	612,8	-78,4
Всього кредитів, млрд. грн.	0,71	1,44	2,60	4,51	5,57	3,91	3,35	2,24	2,53	2,35	1,99	1,79	682,9	-67,8
Співвідношення кредитів до депозитів, рази	1,28	1,26	1,35	1,31	1,41	1,32	1,72	1,89	1,97	1,77	2,01	2,10	9,8	48,6
Середній розмір внеску, тис. грн.	8,3	14,4	18,7	14,1	24,1	25,3	24,7	24,7	28,7	33,0	31,4	32,3	190,3	34,0
Частка депозитів, що покритих резервним капіталом, %	6,8	6,8	8,0	8,7	12,1	15,7	20,7	27,4	24,9	31,4	42,8	53,3	5,3	41,2
Співвідношення проблемних кредитів до резервною капіталу, рази	1,80	1,20	1,02	0,94	1,41	2,53	3,37	1,27	1,27	0,99	1,07	0,99	-0,39	-29,6

* Складено та розраховано за даними Нацкомфінпослуг [239-247; 400].

Таблиця Н.15

**Структура залучених вкладів та виданих кредитів КС України
за строками у 2004-2015 рр.***

Роки	Структура залучених вкладів та виданих кредитів за строками, %						
	до 3 місяців		від 3 місяців до 12 місяців		понад 12 місяців		Внески до запитання
	Кре- дита	Депозити	Кре- дита	Депозити	Кре- дита	Депозити	
2004	3,0	6,0	66,0	78,0	31,0	10,0	6,0
2005	2,0	5,0	63,0	72,0	35,0	18,0	5,0
2006	5,0	3,0	65,0	64,5	30,0	30,0	2,5
2007	2,0	2,0	58,0	58,0	40,0	38,0	2,0
2008	2,6	2,0	53,4	58,2	44,0	37,9	2,0
2009	2,6	2,9	58,4	54,4	39,1	40,2	2,5
2010	2,5	2,6	49,9	40,1	47,6	54,8	2,5
2011	2,7	2,5	45,1	36,7	52,3	57,8	3,0
2012	2,3	2,6	41,6	34,5	56,0	60,3	2,6
2013	2,5	2,4	42,2	33,0	55,3	62,3	2,3
2014	1,9	3,3	42,4	32,9	55,7	62,2	2,2
2015	2,5	3,6	48,2	33,8	49,3	60,8	1,8
Зміна 2008/ 2004 рр.	-0,4	-4,0	-12,6	-19,8	13,0	27,9	-4,0
Зміна 2015/ 2008 рр.	-0,1	1,6	-5,2	-24,4	5,3	22,9	-0,2

* Складено та розраховано автором на основі: [171, с. 69; 239-247; 400].

Додаток О

Динаміка показників, що характеризують захист прав споживачів на ринках НФП України у 2004-2015 рр.

Таблиця О.1

Динаміка темпу зміни кількості звернень споживачів на ринках НФП України у 2004-2015 рр.*

Показники за сегментами	Темпи зміни кількості звернень, рази											
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Усього звернень	2,83	1,17	-0,41	0,50	0,73	3,33	0,06	-0,32	-0,32	0,68	0,18	-0,42
від громадян	-	0,52	-0,15	0,53	1,04	2,96	-0,21	-0,15	-0,34	1,18	0,14	-0,34
страхового ринку	1,32	1,63	-0,26	0,37	0,91	2,91	-0,06	-0,48	0,38	0,90	0,13	-0,43
кредитних спілок	18,75	0,81	-0,24	1,73	2,00	3,96	0,23	-0,57	-0,44	0,00	-0,53	-0,27
ФК і ломбардів	-	-	-0,56	-0,16	-0,01	2,94	-0,68	-0,62	1,51	1,11	-0,27	0,15
НПФ	-	-	-0,56	-0,36	0,33	9,25	-0,53	-0,82	0,17	14,75	3,93	-0,85

* Складено та розраховано автором на основі: [115-125; 137].

Таблиця О.2

Структура звернень споживачів на ринках НФП України у 2004-2015 рр.*

Показники за сегментами	Структура звернень по роках, %												Зміна за:	
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2008/ 2004	2015/ 2008
Усього звернень	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-
від громадян по:	65,3	45,7	65,7	67,0	78,8	72,0	53,6	67,0	65,4	84,6	81,9	92,7	13,5	13,9
страховому ринку	35,4	43,0	53,9	49,3	54,4	49,1	43,4	33,2	67,1	75,7	72,6	70,7	19,0	16,4
кредитній кооперації	10,7	9,0	11,5	21,0	36,3	41,6	48,3	30,1	24,8	14,7	5,9	7,3	25,6	-29,0
ФК і ломбардам	0,0	37,0	27,5	15,4	8,8	8,0	2,4	1,3	4,9	6,2	3,8	7,6	8,8	-1,2
НПФ	0,0	2,0	1,5	0,6	0,5	1,2	0,5	0,1	0,2	2,2	9,1	2,3	0,5	1,8

* Складено та розраховано автором на основі: [115-125; 137].

Таблиця О.3

Динаміка зміни кількості звернень, що припадає на одну НФУ в Україні у 2004-2015 рр.

Види НФУ	Кількість звернень, в розрахунку на одну НФУ, одиниць												Зміна за період у %:			
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2009/2008	2010/2008	2015/2010	2015/2014
СК	0,67	1,72	1,23	1,55	2,82	11,48	10,63	5,72	8,40	16,25	19,54	11,71	307,0	276,9	10,1	-40,1
КС	0,13	0,20	0,14	0,37	1,07	5,81	8,20	3,75	2,08	2,06	1,02	0,75	444,5	669,3	-90,9	-27,1
ФК і ломбарди	-	1,83	0,77	0,70	0,68	2,26	0,64	0,22	0,54	1,13	0,83	0,94	231,6	-6,3	47,2	13,8
НФП	-	0,59	0,18	0,09	0,11	1,12	0,57	0,11	0,13	2,33	12,26	1,90	915,7	421,6	231,3	-84,5
Всього за ринками НФП	0,74	1,06	0,59	0,85	1,41	5,24	5,65	3,85	2,54	4,13	4,93	2,67	270,9	299,4	-52,7	-45,8

* Складено та розраховано автором на основі: [115-125; 137].

**Динаміка показників, що беруться за основу розрахунку
ефективності моделі регулювання ринків НФП країн ЄС та
України у 2005-2014 рр.**

Таблиця П.1

**Динаміка показника «забезпечення виконання договорів», що
береться до розрахунку індексу конкурентоспроможності економік
країн ЄС та України у 2005-2014 рр.***

№ з/п	Країна	Зачення показника по роках									
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	Австрія	81,46	81,46	82,5	82,5	81,55	81,55	81,55	81,55	81,55	81,55
2	Бельгія	75,59	75,59	75,59	75,59	77,67	77,67	77,67	77,67	77,67	77,67
3	Болгарія	61,27	61,27	61,27	61,27	62,32	62,32	62,32	62,32	62,32	62,32
4	Великобританія	69,11	67,61	66,86	66,68	66,68	66,81	68,9	69,12	68,08	68,08
5	Голландія	74,92	74,92	74,92	74,92	74,92	74,92	74,92	75,1	75,1	75,1
6	Греція	56,79	56,79	56,79	56,79	54,58	52,94	51,02	49,11	48,02	43,65
7	Данія	69,13	69,61	69,61	69,61	69,61	69,61	68,79	68,79	68,79	68,79
8	Естонія	71,83	71,83	71,83	71,83	71,83	68,76	68,76	68,76	68,76	68,91
9	Ірландія	77,08	78,12	79,16	79,16	79,16	79,16	79,16	75,47	75,47	75,47
10	Іспанія	60,92	60,92	60,92	61,96	61,96	61,96	63	63	63,14	62,65
11	Італія	34,66	34,66	38,21	38,21	38,21	42,38	42,38	42,38	43,06	45,61
12	Кіпр	-	-	-	-	54,17	54,17	54,17	54,17	54,17	54,17
13	Латвія	79,97	83,44	83,44	83,44	83,44	79,96	79,96	78,32	75,59	75,59
14	Литва	77,27	77,27	77,27	77,27	77,27	74,81	74,81	74,81	74,81	74,81
15	Люксембург	-	-	86,04	86,04	86,04	85,7	85,7	85,7	85,7	85,7
16	Мальта	-	-	-	-	-	-	-	56,27	56,27	56,27
17	Німеччина	76,49	76,74	76,74	76,74	76,74	76,74	76,74	76,74	76,74	76,74
18	Польща	52,2	52,75	52,75	56,85	56,85	56,85	56,85	56,85	64,98	64,83
19	Португалія	64,52	64,52	64,52	64,52	65,56	69,95	69,95	69,95	69,95	69,95
20	Румунія	66,6	66,6	66,6	66,6	68,32	64,95	64,95	64,95	64,95	64,95
21	Словаччина	65,74	65,74	65,74	65,74	65,74	64,13	64,13	64,13	64,68	64,68
22	Словенія	47,86	48,27	48,27	48,27	48,27	51,85	51,85	51,85	51,85	52,4
23	Угорщина	75	75	75	75	75	73,36	73,36	73,36	73,36	73,36
24	Фінляндія	78,37	78,37	78,37	78,38	78,37	74,54	74,54	73,45	73,45	73,45
25	Франція	77,8	77,8	77,8	77,8	77,8	77,8	77,8	77,8	77,8	77,67
26	Хорватія	65,11	65,11	65,11	65,11	65,11	65,11	65,11	65,11	63,72	63,72
27	Чехія	65,35	66,85	66,85	66,86	66,85	68	68	68	68	68
28	Швеція	67,28	67,28	67,28	67,28	67,28	72,62	72,62	72,62	72,62	72,43
-	Україна	68,71	68,71	66,94	66,94	66,94	67,19	67,19	67,19	67,19	66,25

* Складено та розраховано на основі власних досліджень автора.

Таблиця П.2

**Динаміка показника «система оподаткування», що береться до
розрахунку індексу конкурентоспроможності економік країн ЄС та
України у 2005-2014 рр.***

№ з/п	Країна	Значенн показника по роках									
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	Австрія	-	73,45	76,64	76,64	76,64	76,39	76,53	76,8	76,01	76,44
2	Бельгія	-	73,11	73,22	74,31	75,43	75,8	74,66	74,46	74,18	74,06
3	Болгарія	-	48,78	50,56	61,11	62,03	63,65	64,79	71,15	73,8	74,15
4	Великобританія	-	90,32	90,35	90,38	90,54	89,96	89,38	89,36	89,9	90,08
5	Голландія	-	69,8	71,36	82,49	84,22	84,91	85,99	86,29	86,45	86,51
6	Греція	-	66,4	68,75	69,03	78,34	78,34	78,34	78,71	80,74	81,29
7	Данія	-	88,31	89,18	88,93	90,27	90,69	90,75	91,54	91,54	91,87
8	Естонія	-	84,25	84,87	85,23	85,51	85,4	85,17	79,9	74,31	84,16
9	Ірландія	-	95,28	95,28	95,28	95,28	95,28	95,28	95,28	95,07	95,07
10	Іспанія	-	67,31	67,27	66,62	70,91	73,63	74,6	84,02	85,04	75,33
11	Італія	-	51,95	52,85	52,85	56,08	59,08	60,57	60,57	61,95	63,1
12	Кіпр	-	-	-	-	80,4	80,4	80,4	80,4	79,98	79,98
13	Латвія	-	68,89	81,12	83,23	83,04	82,61	81,9	82,32	84,23	84,58
14	Литва	-	77,35	79,21	77,69	77,99	80,65	79,99	80,96	81	81,05
15	Люксембург	-	-	88,37	88,37	88,37	88,37	88,37	88,37	88,37	88,58
16	Мальта	-	-	-	-	-	-	-	85,93	85,93	85,94
17	Німеччина	-	77,02	77,2	76,4	76,2	78,96	76,43	76,82	79,06	76,84
18	Польща	-	51,65	51,65	51,55	50,68	53,32	63,8	65,57	72,08	72,19
19	Португалія	-	74,95	74,95	75,39	75,62	75,69	76,54	77,66	78,03	77,89
20	Румунія	-	44,83	48,6	49,45	49,53	49,5	48,93	49,45	62,08	64,08
21	Словаччина	-	58,13	58,82	58,82	58,9	61,89	61,63	62,86	70,44	70,66
22	Словенія	-	72,41	73,13	73,5	75,75	75,32	76,38	76,72	82,83	83,53
23	Угорщина	-	64,42	64,91	64,56	64,42	64,42	68,17	70,13	71,77	72,04
24	Фінляндія	-	67,91	68,82	68,78	68,78	76,83	80,25	88,84	88,09	88,45
25	Франція	-	66,01	65,71	65,68	72,67	72,83	72,83	72,89	71,87	71,6
26	Хорватія	-	70,02	71,87	71,87	77,98	77,98	77,43	77,43	77,43	83,54
27	Чехія	-	39,13	47,98	48,49	48,49	53,8	57,28	59,5	66,92	66,93
28	Швеція	-	80,86	80,86	81,04	81,04	80,98	81,95	81,95	81,95	81,95
-	Україна	-	17,97	18,08	18,31	17,98	17,98	20,91	20,05	48,97	54,68

* Складено та розраховано на основі власних досліджень автора.

Таблиця П.3

**Динаміка показника «отримання кредитів», що береться до
розрахунку індексу конкурентоспроможності економік країн ЄС та
України у 2005-2014 рр.***

№ з/п	Країна	Значення показника по роках									
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	Австрія	75	75	75	75	75	75	75	75	75	81,25
2	Бельгія	56,25	56,25	56,25	56,25	56,25	56,25	56,25	56,25	56,25	56,25
3	Болгарія	56,25	81,25	81,25	81,25	93,75	93,75	93,75	81,25	81,25	81,25
4	Великобританія	68,75	75	75	75	68,75	68,75	68,75	68,75	68,75	68,75
5	Голландія	75	75	81,25	81,25	81,25	93,75	93,75	93,75	93,75	93,75
6	Греція	43,75	43,75	75	75	75	75	75	68,75	68,75	68,75
7	Данія	68,75	68,75	68,75	68,75	68,75	68,75	75	75	75	75
8	Естонія	75	75	75	75	75	75	75	75	75	75
9	Ірландія	56,25	56,25	50	50	50	50	50	50	50	50
10	Іспанія	62,5	68,75	68,75	68,75	68,75	75	75	75	75	75
11	Італія	62,5	62,5	62,5	62,5	62,5	93,75	93,75	93,75	93,75	93,75
12	Кіпр	25	31,25	37,5	62,5	62,5	68,75	68,75	75	75	75
13	Латвія	31,25	56,25	56,25	68,75	68,75	68,75	68,75	68,75	68,75	81,25
14	Литва	-	-	25	25	25	25	25	25	25	25
15	Люксембург	-	-	-	-	-	-	-	18,75	18,75	18,75
16	Мальта	68,75	68,75	68,75	68,75	68,75	68,75	68,75	68,75	68,75	62,5
17	Німеччина	50	50	50	50	50	56,25	56,25	56,25	56,25	56,25
18	Польща	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50
19	Португалія	50	50	75	81,25	81,25	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5
20	Румунія	50	68,75	68,75	75	75	75	75	75	75	75
21	Словаччина	31,25	31,25	31,25	31,25	25	25	25	37,5	43,75	50
22	Словенія	68,75	68,75	68,75	68,75	68,75	68,75	68,75	68,75	68,75	68,75
23	Угорщина	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5	87,5
24	Фінляндія	43,75	43,75	50	56,25	56,25	56,25	56,25	56,25	56,25	56,25
25	Франція	81,25	81,25	81,25	87,5	81,25	81,25	81,25	81,25	81,25	81,25
26	Хорватія	-	-	-	-	56,25	56,25	68,75	68,75	68,75	68,75
27	Чехія	75	75	81,25	81,25	81,25	81,25	81,25	81,25	81,25	81,25
28	Швеція	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
-	Україна	31,25	56,25	56,25	56,25	56,25	56,25	81,25	81,25	81,25	87,5

* Складено та розраховано на основі власних досліджень автора.

Таблиця П.4

**Динаміка частки тіньової економіки в країнах ЄС та України
у 2005-2014 рр.***

№ з/п	Країна	Значення показника по роках									
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	Австрія	10,3	9,7	9,4	8,1	8,5	8,2	7,9	7,6	7,5	7,8
2	Бельгія	20,1	19,2	18,3	17,5	17,8	17,4	17,1	16,8	16,4	16,1
3	Болгарія	34,4	34	32,7	32,1	32,5	32,6	32,3	31,9	31,2	31
4	Великобританія	12	11,1	10,6	10,1	10,9	10,7	10,5	10,1	9,7	9,6
5	Голландія	12	10,9	10,1	9,6	10,2	10	9,8	9,5	9,1	9,2
6	Греція	27,6	26,2	25,1	24,3	25	25,4	24,3	24	23,6	23,3
7	Данія	16,5	15,4	14,8	13,9	14,3	14	13,8	13,4	13	12,8
8	Естонія	30,2	29,6	29,5	29	29,6	29,3	28,6	28,2	27,6	27,1
9	Ірландія	14,8	13,4	12,7	12,2	13,1	13	12,8	12,7	12,2	11,8
10	Іспанія	21,3	20,2	19,3	18,4	19,5	19,4	19,2	19,2	18,6	18,5
11	Італія	24,4	23,2	22,3	21,4	22	21,8	21,2	21,6	21,1	20,8
12	Кіпр	28,1	27,9	26,5	26	26,5	26,2	26	25,6	25,2	25,7
13	Латвія	29,5	29	27,5	26,5	27,1	27,3	26,5	26,1	25,5	24,7
14	Литва	31,1	30,6	29,7	29,1	29,6	29,7	29	28,5	28	27,1
15	Люксембург	9,9	10	9,4	8,5	8,8	8,4	8,2	8,2	8	8,1
16	Мальта	26,9	27,2	26,4	25,8	25,9	26	25,8	25,3	24,3	24
17	Німеччина	15,4	15	14,7	14,2	14,6	13,9	13,2	12,9	12,4	12,2
18	Польща	27,1	26,8	26	25,3	25,9	25,4	25	24,4	23,8	23,5
19	Португалія	21,2	20,1	19,2	18,7	19,5	19,2	19,4	19,4	19	18,7
20	Румунія	32,2	31,4	30,2	29,4	29,4	29,8	29,6	29,1	28,4	28,1
21	Словаччина	17,6	17,3	16,8	16	16,8	16,4	16	15,5	15	14,6
22	Словенія	26	25,8	24,7	24	24,6	24,3	24,1	23,6	23,1	23,5
23	Угорщина	24,5	24,4	23,7	23	23,5	23,3	22,8	22,5	22,1	21,6
24	Фінляндія	16,6	15,3	14,5	13,8	14,2	14	13,7	13,3	13	12,9
25	Франція	13,8	12,4	11,8	11,1	11,6	11,3	11	10,8	9,9	10,8
26	Хорватія	31,5	31,2	30,4	29,6	30,1	29,8	29,5	29	28,4	28
27	Чехія	18,5	18,1	17	16,6	16,9	16,7	16,4	16	15,5	15,3
28	Швеція	17,5	16,2	15,6	14,9	15,4	15	14,7	14,3	13,9	13,6
-	Україна	48	47	47	46	46	45	44,1	32	35	40

* Складено та розраховано автором.

Таблиця П.5

**Динаміка Індексу сприйняття корупції в країнах ЄС та Україні
у 2005-2014 рр.***

№ з/п	Країна	Значення показника по роках									
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	Австрія	8,7	8,6	8,1	8,1	7,9	7,9	7,8	69	69	72
2	Бельгія	7,4	7,3	7,1	7,3	7,1	7,1	7,5	75	75	76
3	Болгарія	4	4	4,1	3,6	3,8	3,6	3,3	41	41	43
4	Хорватія	3,4	3,4	4,1	4,4	4,1	4,1	4,0	46	48	48
5	Кіпр	5,7	5,6	5,3	6,4	6,6	6,3	6,3	66	63	63
6	Чехія	4,3	4,8	5,2	5,2	4,9	4,6	4,4	49	48	51
7	Данія	9,5	9,5	9,4	9,3	9,3	9,3	9,4	90	91	92
8	Естонія	6,4	6,7	6,5	6,6	6,6	6,5	6,4	64	68	69
9	Фінляндія	9,6	9,6	9,4	9	8,9	9,2	9,4	90	89	89
10	Франція	7,5	7,4	7,3	6,9	6,9	6,8	7,0	71	71	69
11	Німеччина	8,2	8	7,8	7,9	8	7,9	8,0	79	78	79
12	Греція	4,3	4,4	4,6	4,7	3,8	3,5	3,4	36	40	43
13	Угорщина	5	5,2	5,3	5,1	5,1	4,7	4,6	55	54	54
14	Ірландія	7,4	7,4	7,5	7,7	8	8,0	7,5	69	72	74
15	Італія	5	4,9	5,2	4,8	4,3	3,9	3,9	42	43	43
16	Латвія	4,2	4,7	4,8	5	4,5	4,3	4,2	49	53	55
17	Литва	4,8	4,8	4,8	4,6	4,9	5,0	4,8	54	57	58
18	Люксембург	8,5	8,6	8,4	8,3	8,2	8,5	8,5	80	80	82
19	Мальта	6,6	6,4	5,8	5,8	5,2	5,6	5,6	57	56	55
20	Голландія	8,6	8,7	9	8,9	8,9	8,8	8,9	84	83	83
21	Польща	3,4	3,7	4,2	4,6	5	5,3	5,5	58	60	61
22	Португалія	6,5	6,6	6,5	6,1	5,8	6,0	6,1	63	62	63
23	Румунія	3	3,1	3,7	3,8	3,8	3,7	3,6	44	43	43
24	Словаччина	4,3	4,7	4,9	5	4,5	4,3	4,0	46	47	50
25	Словенія	6,1	6,4	6,6	6,7	6,6	6,4	5,9	61	57	58
26	Іспанія	7	6,8	6,7	6,5	6,1	6,1	6,2	65	59	60
27	Швеція	9,2	9,2	9,3	9,3	9,2	9,2	9,3	88	89	87
28	Великобританія	8,6	8,6	8,4	7,7	7,7	7,6	7,8	74	76	78
-	Україна	2,6	2,8	2,7	2,5	2,2	2,4	2,3	26	25	26

* Складено та розраховано автором.

Таблиця П.6

Значення ВВП країн ЄС у 2005-2014 рр.*

№ з/п	Країна	Значення показника по роках, млн. євро									
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	Австрія	253009	266478	282347	291930	286188	294628	308630	317117	322539	330418
2	Бельгія	311481	326662	344713	354066	348781	365101	379106	387447	392675	400408
3	Болгарія	24002	27350	32708	37373	37245	37724	40955	41693	41912	42751
4	Велико-британія	2017340	2135221	2237031	1964450	1705456	1833021	1876151	2065737	2048328	2260805
5	Голландія	545609	579212	613280	639163	617540	631512	642929	645164	652748	663008
6	Греція	199242	217862	232695	241990	237534	226031	207029	191204	180389	177559
7	Данія	212907	225592	233440	241087	230213	241517	246075	252915	255235	260582
8	Естонія	11262	13522	16246	16517	14146	14719	16668	18006	19015	19963
9	Ірландія	169978	184923	197054	187547	169432	166158	173940	174844	179448	189046
10	Іспанія	930566	1007974	1080807	1116207	1079034	1080913	1070413	1042872	1031272	1041160
11	Італія	1489726	1548473	1609551	1632151	1572878	1604515	1637463	1613265	1604478	1611884
12	Кіпр	14946	16141	17454	18822	18482	19118	19547	19469	18065	17394
13	Латвія	13711	17235	22640	24318	18731	17772	20144	21983	22805	23581
14	Литва	21002	24079	29041	32696	26935	28028	31263	33335	34962	36444
15	Люксембург	29734	33409	36766	37647	36268	39526	42227	43574	46541	48898
16	Мальта	5142	5386	5758	6129	6139	6600	6880	7217	7665	8084
17	Німеччина	2300860	2393250	2513230	2561740	2460280	2580060	2703120	2754860	2820820	2915650
18	Польща	246201	274603	313874	366182	317083	361744	380177	389273	394602	410856
19	Португалія	158653	166249	175468	178873	175448	179930	176167	168398	170269	173446
20	Румунія	80226	98419	125403	142396	120409	126746	133306	133511	144254	150230
21	Словаччина	39220	45396	56091	65840	63819	67387	70444	72420	73835	75561
22	Словенія	29235	31561	35153	37951	36166	36252	36896	35988	35908	37303
23	Угорщина	90543	91345	101606	107503	93671	98198	100705	98973	101273	104239
24	Фінляндія	164387	172614	186584	193711	181029	187100	196869	199793	203338	205364
25	Франція	1771978	1853267	1945670	1995850	1939017	1998481	2059284	2086929	2115256	2139964
26	Хорватія	36508	40198	43926	48130	45091	45004	44709	43934	43487	43020
27	Чехія	109394	123743	138004	160962	148357	156370	164041	161434	157742	156660
28	Швеція	313218	334877	356434	352317	309679	369077	404946	423341	435752	430642

* Складено та розраховано на основі власних досліджень автора.

Таблиця П.7

Активи кредитних кооперативів у країнах ЄС у 2005-2014 рр.*

№ з/п	Країна	Значення показника по роках, млн. євро									
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	Австрія	215774	254072	291278	345068	356899	357911	380844	354735	335021	318279
2	Бельгія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Болгарія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4	Велико-британія	1666	1779	1883	1694	1696	1895	2031	2689	2807	3269
5	Голландія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Греція	1922	2542	3051	3325	3510	3478	3207	2837	2893	2951
7	Данія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	Естонія	74	79	95	120	105	111	107	137	193	325
9	Ірландія	12111	13330	12669	12750	12848	12759	12577	12192	12470	12700
10	Іспанія	80548	96208	108429	11301	119455	121581	126891	131649	135019	131479
11	Італія										
12	Кіпр	6727	7794	8998	9929	11048	11862	12379	11901	11767	12473
13	Латвія	9	11	12	13	14	16	18	20	22	23
14	Литва	110	166	231	270	330	460	574	703	727	729
15	Люксембург	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16	Мальта	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Німеччина	591886	608015	631836	668133	689954	705044	727877	748818	761706	786630
18	Польща	1315	1635	2178	2172	2898	3566	3320	4259	4781	2961
19	Португалія	7396	7616	8146	8700	8768	8838	8715	8516	8426	8510
20	Румунія	14	21	28	29	35	32	30	37	44	45
21	Словаччина					1	1	1	12	15	16
22	Словенія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
23	Угорщина	5091	5150	6055	5807	5724	6305	6255	5965	5744	4702
24	Фінляндія						37728	39791	42306	45690	47975
25	Франція	560000	623000	666000	685000	732000	771000	794000	819000	800000	816000
26	Хорватія	827	863	895	965	924	942	1054	990	998	1018
27	Чехія	144	0	336	449	667	795	1097	1562	1153	1121
28	Швеція	101	110	124	117	129	157	177	191	196	210

* Складено та розраховано на основі власних досліджень автора.

Таблиця П.8

Активи страхових компаній країн ЄС у 2005-2014 рр.*

№ з/п	Країна	Значення показника по роках, млн. євро									
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Австрія	70703	76068	80367	84577	89407	95346	96113	87229	101892	104857
2	Бельгія	198183	213450	224368	225021	240411	250938	258900	287762	289544	321333

Продовження табл. П.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
3	Болгарія	629	898	1107	1303	1425	1494	1520	1586	1643	1771
4	Велико-британія	1870117	2663723	2676558	2046359	1705773	1858355	1870061	2096179	2258048	2134830
5	Голландія	343044	378442	372724	370216	384082	408156	434009	467317	445570	511960
6	Греція	11927	13446	14921	14669	14701	15659	14570	14670	14960	14872
7	Данія	195506	207689	217007	222969	239936	267802	291160	316217	330615	377896
8	Естонія	443	599	854	742	1138	1346	1335	1441	1451	1592
9	Ірландія	120961	147669	163728	139078	169843	192304	187686	229257	238681	270585
10	Іспанія	191437	207231	215641	225497	237240	237632	251425	259194	275307	302216
11	Італія	498999	521933	511463	489851	542535	570783	568121	603708	641233	703143
12	Кіпр	3183	3574	3758	3254	3668	3790	3507	3691	3476	3904
13	Латвія	268	347	470	561	513	515	509	554	530	576
14	Литва	600	792	1010	1010	967	806	801	883	875	1033
15	Люксембург	45713	55206	61922	59070	73873	92465	94745	125372	136322	158026
16	Мальта	1469	1986	2524	2722	3161	3686	3978	4412	4827	6817
17	Німеччина	1103502	1138327	1153404	1142078	1203771	1260221	1257035	1438681	1458440	1643250
18	Польща	23216	28354	35445	33073	33851	36656	33082	39795	40323	41874
19	Португалія	44382	49995	52724	53008	58049	58659	51491	52469	52897	55035
20	Румунія	1723	2484	3246	3768	4130	3927	4013	4281	4093	4185
21	Словаччина	3249	4239	4846	5709	6139	6437	6436	6831	6909	7259
22	Словенія	2951	3519	4550	4590	5091	5435	5693	6091	6178	6585
23	Угорщина	6444	7729	8802	8237	8766	8599	7518	8199	8199	8279
24	Фінляндія	42697	44739	46549	43043	48481	51952	53460	59580	64126	68979
25	Франція	1266076	1411694	1411694	1639274	1665869	1796416	1839251	1898717	1998372	2107481
26	Хорватія	2238	2694	3184	3568	3825	4125	4314	4513	4184	4783
27	Чехія	10708	11739	12965	13710	14978	17013	16881	18660	17471	17581
28	Швеція	250891	285352	300391	259675	275937	327058	333538	379626	402008	434379

* Складено та розраховано на основі власних досліджень автора.

Таблиця П.9

Активи недержавних пенсійних фондів у країнах ЄС
у 2005-2014 рр.*

№ з/п	Країна	Сума активів по роках, млн. євро									
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Австрія	11156	13362	14130	11878	14936	15773	14205	17321	19574	19059
2	Бельгія	12668	14014	15894	10799	14250	13411	14550	17707	20492	20754
3	Болгарія	573	781	1194	1181	1627	2049	2358	2928	3498	4197
4	Хорватія	1612	2243	2988	3269	4196	5218	5816	7142	8018	9149
5	Кіпр	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Чехія	4048	5566	6751	6741	8425	9348	8930	11157	11258	11185

Продовження табл. П.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
7	Данія	274163	321694	343033	340847	379127	417081	418342	495106	497871	493868
8	Естонія	283	503	761	696	983	1079	1056	1520	1948	2015
9	Фінляндія	114889	136292	152597	124599	153831	165353	92606	110149	119965	112089
10	Франція	94661	129708	140440	129135	159544	170389	161307	188170	204335	-
11	Німеччина	90544	105620	124358	112676	134722	141236	138786	172071	178412	177864
12	Греція	-	-	26	32	47	53	68	88	1017	996
13	Угорщина	7035	9598	11698	9294	13005	14329	3170	3914	4146	3797
14	Ірландія	74143	92006	93056	60136	74560	76081	67301	82655	95021	102812
15	Італія	45080	55340	63877	60151	77197	85597	86250	109755	123011	122657
16	Латвія	148	149	159	163	89	106	111	1638	1925	2321
17	Литва	130	283	519	670	968	1146	1209	1424	1615	1916
18	Люксембург	305	371	402	369	871	805	774	926	996	1356
19	Мальта	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Голландія	589422	704511	830019	634543	702079	765962	759462	956462	1005340	965369
21	Польща	21319	32446	42667	32308	45976	57199	48626	69450	77494	35431
22	Португалія	20636	25225	27122	20716	24148	21313	13343	15902	16768	16919
23	Румунія	-	-	4	230	610	1107	1620	2313	3291	4500
24	Словаччина	228	1387	2457	3005	4095	4920	5398	6999	7475	7263
25	Словенія	680	1016	1331	1364	1851	2133	2073	2331	2417	2342
26	Іспанія	105129	127494	142180	119595	137899	135432	124203	140418	150324	138253
27	Швеція	125105	186471	200469	161103	173564	211176	231791	293658	300841	288911
28	Великобританія	1381825	1747717	1654066	960712	1305192	1521901	1606185	1968868	2116388	2021546

* Складено та розраховано на основі власних досліджень автора.

Таблиця П.10

Значення розрахункових показників, що враховуються при оцінці моделей регулювання ринків НФП країн ЄС та України у 2005 р.*

№ з/п	Країна	Бальні значення показників								Всього	Сер. знач.
		Doing b. (догов.)	Doing b. (подат.)	Doing b. (кредит.)	Shadow economy	CPI-Index	КС	СК	НФП		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Австрія	1	-	2	1	1	1	3	4	13	1,86
2	Бельгія	2	-	3	2	2	-	2	4	15	2,50
3	Болгарія	3	-	3	4	3	-	4	4	21	3,50
4	Великобрит.	2	-	1	1	4	4	1	2	15	2,14
5	Голландія	2	-	2	1	2	-	2	1	10	1,67
6	Греція	3	-	4	3	3	4	4	-	21	3,50
7	Данія	2	-	2	2	1	-	1	1	9	1,50
8	Естонія	2	-	2	4	2	4	4	4	22	3,14
9	Ірландія	1	-	1	2	1	4	2	2	13	1,86
10	Іспанія	3	-	2	2	2	4	3	3	19	2,71
11	Італія	4	-	3	3	1	4	3	4	22	3,14

Продовження табл. П.10

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
12	Кіпр	-	-	-	3	3	3	3	-	12	3,00
13	Латвія	1	-	3	4	3	4	4	4	23	3,29
14	Литва	1	-	4	4	2	4	4	4	23	3,29
15	Люксембург	-	-	-	1	3	-	1	4	9	2,25
16	Мальта	-	-	-	3	3	-	3	-	9	3,00
17	Німеччина	1	-	2	2	3	3	2	4	17	2,43
18	Польща	4	-	2	3	1	4	4	4	22	3,14
19	Португалія	3	-	4	2	2	4	3	3	21	3,00
20	Румунія	2	-	4	4	1	4	4	-	19	3,17
21	Словаччина	2	-	4	2	4	4	4	4	24	3,43
22	Словенія	4	-	4	3	2		3	4	20	3,33
23	Угорщина	2	-	4	3	4	4	4	4	25	3,57
24	Фінляндія	1	-	2	2	3	4	3	2	17	2,43
25	Франція	1	-	4	2	2	3	2	4	18	2,57
26	Хорватія	2	-	4	4	2	4	4	4	24	3,43
27	Чехія	2	-	2	2	1	4	4	4	19	2,71
28	Швеція	2	-	3	2	1	4	1	2	15	2,14
-	Україна	2	-	4	4	4	4	4	4	26	3,71

* Складено та розраховано автором.

Таблиця П.11

Значення розрахункових показників, що враховуються при оцінці моделей регулювання ринків НФП країн ЄС та України у 2006 р.*

№ з/п	Країна	Бальні значення показників								Всього	Сер. знач.
		Doing b. (догов.)	Doing b. (подат.)	Doing b. (кредит.)	Shadow economy	CPI-Index	КС	СК	НПФ		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Австрія	1	2	2	1	1	1	3	4	15	1,88
2	Бельгія	2	2	3	2	2	-	2	4	17	2,43
3	Болгарія	3	4	2	4	3	-	4	4	24	3,43
4	Великобрит.	2	1	1	1	4	4	1	1	15	1,88
5	Голландія	2	2	2	1	2	-	2	1	12	1,71
6	Греція	3	2	4	3	3	4	4	-	23	2,88
7	Данія	2	1	2	2	1	-	1	1	10	1,43
8	Естонія	2	1	2	4	2	4	4	4	23	2,88
9	Ірландія	1	1	1	2	1	4	1	2	13	1,63
10	Іспанія	3	2	2	2	2	4	3	3	21	2,63
11	Італія	4	3	3	2	2	4	3	4	25	3,13
12	Кіпр		4	-	3	3	3	3	-	16	3,20
13	Латвія	1	2	3	4	2	4	4	4	24	3,00
14	Литва	1	2	3	4	2	4	4	4	24	3,00
15	Люксембург	-	4	-	1	3	-	1	4	13	2,60
16	Мальта	-	4	-	3	3	-	3	-	13	3,25
17	Німеччина	1	2	2	2	3	3	2	4	19	2,38

Продовження табл. П.11

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
18	Польща	4	3	2	3	1	4	3	3	23	2,88
19	Португалія	3	2	4	2	2	4	3	3	23	2,88
20	Румунія	2	4	4	4	1	4	4	-	23	3,29
21	Словаччина	2	3	2	2	3	4	4	4	24	3,00
22	Словенія	4	2	4	3	2		3	4	22	2,75
23	Угорщина	2	2	4	3	4	4	4	3	26	3,25
24	Фінляндія	1	2	2	2	3	4	3	1	18	2,25
25	Франція	1	2	4	1	2	3	1	4	18	2,25
26	Хорватія	2	2	4	4	2	4	4	4	26	3,25
27	Чехія	2	4	2	2	1	4	4	4	23	2,88
28	Швеція	2	1	2	2	1	4	1	2	15	1,88
-	Україна	2	4	3	4	4	4	4	4	29	3,63

* Складено та розраховано автором.

Таблиця П.12

Значення розрахункових показників, що враховуються при оцінці моделей регулювання ринків НФП країн ЄС та України у 2007 р.*

№ з/п	Країна	Бальні значення показників								Всього	Сер. знач.
		Doing b. (догов.)	Doing b. (подат.)	Doing b. (кредит.)	Shadow economy	CPI-Index	КС	СК	НПФ		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Австрія	1	2	2	1	1	1	3	4	15	1,88
2	Бельгія	2	2	3	2	2	-	2	4	17	2,43
3	Болгарія	3	3	2	4	3	-	4	4	23	3,29
4	Великобрит.	2	1	1	1	3	4	1	2	15	1,88
5	Голландія	2	2	2	1	2	-	2	1	12	1,71
6	Греція	3	2	4	3	2	4	4	4	26	3,25
7	Данія	2	1	2	2	1	-	1	1	10	1,43
8	Естонія	2	1	2	4	2	4	4	4	23	2,88
9	Ірландія	1	1	1	1	1	4	1	2	12	1,50
10	Іспанія	3	2	2	2	2	3	3	3	20	2,50
15	Люксембург	1	1	4	1	2	-	1	4	14	2,00
16	Мальта	-	4	-	3	3	-	2	-	12	3,00
17	Німеччина	1	2	2	2	3	3	2	4	19	2,38
18	Польща	4	3	2	3	1	4	3	3	23	2,88
19	Португалія	3	2	4	2	2	4	3	3	23	2,88
20	Румунія	2	4	2	4	1	4	4	4	25	3,13
21	Словаччина	2	3	2	2	3	4	4	4	24	3,00
22	Словенія	4	2	4	3	2	-	3	4	22	3,14
23	Угорщина	2	2	2	3	3	4	4	3	23	2,88
24	Фінляндія	1	2	2	2	3	4	3	1	18	2,25
25	Франція	1	2	4	1	2	3	2	4	19	2,38
26	Хорватія	2	2	4	4	2	4	4	4	26	3,25

Продовження табл. П.12

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
27	Чехія	2	4	2	2	1	4	4	4	23	2,88
28	Швеція	2	1	2	2	1	4	1	2	15	1,88
-	Україна	2	4	3	4	4	4	4	4	29	3,63

* Складено та розраховано автором.

Таблиця П.13

Значення розрахункових показників, що враховуються при оцінці моделей регулювання ринків НФП країн ЄС та України у 2008 р.*

№ п/п	Країна	Бальні значення показників								Всього	Сер. знач.
		Doing b. (догов.)	Doing b. (подат.)	Doing b. (кредит.)	Shadow economy	CPI-Index	КС	СК	НПФ		
1	Австрія	1	2	2	1	1	1	3	4	15	1,88
2	Бельгія	2	2	3	2	2	-	2	4	17	2,43
3	Болгарія	3	3	2	4	4	-	4	4	24	3,43
4	Великобрит.	2	1	1	1	3	4	1	2	15	1,88
5	Голландія	2	1	2	1	2	-	2	1	11	1,57
6	Греція	3	2	4	3	2	4	4	4	26	3,25
7	Данія	2	1	2	2	1	-	1	1	10	1,43
8	Естонія	2	1	2	4	2	4	4	4	23	2,88
9	Ірландія	1	1	1	1	1	4	2	2	13	1,63
10	Іспанія	3	2	2	2	2	4	3	3	21	2,63
11	Італія	4	3	4	2	2	4	3	4	26	3,25
12	Кіпр	-	4	-	3	3	2	3	-	15	3,00
13	Латвія	1	1	3	3	2	4	4	4	22	2,75
14	Литва	1	2	2	4	2	4	4	4	23	2,88
15	Люксембург	1	1	4	1	3	-	1	4	15	2,14
16	Мальта	-	4	-	3	3	-	2	-	12	3,00
17	Німеччина	1	2	1	2	3	3	2	4	18	2,25
18	Польща	3	3	2	3	1	4	4	4	24	3,00
19	Португалія	3	2	4	2	2	4	3	3	23	2,88
20	Румунія	2	3	2	4	1	4	4	4	24	3,00
21	Словаччина	2	3	2	2	3	4	4	4	24	3,00
22	Словенія	4	2	4	3	2	-	3	4	22	3,14
23	Угорщина	2	2	2	2	3	4	4	4	23	2,88
24	Фінляндія	1	2	2	2	3	4	3	2	19	2,38
25	Франція	1	2	3	1	2	3	1	4	17	2,13
26	Хорватія	2	2	3	4	2	4	4	4	25	3,13
27	Чехія	2	4	2	2	1	4	4	4	23	2,88
28	Швеція	2	1	2	2	2	4	2	2	17	2,13
-	Україна	2	4	3	4	4	4	4	4	29	3,63

* Складено та розраховано автором.

Таблиця П.14

Значення розрахункових показників, що враховуються при оцінці моделей регулювання ринків НФП країн ЄС та України у 2009 р.*

№ п/п	Країна	Бальні значення показників								Всього	Сер. знач.
		Doing b. (догов.)	Doing b. (подат.)	Doing b. (кредит.)	Shadow economy	CPI-Index	КС	СК	НПФ		
1	Австрія	1	2	2	1	2	1	3	4	16	2,00
2	Бельгія	1	2	3	2	2	-	2	4	16	2,29
3	Болгарія	3	3	1	4	3	-	4	4	22	3,14
4	Великобрит.	2	1	1	1	3	4	1	1	14	1,75
5	Голландія	2	1	2	1	2	-	2	1	11	1,57
6	Греція	4	2	4	3	3	4	4	4	28	3,50
7	Данія	2	1	2	2	1	-	1	1	10	1,43
8	Естонія	2	1	2	4	2	4	4	4	23	2,88
9	Ірландія	1	1	1	2	1	4	1	2	13	1,63
10	Іспанія	3	2	2	2	2	3	3	3	20	2,50
11	Італія	4	3	4	2	2	4	3	4	26	3,25
12	Кіпр	4	1	3	3	3	2	3	-	19	2,71
13	Латвія	1	1	3	3	2	4	4	4	22	2,75
14	Литва	1	2	2	4	2	4	4	4	23	2,88
15	Люксембург	1	1	4	1	3	-	1	4	15	2,14
16	Мальта	-	4	-	3	3	-	2	-	12	3,00
17	Німеччина	1	2	2	2	3	3	2	4	19	2,38
18	Польща	3	3	2	3	1	4	3	3	22	2,75
19	Португалія	2	2	4	2	2	4	3	3	22	2,75
20	Румунія	2	3	2	4	1	4	4	4	24	3,00
21	Словаччина	2	3	2	2	3	4	4	4	24	3,00
22	Словенія	4	2	4	3	2	-	3	4	22	3,14
23	Угорщина	2	2	2	3	3	4	4	3	23	2,88
24	Фінляндія	1	2	2	2	3	4	3	1	18	2,25
25	Франція	1	2	3	1	2	3	1	4	17	2,13
26	Хорватія	2	2	3	4	2	4	4	4	25	3,13
27	Чехія	2	4	2	2	1	4	3	4	22	2,75
28	Швеція	2	1	2	2	2	4	1	2	16	2,00
-	Україна	2	4	3	4	4	4	4	4	29	3,63

* Складено та розраховано автором.

Таблиця П.15

Значення розрахункових показників, що враховуються при оцінці моделей регулювання ринків НФП країн ЄС та України у 2010 р.*

№ п/п	Країна	Бальні значення показників								Всього	Сер. знач.
		Doing b. (догов.)	Doing b. (подат.)	Doing b. (кредит.)	Shadow economy	CPI-Index	КС	СК	НПФ		
1	Австрія	1	2	2	1	2	1	3	4	16	2,00
2	Бельгія	1	2	3	2	2	-	2	4	16	2,29

Продовження табл. П.15

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
3	Болгарія	3	3	1	4	4	-	4	4	23	3,29
4	Великобрит.	2	1	1	1	3	4	1	1	14	1,75
5	Голландія	2	1	2	1	2	-	2	1	11	1,57
6	Греція	4	2	3	3	3	4	4	4	27	3,38
7	Данія	2	1	2	2	1	-	1	1	10	1,43
8	Естонія	2	1	2	4	2	4	4	4	23	2,88
9	Ірландія	1	1	1	2	1	4	1	2	13	1,63
10	Іспанія	3	2	2	2	2	3	3	3	20	2,50
11	Італія	4	3	4	2	2	4	3	4	26	3,25
12	Кіпр	4	1	3	3	4	2	3	-	20	2,86
13	Латвія	1	1	1	3	3	4	4	4	21	2,63
14	Литва	2	1	2	4	2	4	4	4	23	2,88
15	Люксембург	1	1	4	1	3	-	1	4	15	2,14
16	Мальта	-	4	-	3	3	-	2	-	12	3,00
17	Німеччина	1	2	2	2	3	3	2	4	19	2,38
18	Польща	3	3	1	3	1	4	3	3	21	2,63
19	Португалія	2	2	4	2	2	4	3	3	22	2,75
20	Румунія	3	3	1	4	1	4	4	4	24	3,00
21	Словаччина	3	3	2	2	2	4	4	4	24	3,00
22	Словенія	4	2	4	3	2	-	3	4	22	3,14
23	Угорщина	2	2	2	2	3	4	4	3	22	2,75
24	Фінляндія	2	2	2	2	3	3	3	1	18	2,25
25	Франція	1	2	3	1	2	3	1	4	17	2,13
26	Хорватія	2	2	2	4	2	4	4	3	23	2,88
27	Чехія	2	3	2	2	1	4	3	4	21	2,63
28	Швеція	2	1	2	2	2	4	1	2	16	2,00
-	Україна	2	4	3	4	4	4	4	4	29	3,63

* Складено та розраховано автором.

Таблиця П.16

Значення розрахункових показників, що враховуються при оцінці моделей регулювання ринків НФП країн ЄС та України у 2011 р.*

№ п/п	Країна	Бальні значення показників								Всього	Сер. знач.
		Doing b. (догов.)	Doing b. (подат.)	Doing b. (кредит.)	Shadow economy	CPI-Index	КС	СК	НПФ		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Австрія	1	2	2	1	2	1	3	4	16	2,00
2	Бельгія	1	2	3	2	2	-	2	4	16	2,29
3	Болгарія	3	2	1	4	4	-	4	4	22	3,14
4	Великобрит.	2	1	1	1	3	4	1	1	14	1,75
5	Голландія	2	1	2	1	2	-	2	1	11	1,57
6	Греція	4	2	3	3	3	4	4	4	27	3,38
7	Данія	2	1	2	2	1	-	1	1	10	1,43
8	Естонія	2	1	2	3	2	4	4	4	22	2,75

Продовження табл. П.16

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
9	Ірландія	1	1	1	1	1	4	1	2	12	1,50
10	Іспанія	3	2	2	2	2	3	3	3	20	2,50
11	Італія	4	3	4	2	2	4	3	4	26	3,25
12	Кіпр	4	1	2	3	4	2	3	-	19	2,71
13	Латвія	1	1	1	3	3	4	4	4	21	2,63
14	Литва	2	1	2	4	2	4	4	4	23	2,88
15	Люксембург	1	1	4	1	3	-	1	4	15	2,14
16	Мальта	-	4	-	3	3	-	2	-	12	3,00
17	Німеччина	1	2	2	2	3	3	2	4	19	2,38
18	Польща	3	3	1	3	1	4	4	3	22	2,75
19	Португалія	2	2	4	2	2	4	3	4	23	2,88
20	Румунія	3	3	1	4	1	4	4	4	24	3,00
21	Словаччина	3	3	2	2	2	4	4	4	24	3,00
22	Словенія	4	2	4	3	2	-	3	4	22	3,14
23	Угорщина	2	2	2	2	4	4	4	4	24	3,00
24	Фінляндія	2	1	2	2	3	3	3	2	18	2,25
25	Франція	1	2	3	1	2	3	1	4	17	2,13
26	Хорватія	2	2	2	4	2	4	4	3	23	2,88
27	Чехія	2	3	2	2	1	4	3	4	21	2,63
28	Швеція	2	1	2	2	2	4	1	2	16	2,00
-	Україна	2	4	2	4	4	4	4	4	28	3,50

* Складено та розраховано автором.

Таблиця П.17

Значення розрахункових показників, що враховуються при оцінці моделей регулювання ринків НФП країн ЄС та України у 2012 р.*

№ п/п	Країна	Бальні значення показників								Всього	Сер. знач.
		Doing b. (догов.)	Doing b. (подат.)	Doing b. (кредит.)	Shadow economy	CPI-Index	КС	СК	НПФ		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Австрія	1	2	2	1	2	1	3	4	16	2,00
2	Бельгія	1	2	3	2	2	-	2	4	16	2,29
3	Болгарія	3	2	2	4	3	-	4	4	22	3,14
4	Велико-британія	2	1	1	1	3	4	1	1	14	1,75
5	Голландія	2	1	2	1	2	-	2	1	11	1,57
6	Греція	4	2	3	3	3	4	4	4	27	3,38
7	Данія	2	1	2	2	1	-	1	1	10	1,43
8	Естонія	2	1	2	3	2	4	4	4	22	2,75
9	Ірландія	2	1	1	1	1	4	1	2	13	1,63
10	Іспанія	3	1	2	2	2	3	3	3	19	2,38
11	Італія	4	3	4	2	2	4	3	4	26	3,25
12	Кіпр	4	1	2	3	4	2	3	-	19	2,71
13	Латвія	1	1	1	3	2	4	4	4	20	2,50

Продовження табл. П.17

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
14	Литва	2	1	2	3	2	4	4	4	22	2,75
15	Люксембург	1	1	4	1	3	-	1	4	15	2,14
16	Мальта	3	1	4	3	3	-	2	-	16	2,67
17	Німеччина	1	2	2	1	2	3	2	4	17	2,13
18	Польща	3	2	1	3	2	4	3	3	21	2,63
19	Португалія	2	2	4	2	2	4	3	4	23	2,88
20	Румунія	3	3	1	4	1	4	4	4	24	3,00
21	Словаччина	3	3	2	2	2	4	4	4	24	3,00
22	Словенія	4	2	4	3	2	-	3	4	22	3,14
23	Угорщина	2	2	2	2	3	4	4	4	23	2,88
24	Фінляндія	2	1	2	2	3	3	3	2	18	2,25
25	Франція	1	2	3	1	2	3	1	4	17	2,13
26	Хорватія	2	2	2	4	2	4	3	3	22	2,75
27	Чехія	2	3	2	2	1	4	3	4	21	2,63
28	Швеція	2	1	2	2	2	4	1	2	16	2,00
-	Україна	2	4	2	4	4	4	4	4	28	3,50

* Складено та розраховано автором.

Таблиця П.18

Значення розрахункових показників, що враховуються при оцінці моделей регулювання ринків НФП країн ЄС та України у 2013 р.*

№ п/п	Країна	Бальні значення показників								Всього	Сер. знач.
		Doing b. (догов.)	Doing b. (подат.)	Doing b. (кредит.)	Shadow economy	CPI-Index	КС	СК	НПФ		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Австрія	1	2	2	1	2	1	3	4	16	2,00
2	Бельгія	1	2	3	2	2	-	2	4	16	2,29
3	Болгарія	3	2	2	4	3	-	4	4	22	3,14
4	Велико-британія	2	1	1	1	3	4	1	1	14	1,75
5	Голландія	2	1	2	1	2	4	2	1	15	1,88
6	Греція	4	1	3	3	3	4	4	4	26	3,25
7	Данія	2	1	2	2	1	-	1	1	10	1,43
8	Естонія	2	2	2	3	2	4	4	3	22	2,75
9	Ірландія	2	1	1	1	1	4	1	2	13	1,63
10	Іспанія	3	1	2	2	2	3	3	3	19	2,38
11	Італія	4	3	4	2	2	4	3	4	26	3,25
12	Кіпр	4	1	2	3	3	2	3	-	18	2,57
13	Латвія	2	1	1	3	2	4	4	4	21	2,63
14	Литва	2	1	2	3	2	4	4	4	22	2,75
15	Люксембург	1	1	4	1	3	-	1	4	15	2,14
16	Мальта	3	1	4	3	2	-	2	-	15	2,50
17	Німеччина	1	2	2	1	2	3	2	4	17	2,13

Продовження табл. П.18

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
18	Польща	3	2	1	3	2	4	3	3	21	2,63
19	Португалія	2	2	4	2	2	4	3	4	23	2,88
20	Румунія	3	3	1	3	1	4	4	4	23	2,88
21	Словаччина	3	2	2	2	2	4	4	3	22	2,75
22	Словенія	4	1	4	2	2	-	3	4	20	2,86
23	Угорщина	2	2	2	2	3	4	4	4	23	212,88
24	Фінляндія	2	1	2	2	3	3	3	2	18	2,25
25	Франція	1	2	3	1	2	3	1	4	17	2,13
26	Хорватія	3	2	2	3	2	4	4	3	23	2,88
27	Чехія	2	2	2	2	1	4	3	4	20	2,50
28	Швеція	2	1	2	2	2	4	1	2	16	2,00
-	Україна	2	3	2	4	4	4	4	4	27	3,38

* Складено та розраховано автором.

Таблиця П.19

Значення розрахункових показників, що враховуються при оцінці моделей регулювання ринків НФП країн ЄС та України у 2014 р.*

№ п/п	Країна	Бальні значення показників								Всього	Сер. знач.
		Doing b. (догов.)	Doing b. (подат.)	Doing b. (кредит.)	Shadow economy	CPI- Index	КС	СК	НПФ		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Австрія	1	2	2	1	2	1	3	4	16	2,00
2	Бельгія	1	2	3	2	2	-	1	4	15	2,14
3	Болгарія	3	2	2	4	3	-	4	4	22	3,14
4	Великобрит.	2	1	1	1	3	4	1	1	14	1,75
5	Голландія	2	1	3	1	2	4	1	1	15	1,88
6	Греція	4	1	3	2	2	4	4	4	24	3,00
7	Данія	2	1	2	1	1	-	1	1	9	1,29
8	Естонія	2	1	2	3	2	4	4	3	21	2,63
9	Ірландія	2	1	1	1	1	4	1	2	13	1,63
10	Іспанія	3	2	2	2	2	3	3	3	20	2,50
11	Італія	4	3	4	2	2	4	2	4	25	3,13
12	Кіпр	4	1	2	3	3	2	3	-	18	2,57
13	Латвія	2	1	1	3	2	4	4	4	21	2,63
14	Литва	2	1	2	3	2	4	4	4	22	2,75
15	Люксембург	1	1	4	1	3	-	1	4	15	2,14
16	Мальта	3	1	4	3	2	-	1	-	14	2,33
17	Німеччина	1	2	2	1	2	3	2	4	17	2,13
18	Польща	3	2	1	3	1	4	3	4	21	2,63
19	Португалія	2	2	4	2	2	4	3	4	23	2,88
20	Румунія	3	2	1	3	1	4	4	4	22	2,75
21	Словаччина	3	2	2	2	2	4	4	4	23	2,88
22	Словенія	4	1	4	3	2	-	3	4	21	3,00
23	Угорщина	2	2	2	2	3	4	4	4	23	2,88

Продовження табл. П.19

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
24	Фінляндія	2	1	2	1	3	3	3	2	17	2,13
25	Франція	1	2	3	1	2	3	1	-	13	1,86
26	Хорватія	3	1	2	3	2	4	3	3	21	2,63
27	Чехія	2	2	2	2	1	4	3	4	20	2,50
28	Швеція	2	1	2	2	2	4	1	2	16	2,00
-	Україна	2	3	1	4	4	4	4	4	26	3,25

* Складено та розраховано автором.

Таблиця П.20

Середнє значення бальної оцінки вибраних показників країн ЄС та України у 2005-2014 рр.*

№ п/п	Країна	Середнє значення бальної оцінки по роках									
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	Австрія	1,86	1,88	1,88	1,88	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
2	Бельгія	2,50	2,43	2,43	2,43	2,29	2,29	2,29	2,29	2,29	2,14
3	Болгарія	3,50	3,43	3,29	3,43	3,14	3,29	3,14	3,14	3,14	3,14
4	Великобрит.	2,14	1,88	1,88	1,88	1,75	1,75	1,75	1,75	1,75	1,75
5	Голландія	1,67	1,71	1,71	1,57	1,57	1,57	1,57	1,57	1,88	1,88
6	Греція	3,50	2,88	3,25	3,25	3,50	3,38	3,38	3,38	3,25	3,00
7	Данія	1,50	1,43	1,43	1,43	1,43	1,43	1,43	1,43	1,43	1,29
8	Естонія	3,14	2,88	2,88	2,88	2,88	2,88	2,75	2,75	2,75	2,63
9	Ірландія	1,86	1,63	1,50	1,63	1,63	1,63	1,50	1,63	1,63	1,63
10	Іспанія	2,71	2,63	2,50	2,63	2,50	2,50	2,50	2,38	2,38	2,50
11	Італія	3,14	3,13	3,25	3,25	3,25	3,25	3,25	3,25	3,25	3,13
12	Кіпр	3,00	3,20	3,00	3,00	2,71	2,86	2,71	2,71	2,57	2,57
13	Латвія	3,29	3,00	2,75	2,75	2,75	2,63	2,63	2,50	2,63	2,63
14	Литва	3,29	3,00	3,00	2,88	2,88	2,88	2,88	2,75	2,75	2,75
15	Люксембург	2,25	2,60	2,00	2,14	2,14	2,14	2,14	2,14	2,14	2,14
16	Мальта	3,00	3,25	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	2,67	2,50	2,33
17	Німеччина	2,43	2,38	2,38	2,25	2,38	2,38	2,38	2,13	2,13	2,13
18	Польща	3,14	2,88	2,88	3,00	2,75	2,63	2,75	2,63	2,63	2,63
19	Португалія	3,00	2,88	2,88	2,88	2,75	2,75	2,88	2,88	2,88	2,88
20	Румунія	3,17	3,29	3,13	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	2,88	2,75
21	Словаччина	3,43	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	2,75	2,88
22	Словенія	3,33	2,75	3,14	3,14	3,14	3,14	3,14	3,14	2,86	3,00
23	Угорщина	3,57	3,25	2,88	2,88	2,88	2,75	3,00	2,88	2,88	2,88
24	Фінляндія	2,43	2,25	2,25	2,38	2,25	2,25	2,25	2,25	2,25	2,13
25	Франція	2,57	2,25	2,38	2,13	2,13	2,13	2,13	2,13	2,13	1,86
26	Хорватія	3,43	3,25	3,25	3,13	3,13	2,88	2,88	2,75	2,88	2,63
27	Чехія	2,71	2,88	2,88	2,88	2,75	2,63	2,63	2,63	2,50	2,50
28	Швеція	2,14	1,88	1,88	2,13	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
-	Україна	3,71	3,63	3,63	3,63	3,63	3,63	3,50	3,50	3,38	3,25

* Складено та розраховано автором.

Наукове видання

БАЧО Роберт Йосипович

**РИНКИ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ:
РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
(ІНСТИТУЦІЙНІ ТА АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ)**

Монографія

В авторській редакції

Дизайн, комп'ютерна верстка – Когут Атілла Янович

Підписано до друку 01.12.2016 р. Формат 70×100/16. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний. Умов.-друк. арк. 36,4.

Наклад: 300.

Бачо Р.Й.

Б-12 Ринки небанківських фінансових послуг: регулювання розвитку (інституційні та аналітичні аспекти) монографія / Р.Й. Бачо. – Ужгород: Вид-во «РІК-У», 2016. – 448 с. (Укр. мова, передмова – угорська мова)

ISBN 978-617-7404-23-0

Монографія присвячена дослідженню проблем регулювання розвитку ринків небанківських фінансових послуг в умовах вибору Україною євроінтеграційного вектору. У монографії розкрито теоретико-методологічні основи функціонування ринків небанківських фінансових послуг, чинників впливу на їх розвиток та систематизовано проблеми, що їх характеризують. Розкрито механізм регулювання досліджуваних ринків в Україні, враховуючи існуючі моделі регулювання в країнах ЄС. Побудовано авторську методику оцінки державного та інституційного регулювання ринків небанківських фінансових послуг України та здійснено компаративний аналіз ефективності їх здійснення. Проаналізовано функціонування ринків небанківських фінансових послуг України в регіонах та оцінено рівень забезпеченості останніх цими послугами. Представлено діючу систему регулювання досліджуваних ринків у країнах ЄС на основі чого представлено заходи зі вдосконалення захисту прав споживачів на ринках небанківських фінансових послуг України в умовах реформування державного регулювання.

Монографія розрахована на студентів економічних спеціальностей, аспірантів, викладачів, науковців, працівників державних та комерційних структур і широке коло читачів, які поглиблено цікавляться проблемами розвитку ринків небанківських фінансових послуг.

**УДК 368.07:336.76:339.72
ББК 65.012**